

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології

Науковий журнал
Виходить десять разів на рік

Заснований у листопаді 2009 року
№ 10 (104), 2020

CEJSH

Crossref

Суми
СумДПУ імені А. С. Макаренка
2020

Засновник та редакція
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Друкується згідно з рішенням вченої ради Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка (протокол № 7 від 28.12.2020)

Редакційна колегія:

А. А. Сбруєва – доктор педагогічних наук, професор (головний редактор) (Україна);
М. А. Бойченко – доктор педагогічних наук, доцент (заступник головного редактора) (Україна);
О. А. Біда – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
Ю. А. Бондаренко – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О. А. Заболотна – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О. В. Кучай – доктор педагогічних наук, доцент (Україна);
М. П. Лещенко – доктор педагогічних наук, професор (Польща);
І. М. Литовченко – доктор педагогічних наук, доцент (Україна);
О. В. Михайличенко – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
Є. А. Панченко – кандидат педагогічних наук (Україна);
О. Є. Реброва – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О.В. Семеніхіна – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О.М. Семеног – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
Л. І. Тимчук – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
І. А. Чистякова – кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)
П. Пласкура – кандидат інженерних наук, доцент (Польща) (**P. Plaskura** – Dr. Eng. (Poland));
В. Зоріч – доктор педагогічних наук, професор (Чорногорія) (**V. Zorić** – Associate Professor (Montenegro));
Е. Протнер – доктор педагогічних наук, професор (Словенія) (**Protner E.** – DSc. (Pedagogy), Prof. (Slovenia));

Рецензенти:

В. С. Бугрій – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
М. Кісель – доктор хабілітований (Польща) (**M. Kisiel** – dr. hab. (Polska))
О. Г. Козлова – кандидат педагогічних наук, професор (Україна);
Ц. Курковський – доктор гуманітарних наук (Польща) (**C. Kurkowski** – dr. nauk humanistycznych (Polska));
Г. Ю. Ніколаї – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
О. І. Огієнко – доктор педагогічних наук, професор (Україна);
К. Стахира – доктор педагогічних наук (Польща) (**K. Stachyra** – dr hab. (Polska))
О. С. Чашечникова – доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Затверджено як фаховий журнал категорії Б з педагогічних наук
(наказ МОН України № 886 від 02.07.2020)

Журнал індексується в Crossref, Index Copernicus Master List, Google Scholar та CEJSH.

У журналі відображено результати актуальних досліджень з проблем порівняльної педагогіки, загальної педагогіки, історії педагогіки, педагогіки вищої школи, спеціальної освіти, а також мистецької освіти.

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

UDC 378.018.54.091.2:780.616.433.071.2](510+477)(043.3)

Wang Boyuan

Sumy State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko

ORCID ID 0000-0001-8851-6156

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/003-015

DEVELOPMENT OF PIANO SCHOOLS IN CHINA AND UKRAINE: HISTORICAL CONTEXT

The article identifies the historical context of the piano schools development in China and Ukraine. The factors that formed the basis of the periodization of the studied phenomenon in both countries are identified. The periodization of the piano schools development in China and Ukraine has been carried out. As a result of a comparative analysis of the historical development of piano education in China and Ukraine, the common features of training pianists during a certain historical period were clarified, such as: the influence on the development of piano education of Western European and Russian traditions; national basis for the development of piano schools in both countries; opening of a significant number of art education institutions, including higher education institutions; availability of a large number of music programs of international level; opening of factories for the production of piano; rapid introduction of conservatory piano education.

Key words: *development, piano school, historical context, China, Ukraine.*

Introduction. The relevance and expediency of the study of the issue of pianists-performers training in art institutions of higher education in China and Ukraine is due to the need to overcome a number of contradictions in the development of Ukrainian and Chinese higher education systems:

- between the requirements of organizational and content modernization of music education and insufficient implementation of these requirements in the pedagogical practice of the art institution of higher education;
- between the need of scientists to study and generalize pedagogical achievements in pianists-performers training in art institutions of higher education in China and Ukraine and the practical lack of systematic scientific research on the studied issues;
- between the presence of positive experience in the implementation of training of pianists-performers in art institutions of higher education in China and Ukraine and the lack of fundamental comparative and pedagogical research in this area.

Analysis of relevant research. Development of piano education in China is presented in scientific articles and dissertations of Chinese scholars (Wang Yuhe,

Wei Tinge, Kuan Fan, Liu Fuan, Lian Haidong, Sun Mingzhu, Han Peijun, Ju Qihun, Chen Zhen, Zhao Xiao) and Ukrainian authors N. Huralnyk, Zh. Dedusenko, H. Nikolai, H. Padalka, O. Rudnytska, V. Shulhina, O. Shcholokova).

Thus, formation and evolution of the piano education system are covered in the dissertations and publications of Chinese scholars Hou Yue, Liu Qing, Yang Bohu, Liu Ge, Wang Peiyuan, Song Dan, Xiao Chaozhan and other scholars. The main array of these works is devoted to specific analytical studies and touches on certain aspects of the topic.

Development of Chinese piano music in modern history has been the subject of a special study by Bu Li. Wang Anyu investigated piano works of the modern Chinese composers.

Piano education in Ukraine has attracted the attention of such Ukrainian researchers as N. Huralnyk, Zh. Dedusenko, H. Nikolai, O. Shcholokova and others.

Thus, N. Huralnyk studied the historical aspects of the piano school of Ukraine (Huralnyk, 2006); considered the peculiarities of the functioning of the Ukrainian piano school as a phenomenon of music education (Huralnyk, 2013); defined the essence of the Ukrainian piano school of the XX century in the context of development of the theory and practice of music education, periods of development of the Ukrainian piano school (Huralnyk, 2007).

In her scientific investigations H. Nikolai considers the culturological context of the genesis of Ukrainian piano music and its historical dynamics in the twentieth century (Nikolai, 2010a), identifies the main features of Ukrainian piano music (Nikolai, 2010b).

At the beginning of the XXI century in the scientific literature there are works of Ukrainian scientists, which reveal and characterize the history of piano performance (N. Huralnyk, I. Savchuk, V. Kholopova). Thus, N. Huralnyk in her scientific work presented the history of formation and development of Ukrainian piano school in the twentieth century (Huralnyk, 2013). I. Savchuk identified the main trends in the development of piano performance in Ukraine in the late twentieth – early twenty-first century (Savchuk, 2012). V. Kholopova outlined the directions of academic music development at the turn of the XX and XXI centuries (Kholopova, 2015).

The aim of the article is to determine the historical context of the piano schools development in China and Ukraine.

Research methods. To solve the tasks, a set of interrelated research methods will be used: general scientific – analysis, synthesis, abstraction, comparison and generalization, which allowed to clarify the features of theoretical approaches underlying the development of the studied educational

phenomenon, and to formulate basic principles and generalized conclusions of work; specific-scientific – chronological, which allowed to identify historical origins, factors and characterize the stages of pianists-performers training development in art institutions of higher education in China and Ukraine.

Research results. The periodization of the studied phenomenon in both countries is based on such factors as: historical context; socio-cultural conditions; social policy of countries; political events; internal patterns of pianists-performers training development in the system of higher music education.

Based on certain criteria, we have conducted periodization of piano schools development in China and Ukraine.

Thus, in China there are three periods with the corresponding stages:

I period – origination with three stages (Catholic (early XVII century – the last decade of the XVIII century, Protestant (XIX century), state-enlightenment (early XX century));

II period – formation with two stages (initial (30-40s of the XX century), activation (early 50s – first half of the 60s of the XX century));

III period – flourishing with three stages (disorganization (second half of the 60s – 70s of the XX century), restoration (80-90s of the XX century), popularization (2000-2010)).

Accordingly, in Ukraine, piano schools development took place in the following historical context:

I period – amateur (first half of the XIX century);

II period – formation (second half of the XIX century);

III period – professionalization (late XIX – first quarter of the XX century);

IV period – popularization (1940 – 50s);

V period – postmodern (1960 – 80s);

VI period – flourishing (90s of the XX century – early XXI century).

Let's describe the piano school development in China in more detail. First of all, let's turn to the origins of piano education in China. Note that the first keyboard instrument appeared in China in 1599, when, according to sources, the Italian missionary Matteo Ritchie presented harpsichords to the emperor of the Ming Wang dynasty.

Chinese researcher Gan Ning notes that the first types of keyboard instruments to appear in China were the plucked and stringed clamps, the harpsichord and the clavichord. This is recorded in the 120th suite of Xuwein Xiantungkao (Gan Ning, 2014, p. 85).

According to Li Qin's research, during the reign of the Ming and Qing dynasties (XVII-XVIII centuries) the claviers became insignificant, but it was limited

to a narrow class framework and the reign of Emperor Kangxi. In addition, at that time, China established a policy of isolation from the outside world, and accordingly, the musical culture of Europe remained unknown to the general public (Li Qin, 2014, p. 86).

According to Bian Meng, China was able to get acquainted with modern European piano only in the first half of the XIX century (Bian Meng, 1996, p. 28).

The result of this acquaintance was the most important event for China – the defeat in the opium wars in the 1840s. China opened up to the world, especially it had aroused considerable interest among Europeans. Currently, many foreign traders and missionaries began to come to the country. Accordingly, they brought with them the attributes of European musical culture. Sales of pianos, violins and other musical instruments became widespread in port cities (Bian Meng, 1996, p. 32). In addition, Catholic churches and education institutions teaching Western music were opened in most port cities.

The next step in the development of the China's piano school was the spread of "school songs" in the early twentieth century, which were learned in new schools of the European type. Such schools were radically different from traditional Chinese. Thus, all these factors became the basis for the emergence of modern musical tradition and the impetus for the general spread of the piano.

Initially, the goals of teaching the piano, curricula and didactic methods used in Chinese education institutions were borrowed from the experience of missionary education institutions. This was the beginning of a new musical education in China. But we consider it necessary to emphasize that most of the teachers of these institutions were clergy, i.e. not professional music teachers or performers. In this regard, the initial stage of piano education development was characterized by a methodology that was aimed only at solving basic problems.

Late XIX – early XX century was also marked by the fact that Chinese cultural figures began to be involved in the process of mastering the instrument.

In the context of this study, we consider it necessary to focus on the first education institutions for the development of piano. The appearance of such institutions dates back to 1919-1937. And this period is primarily associated with Shanghai.

Formation of professional music education in this period was carried out in the education institutions of various levels, such as universities, institutes and so on.

Compulsory subjects such as music theory, music history, harmony, etc. were included in the curriculum. It should be noted that the curriculum focused not only on the development of professional gaming skills, but also on the

formation of students' general artistic culture. Much of the program was borrowed from foreign, mostly European, education institutions (Zhang Bailey, 2006, p. 39).

However, it should be noted that professional piano education development was complicated by a number of factors related to the rejection by a certain part of the Chinese intelligentsia of European culture in general and music as a field of special education.

In 1927, the first Chinese conservatory was opened in Shanghai. In addition, preparatory courses, bachelor's, master's, and additional classes in pedagogy and other electives were organized. According to Wang Zaydong, classes were conducted in six fields, such as music theory, piano, violin, cello, vocals and folk music. At the same time, there was a constant improvement of curricula (Wang Zaydong, 2007, p. 59).

Note that along with the emergence of music institutions of higher education of the conservatory type, the emergence of institutions of mixed type continues. During this period, specialized art institutions opened in other parts of China (Wang Zaydong, 2007, p. 61).

It should be noted that during the war period (1937–1949), development of instrumental performance, especially piano, slowed down due to the difficult social situation. At the same time, a number of new education institutions was opened.

During the Three Years' Liberation War (1946–1949), music schools functioned and even opened new ones, mainly in regions controlled by the Chinese Communist Party. There the training of professional musicians continued. The main center of piano education was the Institute of Arts named after Lu Xun (Bian Meng, 1996, p. 89).

As a result of the analysis of the scientific literature on the research problem we can notice that in connection with the tasks facing music, in particular piano education, in higher education institutions, namely formation of general music education and teacher training – two types of training were established: five-year higher education and three-year secondary (mainly pedagogical) education. Students of pedagogical directions studied completely at the expense of the state. And their main discipline was voice training, additional – piano. Many innovations have been made as part of the planned program, including the CCP-led new music education institutions in Shanghai, which have established an evening Chinese music school in Shanghai, which taught four majors, including piano and voice training (Wang Changkui, 2010, p. 151).

The period from 1949 to 1966 was marked by the great success in the development of professional music education in China.

The construction of the Central Conservatory, which began in 1949, was significant for the development of piano education in China.

A notable milestone in the development of China's piano tradition was opening of the piano department at the conservatory (1950). In 1958, the Central Conservatory moved from Tianjin to Beijing.

In 1953, the Beijing and Shanghai Conservatories received the status of national Chinese centers of theory and practice of teaching piano. In 1956, the Shanghai Branch of the Central Conservatory was renamed the Shanghai Conservatory.

Within the institution, teachers developed and approved a set of disciplines and curricula designed for the educational process. Teams of conservatory teachers developed and implemented a 14-year system of music education in the country. Thus, this system for the first time began to train music teachers for primary school and for higher education institutions.

In 1966, the ten-year period of the Cultural Revolution began. The CCP Central Committee decided to suspend music lessons for all education institutions. As a result, we see a halt in the development of music education in China.

In 1970, the campaign "resumed training and revolution" was launched. The Central University of Arts worked in Beijing, and in Shanghai – Music courses. It is interesting to note that foreign educational materials, including foreign music, were banned in these institutions. Revolutionary songs were recommended instead. Note that the level of student training was very low. Many famous teachers resigned. As a result, the educational process was virtually destroyed. Consequently, piano art had significantly degraded. Many experts were repressed, and instruments of the European origin were declared "unnecessary rubbish" (Li Qin, 2014, p. 123).

In the 1980s, a new course of China's development began, in particular, music education, including piano. Training standards for entrants and graduates have been restored. The very process of studying in conservatories began to acquire a professional basis for training. The Beijing and Shanghai Conservatories have regained the status of "national Chinese piano education centers" (Wang Zaydong, 2007, p. 43).

This period was characterized by the opening of a number of new music and pedagogical institutions. First of all, we note that the revival of the system that exists until now, had begun. Departments and faculties of music were gradually restored at the conservatories. Art institutes not only introduced the piano

specialty, but also began to train masters in this specialty. Gradually, pedagogical universities and institutes appeared in all the provinces of China, where the “Piano” specialty developed. Over time, from the elective discipline, “Piano” was transferred to an independent discipline, and then to a separate specialty.

In the 1990s, there was an increase in the status of many pedagogical institutions of higher education that provided piano training for teachers in secondary schools. Many of them are gradually transformed into institutes and universities, and more than one hundred and sixty faculties of music and arts are opened at classical and pedagogical universities.

In the 1990s, a master’s degree in teacher education was widely developed in China. By 1995, master’s degree programs had been opened at eight faculties of music at pedagogical universities in Beijing, Northwest, Shanghai, Nanjing, Fujian, Anhui, Southwest, and Inner Mongolia. Later, similar programs appeared at the Metropolitan and Harbin Pedagogical Universities.

The current stage of piano education development in China is characterized by the intensification of cultural exchange with other countries. For example, teachers and students of the Central Conservatory are sent for internships abroad. Every year, well-known foreign musicians, teachers and scientists come to China to give lectures and conduct practical classes with students and teachers (Li Qin, 2014, p. 127).

Let us turn to the characteristics of the historical context of the development of piano education in Ukraine.

First of all, we consider it necessary to emphasize that in Ukrainian piano performance at the initial stage of its formation in the second half of the eighteenth century and the first half of the nineteenth century the amateur music dominated. Thus, the impetus for the development of piano performance were amateurs who published their views on the essence of music, its place in the arts, the impact on development and formation of the personality, the importance of music education in Ukraine in various publications. In addition, they focused on the requirements for performance, in particular, emphasized the aestheticization of piano performance.

It should be noted that in the first half of the XIX century piano performance was formed under the influence of the national culture of vocal intonation. In addition, this period was characterized by increased attention to the content of piano performance, instead, condemned pure virtuosity as an end in itself.

Therefore, we can say with confidence that the process of teaching to play the piano before the emergence of the first conservatories was mostly not aimed at solving professional problems. As a rule, piano skills were acquired in

the form of home education and in private education institutions of various types. Moreover, it was considered from the standpoint of general education. Thus, N. Tsiuliupa outlines two aspects of piano performance development of the studied period, such as: development of classical traditions based on the study of foreign experience and providing music education with national content (Tsiuliupa, 2011, p. 219).

Based on the analysis of the peculiarities of piano education in the first half of the XIX century, we came to the conclusion that its development was greatly influenced by the Western European and Russian tradition of piano performance. Accordingly, the purpose of piano education at that time was to develop the skills of artistic performance. Moreover, great importance was attached to the process of learning proper fingering, pedaling, setting hands. In order to develop students' technical skills, they used various exercises, sketches, scales, solo and ensemble pieces.

Thus, as noted by V. Shulhina, this period is characterized by borrowing and assimilation of the experience of various European music schools, which, in turn, contributed to the professional growth of music education in Ukraine and accordingly became the foundation for further formation of the national school (Shulhina, 2002, p. 25).

The next period began in the second half of the nineteenth century. At this time, the first conservatories were opened in Kyiv, Odesa, Lviv and Kharkiv. And so, according to N. Huralnyk, instrumental performance reaches the stage of creative maturity. Its characteristic is intensification of concert practice, which is becoming not only intense and diverse, but also regular. The researcher emphasizes the leading trends in the development of piano education, namely its professionalization, nationalization and democracy.

Creation and opening of the first music schools in Kyiv and Lviv allowed for greater professionalism in music education. Thus, according to N. Huralnyk, "the process of gradual improvement of the organization and deepening of the content of professional training, diversification of forms of performing, methodological and musical-educational activity of pianists-teachers, raising the artistic level of general music education of youth had begun" (Huralnyk, 2006).

The second half of the XIX century was marked by the restoration of the national music school in the context of the European development, as well as its professionalization. As V. Shulhina notes, all this happens as a consequence of the decentralization of foreign experience in the field of music education and its projection on their own cultural problems (Shulhina, 2002, p. 25).

Thus, piano education development in Ukraine in this period took place in the context of the development of Ukrainian musical culture, namely the socio-political and Western European events of musical culture. In addition, this period was marked by the widespread use of the piano in culture formation.

Thus, we'd like to summarize, highlighting the main important events that formed the basis of the Ukrainian piano school development in the second half of the nineteenth century, namely: dissemination of music education in Sunday schools (Kyiv, Kharkiv); intensification of the work of private music education institutions; providing piano training in religious education institutions; expansion of the network of music establishments in which professional pianists were trained.

The next period – the beginning of the twentieth century, namely the 1900s and 1910s, was marked by the existence of a strong piano school, which played a leading role in the development of general Ukrainian musical culture. All this contributed to the establishment of musical education institutions, as well as the spread of scientific musical thought. In addition, this period was marked by the emergence of a number of musical works, written both with the help and with the use of the piano.

A characteristic feature of the 20–30s of the twentieth century of the Ukrainian piano school became the musicologists' attention. That is, as N. Huralnyk notes, this was “the period of establishing the intellectual and creative potential of pianists-musicians” (Huralnyk, 2008).

In the 1920s, as a result of the reform of music education, a three-level system of education was consolidated. As a result, the problems of piano education for children and youth were subject to elaboration. The methodological works of this time consider in detail the issues of pupils' musical abilities development, performing skills formation, using forms and methods of conducting individual lessons in a piano class.

The piano school development during the Second World War and the post-war years was marked by difficult, but very fruitful times for the development of the piano school. We consider it necessary to emphasize that the level of professionalism in the system of music education at this time was constantly growing, which became possible due to the exchange of experience between different performing and pedagogical schools during the evacuation. In addition, talented pianists worked in Ukrainian education institutions of that period: Ye. Slyvak, A. Yankelevych, K. Mykhailov, M. Starkova, B. Reingbald, et al., who actually trained professionals for the Moscow Conservatory, because at that time Moscow was the capital. However, compared to the beginning of the twentieth

century, this stage was characterized by the fact that the problems of national music education and mass music education had become secondary. The crisis situation had led to the fact that the content component of teaching music, in particular playing the piano, loses the conceptual nature of training a pianist-performer.

In the 60s of the twentieth century to promote piano music, music and pedagogical faculties were opened, where at a new scientific and methodological level, using the latest advances in psychology and pedagogy, musical creativity, the concept of professional training of a pianist-performer was revived.

Thus, the methodology of piano teaching in Soviet times developed on the basis of deep traditions. A characteristic feature was the desire for an organic combination of artistic and technical tasks, demanding quality of sound production, emotional expressiveness of performance. In addition, professional music education was directly influenced by professors of conservatories, who were engaged in performing and teaching activities simultaneously. The main purpose of their pedagogical activity was not only to teach professional skills, but also to instill a love for the art of music, education of a versatilely developed musician (Shcherbakova, 1999).

Instead, at the end of the twentieth century we see an increase in interest in the development of national music education, the return of the idea of musical and aesthetic development of the younger generation and the renewal of a comprehensive approach to training specialists in piano and performing arts.

At the beginning of the XXI century we see development of the new methods of initial music education and training of performers. New methods contribute to the emancipation of the creative potential of the performer, development of students' musical and creative abilities, formation of artistic interpretation skills, enrichment of emotional and sensory experience, expansion of their intellectual and conceptual thesaurus.

Conclusions and prospects for further research. Thus, a comparative analysis of the historical development of piano education in China and Ukraine allowed us to identify common features of pianists training during a certain historical period, such as:

- influence on the development of piano education of Western European and Russian traditions;
- national basis for the development of piano schools in both countries;
- opening of a significant number of art education institutions, including higher education institutions;
- availability of a large number of music programs of international level;
- opening of piano factories;

- rapid introduction of conservatory piano education.

The issues of determining the content features of pianists-performers training in the system of higher music education in China and Ukraine deserve further study.

REFERENCES

- Біань, Мен (1996). *Поява й розвиток китайської фортепіанної культури*. Пекін: Народна музика (китайською мовою) (Bian, Meng (1996). *The emergence and development of Chinese piano culture*. Beijing: Folk music (in Chinese)).
- Ван, Цзайдун (2007). *Відродження фортепіанної освіти у ЗВО Китаю: аналіз проблеми*. Чанша: Вид-во Хунанського пед. унів-ту (китайською мовою) (Wang, Zaydong (2007). *The revival of piano education in China's HEIs: an analysis of the problem*. Changsha: Hunan Ped. University (in Chinese)).
- Ван, Чанкуй (2010). *Культура китайської фортепіанної музики*. Пекін: Гуанмін жибао (китайською мовою) (Wang, Changkui (2010). *Culture of Chinese piano music*. Beijing: Guangming Zhibao (in Chinese)).
- Гань, Нін (2014). *Всебічне дослідження фортепіанної музики*. Пекін: Чжунго шуцзі (китайською мовою) (Gan, Ning (2014). *Comprehensive study of piano music*. Beijing: Zhongguo Shuji (in Chinese)).
- Гуральник, Н. П. (2008). *Українська фортепіанна школа ХХ століття у контексті розвитку теорії і практики музичної освіти* (дис. ... доктора пед. наук: спец.: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки). Київ (Huralnyk, N. P. (2008). *Ukrainian piano school of the XX century in the context of the development of the theory and practice of music education* (DSc thesis). Kyiv).
- Гуральник, Н. П. (2013). Развитие украинской фортепианной школы в XX ст. Музыкально-просветительские традиции и методические ориентиры. *Ars inter Culturas*, 2, 43-60 (Huralnyk, N.P. (2013). Development of the Ukrainian piano school in the XX century. Musical and educational traditions and methodological guidelines. *Ars inter Culturas*, 2, 43-60).
- Гуральник, Н. П. (2007). *Українська фортепіанна школа ХХ століття в контексті розвитку музичної педагогіки: історико-методологічні та теоретико-технологічні аспекти*. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова (Huralnyk, N. P. (2007). *Ukrainian piano school of the XX century in the context of music pedagogy development: historical-methodological and theoretical-technological aspects*. K.: NPU named after M. P. Dragomanov).
- Гуральник, Н. (2006). Історичні завоювання фортепіанної школи у контексті розвитку української музичної культури ХХ століття: аналіз періодизацій. *Історико-педагогічний альманах*, 1, 17-26 (Huralnyk, N. (2006). Historical conquests of the piano school in the context of the development of Ukrainian musical culture of the XX century: analysis of periodizations. *Historical and Pedagogical Almanac*, 1, 17-26).
- Лі, Цін (2014). *Дослідження розвитку китайської та західної фортепіанної культури*. Пекін: Чжунго шуцзі (китайською мовою) (Li, Qin (2014). *A study of the development of Chinese and Western piano culture*. Beijing: Zhongguo Shuji (in Chinese)).
- Ніколаї, Г. (2010а). Українська фортепіанна музика у магістерській підготовці майбутніх учителів музики та художньої культури. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (6), 329-338 (Nicholai, H. (2010a). Ukrainian piano music in master's training of future teachers of music and art culture. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 4 (6), 329-338).

- Ніколаї, Г. (2010b). Українська фортепіанна музика як феномен культури ХХ ст. *Ars inter Culturas*, 1, 121-132 (Nikolai, H. (2010b). Ukrainian piano music as a cultural phenomenon of the XX century. *Ars inter Culturas*, 1, 121-132).
- Савчук, І. (2012). Нові тенденції в українському фортепіанному виконавстві зламу ХХ – ХХІ століть у дзеркалі сучасної композиторської творчості. *Сучасне мистецтво*, 8, 285-294 (Savchuk, I. (2012). New trends in the Ukrainian piano performance of the turn of the XX – XXI centuries in the mirror of modern compositional creativity. *Contemporary Art*, 8, 285-294).
- Холопова, В. Н. (2015). *Российская академическая музыка последней трети ХХ – начала ХХІ веков (жанры и стили)*. М. (Kholopova, V. N. (2015). *Russian academic music of the last third of the XX - beginning of the XXI centuries (genres and styles)*. М.).
- Цюлюпа, Н. Л. (2011). Історичні аспекти становлення та розвитку національного фортепіанного виконавства (XVIII-XX ст.). *Вісник ХДАДМ*, 4, 219-221 (Tsiuliupa, N. L. (2011). Historical aspects of the formation and development of national piano performance (XVIII-XX centuries). *Bulletin of the KhSADA*, 4, 219-221).
- Чжан, Бейлі (2006). *Порівняльне вивчення розвитку освіти в китайських і російських музичних консерваторіях*. Цзілінь (китайською мовою) (Zhang, Bailey (2006). *Comparative study of the development of education in Chinese and Russian music conservatories*. Jilin (in Chinese)).
- Шульгіна, В. Д. (2002). *Музична україніка: інформаційний і національно-освітній простір* (автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.01). Київ (Shulhina, V.D. (2002). *Musical Ukrainian study: information and national-educational space* (Doctor of Arts thesis abstract). Kyiv).
- Щербаківа, А. І. (1999). *Освоение фортепианной музыки ХХ века как нового мира музыкальных ценностей*. М.: Академия (Shcherbakova, AI (1999). *Mastering the piano music of the XX century as a new world of musical values*. М.: Academy).

РЕЗЮМЕ

Ван Боюань. Развитие фортепианных школ Китая и Украины: исторический контекст.

В статье определен исторический контекст развития фортепианных школ Китая и Украины. Выявлены факторы, которые были положены в основу периодизации исследуемого феномена в обеих странах. Осуществлена периодизация развития фортепианных школ Китая и Украины. В результате сравнительного анализа исторического развития фортепианного образования Китая и Украины выяснены общие черты подготовки пианистов в течение определенного исторического периода, а именно: влияние на развитие фортепианного образования западноевропейской и русской традиций; национальное основание развития фортепианных школ обеих стран; открытие значительного количества художественных учебных заведений, в том числе и высших; наличие большого количества музыкальных программ международного уровня; открытие фабрик по производству фортепиано; быстрое внедрение консерваторского фортепианного образования.

Ключевые слова: развитие, фортепианная школа, исторический контекст, Китай, Украина.

АНОТАЦІЯ

Ван Боюань. Розвиток фортепіанних шкіл Китаю та України: історичний контекст.

У статті визначено історичний контекст розвитку фортепіанних шкіл Китаю та України. Виявлено чинники, які було покладено в основу періодизації досліджуваного феномену в обох країнах, а саме: історичний контекст; соціокультурні умови; соціальна політика країн; політичні події; внутрішні

закономірності розвитку підготовки піаністів-виконавців у системі вищої музичної освіти. Здійснено періодизацію розвитку фортепіанних шкіл Китаю та України. Так, у Китаї налічується три періоди з відповідними етапами:

I період – зародження з трьома етапами (католицький (поч. XVII століття – останнє десятиліття XVIII століття, протестантський (XIX століття), державницько-просвітницький (поч. XX століття));

II період – становлення з двома етапами (започаткувальний (30–40-і роки XX століття), активізаційний (поч. 50-х років – перша половина 60-х років XX століття));

III період – розквіту з трьома етапами (дезорганізаційний (друга половина 60-х років – 70-і роки XX століття), відновлення (80–90-і роки XX століття), популяризація (2000–2010-і роки)).

Відповідно, в Україні розвиток фортепіанних шкіл відбувався в такому історичному контексті:

I період – аматорський (перша половина XIX століття);

II період – становлення (друга половинна XIX століття);

III період – професіоналізації (кінець XIX – перша чверть XX століття);

IV період – популяризації (1940 – 50-і рр.);

V період – постмодерністський (1960 – 80-і рр.);

VI період – розквіту (90-і рр. XX ст. – початок XXI ст.).

У результаті порівняльного аналізу історичного розвитку фортепіанної освіти Китаю та України з'ясовано спільні риси підготовки піаністів протягом певного історичного періоду, як-от:

- вплив на розвиток фортепіанної освіти західноєвропейської і російської традицій;
- національне підґрунтя розвитку фортепіанних шкіл обох країн;
- відкриття значної кількості мистецьких закладів освіти, у тому числі й вищої;
- наявність великої кількості музичних програм міжнародного рівня;
- відкриття фабрик із виробництва фортепіано;
- швидке впровадження консерваторської фортепіанної освіти.

Ключові слова: розвиток, фортепіанна школа, історичний контекст, Китай, Україна.

УДК 37.015.31:374-029.366

Людмила Мова

Національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова

ORCID ID 0000-0002-8587-2574

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/015-024

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ ХОРЕОГРАФА В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Метою статті є розгляд питання щодо особливостей хореографічної підготовки хореографів у закладах вищої освіти на сучасному етапі. Актуальність обраної теми зумовлена відсутністю багатоаспектного наукового дослідження з проблематики, що розглядається. У дослідженні доведено необхідність оптимізації навчального процесу й доцільність інтеграції моделі «природа тіла в контексті танцю» в танцювальну практику хореографів, що може значно вплинути на ефективність їхнього професійного розвитку та підвищити рівень актуалізації творчого потенціалу.

Спроектвана модель спирається серед іншого на техніки Моше Фельденкрайза, Фредеріка Матіаса Александра, Джона Ролланда, моделі Еріка Франкліна, Томаса Майєра, принципи ідеокінезиса і соматичних практик, а також знання системи Аналізу Руху Рудольфа Лабана (LMA) та основ Імград Бартенієфф (BF), технік імпровізації, теорій систем, що амоорганізують, і множинного інтелекту.

Ключові слова: сучасний танець, творчий потенціал хореографа, свідомий рух.

Постановка проблеми. Спричинені добою європейської освітньої інтеграції й відкриттям європейського науково-освітнього простору вищої школи, сучасне суспільство висуває певні нові вимоги і до підготовки хореографів та їх неперервної освіти. Вхідження України до Болонського процесу та підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом, передбачають все більш тісне міжнародне співробітництво, що, у свою чергу, вимагає певного переосмислення процесу й пошуку нових моделей підготовки хореографів у системі неперервної освіти. А створення глобального ринку праці та відкриття єдиного європейського освітньо-наукового простору, передбачає формування конкурентоспроможного фахівця, що може статися лише за умови подолання існуючих стереотипів та сталих поглядів на дане питання.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз сучасних досліджень підтверджує високий інтерес учених до розробки багатьох проблем підготовки кадрів у сфері хореографічного мистецтва. Актуальними є дослідження в напрямі професійної підготовки студентів-хореографів (О. Реброва, Л. Андрощук, О. Мартиненко, Т. Медвідь, О. Мікулінська, О. Плахотнюк, В. Сосіна, І. Герц та ін.), формування творчої активності, створення іміджу студентів-хореографів (Л. Андрощук, Г. Бурцева, Є. Завгородня, В. Корольов та ін.), ролі творчої діяльності в розвитку особистості (Д. Богоявленська, В. Моляко та ін.), також розглядається розвивальна функція хореографічного мистецтва (О. Отич та ін.).

Але ми не зустріли досліджень, спрямованих на формування творчого потенціалу хореографів у системі неперервної освіти.

Тому, **мета даної статті** – розглянути можливості оптимізації процесу формування творчого потенціалу хореографа в системі неперервної освіти засобами сучасного танцю.

Методи дослідження. Підґрунтям для створення нашого дослідження слугують методичні рекомендації відомих фахівців минулого та сучасності в галузі хореографічного мистецтва (Н. Александрова, Н. Базарова, А. Ваганова, Є. Валукін, С. Головікіна, Л. Зихлінська, В. Костровицька, В. Мей, А. Мессерер, М. Тарасов, О. Чекригін, Н. Стуколкіна, Л. Цветкова та ін.), основні ідеї в області теорії і практики танцю модерн (Р. СенДені, Л. Фуллер, М. Грем,

Д. Хемфрі, М. Вігман та ін.), постмодерн (Х. Лимон, М. Каннінгем, В. Форсайт, Тр. Браун, Ст. Пекстнон, Д. Зембрано та ін.) і сучасного танцю (І. Сіроткіна, В. Нікітін, Є. Васеніна), теорії руху Р. Лабана та основ І. Бартенієфф, а також методи аналізу, бесіди, спостереження на основі LMA/BF за розвитком особистості студентів на рівні мислення й тілесності, особливостями опанування технічного матеріалу *contemporary dance*, технік імпровізації, партнерінгової взаємодії за принципами контактної імпровізації, імпровізації як композиційного мислення, систематизації та узагальнення отриманого матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Певна складність підготовки сучасного хореографа в нашій країні полягає в тому, що існує необхідність поєднання в одній особі універсального танцівника-виконавця, креативного постановника та педагога, орієнтованого на особистісний підхід під час своєї діяльності. Для того, щоб поєднати ці компоненти, необхідно, у першу чергу, виховувати творчу особистість, необмежену стереотипами й очікуваннями. Це, складне само по собі, завдання, посилює досить швидкий темп сучасного життя та безліч змін, що його супроводжують на всіх рівнях. На перший погляд, численні інновації, які наповнили простір можливостями й доступом до різноманітної інформації, мають сприяти всебічному розвитку особистості та всебічній професійній реалізації. Але, як показує досвід, по-перше, знати, ще не означає діяти, по-друге, обирати якісну інформацію серед безліч існуючої та практикувати, отримавши певні знання, безумовно краще за наявності фахівців, що мають практичний досвід, володіють актуальними знаннями й готові ними ділитися. Тому, починаючи працювати зі студентами (чи то студенти першого курсу, чи учасники груп підвищення кваліфікації або додаткової освіти) спочатку необхідно зрозуміти їх мотивацію у виборі професії, ступень інтересу й розуміння стосовно поняття сучасний танець. Наповнення змісту поняття «сучасний танець» дуже різне і, як показує аналіз літератури, сьогодні в науковому полі хореографічних досліджень єдиного змістового наповнення, тобто визначення поняття «сучасний танець», не існує.

Сучасний танець (пост постмодерн) ми визначаємо як танець, що може відбутися «тут і тепер» від внутрішнього імпульсу або внутрішньої необхідності, у яких важливими є природний, анатомічно обумовлений, усвідомлений рух тіла в просторі та усвідомлене, якісне й ефективне використання тілесної структури танцівника та його рухів під час танцю.

Танець завжди і невід'ємно пов'язаний із тим, що відбувається в суспільстві та на політичній арені, тому танець – як відображення дійсності і стану суспільства, має свій власний розвиток і це відбувається в тому числі

завдяки досягненням різних галузей науки (фізіологія, нейронауки, квантова фізика, теорії фракталів, хаосу, потоку, синергії, множинного інтелекту, розвиток всіх видів мистецтва в мультимедійному просторі тощо).

Оскільки сучасний танець та хореографія являють собою живу та постійно змінну форму мистецтва, де важливими є ставлення митця до розуміння руху, процесу його виникнення, творення, наповнення, відчуття, змісту і просторової реалізації, важливими стають саме рух і танець людини, як творця, в її цілісності та різними можливостями усвідомлення особливостей власного буття. До того ж, танець виступає безпечним, соціально схваленим варіантом реагування і прийняття соціально й особистісно табуйованих тем і емоцій.

Отже, якщо серед педагогічних завдань ми виділяємо саме необхідність розкриття індивідуальності й формування творчого потенціалу сучасного хореографа, що є цілісною особистістю, вільно володіє способами самобутнього вираження власного внутрішнього світу через індивідуальні форму та потік руху, це, у свою чергу, ставить перед нами завдання розробки нових методів навчання і виховання студентів із урахуванням тенденцій сучасності.

У нашому розумінні техніка сучасного танцю (пост постмодерн) – це техніка, заснована на природніх законах функціонування тіла щодо організації руху та дихання: зв'язне дихання, звільнення м'язів від перенапруження, природна анатомічна робота суглобів, активація фасціального рівня під час організації руху; використання технік імпровізації як можливість розвитку композиційного мислення й безмежної можливості для самопізнання і формування цілісної творчої особистості через усвідомлення рухів власного тіла.

В цілому, основна ідея уроку техніки контемпорарі (contemporary) – це розвиток гармонійного, усвідомленого, якісного й ефективного використання тілесної структури танцівника та його рухів під час танцю, використовуючи танцювальну імпровізацію і функціональну техніку (структуровані навчальні вправи за принципами природної роботи тіла).

Визначитися в термінах дуже важливо, оскільки це зменшує можливість виникнення плутанини та непорозумінь під час спілкування в наступному. Це можна зробити за допомогою розмови в залі, запропонувавши студентам запитання, що стосуються їх творчого досвіду, з уточненнями, яким чином сталося, що обрано танець і саме сучасний танець є актуальним, які очікування є відносно навчання і на чому сфокусовано власну увагу.

Наш досвід дозволяє констатувати, що подібні запитання багато в чому збивають студентів з пантелику, оскільки вони не замислюються над

такими запитаннями саме тому, що їм їх ніколи раніше не ставили. А мотивація виступає важливим двигуном особистісного розвитку і свідомого танцю зокрема. Бесіди, аналіз виконаної роботи в залі, зворотній зв'язок (саморефлексія) завжди дають відмінний результат, оскільки студентам важливо й необхідно мати власний досвід у пізнанні свого тіла, емоцій, відчуттів як досвід особистості.

Одна з найважливіших складових контемпорарі денс – це формування самоусвідомлення. Усвідомлене тіло та його рухи, увага до того, що відбувається «тут і зараз» у просторі внутрішньому й зовнішньому, – це передумова для гармонійного творчого розвитку особистості хореографа. Бути усвідомленим, ефективним і гармонійним у танці передбачає розуміння того, як організовано та структуровано тіло, як можна ефективно використовувати його для виконання рухів (різних за інтенсивністю та наповненням змістом). З іншого боку, це вміння усвідомлювати простір руху – те, як воно структуроване «тут і зараз», відслідковувати історії, що розвиваються в ньому іншими людьми, своє ставлення до них тощо. У педагогічному просторі це корелює з теорією Девіда Колба, де навчання виступає цілісним процесом створення знань і пристосування до світу. Тобто, знання набуваються через трансформацію досвіду. Ми маємо відчувати (конкретний досвід навчання шляхом експериментування), мислити (рефлексивне спостереження, навчання шляхом розгляду ситуації з різних боків), спостерігати (абстрактна концептуалізація, навчання шляхом осмислення, знаходження теорій та розкриття взаємозв'язків) та робити (активне експериментування як демонстрація здатності здійснення певних дій, прийняття ризику, практичне навчання).

Першоджерела руху в сучасному танці можуть бути різні. Танцювальний рух може ініціюватися музичним матеріалом, архітектурою оточуючого середовища, емоційним станом танцівника, його внутрішньою необхідністю чи змістовим наповненням. А експресивний стан завжди потребує певного коефіцієнта корисної діяльності, що визначається, у свою чергу, максимальною стійкістю тіла за мінімального напруження. Якщо стійкість досягається за рахунок напруження, то вона, скоріше, сковує й обмежує рухи тіла та емоції виконавця. Такий танець позбавлений відчуття польоту і свободи і не передає жодної емоційної та енергетичної інформації.

Саме тому на початковому етапі (і регулярно в подальшому) опанування сучасними танцювальними техніками (*contemporary dance* = пост-пост-модерн = новий танець) доцільно досконало досліджувати анатомію й біомеханіку людини, включаючи елементи емпіричної анатомії та біомеханічного руху в структуру занять із техніки сучасного танцю. Це

необхідно, у першу чергу, для зняття зайвого напруження у м'язах та суглобах. І неможливо без розуміння архітектури і принципів роботи скелету, м'язів та фасцій тіла.

Важливо пам'ятати про унікальність тіла кожної людини, оскільки кожен має, наприклад, свої властивості будови грудної клітини, різного розміру і конфігурації такої важливої для танцівника кістки, як лопатка, рухливі чи надто рухливі суглоби (або навпаки). Це дає змогу отримати розуміння унікальності кожної людини, що подібно сніжинкам, ніколи немає повторення. Як у світі немає двох подібних сніжинок, кожна має свій унікальний візерунок, так і кожна людина унікальна на рівні психологічному, інтелектуальному, а також, що для нас дуже суттєво, фізичному, відчутному.

І саме це на ранніх етапах знайомства з техніками сучасного танцю формує правильне та глибоке розуміння організації танцювального руху, руху взагалі як такого, що сприяє розширенню кордонів мислення через поглиблене пізнання себе.

Під час роботи над вибудовою тіла ми спираємося на дослідження Еріка Франкліна, Томаса Майєра, використовуємо техніки Моше Фельденкрайза, Фредеріка Матіаса Александера, Джона Ролланда, принципи Ідеокінезиса і соматичних практик, а також знання системи Аналізу руху Рудольфа Лабана (LMA) та Основ Імград Бартенієфф (BF).

Це сприяє розумінню та можливості розпізнавати ступінь власного звичного м'язового тону, відрізнити вагу від напруги, тобто з'являється можливість усвідомити кінестетичний зворотній зв'язок. Також можемо констатувати, що поліпшується самоорганізація та самостійність студентів. Спокій у думках досягається певними рухами (вибудована система вправ на основах BF) та впливає на формування стану відсутності метушні розуму і тіла. Тому внутрішні відчуття мають можливість прояву саме завдяки спокою та зменшенню метушні в думках і тілі, фокусу уваги та потоку енергії, що покращується. Отже, студенту надається час, щоб зменшити ступінь напруги у м'язах, що існує як звичний патерн, виявити нові якості руху й закріпити урок. Традиційні методи хореографічної педагогіки, спрямовані, як правило, на тренування м'язів шляхом багатократного повтору вправ із докладанням максимальних зусиль. На їх виконання й досягнення результату витрачається багато зусиль та енергії. Запропоновані нами методи підготовки фахівця розглядають рух не як функцію м'язів у першу чергу, а як функцію мозку, що спрямована на розуміння того, що рух насамперед організують кістки, а вже м'язи його «підтримують» та мають сформувати адекватне напруження для виконання дії чи руху, що має відбутися. Тобто, нашим основним завданням,

як викладачів, є поступове збалансоване опанування танцювальних рухів, вправ та комбінацій шляхом їх усвідомленого природного виконання без зайвих зусиль та больових відчуттів.

Запропонована нами модель «природа тіла в контексті танцю» дозволяє спочатку зосередитися на усвідомленні тілесних та сенсорних відчуттів, що надає повноцінний особистий досвід, відчуття природності, комфорту й задоволення від процесу навчання, упевненості в собі, що в подальшому сприятиме свідомому якісному виконанню рухів та використанню різноманітного лексичного матеріалу сучасного танцю.

Крім того, зважаючи на те, що в межах однієї групи навчаються студенти не тільки з різною психікою та розумовими здібностями, а й з кардинально відмінними фізичними даними, набуває актуальності індивідуальний підхід у навчанні. Але через зміни навчальних планів та скорочення годин у закладах вищої освіти не передбачаються індивідуальні заняття з танцювальних дисциплін, як це було раніше, тому викладач змушений пропонувати загальний клас із орієнтацією на усереднені можливості групи. За таких умов запропонована нами система фактично дозволяє реалізувати індивідуальний підхід у навчанні, адже кожному надається можливість досліджувати рухи у власному темпі, обов'язково починаючи з повільного виконання, а вже потім чергуючи швидкість, при цьому кількість повторень також має зростати поступово. Це дозволить кожному ефективно сприймати новий матеріал, отримати мотивацію до подальшого вдосконалення, а розширення спектру рухів на пізніших етапах дозволить ясно створити малюнок певного образу, відповідного настрою або емоції танцювально-пластичними засобами, завдяки набутому власному досвіду. Важливими є не зображальність, а виразність танцю і прояв творчої індивідуальності. Кожного разу все ясніше проявляючи творчий потенціал, що спирається на внутрішній стан свободи, руховий досвід і зацікавленість процесом.

Опанування техніки сучасного танцю та імпровізації полегшує адаптацію тіла до нових рухів. Тому доцільним є на перших етапах, під час викладання матеріалу теоретичного і практичного характеру, ввести поняття моторного поля. А саме ознайомити студентів із теорією моторних полів Девіда Боаделли і поступово працювати в практичному ключі, особливу увагу звертаючи на розуміння поля екстензії, оскільки це поле розширення і тіло рухається протилежним стиску чином, тобто спина розгинається, ноги і руки подовжуються, при цьому руки розводяться в сторони від тіла, а голова піднімається і відводиться від грудей. Важливо

розуміти, що існує три види розширення в моторних полях рук, а саме: розтягнення, контакт із іншими людьми та розкриття.

Розтягнення характеризує значне розширення в просторі з одночасним усвідомленням почуття свободи і сили. Позіхання є хорошим прикладом поля екстензії, за якого тіло переживає рефлекс розтягування і дозволяє поглибити дихання.

Для контакту з іншими людьми характерним є рух людини, що ніби розкриває-простягає руки для можливості бути підтриманою або підтримати-прийняти іншого. Емоційні почуття, пов'язані з прийняттям і віддаванням, абсолютно відмінні від почуттів, пов'язаних із розтягуванням.

А розкриття можемо охарактеризувати як делікатне й чутливе дослідження розширення простору серцевої області, за якого людина налагоджує контакт із потоками енергії в руках, пальцях і усвідомлює енергетичне поле, що виходить за фізичне тіло. Завжди можна відстежити стратегії розкриття та напрацьовувати рухи, незвичні за якістю та просторовими характеристиками.

Під час перших імпровізацій-досліджень студенти частіше апелюють до першої і третьої форм. Розтягування дозволяє активно «включити тіло в життя», а розкриття є хорошим моментом усвідомлення власних патернів взаємодії з навколишнім світом. Контакт із іншими виникає трохи пізніше, коли вже є розуміння, наскільки я можу бути відкритий світу, що для мене є безпечним, наскільки дозволяю собі вихід із зони комфорту для встановлення контакту, або ж я поки що закриваю свій простір.

Формування усвідомленого руху, через досвід слухання себе і навколишнього світу, дозволяють змінити звичні дії, розширити спектр якісних характеристик звичних рухів і нових напрацьованих, що, у свою чергу, впливає на процес формування творчого потенціалу хореографа, який не є сталим результатом, а являє собою процес постійного розвитку, завдяки певному дидактичному наповненню та регулярній особистісній практиці.

Висновок. Отже, на перших етапах опанування сучасного танцю викладач має донести, що важливим є саме дослідження анатомічності руху, взаємозв'язків у тілі та руху у просторі, його якостей і зробити цей процес цікавим та продуктивним, пропонуючи теоретичний і практичний матеріал, що включає сучасні дослідження й форми роботи. Велике значення має власний інтерес викладача до дослідження руху, розвитку світогляду та поглиблення рівня знань учнів. У техніці contemporary dance серед інших виділяють такі базові принципи роботи тіла і організації руху, як дихання, зв'язок дихання та руху; анатомічно зумовлену роботу кісток, суглобів і м'язів;

роботу з центром ваги, вагою тіла, силою тяжіння; роботу з часом і простором. Танець стає можливим лише за умови прояву таких його складових, як механічний рух – з одного боку, і рух свідомий – з іншого. Використання технік соматик і реліз у сучасному танці, знання щодо теорій моторних полів та множинного інтелекту дозволяє студентам інтегрувати свідомість і тіло через рух, навчаючись майстерності слухати і розуміти власне тіло, наново відкривати для себе власні відчуття, почуття, емоції та їхню природу, що безпосередньо впливає на розкриття творчого потенціалу особистості. Формування творчого потенціалу хореографів не є сталим результатом, а являє собою процес постійного розвитку, і є результатом регулярної особистісної практики з різним дидактичним наповненням протягом усього життя.

Перспективи подальших наукових розвідок. Подальшу перспективу досліджень вбачаємо в полі інтеграції теорії множинного інтелекту (у дидактичному контексті) для формування творчого потенціалу хореографів у системі неперервної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Фельденкрайз, М. (2001) *Осознание через движение*. Москва: Институт общегуманитарных исследований (Feldenkrais, M. (2001). *Awareness through Movement*. Moscow: Institute for Humanitarian Research).
- Boadella, D. (2006). The Historical Development of the Concept of Motoric Fields. *The USA Body Psychotherapy Journal. The Official Publication of United States Association for Body Psychotherapy. Printed in the USA. Volume 5, no. 1, 33-38.*
- Kovich, Z. (2007). Promoting Dexterity in Technical Dance Training using the Feldenkrais Method. *Feldenkrais Research Journal. Vol. 3.* Retrieved from: http://iffresearchjournal.org/system/files/4-Kovich_IFF_Vol3_2007.pdf.
- Todd, M. E. (1959). *The Thinking Body: A Study of the Balancing Forces of Dynamic Man*. New York: A Dance Horizons Books.

РЕЗЮМЕ

Мова Людмила. Особенности формирования творческого потенциала личности в системе непрерывного образования.

Целью статьи является рассмотрение вопроса об особенностях хореографической подготовки хореографов в учреждениях высшего образования на современном этапе. Актуальность выбранной темы обусловлена отсутствием многоаспектного научного исследования по проблематике, которая рассматривается. В исследовании доказана необходимость оптимизации учебного процесса, а интеграция модели «природа тела в контексте танца» в танцевальную практику хореографов может значительно повлиять на эффективность их профессионального развития и повысить уровень актуализации творческого потенциала. Спроектированная модель в том числе основывается на техниках Моше Фельденкрайза, Фредерика Матиаса Александра, Джона Ролланда, модели Эрика Франклина, Томаса Майера, принципах идеокинезиса и соматических практик, а также знаниях системы анализа движения Рудольфа Лабана (LMA) и основ Имград Бартениефф (BF), техник импровизации, теориях самоорганизующихся систем и множественного интеллекта.

Ключевые слова: *современный танец, творческий потенциал хореографа, осознанное движение.*

SUMMARY

Mova Liudmyla. Features of formation of creative potential of the person in system of continuous education.

The purpose of the article is to consider the peculiarities of choreographic training of choreographers in higher education institutions at the present stage. The relevance of the chosen topic is due to the lack of multifaceted research on the issues under consideration. The study proves the need to optimize the learning process, and integration of the model "nature of the body in the context of dance" in the dance practice of choreographers can significantly affect the effectiveness of their professional development and increase actualization of creative potential. The designed model is based on the techniques of Moshe Feldenkrais, Frederic Matthias Alexander, John Rolland, models of Eric Franklin, Thomas Mayer, the principles of ideokinesis and somatic practices, as well as knowledge of the Laban/Bartenieff movement analysis, improvisation techniques, theories of self-organizing systems and multiple intelligences.

An important concept of the study is the analysis of the anatomy of movement, i.e. the relationship between the body and movement in space, its qualities and make this process interesting and productive by offering theoretical and practical material containing modern research and forms of work.

Contemporary dance (post postmodern) is defined as a dance that can take place "here and now" from an inner impulse or inner necessity, in which the natural, anatomically determined, conscious movement of the body in space and conscious, high-quality and effective use of the dancer's body structure and his movements during the dance are important. Dance becomes possible only if the manifestation of its components, such as mechanical movement - on the one hand, and conscious movement - on the other. Using somatic techniques and release in modern dance, allows students to integrate mind and body through movement, learning the skill of listening and understanding their body, rediscovering their own feelings, emotions and their nature, which directly affects the creative potential of the individual. The expressiveness of dance and the manifestation of creative individuality is based on the inner state of freedom, motor experience and interest in the process.

Key words: *modern dance, creative potential of the choreographer, conscious movement.*

Уршуля Кемпінська

Куявська вища школа у Влоцлавку, м. Влоцлавек, Польща

ORCID ID 0000-0003-1922-8219

Олена Біда

Закарпатський угорський інституту ім. Ференца Ракоці II

ORCID ID 0000-0002-0448-0852

Тетяна Кучай

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, м. Берегово

ORCID ID 0000-0003-3518-2767

Олександр Кучай

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

ORCID ID 0000-0002-9468-0486

Наталія Рокосовик

Відкритий міжнародний університет

розвитку людини «Україна»

ORCID ID 0000-0002-5588-8655

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/025-031

ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті розкрито проблеми естетичного виховання молоді в сучасних умовах розвитку суспільства. Естетичне виховання повинно сприяти формуванню творчо активної особистості. Виокремлено найголовніші завдання естетичного виховання. Естетичне виховання зорієнтоване на формування естетичної свідомості та естетичної поведінки особистості. Формування справжніх естетико-духовних цінностей студентської молоді неможливе без глибокого усвідомлення ними національних основ культури. Одним із найсильніших факторів стихійного естетичного впливу в системі естетичного виховання є природа. Ефективність естетичного виховання студентів значною мірою залежить від умілого використання педагогами різноманітних способів і засобів. Естетичне виховання студентської молоді передбачає якісну зміну рівня їх естетичної культури.

***Ключові слова:** естетичне виховання, молодь, культура, освіта, духовні цінності.*

Постановка проблеми. Українська педагогічна наука й освітньо-виховна практика, увібравши найновіші досягнення сучасної педагогічної теорії, прагне забезпечити підготовку молодого покоління українців до життя в нових суспільних умовах, сформуванню в них готовності, прагнення активно впливати на утвердження нових суспільних ідеалів і духовних цінностей, формуванню художньо-естетичної культури.

Питання естетичного виховання особистості набувають особливого значення в сучасних умовах розвитку суспільства, коли загострюються суспільні суперечності, втрачаються загальнолюдські цінності, життєві ідеали, мають місце рецидиви аморальної поведінки молоді. Естетичне

виховання повинно сприяти формуванню творчо активної особистості, здатної повноцінно сприймати прекрасне, гармонійне, досконале в житті, природі, мистецтві, жити та творити за законами краси.

Підготовка підростаючого покоління до життя в сучасному суспільстві можлива за умови реформування вітчизняної школи. Її важливим завданням є створення інноваційної педагогічної інфраструктури, що охоплюватиме естетику предметного середовища, в якому школярі зможуть реалізувати свої художньо-творчі здібності (мистецькі світлиці, художні майстерні, сучасний дизайн шкільних інтер'єрів), і естетику соціально-педагогічного середовища (естетика шкільного спілкування й життєтворчості, краса міжособистісних відносин, панування педагогічного оптимізму й віри, що кожна дитина – в душі митець) (Мочан, 2011).

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми естетичного виховання присвячені праці Л. Глазунова, Д. Кабалевського, А. Макаренка, Л. Михайлової, Т. Мочан, Б. Неменського, О. Степанова, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших.

Мета статті: розкрити проблеми естетичного виховання молоді в сучасних умовах розвитку суспільства.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: теоретичні (аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури), що дає змогу обґрунтувати вихідні положення дослідження; інтерпретаційно-аналітичний метод, на основі якого вивчаються джерела із застосуванням синтезу, аналізу, систематизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Естетичне виховання покликане ознайомити людину із загальними закономірностями художнього освоєння дійсності, сутністю й формами відображення дійсності й перетворення життя за законами краси, роллю мистецтва в розвитку суспільства.

Серед найголовніших завдань естетичного виховання виокремлюють:

- формування естетичних понять, поглядів, переконань, здатностей розуміти прекрасне, правильно естетично оцінювати факти, явища, процеси;
- виховання естетичних почуттів, уміння отримувати насолоду від сприймання прекрасного в навколишній дійсності та мистецтві;
- формування потреби та здатності створювати прекрасне в житті й мистецтві на основі розвитку власних творчих здібностей, опанування знань і практичних умінь у певному виді мистецтва.

В естетичному вихованні молоді використовують різні джерела прекрасного: образотворче мистецтво, музику, літературу, театр, кіно, архітектуру тощо. Так, під час сприйняття картини або скульптури дитина не лише пізнає світ, але й фантазує, формує, «домальовує» подумки зображене, бачить на картині події, образи, характери. Чільне місце посідає також музика, яка, відображаючи дійсність за допомогою мелодій, інтонацій, тембру, впливає на емоційно-почуттєву сферу людини, її поведінку. Важливим джерелом є й художня література.

Головним виразником естетики в літературі є слово. На думку К. Ушинського, слово як засіб вираження в літературному творі набуває подвійної художньої сили. Словесний образ має ще й понятійну основу та сприймається насамперед розумом. Тому література – важливий засіб розвитку інтелекту учнів. Цінність театру, кіно, телебачення, естради, цирку як засобів естетичного виховання в тому, що вони поєднують у собі елементи багатьох видів мистецтва: літератури, музики, образотворчого мистецтва, танцю. Повинна стати предметом обговорення з естетичних позицій і діяльність школярів: гідні вчинки учнів, їх успіхи в навчанні, праці, спортивній, громадській, художній діяльності.

Учитель має показати дитині красу природи в розмаїтті та гармонії барв, звуків, форм, закономірній зміні явищ. Предметом захоплення повинні стати також героїчні вчинки людей, краса їх взаємин, духовне багатство, моральна чистота й фізична досконалість. Важливим засобом естетичного виховання може слугувати дизайн шкільних приміщень, оформлення класу.

Особливим фактором естетичного виховання є природа. Як зауважував В. Сухомлинський, розглядаючи квітку чи окрему пелюстку, крильце метелика чи пушинку тополі, дитина не повинна забувати глобальну істину: природа – це єдине ціле, якому притаманна гармонія взаємозв'язків і залежностей, яке є джерелом і сутністю життя.

Естетичне виховання зорієнтоване на формування естетичної свідомості та естетичної поведінки особистості (Степанов, 2006).

В основу естетичного виховання молоді покладено ядро художньої культури – мистецтво як унікальна форма суспільної свідомості, що сприяє духовному розвитку й удосконаленню внутрішнього світу людини. Про значення мистецтва в естетичному розвитку особистості відомо ще з часів Античної Греції – філософські й літературні доробки, культурологічні та історичні пам'ятки вказують на його провідну роль у вихованні гармонійно розвиненої людини (Михайлова, 2009).

Естетичне виховання студентської молоді передбачає якісну зміну рівня їх естетичної культури, яким може бути охоплена як окрема особистість, соціальна група, так і суспільство в цілому. Це безперервний процес протягом усього життя людини, завдяки якому розв'язуються протиріччя між рівнем естетичної культури людства й певною культурою окремої особистості в кожному окремому періоді життя (Глазунова, 2014).

Естетичне ставлення до життя визначає такі особистісні тенденції: бачення, розуміння, освоєння, створення краси й гармонії у праці, пізнанні, ставленні до природи, людей, самого себе; потреба в як найповнішому розкритті естетичного змісту життя, розвиток естетичних почуттів; естетичних дій як необхідний елемент будь-якої діяльності, загальна естетизація життя як вияв високої духовної культури, художня творчість у різних формах тощо.

Залучення учнівської молоді до колективних форм творчої діяльності, в яких особливе місце має належати організаційно оформленим творчим колективам чи групам учнів, створених на добровільних засадах, і які мають спільні інтереси та потреби в проведенні свого дозвілля, сприяє їх естетичному вихованню. Кожен вид мистецтва доповнює та збагачує естетичне виховання учнівської молоді, підсилює їхні естетичне сприйняття, формує ті грані особистості, які найбільше підвладні його впливові.

Мистецтво впливає і на розвиток морально-естетичних та інтелектуальних почуттів творчої особистості. Завдяки плідному спілкуванню з мистецтвом, молоді люди набувають досвіду, вчать оцінювати різні життєві ситуації, відповідально ставитися до себе й результатів своєї праці, що облагороджує важливі напрями їхньої життєдіяльності, сприяє вихованню духовної культури, творчого мислення.

Для сьогодення вкрай важливим є твердження, що засобами різних видів мистецтва можна спонукати учнівську молодь до активного й осмисленого сприймання музики, малярства, скульптури, архітектури, фільмів, вистав; сприяти інтелектуальному, емоційному, динамічному сприйняттю творів мистецтва, вводячи учня у світ загальнолюдських цінностей за допомогою художніх образів; активізувати такі психологічні процеси, як пам'ять, уява, фантазія, формуючи тим самим творчу особистість, здатну висловлювати через слово свої почуття й розуміння мистецьких творів; сприяти кращому засвоєнню програмового матеріалу шляхом участі різних органів чуття (зорових, слухових); забезпечити єдність навчання й виховання шляхом розвитку інтелекту, розширення світогляду й формування естетичних уподобань, моральних принципів, критичного ставлення до низькопробних творів; акцентуючи увагу на найкращих

мистецьких творах, давати учням певний обсяг знань, необхідний для аналізу, формувати вміння й навички роботи з ними, водночас удосконалюючи їхні знання (Мочан, 2011).

Формування справжніх естетико-духовних цінностей студентської молоді неможливе без глибокого усвідомлення ними національних основ культури, зокрема народної пісні, творчості українських композиторів-класиків. Надзвичайно важливим є цілісний підхід до засвоєння ними національної культури: вивчення історії, оволодіння естетичним багатством мови, увага до краси рідного краю. Одним з найсильніших факторів стихійного естетичного впливу в системі естетичного виховання є природа. Цей вплив посилюється за умови, що він організований і керований педагогом.

Естетичне виховання студентів здійснюється і шляхом міжособистісного впливу між студентами, студентами й викладачами в освітньому процесі та в позанавчальний час. Естетичне спілкування, яке включає елементарні естетичні навички поведінки, естетику взаємовідносин людей у праці, побуті, відпочинку, за умілої організації має потужну виховну силу. Формування естетичних відносин у закладі освіти відбувається за участі викладачів і кураторів.

Ефективність естетичного виховання студентів значною мірою залежить від умілого використання педагогами різноманітних способів і засобів: створення естетичних ситуацій, які передбачають оцінювання (ознайомлення з творами мистецтва та їх обговорення); використання естетичного потенціалу всіх навчальних дисциплін; упровадження естетичних елементів у структуру знань та ін.

Формування естетичної культури залежить від багатьох факторів. Серед них технократизм (надання переваги технічним дисциплінам), який протиставляє матеріальну культуру духовній. Це призводить до викривлення самої духовної культури, виникнення її неповноцінних форм. Тому в тих закладах освіти, де спостерігається це явище, необхідно вносити в освітній процес гуманістичний сенс, гуманітаризувати свідомість студентів (Естетичне виховання студентів, 2020).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Узагальнюючи вище сказане, можна засвідчувати, що питання виховання естетичної культури молоді є надзвичайно актуальним і необхідним. Лише естетично та морально багата генерація зможе розбудувати сильну державу та змінити стандарти поведінки в сучасному суспільстві. Вважаємо за необхідність уведення в освітній процес закладів загальної освіти новітніх ефективних методик, які сприяли б вихованню естетичної культури молоді та її розвитку в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

- Мочан, Т. (2011). Естетичне виховання учнівської молоді у процесі творчої діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 20, 85–88. (Mochan, T. (2011). Aesthetic education of student youth in the process of creative activity. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social work*, 20, 85–88).
- Степанов, О. (2006). *Основи психології і педагогіки*. Режим доступу: https://subject.com.ua/psychology/psyho_pedagog/118.html (Stepanov, O. (2006). *Fundamentals of psychology and pedagogy*. Retrieved from: https://subject.com.ua/psychology/psyho_pedagog/118.html).
- Михайлова, Л. М. (2009). Естетичне виховання молоді: компетентісний підхід. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 1 (25), 158–162. (Mikhailova, L. M. (2009). Aesthetic education of youth: a competent approach. *Bulletin of NTUU "KPI". Philosophy. Psychology. Pedagogy*, 1 (25), 158–162).
- Глазунова, Л. О. (2014). Естетичне виховання студентської молоді. *Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.)*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, сс. 203–209. (Glazunova, L. O. (2014). Aesthetic education of student youth. *Innovative approaches to the education of student youth in higher education: materials International. scientific-practical Conference (Zhytomyr, May 22-23, 2014)*. Zhytomyr: ZhSU Publishing House. I. Franko, pp. 203–209.).
- Естетичне виховання студентів* (2020). Режим доступу: https://pidru4niki.com/70184/pedagogika/estetichne_vihovannya_studentiv (Aesthetic education of students (2020). URL: https://pidru4niki.com/70184/pedagogika/estetichne_vihovannya_studentiv).

РЕЗЮМЕ

Кемпинска Уршуля, Бида Елена, Кучай Татьяна, Кучай Александр, Рокосовик Наталья. Проблемы эстетического воспитания молодежи в современных условиях развития общества.

В статье раскрыты проблемы эстетического воспитания молодежи в современных условиях развития общества. Эстетическое воспитание должно способствовать формированию творчески активной личности. Выделены главные задачи эстетического воспитания. Эстетическое воспитание ориентировано на формирование эстетического сознания и эстетической поведения личности. Формирования настоящих эстетико-духовных ценностей студенческой молодежи невозможно без глубокого осознания ими национальных основ культуры. Одним из самых сильных факторов стихийного эстетического воздействия в системе эстетического воспитания является природа. Эффективность эстетического воспитания студентов в значительной степени зависит от умелого использования педагогами различных способов и средств. Эстетическое воспитание студенческой молодежи предусматривает качественное изменение уровня их эстетической культуры.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, молодежь, культура, образование, духовные ценности.

SUMMARY

Kempinska Urszula, Bida Olena, Kuchai Tetiana, Kuchai Olexander, Rokosovyk Natalia. Problems of aesthetic education of youth in modern conditions of society.

The article reveals the problems of aesthetic education of youth in modern conditions of society. Aesthetic education should contribute to the formation of a creatively active

personality. The most important tasks of aesthetic education are singled out. Aesthetic education is focused on the formation of aesthetic consciousness and aesthetic behavior of the individual. The formation of true aesthetic and spiritual values of student youth is impossible without a deep awareness of the national foundations of culture. One of the strongest factors of spontaneous aesthetic influence in the system of aesthetic education is nature. The effectiveness of aesthetic education of students largely depends on the skillful use by teachers of various ways and means. Aesthetic education of student youth involves a qualitative change in the level of their aesthetic culture.

Formation of true aesthetic and spiritual values of student youth is impossible without a deep awareness of the national foundations of culture, including folk songs, works of Ukrainian classical composers. Extremely important is a holistic approach to their assimilation of national culture: the study of history, mastering the aesthetic richness of language, attention to the beauty of the native land. One of the strongest factors of spontaneous aesthetic influence in the system of aesthetic education is nature. This influence is amplified provided that it is organized and managed by the teacher.

Aesthetic education of students is carried out by interpersonal influence between students, students and teachers in the educational process and in extracurricular activities. Aesthetic communication, which includes basic aesthetic skills of behavior, the aesthetics of human relationships at work, life, leisure, with a skillful organization has a powerful educational force.

Key words: *aesthetic education, youth, culture, education, spiritual values.*

UDC 378.018.54.091.2:784.071.2](510)(043.3)

Iryna Chystiakova

Sumy State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko
ORCID ID 0000-0001-8645-510X

Zhang Lianhong

Sumy State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko
ORCID ID 0000-0002-7416-3705

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/031-040

WAYS OF VOCALISTS' PROFESSIONAL TRAINING IMPROVEMENT IN THE SYSTEM OF HIGHER MUSIC EDUCATION OF CHINA

The article identifies the ways to improve the system of vocal training in higher music education institutions of China. The problems of professional vocal education in China are identified and characterized. The ways of solving the mentioned problems in the context of professional training of vocalists in the system of higher music education of China are offered: 1) to optimize professional vocal education management; 2) to create a national model of professional vocal education; 3) to optimally correlate quality and quantity in the process of vocalists' professional training; 4) to overcome isolation; 5) to train highly qualified teaching staff for institutions of higher music education; 6) to modernize the content of education in the process of professional training of vocal art specialists in the system of higher music education; 7) to intensify development and implementation of the methods of teaching vocalists, which would correspond to the new theoretical and methodological foundations of vocalists' professional training; 8) to develop a new working mechanism for graduates employment; 9) to limit the commercialization of education; 10) to develop a new educational model that takes into

account the world experience of vocal training; 11) to systematically increase the level of pedagogical, scientific and performing personnel.

Key words: *improvement, professional training, vocalists, higher music education, China.*

Introduction. Nowadays of particular importance have become the issues related to improving the university training of future musicians, including vocalists, by updating the content and introducing new core disciplines and electives, sections and topics of curricula, changing the format of teaching.

The urgency of this problem is due to the need to resolve a number of contradictions, namely between: the need for scientifically grounded conclusions about the essence of socio-cultural and pedagogical features of vocal art specialists training in the system of higher music education in China and the lack in modern Chinese studies of systematic analysis of this process, which allows to identify these features; the need to build the process of training vocal art specialists in the system of higher music education on a modern theoretical and methodological basis and the lack of scientific knowledge about the conceptual philosophical and pedagogical ideas underlying this process in the studied country; the need to identify the content and methods of training vocal art specialists that meet national cultural and educational characteristics, and the lack of research that solves this problem from the standpoint of a systematic approach to the system of higher music education in China.

Analysis of relevant research. The theory and practice of education have accumulated significant experience, which outlines promising areas of training for music professionals. In their scientific works, such representatives of China as Gao Huiwen, Cao Yanli, Zhang Wei, Zhao Xi, Yang Jing, etc., sought to clarify the peculiarities of the development of music education in China at the present stage of its reforming.

The aim of the article is to identify the ways to improve the system of vocal training in higher music education institutions in China.

Research methods. To solve this goal, a set of interrelated research methods was used: general scientific – analysis, synthesis, abstraction, comparison and generalization, which have allowed to clarify the features of theoretical approaches underlying development of the studied educational phenomenon, and to formulate the starting points and generalized conclusions of the study; specific-scientific – the method of terminological analysis provided the disclosure of the essence of the studied phenomena by identifying and clarifying the meanings of the basic concepts; the method of scientific extrapolation has made it possible to identify the prognostic potential of the interaction of vocal training systems in higher music education institutions in China.

Research results. In order to identify the prognostic potential of vocal training systems in higher music education institutions in China, we consider it necessary to address the problems that exist in the system of vocalists' professional training in the country under investigation.

First of all, it should be noted that in China at the present stage there are processes of transformation, reform and modernization of vocal education.

Thus, the analysis of the professional education system in China has made it possible to identify such problems as:

1. The problem of managing professional vocal education.
2. The problem of creating a national model of professional vocal education.
3. The problem of overcoming isolation.
4. The problem of the ratio of quality and quantity in training of vocal art specialists.
5. The problem of training highly qualified teachers.
6. The problem of employment.
7. Negative experience of the introduction of the Bologna system.

Let's describe each of the identified problems.

1. The problem of managing professional vocal education. In China, the education model is based on the concept of centralized management of the music education system, i.e. it provides for administrative management of education institutions and the content of academic disciplines, as well as constant quality control of professional equipment used and centralized student counseling.

Thus, Chinese researchers emphasize the shortcoming of this model, namely the imbalance between the practical needs of the education institutions and the lack of professional music training in those who control the system (Yao Wei, 2010). Thus, in music education there is a shortage of professional thought.

It should be noted that the Chinese government controls education in all its spheres, but for the most part, education officials do not have vocal knowledge and do not understand real problems of music schools. This situation undoubtedly affects the quality of education and, accordingly, hinders its development. For example, the government often requires an increase in the number of students in order to improve attendance, while higher education institutions must take into account market demand, employment, adequacy of teachers and other organizational and methodological issues in the process of training future specialists. As a result, the problem of non-compliance of government requirements with the real situation is of growing concern to the teaching staff of music higher education institutions.

2. The problem of creating a national model of vocal professional education. In the 21st century, the economy has united the world, modern globalization is developing a pluralism of cultures, and national cultures are enriching each other in the process of interaction. Vocal professional education as one of the musical phenomena should spread and promote the Chinese national culture. In China, each province has its own musical traditions, the study of which is necessary to form a specialist who is well acquainted with the best achievements of the musical culture of his country and understands the soul of his people.

In line with this idea, Wang Pingxu, a professor at the Shanghai State Conservatory, developed her own method of teaching vocals based on students' native dialects. This technique is relevant and innovative for Chinese vocal education, as the official language of China is "Putonghua" – the language of official communication and education, while the language of personal communication, the language of attachment to native culture for every Chinese is a dialect of his native place, which sometimes significantly differs from the state version.

3. The problem of overcoming isolation. It is believed that the most important direction in European vocals was and is academic singing, which originated in Italy, later various singers spread it around the world and improved. However, in modern society, new melodies appear, musical styles change, new musical genres emerge. Thus, a new concept is increasingly common in the scientific literature – "mixed singers". Such singers combine different styles, genres, vocal techniques during the performance of vocal works, rebuilding them and breaking stereotypes. Note that this innovation has received widespread public recognition. In addition, vocal professional education is gradually developing new forms of performance based on academic singing and adding modern musical elements (for example, a musical that not only combines academic and pop singing, but also jazz and blues).

In modern China, there are also singers, such as Tan Jing, who successfully combine academic, folk and pop singing. However, there are still very few such performers, which is due to the practical lack of appropriate directions and methods in the training of vocal art specialists.

It should be noted that a number of Chinese teachers have long begun a pedagogical search in this direction. For example, the famous vocal educator Jin Telin combines academic and folk singing, thanks to which his students demonstrate high results (Zhao Fuping, 2005).

4. The problem of the ratio of quality and quantity in the vocal art specialists' training. From the end of the twentieth century in China began to increase students' enrollment in all specialties of higher education. This

phenomenon has strongly influenced not only professional education, but also Chinese society itself. As a result, full higher education has become more accessible in China. Consequently, we can observe a departure from the elite in higher education and transition to massification.

Vocal professional education has also undergone significant reforms. In the course of higher education reforms, vocal specialties have reached a high level, they are in demand and prosperous. At the same time, problems with the quality of education quickly emerged. Many students enter music higher education institutions every year, but there is a shortage of classrooms, dormitories, professional equipment and teaching staff. Thus, the problem of declining quality in education requires a thoughtful and comprehensive solution.

Another aspect of this problem is the contradiction between the predominant academic direction of vocal training in the system of higher music education and the aesthetic preferences of the audience, for which concerts and other vocal performances are organized (predominance of folk and pop directions in vocal art).

5. The problem of training highly qualified teachers. It is a well-known fact that the level of education of students depends on the professional competence of the teacher. According to Chinese researcher Zhang Wei, “in 1998, there were about 410,000 teachers in higher education sphere in China. And in 2010 the figure rose to 1,300,000” (Zhang Wei, 2005, p. 113). But at the same time, the number of students is growing much faster.

Teachers of the new generation are characterized by high educational qualifications, new knowledge and a strong theoretical background. However, it should be noted that they usually have little performance and pedagogical experience, as well as a very narrow specialization, which in practice means very little efficiency.

6. The problem of employment. From 1980 to 1990, there was a shortage of teachers in China due to unfavorable living conditions. Since 1999, China has expanded its admission to higher education institutions. As a result, there are almost no budget places in higher education institutions. Thus, at the same time there was a problem of graduates’ employment. Tuition is paid, so higher education institutions are willing to recruit all interested applicants, regardless of the actual availability or absence of potential vacancies for graduates.

Note that the employment system in China has been constantly changing since 1949. Its development had two stages: the first stage lasted from 1949 to 1985, when the state distributed graduates to available vacancies, and the

graduates were required to adhere to the distribution. The second stage, which began in 1985 and continues to present, has three employment scenarios.

The first scenario concerns students studying on a state budget basis, they choose a job under state management, with the HEI recommending the job, and the employer selects the best of the proposed candidates.

The second scenario is implemented in the case of a contractual form of training – the employer instructs the HEI to train the employees it needs, and graduates must return to the primary institution under contract.

The third scenario concerns commercial students who study with full reimbursement of tuition costs, such graduates can find a job on their own or on the recommendation of the HEI after graduating from a higher education institution.

In China, students usually do not work, all financial problems are solved by their parents. Only students from poor families earn their living, but they are few. After graduating from the higher education institution, Chinese students face the problem of choosing to be a singer or a singing teacher. These professions in China are well paid. The most popular specialty due to the lack of staff is now considered to be “Teacher of Academic Singing”. In China, the work of teachers, educators and mentors has always been respected, and even now teachers are respected no less than government officials.

7. Negative experience of the introduction of the Bologna system. For example, undergraduate students in the 4th year have almost no classes. Their main task is to write a final qualifying work and find their own job. That is, students study for a bachelor’s degree for almost 3 years. When it comes time for bachelors to take the exams to enter the master’s program, they face a huge problem. In China, it is very important to pass an exam for knowledge of English, as well as knowledge of politics, and then a specialty. Then, after passing all the exams, you need to write a master’s thesis.

Note that Chinese undergraduates usually spend a lot of time learning English, because it is a serious exam. In addition, China’s master’s degree focuses mainly on science rather than improving practical skills. Vocal creativity, which is a special subject for the vocalist, is thus a peripheral object of study of the undergraduate. As a result, the graduate of HEI is a versatile citizen, but not a very good vocalist-performer, because he did not have time to play music. Therefore, not all students receive diplomas (Zhao Xi, 2009). Almost all of them do not receive a diploma due to a failed English exam. This indicates, inter alia, a decrease in the requirements for professional knowledge and skills of undergraduates.

Note also that Chinese students do not work during their studies, while, for example, Ukrainian students combine work and study. Many vocalists in the 4th

or 5th year are already working in the theater, mostly in the choir. This, on the one hand, testifies to the students' material and financial problems, but at the same time provides them with a solid professional practice. And in vocals, vocal skills are more important than a diploma, and even more than academic degrees.

It should be noted that there are too many bachelors in China today, and their professional level is not valued. This is a consequence of the 30-year spread of the Bologna system, the main purpose of which is research and obtaining scientific degrees, while art is a subtle sensory-emotional sphere that requires a fundamentally different approach to learning than science.

Therefore, the identified problems need to be addressed. In this study, we propose the following ways to solve these problems in the context of vocal training in the system of higher music education in China:

1. Optimize professional vocal education management. In our opinion, the solution to this problem can be active application of openness policy, including reliance on the experience of other countries. Chinese management representatives in the field of education, including vocal, would have the opportunity to obtain useful information and enrich knowledge through scientific exchange by inviting foreign teachers to give lectures and participate in the conferences. Such a practice would give new impetus to reforms in the vocal professional education system.

2. Create a national model of professional vocal education. Today in China, in the field of higher vocal professional education, the European model is mostly followed, Western vocal techniques and theories are copied in vocal education, ignoring the centuries-old experience of its people. In our opinion, it is possible to solve this problem based on the Chinese language and musical traditions, for which it will be expedient to introduce new vocal disciplines into the curriculum. This situation, in our opinion, can help students understand the special form of national vocals, master the native music and language systems, develop Chinese national vocal culture.

3. Optimally correlate quality and quantity in the process of vocal training. The problem of the ratio of quantity and quality in the training of vocal art specialists in the system of higher music education in China is related to the need to improve the quality of vocal education. Increasing the number of students, as well as the mechanical increase in the number of hours devoted to individual and practical classes, it seems to us, cannot lead to improved quality of vocal training in itself. This requires, in our opinion, implementation of the ideas of developmental learning, personality-centered education, which will identify and

develop the abilities of each student, help students develop their own manner of performing vocal works, master traditional and modern vocal techniques.

Obviously, along with the academic direction in vocalists' training we should look, in our opinion, for teaching methods that will prepare vocalists who have a perfectly academic way of performing, various techniques of performing vocal works, but capable of variability, integration of elements of different styles, to performance of a fairly wide repertoire of vocal works. It should be noted that it does not mean adapting vocalists to the peculiarities of the so-called "mass culture" but taking into account the objective trends in the vocal art development in the process of their preparation.

4. Overcome isolation. In China, there is a need for diverse performers, respectively, the system of vocal education requires opening of the new branches that reflect the achievements of world music culture.

In addition, it is undeniable that the new era generates a rich and diverse musical culture, and therefore a good teacher should be able to combine musical traditions of different countries in vocal training and innovation, preparing students for different musical fields. An indispensable condition for such training is, of course, cultural exchange with the peoples of the world.

5. Train highly qualified personnel for teaching in institutions of higher music education. This problem can be solved by active participation in vocal-performing and scientific activities. In addition, improvement of the quality of professionalism in general can be achieved by creating a system that guarantees extracurricular activities for teachers, their participation in international conferences, exchanges between different institutions of higher education.

6. Modernize the content of education in the process of professional training of vocal art specialists in the system of higher music education.

7. Intensify development and implementation of the methods of teaching vocalists, which would correspond to the new theoretical and methodological foundations of vocalists' professional training. It is believed that modern Chinese vocalists do not have the necessary level of training, because, unlike European countries, China does not have the necessary training systems and methods. In this regard, an attempt is being made to systematize Western methods of teaching vocals, as well as to unite two cultures in practice.

8. Develop a new effective mechanism for graduates' employment. We are convinced that this problem should be in the center of attention not only of education institutions, but also of all teachers. In addition, art institutions of higher education should provide students with the necessary learning conditions in accordance with the requirements of the modern world. Improving the

employment system of graduates, according to Yao Wei, is possible only with coordination of four components: control of the labor market and its simultaneous state regulation, recommendations of higher education institutions and mutual choice of graduates and employers (Yao Wei, 2010).

9. Limit education commercialization.

10. Develop a new educational model that takes into account the world experience of vocal training,

11. Systematically increase the level of pedagogical, scientific and performing staff.

Conclusions and prospects for further research. Thus, the reform of music organizations and the system of professional education must take into account changes in the culture and needs of modern society. Therefore, the state of vocal professional education will affect not only performers' training, but also inevitably affect the nature of society development. Vocal professional education should be open and serve to modernize China.

The issues of vocal training technologies in the system of higher music education in China deserve further study.

REFERENCES

- Чжан, Вей (2005). *Вокальна освіта в Китаї у ХХ столітті*. Сіань: Народна педагогіка (китайською мовою) (Zhang, Wei (2005). *Vocal education in China in the XX century*. Xian: Folk pedagogy (in Chinese)).
- Чжао, Сі (2009). Про стан і розвиток вокальної освіти в Китаї. *Велика сцена*, 2, 68-69 (китайською мовою) (Zhao, Xi (2009). On the state and development of vocal education in China. *Big Stage*, 2, 68-69 (in Chinese)).
- Чжао, Фупін (2005). Регіональна модель вокальної освіти в Китаї. *Вісник Шаньсіського педагогічного університету*, 3, 145-146 (китайською мовою) (Zhao, Fuping (2005). Regional model of vocal education in China. *Bulletin of Shanxi Pedagogical University*, 3, 145-146 (in Chinese)).
- Яо, Вэй (2010). Проблемы вокального профессионального образования в Китае и России. *Сборник материалов I Международной научно-практической конференции «Современная наука: теория и практика» Том второй (часть 2). Общественные науки*. Ставрополь: СевКавГТУ, (с. 405-408) (Yao, Wei (2010). Problems of vocal professional education in China and Russia. *Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference "Modern Science: Theory and Practice", Vol. Two (Part 2). Social sciences*. Stavropol: SevKavGTU, (pp. 405-408)).

РЕЗЮМЕ

Чистякова Ирина, Чжан Лянхун. Пути усовершенствования профессионального образования вокалистов в системе высшего музыкального образования Китая.

В статье выявлены пути совершенствования системы профессиональной подготовки вокалистов в учреждениях высшего музыкального образования Китая. Определены и охарактеризованы проблемы профессионального вокального образования в Китае. Предложены пути решения указанных проблем в контексте профессиональной подготовки вокалистов в системе высшего музыкального образования Китая: 1) оптимизировать руководство профессиональным вокальным образованием;

2) создать национальную модель профессионального вокального образования; 3) оптимально соотносить качество и количество в процессе профессиональной подготовки вокалистов; 4) преодолеть изоляцию; 5) готовить высококвалифицированные кадры для преподавания в учреждениях высшего музыкального образования; 6) модернизировать содержание обучения в процессе профессиональной подготовки специалистов вокального искусства в системе высшего музыкального образования; 7) активизировать разработку и внедрение методик обучения вокалистов, которые соответствовали бы новым теоретико-методологическим основам профессиональной подготовки вокалистов; 8) разработать новый работающий механизм трудоустройства выпускников; 9) ограничить коммерциализацию образования; 10) выработать новую образовательную модель, учитывающую мировой опыт вокальной подготовки; 11) планомерно повышать уровень педагогических, научных и исполнительских кадров.

Ключевые слова: совершенствование, профессиональная подготовка, вокалисты, высшее музыкальное образование, Китай.

АНОТАЦІЯ

Чистякова Ірина, Чжан Лянхун. Шляхи вдосконалення професійної підготовки вокалістів у системі вищої музичної освіти Китаю.

У статті виявлено шляхи вдосконалення системи професійної підготовки вокалістів у закладах вищої музичної освіти Китаю. Визначено та схарактеризовано проблеми професійної вокальної освіти в Китаї, як-от: 1) проблема управління професійною вокальною освітою. 2) проблема створення національної моделі професійної вокальної освіти. 3) проблема подолання ізоляції. 4) проблема співвідношення якості та кількості в підготовці фахівців вокального мистецтва. 5) проблема підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів. 6) проблема працевлаштування. 7) негативний досвід введення Болонської системи.

Запропоновано шляхи вирішення означених проблем у контексті професійної підготовки вокалістів у системі вищої музичної освіти Китаю: 1) оптимізувати керівництво професійною вокальною освітою; 2) створити національну модель професійної вокальної освіти; 3) оптимально співвідносити якість і кількість у процесі професійної підготовки вокалістів; 4) подолати ізоляцію; 5) готувати висококваліфікованих кадрів для викладання в закладах вищої музичної освіти; 6) модернізувати зміст навчання в процесі професійної підготовки фахівців вокального мистецтва в системі вищої музичної освіти; 7) активізувати розробку й упровадження методик навчання вокалістів, які відповідали би новим теоретико-методологічним основам професійної підготовки вокалістів; 8) розробити новий працюючий механізм працевлаштування випускників; 9) обмежити комерціалізацію освіти; 10) виробити нову освітню модель, що враховує світовий досвід вокальної підготовки; 11) планомерно підвищувати рівень педагогічних, наукових і виконавських кадрів.

Аргументовано, що реформа музичних організацій, системи професійної освіти має враховувати зміни в культурі й потребах сучасного суспільства. Констатовано, що те, якою буде вокальна професійна освіта, позначиться не тільки на підготовці виконавців, але й неминуче вплине на характер розвитку самого суспільства. Доведено, що вокальна професійна освіта повинна бути відкритою та служити модернізації Китаю.

Ключові слова: удосконалення, професійна підготовка, вокалісти, вища музична освіта, Китай.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОДУКТИВНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Сьогодні перед педагогами стоїть важливе завдання – виховати й підготувати молодь, спроможну активно включитися в якісно новий етап розвитку сучасного суспільства, пов'язаний із інформацією. У статті вивчали проблему застосування продуктивних комп'ютерних технологій у процесі навчання майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Запропоновано дизайн-проект «Етнодизайн костюму в сучасному стилі з використанням традиційних національних елементів». Метою було стимулювання інтересів студентів до оволодіння певною сумою знань, через проектну діяльність, яка включає практичне застосування самостійно набутих знань у процесі вирішення практичних завдань. Визначено емоційно-мотиваційний критерій, його показники (емоційний відгук, інтерес до явищ культури, потреба більше дізнатися, освоїти зразки народного фольклору, розуміння цінностей художньої культури, прагнення активно і творчо використовувати знання й уміння в життєдіяльності) та рівні (високий, середній, низький).

Ключові слова: продуктивні, комп'ютерні, мультимедійні технології, дизайн-проект, майбутні учителі.

Постановка проблеми. Стрімкість соціальних і науково-технічних змін, виклики ринкових перетворень, процеси глобалізації, євроінтеграції, інформатизації й технологізації, глибоке проникнення комп'ютерних технологій у всі сфери життя сучасного суспільства неминуче позначилися на рівні державних вимог до педагога. Як результат, у сфері професійних інтересів учителя образотворчого мистецтва з'являються нові для художньої культури об'єкти, поняття, засоби навчання та викладання.

Одним із перспективних шляхів упровадження нових інформаційних технологій у методику викладання образотворчого мистецтва та інших предметів є застосування мультимедійних можливостей комп'ютерів для створення високоякісних, естетично оздоблених навчально-ігрових програм. Використання ігрової компоненти сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів і дозволяє подолати певні психологічні бар'єри як на шляху формування інтересу до навчання, так і в плані спілкування з комп'ютером.

Вимогою сьогодення являються інформаційні технології, які дозволяють створити суспільство, засноване на знаннях. Новітні інформаційні технології стрімко увірвалися в усі сфери нашого життя, стали такою ж реальністю, як телефонний зв'язок чи подорожування літаком. Вони спрощують спілкування та співробітництво. Суспільство, яке дбає про

своє майбутнє, має усвідомити колосальні можливості, привнесені новими інформаційними технологіями, та навчитися грамотно застосовувати їх, у першу чергу, в освіті.

Аналіз актуальних досліджень. Особливу увагу питанням розробки методичного наповнення педагогічних програмних середовищ з підтримкою практичної діяльності студентів приділено в своїх роботах О. Співаковським, М. Львовим, В. Крекніним, які започаткували досвід упровадження комп'ютерних технологій у процес викладання. Проблемами інформаційного обслуговування, розширення доступу будь-якого члена суспільства до джерел достовірної інформації, візуалізації представленої інформації, забезпечення правдивості використаних даних займалися науковці: А. Нікуліна, Ю. Максименко, Г. Матвєєв, С. Засланська, Д. Покришень, Є. Закревська, О. Корнієць, Ю. Літош, В. Ракута, О.Тихоненко та інші.

Мультимедійні технології (електронні підручники, електрона пошта, електрона інтерактивна дошка) вивчали: Л. Кравцова Е. Полат, М.Бухаркіна, М. Моїсєєв, А. Петров та інші.

Мета статі. Сьогодні перед педагогами стоїть важливе завдання – виховати та підготувати молодь, спроможну активно включатися в якісно новий етап розвитку сучасного суспільства, пов'язаний із інформацією. Вивчити проблему застосування продуктивних комп'ютерних технологій у процесі навчання майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Методи дослідження. Для реалізації мети та завдань дослідження використовувався комплекс взаємопов'язаних методів, а саме: аналіз і синтез літератури, застосування методів узагальнення й систематизації, методи діагностики, порівняння, кількісного та якісного аналізу даних.

Отримані результати. Сутність використання комп'ютерних технологій полягає в тому, що викладач і студент є рівноправними, рівнозначними суб'єктами освітнього процесу та розуміють, що саме вони роблять, аналізують та усвідомлюють, що вони знають, уміють і яку діяльність здійснюють.

Оволодіння інформацією, способами її отримання, обробки й використання за допомогою сучасних комп'ютерних засобів – необхідна умова успішного входження людини в інформаційне суспільство. Саме тому навчання у вищій школі повинне забезпечити формування вмінь організовувати власну інформаційну діяльність і планувати її результати. Крім того, робота студентів у такому варіанті проєктної діяльності, як веб-

квест, урізноманітнить освітній процес, зробить його живим і цікавим. Веб-квест є одним із популярних і сучасних видів освітніх Інтернет-технологій.

Реалізація навчального змісту в технології мультимедіа відбувається через інтеграцію кількох модальностей – візуальної, аудіальної й анімаційної у формі ілюстрацій, логічних зображень і образотворчих аналогій. До ілюстрацій належать відповідні зображуваному об'єкту замітники реальності: фотографії, відеозаписи тощо. Логічні зображення є спрощеними уявленнями, які ілюструють складні структури у схематичному й закодованому вигляді, до них належать графіки, схеми, діаграми. Образотворчі аналогії, або ілюстровані метафори, презентують моделі-аналогії тих чи інших процесів (Нікуліна та ін., 2005; Покришень та ін., 2011).

Мультимедійні технології можуть бути використані на всіх необхідних рівнях пред'явлення навчального змісту й формування та розвитку художньо-професійних знань: їх сприйняття, спостереження, теоретичного та практичного опрацювання. Для формування художньо-професійних умінь у майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами мультимедійних технологій можуть бути використані такі моделі, як-от: мультимедійна лекція, мультимедійне портфоліо, опорний зоровий конспект, «Віртуальний музей». Провідним дидактичним засобом при цьому є мультимедійна презентація – набір логічно пов'язаних слайдів. За структурою слайд може містити елементи таких трьох основних типів: кадри з текстовою інформацією; мультимедійні об'єкти (картинки, звук, відео) і кнопки керування. Для кожного об'єкта може бути застосована анімація – здатність рухатися екраном певним чином. Спосіб створення, оформлення й підготовки мультимедійної презентації розглядаємо як діяльність, у якій формуються й удосконалюються аналітико-синтетичні, художньо-естетичні та конструктивно-проектувальні типи художньо-професійних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Мультимедійна лекція є різновидом лекції-візуалізації, де головними методами навчання є демонстрація наочності (кіно-, теле- і відеофрагменти, слайди, блоки інформації) та її покрокове коментування викладачем із підтримкою комп'ютерних технологій. Під час дослідно-експериментальної роботи нами було розроблено структуру веб-квесту і його основні складові, з огляду на необхідність формування в майбутніх учителів образотворчого мистецтва художньо-професійних умінь. А саме: 1) головна сторінка, на якій подаються основні цілі й завдання ігрової діяльності; 2) вкладка, на якій прописані основні рольові позиції й відповідні їм завдання; 3) приклади виконання завдань; 4) список посилань на веб-ресурси.

Ця технологія впроваджувалася в освітньому процесі поступово. На початку студентам пропонувалися поодинокі завдання адаптаційно-корекційного й репродуктивного типу, що передбачали лише роботу зі створенням викладачем web-квестом у ролі виконавця. Далі майбутні вчителі опрацьовували ролі дизайнера, художника-педагога й художника-візуалізатора. Нарешті, у межах спецпрактикуму «Мультимедійні технології в образотворчому мистецтві» студенти виступали розроблювачами web-сайтів і web-квестів. У цій діяльності відпрацьовувалися аналітико-синтетичні, організаційно-управлінські, конструктивно-проектувальні, комунікативно-інформаційні й художньо-естетичні типи художньо-професійних умінь. Протягом дослідно-експериментальної роботи було розроблено й апробовану таку тематику web-квестів: «Комп'ютерна графіка – новий виток творчої свободи художника», «Моя майбутня професія», «Як комп'ютер вчив малювати».

Варто наголосити, що виконання завдань за *проектною технологією* передбачає два результати: зовнішній – той, який можна побачити, усвідомити, застосувати на практиці, щоб перевірити його функціональність тощо, та внутрішній – досвід діяльності, – який стане безцінним надбанням студента, об'єднавши знання, уміння, компетентності й цінності. Теми проектів найчастіше сьогодні стосуються конкретного практичного питання, що є актуальним для реального життя.

Як приклад, наведемо *дизайн-проект «Етнодизайн костюму в сучасному стилі з використанням традиційних національних елементів»*.

Метою дизайн-проектів є стимулювання інтересів студентів до окремих проблем, що передбачають оволодіння ними певною сумою знань, та через проектну діяльність, яка включає практичне застосування самостійно набутих знань у процесі вирішення практичних завдань і проблем.

Робота над дизайн-проектом складається з трьох основних етапів: *планувальний етап* (зняття замірів існуючої конфігурації стін; вивчення особливостей об'єкта проектування; зонування; розробка планувальних рішень), *стильовий етап* (об'ємне моделювання; розробка об'ємно-графічних і кольорово-фактурних варіантів художнього рішення), *технологічний етап* (розробка плану, виконання ескізних креслень конструкцій, технологічна послідовність).

У даний час є всілякі комп'ютерні програми зі створення дизайнерських швейних виробів:

- оформлення колекцій засобами комп'ютерної графіки;
- рішення конструктивного пристрою проєктованих моделей;
- пошук оптимального технологічного рішення тощо.

Існує велика кількість програм для цілей конструювання одягу. В основному, вони діляться на дві групи. Програми, що належать до першої групи, орієнтовані на промисловість і розраховані на досвідчених конструкторів і дизайнерів, які мають досвід роботи і знайомих із процесом конструювання в цілому. Програми другої групи розраховані на широке коло користувачів, не знайомих із процесом конструювання одягу, мають вигляд так званого «електронного журналу мод». Вводячи антропологічні параметри фігури, отримують креслення конструкції обраної моделі, який потім можна отримати у вигляді лекал у натуральну величину.

Метою нашого дизайн-проєкту є створення сучасного етнічного костюму з використанням традиційних національних елементів за допомогою графічного редактору Adobe Photoshop. Тобто, за допомогою програми зробити модельний ряд етнічного костюму, у якому би відображалися елементи традиційного національного одягу з використання сучасного крою, тканин та оздоблення.

Технологічний етап. Модельний ряд етнічного костюму ми розробляли у графічному редакторі Adobe Photoshop. У своїй роботі ми виконували такі операції: виділення областей на зображенні, робота з шарами зображення, переміщення, копіювання, масштабування, коригування кольору та тону тощо.

Нами було запропоновано емоційно-мотиваційний критерій. Для визначення *емоційно-мотиваційного критерію* було проведено бесіду, до якої застосовувалися показники (емоційний відгук, інтерес до явищ культури, потреба більше дізнатися, освоїти зразки народного фольклору, розуміння цінностей художньої культури, прагнення активно і творчо використовувати знання та вміння в життєдіяльності) та рівні: високий, середній, низький.

Отже, порівняємо результати дослідження за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному та формуальному етапах:

Таблиця 1

Порівняльна таблиця результатів за емоційно-мотиваційним критерієм

Рівні	Констатувальний етап				Формувальний етап			
	Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група	
	кількість студентів	%	кількість студентів	%	кількість студентів	%	кількість студентів	%
високий	5	31	4	29	5	31	7	50
середній	7	44	7	50	8	50	6	43
низький	4	25	3	21	3	19	1	7

Дані результатів за емоційно-мотиваційним критерієм показали, що в експериментальній групі відсоток студентів із високим рівнем збільшився на 21 %, а з низьким рівнем навпаки зменшився на 14 %. У контрольній групі результати дослідно-експериментальної роботи залишилися без значних змін.

Ми зробили висновок, що під час застосування продуктивних комп'ютерних технологій та стимулювання молоді до знань традицій, обрядів і звичаїв народу засобами дизайн-проекту у студентів з'явився більший інтерес до явищ культури. За допомогою використання дизайн-проекту на дисципліні «Комп'ютерна графіка» студенти показали своє прагнення активно і творчо використовувати свої знання та вміння з художньої культури на практиці. Тому це доводить ефективність нашого експерименту.

Описані вище засоби сприяють також формуванню художньо-професійних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва, які були апробовані в ході навчального процесу на художньо-графічних факультетах педагогічних закладах вищої освіти.

Система занять, що містить у тій або тій формі мультимедійні технології, повинна бути вибудована відповідно до закономірностей формування художньо-професійних умінь студентів. Тому, мультимедійні лекції варто доповнювати *опорними зоровими конспектами* – набором слайдів, кожен із яких мультимедійними засобами розкриває зміст наукових понять і категорій і при цьому є певним художньо-графічним еталоном, а також цілісними мультимедійними портфоліо для курсів навчальних дисциплін.

Усвідомлення майбутнім учителем образотворчого мистецтва художньо-графічних еталонів і дидактичних моделей професійної діяльності має забезпечити мотиваційно-ціннісне підґрунтя для формування художньо-професійних умінь у навчальному процесі педагогічного закладу вищої освіти. Зміст запропонованого засобами мультимедіа навчального матеріалу повинен урахувати: особливості застосування комп'ютерів у навчальному процесі, можливості апаратно-програмних засобів для образотворчої діяльності, характеристику технологічних етапів роботи з комп'ютером, особливості роботи у графічних редакторах, педагогічних програмних засобах для учителів образотворчого мистецтва.

Висновок та перспективи подальших наукових розвідок. На сьогоднішній день поєднання традиційних методик навчання з інноваційними для більшості педагогів вже не є новиною. Вони не лише дізнаються про нові можливості покращення освітнього процесу, а й активно використовують їх у своїй педагогічній діяльності. Неможливо впровадити

новітні технології, інноваційні методи навчання в освітній процес за один день. Це потребує часу, коштів та бажання самих викладачів.

Використання дизайн-проєкту робить можливим формування та розвиток пошуково-дослідницьких, комунікативних, технологічних, інформаційних компетентностей, формує креативність, стимулює інтелектуальну активність, розвиває комунікативні вміння, допомагає формувати міжпредметні зв'язки, учить використовувати інформаційно-телекомунікаційні технології у вивченні художньої культури.

Крім того, все це підвищує мотивацію студентів, оскільки в даному випадку дизайн-проєкт стає не ціллю, а засобом формування художньої культури майбутніх учителів. Навіть найслабші студенти можуть креативно проявити себе повною мірою, виконуючи дизайн-проєкт із елементами етнокультури свого народу. Подальшу роботу вбачаємо в розробці педагогічних умов застосування продуктивних комп'ютерних технологій на художньо-графічних факультетах.

ЛІТЕРАТУРА

- Нікуліна, А. С. (ред.) (2005). *Інноваційні педагогічні технології навчання професії*. Донецьк (Nikulina, A. S. (Ed.) (2005). *Innovative pedagogical technologies of profession teaching*. Donetsk).
- Покришень, Д. А., Закревська, Є. С., Корнієць, О. М., Літош, Ю. М., Ракута, В. М., Тихоненко, О. О. (2011). *Інформаційно-комунікаційні технології для педагогічних працівників. Посібник до вивчення та практичної роботи для слухачів курсів підвищення кваліфікації*. Чернігів: ЧОІППО імені К. Д. Ушинського (Pokryshen, D. A., Zakrevska, Ye. S., Korniets, O. M., Litosh, Yu. M., Rakuta, V. M., Tikhonenko, O. O. (2011). *Information and communication technologies for teachers. A guide to study and practical work for students of advanced training courses*. Chernihiv).
- Полат, Е. С. (ред.) (2000). *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования*. Москва: Издательский центр «Академия» (Polat, E. S. (Ed.) (2000). *New pedagogical and information technologies in the education system*. Moscow: Publishing Center "Academy").
- Ракута, В. М. (2007). *Практичні завдання з основ ІКТ (Інформаційна система. Основи роботи з ОС Windows. Графічний редактор. Текстовий редактор)*. Чернігів: ЧОІППО (Rakuta, V. M. (2007). *Practical tasks on the basics of ICT (Information system. Basics of working with Windows. Graphic editor. Text editor)*. Chernihiv).
- Savchenko, L., Savchenko, K., Marchenko, A., Pylnik, R. (2018). Innovative technologies of pedagogical diagnostics as a means of improving the quality of future specialists' education. *E-SdPTCONICIT – Espacios (ISSN07981015-Venezuela-Scopus)*, декабрь, 445148 Vol. 39 (Number 49) Year 2018. Page 20. <http://www.revistaespacios.com/a18v39n49/18394920.html>.
- Savchenko, L., Savchenko, K., Marchenko, A., Pylnik, R. (2008). Innovative technologies of pedagogical diagnostics as a means of improving the quality of future specialists' education. *E-SdPTCONICIT – Espacios (ISSN07981015-Venezuela-Scopus)*. URL: <http://www.revistaespacios.com/a18v39n49/18394920.html>

РЕЗЮМЕ

Ху Юе. Использование продуктивных компьютерных технологий в процессе обучения будущих учителей изобразительного искусства.

Сегодня перед педагогами стоит важная задача - воспитать и подготовить молодежь, способную активно включаться в качественно новый этап развития современного общества, связанный с информацией. В статье изучали проблему применения производительных компьютерных технологий в процессе обучения будущих учителей изобразительного искусства. Предложено дизайн-проект «Этнодизайн костюма в современном стиле с использованием традиционных национальных элементов». Целью было стимулирование интересов студентов к овладению определенной суммой знаний, через проектную деятельность, которая включает практическое применение самостоятельно приобретенных знаний в процессе решения практических задач. Определены эмоционально-мотивационный критерий, его показатели (эмоциональный отклик, интерес к явлениям культуры, потребность больше узнать, освоить образцы народного фольклора, понимание ценностей художественной культуры, стремление активно и творчески использовать знания и умения в жизнедеятельности) и уровни: высокий, средний, низкий.

Ключевые слова: производительные, компьютерные, мультимедийные, технологии, дизайн проект, будущие учителя.

SUMMARY

Hu Yue. Application of productive computer technologies in the process of training future teachers of fine arts.

Today, educators face an important task – to educate and prepare young people who are able to actively participate in a qualitatively new stage of development of the modern society, related to information. For the formation of artistic and professional skills of future teachers of fine arts by means of multimedia technologies can be used such models as: multimedia lecture, multimedia portfolio, reference visual synopsis, “Virtual Museum”. The leading didactic tool is a multimedia presentation.

During the experimental work, the structure of the web-quest and its main components were developed, given the need to form in future teachers of fine arts artistic and professional skills. During the research and experimental work, the following topics of web-quests were developed and tested: “Computer graphics – a new round of creative freedom of the artist”, “My future profession”, “How the computer taught to draw”.

The article examines the problem of using productive computer technology in the training of future teachers of fine arts. The design project “Ethnic design of a costume in modern style with the use of traditional national elements” is offered.

The aim was to stimulate students’ interest in mastering a certain amount of knowledge through project activities, which includes practical application of self-acquired knowledge in the process of solving practical problems. The emotional-motivational criterion is determined by its levels and indicators (emotional response, interest in cultural phenomena, the need to learn more, learn examples of folklore, understanding the values of art culture, the desire to actively and creatively use knowledge and skills in life).

Mastering information, ways to obtain, process and use it with the help of modern computer tools is a necessary condition for a person’s successful entry into the information society. That is why higher education should ensure the formation of skills to organize their own information activities and plan its results. The use of the design project makes possible formation and development of research, communication, technology, information competences, forms creativity, stimulates intellectual activity, develops communication skills,

helps to form interdisciplinary links, teaches the use of information and telecommunication technologies in the study of art culture.

Key words: *productive, computer, multimedia technologies, design project, future teachers.*

УДК 378.537.016:78

Хуан Чанхао

Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова

ORCID ID 0000-0003-3115-307X

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/049-057

ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПУ КУЛЬТУРОВІДПОВІДНОСТІ МИСТЕЦЬКОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

Залучаючись до творення зразків духовної та матеріальної культури, особистість розвиває та реалізує свій творчий потенціал. Як переконує досвід, найширший простір до застосування власних творчих потенцій надає особі саме рідна культура, якою вона живиться та підтримується. Де живлення й підтримка відбувається впродовж усього життя зі змінними векторами осягнення рідної культури та пізнанні культурних пластів, зокрема, в роки навчання, які проходять у незнаному культурному просторі, під час професійного надбання в культурному середовищі країни, обраної для фахової підготовки. Студенти-китайці обираючи ЗВО України долучаються до її культурних, педагогічних, наукових та мистецьких надбань.

Ключові слова: *культура, принцип культуровідповідності, майбутній учитель музичного мистецтва, вокально-хорова робота.*

Постановка проблеми. У законі України «Про освіту» зазначено, що освіта повинна забезпечити інтеграцію особистості в системі світових і національних культур (Закон України «Про освіту», 2017). Згідно з цим законом, освіта повинна задавати вектор спрямованості особистості до гармонійного розвитку, саморозвитку, зокрема й у аспекті врахування важливого дидактичного принципу освіти – принципу культуровідповідності. Ураховуючи те, що на факультетах мистецтв педагогічних університетів України навчаються студенти-іноземці, представники східної гілки Світової культури, надзвичайної важливості набуває їх входження в європейський культурний простір, та глибоке осягнення у процесі фахової підготовки тих ґрунтовних знань, традицій, історії українського культурного народу, збагачення знань про культуру країни, в якій вони отримують освіту.

Аналіз актуальних досліджень. Подолавши межу нового тисячоліття, освітяни, вітчизняні науковці В. Андрущенко, І. Бех, В. Журавський, М. Згуровський, В. Луговий, М. Степко та ін., продовжують досліджувати актуальні процеси, що стрімко відбуваються у вищій освіті України, що ввійшла до європейського освітнього простору, та, на думку науковців, є чинником її соціально-економічного розвитку. Окрім того, провідні науковці

зазначають про значні позитивні зрушення в освіті України щодо розвитку партнерства з іншими державами. Провідними українськими вченими в галузі мистецької освіти (Т. Рейзенкінд, О. Ростовський, О. Рудницька, А. Козир, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка, В. Федоришин, О. Щолокова та ін.) обґрунтовано теоретико-методологічні засади загальної мистецької та музично-педагогічної освіти, дидактичні принципи музично-педагогічного процесу й форми його організації, відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів укладено навчальні програми з музично-теоретичних і фахових дисциплін. Значущим внеском у сучасну мистецьку освіту є поповнення авторськими підручниками й навчально-методичними посібниками, що сприяють до оновлення сучасного бачення розвитку мистецької освіти, зокрема в галузі теорії та методики викладання музичного мистецтва.

Мета статті полягає в розкритті значення застосування принципу культуровідповідності в підготовці студентів факультетів мистецтв до вокально-хорової роботи з учнями. Ефективне застосування принципу культуровідповідності у вокально-хоровій роботі майбутніх учителів музичного мистецтва слугує передумовою їх успішної подальшої музично-виконавської діяльності.

Методи дослідження. Для з'ясування особливостей вокально-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва за принципом культуровідповідності нами було використано дослідні теоретичні методи, а саме: аналіз (історико-педагогічний, теоретичний, порівняльний) психолого-педагогічної літератури для розкриття сутності та визначення основних наукових понять; синтез, конкретизація – для обґрунтування теоретико-практичних основних аспектів вокально-хорової підготовки студентів факультетів мистецтв; моделювання – для зіставлення та прогнозування методичних рекомендацій щодо ефективності вокально-хорової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва за принципом культуровідповідності.

Виклад основного матеріалу. Особистість майбутнього вчителя музичного мистецтва постійно розвивається в аспекті пізнання нових культурних цінностей, які трансформуються та сповнюють мистецький континуум, що має тенденцію до постійного збільшення, за умови невпинності розвитку й саморозвитку самої особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва. Сучасним студентам факультетів мистецтв, насамперед, доцільно долати соціальні, політичні, міжнаціональні, міжетнічні умовності, пізнавати музичне мистецтво в усій його повноті й різноманітності, засвоюючи культурні цінності розвиватися та прагнути

досягти рівня творчої особистості, яка володіє широкою мистецькою палітрою, чітко оцінюючи себе як представника певної культури.

На думку науковця Г. Падалки, культуровідповідність – необхідна ознака сучасної мистецької освіти, яка відповідно «зорієнтована на усвідомлення студентами мистецтва як соціального явища, на досягнення значущості художньої культури в навколишньому бутті, на висвітлення соціальних функцій мистецької діяльності. Принцип культуровідповідності виявляється в широкому ознайомленні студентів зі світом мистецтва. Мистецька освіта не стане повноцінною, не досягне мети, якщо не буде передбачати розвитку культури особистості (Падалка, 2008, с. 152).

Як зазначає сучасна дослідниця Н. Дусь, «принцип культуровідповідності передбачає нерозривний зв'язок виховання з культурними надбаннями людства та свого народу» (Дусь, 2017, с. 112). На думку В. Омеляненка, розглядаючи означений феномен слід його поєднувати, зокрема, зі «знаннями про загальнолюдські багатства в царині духовної та матеріальної культури, про особливості розвитку та становлення національної культури та її взаємозв'язки із загальнолюдською; знаннями історії свого народу, його культури; забезпеченням духовної єдності та спадкоємності поколінь» (Омеляненко, 2008, с. 112).

Отже, вищезазначене, цілком відповідає думці вітчизняної дослідниці Ж. Карташової, що: «механізмом забезпечення культуровідповідності мистецької освіти виступає таке її спрямування, що долає вузькофахові уявлення студентів про мистецтво як необхідний компонент загальної культури людства» (Карташова, 2014, с. 50), а також зважаючи на авторитетну думку І. Зязюна, який значно ширше трактує мистецтво, а саме вважає його чинником до збільшення традиційних мистецьких функцій, зауважує, що це: «чинник розширення пізнавальних можливостей особистості, розвитку її світоглядних установок, активізації її внутрішнього емоційного життя, засобу психологічної розрядки й відновлення духовних сил в умовах напруженого сьогодення» (Зязюн, 2008, с. 17).

Зокрема, вважаємо доцільним проактуалізувати важливий дидактичний чинник мистецької педагогіки, який активно досліджується й використовується в теоретичних канонах і музично-педагогічній практиці, це культуроспрямовуючий вектор оновлення парадигмальних і дидактичних основ мистецької освіти, а саме, культурологічний підхід представлений у дослідженнях (Е. Ананьян, І. Балхарова, М. Бахтін, В. Біблер, Є. Бондаревська, В. Борисов, І. Берлянд, Г. Васянович, А. Вербицький, Г. Волков, Н. Горбатюк,

В. Гура, В. Зінченко, Я. Кузьмів, В. Литовський, А. Погодіна, І. Прудченко, Є. Сявавко, В. Сластьонін, М. Стельмахович та ін.).

Принцип культуровідповідності є одним із провідних педагогічних принципів виховання в Україні, він сприяє до опанування молодим поколінням певних здобутків Світової та національної культури. Як справедливо зазначив С. Карпенчук, що принцип культуровідповідності в педагогічній науці вперше досконало обґрунтовано А. Дістервегом. Згідно з його концепцією кожен, хто приходить у цей світ, «від свого народження вже має своє оточення» – «свій народ», та «культурний спадок, залишений предками», ці принципові положення щодо культуровідповідності безперечні, непохитні, непорушні» (Карпенчук, 1997, с. 37). Слід особливо відмітити, що в наукових дослідженнях ми знаходимо поняття природовідповідності та культуровідповідності у співвідношенні з проблемою виховання: індивідуального, національного, загальнолюдського, адже «кожна нація, – за А. Дістервегом, має свої особливості, зумовлені природою, історією, духом свого народу» (Історія педагогіки України, 1996). Окрім того, А. Дістервег зазначав, що: «кожна людина знаходить при своєму народженні на світ своє оточення, свій народ, серед якого їй призначено жити та, принаймні, виховуватись уже на певному ступені культури, яку повинні розглядати як спадок, залишений предками, як результат їхньої історії та всіх чинників, що на них впливали» (Дістервег, 1956, с. 229), а також, що «потрібно зважати на звичаї, традиції, які існують у суспільстві, на все, що в ньому визначається та прийнято» (Дістервег, 1956, с. 230).

Кожна особистість має приналежність до певного середовища, в якому вона народжується, дорослішає, навчається, сприймає культуру та, зокрема, художню культуру певного середовища. Завдяки приналежності особистості до певного спрямування та наповнення цінностями художньо-культурного й естетично-ціннісного можна виявити сконцентрованість особистості – приналежність до певного культурного пласту в царині Світової культури. Ця приналежність відіграє в житті особистості ключову й визначальну роль, це виміри, задані від народження, через які будь-яка особистість сприймає середовище, матеріальні й культурні цінності, виокремлюючи для себе найбільш значуще й визначальне, зокрема й у перевагах художнього в діяльності будь-якого напрямку.

На думку науковця О. Рудницької, «культура – це середовище, що вирощує й живить особистість. Причому виняткове значення в досягненні цих завдань належить художній культурі – сукупності процесів і явищ духовної практичної діяльності людини, яка створює, поширює й опановує твори

мистецтва, а також матеріальні предмети, які є естетично цінними» (Рудницька, с. 715). Під час зміни культурного середовища, наприклад ознайомлення з культурою країни, в якій відбувається фахове зростання особистості, представника іншої культури, культурні здобутки студентів, представників інших культурних традицій збагачуються новою джерельно-освітньою інформацією, що не знецінює попередній досвід, а доповнює його.

У творчій діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, за художньо-мистецькими проявами якого декодуються особисті культурні уподобання, ключові мистецькі сфери, в межах яких і проводиться педагогічно-зорієнтована робота з підростаючим поколінням. Адже мовою мистецтва можна долати звичні розмежування за ознаками мовних, ментальних і культурних відмінностей людей. Мова музичного мистецтва – універсальна мова щодо об'єднання представників різних культур, з іншого боку – мовою музичного мистецтва ми можемо встановлювати ознаки національного, відмінного, культуровідповідного. Нерідко, ми відчуваємо у творах мистецтва композиторів різних національностей, рідні для кожного окремого слухача, мотиви, мелодії, гармонії тощо. Це засвідчує про причетність мистецької сфери до загальнолюдського досвіду, коли людина обирає «музичний інструментарій», що відповідає внутрішнім потребам, цінностям, уподобанням, що й забезпечить встановлення внутрішніх зв'язків особистості та сприятиме виробленню особистого ціннісного досвіду, та власного перенесення набутого в роки навчання на факультетах мистецтв у середовище своїх учнів.

На думку О. Рудницької, «якщо філософія розвиває здатність теоретично мислити, то мистецтво вдосконалює здатність бачити, чуттєво споглядати навколишній світ» (Рудницька, с. 716), адже нові естетичні уявлення підкріплені знаннями «однаково культивують світосприйняття людини. Разом філософія й мистецтво виконують загальнокультурну функцію синтезу наукових знань і гуманістичних ідеалів у єдину універсальну цілісну систему соціального досвіду. Осягнення художніх реалій світу вимагає творчої співучасті, здатності особистості підводитися до широких творчих узагальнень...» (Рудницька, с. 716). Натомість, «викладання мистецьких дисциплін дає можливість організувати духовну діяльність суб'єкта навчання як важливий компонент його соціальної регуляції, розкрити динаміку культурних змін, реалізувати ціннісні норми в галузі освіти».

Отримуючи освіту в українських ЗВО студенти різних національностей мають унікальну можливість до збагачення своєї загальної культури. Л. Паньків, зазначає, що: «в організації мистецької діяльності учнів важливим

є урахування принципу культуровідповідності, що в умовах сьогодення передбачає спрямування змісту навчальної мистецької діяльності на розвиток загальної культури учнів, розширення та збагачення мистецького досвіду вихованців. Це також створення особливих умов для усвідомлення учнями мистецтва як надбання світової та національної культури, відчуття своєї причетності до неї. Принцип культуровідповідності визначає сенс мистецької діяльності учнів, художнього становлення особистості та її самореалізації у світі культури» (Паньків, 2019, с. 134).

Завдяки впровадженню принципу культуровідповідності в освітній процес фахової підготовки, зокрема в цикл вокально-хорової підготовки студентів, ми зможемо посприяти до усвідомлено-активного пізнання студентами мистецьких факультетів розмаїття жанрів, стилів, епох у процесі вокально-хорового навчання, це, своєю чергою, стимулюватиме їх до осягнення скарбниці світової та вітчизняної музичної культури та сприятиме у подальшій професійній роботі з підростаючим поколінням.

Як зазначають сучасні китайські дослідники, «принцип культуровідповідності передбачає змістове наповнення процесу навчання музики в контексті розвитку культури, орієнтацію на її цінності, засвоєння їх, формування й розвиток культури того, хто навчається. Принцип орієнтує на широке ознайомлення студентів зі світом мистецтва, пізнання різних художніх напрямів, розширення досвіду спілкування з мистецтвом та формування й розвиток культури майбутніх учителів музичного мистецтва» (Бі Цзінчен, 2017, с. 390).

Процес осягнення джерел Світової музичної культури засобами вокально-хорових творів відбувається в репетиційній роботі вокально-хорового циклу підготовки студентів, а сам процес «вростання» студента в хорову культуру здійснюється таким чином: на початковому етапі відбувається своєрідне злиття-входження студентів у «співацьке поле» навколишнього світу, перше ознайомлення, потім розгляд, скрупульозне вивчення його в усій різноманітності й унікальності; у кожного студента з'являється відчуття важливої та неповторної місії у спільному вокально-хоровому творенні; відбувається гедоністичне наповнення особистості, коли кожен студент отримує естетичне задоволення від процесу спільного звучання голосів навчального студентського хору в спільному почутті радості та натхнення від спільної творчості. У навчальному студентському хорі, студенти факультету мистецтв осягають вокально-хорові твори різних композиторів, різноманітна репертуарна палітра допомагає встановлювати спільні риси, подібність національних відтінків мелодики вокально-хорових творів та особливості, відмінності.

Окрім того, накопичується й певний обмін досвідом у роботі над вокально-хоровими творами композиторів, представників різних культур тощо. На думку Г. Васяновича, «принцип культуровідповідності, здатний забезпечити формування в майбутнього спеціаліста непрагматичної зацікавленості широкою освіченістю, можливість самостійно розвивати ціннісні орієнтації, творчу діяльність, домінуючими складовими якої є професіоналізм, висока моральність, духовна культура. У культурі слід шукати те, що пов'язує спеціально-професійне із загально-культурним, зокрема з духовно-культурним, що може сприяти набуттю майбутньої професійної майстерності» (Васянович, 2013, с. 17).

У **висновках** доцільно зазначити, що принцип культуровідповідності забезпечує системність отримання студентами факультетів мистецтв педагогічних університетів музично-педагогічних, психолого-педагогічних, музикознавчих, музично-теоретичних та вокально-педагогічних знань, умінь і навичок. Цей важливий принцип охоплює також вокально-виконавські, диригентські знання, уміння та практичний досвід щодо організації та провадження вокально-хорової роботи в закладах повної середньої освіти; знання, уміння та практичний досвід у галузі музично-педагогічної, диригентсько-хорової комунікації з учнями; знання, уміння та практичний досвід щодо розв'язання проблемних ситуацій вокально-хорового навчання учнів.

Отже, принцип культуровідповідності передбачає узгодження змісту вокально-хорового навчання студентів факультетів мистецтв та провідними напрямками розвитку Світової музичної культури, а також спрямування підготовки на особистісне засвоєння цінностей вокально-хорового мистецтва з метою їх подальшої трансляції у вокально-хоровій роботі з учнями.

ЛІТЕРАТУРА

- Бі, Цзінчен (2017). Основні принципи формування готовності студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів до вокально-хорового саморозвитку. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: педагогічні науки*, 3 (58). (Bi, Jingcheng (2017). Basic principles of formation of readiness of students of faculties of arts of pedagogical universities for vocal and choral self-development. *Scientific Bulletin of the Nikolaev National University named after V. O. Sukhomlinsky: pedagogical sciences*, 3 (58)).
- Васянович, Г., Онищенко, В. (2013). Дидактичні засади професійної освіти у контексті фундаментальних педагогічних теорій. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 6. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2013_6_3 (Vasyanovych, G., Onyschenko, V. (2013). Didactic principles of professional education in the context of fundamental pedagogical theories. *Pedagogy and psychology of professional education*, 6. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2013_6_3).
- Гусак, М., Мартіросян, Л. (1996). *Історія педагогіки України*. Луцьк: Видавництво ВДУ. (Gusak, M., Martirosyan, L. *History of pedagogy of Ukraine*. Lutsk: VSU Publishing House).

- Дистервег, Ф. (1956). О природосообразности и культуросообразности в обучении. *Избр. пед. сочинения*. М.: Педагогика (Disterweg, F. (1956). On conformity to nature and cultural conformity in education. *Selected ped. essays*. М.: Pedagogy).
- Дусь, Н. А. (2017). Принцип культуровідповідності виховання підростаючого покоління в контексті сучасних державних освітянських пріоритетів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*, 2 (88). (Dus, N. A. (2017). The principle of cultural responsibility of the upbringing of the younger generation in the context of modern state educational priorities. *Bulletin of the Zhytomyr State University named after Ivan Franko. Pedagogical sciences*, 2 (88)).
- Закон України «Про освіту» (2017). Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>. (Law of Ukraine "On Education" (2017). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua>).
- Зязюн, І. А. (2008). *Філософія педагогічної дії*. Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького. (Zyazyun, I. A. (2008). *Philosophy of pedagogical action*. Cherkasy: Type. from. Bohdan Khmelnytsky National University).
- Карпенчук, С. (1997). *Теорія і методика виховання*. К.: Вища школа (Karpenchuk, S. (1997). *Theory and methods of education*. К.: Higher school).
- Карташова, Ж. Ю. (2014). Педагогічні принципи інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики. *Актуальні питання мистецької педагогіки*, 3. (Kartashova, Zh. Yu. (2014). Pedagogical principles of instrumental and performing training of the future music teacher. *Actual questions of art pedagogy*, 3).
- Омеляненко, В. Л., Кузьмінський, А. І. (2008). *Теорія і методика виховання*. К.: Знання. (Omelyanenko, V. L., Kuzminsky, A. I. (2008). *Theory and methods of education*. Kyiv: Knowledge).
- Падалка, Г. М. (2008). *Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін)*. К.: Освіта Україна. (Padalka, G. M. (2008). *Pedagogy of art (Theory and methods of teaching art disciplines)*. К.: Education Ukraine).
- Паньків, Л. І. (2019). Педагогічні принципи організації мистецької діяльності учнів в умовах позашкільної освіти. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент*, 14. (Pankiv, L. I. (2019). Pedagogical principles of organization of artistic activity of students in the conditions of out-of-school education. *Art education: content, technologies, management*, 14).
- Рудницька, Оксана (2001). Художня культура у виховній діяльності вчителя. *Prace Naukowe. Pedagogika, 1999-2000-2001*, 8-9-10. (Rudnytska, Oksana (2001). Art culture in the educational activities of teachers. *Prace Naukowe. Pedagogy, 1999-2000-2001*, 8-9-10).

РЕЗЮМЕ

Хуан Чанхао. Использование принципа культуросообразности художественного обучения в процессе вокально-хоровой подготовки студентов.

Приобщаясь к созданию образцов духовной и материальной культуры, личность развивает и реализует свой творческий потенциал. Как убеждает опыт, широкий простор для применения своих творческих потенций придает личности именно родная культура, которой она питается и поддерживается. Такая подпитка и поддержка происходит в течение всей жизни с переменными векторами постижения родной культуры и познания культурных пластов, в частности, в годы учебы, которые проходят в неизвестном культурном пространстве, во время профессионального достижения в культурной среде страны, выбранной для профессиональной подготовки. Студенты-китайцы выбирая заведение высшего образования в Украине приобщаются к ее культурным, педагогическим, научным и художественным достижениям.

Ключевые слова: культура, принцип культуросообразности, будущий учитель музыкального искусства, вокально-хоровая работа.

SUMMARY

Huang Changhao. Using the principle of cultural conformity of art teaching in the process of vocal and choral training of students.

By joining the creation of samples of spiritual and material culture, a person develops and realizes his creative potential. Experience convinces that it is the native culture that feeds and maintains a person with a wide scope for the use of his creative potential. Such nourishment and support occurs throughout life with variable vectors of comprehension of the native culture and cognition of cultural layers, in particular, during the years of study, which take place in an unknown cultural space, during professional achievement in the cultural environment of the country chosen for professional training. Chinese students choosing Ukrainian higher education institutions join their cultural, pedagogical, scientific and artistic achievements.

The principle of cultural conformity ensures the systematic acquisition by students of the faculties of arts of pedagogical universities of music-pedagogical, psychological-pedagogical, musicological, music-theoretical and vocal-pedagogical knowledge, skills and abilities. This important principle also covers vocal-performing, conducting knowledge, skills and practical experience in organizing and conducting vocal and choral work in secondary schools; knowledge, skills and practical experience in the field of music-pedagogical, conductor-choir communication with students; knowledge, skills and practical experience in solving problem situations of vocal and choral learning of students.

The principle of cultural conformity presupposes coordination of the content of vocal and choral education of students of faculties of arts and leading directions of development of World musical culture, and also the direction of preparation for personal mastering of values of vocal and choral art for their further translation in vocal and choral work with pupils.

Key words: culture, principle of cultural conformity, future teacher of musical art, vocal and choral work.

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378.147:614.8

Роман Білик

Кам'янець-Подільський національний

університет імені Івана Огієнка

ORCID ID 0000-0003-3745-5810

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/058-066

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО КРЕДО МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

У статті теоретично обґрунтовано, що формування найвищих рівнів професійних компетентностей і світогляду майбутнього фахівця можливе завдяки вдалим управлінським впливам і власним діям індивіда, які формують його базові професійні якості. Відображено зміст поняття «професійне кредо», яке нами трактується, як характеристика особистості, що відображає професійні принципи майбутнього фахівця. Кредо є відображенням життєвої системи правил, яких особистість неухильно дотримується в складних морально-етичних або професійних ситуаціях. Обґрунтовано позитивний та негативний вплив сформованого в особистості «професійного кредо» на розв'язання важливих професійних завдань та прийняття відповідальних рішень. Визначено структуру вимог, які висуваються роботодавцями до майбутніх фахівців працевохоронної галузі.

Ключові слова: фахівець із охорони праці, професійне кредо, компетентність, світогляд, освітній процес, професійні якості.

Постановка проблеми. В умовах реформування сучасної системи освіти України та її спрямованості у проєвропейський простір (де життя і здоров'я учасника виробничого процесу є найбільшою цінністю) виникає необхідність у формуванні компетентностей та творчих якостей особистості фахівця з охорони праці, підвищення рівня якості їх підготовки для системи професійної освіти та пошуку нових підходів щодо її вдосконалення. Успішна реалізація цих завдань можлива завдяки впровадженню інноваційних технологій навчання, застосування сучасних інтерактивних методів візуалізації та представлення інформації в освітньому середовищі, формуванню компетентнісного професійного кредо майбутнього фахівця на основі компетентнісного підходу.

Аналіз актуальних досліджень. Загальним теоретико-методологічним аспектам розвитку професійної компетентності та професійної підготовки майбутніх фахівців присвячені роботи багатьох сучасних науковців, а саме: В. Зацарного, Г. Туровської, В. Филипчук, І. Драч, О. Коваленко, Р. Тріщ, С. Кара, Ю. Белової, С. Шаматажи, В. Докучаєвої, І. Каньковського, К. Ткачука, Н. Краснової, Н. Ларіонової, Д. Разіної, Е. Зеєра, А. Маркової та інших. Методичним аспекти підготовки фахівців з охорони праці та формування їх

професійного кредо знайшли своє відображення у працях Е. Альбітарової, П. Атаманчука, О. Бокшиц, В. Бегуна, О. Бурова, С. Величка, І. Грицюка, В. Джигирей, В. Жидецького, Є. Желіби, О. Запорожця, В. Зацарного, В. Заплатинського, І. Каменської, О. Кобилянського, Г. Кондрацької, В. Кузнецова, В. Лапіна, В. Мендерецького, В. Мухина, І. Пістуна, А. Романчука, Ю. Скобло, В. Шияна, З. Яремка та ін.

Метою статті є теоретичне обґрунтування процедури формування рівнів професійних компетентностей і світогляду (уміння, навички, переконання, готовність до вчинку, звичка, авторське професійне кредо) майбутніх фахівців з охорони праці.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є сучасні фундаментальні положення професійної освіти з підготовки висококваліфікованих кадрів, напрацювання наукових шкіл теорій безпеки та охорони праці зарубіжних і вітчизняних фахівців працезахоронної галузі. З метою досягнення визначеної мети в роботі використано сукупність прийомів і методів наукового пізнання. *Метод логічного узагальнення* використано, щоб теоретично обґрунтувати вагомість визначених задач та уточнити ключові поняття дослідження. Завдяки *методології системного аналізу і синтезу* проведено дослідження підходів до підготовки майбутнього фахівця з охорони праці та визначено його роль у системі управління охорони праці підприємства.

Виклад основного матеріалу. Варто наголосити на тому, що формування найвищих рівнів професійних компетентностей і світогляду (уміння, навички, переконання, готовність до вчинку, звичка, авторське професійне кредо) може відбуватися лише внаслідок остаточного і категоричного подолання в навчанні таких негативних явищ, як догматизм, формалізм, консерватизм тощо (Атаманчук, 2015).

Унаслідок удалих управлінських впливів і власних дій індивіда формуються його базові професійні якості – компетентності, світогляд, професійне кредо. Остання зазначена характеристика особистості є якістю, що відбиває професійні принципи майбутнього фахівця. Формуючи себе, як фахівець, кожна особистість розробляє систему власних потреб і цінностей, що знаходять відображення у визначенні професійного кредо. Вагомість такого формулювання визначається переплетенням виражених рис характеру з довгостроковими цілями на розвиток навичок і реалізацію потреб.

В історії витоки слова «кредо» (з *лат.* «*credo*» – «вірю») лежать у релігійних концепціях. Кредо є відображенням цілісної системи внутрішньої організації світу, природи людських відносин і моральних засад соціуму.

Змісту поняття «кредо» притаманний глибокий особистісний характер. А його сутність із давніх часів практично не змінилася. Кредо є відображенням життєвої системи правил, яких особистість неухильно дотримується в складних морально-етичних або професійних ситуаціях.

Кредо є гармонійним поєднанням таких компонентів, як:

- ✓ світогляд;
- ✓ духовність;
- ✓ переконання;
- ✓ моральні норми;
- ✓ життєві орієнтири та цілі (бажані досягнення, саморозвиток тощо).

Зростаючі соціальні потреби людини змусили її шукати спосіб відображення власної позиції. Цей спосіб був покликаний відобразити систему внутрішніх цінностей. З часом поняття «кредо» перекочувало з релігії в психологію і філософію. Воно набуло безліч варіацій, щоб відповідати сфері наук, де воно застосовується.

Професійне кредо є відображенням професійних принципів. Формуючись як фахівець, кожна особистість розробляє систему цінностей і потреб, що знаходять відображення у визначенні кредо. Вагомість такого формулювання визначається переплетенням якісних рис характеру з довгостроковими цілями на розвиток навичок і реалізацію потреб.

Діюче професійне кредо вирішує соціально і психологічно важливі функції, зокрема:

✓ стримуючу – дана функція реалізується створенням меж дозволеного (незабороненого). Принципи, совість, ідеали – вони відображені у визначенні світогляду людини. Прийнятна поведінка людини застерігає її від неправильних (небезпечних) учинків. Таке життєве переконання рятує від внутрішніх протиріч і конфліктів;

✓ вимірально-оцінювальна – дає змогу крізь призму поняття «кредо» оцінити події з точки зору моралі. Значення цього поняття в контексті безпеки передбачало оцінювання власних і чужих учинків із позицій суспільних відносин. Так, скажімо сприйняття рівня професійного травматизму в різних країнах залежить від показника їх економічного та соціального розвитку;

✓ охоронна – кожна особистість потребує формування захисних механізмів, з метою збереження внутрішньої цілісності. Кредо стає виправдальним фактором прийняття суперечливих рішень з точки зору моралі і бажання. Цей постулат дозволяє не замислюватися про правильність власного вибору та його оцінку сторонніми учасниками;

✓ життєстверджуюча – дає змогу подолати комплекси нерішучості, що виникають у важких виробничих та життєвих ситуаціях. Екстремальні ситуації виробничого та побутового характеру вимагають пошуку простих невивадливих рішень. Цим рішенням стає твердження – кредо, що зміцнює свою здатність протистояти неприємностям;

✓ орієнтувальна – дає змогу знайти вірні ситуативні рішення у складних виробничих ситуаціях. Кредо виступає у вигляді орієнтира (маяка), на який орієнтується майбутній фахівець, коли має сумнів у прийнятті рішень. Воно символізує важливі (вірні) твердження (Білик, 2020).

Професійні завдання, що вирішуються в освітньому та виробничому процесах, мають важливе значення, оскільки дають змогу сформувати професійно важливі якості, компетентності, світогляд, професійне кредо. Але чи є у кредо мінуси? Однозначно, так. Необхідно провести аналіз аспектів, що заважають людині зі сформованим кредо. Основні аргументи наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Позитивний вплив сформованого в особистості «професійного кредо»	Негативний вплив сформованого в особистості «професійного кредо»
<ul style="list-style-type: none"> ✓ універсальний спосіб для розв’язання важких професійних завдань; ✓ граничне спрощення етичного вибору; ✓ незмінність поглядів; ✓ обмеження негативного впливу травмуючих подій на особистість 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ відсутність перспектив у прийнятті ситуативних рішень; ✓ створення жорстких кордонів дозволеного; ✓ однобоке сприйняття дійсності

Для формування професійного кредо майбутній фахівець має проаналізувати:

- ✓ те, чим він керується під час прийняття рішень;
- ✓ як він ставиться до несправедливості та дискримінації в суспільстві, у трудових відносинах;
- ✓ яким він бачить себе в ідеальних уявленнях (риси характеру, способи реагування, творчі здібності);
- ✓ що він цінує в інших людях;
- ✓ чим він ніколи не готовий поступитися для прийняття складних етичних рішень;
- ✓ найсильніші якості особистості, які він цінує.

Професійне кредо майбутнього фахівця навіть однієї й тієї самої галузі може значно різнитися не лише через різницю світоглядів, але й у зв’язку з бажанням кожного професіонала підкреслити певні особливості саме своєї

професійної діяльності Професійне кредо фахівця з охорони праці буде кардинально відмінним від кредо звичайного працівника, так само, як кредо директора фірми від інспектора з охорони праці. Якщо майбутньому фахівцю складно виділити основу своїх власних внутрішніх переконань, йому варто звернутися до думок видатних людей. Їх девізи стали надихаючими для багатьох поколінь, які шукають своє життєве кредо.

На основі проведених ретроспективних досліджень ми виділили низку цікавих визначень професійного кредо майбутнього фахівця з охорони праці, які дають змогу поглянути на їх інженерно-педагогічну діяльність з іншої точки зору:

«Дав роботу – забезпеч умови».

«Закони не тільки знай, а й дотримуватися їх не забувай».

«Вік бережись – вік працюватимеш».

«Моя пильність – то наша безпека».

«Виконання правил – то не моя забаганка – то ваша безпека».

«Нещасний випадок на виробництві – ніщо інше, як ланцюг проігнорованих роботодавцем порушень».

«На світі живучи, довіку вчись».

«Люди часто хворіють, бо берегтися не вміють».

«Вчасно вирішена мала проблема – запобігає великим втратам».

«Всі лиха людей відбуваються не стільки від того, що вони не зробили того, що потрібно, скільки від того, що вони роблять те, чого не потрібно робити».

«Завжди не вистачає часу, щоб виконати роботу як треба, але на те, щоб її переробити, час знаходиться».

«Здоров'я працюючого – майбутнє економіки».

«Бережи одяг з нову, а здоров'я з змолоду».

«Вартість здоров'я знає лиш той – хто його втратив».

«Здоров'я працівника – запорука успіху».

«Іскру гаси до пожежі, біду відводь до удару».

«Полум'я – це благо життя, якщо не забути його вчасно погасити».

«Водою пожежу гасять, а результатом – запобігають».

«Студент не амфора, яку потрібно наповнити знаннями, а факел, який потрібно запалити».

«Якщо ви вдало виберете працю і вкладете в неї душу, то щастя саме вас знайде».

На переважній більшості підприємств під час прийому на роботу ключовими умовами виступають наявність певного рівня професійної освіти і

відповідність особистих характеристик працівника вимогам роботодавця. Найбільш важливими під час підбору фахівців виявилися рівень отриманих професійних знань, сформованих умінь і навичок, формування найвищих рівнів професійних компетентностей і світогляду (уміння, навички, переконання, готовність до вчинку, звичка, авторське професійне кредо), дисциплінованість, уміння працювати в команді, почуття відповідальності, готовність учитися, освоювати нове, ініціативність (Брюханова, 2010).

Подібне поєднання якостей передбачає тип фахівця, який має високий рівень компетентності, уміє швидко адаптуватися, брати на себе відповідальність за команду, здатний приймати рішення в швидко мінливих умовах. Він повинен бути в міру амбітним, зацікавленим у кар'єрному зростанні. Кандидат, який найбільшою мірою відповідає цим вимогам, має всі шанси отримати посаду фахівця.

Для службовців серед запропонованих професійних якостей і поведінкових характеристик найбільш важливими виявляються виконавські якості: дисциплінованість, розвинене почуття відповідальності за доручену роботу, уміння працювати в колективі. Саме ці якості потрібні в даний час від «звичайного» службовця. Рівень професійних знань, досвід роботи стають менш важливими.

Схожа структура вимог, згідно з якою першочергова увага приділяється виконавським якостям, сформувалася у роботодавців і до працівників категорії «фахівці»:

✓ професійні якості – творчі (інноваційні) якості; готовність вчитися/переучуватися, освоювати нове; ініціативність/творчий підхід до справи; уміння реалізувати себе, результати своєї праці;

✓ виконавські якості – дисциплінованість, чітке дотримання трудової дисципліни; почуття відповідальності за доручену роботу; уміння працювати в колективі, команді; згоду працювати за невелику зарплату.

Отже, результати проведеного аналізу вельми показові, тому що дозволяють визначити, чого бракує сучасним фахівцям з охорони праці і якого кандидата хотіли би роботодавці знайти на ринку праці (Білик, 2012).

Підводячи підсумок та аналізуючи рівень кваліфікації майбутнього фахівця з охорони праці, зазначимо, що на успішних підприємствах починає формуватися персонал «інноваційного» типу, який має не лише високий рівень професійних знань, а й уміє освоювати інноваційні технології виробництва, виявляти потенційні і реальні джерела небезпек, пропонувати оптимальні способи захисту від них, працювати на результат – забезпечення абсолютної безпеки кожного працівника, і підприємства загалом. Закордоном

підприємці підраховали і давно дійшли висновку, що більш економічно вигідно вкладати кошти в охорону праці, аніж прирікати себе на постійну ліквідацію наслідків нещасних випадків і аварій на виробництві. Це і є однією з умов високої конкурентоспроможності успішних підприємств. Тому логічно припустити, що кадрова політика і критерії підбору персоналу на успішних підприємствах і в подальшому будуть спрямовані на формування «інноваційних» колективів/команд, що й буде визначати характер запитів успішних підприємств на ринку праці і вимог до системи професійної підготовки.

Висновок. Кредо має бути саме таким, яким майбутній фахівець керуватиметься в професійній діяльності. Зважаючи на це для формування власного професійного кредо він може використати вислови інших людей. Майбутній фахівець має співставити кожен із варіантів зі своїми власними ідейними принципами та професійними поглядами, обрати той варіант, який найяскравіше демонструє ваш світогляд, навіть коли вони не зовсім збігаються з його поглядами, він сміливо може доповнити власними міркуваннями і таким чином сформулювати своє кредо.

ЛІТЕРАТУРА

- Атаманчук, П. С., Білик, Р. М., Атаманчук, В. П., Ніколаєв, О. М., Семерня, О. М. (2010). Авторское педагогическое кредо как показатель компетентности будущего специалиста. *Проблемы качества знаний и самореализации личности с точки зрения социальных преобразований. Дайджест рецензируемых материалов (коллективная монография), изданный по итогам ХСVI Международной научно-практической конференции и I этапа Чемпионата по психологии и педагогическим наукам.* Лондон: IASHE (Atamanchuk, P. S., Bilyk, R. N., Atamanchuk, V. P., Nikolaiev, O. M., Semernia, O. M. (2010). Author's pedagogical credo as an indicator of future specialist's competence. *Problems of knowledge quality and personality self-realization in terms of social transformations. Problems of quality of knowledge and personal self-actualization in terms of social transformations". Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the ХСVI International Research and Practice Conference and I stage of the Championship in Psychology and Educational sciences.* London: IASHE).
- Білик, Р. М. (2012). Особливості формування професійно-компетентнісного світогляду майбутнього фахівця технологічної галузі з безпеки життєдіяльності та охорони праці. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна, 18, 195-197* (Bilyk, R. M. (2012). Peculiarities of the formation of professional and competence worldview of the future specialist of the technological industry c life safety and labor protection. *Collection of scientific works of Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko. Pedagogical Series, 18, 195-197*).
- Білик, Р. М. (2020). *Теорія і методика навчання майбутніх учителів технологій з питань безпеки та охорони праці.* Кам'янець-Подільський (Bilyk, R. M. (2020). *Theory and Methodology of Training Future Teachers of Technology on Safety and Health at Work.* Kamianets-Podolsky).

Брюханова, Н. О. (2010). *Основи педагогічного проектування в інженерно-педагогічній освіті*. Харків: НТМТ (Briukhanova, N. O. (2010). *Fundamentals of pedagogical design in engineering and pedagogical education*. Kharkov.

РЕЗЮМЕ

Билык Роман. Особенности формирования профессионального кредо будущего специалиста по охране труда.

В статье теоретически обосновано, что формирование высоких уровней профессиональных компетентностей и мировоззрения будущего специалиста возможно благодаря удачным управленческим воздействиям и собственным действиям индивида, которые формируют его базовые профессиональные качества. Определено содержание понятия «профессиональное кредо», которое нами трактуется как характеристика личности, отражающая профессиональные принципы будущего специалиста. Кредо является отражением жизненной системы правил, которых личность неуклонно придерживается в сложных морально-этических или профессиональных ситуациях. Обосновано положительное и отрицательное влияние сложившегося в личности «профессионального кредо» на решение важных профессиональных задач и принятия ответственных решений.

Ключевые слова: специалист по охране труда, профессиональное кредо, компетентность, мировоззрение, образовательный процесс, профессиональные качества.

SUMMARY

Bilyk Roman. Peculiarities of the formation of the professional credo of the future specialist in labor protection.

The paper theoretically substantiates that formation of high levels of professional competence and outlook of a future specialist is possible due to successful managerial influences and an individual's own actions, which form his/her basic professional qualities. The content of the concept "professional credo" is defined, which we interpret as a characteristic of a personality reflecting professional principles of a future specialist. Credo is a reflection of life system of rules, which a person steadily adheres to in difficult moral and ethical or professional situations. Positive and negative influence of a person's "professional credo" on solving important professional tasks and making responsible decisions has been substantiated. The structure of requirements, imposed by employers to future specialists of the labor protection industry, has been determined.

Professional credo is a reflection of professional principles. Forming as a specialist, each individual develops a system of values and needs, which are reflected in the definition of the credo. The weight of this formulation is determined by the intertwining of qualitative character traits with long-term goals for the development of skills and fulfillment of needs. Professional credo of a future specialist, even of the same industry, may differ significantly, not only because of differences in outlooks, but also because of the desire of each professional to emphasize certain features of his professional activity professional credo of a labor protection specialist will be radically different from the credo of an ordinary worker, just as the credo of a company director from a labor protection inspector. If it is difficult for a future specialist to isolate the basis of his own internal beliefs, he should refer to the thoughts of outstanding people. Their mottos have been an inspiration to many generations, looking for their life credo.

Based on the conducted retrospective research we have identified a number of interesting definitions of professional credo of future occupational safety specialist, which give an opportunity to look at their engineering-pedagogical activity from a different point of view. It was determined that when selecting specialists employers prefer such qualities as: level of obtained professional knowledge, formed abilities and skills, formation of high level of professional competences and worldview (abilities, skills, convictions, readiness to act,

habit, author's professional credo), discipline, teamwork skills, sense of responsibility, willingness to learn, to master new things, initiative. Such a combination of qualities provides the type of specialist who has a high level of competence, is able to adapt quickly, take responsibility for the team, able to make decisions in a rapidly changing environment. He should be moderately ambitious, interested in growth.

Key words: *labor protection specialist, professional credo, competence, outlook, educational process, professional qualities.*

УДК 378.147

Наталія Грона

Комунальний заклад «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка»

Чернігівської обласної ради

ORCID ID 0000-0003-2578-2865

Валентина Ющенко

Відокремлений структурний підрозділ «Фаховий коледж транспорту та комп'ютерних технологій НУ «Чернігівська політехніка»

ORCID ID 0000-0001-8289-0470

Олена Попружна

Відокремлений структурний підрозділ «Фаховий коледж транспорту та комп'ютерних технологій НУ «Чернігівська політехніка»

ORCID ID 0000-0002-6128-5578

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/066-075

КУРСОВЕ ПРОЄКТУВАННЯ ЯК ФОРМА САМОСТІЙНОГО НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТУДЕНТІВ

У статті з'ясовано, що першим кроком до наукових досягнень є курсова робота (курсове проєктування). Така науково-дослідницька робота студентів – складник професійної підготовки, що передбачає навчання методології й методики дослідження, а також систематичну участь у дослідницькій діяльності, озброєння технологіями та вміннями творчого підходу до вирішення окремих наукових проблем. Визначено й обґрунтовано шляхи вдосконалення курсового проєктування студентів з методики навчання української мови в умовах інформаційного середовища.

Ключові слова: *курсове проєктування, методика навчання української мови, науково-дослідницька робота студентів.*

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням Закону України про освіту (прийнятий 05.09.2017, набрав чинності 28.09.2017) є вдосконалення правових механізмів реалізації конституційного права громадян на рівний доступ до якісної освіти на всіх рівнях; створення умов для освіти особи впродовж життя (запровадження таких видів освіти, як формальна, неформальна та інформальна); удосконалення нормативно-правової бази освіти, у тому числі розроблення новітніх програм, зорієнтованих на модернізацію системи перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників х закладів освіти тощо. Складником усіх цих аспектів є добросовісність із боку як

викладача, так і здобувача вищої освіти. У статті 42 Закону академічну добросесність витрактувано як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень (*Закон України про освіту, 2017*).

Першим кроком до наукових досягнень є курсова робота (курсове проектування). Така науково-дослідницька робота студентів – складник професійної підготовки, що передбачає навчання методології й методики дослідження, а також систематичну участь у дослідницькій діяльності, озброєння технологіями та вміннями творчого підходу до вирішення окремих наукових проблем. Вона полягає в пошуковій роботі, пов'язаній, насамперед, із самостійним творчим дослідженням і спрямована на пояснення явищ та процесів, установлення їхніх зв'язків, теоретичне й експериментальне обґрунтування фактів, виявлення закономірностей за допомогою наукових методів пізнання. Унаслідок пошукової діяльності суб'єктивний характер «відкриттів» студентів може набувати об'єктивної значущості та новизни.

Під час підготовки до написання курсової роботи студенти оволодівають навичками самостійного аналізу територіальної організації продуктивних сил, засвоюють основні методи цього аналізу, учаться добирати необхідний матеріал із літературних, статистичних та інших джерел.

Слід зазначити, що курсова робота допомагає студентові перейти від реферування до глобальних теоретичних узагальнень, а викладачу дає можливість виявити та скерувати цікавість студентів до визначеної наукової проблеми.

Курсові проекти (роботи) виконують із метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, отриманих студентами за час навчання, та їх застосування в комплексному вирішенні конкретного фахового завдання. Практика свідчить, що найтипівішими помилками, яких припускаються здобувачі освіти, є: технічне оформлення, помилки в опрацюванні наукового апарату (бібліографічний запис джерел дослідження, покликання, зноски, таблиці, графіки), застарілі джерела дослідження, «надумане» експериментальне дослідження (3 етапи експерименту за короткий проміжок педагогічної практики), недостатнє висвітлення матеріалів дослідження шляхом участі в зібраннях різного типу, наявність зайвої інформації, плагіат, висновки, не узгоджені із завданнями дослідження.

Тому на сучасному етапі реформування вищої освіти в Україні особливої актуальності набуває покращення управління курсовим

проектуванням в умовах інформаційного середовища, перегляд підходів до вибору й оновлення організаційних форм самостійної, експериментальної роботи студентів, власного змістового наповнення дослідження з метою зменшення відстані між реальним процесом виконання та самою роботою.

Аналіз актуальних досліджень. Контекстуальний аналіз різних науково-педагогічних джерел доводить, що на сьогодні існують узагальнювальні публікації, що розкривають аспекти проблеми науково-дослідної роботи студентів, а саме: основи наукових досліджень (Т. Білоусова); формування дослідницьких умінь студентів засобами науково-дослідницької роботи (В. Литовченко); організації та методики науково-дослідницької діяльності (В. Шейко); формування дослідницьких умінь у майбутніх фахівців у процесі професійної діяльності (О. Каташинська); форми та методи наукової роботи студентів і проблеми раціонального управління у вищій школі (Д. Цхакая); особливості курсової роботи як самостійного дослідження студентів (Г. Марковецька) та ін.

Мета статті – визначення й обґрунтування шляхів удосконалення курсового проектування студентів із методики навчання української мови в умовах інформаційного середовища.

Застосовано комплекс **методів дослідження**: теоретичний аналіз і синтез літературних джерел, електронних видань, комп'ютерних та мережових ресурсів освітнього призначення, системний аналіз суті курсового проектування, складників його інструментарію, опитування студентів, викладачів (72 особи) з метою виявлення пріоритетних напрямів удосконалення самостійної роботи студентів у фаховій підготовці.

Виклад основного матеріалу. Курсові роботи студенти виконують із метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, отриманих за час навчання, та застосування в комплексному вирішенні конкретного фахового завдання. Матеріали можуть бути використані для подальшої дослідницької діяльності – написання дипломної або магістерської роботи.

До написання курсової роботи висувається низка вимог. Насамперед, вони повинні відповідати сучасному рівню розвитку наукових ідей, бути частиною планових наукових досліджень кафедри, виконуватися за завданнями кафедри, а часом і на замовлення організації чи установи, яким робота може бути передана після захисту студента для практичного застосування (Кравченко, 2016).

Реальність курсових робіт є одним із показників ефективності студентської наукової роботи та навчально-методичної роботи кафедри. Курсова робота є видом науково-дослідницької діяльності, який потребує

вміння сформулювати тему, обрати методику дослідження, організувати та провести його, здійснити якісний та кількісний аналіз отриманих результатів, аргументувати висновки, оформити результати вивчення проблеми.

Зупинимось детальніше на роботах із методики навчання української мови. Вони мають містити дві частини: перша – теоретична, яка висвітлює психологічні, педагогічні, лінгвістичні аспекти дослідження; друга – практична, де описуємо динаміку дослідження.

Інколи перша частина є «перелицюванням» реферату, дисертації та ін., що свідчить про плагіат автора. Семантично плагіат витлумачено як навмисну крадіжку авторства на чужий твір літератури, науки, мистецтва, винахід чи раціоналізаторську пропозицію повністю чи частково. У звуженому тлумаченні плагіат є оприлюдненням повністю чи в частині чужого твору (ідей, результатів дослідження) під своїм іменем та відтворення у своїй роботі текстів інших авторів (Кравченко, 2016).

Під час установаження плагіату досить проблемним є цитування, зокрема його доречність, особливо якщо воно «перецитовується». Значна частина цитат, які наводяться в науковій літературі, не є оригіналом, а запозичені як плагіат із інших творів, де порушення правил цитування тут очевидне. Тому рекомендуємо чітко обмежитися кількістю цитувань визначень, конкретизувати посилання (із зазначенням сторінки, а не тільки на джерело). Кількість замінюємо на якість.

Перед початком роботи керівник курсової роботи разом зі студентом складають календарний план виконання курсової роботи. Пропонуємо орієнтовний план (зразок), уміщений нижче.

Таблиця 1

Календарний план написання курсової роботи (зразок)

Вид діяльності	Термін виконання	Відмітка про виконання
Вибір теми, ознайомлення з нею, її обґрунтування	Вересень, 2020 р.	
Виявлення та відбір літератури за темою дослідження; опис проблематики, її актуальність та важливість; з'ясування об'єкта, предмета, визначення мети і завдань досліджень	Жовтень, 2020 р.	
Укладання робочої картотеки з літератури теми дослідження. Вивчення та конспектування джерел з обраної теми	Жовтень-листопад, 2020 р.	
Складання попереднього плану роботи, узгодження його з керівником	Листопад, 2020 р.	

Написання основних розділів курсової роботи	Грудень, 2020 р. Січень-лютий, 2021 р.	
Визначення етапів дослідницької роботи	Березень, 2021 р.	
Виконання практичної частини роботи	Березень, 2021 р.	
Формулювання висновків, рекомендацій щодо реалізації напрацювань із теми в сучасній початковій школі	Березень, 2021 р.	
Оформлення списку використаних джерел, додатків. Систематизація дидактичного матеріалу до практичної частини роботи. Оформлення презентацій із теми роботи	Перша декада квітня, 2021 р.	
Погодження чорнового варіанту курсової роботи з науковим керівником. Доопрацювання роботи з урахуванням рекомендацій наукового керівника. Подача остаточного варіанту курсової роботи науковому керівнику	Третя декада квітня, 2021 р.	
Написання відгуку науковим керівником. Подача курсової роботи до захисту. Захист курсової роботи	Травень, 2021 р.	

Під час з'ясування об'єкта, предмета й мети дослідження необхідно зважати на те, що між ними й темою курсової роботи є системні логічні зв'язки.

Об'єкт дослідження – сукупність різноманітних аспектів теорії та практики проблеми, яка виступає джерелом для дослідження теоретичних і практичних відомостей (процес або явище, обране для вивчення). Указуємо те, що розглядаємо в роботі (Грона, 2017).

Об'єктом дослідження може бути:

- процес функціонування ...;
- процес формування ...;
- процес розвитку ...;
- процес спілкування ...;
- процес естетичного (будь-якого) виховання ...;
- процес навчальної діяльності ...;
- процес професійно-педагогічної підготовки ...;
- процес управління ...;
- процес організації ...

Один і той самий об'єкт можемо досліджувати в різних аспектах. В об'єкті виділяємо ту частину, яка є предметом дослідження.

Предмет дослідження – лише суттєві зв'язки та відношення, що є визначальними для конкретного дослідження (міститься в межах об'єкта).

Іншими словами, необхідно вказати, яким чином розглядається об'єкт, які нові аспекти, функції, умови, принципи, форми, методи розглядає визначене дослідження (Грона, 2017).

Предметом дослідження можуть бути:

- логіка, принципи, методи та практичні аспекти ...;
- оцінювання та діагностика ...;
- система діагностики та корекції...;
- зміст, форми та методи ...;
- педагогічні умови ...;
- принципи, методи, засоби, прийоми ...;
- шляхи вдосконалення ...;
- суперечності в навчально-виховному процесі ...;
- тенденції розвитку ...;
- особливості ... (Грона, 2017, с. 5).

Наприклад, тема «Формування мовленнєвої компетентності в букварний період навчання грамоти засобами ІКТ». Об'єкт – процес формування мовленнєвої компетентності в букварний період навчання грамоти. Предмет – методика формування в першокласників умінь читати й розуміти прочитане засобами ІКТ. Отже, об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне й часткове.

Мета дослідження пов'язана з об'єктом і предметом дослідження, а також із його кінцевим результатом та шляхом досягнення цього результату. Кінцевий результат дослідження передбачає розв'язання студентами проблеми, яка відображає суперечність між типовим станом об'єкта дослідження в реальній практиці і вимогами суспільства для ефективного функціонування.

Визначаючи мету, треба знайти відповідь на запитання – який результат дослідник намагається отримати, яким він його бачить? Мета дослідження є визначенням авторської стратегії в одержанні нових знань про об'єкт і предмет дослідження. Мета дослідження може бути пов'язана з обґрунтуванням:

- нової системи засобів, спрямованих на розв'язання наукового завдання;
- методичного підходу й перевіркою його ефективності на практиці;
- можливості виявлення нових ознак як загального, так і часткового плану у внутрішній організації серії конкретних фактів, що аналізують;
- із розробкою комплексу передумов, необхідних для розв'язання наукових завдань.

Завдання дослідження, конкретизуючи загальну його мету, чітко позначають етапи наукового пошуку в досягненні мети. Передусім формулюємо завдання, пов'язані з виявленням найсуттєвіших ознак і внутрішньої структури об'єкта дослідження. Виділяємо завдання, зорієнтовані на:

- розв'язання окремих теоретичних питань, загальної програми дослідження (виявлення сутності окремих понять, явищ, процесів; визначення параметрів і рівнів функціонування, критеріїв ефективності, принципів інтерпретації тощо);
- характеристику нового розв'язання наукової проблеми;
- обґрунтування, виявлення системи конкретних засобів, необхідних для розв'язання наукової проблеми та організації їхньої експериментальної перевірки;
- розроблення рекомендацій щодо практичного використання результатів дослідження.

Завдання конкретизують шлях досягнення поставленої мети й визначають, що має вирішити дослідник на цьому шляху. Завдання зручно формулювати за допомогою дієслів «вивчити», «описати», «установити», «з'ясувати», «визначити», «порівняти», «схарактеризувати» тощо. Приклад: Тема «Формування мовленнєвої компетентності в букварний період навчання грамоти засобами ІКТ»:

- з'ясувати ступінь розроблення досліджуваної проблеми в науковій і методичній літературі;
- виявити сучасний стан організації процесу формування вмінь читати й розуміти прочитане в букварний період навчання грамоти;
- вивчити й описати позитивний педагогічний досвід пропонованої методики в умовах сучасної початкової школи.

Часто керівники роботи вимагають висвітлення трьох етапів експериментальної роботи (констатувальний, формувальний, контрольний). Але чи достатньо часу для цієї роботи? Оптимізація навчальної програми з педагогічної практики не дає змогу провести в повному обсязі експериментальну роботу. Тому ми дійшли висновку, що у другій частині роботи достатньо буде висвітлити позитивний педагогічний досвід. Проводимо констатувальний етап. Розпочинаємо з аналізу програми, підручників, проводимо опитування вчителів, пропонуємо учням виконати завдання, які стосуються теми дослідження. Ми не проводимо формувальний етап, а аналізуємо досвід роботи вчителя, взявши до уваги якісні результати того класу, де учні виконали роботи на високому рівні.

Пропонуємо зміст курсової роботи з теми «Формування соціокультурної компетентності учнів молодшого шкільного віку в процесі вивчення розділу «Речення» (4 клас):

ВСТУП

РОЗДІЛ I. Теоретичні засади формування соціокультурної компетентності в процесі вивчення синтаксису простого речення.

1.1. Психолого-педагогічні передумови формування соціокультурної компетентності учнів початкової школи.

1.2. Особливості компетентнісного навчання української мови в початковій школі.

1.3. Лінгвістичні засади формування соціокультурної компетентності.

РОЗДІЛ II. Теорія і практика формування соціокультурної компетентності в процесі вивчення розділу «Речення».

2.1. Аналіз програми, підручників, посібників.

2.2. Принципи, форми, методи і прийоми формування соціокультурної компетентності.

2.3. Досвід роботи вчителів початкової школи з формування соціокультурної компетентності в процесі вивчення розділу «Речення».

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Отже, ми вважаємо, що курсова робота – це, перш за все, самостійна робота студента, а, по-друге, наукове дослідження. Тому потрібно зосередити увагу на цих двох критеріях протягом усіх етапів роботи. Наукові керівники повинні приділяти особливу увагу цим «першим крокам», бо з них починається шлях у майбутню професію. Уживання плагіатного компілятизму та перекручення, коли автор правильно наводить запозичені цитати, а інші перефразує, є псевдонауковим дослідженням існуючих позицій, але не дає нових знань, пропозицій. Тому потрібно вчити студентів творчо переосмислювати, аналізувати й узагальнювати потрібний науковий матеріал. Курсова робота є формою науково-дослідницької роботи студентів, яка інтегрує знання студента, формує вміння використовувати набуті знання на практиці, а також розв'язує реальні проблеми на основі експериментальних фактів.

ЛІТЕРАТУРА

Грона, Н. (2017). *Поради студентам до написання курсових робіт з методики навчання української мови*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя (Hrona, N. (2017). *Advice for students to write term papers on methods of teaching the Ukrainian language*. Nizhyn: NDU named by M. Gogol).

Закон України «Про освіту» (*Law of Ukraine «On Education»*) (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

- Калита, Н. (2015). Підготовка вчителя початкової школи в контексті сучасних освітніх парадигм. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 14, 265-269 (Kalyta, N. (2015). Elementary school teacher training in the context of contemporary educational paradigms. *Topical Issues of the Humanities*, 14, 265-269).
- Кравченко, В. М. (2016). Стратегії змін і розвитку вищої освіти в підготовці науково-педагогічних працівників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 47 (100), 283-293 (Kravchenko, V. M. (2016). The strategy of change and development of higher education in the training of teaching staff. *Pedagogy of Formation of a Creative Personality in Higher and General Education Schools*, 47 (100), 283-293).
- Марковецька, Г. (2013). Курсова робота як одна з форм самостійного наукового дослідження студентів. *Обрії*, 1 (36), 82-86 (Markovetska, H. (2013). Course work as one of the forms of independent scientific research of students. *Horizons*, 1 (36), 82-86).
- Мирончук, Н. (2013). Зміст та форми дослідницької діяльності студентів у процесі педагогічної підготовки у ВНЗ. *Дослідницький компонент у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та позашкільних закладів освіти: ретроспектива і перспектива*: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 21.11.2013, м. Київ, (сс.170-176). К.: Інститут обдарованої дитини (Myronchuk, N. (2013). The content and forms of research activities of students in the process of pedagogical training in the higher education institution. *Research component in the activities of secondary schools and out-of-school education institutions: retrospective and perspective*: Materials of the All-Ukrainian scientific-practical. conf., 21.11.2013, Kyiv, (pp. 170-176). K.: Institute of the Gifted Child).
- Омельяненко, Г. (2012). Формування науково-дослідницьких умінь студентів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: теоретичний аспект. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 3/4, 76-78 (Omelianenko, H. (2012). Formation of research skills of students by means of information and communication technologies: theoretical aspect. *Continuing professional education: theory and practice*, 3/4, 76-78).
- Цяра, С. (2013). Особливості методології порівняльних педагогічних досліджень. *Порівняльно-педагогічні студії*, 2/3, 7-13 (Tsiura, S. (2013). Features of the methodology of comparative pedagogical research. *Studies in comparative education*, 2/3, 7-13).
- Шишка, Р. (2014). Плагіат та його прояви і небезпеки. *Часопис Київського університету права*, 4, 170-176 (Shyshka, R. (2014). Plagiarism and its manifestations and dangers. *Journal of Kyiv University of Law*, 4, 170-176).

РЕЗЮМЕ

Грона Наталия, Ющенко Валентина, Попружная Елена. Курсовое проектирование как форма самостоятельного научного исследования студентов.

В статье установлено, что первым шагом к научным достижениям является курсовая работа (курсовое проектирование). Такая научно-исследовательская работа студентов – составляющая профессиональной подготовки, которая предусматривает обучение методологии и методики исследования, а также систематическое участие в исследовательской деятельности, вооружение технологиями и умениями творческого подхода к решению отдельных научных проблем. Определены и обоснованы пути совершенствования курсового проектирования студентов по методике обучения украинскому языку в условиях информационной среды.

Ключевые слова: курсовое проектирование, методика обучения украинскому языку, научно-исследовательская работа

SUMMARY

Hrona Natalia, Yushchenko Valentyna, Popruzha Olena. Course projection as a form of independent scientific research of students.

The article finds that the first step to scientific achievements is a term paper (course design). Such research work of students is a component of professional training, which includes teaching methodology and research methods, as well as systematic participation in research activities, equipping with technologies and skills of creative approach to solving certain scientific problems. The purpose of the article is to determine and substantiate the ways to improve the course design of students on the methods of teaching the Ukrainian language in an information environment. A set of research methods was used: theoretical analysis and synthesis of literary sources, electronic publications, computer and network resources for educational purposes, systematic analysis of the essence of course design, components of its tools, surveys of students, teachers to identify priority areas for improving students' independent training. Research results. Optimization of the curriculum for pedagogical practice does not allow to conduct full experimental work in the course design. Therefore, in the second part of the work we recommend students to analyze programs, textbooks, conduct surveys of teachers, allow students to complete tasks related to the research topic (constitutive stage), highlight the positive pedagogical experience. The most common mistakes made by students when writing term papers are highlighted. The author emphasizes that at the present stage of reforming higher education in Ukraine the improvement of course design management in the information environment, revision of approaches to selection and updating of organizational forms of independent, experimental work of students, own content of research in order to reduce the distance between the real process of execution and the work itself. It is concluded that course work is, first of all, an independent work of the student, and, secondly, scientific research. Therefore, it is necessary to teach students to creatively rethink, analyze and summarize the necessary scientific material, avoiding plagiarism. Course design is a form of student research that integrates student knowledge, develops the ability to apply acquired knowledge in practice, and solves real problems based on experimental facts.

Key words: course design, methods of teaching the Ukrainian language, research work of students.

УДК 378.147;56/453

Михайло Демянчук

Комунальний заклад вищої освіти

«Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради

ORCID ID 0000-0001-8729-5144

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/075-084

ОСОБЛИВОСТІ УПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

У статті узагальнено, що в професійній підготовці майбутніх лікарів особливої значущості набуває реалізація компетентнісного підходу до формування в них професійної культури для ефективної міжособистісної взаємодії з пацієнтами. Резюмовано, що професія та культура тісно й постійно між собою взаємодіють та один без одного існувати не можуть. Професія, поєднуючись із загальнолюдською

культурою, породжує таке соціальне явище, як «професійна культура» й охоплює як галузь трудової діяльності людини, так і якість цієї діяльності, що в результаті складає саме культуру як унікальний феномен усієї людської історії, всього людського буття.

Здійснено аналіз сутності професійної культури майбутніх лікарів у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, результатами якого стали відомості, що це поняття знаходиться в синонімічному ряду з такими дефініціями, як «обізнаність» (знання, грамотність, поінформованість), «підготовленість», «готовність», спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні й соціальні потреби; комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок тощо.

У силу свого широкого розвиваючого, виховного, духовно-морального, соціокультурного, етичного й комунікативного потенціалу дисципліни гуманітарного блоку робочого навчального плану медичного ЗВО можуть і повинні стати центральною ланкою для формування професійної культури майбутнього лікаря. Доведено, що студенти покликані опанувати основні правила та норми професійної культури ще під час навчання в медичному закладі вищої освіти, що складатиме основу їхньої професійної та комунікативної компетентностей.

Ключові слова: майбутні лікарі, професійна культура, культура, компетентнісний підхід, компетентність, медична етика, деонтологія.

Постановка проблеми. У сучасних характеристиках професійної діяльності сучасних висококваліфікованих лікарів закладені вимоги до вдосконалення професійної підготовки студентів у медичних закладах вищої освіти (МЗВО). Майбутні лікарі покликані використовувати у своїй діяльності новітні досягнення й відкриття в галузі медицини, систематично ознайомлюватися з науковими доробками та практичним досвідом лікарів з інших країн, репрезентувати результати власної лікарської діяльності (Нахаєва, 2015), що потребує досконалого володіння професійною культурою.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема професійної підготовки фахівців медичної галузі присвячено праці багатьох науковців, які визначали сучасні завдання вищої медичної школи (М. Банчук, О. Волосовець, Т. Чернишенко) (Банчук, 2008), вищої медичної освіти в контексті реформування галузі (Р. Моїсеєнко, В. Вороненко, І. Фещенко, О. Волосовець) (Моїсеєнко, Вороненко, Фещенко, Волосовець, 2011) та професіоналізації майбутнього медичного працівника у вищому навчальному закладі (І. Мельничук) (Мельничук, 2012); характеризували способи формування готовності майбутніх лікарів до професійного самовдосконалення (Л. Дудікова (Дудікова, 2011)) та професійного спілкування (Л. Кайдалова, Н. Альохіна, Н. Шварп) (Кайдалова, 2013); визначали компетентність як основу формування готовності майбутніх лікарів до професійної діяльності (Нахаєва, 2015) та ін.

Мета статті – проаналізувати спрямованість використання компетентнісного підходу до формування професійної культури майбутніх лікарів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань застосовувалися такі методи дослідження: теоретичні: аналіз педагогічної,

навчально-методичної, нормативної літератури та наукових праць за темою статті, предметно-логічний та інформаційно-цільовий аналізи текстових матеріалів.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування професійної культури є особливо актуальною нині, коли українське суспільство активно прагне до вступу в ЄС, коли пріоритетною є система ринкових відносин, у яких основними якостями, що визначатимуть успіх, є кваліфікація людини, рівень її технологічної, загальнокультурної підготовки та психологічної підготовленості. З метою використання компетентнісного підходу до формування професійної культури майбутніх лікарів урахувався діяльнісний характер компетентності. Тому науковці розглядають професійну компетентність як сукупність здібностей, властивостей і характеристик особистості, необхідних для успішної професійної діяльності; як спеціальні знання, що свідчать про найбільш повну обізнаність суб'єкта праці про предмет і способи дій, необхідні для виконання конкретної професійної діяльності (Драч, 2008; Зеер, 2004; Зимняя, 2003) та ін.

Відзначимо, що професія та культура тісно й постійно між собою взаємодіють та один без одного існувати не можуть. Професія, поєднуючись із загальнолюдською культурою, породжує таке соціальне явище, як «професійна культура» й охоплює як галузь трудової діяльності людини, так і якість цієї діяльності, що в результаті складає саме культуру як унікальний феномен всієї людської історії, всього людського буття. Слід зауважити, що витoki професіоналізму, професійної культури в цілому слід шукати в трудовій діяльності людей, у суспільному розподілі праці. Саме суспільний розподіл праці та виникнення професій стали об'єктивними стимулами становлення й розвитку культури як «другої природи» людини.

На формування професійної культури майбутнього спеціаліста впливають як особливості самої професії, так і інші фактори. Серед них можна виокремити об'єктивні та суб'єктивні, більш менш значущі, особистісні та соціальні фактори. Об'єктивний вплив мають також загальносвітові тенденції в освіті, соціально-філософські проблеми культури, стан системи освіти та якість освітніх послуг, культура закладу освіти, престижність професії в суспільстві.

Відзначимо, що в науковий обіг поняття «культура» ввійшло на межі XIII–XIX ст. завдяки англійському антропологу Е. Тейлору (1832–1917), який дав класичне визначення культури як сукупності знань, вірувань, мистецтв, моралі, законів, звичаїв, а також інших здібностей і навичок, які засвоєні людиною як членом суспільства (Демянчук, 2015). На різних етапах

розвитку суспільства формулювалися різні тлумачення «культури», яких американські культурологи нараховують понад триста (Драч, 2008).

У довідниковій літературі «культура» трактується як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; рівень розвитку суспільства в певну епоху; те, що створюється для задоволення духовних потреб людини; освіченість, вихованість; рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності (Дружилов, 2000).

У межах найбільш загального, філософського уявлення про світ концепт «культура» розглядаємо як соціально-прогресивну творчу діяльність людини в усіх сферах буття та свідомості, що є діалектичною єдністю процесів опредмечування (створення цінностей, норм, знакових систем тощо) й розпредмечування (освоєння культурного спадку), спрямована на перетворення дійсності, багатства людської історії на внутрішнє багатство особистості, на всебічне виявлення й розвиток сутнісних сил людини.

У повсякденному житті поняття «культура» вживають, насамперед, у трьох значеннях. По-перше, під культурою розуміють певну сферу життя суспільства, закріплену в окремих інституціях (міністерство культури; журнали, театри, музеї, що займаються виробництвом і поширенням духовних цінностей тощо). По-друге, під культурою розуміють сукупність духовних цінностей і норм, які властиві великій соціальній групі, нації (наприклад, елітарна культура, українська культура, антична культура тощо). По-третє, культура є виразом високого рівня якісного розвитку духовних досягнень («культурна людина» в значенні «вихована»). «Рівневий» смисл вноситься в поняття «культура», коли вона протиставляється некультурності – відсутності культури.

Аналіз сутності професійної культури майбутніх лікарів у працях вітчизняних і зарубіжних науковців свідчить, що це поняття знаходиться в синонімічному ряду з такими дефініціями, як «обізнаність» (знання, грамотність, поінформованість), «підготовленість», «готовність», спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні й соціальні потреби; комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок тощо (Демянчук, 2015, с. 60). Тут знаходимо спільні концептуальні вектори з підвалинами компетентнісного підходу.

Водночас, на думку науковців, компетентність майбутнього фахівця доцільно розглядати як нову якість професійної підготовки, яка охоплює та поєднує змістовий і процесуальний компоненти – знання й уміння, здатність до постійного оновлення сукупності оперативних і мобільних професійних

знань і вмінь вибирати оптимальні рішення, аргументувати вибір, критично мислити, тобто виявляти високий рівень кваліфікації, професіоналізму фахівця та його підготовленості до професійного спілкування.

У наших попередніх дослідженнях вказувалося, що науковці (В. Ягупов) звертають увагу на різні аспекти реалізації компетентнісного підходу до підготовки фахівців у системі вищої освіти, розглядаючи професійну компетентність як складне інтегральне інтелектуальне, професійне й особистісне утворення, що формується в процесі підготовки студентів у вищій школі (Ягупов, 2007, с. 3); як здатність вирішувати поставлені цілі в різних ситуаціях, що швидко змінюються шляхом володіння методами вирішення професійних завдань вищого класу (Демянчук, 2015, с. 60–61).

Таким чином, у підготовці майбутніх лікарів до професійної діяльності особливої значущості набуває реалізація компетентнісного підходу, щоб сформувати у студентів належний рівень професійної культури для ефективної міжособистісної взаємодії з пацієнтами. У цьому контексті заслуговує на увагу визначення С. Дружиловим чотирьох видів компетентності, які автор окреслив, досліджуючи психологічні проблеми формування професіоналізму та професійної культури фахівця:

I – «Несвідома компетентність», за якої відсутність необхідних знань і навичок усвідомлюється студентом, а результат його самооцінки визначається такою фразою: «Я не знаю, чого саме я не знаю».

II – «Свідома некомпетентність», за якої майбутній фахівець усвідомлює недостатність знань: «Я знаю, чого саме я не знаю».

III – «Свідома компетентність», коли студент володіє конкретним змістом професійних знань, умінь і навичок, може їх застосовувати на практиці, самооцінюючи себе так: «Я знаю, що я знаю».

IV – «Неусвідомлювальна компетентність», коли професійні навички інтегровані в поведінку. Ця стадія відображає рівень сформованої професійної майстерності, в основі якої – професійна компетентність (Дружилов, 2000).

Імплементация компетентнісного підходу в освіту призвела до статусних змін багатьох навчальних дисциплін у вищій школі: кожна дисципліна набула особливого значення в аспекті формування особистості професіонала (Нахаєва, 2011). Дисципліни гуманітарного блоку, будучи непрофільними в медичному ЗВО, перетворилися на системоутворюючі предмети професійної підготовки сучасного фахівця, необхідний інструмент професіоналізації в обраній ним предметній області.

Подібні трансформації статусу гуманітарних дисциплін призвели до необхідності перегляду змісту навчання з урахуванням актуальних вимог державного та громадського замовлень до професійної підготовки майбутніх лікарів, однією з умов яких є високий рівень сформованості професійної культури. З огляду на довготривалість процесу формування професійної культури, вважаємо, що його реалізація повинна здійснюватися протягом усього періоду вищої освіти майбутніх лікарів, пронизуючи всі дисципліни навчального плану медичного ЗВО й роблячи основний акцент на гуманітарні дисципліни, такі як «Історія», «Історія медицини», «Іноземна мова» (ІМ), «Латина», «Психологія і педагогіка», «Економіка» і «Біоетика». Більше того, у процесі навчання дисциплін гуманітарного блоку формуються як загальнокультурні, так і професійні компетентності студентів-медиків.

Суб'єктність майбутнього лікаря передбачає, що випускник МЗВО входить до професійної групи зі сформованими основами професійної компетентності, цілями, цінностями, поглядами, знаннями, вміннями, навичками, тобто, професійним світоглядом, набутим досвідом виконання фахової поведінки у вирішенні змодельованих професійно-ситуативних завдань, прагнучим самостійно формувати для себе оптимальні моделі професійного життя, приймати рішення про шляхи досягнення окреслених цілей і їх реалізовувати (Демянчук, 2015, с. 105). Відтак, навчально-пізнавальну діяльність студента необхідно організовувати для інтеріоризації певних професійних цінностей, зокрема, для засвоєння оптимальних моделей професійного спілкування.

Зазвичай, виявити рівень професійної культури майбутніх лікарів можливо під час лікувальної практики, або на практичних заняттях шляхом використання педагогічних інновацій, які базуються на міжособистісній взаємодії (Демянчук, 2015, с. 131). Студенти матимуть змогу чітко окреслити й усвідомити мету професійного спілкування на рівні «лікар – пацієнт», «лікар – медична сестра» тощо. Особливої значущості в цьому контексті набуває вивчення медичної етики та деонтології.

Зв'язок цих дисциплін визначається тим, що в історичному аспекті тривалий час поняття «медична етика» й «деонтологія» ототожнювалися. Вивчаючи історію медицини, студенти усвідомлюють, що деонтологія – це лише розділ медичної етики, що являє собою набір певних правил та норм і вказує на певні заборони в діяльності медичного працівника. Ці правила й норми мають безпосереднє відношення й до професійного спілкування фахівців медицини (лікарів, медичних сестер).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. На сучасному етапі високий рівень сформованості професійної культури майбутнього лікаря стає обов'язковою умовою підготовки в медичному ЗВО. Під час розробки моделі формування професійної культури майбутнього лікаря слід орієнтуватися як на типові для медичної професійної діяльності ситуації спілкування («Комунікація з пацієнтом», «Взаємодія в колективі», «Науково-дослідницька діяльність у сфері охорони здоров'я»), так і різні формати комунікації (очна/ цифрова).

У силу свого широкого розвиваючого, виховного, духовно-морального, соціокультурного, етичного й комунікативного потенціалу дисципліни гуманітарного блоку робочого навчального плану медичного ЗВО можуть і повинні стати центральною ланкою для формування професійної культури майбутнього лікаря. Водночас, підготовка майбутніх лікарів до професійного спілкування базується на використанні етично-деонтологічних норм міжособистісної взаємодії на різних рівнях – «лікар – пацієнт», «лікар – медичний персонал», «лікар – родичі хворого» та ін. Це диктує необхідність використання змодельованих професійно-комунікативних ситуацій на засадах використання компетентнісного підходу для формування професійної культури майбутніх лікарів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці спеціальних тренінгових програм та навчально-методичного забезпечення для формування професійної культури майбутніх лікарів.

ЛІТЕРАТУРА

- Банчук, М. В. (2008). Сучасні завдання вищої медичної школи. *Магістр медсестринства*, 1, 17–20 (Banchuk, M. V. (2008). Modern tasks of higher medical school. *Magistr medsestrynstva – Master of Nursing*, 1, 17-20).
- Демянчук, М. Р. (2015). Підготовка бакалаврів сестринської справи до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Хмельницький (Demianchuk, M. R. (2015). *Training of bachelors in nursing for professional activity on the basis of the competence approach* (Candidate's thesis). Khmelnytskyi).
- Драч, І. І. (2008). Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти. *Проблеми освіти*, 57, 44–48 (Drach, I. I. (2008). Competence approach as a mean of modernization of the content of higher education. *Problemy osvity – Problems of Education*, 57, 44–48).
- Дружилов, С. А. (2000). *Психологические проблемы формирования профессионализма и профессиональной культуры специалиста*. Воронеж: ИПК (Druzhilov, S. A. (2000). *Psychological problems of formation of professionalism and professional culture of the specialist*. Voronezh: IPK).
- Дудікова, Л. В. (2011). *Формування готовності до професійного самовдосконалення у майбутніх лікарів* (автореф. дис. ... канд. пед. наук спец.: 13.00.04). Вінниця (Dudikova, L. V. (2011). *Forming the readiness of future doctors for their self-perfection* (candidate's thesis). Vinnytsia).

- Моїсеєнко, Р. О., Вороненко, В. В., Фещенко, І. І., Волосовець, О. П. (2011). Завдання вищої медичної освіти в контексті реформування галузі. *Ваше Здоров'я*, 31, 10) (Moiseienko, R. O., Voronenko, V. V., Feshchenko, I. I. & Volosovets, O. P. (2011). Tasks of higher medical education in the context of reforming the field. *Vashe Zdorovia – Your Health*, 31, 10).
- Зеер, З. Ф. (2004). Модернізація професійного образования: компетентностный подход. *Образование и наука*, 3 (27), 44–49 (Zeer, Z. F. (2004). Modernization of vocational education: the competence approach. *Obrazovanie i nauka – Education and Science*, 3 (27), 44-49).
- Зимняя, И. А. (2003). Компетентность человека – новое качество результата образования. *Проблемы качества образования. Кн. 2. Компетентность человека – новое качество результата образования: материалы XIII Всероссийского совещания (Москва, 23-24 сен. 2003 г.)*. М.; Уфа: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, сс. 4–15 (Zimnyaya, I. A. (2003). Competence of a man – a new quality of the result of education. *Problems of the Education Quality. B. 2. Competence of a Man – a New Quality of the Result of Education: Proceedings of the XIII All-Russian Meeting*, (pp. 4-15). Moscow; Ufa: Research Center for the Problems of the Quality of Training of Specialists).
- Кайдалова, Л. Г. (2013). *Професійне спілкування фахівців фармації*. Х.: В-во НФаУ (Kaidalova, L. H. (2013). *Professional communication of pharmacy specialists*. Kharkiv: Vydavnytstvo NFAU).
- Мельничук, І. М. (2012). Методологічний аналіз професіоналізації майбутнього медичного працівника у вищому навчальному закладі. *Медична освіта*, 1, 8–13 (Melnychuk, I. M. (2012). Methodological analysis of the professionalization of the future medical worker in higher educational institution. *Medychna osvita – Medical Education*, 1, 8-13).
- Нахаєва, Я. М. (2015). Компетенция и компетентность как основа формирования готовности будущих врачей к профессиональной деятельности. *Europäische Fachhochschule. European applied sciences*, 10 (Oktober), 22–25 (Nakhaieva, Ya. M. (2015). Competency and competence as a basis for the formation of the readiness of future doctors for professional activity. *Europäische Fachhochschule. European applied sciences*, 10, 22-25).
- Ягупов, В. В. (2007). Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 71, 3–8 (Yahupov, V. V. (2007). Competence approach for training of specialists in the higher education system. *Scientific notes. Pedagogical, psychological sciences and social work*, 71, 3-8).

РЕЗЮМЕ

Демянчук Михаил. Особенности внедрения компетентностного подхода к формированию профессиональной культуры будущих врачей.

В статье обобщено, что в профессиональной подготовке будущих врачей особую значимость приобретает реализация компетентностного подхода к формированию у них профессиональной культуры для эффективного межличностного взаимодействия с пациентами. Резюмировано, что профессия и культура тесно и постоянно между собой взаимодействуют и друг без друга существовать не могут. Профессия, сочетаясь с общечеловеческой культурой, порождает такое социальное явление, как «профессиональная культура» и охватывает как область трудовой деятельности человека, так и качество этой

деятельности, в результате составляет именно культуру как уникальный феномен всей человеческой истории, всего человеческого бытия.

Осуществлен анализ сути профессиональной культуры будущих врачей в трудах отечественных и зарубежных ученых, результатом которого стали сведения, что это понятие находится в синонимическом ряду с такими дефинициями, как «осведомленность» (знания, грамотность, поинформированность), «подготовленность», «готовность», способность личности воспринимать и отвечать на индивидуальные и социальные нужды; комплекс отношений, ценностей, знаний и навыков и тому подобное.

В силу своего широкого развивающего, воспитательного, духовно-нравственного, социокультурного, нравственного и коммуникативного потенциала дисциплины гуманитарного блока рабочего учебного плана медицинского УВО могут и должны стать центральным звеном для формирования профессиональной культуры будущего врача. Доказано, что студенты призваны освоить основные правила и нормы профессиональной культуры еще во время обучения в высшем медицинском учебном заведении, составит основу их профессиональной и коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: *будущие врачи, профессиональная культура, культура, компетентностный подход, компетентность, медицинская этика, деонтология.*

SUMMARY

Demianchuk Mykhailo. *Peculiarities of implementation of the competence approach to the formation of future doctors' professional culture.*

It has been generalized in the article that in vocational training of future doctors, implementation of the competence approach to the formation of their professional culture for effective interpersonal interaction with patients becomes especially important. It has been resumed that profession and culture are closely and constantly interrelated and cannot exist without each other. The profession, combined with universal human culture, generates such a social phenomenon as "professional culture" and covers both the field of human labor activity and the quality of this activity, which results in culture as a unique phenomenon of all human history, all human existence.

The analysis of the essence of future doctors' professional culture in the works of national and international scholars has been conducted. The result of which is the information that this concept is in a synonymous series with such definitions as "awareness" (knowledge, literacy, enlightenment), "preparedness", "readiness", the ability of the individual to perceive and respond to individual and social needs; a set of attitudes, values, knowledge and skills, etc.

It has been generalized that at the modern stage a high level of formation of future doctors' professional culture becomes an obligatory condition of training in medical institution of higher education. It is worth to focus on both typical for medical professional activity communication situations ("Communication with the patient", "Interaction in the team", "Scientific and research activities in the field of health care"), and various formats of communication (face-to-face / digital) when developing the model of formation of future doctors' professional culture.

Due to its broad developmental, educational, spiritual and moral, socio-cultural, ethical and communicative potential, the disciplines of the humanitarian block of the curriculum of medical institution of higher education can and should become a central link for the formation of future doctor's professional culture. It has been proved that students are called to master the basic rules and norms of professional culture while studying at a higher

medical education institution, which will form the basis of their professional and communicative competence.

Key words: *future doctors, professional culture, culture, competence approach, competence, medical ethics, deontology.*

УДК 378.046-373

Таміла Джаман

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ORCID ID 0000-0003-2257-0875

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/084-092

ЕТАПИ І ЗМІСТ РОЗРОБЛЕННЯ МОДЕЛІ СИСТЕМИ НЕПЕРЕРВНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Статтю присвячено проблемі моделювання педагогічних систем і процесів. Структурно-функціональна модель розглядається як система взаємопов'язаних елементів: мети, завдань, методологічних підходів, принципів навчання, змісту, форм, методів і прийомів, результату, а також компонентів, критеріїв, показників та рівнів готовності вчителів початкової школи до освітньої діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Системоутворювальними елементами моделі визначено етапи неперервної підготовки вчителів (бакалаврів → магістрів → вчителів початкової школи / слухачів курсів післядипломної освіти) та мету навчання на кожному етапі, оскільки вони впливають на всі інші компоненти пропонованої моделі.

Ключові слова: *структурно-функціональна модель, моделювання як науковий метод, неперервна підготовка вчителів, інклюзивне навчання.*

Постановка проблеми. Побудова системи неперервної підготовки вчителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання, формування інклюзивної компетентності як складника професійної компетентності вчителів є складним педагогічним процесом, який впливає на результативність освітньої діяльності. Використання педагогічного моделювання, яке на сучасному етапі розвитку педагогічної науки є актуальним орієнтиром побудови нової освітньої реальності, дає можливість інтерпретувати основні концептуальні засади дослідження, технологізувати процес побудови системи неперервної підготовки до здійснення професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища. Проблема полягає в замовленні суспільства на підготовку спеціалістів, здатних здійснювати освітній процес в умовах інклюзивного навчання, та недостатністю теоретичного й технологічного забезпечення цього процесу.

Аналіз публікацій із проблеми дослідження відбувався в декількох напрямках, основним із яких був метод моделювання й особливості його використання в педагогічних дослідженнях. Аналіз довів, що застосування цього методу притаманно багатьом сучасним науково-педагогічним і

експериментальним дослідженням (Н. Боярчук, В. Гиньова, К. Гнезділова, Н. Грицай, О. Дахін, О. Дубасенюк, В. Каплінський, О. Красовська, Є. Лодатко, Р. Мартинова, М. Оліяр, Т. Осипова, В. Падерно, Ю. Пелех, В. Семиченко, Г. Федюк, З. Шевців, О. Шквир та ін.). У вітчизняній та зарубіжній педагогіці розроблені вимоги (Г. Атанов, І. Зязюн), підходи до класифікації моделей, зокрема педагогічних (А. Бадью, Л. Вішнікіна, Л. Де'Кавуле, О. Єжова, В. Краєвський, В. Пікельна, В. Штофф); принципи педагогічного моделювання (В. Дебрєнцев, С. Бешенков, В. Биков, Д. Шарапова, М. Якубовські, В. Ясвін); структура й зміст моделі (К. Гнезділова, С. Касярум, В. Міхеєв, А. Новіков, Є. Павлюк, Н. Степанченко, Н. Тализіна); визначені функції та етапи побудови моделі (В. Биков, О. Дахін, О. Дубасенюк, О. Єжова, В. Міхеєв, В. Полонський та ін.). Але модель неперервної підготовки вчителів початкової школи до роботи в інклюзивному освітньому середовищі ще не була об'єктом спеціального вивчення, що зумовлює актуальність обраної теми.

Застосовані в процесі дослідження **методи** зумовлені специфікою аналізованої проблеми: аналіз та узагальнення теоретико-методологічної, науково-педагогічної літератури; елементи порівняльного й системного аналізу з метою зіставлення різних поглядів на проблему; провідним на цьому етапі дослідження був описовий метод.

Мета наукової розвідки – окреслення етапів і змісту розроблення моделі неперервної підготовки вчителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання та шляхів її впровадження.

Виклад основного матеріалу. Використання методу моделювання освітнього середовища притаманно багатьом сучасним науково-педагогічним дослідженням (О. Біда, Н. Боярчук, О. Будник, В. Гиньова, К. Гнезділова, М. Греб, Н. Грицай, О. Дахін, П. Дзюба, О. Дубасенюк, В. Каплінський, В. Краєвський, О. Красовська, Є. Лодатко, Р. Мартинова, М. Оліяр, Т. Осипова, В. Падерно, О. Попова, Ю. Пелех, Ю. Пінчук, В. Семиченко, Г. Федюк, З. Шевців, О. Шквир та ін.), що дозволяє прогнозувати розвиток освітнього процесу та майбутній позитивний результат.

У дидактиці метод моделювання розглядають як засіб висвітлення структурних елементів і зв'язків між ними; пізнання закономірностей дидактичного процесу (Чепелев, 1975, с. 3). О. Савченко також визначає метод моделювання як метод дослідження об'єктів на їх моделях-аналогах: побудова і вивчення моделей реально існуючих предметів та явищ і тих, що спеціально сконструйовані; у навчанні моделі вчений розуміє як зміст, що треба засвоїти та як засіб засвоєння (Савченко, 1999, с. 4). Особливістю моделювання педагогічної освіти О. Дубасенюк вважає

те, що модель майбутнього стану не визначена, багатогранна та може змінюватися на шляху досягнення мети (Дубасенюк, 2008, с. 11).

У вітчизняній та зарубіжній педагогіці розроблені вимоги (Г. Атанов, В. Загвяздинський, І. Зязюн), підходи до класифікації моделей, зокрема педагогічних (А. Бадью, Л. Вішнікіна, К. Гнезділова, Л. Де'Кавуле, О. Єжова, В. Давидов, В. Краєвський, В. Пікельна, В. Штофф); принципи педагогічного моделювання (В. Дебрєнцев, С. Бешєнков, В. Биков, О. Дахін, Д. Семьонов, Д. Шарапова, М. Якубовські, В. Ясвін); структура й зміст моделі (К. Гнезділова, С. Касярум, В. Міхеєв, А. Новіков, Є. Павлюк, Н. Степанченко, Н. Талізїна); визначені функції та етапи побудови моделі (В. Биков, О. Дахін, О. Дубасенюк, О. Єжова, Л. Ільїчев, М. Лазарєв, В. Міхеєв, В. Полонський та ін.).

Педагогічна модель цілісного процесу формування й розвитку досліджуваної якості, на думку І. Зязюна, має бути цілісною, тобто відображати проєктування та реалізацію всієї послідовності процесу, відтворювати динаміку процесу (демонструвати логічну зміну його етапів, комплекс засобів розв'язування завдань, умов досягнення успішних результатів); розкривати прагнення організатора включитися в реальний педагогічний процес для розвитку певної якості в його суб'єктів (Зязюн, 2011, с. 24-25).

Чітко сформульовані принципи педагогічного моделювання подано в роботах В. Дербенцева, Д. Семьонова, О. Шарапова (Шарапов, 2003). Серед них основними є принципи цілеспрямованості та підпорядкованості меті; ієрархічної взаємозумовленості й узгодженості; реальності виконання; конкретності; передбачуваності; зворотного зв'язку стосовно стану досягнутого результату; функціонально-логічної структуризації; наочності; визначеності; об'єктивності; концептуальної єдності аксіоматичного та змістово-екзистенціального аспектів; інформаційної достатності. Науковці вважають, що їх урахування детермінує адекватність моделі, її абстрагованість від другорядних деталей та чинників, досягнення компромісу між бажаною точністю результатів моделювання і складністю самої моделі (там само). У працях учених називаються також інші принципи моделювання: валідності (О. Дахін), інгерентності, тобто відповідності створюваної моделі педагогічному середовищу, у якому вона повинна функціонувати; простоти, адекватності (В. Міхеєв, О. Новіков, В. Пікельна). Вважаємо, що зазначені принципи адекватності, інгерентності, простоти є важливими й доповнюють систему принципів моделювання, визначених О. Шараповим та ін.

Ознайомлення зі змістом і структурою педагогічних моделей у роботах В. Бикова, Н. Боярчук, Л. Вішнікіної, Т. Гордієнко, П. Дзюби, О. Єжова, В. Каплінського, О. Красовської, М. Лазарєва, М. Левшина,

Є. Лодатко, Р. Мартинової, Ю. Пінчука, Н. Степанченко, Г. Федюк, Л. Хомич, Ю. Шапрана, О. Шквир, О. Яковенка та ін., узагальнення основних компонентів аналізованих моделей дало змогу виокремити етапи й зміст розроблення моделі системи неперервної підготовки вчителів початкової школи до освітньої діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Послідовність побудови моделі передбачає такі елементи: 1) визначення концептуальних основ створення моделі; 2) формулювання мети, окреслення провідних завдань дослідження; 3) виокремлення методологічних підходів, загальнодидактичних і специфічних принципів, що їх конкретизують; 4) побудова моделі системи неперервної підготовки вчителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання як системи блоків (стратегічно-цільовий; організаційно-технологічний та оцінно-результативний)), що становить загальну структуру моделі; 5) установлення зовнішніх і внутрішніх зв'язків між елементами моделі; 6) прогнозування педагогічних умов ефективної неперервної підготовки вчителів початкової школи до роботи в інклюзивному освітньому середовищі; 7) проектування етапів, форм і методів, технологічного забезпечення підготовки до освітньої діяльності в умовах інклюзивного навчання; 8) оцінювання ефективності запропонованої моделі; 9) корекція та вдосконалення моделі на основі результатів експериментальної перевірки.

Цілком погоджуємося з думкою О. Красовської, яка розглядає авторську модель як систему взаємопов'язаних елементів: мети, завдань, методологічних підходів і принципів навчання, структурних та функціональних компонентів, змісту, форм, методів, результату, а також критеріїв та показників рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах освітнього інклюзивного середовища (Красовська, 2017, с. 101). Тому науковими орієнтирами створення структурно-функціональної моделі нашої системи стала взаємозумовленість її складників, що забезпечує цілісність та функціонування. Отже, модель системи неперервної підготовки вчителів початкової школи до освітньої діяльності в умовах інклюзивного навчання розуміємо як загальну схему процесу означеної підготовки, що відображає його основні складники, їх послідовність та підпорядкованість, відповідність меті на всіх етапах упровадження.

У процесі конструювання нашої моделі реалізовувалися зазначені вище вимоги до моделювання, принципи педагогічного моделювання, також було використано узагальнення структурних, змістових і функціональних особливостей моделей конкретних дисертаційних досліджень у галузі

професійної освіти: підготовки майбутніх учителів початкової школи (О. Красовська), неперервної підготовки вчителів (В. Куріна), підготовки майбутніх учителів до роботи в інклюзивному середовищі (З. Шевців); системи професійного становлення майбутніх учителів (Н. Степанченко), розвитку педагогічної майстерності вчителів у процесі неперервного професійного самовдосконалення (Г. Федюк) та ін. (Красовська, 2017, Степанченко, 2017, Шевців, 2017). Було виявлено, що цінність і цілісність моделі забезпечується єдністю її структурних (мети, змісту процесу, результату) і функціональних (етапів, критеріїв, рівнів сформованості) компонентів; точністю й повнотою системних характеристик; чіткістю та лаконічністю з достатнім ступенем деталізації; легкістю й доступністю у використанні (Каплінський, 2019).

Аналіз структурних особливостей зазначених моделей виявив у них кількісне розходження (від 3-5 тематичних блоків), але в усіх наявний цільовий або стратегічно-цільовий блок. Щодо тематичного спрямування блоків, то сутність у різних назв є незмінною, обов'язковими компонентами виступають цільовий, діяльнісний (процесуальний) та результативний (контрольний) блоки. Центральним цільовим компонентом моделей є мета, яка, на думку вчених, (А. Бадью, В. Бикова, Л. Вішнікіної, Б. Глинського О. Красовської та ін.) виступає як ідеальний результат і рівень досягнення.

Системоутворювальними чинниками означеної моделі визначено ступені й мету неперервної підготовки вчителя до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, яка конкретизується на кожному структурному рівні (бакалавр – магістр – учитель/слухач курсів післядипломної освіти). Розглядаємо цю систему як частину загальної системи професійно-педагогічної підготовки вчителів початкових класів.

Науково обґрунтована модель певного процесу, зокрема й неперервної підготовки вчителів початкової школи до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, дає змогу прогнозувати не лише його статистику, але й динаміку, показувати його розвиток та очікувані позитивні результати.

Мета створення системи неперервної підготовки вчителів початкових класів до освітньої діяльності в умовах інклюзивного навчання полягає у формуванні й удосконаленні професійної компетентності вчителів початкової школи на всіх ступенях вищої педагогічної освіти й готовності їх до освітньої діяльності в інклюзивному освітньому середовищі; активізації, самореалізації, саморозвитку й самовдосконаленні особистості. Для реалізації мети потрібно виконати низку завдань: становлення позитивної професійної мотивації до освітньої діяльності в умовах інклюзивного навчання;

оволодіння додатковими знаннями про інклюзію, особливості вікового й особистісного розвитку дітей із обмеженими можливостями; формування вмінь відбирати оптимальні способи організації інклюзивного навчання, проєктувати навчальний процес; формування інклюзивної компетентності вчителів початкової школи як складника професійної компетентності педагога; створення корекційно-розвивального середовища у ЗВО; набуття майбутніми вчителями досвіду роботи в умовах інклюзивного навчання; здійснення професійної самоосвіти з питань спільного навчання дітей із нормальним і порушеним розвитком; опанування основними принципами і формами соціокомунікативного досвіду в різних сферах спілкування з дітьми з порушенням психофізичного розвитку, батьками, соціальними організаціями.

Висновки. Як підсумок, зазначимо, що реалізація розробленої нами моделі неперервної підготовки вчителів початкової школи передбачає низку інноваційних змін навчального процесу на організаційному, змістовому та технологічному рівнях. На організаційному рівні – це розроблення методичного супроводу на кожному з етапів неперервної підготовки, створення колективу викладачів різних кафедр, об'єднаних спільною метою експериментальної роботи, створення розвивально-коригувального освітнього середовища, оновлення форм навчальної роботи зі студентами та вчителями-практиками. На рівні змісту професійної педагогічної освіти це реалізація міждисциплінарних зв'язків (педагогіка, психологія, фізіологія, логопедія тощо), відповідний добір і конструювання навчального матеріалу, введення спецкурсів та спецсемінарів інклюзивного спрямування. На технологічному рівні передбачається використання інноваційних методів і технологій, спрямованих на організацію активної навчально-пізнавальної, педагогічної та комунікативної діяльності студентів і вчителів.

Отже, запропонована нами модель дає змогу підготувати для початкової школи сучасного компетентного вчителя, який не тільки володіє професійними знаннями, уміннями, навичками, але й здатен застосовувати набуте у вищій школі на практиці, має потребу й уміння самостійно здобувати необхідну для професійної діяльності інформацію, здійснювати педагогічну самоосвіту.

ЛІТЕРАТУРА

- Атанов, Г. А. (2009). Моделирование учебной предметной области, или предметная модель обучаемого. *Education Technology & Society*, 4 (1), 111-124 (Atanov, H. A. (2009). Modeling of the subject area, or subject model of the student. *Education Technology & Society*, 4 (1), 111-124).
- Бадью, А. (2009). *Концепт моделі. Вступ до матеріалістичної епістемології математики*. Київ: Ніка-Центр (Badiou, A. (2009). *Model concept. Introduction to the materialist epistemology of mathematics*. Kyiv: Nika-Center).

- Бешенков, С. А. (2002). *Моделирование и формализация*. Москва: БИНОМ (Beshenkov, S. A. (2002). *Modeling and formalization*. Moscow: BINOM).
- Биков, В. Ю. (2008). *Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія*. Київ: Атіка (Bykov, V. Yu. (2008). *Models of organizational systems of open education: a monograph*. Kyiv: Attica).
- Вішнікіна, Л. П. (2008). Педагогічне моделювання як основа проектування освітніх процесів. *Імідж сучасного педагога, 7-8*, 80-84 (Vishnikina, L. P. (2008). Pedagogical modeling as a basis for designing educational processes. *Image of a modern teacher, 7-8*, 80-84).
- Гнезділова, К. М., Касярум, С. О. (2011). *Моделі та моделювання у професійній діяльності викладача вищої школи*. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А. (Hnezdilova, K. M., Kasiarum, S. O. (2011). *Models and modeling in the professional activity of a higher school teacher*. Cherkasy: Publisher Chabanenko Yu. A).
- Давыдов, В. В., Рахимов, О. Х. (2002). Теоретические и методические основы моделирования процесса профессиональной подготовки специалиста. *Инновации в образовании, 2*, 62-83 (Davydov, V. V., Rakhimov, O. Kh. (2002). Theoretical and methodological bases of modeling of the process of professional training of the expert. *Innovation in Education, 2*, 62-83).
- Дахин, А. Н. (2005). *Педагогическое моделирование*. Новосибирск: Изд-во НИПКиПРО (Dakhin, A. N. (2005). *Pedagogical modeling*. Novosibirsk).
- Де'Калуве, Л., Маркс, Э., Петри, М. (1993). *Развитие школы: модели и изменения*. Калуга: Изд. Калужского института социологии (De'Caluve, L., Marx, E., Petri, M. (1993). *School development: models and changes*. Kaluga).
- Докучаєва, В. В. (2007). *Теоретико-методологічні основи проектування інноваційних педагогічних систем* (дис... д-ра пед. наук: 13 00 01). Луганськ (Dokuchaieva, V. V. (2007). *Theoretical and methodological bases of designing innovative pedagogical systems* (DSc thesis). Luhansk).
- Дубасенюк, О. А. (2008). *Сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: монографія*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка (Dubaseniuk, O. A. (2008). *Modern conceptual models and development trends*. Zhytomyr: Ivan Franko State University Publishing House).
- Дубасенюк, О. А. (2015). *Професійно-педагогічна освіта : методологія, теорія, практика. Т. 1*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка (Dubaseniuk, O. A. (2015). *Professional and pedagogical education: methodology, theory, practice. Vol. 1*. Zhytomyr: Publishing house of ZhSU named after I. Franko).
- Ежова, О. В. (2016). *Теоретико-методологічні засади створення прогностичних моделей підготовки фахівців у професійно-технічних навчальних закладах швейного профілю* (дис... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04). Кропивницький (Ezhova, O. V. (2016). *Theoretical and methodological principles of creating prognostic models for the training of specialists in vocational and technical education institutions of the sewing profile* (DSc thesis). Kropyvnytskyi).
- Загвязинский, В. И. (2005). *Методология и методы психолого-педагогического исследования*. Москва: Академия (Zahviazinskyi, V. I. (2005). *Methodology and methods of psychological and pedagogical research*. Moscow: Academy).
- Зязюн, І. А. (2011). Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка, 1*, 19-30 (Ziaziun, I. A. (2011). Pedagogical research in the context of a holistic approach. *Comparative professional pedagogy, 1*, 19-30).
- Каплінський, В. В. (2019). *Система професійного становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки у педагогічних університетах* (дис. ...

- докт. пед. наук. 13.00.04). Вінниця (Kaplinskyi, V. V. (2019). *The system of professional development of the future teacher in the process of general pedagogical training in pedagogical universities* (DSc thesis). Vinnytsia).
- Красовська, О. (2017). *Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій*. Рівне (Krasovska, O. (2017). *Theory and practice of professional training of future primary school teachers in the field of art education by means of innovative technologies*. Rivne).
- Лазарев, М. І. (2003). *Полісистемне моделювання змісту технологій навчання загальноінженерних дисциплін*. Харків: Вид-во НФаУ (Lazariev, M. I. (2003). *Polysystem modeling of the content of technologies of training of general engineering disciplines*. Kharkiv: NUPh Publishing House).
- Михеев, В. І. (2006). *Моделирование и методы теории измерений в педагогике*. Москва: КомКнига (Mikheev, V. I. (2006). *Modeling and methods of measurement theory in pedagogy*. Moscow: KomKniga).
- Пикельная, В. С. (1993). *Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект)* (дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01). Криворожский педагогический институт. Кривой Рог (Pickelna, V. S. (1993). *Theory and methods of modeling management (school aspect)* (DSc thesis). Kryvyi Rih Pedagogical Institute. Kryvyi Rih).
- Савченко, О. Я. (1999). *Дидактика початкової школи*. Київ: Генеза (Savchenko, O. Ya. (1999). *Didactics of primary school*. Kyiv: Genesis).
- Степанченко, Н. І. (2017). *Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах* (автореф. дис. ... докт. пед. наук). Вінниця (Stepanchenko, N. I. (2017). *The system of professional training of future physical education teachers in higher education institutions* (DSc thesis abstract). Vinnytsia).
- Чепелев, В. І. (1975). *Моделі навчання: Програмоване навчання. Вища школа, 12, 3-10* (Chepelev, V. I. (1975). *Learning models: Programmed learning. Higher School, 12, 3-10*).
- Шарапов, О. Д., Дербенцев, В. Д., Семьонов, Д. Є. (2003). *Системний аналіз*. Київ: КНЕУ (Sharapov, O. D., Derbentsev, V. D., Semyonov, D. E. (2003). *System analysis*. Kyiv: KNEU).
- Шевців, З. М. (2017). *Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу*. Київ: ЦУЛ (Shevtsiv, Z. M. (2017). *Professional training of future primary school teachers to work in an inclusive environment of a secondary school*. Kyiv).
- Штофф, В. А. (1966). *Моделирование и философия*. Львів: Наука (Stoff, W. A. (1966). *Modeling and philosophy*. Lviv: Science).
- Якубовскі, М. А. (2004). *Теоретико-методологічні основи математичного моделювання професійної діяльності вчителя* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец.: 13.00.04). Київ (Yakubowski, M. A. (2004). *Theoretical and methodological bases of mathematical modeling of professional activity of a teacher* (DSc thesis abstract). Kyiv).

РЕЗЮМЕ

Джаман Тамила. Этапы и содержание разработки модели системы непрерывной подготовки учителей начальной школы к образовательной деятельности в условиях инклюзивного образования.

Статья посвящена проблеме моделирования педагогических систем и процессов. Структурно-функциональная модель рассматривается как система взаимосвязанных элементов: цели, задач, методологических подходов, принципов обучения, содержания, форм, методов и приемов, результата, а также

компонентов, критериев, показателей и уровней готовности учителей начальной школы к образовательной деятельности в инклюзивной образовательной среде. Системообразующими элементами модели определены этапы непрерывной подготовки учителей (бакалавров → магистров → учителей начальной школы / слушателей курсов последипломного образования) и цели обучения на каждом этапе, поскольку они влияют на все другие компоненты предлагаемой модели.

Ключевые слова: структурно-функциональная модель, моделирование как научный метод, непрерывная подготовка учителей, инклюзивное обучение.

SUMMARY

Dzhaman Tamila. Stages and content of developing the system model of continuous primary school teachers' preparation to the work in the inclusive educational environment.

The article is dedicated to the problem of modeling the pedagogical systems and processes, especially primary school teachers' preparation to work in inclusive education conditions. On the basis of analysis of modern scientific research of domestic and foreign scientists the principles, approaches and requirements to modeling as well as stages of model development were defined. Structurally functional model is considered as a system of interconnected elements, such as: goal, tasks, methodological approaches, principles of education, content, forms, methods and techniques, result, and components, criteria, indicators and stages of readiness of primary school teachers to the educational activity in the environment of inclusive education. System-forming elements of the model were defined stages of continuous teachers' preparation (bachelors → masters → primary school teachers / listeners of postgraduate education courses) and the goal of education on each stage of it, because they have influence on all other components of the proposed model. The components are grouped into four blocks: target block (the goal and tasks of preparation system); theoretical and methodological block (general didactic and specific approaches, that define the essence of other elements and the principles of education), organizational and technological block (pedagogical conditions, stages of professional development and technological support on each stage of it). Characteristics of each stage contain forms, technologies and techniques of education. The selected stages of continuous preparation reflect psycho-pedagogical requirements for the gradual formation of competence and its component – inclusive competence. The last resultative block defines the main components of readiness (motivational and value component, cognitive activity component, personal reflective component, communicative component), evaluation criteria, preparation stages, and also expected result – positive dynamic of teachers' readiness to the work in conditions of inclusive education, ready formation of inclusive competence, ability to self-education and self-realization. Realization of the model in practice will provide systematic process, will give an opportunity to predict its results taking into account the social order of the society for primary school teachers training to the work in inclusive education conditions

Key words: structural and functional model, modeling as a scientific method, continuous teachers' preparation, inclusive education.

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті наголошується на необхідності розвитку в учителя основної школи здоров'язберезувальної компетентності. Йдеться про необхідність побудови моделі розвитку зазначеної компетентності. Аналізуються погляди науковців щодо порушеної проблематики. Запропоновано теоретичну модель розвитку здоров'язберезувальної компетентності вчителя основної школи в системі післядипломної освіти, що складається з визначених етапів: цільовий, концептуальний, організаційно-діяльнісний, діагностувальний. Окреслено перспективні шляхи безперервного професійного розвитку вчителя основної школи.

Ключові слова: здоров'язберезувальна компетентність, учитель основної школи, післядипломна освіта, модель, наукові підходи.

Постановка проблеми. Для того, щоб розвинути в учителя основні складові здоров'язберезувальної компетентності та засвідчити володіння нею на необхідному рівні, нам потрібно чітко уявляти структуру і зміст процесу вдосконалення досліджуваної компетентності. Для реалізації цієї мети доцільно вдатися до *теоретичного моделювання* процесу післядипломного професійного зростання вчителя-предметника, при чому потрібно враховувати не лише специфіку фахової діяльності педагога, а і його досвід, вік, ставлення до власного здоров'я тощо.

Аналіз актуальних досліджень. Ретроспективний аналіз наукових праць засвідчив, що проблематику моделювання процесу вдосконалення педагогічної діяльності досліджували такі вчені, як К. Гнезділова і С. Касярум, Є. Лодатко, В. Монахов, А. Москальова, І. Підласий, О. Самборська, В. Успенська, О. Шатрова та ін. У своїх працях вчені висвітлили основні дискусійні аспекти моделювання і запропонували тлумачення низки ключових понять, алгоритми побудови моделей та підходи до виділення їх структурних компонентів.

Так, І. Підласий у своєму підручнику пише про те, що педагогічне моделювання сприяє оптимізації структури навчального матеріалу; плануванню освітнього процесу; управлінню пізнавальною діяльністю й освітньо-виховним процесом; діагностиці, прогнозуванню, проектуванню навчання (Підласий, 2006).

В. Монахов стверджує, що моделювання – це розроблення та створення формальної моделі педагогічного процесу або його складників, що відображає основні ідеї, методи, форми, засоби, прийоми й технологічні рішення, які надалі підлягають експериментальному вивченню в умовах педагогічного процесу (Монахов, 2001).

Дослідниця О. Самборська трактує модель як «розгорнуту програму, що охоплює напрями досягнення поставленої мети та має певну структурну організацію» (Самборська, 2018). У своєму дослідженні вона вказує на існуюче в наукових розвідках розмежування моделей: предметне моделювання передбачає відображення геометричних, фізичних, динамічних, функціональних характеристик предмета моделювання, а знакове – представлене в схемах, графіках, таблицях. Водночас дослідниця фіксує тенденцію до застосування в педагогічних працях структурно-функціональних моделей.

А. Москальова вбачає функціональне призначення моделі в наданні допомоги досліднику задля розуміння сутності, пояснення досліджуваного процесу, прогнозуванні результатів функціонування і розвитку системи, а також – в ілюструванні досліджуваного процесу. Насамкінець, у модель закладено можливості проєктування та оцінки процесу, визначення його внутрішніх механізмів та можливостей керування ним (Москалева, 2010).

Щодо моделювання процесу підвищення кваліфікації вчителів, то за твердженням В. Успенської, воно «допомагає створити зразок досліджуваного об'єкта, ... передбачити його структуру, властивості, взаємозв'язки між елементами» (Успенська, 2015), а також – розкрити етапність здійснюваної експериментальної роботи.

Отже, унаслідок наукового пошуку з'ясовано, що розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи в системі післядипломної освіти стане значно ефективнішим завдяки педагогічному моделюванню. Модель дасть змогу зрозуміти, що саме необхідно розвивати, зіставити її з тим, що вже сформовано. На основі моделі можна сформулювати теоретичні аспекти, глибше пізнати структуру й механізм взаємодії аналізованої системи, що забезпечить достовірність оброблення отриманих результатів.

Мета статті полягає в характеристиці запропонованої моделі розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи в системі післядипломної освіти.

Основними методами дослідження є аналіз, синтез, узагальнення та систематизація психолого-педагогічних джерел із проблеми розвитку здоров'язбережувальної компетентності, абстрагування та моделювання –

для розробки моделі розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи в системі післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. Нами спроектовано теоретичну модель розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя основної школи у системі післядипломної освіти (рис. 1), яка передбачає визначення організаційно-педагогічних умов для вдосконалення здоров'язбережувальної діяльності педагога ЗЗСО II ступеня з метою забезпечення позитивної динаміки розвитку його здоров'язбережувальної компетентності.

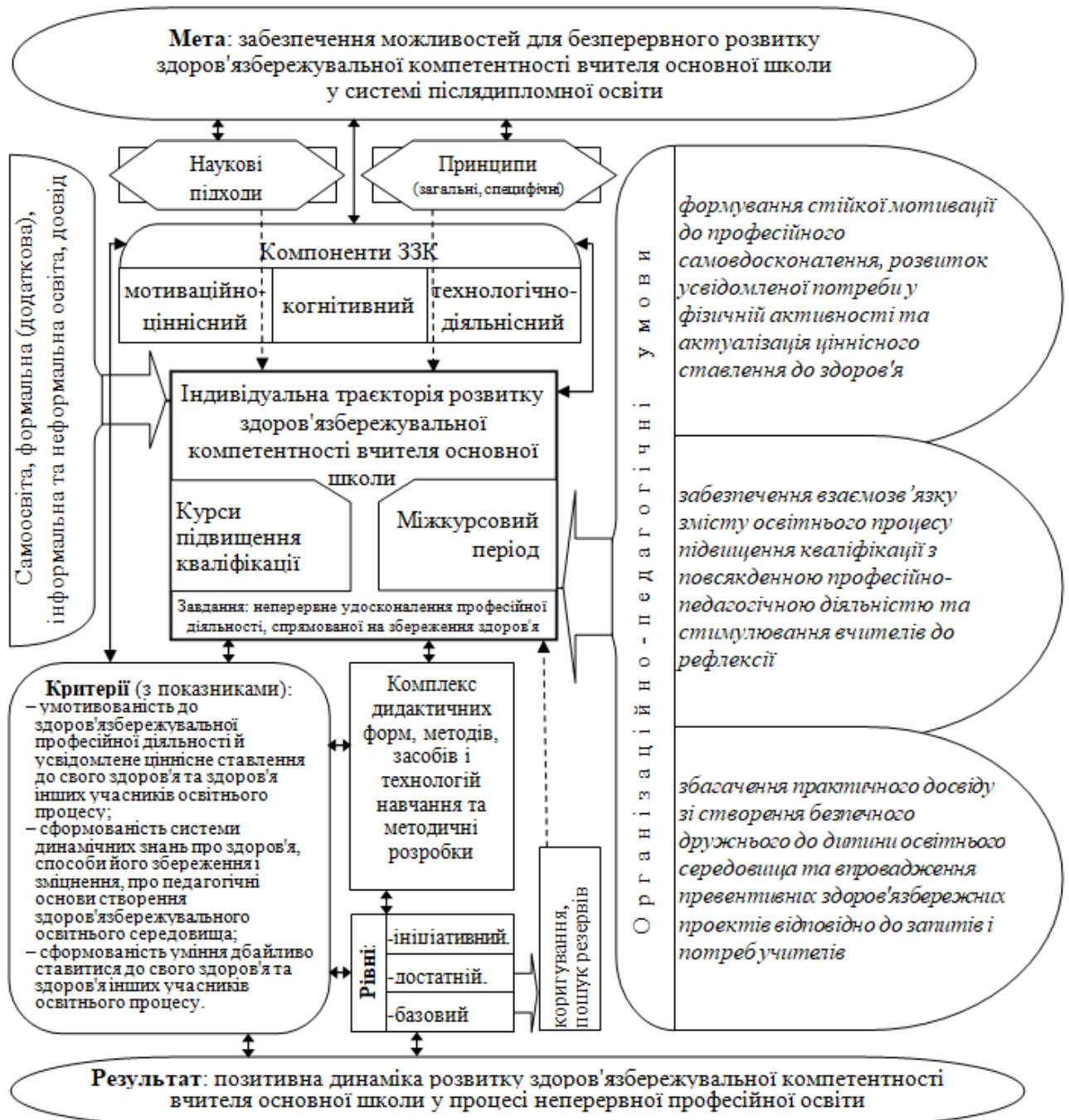

Рис. 1. Модель розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя основної школи у системі післядипломної освіти.

Схарактеризуємо основні *етапи* змодельованого процесу, що об'єктивно зумовлений чинниками – як зовнішніми (соціальним замовленням на компетентного вчителя, що спричинене зростанням запитів суспільства), так і внутрішніми (реалізацією особистих потреб і запитів педагога). Ми вважаємо їх своєрідними «активаторами» професійно-особистісного розвитку вчителя, які почергово включаються у процес його неперервного вдосконалення, формуючи індивідуальну траєкторію покрокових змін і набуваючи якісно нових станів.

Цільовий етап удосконалення вчителів основної школи в системі післядипломної освіти представлений метою нашого дослідження – забезпечення можливостей для безперервного розвитку здоров'язбережувальної компетентності педагогів.

У закладі загальної середньої освіти II ступеня виконання вчителем-предметником професійних обов'язків передбачає одночасне формування в учнів предметних компетентностей та забезпечення визначеної атестаційними вимогами реалізації «наскрізних ліній» освіти, зокрема соціально значимої надпредметної теми «Здоров'я і безпека» (означеної в державному стандарті базової загальної середньої освіти (*Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти*)). Піклування й турбота про стан здоров'я українських школярів засвідчує необхідність удосконалення професіоналізму вчителів-предметників у формуванні здоров'язбережувального освітнього середовища, у розв'язанні освітніх проблем здоров'я, що виникають у нових соціально-економічних умовах. Робота в цьому напрямі є актуальною з огляду на реформаційні процеси, які відбуваються у вітчизняній системі шкільної освіти: одним із головних пріоритетів Нової української школи є розвиток у дітей і підлітків ключових психосоціальних компетентностей – соціальної і здоров'язбережувальної.

Концептуальний етап моделі вміщує низку загальнодидактичних та специфічних *наукових підходів*, які застосовані для розв'язання проблеми (компетентнісний, особистісно орієнтований, діагностичний, аксіологічний, діяльнісний, андрагогічний, акмеологічний, рефлексивний), та засадничих *принципів* (науковості, достовірності, індивідуалізації, активності, неперервності, гнучкості і мобільності), які є сталими для досліджень із теорії та методики професійної освіти (Гончаренко, 2008), присвячених удосконаленню педагогічної майстерності вчителів, зокрема в системі післядипломної освіти. Зупинимось на їх описі докладно.

Компетентнісний підхід визначає цільові та результативні аспекти формувального експерименту дослідження, розкриває його провідну концепцію, надає змогу спроектувати процес розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи як їх загальної компетентності в системі ПО.

Особистісно орієнтований підхід втілював головну ідею дослідження, сутність якої полягала в адаптації загальної програми розвитку здоров'язбережувальної компетентності до індивідуальних та фахових (предметних) особливостей учителя-предметника ЗЗСО II ступеня як одного з розбудовників здоров'язбережувального освітнього простору школи без нівелювання й усереднення процесу і результатів фахового (методичного) вдосконалення.

Діагностичний підхід дав змогу реалізувати особистісно орієнтований (персоніфікований) підхід розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи в системі ПО, надавши цінну інформацію щодо стану сформованості окремих компонент досліджуваної компетентності, їх відповідності посаді вчителя-предметника основної школи.

Аксіологічний підхід був спрямований на виокремлення тих цінностей, які будуть сприяти розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя основної школи: усвідомлення значущості здоров'я як життєвої цінності, розуміння важливості ведення здорового способу життя та стеження за станом власного здоров'я; усвідомлення важливості активності в пошуку й відборі інформації про теоретичні аспекти вдосконалення здоров'язбережувального освітнього середовища основної школи.

Діяльнісний підхід щодо розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи в системі ПО забезпечено: суб'єктною позицією вчителів основної школи в освітньому процесі; їх пізнавальною активністю, наполегливістю, цілеспрямованістю; організацією самостійної роботи, спрямованої на саморозвиток і самоосвіту, зміст якої було визначено на основі діагностики окремих компонентів здоров'язбережувальної компетентності.

Діяльнісний підхід був реалізований у ході дослідження на основі особистісно орієнтованого підходу, оскільки зміст навчальної діяльності цілком залежав від рівня розвитку компонентів здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи. Діяльнісний підхід передбачав системне застосування ІКТ для реалізації моніторингу стану свого здоров'я та оцінки стану здоров'я оточуючих в освітньому середовищі основної школи, та нейтралізації впливу на здоров'я основних негативних чинників, формування

вмінь використовувати здоров'язберезувальні технології, активні та інтерактивні методи навчання у своїй професійно-педагогічній діяльності.

Андрагогічний підхід був спрямований на формулювання і реалізацію освітніх цілей дорослих людей (різного віку, статі, з різним досвідом і професійним статусом) задля забезпечення ефективності їх навчання в системі ПО (Вихрущ та ін., 2018).

Акмеологічний підхід було спрямовано на розвиток успішної і впевненої в собі особистості вчителя-предметника, яка водночас критично оцінює свої успіхи та недоліки у здійсненні професійно-особистісної діяльності на засадах здоров'язбереження, яка здатна до самовдосконалення й саморозвитку.

Стимулювання саморозвитку особистості в освітньому процесі, активізацію її зусиль, спрямованих на подолання труднощів, вирішення проблем, визначення нових перспектив особистісного розвитку, порівняння власного досвіду здоров'язберезувальної діяльності з кращими зразками професійного здоров'язбереження вчителів-колег – усе це забезпечено акмеологічними засадами (Дубасенюк, 2018) розвитку здоров'язберезувальної компетентності вчителя основної школи в системі ПО.

Рефлексивний підхід був спрямований на організацію пошуку вчителями основної школи власних внутрішніх ресурсів у процесі розвитку здоров'язберезувальної компетентності і коригування власної індивідуальної траєкторії. Він дозволяв посилити увагу до процесу та результатів здоров'язберезувальної діяльності, до характеру взаємодії з колегами, учнями та їх родинами, забезпечити критичне осмислення проблем і результатів власної діяльності, проаналізувати освітнє середовище, у якому вони взаємодіють, вивчити характер ризиків, негативні чинники прямої або опосередкованої відмови дії тощо.

На цьому ж етапі визначаємо структурно-компонентний склад здоров'язберезувальної компетентності. У нашому дослідженні основну увагу зосереджено увагу на виокремленні в складі здоров'язберезувальної компетентності основних структурних *компонентів*:

– мотиваційно-ціннісного (наявність позитивної мотивації до професійно-педагогічної діяльності на засадах здоров'язбереження та прагнення до її вдосконалення, усвідомлення цінності здоров'я і здоров'язбереження як світоглядної орієнтації);

– когнітивного (наявність знань про здоров'я і здоров'язбереження учасників освітнього процесу, про основні напрями здоров'язберезувальної діяльності вчителя-предметника основної школи);

– технологічно-діяльнісного (наявність умінь щодо використання здоров'язберезувальних технологій і здійснення професійно-педагогічної діяльності на засадах превентивного здоров'язбереження) та їх удосконалення).

Організаційно-діяльнісний етап – включає процес проектування та реалізації індивідуальної траєкторії розвитку здоров'язберезувальної компетентності вчителя основної школи, оскільки ключовою фігурою досліджуваного процесу є особистість учителя-предметника, який націлений на постійне вдосконалення, як на курсах підвищення кваліфікації, так і в міжкурсовий період.

Оскільки ситуація із стандартизацією післядипломної освіти в курсовий та міжкурсовий період залишилася незмінною – у компетенції мережевої системи закладів ПО, то логіка освітнього процесу курсів підвищення кваліфікації (на прикладі КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського») схематично може бути зображена таким чином (рис. 2):

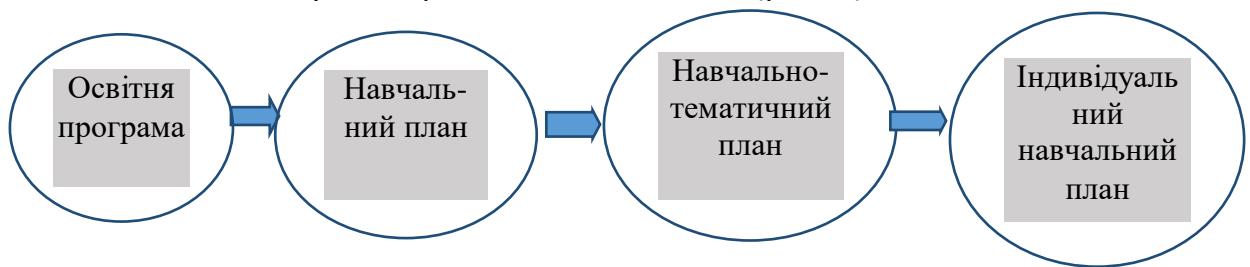

Рис.2. Схема індивідуалізації КПК

Оскільки в післядипломній педагогічній освіті індивідуальний навчальний план учителя реалізує його індивідуальну освітню траєкторію (Положення..., 2007), одним із визначальних складників і запорукою ефективності проєктованої моделі обґрунтовано вважаємо побудову та реалізацію *індивідуальної траєкторії розвитку здоров'язберезувальної компетентності вчителя-предметника основної школи*, яка передбачає вдосконалення його здатності провадити професійну діяльність на засадах здоров'язбереження, самовдосконалюватися, піклуватися про власне здоров'я в усіх його проявах (фізичному, емоційному, інтелектуальному, духовному і соціальному) тощо.

До перспективних шляхів безперервного професійного розвитку вчителя основної школи відносимо: підвищення кваліфікації, стажування, самоосвіту, формальну (додаткову), інформальну та неформальну освіту, досвід (його інтерпретація), участь у проєктах різного рівня (міжнародних, всеукраїнських, регіональних тощо).

Також на організаційно-діяльнісному етапі нами передбачено активну роботу відповідних підрозділів закладів післядипломної освіти

щодо забезпечення науково-методичного супроводу професійно-педагогічної взаємодії суб'єктів освітньої діяльності для розвитку здоров'язберезувальної компетентності вчителів основної школи, представленого комплексом дидактичних форм, методів, засобів і технологій навчання та методичними розробками.

Ефективність пропонованого науково-методичного супроводу вбачаємо в синхронізованій діяльності у створенні комплексу виокремлених і обґрунтованих взаємопов'язаних організаційно-педагогічних умов (формування стійкої мотивації до професійного самовдосконалення, розвиток усвідомленої потреби у фізичній активності й актуалізація ціннісного ставлення до здоров'я; забезпечення взаємозв'язку змісту освітнього процесу підвищення кваліфікації з повсякденною професійно-педагогічною діяльністю та стимулювання вчителів до рефлексії; збагачення практичного досвіду зі створення безпечного дружнього до дитини освітнього середовища та впровадження превентивних здоров'язберезувальних проєктів відповідно до запитів і потреб учителів), можливість реалізації яких убачаємо як на курсах підвищення кваліфікації, так і в міжкурсовий період:

✓ у цілеспрямованій співпраці з адміністрацією щодо поліпшення якості післядипломного навчання педагогів і забезпечення його неперервності (спираємося на базові механізми самооцінки, саморозвитку і рефлексії);

✓ в організації тренінгів з розвитку ціннісного ставлення до здоров'я (свого й оточуючих) з опорою на внутрішнє бажання провадити професійну діяльність без шкоди для свого здоров'я, а також здоров'я учнів і колег;

✓ у підтримці, заохоченні свідомого планування вчителями свого життя на найближчі 5–7 років у вигляді реально обґрунтованої програми самовдосконалення, основні положення якої націлені на зміцнення здоров'я та усунення, подолання, нівелювання професійних ризиків тощо);

✓ в активному використанні колективних форм роботи, зокрема, шляхом розробки й запровадження авторського семінару-тренінгу з розвитку здоров'язберезувальної компетентності вчителів-предметників ЗЗСО II ступеня за участю вчителів «Фізичної культури» і «Основ здоров'я»;

✓ в інтерактивній роботі з мішаними групами (об'єднання в одній команді фахівців різного фахового спрямування) для залучення потенційних ресурсів і можливостей взаємонавчання;

✓ у заохоченні до участі в реалізації превентивних здоров'язберезувальних проєктів та заходах, спрямованих на покращення здоров'я;

✓ у реалізації програми індивідуального консультування (методичного коучингу) вчителів.

Зауважимо, що вдосконалення здоров'язберезувальної компетентності вчителів основної школи передбачає створення комплексу сформульованих умов, але ми не ставимо собі за мету визначення всіх можливих організаційно- педагогічних умов, які можуть мати позитивний вплив на розвиток досліджуваної нами компетентності, а обмежуємося лише тими, що, на наше переконання, є найсуттєвішими й цілком або більшою мірою можуть забезпечити досягнення окресленої мети. Додамо, що сформульовані умови перебувають між собою не в ієрархічних, а в координативних відносинах. Ефективність їх упровадження перевіряється шляхом діагностування для вивчення проявів набутого раніше рівня здоров'язберезувальної компетентності, визначення та констатації наявного.

Діагностувальний етап презентований з'ясуванням прояву низки визначених *критеріїв* (із показниками) та встановленням *рівня* – ініціативного (високого), достатнього (середнього) чи базового (низького). Відповідно, два найнижчі рівні потребують окремої додаткової цілеспрямованої роботи з *коригування та пошуку резервів* у побудові індивідуальної траєкторії розвитку вчителя. Це зумовлено ідеалістичним прагненням до забезпечення можливостей стимулювання в учителів-предметників постійного розвитку здоров'язберезувальної компетентності, який є динамічним за своєю природою, а також – розумінням процесу поетапного вдосконалення особистістю досліджуваних якостей із позицій висхідного колового руху.

Розроблена модель є структурно-функціональною, містить сталі (конкретна мета та чинники, які забезпечують її досягнення) та варіативні (засоби досягнення основного завдання) складові. Вона цілісна, адже всі її компоненти взаємопов'язані, мають певне змістове навантаження і працюють на *результат* – розвиток здоров'язберезувальної компетентності вчителя основної школи в післядипломній освіті. Зауважимо, що пропонується модель є відкритою системою й може поповнюватися новими компонентами.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у сконструйованій моделі визначено наукові підходи, принципи, зміст, організаційно-педагогічні умови, навчально-методичний супровід, які необхідні для розвитку основних компонент здоров'язберезувальної компетентності, а також відображено елементи оцінки й опису результатів досліджуваного процесу. Передбачаємо, що освітній процес, побудований

на основі розробленої моделі, уможливить досягнення *мети* – забезпечення можливостей для розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя-предметника ЗЗСО II ступеня. Запропоновану модель розглядаємо як засіб організації практичних дій, спрямованих на досягнення означеної мети.

Запропонована модель розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи в системі післядипломної освіти включає систему структурних і функціональних компонентів, які забезпечують розвиток професійно-особистісних якостей і здатностей, зумовлюють індивідуалізацію траєкторії розвитку здоров'язбережувальної компетентності, професійну освіту та вдосконалення педагогічної майстерності учителів-предметників основної школи. Перспективи подальшої наукової роботи вбачаємо в практичній реалізації розробленої моделі в системі післядипломної освіти задля вдосконалення алгоритму побудови освітньої траєкторії професійного розвитку досліджуваних учителів.

ЛІТЕРАТУРА

- Вихрущ, А. В., Вихрущ, В. О., Романишина, Л. М. (2018). *Загальні основи андрагогіки*. Тернопіль (Vykhruhshch, A. V., Vykhruhshch, V. O., Romanyshyna, L. M. (2018). *General basics of andragogy*. Ternopil).
- Гончаренко, С. У. (2008). *Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям*. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця» (Honcharenko, S. U. (2008). *Pedagogical researchers: methodological guidelines to senior scientists*. Kyiv- Vinnytsia: DOP «Vinnytsia»).
- Дубасенюк, О. А. (2018). Акмеологічні засади неперервної професійної підготовки майбутніх педагогів. *Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти: монографія*, (сс. 59-122). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова (Dubaseniuk, O. A. (2018). *Acmeological principles of continuous professional training of future teachers. Theory and methods of professional pedagogical training of educational staff: acmeological aspects*, (pp. 59-122). Kyiv).
- Монахов, В. М. (2001). Педагогическое проектирование – современный инструментарий дидактических исследований. *Школьные технологии*, 5, 75-89 (Monakhov, V. M. (2001). *Pedagogical designing – modern tools of didactic researches. School technologies*, 5, 75-89).
- Москалева, А. С. (2010). Модель процесса формирования готовности к здоровьесберегающей деятельности у будущих социальных педагогов. *Профессиональное образование. Столица*, 4, 45 (Moskaleva, A. S. (2010). *The model of readiness formation process to the health-preserving activity of future social teachers. Professional education. Stolica*, 4, 45).
- Подласый, И. П. (2007). *Общие основы. Процесс обучения. Педагогика. Новый курс: учебник для студ. пед. вузов*. Москва: Просвещение (Podlasyi, I. P. (2007). *General basis. The process of education. Pedadody. New course. Manual for students of pedagogical high schools*. Moscow).
- Положення про організацію освітнього процесу КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського» (2017). Кропивницький (Regulations of the organization of the educatiobal process

in CI "Kirovohrad regional institute of postgraduate pedagogical education named after Vasyl Sukhomlynskyi (2017). Крорувнытський).

Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: постанова Каб. Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392. База даних «Законодавство України». Дата оновлення: 21.08.2012 (On approval of the State standard of basic and complete general secondary education. Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine (23.11.11, №1392). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>).

Самборська, О. В. (2018). Підготовка майбутніх магістрів технологічної освіти до моніторингу навчальних досягнень студентів (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Хмельницький (Samborska, O. V. (2018). Preparation of future masters of technological education for monitoring students' academic achievements (PhD thesis). Khmelnytskyi).

Успенська, В. (2015). Модель розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я у процесі підвищення кваліфікації. Післядипломна освіта. 2, 151, 15-19 (Uspenska, V. (2015). The model of professional competence development of health basics teachers' in the process of further training. Postgraduate education, 2, 151, 15-19).

РЕЗЮМЕ

Железнова Татьяна. Модель развития здоровьесберегающей компетентности учителей основной школы в системе последипломного образования.

В статье подчеркивается необходимость развития у учителя основной школы здоровьесберегающей компетентности. Говорится о необходимости построения модели развития указанной компетентности. Анализируются взгляды ученых относительно затронутой проблематики. Предложена теоретическая модель развития здоровьесберегающей компетентности учителя основной школы в системе последипломного образования, состоящий из определенных этапов: целевой, концептуальный, организационно-деятельностный, диагностирования. Определены перспективные пути непрерывного профессионального развития учителя основной школы.

Ключевые слова: здоровьесберегающая компетентность, учитель основной школы, последипломное образование, модель, научные подходы.

SUMMARY

Zhelieznova Tetiana. The model of health-preserving competence development of primary school teachers in the system of postgraduate education.

The article emphasizes the need of health-preserving competence development of primary school teachers. It analyzes the views of scientists on the raised issues. It is said about the need of a model for the development of this competence, which will make it possible to understand what exactly needs to be developed, to compare it with what has already been formed. The article proposes a theoretical model of health-preserving competence development of primary school teachers in the system of postgraduate education, which consists of certain stages: target, conceptual, organizational activity, diagnostic. The key element of the model is to define and substantiate interconnected organizational and pedagogical conditions (formation of stable motivation for professional self-improvement, development of conscious need for physical activity and actualization of values of health; ensuring interrelation of educational process with daily professional pedagogical activities and stimulating teachers to reflect; enriching practical experience in creating a safe friendly educational environment for children and implementing preventive health projects in accordance with the requests and needs of teachers.)

Among the promising ways of continuous professional development of primary school teachers we can define: advanced training, internship, self-education, formal (additional), informal and nonformal education, experience (its interpretation), participation in projects of various levels (international, national, regional, etc.).

The constructed model identifies scientific approaches, principles, content, organizational and pedagogical conditions, educational and methodological support necessary for the development of the main components of health competence, as well as reflects the elements of evaluation and description of the results of the research process. We assume that the educational process, built on the basis of the developed model, will make it possible to achieve the goal – to provide opportunities for the development of health competence of primary school teachers. We consider the proposed model as a means of organizing practical actions aimed at achieving this goal.

Key words: *health-preserving competence, primary school teachers, postgraduate education, model, scientific approaches.*

УДК 378.015.31:172.15

Людмила Задворняк

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID 0000-0002-8677-5813
DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/104-114

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті визначено поняття «патріотизм», виявлені закономірності та принципи патріотичного виховання і представлено їх зміст. Проаналізовано основи формування громадянської позиції студентської молоді в процесі патріотичного виховання через любов до своєї історії та Батьківщини. У зв'язку з цим духовне, моральне і патріотичне виховання стає запорукою правильної громадянської позиції.

Метою статті є дослідження основ формування громадянської позиції студентської молоді в процесі патріотичного виховання. Для досягнення поставленої мети були використані методи аналізу наукової літератури для визначення сутності досліджуваної проблеми. Представлені результати дослідження основних засад формування громадянської позиції студентської молоді в процесі патріотичного виховання.

Ключові слова: *патріотизм, патріотичне виховання, студентська молодь, громадянська позиція, громадянськість, державність, Батьківщина, заклад вищої освіти.*

Постановка проблеми. Сучасна соціально-економічна ситуація в нашій країні характеризується демократичними змінами в державному устрої, посиленням ролі громадян у політичній і соціальній системі. Найважливішою ознакою і умовою сталого розвитку демократичної держави є громадянське суспільство, формування якого виступає актуальним завданням сучасного життя й визначає основи формування громадянськості соціально-орієнтованого молодого покоління. Від громадянської позиції молоді, від її соціально-політичної активності й духовно-моральних орієнтацій залежить

майбутнє українського суспільства. Найважливіші завдання сучасної освіти – формування у студентської молоді громадянської позиції та правової самосвідомості, духовності і культури. Затвердження цивільних, гуманістичних цінностей у суспільстві, виховання вільної особистості, яка усвідомлює взаємозалежність своїх прав та обов'язків, яка має власну громадянську позицію, багато в чому залежить від системи виховання й освіти підростаючого покоління, що визначається підготовкою вчителя, керівника і організатора освітнього процесу.

Проблема організації та здійснення патріотичного виховання молодого покоління набуває особливої актуальності в сучасних умовах, що обумовлено підвищенням значущості патріотизму як національної ідеї для держави, суспільства й кожної людини зокрема. Особливо важливим є формування такої якості в молодого покоління, оскільки від їхньої активної патріотичної позиції залежить прогресивний розвиток української держави. З цієї точки зору формування громадянської позиції студентської молоді в процесі патріотичного виховання в сучасних умовах стає актуальною проблемою.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема формування громадянської позиції особистості була актуальною на всіх етапах розвитку суспільства. Якості, що характеризують людину зі зрілою громадянською позицією, змінювалися в залежності від соціального ладу держави, від пануючої ідеології, від релігійних або світських переконань, від рівня розвитку педагогічної науки, залежали від поглядів і переконань людини. Так, у філософській та педагогічній літературі, що відбиває проблеми громадянського виховання, визначилася точка зору про те, що громадянська позиція є однією з найважливіших характеристик особистості. Громадянське становлення особистості взаємопов'язане з проблемами морального вибору, ідеалами добра і гуманізму, моральним розвитком людини (Бех, 2007, с. 7).

Проблема становлення громадянської позиції підростаючого покоління в процесі патріотичного виховання поки не отримала достатнього розвитку, що зумовлює певні труднощі в процесі роботи. Педагогічна наука все ще чітко не визначилася з метою, методами, формами виховання громадянської позиції особистості молодого покоління в процесі патріотичного виховання. Цікаві підходи у вирішенні даної проблеми висвітлені в дослідженнях таких науковців, як: І. Бех, О. Вишневський, П. Ігнатенко, О. Захаренко, А. Дем'янчук, І. Ткаченко, М. Стельмахович, К. Чорна, М. Шкіль, М. Ярмаченко та ін. У той самий час проблема становлення громадянської позиції особистості молодого покоління

в сучасних умовах є особливо актуальною в зв'язку з соціальними й економічними перетвореннями суспільства.

Метою статті є дослідження основ формування громадянської позиції студентської молоді в процесі патріотичного виховання.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети були використані методи аналізу наукової літератури для визначення сутності досліджуваного феномена.

Виклад основного матеріалу. У різні періоди розвитку українського суспільства проблема патріотичного виховання молоді була предметом досліджень багатьох учених, оскільки ідеї патріотизму становили основу побудови прогресивного суспільства. У сучасних умовах, коли в нашій державі відбуваються зміни в соціально-економічній, політичній, культурній та інших сферах, у суспільній свідомості відзначається зниження ролі патріотизму як ціннісної основи розвитку особистості, сім'ї, суспільства та держави. Це, у свою чергу, є однією з причин уповільнення інноваційного розвитку українського суспільства. З урахуванням цього, особливого значення набуває вирішення завдання формування громадянської позиції молоді в процесі патріотичного виховання підростаючого покоління.

Патріотичне виховання молоді, спрямоване на розвиток любові до Батьківщини, відданості Батьківщині, прагнення особистою працею сприяти прогресивному розвитку своєї країни, набуває особливого значення з кількох причин: зростає обсяг різномірної інформації, яка має вплив на молоде покоління; посилення цілеспрямованого впливу на молодь з боку зарубіжних ЗМІ, пов'язаного зі спробою дискредитувати значення історичної ролі української держави тощо (Чорна, 2003, с. 111).

Історико-педагогічний аналіз патріотичного виховання молоді показує, що в даний час така проблема вимагає переосмислення у зв'язку зі зміною пріоритетів у соціально-економічній, політичній та інших сферах суспільного життя. Це призводить до того, що трактування поняття «патріотизм» з колишніх позицій стає неможливим.

Розвиток теорії патріотичного виховання студентської молоді з урахуванням сучасних умов вимагає визначення поняття «патріотизм». Цілісний аналіз поняття «патріотизм» вимагає розкриття різних його аспектів: філософського, соціально-педагогічного, психолого-педагогічного, що дозволяє дати цілісну характеристику даного поняття.

З позиції філософії патріотизм являє собою суспільно-історичне явище, обумовлене соціально-політичними, економічними характеристиками конкретного суспільства. У цьому плані поняття «патріотизм»

характеризується двома складовими – Батьківщина і Вітчизна. Вітчизна розглядається як соціально-політичний феномен, обумовлений певними суспільними відносинами, економічним і політичним устроєм. Зміст даного поняття розкривається з урахуванням характеристик політичної (сукупність політичних організацій і відносин суспільства), соціальної (сукупність суспільних відносин і структура суспільства) і культурної (поширені в суспільстві форми культури та духовні цінності). Поняття Батьківщина відображає «природні» основи патріотизму, які формуються незалежно від соціально-політичних, економічних та інших факторів. Воно характеризує духовний світ людини (прихильність до рідної землі, любов до рідної мови, свого народу, повагу до традицій і звичаїв тощо) (Абрамчук, 2008, с. 52).

Отже, у філософському аспекті патріотизм являє собою суспільно-історичний феномен, обумовлений соціально-раціональними характеристиками конкретного суспільства (соціально-політичними, економічними тощо) і особистісно-емоційними аспектами («природні» основи – прихильність людини до рідних місць, мови, традицій тощо).

У соціально-педагогічному плані патріотизм розглядається як соціально-моральна цінність, що виражає відношення особистості до Батьківщини й виступає в якості об'єкту ціннісних відносин. Це обумовлено тим, що патріотизм, як явище суспільної свідомості, не просто описує дійсне явище реальності, але й виносить оцінку, схвалює його, вимагає його здійснення (Івженко, 2016, с. 112).

У психолого-педагогічному аспекті патріотизм представляється як складне й багатогранне явище, що виявляється у відношенні особистості до людей, суспільства, праці та інших видів діяльності, до матеріальних цінностей і формується в процесі реалізації цієї системи взаємопов'язаних відносин (Івженко, 2016, с. 113).

Розкриваючи зміст даного поняття, варто враховувати такі фактори, як: перехід економіки країни на ринкові відносини, активне відродження національних традицій за значного впливу на цей процес релігії, зміна соціального статусу й функцій армії, зміна концептуальних підходів у навчанні і вихованні підростаючого покоління тощо. У зв'язку з цим правомірно включити в зміст даного поняття такі складові, як: любов до Батьківщини, до рідних місць, рідної мови; повагу до історії своєї Батьківщини, до традицій і звичаїв свого народу, знання історії Батьківщини, розуміння завдань, що стоять перед країною і свого патріотичного обов'язку; повагу до інших народів, їх звичаїв і культури, нетерпимість до расової і національної дискримінації; прагнення до зміцнення честі і гідності Батьківщини, повагу до

армії і готовність захищати свою Батьківщину; готовність служити інтересам Батьківщини, активну і свідому участь у трудовій діяльності при поєднанні особистих і суспільних інтересів (Івженко, 2016, с. 115).

Процес виховання громадянської позиції передбачає активне включення молодих людей у різні види діяльності, а також отримання основного результату у вигляді стійких якостей особистості, рис характеру, певного рівня вихованості. Таким чином, у період професійного становлення відбувається активне формування громадянської позиції особистості. Однак, у сучасній педагогічній науці немає єдиного підходу до визначення поняття «громадянська позиція». У працях дослідниці О. Стьопіної зазначено, що громадянська позиція – найважливіша складова структури особистості, по суті, вона являє собою сукупність дій, способів поведінки, усвідомлення і прийняття на себе відповідальності (Стьопіна, 2007, с. 14).

Науковець В. Кузь розглядає громадянську позицію як домінуючу сферу особистісної характеристики, що визначає зміст, спрямованість учинків, причетність особистості до долі Вітчизни, до процесу в цілому. На думку дослідника, громадянська позиція – комплекс якостей особистості, що включають соціальну активність, дотримання Закону, домінування мотивів громадського обов'язку (Кузь, 1993, с. 25).

Науковець О. Вишневський стверджує, що громадянська позиція – це прийняття загальнолюдських моральних цінностей, це гуманізм взаємин людей, це прояв гідності, яке затверджується особистістю в спілкуванні з іншими людьми, на основі взаємної поваги й визнання самотності кожного (Вишневський, 1997, с. 92).

У педагогічній теорії і практиці існують різні підходи до вирішення проблеми формування громадянської позиції підростаючого покоління в процесі патріотичного виховання в період навчання. Їх досліджували такі науковці, як: Г. Ващенко, О. Духнович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Звертаючись до проблеми формування громадянської позиції студентської молоді в процесі патріотичного виховання, дослідник Р. Петронговський стверджує, що енергія і громадянська зацікавленість у долі підростаючого покоління – найкращий метод виховання. На його думку, формування громадянської позиції і професіоналізму в підготовці майбутнього фахівця мають особливий сенс. Оскільки вчитель не може замикатися у вузьких межах школи, в основі його діяльності повинен лежати цивільний мотив: він повинен жити тривогами народу, знати й любити його історію, дбати про примноження духовного багатства нашої нації (Петронговський, 2002, с. 54).

Таким чином, аналіз літератури засвідчив, що суспільство на всіх щаблях свого розвитку піклувалося про формування людини зі зрілою громадянською позицією – моральної особистості, здатної приносити користь країні, дотримуватися правила спільного проживання, працювати на благо суспільства і бути патріотом своєї держави.

У сучасній педагогіці патріотичне виховання трактується як цілеспрямований спеціально організований процес формування у вихованців громадянської позиції, що відображають ціннісне ставлення особистості до своєї Батьківщини. У загальній системі виховної позааудиторної роботи патріотичному вихованню різні вчені відводять різне місце, визнаючи за ним роль необхідної складової частини виховної роботи. Даний напрям позааудиторної діяльності становить духовну й соціокультурну основу розвитку українського суспільства. Воно органічно взаємопов'язане з іншими напрямками (моральним, трудовим, естетичним вихованням тощо), інтегрує їх, здійснюється в цілісному педагогічному процесі. Сутність даного процесу становить освоєння вихованцями прогресивного патріотичного досвіду, що дозволяє сформувати ціннісне ставлення до Батьківщини, свою громадянську позицію.

У якості мети патріотичного виховання виступає формування громадянської позиції як соціально-моральної основи, що характеризує взаємини особистості з Батьківщиною. Дана мета розкривається в таких завданнях: виховання патріотичних почуттів; формування на основі патріотичних знань поглядів і переконань патріотичного характеру; розширення досвіду патріотичної діяльності та формування позитивного ставлення до неї; формування активної громадянської позиції підростаючого покоління.

Структура патріотичного виховання відповідає загальній структурі цілісного педагогічного процесу і включає такі компоненти, як: орієнтаційно-цільовий, змістово-діяльнісний, організаційно-технологічний, аналітико-ціннісний (Боришевський, 1997, с. 148).

Орієнтаційно-цільовий компонент передбачає виділення методологічних підстав здійснення патріотичного виховання. При цьому отримання цілісного уявлення про цей феномен забезпечується застосуванням сукупності методологічних підходів, що відповідають різним рівням методології.

Змістово-діяльнісний компонент включає закономірності і принципи організації даного процесу, що відображають загальні закономірності і принципи цілісного педагогічного процесу і специфіку патріотичного виховання як складової його частини. Під час аналізу патріотичного виховання студентської молоді необхідно розглянути як зовнішні по

відношенню до нього і більш широкі процеси соціального середовища, так і внутрішні, властиві компонентам даного процесу:

- зовнішні (соціально-педагогічні) закономірності, які характеризують залежність результативності патріотичного виховання від соціально-економічних умов і потреб суспільства, що розвивається, від ступеня взаємодії всіх суб'єктів педагогічного процесу;

- внутрішні (педагогічні) закономірності, що відображають залежність результативності даного процесу від якості знань студентів, ступеня включення вихованців у різні види діяльності; ступеня узгодженості педагогічних впливів на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях; різноманітності методів, засобів і форм освітнього процесу.

Організаційно-технологічний компонент відображає методи, засоби й форми, технології педагогічної взаємодії, які використовуються для вирішення завдань патріотичного виховання.

Аналітико-ціннісний компонент процесу патріотичного виховання включає реалізацію моніторингу за його ходом на основі діагностики, визначення результативності здійснюваної педагогічної взаємодії, здійснення корекції педагогічної діяльності в разі виявлення будь-яких недоліків.

На загальнонауковому рівні методологічна стратегія патріотичного виховання визначається системним підходом, у якому підкреслюється, що формування громадянської позиції в процесі патріотичного виховання виступає як система, що повинна охоплювати всі періоди навчання студентської молоді. Крім того, у процесі реалізації патріотичного виховання даний підхід дозволяє виділити внутрішні та зовнішні зв'язки даного феномена; виявити фактори, що впливають на нього; визначити умови, що забезпечують ефективність функціонування даної системи.

На конкретно-науковому рівні методології дослідження проблеми патріотичного виховання спирається на інтегративно-практиологічний підхід, який розглядає явища і процеси як складні системи, цілісність яких досягається на основі інтеграції складових їх елементів, що знаходяться у взаємозв'язку і взаємодії. При цьому суспільно значуща діяльність вихованців розглядається як важливий засіб і умова успішного вирішення поставлених завдань. Із позицій цього підходу досягнення мети патріотичного виховання досягається на основі інтеграції компонентів структури реалізованого процесу, а також включення студентів у різноманітну за видами, формами та змістом діяльність, що має патріотичну спрямованість.

До патріотичного виховання гуманістичний підхід передбачає не тільки опору на ідеї самоцінності особистості, але й необхідність створення умов для

її самореалізації за поєднання задоволення потреб суспільства і устремлень самої особистості. Такий підхід дає можливість окреслити вплив процесу патріотичного виховання на розвиток особистості громадянина, готового і здатного реалізувати свої можливості в діяльності на благо Батьківщини.

Виявлені закономірності дозволяють сформулювати принципи, що відображають загальні закономірності цілісного педагогічного процесу і специфіку патріотичного виховання студентської молоді:

- народність – опора на досвід патріотичного виховання молодого покоління, накопиченого педагогікою; знайомство з народними традиціями, звичаями у вихованні підростаючого покоління, історією рідного краю тощо;

- інтегративність – даний принцип реалізується в трьох взаємопов'язаних аспектах: структурному (інтеграція процесів навчання, виховання і розвитку в цілісному педагогічному процесі); змістовому (забезпечення єдності методологічних, теоретичних і прикладних аспектів даного процесу і інтеграція патріотичного виховання з іншими напрямками виховної роботи), організаційному (використання єдності і оптимального поєднання різних методів, засобів і форм організації педагогічного взаємодії);

- діяльнісний характер процесу патріотичного виховання молоді – необхідність вирішення завдань патріотичного виховання на основі включення вихованців у різноманітну за формами і змістом діяльність (розширення досвіду соціально значущою, патріотично спрямованою);

- варіативність і гнучкість: 1) своєчасне реагування на зміну соціально-педагогічної ситуації, побудова нових концепцій організації та здійснення патріотичного виховання молоді з урахуванням змін, що відбуваються в суспільстві, уточнення змісту основних педагогічних понять (патріотизм, Батьківщина, Вітчизна тощо); 2) вибір і застосування різноманітних поєднань методів, засобів і форм педагогічної взаємодії з урахуванням особливостей контингенту студентства, розвитку процесу гуманізації системи освіти, пріоритету створення умов для розвитку особистості кожного вихованця (Ігнатенко, 1997, с. 144).

Реалізація в єдності і взаємозв'язку виділених компонентів, підходів, напрямів, принципів патріотичного виховання є основою формування громадянської позиції молодого покоління. Закінчуючи аналіз теоретичних підстав патріотичного виховання студентської молоді, необхідно відзначити, що дана проблема є актуальною і в наші дні. Її рішення багато в чому визначає успіх розвитку нашої країни в майбутньому.

Висновки. Становлення особистості зі сформованою громадянською позицією, що відповідає соціальним потребам, яка була би здатна орієнтуватися в складних і суперечливих умовах сучасного суспільного, політичного та економічного життя, могла бути готова до виконання основних соціальних функцій, до суспільно-перетворювальної діяльності, тобто була би повноцінним громадянином української держави – це завдання стоїть перед сучасною вищою школою. Велике місце в процесі патріотичного виховання відводиться педагогу – посереднику між підростаючим поколінням і суспільством. Саме педагог передає молоді соціальний досвід, виховує людину з власним поглядом на світ, зі своїм ставленням до дійсності, тобто формує громадянську позицію особистості. Громадянська позиція є відображенням всього різноманіття суспільного життя особистості і робить вирішальний вплив на затвердження соціального статусу громадянина-патріота. Рівень громадянської позиції студентської молоді багато в чому визначає загальнокультурний рівень розвитку особистості і, як наслідок, нормальне функціонування громадянського суспільства і держави в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

- Абрамчук О. В. (2008). *Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів*. Вінниця (Abramchuk, O. V. (2008). *Patriotic education of students of higher technical education institutions*. Vinnytsia).
- Бех, І. Д. (2007). Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Світ виховання, 2-12* (Bekh, I. D. (2007). Program of patriotic education of children and student youth. *The world of education, 2-12*).
- Боришевський М. Й. (1997). Духовні цінності в становленні особистості громадянина. *Педагогіка і психологія, 144-150* (Boryshevsky, M. Y. (1997). Spiritual values in the formation of the individual citizen. *Pedagogy and psychology, 144-150*).
- Вишневський, О. І. (1997). Концепція демократизації українського виховання. *Школяр, 78-122* (Vyshnevskiy, O. I. (1997). The concept of democratization of Ukrainian education. *Schoolboy, 78-122*).
- Ігнатенко, П. Р., Поплужний, В. Л., Косарева, Н. І., Крицька, Л. В. (1997). *Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти*. Київ (Ignatenko, P. R., Popluzhny, V. L., Kosareva, N. I., Kritska, L. V. (1997). *Citizen education: psychological, pedagogical and ethnographic aspects*. Kyiv).
- Ївженко, Ю. В. (2016). Деякі аспекти формування почуття громадянськості у студентів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика, 113-119* (Yevzhenko, Yu. V. (2016). Some aspects of forming a sense of citizenship in students. *Spirituality of personality: methodology, theory and practice, 113-119*).
- Кузь, В. Г., Руденко, Ю. Д., Сергійчук, З. О. (1993). *Основи національного виховання: концептуальні положення*. Умань (Kuz, V. H., Rudenko, Yu. D., Serhiichuk, Z. O. (1993). *Fundamentals of national education: conceptual provisions*. Uman).
- Петронговський, Р. Р. (2002). *Формування патріотизму старшокласників у поза навчальній виховній діяльності* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01). Житомир.

(Petrongovskiy, R. R. (2002). *Formation of patriotism of high school students in extracurricular educational activities*. (PhD thesis). Zhytomyr).

Стьопіна, О. Г. (2007). *Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва* (автореф. канд. ... пед. наук). Луганськ (Stepina, O. H. *Education of patriotism in student youth by means of art* (PhD thesis abstract). Luhansk).

Чорна, К. І. (2003). Патріотизм молоді в контексті національних інтересів української держави. *Проблеми виховання і навчання в сучасних соціально-економічних умовах*, 110-114 (Chorna, K. I. (2003). *Patriotism of youth in the context of national interests of the Ukrainian state. Problems of education and training in modern socio-economic conditions*, 110-114).

РЕЗЮМЕ

Задворняк Людмила. Основы формирования гражданской позиции студенческой молодежи в процессе патриотического воспитания.

В статье определено понятие «патриотизм», выявлены закономерности и принципы патриотического воспитания, и представлено их содержание. Проанализированы основы формирования гражданской позиции студенческой молодежи в процессе патриотического воспитания через любовь к истории и Родине. В связи с этим, духовное, нравственное и патриотическое воспитание становится залогом правильной гражданской позиции.

Целью статьи является исследование основ формирования гражданской позиции студенческой молодежи в процессе патриотического воспитания. Для достижения поставленной цели были использованы методы анализа научной литературы для определения сущности исследуемой проблемы. Представлены результаты исследования основных принципов формирования гражданской позиции студенческой молодежи в процессе патриотического воспитания.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, студенческая молодежь, гражданская позиция, гражданственность, государственность, Родина, учреждение высшего образования.

SUMMARY

Zadvorniak Liudmyla. Fundamentals of the civic position formation in student youth in the process of patriotic education.

The article defines the concept of “patriotism”, identifies patterns and principles of patriotic education, and presents their content. The basics of forming the civic position of students in the process of the patriotic education through love for their history and homeland are analyzed. Because of this, the spiritual, moral and patriotic education becomes a key to the right civic position.

The problem of organization and implementation of patriotic education of the young generation becomes especially actual in modern circumstances, due to the increasing importance of patriotism as a national idea for the state, society and every person in particular. Formation of such a quality in the young generation is especially important, as the progressive development of Ukraine depends on its active patriotic position. From this point of view, formation of the civic position of students in the process of the patriotic education currently is becoming a relevant problem.

Formation of the personality with an established civic position that meets social needs, can navigate to the most complex and contradictory conditions of modern social, political and economic reality, and is ready to perform basic social functions, to socially transformative activities, that is, a full-fledged citizen of Ukraine – is the task for the modern higher education.

The purpose of the article is to study the basics of forming the civic position of students in the process of the patriotic education. To achieve this goal, methods of analysis of the scientific literature were used, to determine the essence of the research problem. The results of research of the basic principles of formation of a civil position of students in the course of patriotic education are presented.

Since educational organizations that implement specially organized pedagogical activities play a significant role in the education of the younger generation, the problem of patriotic education of students, taking into account the requirements of a changing society and the achievements of pedagogical science, becomes relevant again.

Key words: patriotism, patriotic education, student youth, civic position, citizenship, statehood, Motherland, institution of higher education.

УДК 37.378. 027.7

Олена Капустіна

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

ORCID ID 0000-0001-8859-7435

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/114-125

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛІ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Метою статті є презентація результатів дослідження щодо перевірки ефективності моделі системи виховання соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти. У статті використано такі методи дослідження, як аналіз, синтез, пояснення, узагальнення, педагогічний експеримент. Наведено результати первинного та вторинного вимірювання критеріїв і показників вихованості соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти. Практичне значення полягає в підтвердженні ефективності моделі системи. Зроблено висновок про ефективність розробленої моделі системи. Перспектива подальших наукових розвідок полягає у визначенні ефективності запропонованої моделі для виховання соціальних цінностей у дошкільників.

Ключові слова: модель, система, контрольна група, експериментальна група, кваліметрична модель, критерії, показники, рівні, ефективність.

Постановка проблеми. Сьогодні сучасний заклад дошкільної освіти покликаний всебічно розвивати особистість дитини, виховувати в неї найкращі якості та чесноти. Це дуже важливо в сучасних умовах розвитку суспільства, коли, як зазначає А. Харківська, кардинально змінюється стиль життя, звичне й зрозуміле стає чужим та дивним, ураховуючи постулат про те, що «буття визначає свідомість» (Харківська, 2008, с. 43).

О. Огієнко наголошує: «Надзвичайна швидкість оновлення технологій і знань, що зумовлюють нові уявлення про роль і функції вчителя: від професіонала, який виконує комплекс функцій, від учителя-предметника – до вчителя (викладача) – дослідника, вимагають у процесі професійної

підготовки вчителя переходу від парадигми підтримуючої освіти до парадигми інноваційної освіти, за якої однією з важливих якостей педагога, умов успішності його як професіонала є готовність до інноваційної діяльності. Готовність майбутнього вчителя до інноваційної діяльності є інтегральною характеристикою, яка включає усвідомлення цінності інноваційної діяльності, знання методології, теорії та практики педагогічної інноватики, визначення оптимальних способів інноваційної педагогічної діяльності, оцінку власних можливостей у їх співвідношенні з наступними труднощами, що пов'язані з уведенням педагогічних інновацій і необхідністю досягнення високих результатів професійної діяльності» (Огієнко, 2013, с. 160).

У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено цінності дошкільної освіти, серед яких визнання самоцінності дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі в розвитку особистості; щасливе проживання дитиною дошкільного дитинства як передумова її повноцінного розвитку й подальшої самореалізації в житті; повага до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального досвіду; зміцнення фізичного, психічного й соціального здоров'я дитини; цінувати життя і благополуччя як уміння плекати, підтримувати та створювати сприятливі умови для себе та інших у безпечному середовищі в природному, предметному та соціальному оточенні; розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дітей; збереження традицій національного досвіду сімейного та суспільного виховання для збагачення культурного потенціалу взаємодії між поколіннями (*Базовий компонент дошкільної освіти*, с. 3).

Саме тому педагог дошкільної освіти повинен не тільки розуміти зміст цінностей, а ще й мати високий рівень вихованості власних. З огляду на це, виникає потреба у вихованні цінностей у процесі фахової підготовки. Особливо важливими є соціальні цінності, оскільки професія вихователя є соціальною, що вимагає від особистості педагога високого рівня знань про принципи існування в суспільстві, наявності вмінь щодо регулярного використання їх у житті та професійній діяльності, а також здатності до виховання в підростаючого покоління.

Із метою підвищення рівня вихованості здобувачів освіти в закладі вищої освіти нами розроблена та впроваджена в освітній процес модель системи виховання соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти, що потребує дослідження її ефективності.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема виховання майбутніх фахівців достатньо ґрунтовно висвітлена у працях вітчизняних дослідників

О. Костащук, О. Кочерги, Л. Москальової, Г. Пономарьової, М. Роганової, А. Чаговець, Х. Шапаренко та ін.

Разом із тим, аналіз науково-педагогічних джерел засвідчив недостатню розробленість проблеми виховання соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти. Для вирішення цього питання було проаналізовано довідкову та наукову літературу, сформульовані висновки, на основі яких було розроблено модель системи виховання соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти й перевірено її ефективність.

Мета статті – презентація результатів дослідження щодо перевірки ефективності моделі системи виховання соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти.

Методи дослідження. У статті використано такі методи дослідження, як аналіз, синтез, пояснення, узагальнення, педагогічний експеримент.

Виклад основного матеріалу. Із метою перевірки ефективності впровадження моделі системи виховання соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти проведено експериментальне дослідження, що передбачало три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

На першому (констатувальному) етапі було обрано експериментальну та контрольну групи, розроблено кваліметричну модель оцінки рівня вихованості соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти, а також здійснено первинне вимірювання показників вихованості. До експерименту було залучено 130 майбутніх педагогів дошкільної освіти.

Вибірка респондентів експериментальної та контрольної групи була сформована нами на основі випадкового вибору з урахуванням статистичної похибки.

Для вимірювання показників вихованості соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти нами запропоновано відповідну кваліметричну модель, яка була розроблена на основі принципів, визначених Г. Дмитренком (Дмитренко, 1999, с. 47-52), що подана в таблиці 1.

Таблиця 1

Кваліметрична модель оцінки вихованості соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти

Критерії	Коеф. вагомості критеріїв	Показники	Коеф. вагомості показників	Ступінь проявлення показника
1. Мотиваційно-орієнтовний	0,23	1.1. Мотивація виховання власних соціальних цінностей	0,33	

		1.2. Розуміння необхідності виховання соціальних цінностей для майбутніх педагогів дошкільної освіти	0,34	
		1.3. Умотивованість майбутніх педагогів до прояву соціальних цінностей (добро, правда, справедливість)	0,33	
2. Професійно-когнітивний	44	0,	2.1. Володіння знаннями про соціальні цінностей	0,33
			2.2. Уміння проявляти соціальні цінності в життєвих та педагогічних ситуаціях	0,3
			2.3. Уміння виховувати в дітей дошкільного віку соціальні цінності	0,34
3. Рефлексивно-ціннісний	33	0,	3.1. Прагнення до самовиховання соціальних цінностей	0,32
			3.2. Здійснення самоаналізу власних соціальних цінностей	0,33
			3.3. Здатність регулювати поведінку на основі соціальних цінностей	0,35

За результатами оцінювання за кваліметричною моделлю визначалися загальна оцінка вихованості соціальних цінностей по кожному майбутньому педагогу дошкільної освіти, що відповідала достатньому (від 0,33 і нижче), середньому (0,34–0,67) і високому (0,68–1,00) рівням.

Вимірювання рівня вихованості соціальних цінностей за окремими показниками проводилося шляхом написання здобувачами освіти есе та заповнення анкет. Зокрема, були використані анкети щодо визначення мотивації виховання власних соціальних цінностей (модифікація анкети С. Бубнової «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості»), розуміння необхідності виховання соціальних цінностей для майбутніх педагогів дошкільної освіти (модифікація анкети В. Мільмана «Діагностика мотиваційної структури особистості»), умотивованості майбутніх

педагогів дошкільної освіти до прояву соціальних цінностей (добро, правда, справедливість (модифікація анкети М. Роганової «Визначення рівня духовно-інтелектуального розвитку особистості»); знань про соціальні цінності, уміння виховувати соціальні цінності в дошкільників, прагнення до самовиховання соціальних цінностей (модифікація анкети Х. Шапаренко «Самоаналіз розвитку особистісного потенціалу»), самоаналізу власних соціальних цінностей (модифікація анкети О. Золотарьової «Анкета на вивчення сформованості практичних цінностей-умінь»), здатності регулювати поведінку на основі соціальних цінностей.

На другому (формульованому) етапі експерименту було впроваджено модель системи виховання соціальних цінностей в освітній процес закладів вищої освіти в експериментальній групі.

На останньому (контрольному) етапі було проведено повторне вимірювання показників, а також проведено порівняльний аналіз із результатами констатувального етапу.

За підсумками контрольного етапу експерименту було встановлено, що порівняно з констатувальним етапом, рівень вихованості соціальних цінностей у здобувачів освіти експериментальної групи виявився значно вищим, ніж у контрольній за всіма критеріями та показниками.

Так, за *мотиваційним* критерієм за результатами контрольного етапу експерименту 84 % учасників дослідження експериментальної групи (28 % – на констатувальному етапі) продемонстрували високий рівень мотивації виховання власних соціальних цінностей, тоді як 13 % (55 %) – середній, 3 % (16 %) – достатній. Для порівняння: у контрольному етапі експерименту лише 30 % здобувачів освіти (27 % – на констатувальному етапі) мали високий рівень прояву зазначеного показника, 54 % (54 %) – середній, 16 % (19 %) – достатній.

Аналогічна тенденція спостерігається за іншими показниками критерію. Зокрема, на контрольному етапі експерименту 81 % учасників дослідження експериментальної групи (27 % – на констатувальному) виявили високий рівень розуміння необхідності виховання соціальних цінностей, 15 % (52 %) – середній, 4 (21 %) – достатній. Водночас високий рівень за цим показником на контрольному етапі експерименту мали 27 % здобувачів освіти (25 % – на констатувальному), середній – 56 % (56 %), достатній – 17 % (22 %).

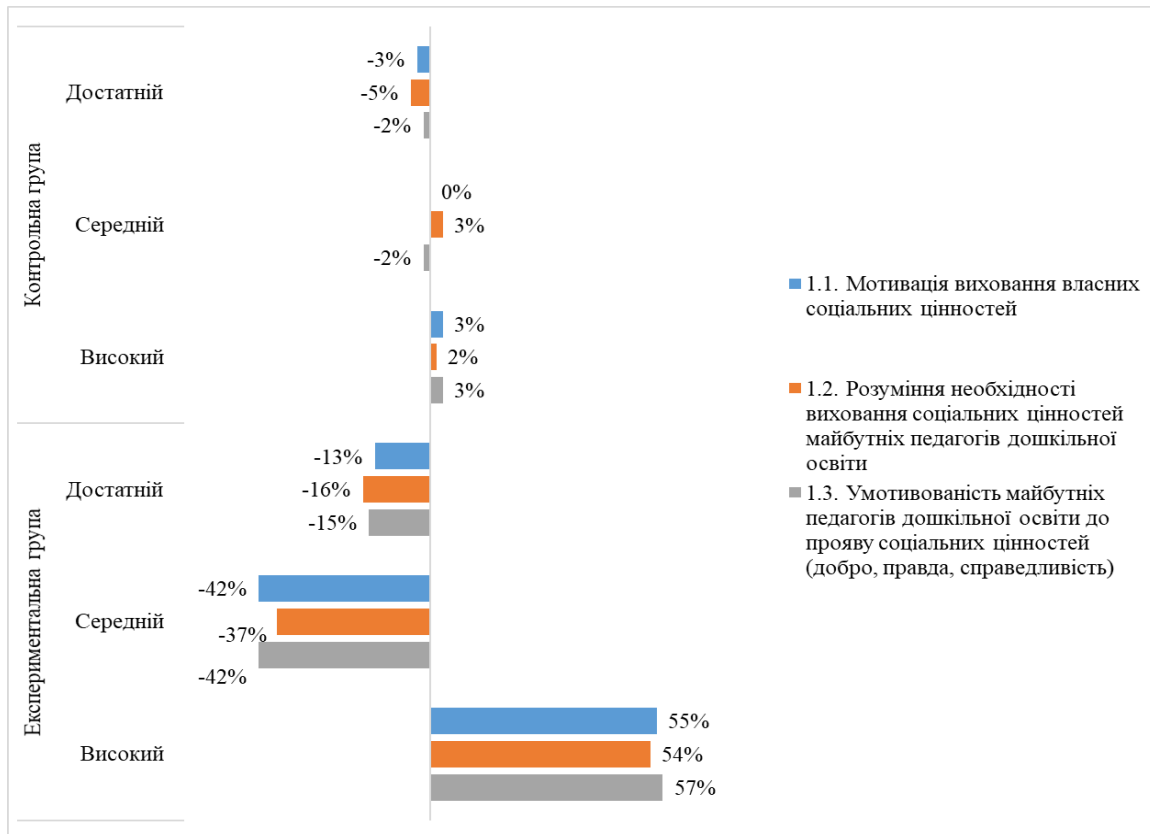

Рис. 1. Динаміка рівня вихованості соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти за результатами контрольного етапу експерименту (за мотиваційно-орієнтовним критерієм)

За показником умотивованості майбутніх педагогів дошкільної освіти до прояву соціальних цінностей (добро, правда, справедливість) на контрольному етапі експерименту високий рівень виявили 82 % учасників дослідження експериментальної групи (25 % – на констатувальному), середній – 15 % (57 %), достатній – 3 % (18 %).

У контрольній групі були інші результати: 27 % респондентів на контрольному етапі (24 % – на констатувальному) продемонстрували високий рівень прояву показника, 54 % (56 %) – середній, 19 % (21 %) – достатній.

Динаміка рівня вихованості соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти за *мотиваційним* критерієм подана на діаграмі.

Як видно з вищенаведеної діаграми, більш ніж на 50 % збільшився відсоток учасників дослідження експериментальної групи, що мають високий рівень вихованості за всіма показниками мотиваційного критерію, тоді як у контрольній групі відсоток таких здобувачів освіти не перевищував 3 %.

За результатами контрольного етапу експерименту також значно збільшилася кількість майбутніх педагогів дошкільної освіти експериментальної групи, які продемонстрували високий рівень сформованості соціальних цінностей за *професійно-когнітивним* критерієм.

Зокрема, на контрольному етапі експерименту 82 % учасників дослідження експериментальної групи (17 % – на констатувальному) виявили високий рівень володіння знаннями про соціальні цінності, 16 % (56 %) – середній, 1 % (27 %) – достатній, тоді як серед здобувачів освіти контрольної групи високий рівень вихованості за цим показником на контрольному етапі експерименту мали 24 % респондентів (18 % – на констатувальному), середній – 51 % (52 %), достатній – 25 % (29 %).

Також в експериментальній групі на контрольному етапі експерименту порівняно з констатувальним відсоток здобувачів освіти, які показали високий рівень умінь, проявляти соціальні цінності в життєвих та педагогічних ситуаціях, суттєво збільшився (з 13 % до 81 %), тоді як зменшилася кількість учасників дослідження із середнім (з 60 % до 18 %) та достатнім (з 27 % до 1 %) проявом показника.

У контрольній групі позитивна динаміка за цим показником була не така помітна. Так, 17% учасників дослідження на контрольному етапі експерименту (16 % – на констатувальному) продемонстрували високий рівень умінь проявляти соціальні цінності в життєвих та педагогічних ситуаціях, 59 % (57 %) – середній, 24 % (27 %) – достатній.

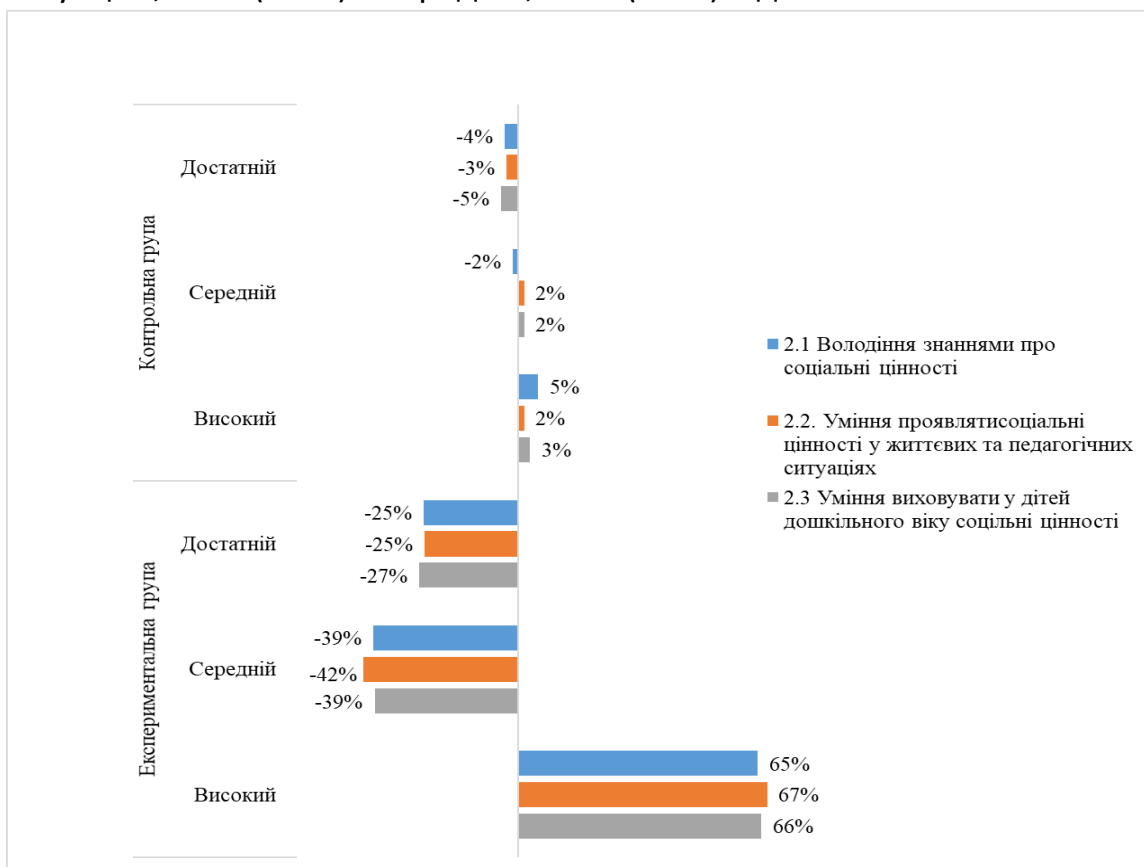

Рис. 2. Динаміка рівня вихованості соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти за результатами контрольного етапу експерименту (за професійно-когнітивним критерієм).

Серед учасників дослідження експериментальної групи 81 % здобувачів освіти на контрольному етапі експерименту (15 % – на констатувальному) мали високий рівень сформованості умінь виховувати в дітей дошкільного віку соціальні цінності, 15 % (54 %) – середній, 4 % (31 %) – достатній. Разом із тим, у контрольній групі високий рівень прояву показника мали на контрольному етапі експерименту 17 % здобувачів освіти (14 % – на констатувальному), середній – 54 % (52 %), достатній – 29 % (33 %). Як видно з діаграми, в експериментальній групі майже на дві третини збільшилася кількість здобувачів освіти, які мали високий рівень прояву показників за професійно-когнітивним критерієм, тоді як у контрольній групі відсоток таких учасників дослідження зріс на 2-5 %.

За рефлексивно-ціннісним критерієм здобувачі освіти експериментальної групи на контрольному етапі експерименту показали значно кращі результати вихованості соціальних цінностей, ніж учасники дослідження, які складали контрольну групу.

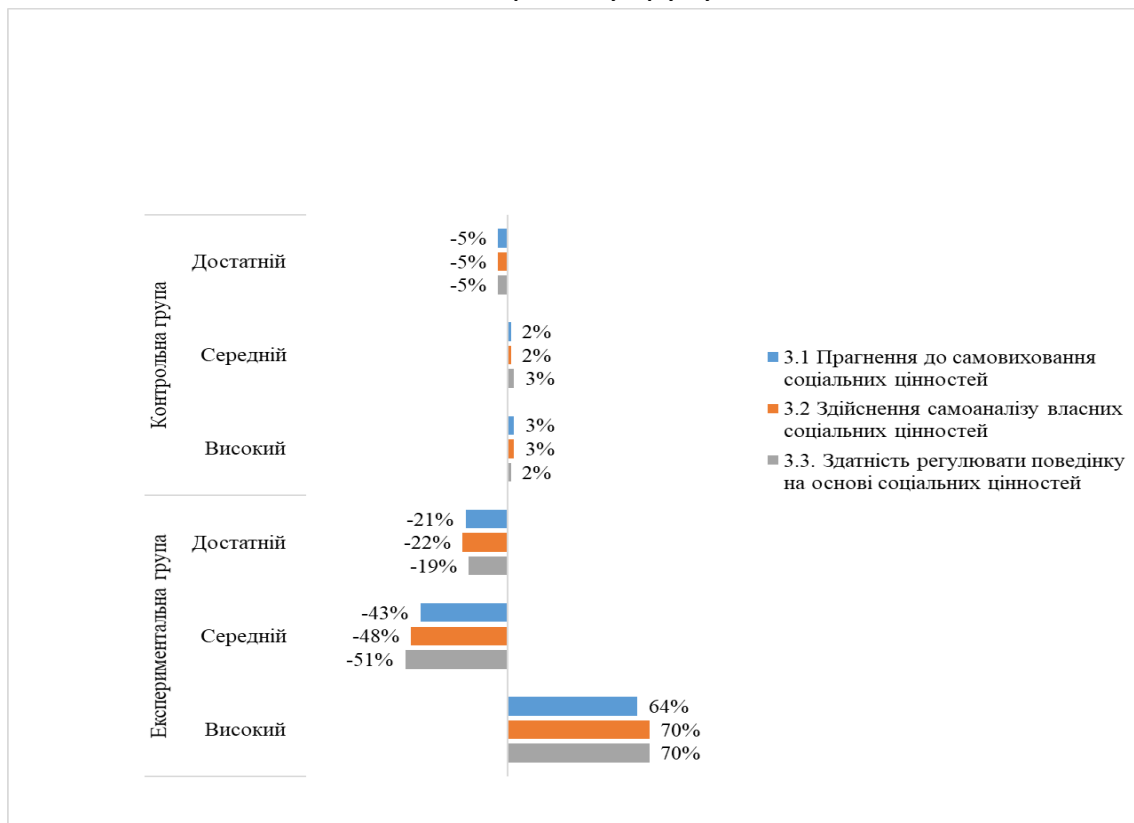

Рис. 3. Динаміка рівня вихованості соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти за результатами контрольного етапу експерименту (за рефлексивно-ціннісним критерієм)

Зокрема, 78 % здобувачів освіти експериментальної групи на контрольному етапі експерименту (13 % – на констатувальному) виявили високий рівень прагнення до самовиховання соціальних цінностей, 18 %

(61 %) – середній, 4 % (25 %) – достатній. У контрольній групі високий рівень прояву зазначеного показника продемонстрували 16 % здобувачів освіти на контрольному етапі експерименту (13 % – на констатувальному етапі), середній – 62 % (60 %), достатній – 22 % (27 %).

Також на контрольному етапі експерименту високий рівень здійснення самоаналізу власних соціальних цінностей показали 82 % майбутніх педагогів дошкільної освіти експериментальної групи (12 % – на констатувальному), 16 % (64 %) – на середньому, 2 % (24 %), тоді як відсоток здобувачів освіти контрольної групи з високим рівнем прояву показника складав 14 % на контрольному етапі (11 % – на констатувальному), середнім – 65 % (63 %), достатнім – 21 % (25 %).

82 % учасників дослідження експериментальної групи на контрольному етапі експерименту (12 % – на констатувальному) продемонстрували високий рівень здатності регулювати поведінку на основі соціальних цінностей, 15 % (66 %) – середній, 3 % (22 %) – достатній.

У контрольній групі лише 13 % респондентів на контрольному етапі експерименту (11 % – на констатувальному) мали високий рівень за цим показником, тоді як 70 % (67 %) – середній, 17% (22 %) – достатній.

За результатами контрольного етапу експерименту суттєво збільшився відсоток здобувачів освіти експериментальної групи, які мали високий рівень прагнення до самовиховання соціальних цінностей (на 64 %), здійснення самоаналізу власних соціальних цінностей, здатності регулювати поведінку на основі соціальних цінностей збільшився (на 70 %).

Для порівняння: відсоток таких респондентів у контрольній групі збільшився за всіма показниками *рефлексивно-ціннісного* критерію на 2-3 %.

Результати контрольного етапу експерименту також показали суттєве збільшення відносної кількості здобувачів освіти експериментальної групи, які отримали загальну оцінку, що відповідала високому рівню вихованості (на 67 %). Разом із тим, відсоток таких респондентів у контрольній групі збільшився лише 2 %.

Отже, результати експериментального дослідження засвідчили ефективність запропонованої моделі системи виховання соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Із метою перевірки ефективності впровадження моделі системи виховання соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти було проведено дослідження, що включало констатувальний, формувальний та контрольний етап. Оцінювання рівня вихованості соціальних цінностей у

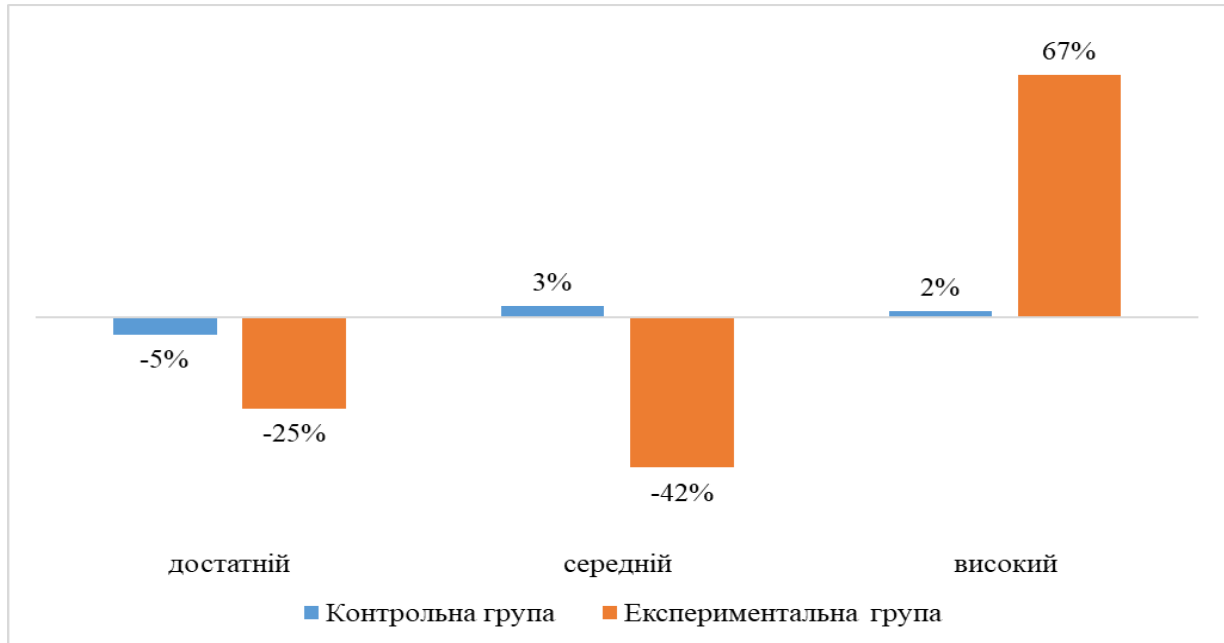

Рис. 4. Динаміка рівня вихованості соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти за результатами контрольного етапу експерименту (загальна оцінка)

майбутніх педагогів дошкільної освіти здійснювалося за допомогою кваліметричної моделі, що містила показники, вимірювачами яких слугували відповідні анкети. Результати контрольного етапу експерименту показали суттєве зростання відсотка здобувачів освіти експериментальної групи, які мали високий рівень вихованості соціальних цінностей за всіма критеріями та показниками, порівняно з учасниками дослідження контрольної групи.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні ефективності запропонованої моделі для виховання соціальних цінностей у дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

- Базовий компонент дошкільної освіти: затв. Наказом МОН від 12.01.2021 № 33: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet> (Basic component of preschool education: approved by the Order of the Ministry of Education and Science of 12.01.2021 № 33: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet>).
- Дмитренко, Г. А. (1999). *Стратегічний менеджмент у системі освіти*. Київ: МАУП (Dmyitrenko, H. A. (1999). *Strategic management in the education system*. Kyiv: IAPM).

Огієнко О.І. (2013). Формування готовності до інноваційної діяльності як важлива складова професійної підготовки майбутнього вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 7 (33), 154-162 (Ogienko, O. I. (2013). Formation of readiness for innovative activity as an important component of professional training of future teachers. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 7 (33), 154-162).

Харківська А. А. (2008). Lifelong learning – сучасні проблеми та шляхи їх вирішення. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 9, 145-151 (Kharkivska, A.A. (2008). Lifelong learning – modern problems and ways to solve them. *Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, 9, 145-151).

РЕЗЮМЕ

Капустина Елена. Экспериментальная проверка эффективности модели системы воспитания социальных ценностей у будущих педагогов дошкольного образования.

Целью статьи является презентация результатов исследования по проверке эффективности модели системы воспитания социальных ценностей у будущих педагогов дошкольного образования. В статье использованы методы: анализ, синтез, объяснение, обобщение, педагогический эксперимент. Приведены результаты первичного и вторичного измерения критериев и показателей воспитанности социальных ценностей у будущих педагогов дошкольного образования. Практическое значение состоит в подтверждении эффективности модели системы. Сделан вывод об эффективности разработанной модели системы. Перспектива дальнейших научных исследований состоит в определении эффективности предложенной модели для воспитания социальных ценностей у детей.

Ключевые слова: модель, система, контрольная группа, экспериментальная группа, квалиметрическая модель, критерии, показатели, уровни, эффективность.

SUMMARY

Kapustina Olena. Experimental verification of the effectiveness of the model of the system of education of social values in future teachers of preschool education.

The purpose of the article is to present the results of a study to test the effectiveness of the model of education of social values in future teachers of preschool education. The article uses such methods as analysis, synthesis, explanation, generalization, pedagogical experiment. It is determined that a number of requirements are set for the future preschool teacher. The article contains the results of an experimental study to verify the effectiveness of the implementation of the model of the system of education of social values in future preschool teachers. It is determined that a number of requirements are set for the future preschool teacher. That is why the teacher of preschool education must not only understand the essence of values, but must also have a high level of education. It is established that there is the need for the education of values in higher education. The importance of social values is emphasized, because the pedagogical profession is social, that is why it requires from the teacher a high level of knowledge, skills in relation to social values, as well as the ability to educate them both in themselves and in students. It is proved that the problem of education of future teachers is relevant, but it is necessary to study the education of social values in future preschool teacher. In order to solve this problem, a model of the system of education of social values in future preschool teachers was developed. To test the effectiveness of this model of the system, an experiment was conducted in three stages (ascertaining, forming, control). A qualimetric model for estimating the level of education of social values in future preschool teachers is proposed. Measurement of the level of education of social values for each indicator was carried out on the basis of filling out questionnaires

and writing essays. The results of primary and secondary measurement of criteria and indicators of education of social values in future teachers of preschool education are given. According to the results of the control stage of the experiment, a conclusion was made about the effectiveness of the developed model of the system of education of social values in future teachers of preschool education. The results of the control phase of the experiment showed a significant increase in the respondents of the experimental group, who had a high level of education of social values by all criteria and indicators, compared with students of the control group. The conclusion about efficiency of the developed model of the system is made. The prospect of further research lies in the effectiveness of the proposed model for the education of social values in children.

Key words: *model, system, control group, experimental group, qualimetric model, criteria, indicators, levels, efficiency.*

UDC 37.091.4:377.8(477.52)

Dmytro Kozlov

Sumy State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko
ORCID ID 0000-0003-1875-0726

Iryna Mykhailychenko

Sumy State Pedagogical University
named after A. S. Makarenko
ORCID ID 0000-0002-4394-3127

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/125-135

IMPLEMENTATION OF HUMANE PEDAGOGY IDEAS IN LEBEDYN PEDAGOGICAL SCHOOL NAMED AFTER A. S. MAKARENKO UNDER L. KIRDISHCHEVA LEADERSHIP

The publication is devoted to the implementation of the ideas of humane pedagogy in the Lebedyn pedagogical school named after A.S. Makarenko under the leadership of L. Kirdishcheva. A review of recent studies of the problem of humanization is made. The historical origins of the phenomenon of humanism are outlined. The thesis of Sh. Amonashvili, the President of the International Center for Humane Pedagogy on the principles of implementation of humane pedagogy is presented. Peculiarities of practical use of ideas of humane pedagogy in the educational process of Lebedyn Pedagogical School are revealed.

Key words: *humanism, humane pedagogy, humanism ideas, humanization of educational process, pedagogical school.*

Introduction. The dominant characteristic of modern life is that it is subject to unprecedented rapid change. As a result, education institutions cannot limit themselves to broadcasting the established objects content, techniques and values, as they will soon become useless or even hinder the full realization of the student's personality. Education institutions should promote the formation of students' flexibility, openness to the new, the ability to adapt and courage in the face of the unexpected. These qualities are likely to continue to be important throughout everyone's life, while specific skills and knowledge are rapidly becoming obsolete. Therefore, the educational space of

the XXI century is aimed at forming a new type of person, ready to live in the information society, solve unusual situations, respond to the rapid development process, fluent in interactive methods, forms and tools aimed at achieving results. Accordingly, the XXI century education is human-centered and sees traditional human vectors as its development basis.

Analysis of relevant research. According to classical pedagogy, it is determined that the general theoretical positions, features of functioning and structure of pedagogical systems of humane pedagogy were studied by H. Alexandrov, K. Bakhanov, V. Bepalko, N. Kuzmina, L. Novykova and others. M. Bohuslavskiy, B. Kvasha, V. Kuz, M. Mukhin, V. Ryndak, A. Rosenberg, and O. Sukhomlynska devoted their works to the components analysis of the traditional pedagogical system and to the stages selection of its formation and development. Humane pedagogy is based on ideas developed by representatives of humanistic psychology, such as K. Rogers, A. Maslow, G. Allport, as well as on the ideas of E. Fromm, K. Horney. Indicative is E. Fromm's opinion, who noted that many philosophers – from S. Kierkegaard and K. Marx to W. James, A. Bergson and Teilhard de Chardin – believe that man creates himself, that man – the creator of his own stories. In the presented study it is focused on the development of the humane pedagogy doctrine, at the origins of which the names of A. Makarenko (1888–1939), V. Sukhomlynsky (1918–1970), Sh. Amonashvili (born in 1931), L. Kirdishcheva (1955–2017) and others should be mentioned.

The purpose of the article is to analyze the peculiarities of humane pedagogy ideas implementation in Lebedyn Pedagogical School.

Research methods. In the process of research development a set of general scientific methods was used: analysis, synthesis, systematization, generalization, classification, which provided the opportunity to generalize leading ideas and scientific approaches to the humane pedagogy ideas implementation, which form the theoretical and methodological basis of the problem.

Results. The beginnings of the humanism roots ideas back to the Renaissance, which became a time of bright human personalities, because the artists' interests of that time were not restricted by single field. Among the prominent representatives of that period was the writer Francois Rabelais, who was both a bachelor of medicine and a practitioner. The great church reformer, Martin Luther, translated the Bible into German, created modern German prose, and composed a chorale that became the anthem of the German Reformation. Michelangelo was not only a sculptor, painter and architect (such a combination is quite natural for the Renaissance), but also a great poet. The name of Leonardo da Vinci became synonymous with the universality of human genius. So, when it is

spoken about humanistic ideals, it is meant, among other things, the comprehensive development of the individual and his openness to the new.

The term “humanism”, is widely used in the XIX century, came from the Latin *humanitas* – humanity. During Renaissance, humanists were scientists who were engaged not in theology but in the secular sciences, and in general all cultural figures who embodied new ideas. The central idea of the humanistic worldview is the idea of man as the highest nature creation. Humanism (Latin *Humanitas* – «humanity», *humanus* – «human», *homo* – «man») – is a philosophical and ethical position that attaches special importance to the value of people and assistance to people (both individuals and groups), and in general prefers critical thinking and evidence (rational and empirical) over dogma or superstition acceptance (Goncharenko, 1997).

According to E. Fromm, the humanistic dialectic founder, humanism is a philosophy that understands man as the highest value on earth, it is natural that the teacher cannot use the student as a subordination or manipulation means, and the authoritarian type of teacher is impossible in humanistic approaches to pedagogy (Fromm, 2006).

According to the idea of humanization, man is not seen as a being who fulfills and confirms certain psychological patterns, but as a creative person who is able not only to implement but also to violate these patterns, develop them and create new ones.

Humanism of the XIX-XX centuries has several incarnations and directions. One of the vectors is related to the existentialism philosophy, which recognizes the individuality, uniqueness of each individual human being, each individual. The most prominent representatives are J. P. Sartre, K. Jaspers, A. Camus, and W. Frankl. In this direction humanistic essence is primarily aimed at addressing the problem of the life meaning.

In modern psychological and pedagogical science, the humanistic approach is seen primarily as the destruction of authoritarian methods in pedagogical activities and a subjective approach to the individual. The humanization of teacher education is always associated with socio-cultural changes in society. At each historical stage, new requirements are made to the teacher’s personality and training. Features of the humanistic approach are revealed in the concepts of education and training developed by DeCarvallo, Cage, Berliner and other modern scientists (Gage & Berliner, 1997, p. 31).

O. Kozlova notes that the humanistic approach is not reduced to the formation of some normative knowledge in students, its essence – in the

mechanisms of self-learning and self-education, taking into account the maximum inclusion of individual characteristics of each student (Kozlova, 1998, p. 10).

In defining the concept of “humane pedagogy” we turn to the views of Sh. Amonashvili President of the International Center for Humane Pedagogy, Academician RAO, who determines that the soul of humane pedagogy has its ancient origins in the philosophical teachings of prominent scientists of East and West, but it matured in the teachings of Jesus Christ, where he moved for a long, perhaps eternal life in thought, activities and views of classical pedagogy.

Classical pedagogy, according to Sh. Amonashvili, has one worthy property: it does not impose itself on anyone, it only offers itself to the whole world of education and waits for the moment of truth – who and when will understand it, who and when will understand and demand the truth of education. We agree with Sh. Amonashvili’s views that folk wisdom says: “What I was born with is a gift from God, what I will die with is my gift to God”. Humane pedagogy helps to educate the generations in this wisdom spirit.

According to Sh. Amonashvili, humanistic pedagogy is “the development of the human spirit. If a child is developed, he will be moral. Rational logic, without a heart (which we observe now), is destructive. Negative thoughts (not just words) are destructive”.

Answering questions about the meaning of the concept of “humane pedagogy”, Sh. Amonashvili says: “This pedagogy perceives the child as it is, agrees with its nature. It sees in the child its infinity, realizes its universe nature and leads, prepares it for service to humanity throughout life. It affirms the child’s personality by revealing his free will and builds pedagogical systems, the procedurally of which determines the teacher’s love, optimism, high spiritual morality. It encourages pedagogical creativity and calls for pedagogical art” (*Manifesto of Humane Pedagogy*).

Sh. Amonashvili is active in promoting the ideas of humane pedagogy, defining it as the third millennium pedagogy. In his speeches, he points out the leading provisions of this pedagogical system. The teacher urges not to lose faith in the child’s ability, to love and respect the child, to join the beautiful and through knowledge of the beauty of the world to cultivate goodness, justice, mercy, sensitive attitude to others. Knowledge is important, but it is not an end in itself, it is only a mean of comprehending truth, goodness and justice. It is necessary to spiritually saturate, enrich knowledge, as they should serve only good, love of neighbor.

Many meetings of Sh.A. Amonashvili starts with a small task. He asks everyone to fill the “Kindness Cup”. The lower layer is faith, which includes the

following commandments: to believe in the child's infinity; every mother and father are parents from God, the teacher can also become from God, if he wants to; to believe in the power that transforms the power of pedagogy of goodness, love, understanding, compassion, help. Next in the bowl you need to put forgiveness, joy, romance of education. Education should be added as a revelation of the final child's image, not a suggestion of knowledge; education – as the nourishment of the spiritual core (Rusakov, 2007).

Focusing on the definition of "humane pedagogy", we draw attention to the fact that at the heart of its development trajectory is a Man. However, the famous teacher determines that today comes a new children generation, they are now called differently. But no matter what they are called, one thing must be clear to us: the new generation must work hard to glorify culture, spirituality, the common good in people's lives and to save life on Earth.

In addition, in humane pedagogy great importance is attached to the development of the individual's spirituality, which is the essence of its development trajectory. Teachers direct to inspire, ennoble the educational world, to introduce into the pedagogical consciousness the dimension of spirituality and related categories, without which pedagogical processes suffer, students, pupils, their parents, teachers and educators suffer (*For the sake of life itself on earth*).

Sh. Amonashvili did not only promote the ideas of humane pedagogy in theory, but also took serious steps towards their practical application in education institutions of different countries. In particular, in 2011 he initiated the establishment of Sumy Regional Center for Humane Pedagogy, which is a structural unit of the All-Ukrainian cultural and educational association of Humane Pedagogy, on the basis of Lebedyn Pedagogical School named after A. S. Makarenko. The newly established Center for Humane Pedagogy was headed by L. Kirdishcheva – the director of the Lebedyn Pedagogical School named after A.S. Makarenko.

Later, as part of the annual XIII International Pedagogical Readings "Teacher" (March 21-24, 2014, Tbilisi, Georgia), she was awarded the gold badge "Heart and Swan" and L. Kirdishcheva became the first Knight of Humane Pedagogy in Sumy region.

During the years of center activity of humane pedagogy events of various levels took place on its basis, beginning with the five-day author's seminar of Sh. Amonashvili "Humane-personal approach to children in educational process" (November 14-18, 2011, Lebedyn, Ukraine). Since then, the active process of introducing the humane pedagogy ideas into the educational process of Lebedyn

Pedagogical School has begun by L. Kirdishcheva. After all, as we know, the humanization of pedagogical education is a factor in the harmonious development of the student's personality, enrichment of his creative potential, growth of physical and spiritual strength, abilities. It is a process aimed at the development of the individual as a creative activity subject. This is what L. Kirdishcheva saw as a humanistic goal of pedagogical education, the achievement of which requires the implementation of certain tasks:

- involving students in humanistic ideas accumulated by mankind, mastering the cultural humanities heritage, which should contribute to the humanistic orientation of the individual;

- providing them with a system of integrated knowledge about a Man, which in combination with the skills developed in a particular system would be the basis of the individual's self-knowledge of self-education, the identification and development of his creative potential;

- the individual's adaptation to the world as the development of the necessary knowledge about the world around, and the formation of skills and abilities to communicate with other people on a humanistic basis, receiving and transmitting information, organizing their own activities and so on.

In addition, the pedagogical education humanization in the school required the formation of three important areas: formation of a system of student's pedagogical values, laying the foundations of new pedagogical thinking and the development of graduates' humanistic culture.

L. Kirdishcheva believed that the foundations formation of the student's humanistic culture is a value that includes a set of universal ideas, professional values, personal qualities, universal ways of learning and humanistic technologies of pedagogical activities that allow individuals to develop in harmony with universal culture and social and professional stability.

The humanization of modern education at the Lebedyn Pedagogical School was aimed at nurturing each person as an individual, despite his successes, in particular educational activities. After all, sometimes in pedagogical theory and practice there are stereotypes of the students' division into "capable" and "incapable" depending on learning skills. Such labeling contradicts the humane pedagogy principles. To prevent it, educators must accept the individual as he or she is and help him or her take a worthy place in society. This position of the teacher requires a perfect mastery of information about the individual differences and characteristics of each individual, his learning styles, approaches to family upbringing, expectations from the individual's life. The indisputable advantage of humane pedagogy is a careful attitude to the pupil's spiritual world, to his

personality formation, respectively, inclinations, needs, interests. The purpose of a “humane” teacher is to accept the pupil’s personality as he is. The teacher is called to provide assistance in the processes of student’s self-actualization, awareness of development goals, to promote their achievement.

Particular importance in the Lebedyn Pedagogical School was given to the formation of future teachers’ spiritual and moral qualities on the basis of humane pedagogy: humanity; nobility; leadership; sense of humor; ability to motivate everyone to achieve individual and collective goals; ability to reflect; ability to make decisions and predict risks; ability to work in a team; ability to delegate their powers; availability of public speaking skills; ability to constantly learn; desire for spiritual development; ability to love; ability to carry out current and strategic planning; ability to give a smile; ability to control their emotions; empathy; ability to be optimistic, to strive for positivism; communication; tolerance; ability to create an ecological environment in the institution. Certain teacher’s qualities of general secondary education institutions are always relevant, because they represent an active position of the humane pedagogy ideas, determine the movement and purpose of the pedagogical process through the centuries (*IX All-Ukrainian Readings on humane pedagogy*).

Regarding the specifics of the functioning of a modern humane educational institution, namely, Lebedyn Pedagogical School, the following provisions attract attention: favorable conditions are created for the individual’s development, comfortable conditions for all participants in the educational process; formation of a socially adaptive personality by means of family and civic education; work is planned on the basis of collegiality, cooperation, mutual respect, mutual support; transition from monologue education to dialogue and polylogue education is carried out; the life of an education institution is based on the humane pedagogy principles; developing a noble personality; the prestige of teacher’s work is provided, the teacher’s high social role is realized; the connection of the education institution with the modernity realities is provided.

The humanistic education process is two-way. It is attended by educators and pupils, teachers and students. According to the scientist I. Bekh, reflection of educational influences by the individual becomes a consequence of interaction, the processes result that seem to meet each other. It follows that educational activities include not only the educators’ and teachers’ activities, but also the students’ activities, which is manifested through self-education. This structure is most in line with modern goals and objectives of democratic education (Bekh, 2006).

Among the main postulates of humane pedagogy, which embodied in practice L. Kirdishcheva – the teacher and student cooperation does not mean

direct, simplified transfer of knowledge, but, above all, creation of an environment conducive to learning, creating an appropriate developmental educational space. Every pupil or student is free to be creative. Independence and responsibility – qualities that contribute to the child's self-esteem and recognition of the child's personality.

Teachers' and students' cooperation on the basis of humane pedagogy, which were widely used in the educational process of Lebedyn Pedagogical School, provides:

- humane attitude to each individual, recognition of his personality, the student's personality development as the main education goal, support and development of all positive qualities, individual's natural and acquired abilities;
- the education content contributes to the variety of means used for personal development, the rejection of dogmatic knowledge communication;
- recognition of the education concept as the center of the entire educational system, which allows to develop the students' creative abilities, to show individuality;
- personality, the ability to educate only in overcoming difficulties, so the idea of achieving a difficult goal is a guide for the teacher's practical activities;
- environment pedagogization, which involves providing the education institution with an appropriate leading position in relation to other educational organizations.

Important for the implementation of the humanistic education ideas in Lebedyn Pedagogical School was justification of the educational activities goals that determine the functions of all its important components and, at the same time, the humanistic education structure is one of the least developed problems of modern education theory in Ukraine.

At present stage, such features include: change of approaches in evaluating the education institutions activities; governance democratization; change of staff situation at school; management variability; management methods change; methodological principles change.

According to O. Sukhomlynska, implementing the humane pedagogy ideas at the present stage, teachers have certain difficulties, namely: the lack of a system of general humanistic education, a clearly structured cultural training course for different levels of the education system; the collapse of the traditional life way, based on the traditional customs worldview, attitudes (cordiality and attitude), the rules of good and pious life; the problem of a small number of real bearers of traditional humanistic culture, which is due to lack of experience, lack of systematic cultural education; unpreparedness (motivational, emotional,

intellectual) of the majority of the population to perceive the humanistic content of traditional culture; the family breakup and crisis, the low level of humanistic culture of most modern parents; family incompetence in matters of child's formation and upbringing; teachers' insufficient level of culture and professional competence in matters of content and methods of humanistic education; lack of funds for the development and creation of educational and methodological and informational products on humanistic education of the population and teacher training; lack of a comprehensive program of humanistic education in the country or region (Sukhomlynska, 2006).

The educational system should integrate all educational actions aimed at involving the individual into a holistic pedagogical process that ensures implementation of educational goals and objectives in specific socio-pedagogical conditions. Based on this, the principles of humane educational system in Lebedyn Pedagogical School were: purposefulness; structure; dynamism; interaction with the environment and with systems of the lowest and highest order; it has past, present, future. The educational system as a goal, its functioning object includes a developing personality, and as a functioning way – pedagogical activity.

Conclusions and prospects for further scientific research. Thus, implementation of the humane pedagogy ideas in Lebedyn Pedagogical School should result in the new teacher training, a free and responsible person who has a modern consciousness, harmoniously combines professional competence and social activity, a teacher capable of creative innovation and constructive work in problematic situations. Thus, the trajectory of the humane pedagogy development is based on a Man with his inner spiritual world and aims to develop the individual's spirituality using the appropriate classical forms, teaching and education methods and tools. It is stated that the trajectory of the humane pedagogy development corresponds to the educational processes aimed at teaching and upbringing of younger generation. Due to the strengthening of the humane values role and importance in the formation of the future teacher's personality, it could be spoken about the decisive role of the humane pedagogy ideas in education institutions.

The study does not cover all the aspects of this problem and involves implementation of the following steps aimed at studying the features of the humane pedagogy ideas at education institutions.

REFERENCES

IX Всеукраїнські Читання з гуманної педагогіки. Творча майстерня «Керівник освіти на шляху краси духу». (IX All-Ukrainian Readings on humane pedagogy. Creative workshop "Head of education on the path of beauty of spirit"). Retrieved from: URL:

http://gumanpedagog.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=421%3Aix-q-q-&catid=5%3Alab&Itemid=30&lang=ru.

- Бех, І. Д. (2006). *Виховання особистості: сходження до духовності*. Київ (Bekh, I. D. (2006). *Personality's education: ascent to spirituality*. Kyiv).
- Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник* (Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainian pedagogical dictionary*).
- Заради життя самого на землі. Інтерв'ю з Шалвою Олександровичем Амонашвілі (For the sake of life itself on earth. Interview with Shalva Alexandrovich Amonashvili)*. Retrieved from: http://gumanpedagog.org.ua/index.php?Itemid=43%20&catid=16:articles&id=69:2010-11-09-18-04-45&lang=uk&option=com_content&%20view=article
- Козлова, О. Г. (1998). *Методика інноваційного пошуку вчителя*. Суми (Kozlova, O. H. (1998). *Methods of innovative teacher search*. Sumy).
- Маніфест гуманної педагогіки / [Ш. О. Амонашвілі, Д. М. Маллаєв, С. Л. Крук та ін.]. *Міжнародна асоціація громадських об'єднань «Міжнародний центр гуманної педагогіки»* (Manifesto of humane pedagogy / [Sh. O. Amonashvili, D.M. Mallaev, S.L. Kruk and others]. *International Association of Public Associations "International Center for Humane Pedagogy"*). Retrieved from: URL: http://gumanpedagog.org.ua/index.php?Itemid=63&id=127&lang=uk&option=com_content&view=article.
- Михайличенко, І. В. (2018). Гуманістичні основи виробничого виховання в педагогічній системі А.С. Макаренка. *Творча спадщина А.С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 березня 2018 року, м. Суми)*. Суми, (сс. 182-185) (Mikhailychenko, I. V. (2018). Humanistic bases of industrial education in the pedagogical system of A.S. Makarenko. *Creative heritage of A.S. Makarenko in the context of innovative development of education of the XXI century: materials of the II International scientific-practical conference (March 15-16, 2018, Sumy)*. Sumy, (pp. 182-185)).
- Русаков, А.С. (2007). *Антология гуманной педагогики*. М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили (Rusakov, A. S. (2007). *Anthology of humane pedagogy*. M.: Shalva Amonashvili Publishing House).
- Сухомлинська, О. В. (2006). *Духовно-моральне виховання дітей і молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук*. Київ (Sukhomlinska, O.V. (2006). *Children and youth spiritual and moral education: general tendencies and individual search*. Kyiv).
- Фромм, Э. (2006). *Анатомия человеческой деструктивности*. Москва (Fromm, E. (2006). *Anatomy of human destructiveness*).
- Gage, N., Berliner, D. (1997). *Educational psychology* (5th ed.). Houghton. URL: https://www.titul.ru/uploads/journal/16/Journal_14_14_19.pdf

РЕЗЮМЕ

Козлов Дмитрий, Михайличенко Ирина. Реализация идей гуманной педагогики в Лебединском педагогическом училище имени А. С. Макаренко под руководством Л. Кирдищевой.

Публикация посвящена вопросу внедрения идей гуманной педагогики в Лебединском педагогическом училище имени А.С. Макаренко в период пребывания Л. Кирдищевой в должности директора. Проведен обзор публикаций по вопросам гуманной педагогики. Определены исторические истоки зарождения феномена гуманизма. Приведены положения Ш. Амонашвили, президента Международного Центра гуманной педагогики относительно принципов реализации гуманной

педагогіки. Раскрыты особенности практического использования идей гуманной педагогики в учебном процессе Лебединского педагогического училища.

Ключевые слова: гуманізм, гуманна педагогіка, ідеї гуманізму, гуманізація освітнього процесу, педагогічне училище.

АНОТАЦІЯ

Козлов Дмитро, Михайличенко Ирина. Реалізація ідей гуманної педагогіки в Лебединському педагогічному училищі імені А. С. Макаренка під керівництвом Л. Кірдіщевої.

Публікація присвячена питанню реалізації та запровадження ідей гуманної педагогіки в Лебединському педагогічному училищі імені А.С. Макаренка в період перебування Л. Кірдіщевої на посаді директора. Проведено огляд публікацій з питань гуманної педагогіки. Окреслено історичні витоки зародження феномену гуманізму. Наведено тези Ш. Амонашвілі, президента Міжнародного Центру Гуманної Педагогіки щодо засад реалізації гуманної педагогіки. Розкрито особливості практичного використання ідей гуманної педагогіки у освітньому процесі Лебединського педагогічного училища.

Констатовано, що сучасні заклади освіти повинні сприяти формуванню в учнів гнучкості, відкритості до нового, здатності адаптуватися та мужності перед несподіваним. Ці якості, ймовірно, залишаться важливими протягом усього життя кожного, тоді як конкретні навички та знання швидко застарівають. Тому освітній простір XXI століття спрямований на формування людини нового типу, готової жити в інформаційному суспільстві, вирішувати нестандартні ситуації, реагувати на швидкий процес розвитку, вільно володіти інтерактивними методами, формами та інструментарієм, спрямованим на досягнення результатів. Відповідно, освіта XXI століття орієнтована на людину і бачить традиційні гуманні вектори як основу свого розвитку.

Зазначено, що у специфіці функціонування сучасного гуманного закладу освіти, а саме Лебединського педагогічного училища, привертають увагу такі положення: створюються сприятливі умови для розвитку особистості, комфортні умови для всіх учасників освітнього процесу; формування соціально адаптивної особистості засобами сімейного та громадянського виховання; робота планується на основі колегіальності, співпраці, взаємоповаги, взаємопідтримки; здійснюється перехід від монологічної освіти до діалогової та полілогічної освіти; життя закладу освіти ґрунтується на принципах гуманної педагогіки; розвиток благородної особистості; забезпечується престижність роботи вчителя, реалізується висока соціальна роль учителя; забезпечується зв'язок закладу освіти з реаліями сучасності.

Отже, траєкторія розвитку гуманної педагогіки базується на Людині з її внутрішнім духовним світом і спрямована на розвиток духовності особистості, використовуючи відповідні класичні форми, методи та засоби навчання та виховання. Ми констатуємо, що траєкторія розвитку гуманної педагогіки відповідає освітнім процесам, спрямованим на навчання та виховання підростаючого покоління. Завдяки посиленню ролі та значення гуманних цінностей у формуванні особистості майбутнього вчителя, можна говорити про вирішальну роль ідей гуманної педагогіки в закладах освіти.

Ключові слова: гуманізм, гуманна педагогіка, ідеї гуманізму, гуманізація освітнього процесу, педагогічне училище.

Ольга Кривонос

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0001-8076-3259

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/136-145

ФОРМУВАННЯ ЗДАТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ВЛАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

Метою статті є аналіз наукових поглядів і власних спостережень, що стосуються теоретичних та методологічних основ підготовки майбутніх педагогів до діагностичної діяльності, зокрема щодо власних навчальних досягнень. Проаналізовано орієнтовну схему організації педагогічної діагностики результатів самостійної роботи студентів, її відмінності від контролю, перевірки й оцінки знань, умінь та навичок. Визначено комплекс взаємопов'язаних показників і відповідних їм критеріїв, що дають можливість оцінити діагностичну зрілість майбутнього вчителя.

Ключові слова: студент педагогічного університету, навчальні досягнення, освітній продукт, педагогічна діагностика, контроль, оцінка, корекція.

Постановка проблеми. Проблема формування здатності майбутніх педагогів до діагностики власних навчальних досягнень є надзвичайно актуальною в умовах реформи загальної середньої освіти України.

На сьогодні існує суперечність між необхідністю формувати особистість із розвиненими компетентностями й недостатньо розробленими механізмами їх педагогічної діагностики. Між існуючими критеріями, показниками контролю, перевірки та оцінки знань, умінь, навичок і необхідністю створювати нові показники для діагностики рівня сформованості певних компетентностей.

Отже, перед науковцями та педагогічною спільнотою шкіл стоїть невідкладна задача розв'язання цих суперечностей. Вирішення зазначеної проблеми є однією з найважливіших передумов зміни змісту освіти на компетентнісний і реалізації Концепції «Нова українська школа».

Виникає необхідність наукового обґрунтування процесу педагогічної діагностики навчальних досягнень студентів в умовах сучасних інноваційних перетворень середньої освіти, використовуючи при цьому вже існуючий досвід діагностування.

Надзвичайно важливою є підготовка майбутніх учителів у педагогічних закладах вищої освіти, здатних ефективно здійснювати педагогічну діагностику в умовах сучасного інноваційного навчального процесу в загальноосвітніх школах. Разом із тим, існуюча практика підготовки сучасного вчителя в педагогічних закладах освіти не ставить за мету глибоке засвоєння студентами знань із діагностичної діяльності, не передбачає вправлення їх у фор-

муванні діагностичних умінь, зокрема, щодо діагностики різного роду компетентностей. Особливо це відчутно у здатності студентів діагностувати результати власної пізнавально-творчої діяльності. А саме ця ланка навчального процесу, на нашу думку, має зазнати найбільших змін та вдосконалень на користь суттєвого підвищення ролі студента як самоорганізатора, проєктанта, виконавця й експерта якості своїх власних компетентностей.

Таким чином, можна стверджувати, що досліджувана нами проблема є надзвичайно актуальною, здатною поліпшити якість підготовки як учнів, так і педагогів.

Метою статті є аналіз наукових поглядів і власних спостережень щодо необхідності формування здатності студентів педагогічного університету до здійснення педагогічної діагностики власних освітніх продуктів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові методи: аналіз і синтез наукової літератури: філософської, психологічної, педагогічної з теми педагогічної діагностики. Використовувалися також методи теоретичного дослідження: абстрагування, узагальнення, порівняння різних точок зору на досліджувану проблему, що дало змогу з'ясувати сучасні погляди науковців на проблему педагогічної діагностики, зокрема, власних освітніх продуктів студентами в контексті Концепції нової української школи. Використовувались такі емпіричні методи дослідження, як спостереження за особливостями розвитку здатності студентів до педагогічної діагностики власних навчальних досягнень, бесіда зі студентами.

Аналіз наукових досліджень. На жаль, проголошуючи самостійну діяльність студентів провідною в структурі освітнього процесу, а здібності до самооцінки – однією з основних якостей підростаючої особистості, педагогічна наука поки що не має достатньо ґрунтовної відповіді на важливі питання цієї проблеми. Дослідження Ю. Бабанського, К. Інгенкампа, М. Поташника, І. Підласого та ін. мають безумовну наукову й методичну вартість щодо розкриття сутності та способів педагогічної діагностики, але вони адресовані вчителю, викладачу, вихователю як безумовним і часто єдиним діагностам та експертам якості студентської праці. Що ж стосується навчання студентів способам і процедурам діагностики власних досягнень, то системних і змістовних досліджень з цього питання поки що у вітчизняній дидактиці недостатньо.

Однією з причин такого становища є, на нашу думку, різне тлумачення діагностики різними авторами і відповідно – різний підхід до її використання. Низка авторів (Ю. Бабанський, В. Беспалько, І. Лернер, М. Поташник, Т. Шамова) розглядають діагностику як невід'ємну і нероздільну складову

єдиного процесу контролю й оцінки знань, що здійснюється педагогом, інші (К. Інгенкамп, І. Підласий) – обстоюють думку, що діагностика більш широке поняття, і тому включають до її структури і контроль, і оцінку, і корекцію знань учнів – знову ж таки виключно з боку викладача або ж інших експертів. Нарешті, виявляється ще одна точка зору (психологи О. Божович, З. Калмикова, О. Юдіна та ін.), сутність якої полягає в тому, що необхідно чітко розмежовувати функції оцінки, самооцінки, з одного боку, та діагностики – з іншого, при цьому діагностика ставиться прибічниками такої позиції на чільне місце і розглядається як провідний фактор самооцінки, оцінки й корекції, до того ж має проводитись обов'язково і студентами, і викладачем. Пояснюється це тим, що якісна діагностика виконаних робіт – потужний, але не до кінця використаний резерв сучасного освітнього процесу й особливо учіння, яке має не на словах, а на справі стати активною, привабливою для молоді, успішною діяльністю (Лазарев, 2016, с. 148-149).

Виклад основного матеріалу. Термін «діагностика» походить від грецьких слів *dia* – прозорий, *gnosis* – знання і в буквальному перекладі означає прояснення, розпізнавання. У найновішому виданні «Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия» 2004 року першоосновою терміну «діагностика» вважається грецьке *diagnostikos* – здібний розпізнавати (*Толковый словарь иностранных слов Л. П. Крысина, 2004*).

Не можна не звернути увагу на те, що існують різні погляди на сутність, предмет, мету діагностики в освіті, на її функції та методи. У новітній період поняття «педагогічна діагностика» було вперше заявлено в педагогічній літературі по аналогії з медичною і психологічною діагностикою німецьким педагогом К. Інгенкампом у 1968 році (Інгенкамп, 1991), і з того часу активно вживається зарубіжними і вітчизняними педагогами. Ніхто з них не заперечує пріоритету німецького вченого, хоч і не завжди погоджується з тією першоосновою, яку надавав педагогічній діагностиці К. Інгенкамп.

Для виявлення сутності педагогічної діагностики як наукової педагогічної дисципліни, тобто її внутрішнього, тільки їй властивого сенсу, який відрізняє її від інших споріднених і схожих понять, варто порівняти різні дефініції (наукові визначення) й трактування (наукові тлумачення) діагностики з часу її входження в педагогічний та освітній простір, тобто з 70-х років минулого століття. Як відомо, саме наукове, а не побутове, визначення розкриває не окремі ознаки, а сутнісні, глибинні характеристики, специфічне призначення предмета вивчення. Під час аналізу схожих і несхожих дефініцій, пояснень до них можна помітити, що різні автори використовують неоднакові підстави для визначення шуканої сутності.

Так, К. Інгенкамп основною підставою для виокремлення сутності діагностики серед інших понять вважає ті завдання, які виконує педагогічна діагностика, що «покликана, по-перше, оптимізувати процес індивідуального навчання, по-друге, в інтересах суспільства забезпечити правильне визначення результатів навчання і, по-третє, керуючись виробленими критеріями, зводити до мінімуму помилки під час переведення учнів із однієї навчальної групи в іншу, під час направлення їх на різноманітні курси та вибору спеціалізації навчання. За допомогою педагогічної діагностики аналізується навчальний процес і визначаються результати навчання» (Інгенкамп, 1991, с. 8). І вже на основі зазначених завдань німецький учений розкриває змістовну сутність педагогічної діагностики, називаючи її складовою педагогічної діяльності. Ввівши поняття «діагностична діяльність», автор, таким чином, розглядає її як процес, у ході якого педагог, застосовуючи необхідні наукові критерії, спостерігає за учнями, обробляє дані спостережень та опитувань і повідомляє про одержані результати.

Предмет педагогічної діагностики може бути визначений як діяльність із визначення на наукових засадах якості перебігу й результатів освітньої (навчальної) роботи, виявлення оптимальних умов та факторів для розвитку її суб'єктів, набуття ними професійної компетентності. Працівники освіти визначають якість як академічне поняття, що базується на ефективному освоєнні знань, набутті студентами необхідних фахових компетентностей, професійно-творчої самостійності й високої мотивації до обраної спеціальності.

Дослідники Г. Цехмістрова, Н. Фоменко стверджують, що педагогічна діагностика як аналітико-оціночна діяльність здатна надати інформацію, необхідну для прийняття ефективних управлінських рішень, що забезпечують розвиток освітнього процесу в закладі освіти будь-якого рівня. Але це можливо лише в тому випадку, коли вона володіє сучасним, технологічним інструментарієм і надійною методикою, здатними гарантувати якість і своєчасність отриманої інформації (Цехмістрова та Фоменко, 2005).

Здійснюючи педагогічну діагностику, необхідно чітко розмежовувати поняття «контроль», «діагностика», «оцінка», «корекція». Дослідники відмічають, що будь-яка помилка є тонким індикатором тих чи інших особливостей навчальної роботи суб'єкта навчання. Тому контроль за засвоєнням навчального матеріалу ефективний лише тоді, коли він пов'язаний із діагностикою причин помилок та утруднень. Корекція навчальної роботи приносить позитивні результати, якщо спирається на діагностичні дані, а не тільки на предметний зміст помилок. Таким чином,

контроль – діагностика – корекція – оцінка навчальної роботи студентів складають ланки одного ланцюга. Центральна ланка, на думку авторів, – діагностика, тому що від неї залежить і якість контролю знань, і продуктивна корекція досягнутих результатів, і їх оцінка. Діагностика причин помилок та утруднень учня і студента, тим більше діагностика його розвитку в ході навчання, здійснюється, як правило, педагогами-фахівцями і психологами обов'язково на науковій, а не стихійній основі (Підласий, 1998, с. 10).

Ми дотримуємося позиції, що необхідно чітко розмежовувати функції оцінки, самооцінки, з одного боку, та діагностики, – з іншого, особливо щодо пріоритетів доступної для студентів діагностики виконаної самостійної роботи по відношенню до таких процедур, як самооцінка й оцінка роботи, її корекція та вдосконалення. Підставою для такого підходу стали такі міркування. Перш за все, без доступної для студентів та одночасно всебічної діагностики виконаного завдання не можна сподіватися на його об'єктивну самооцінку й самокорекцію, на ефект завершеності самостійних зусиль і одержання необхідної для студента мотивації. По-друге, вивчення структури та особливостей самостійної роботи дозволяє виділити ядро діагностики, що чітко вказує на її специфіку в порівнянні з контролем і оцінкою – це виявлення причин допущених помилок, недоліків та утруднень з опорою на раніше встановлені й засвоєні студентами критерії якості самостійної роботи та необхідні для цього способи їх досягнення. Нарешті, взята до уваги емоційна гострота ситуації контролю й оцінки фактично для кожного, хто навчається.

Таким чином, предмет педагогічної діагностики може бути визначений як діяльність із визначення на наукових засадах якості перебігу та результатів освітньої (навчальної) роботи, виявлення оптимальних умов і факторів для розвитку її суб'єктів, набуття ними професійної компетентності. Працівники освіти визначають якість як академічне поняття, що базується на ефективному освоєнні знань, набутті студентами необхідних фахових компетентностей, професійно-творчої самостійності і високої мотивації до обраної спеціальності.

Сучасна діагностика, як видно з проаналізованої літератури і власного досвіду викладача закладу вищої педагогічної освіти, має більш широкий і глибокий зміст порівняно з традиційною системою контролю знань та вмінь, бо остання лише констатує результати, не пояснюючи їх походження. Діагностування ж розглядає результати разом зі шляхами і способами їх отримання, виявляє тенденції та динаміку формування продукту навчання.

Установлено (М. Голубєв, І. Підласий), що теоретичною основою педагогічної діагностики є закономірності педагогічного процесу, зокрема, особ-

ливості гуманістичної парадигми сучасної освіти, принципи та правила педагогіки, а також умови й фактори навчально-виховної роботи (Підласий, 1998).

Методологічну основу педагогічної діагностики складають положення про процес пізнання об'єктивної реальності, системний і комплексний підходи до складних, нерівноважних, динамічних систем та їх діагностичного вимірювання (зокрема, теорія синергетики і концепція зворотної аферентації П. Анохіна стосовно поведінки й діяльності суб'єктів освітнього процесу); єдність теорії і практики під час застосування критеріїв діагностики і прогнозуванні розвитку педагогічних явищ.

Серцевину діагностики і невід'ємної від неї корекційної роботи складають операції з виявлення причин допущених помилок. Узагальнення їх привело до висновку, що основними причинами помилок і недоліків як у процесі виконання самостійної роботи, так і при її контролі самим студентом можуть бути: а) слабкі знання учня про етапи і способи розв'язання навчальної задачі; б) недостатні вміння аналізувати власну діяльність і самостійно або у співпраці з викладачем (товаришами) виявляти коріння недоліків; в) недостатньо усвідомлені теоретичні знання з певного розділу предмета і тому неадекватне їх застосування для практичного завдання; г) невміння співставляти свої дії з відомими критеріями якості, порівнювати одержані результати з еталоном або алгоритмом дій. Виявлення причин помилок і утруднень як провідної частини діагностичних операцій є найважчою й найголовнішою справою всієї самостійної роботи тих, хто навчається. Оволодіння цією справою повинно займати чимало часу, але не можна той час віддавати іншій роботі.

Так, наприклад, орієнтовну схему організації педагогічної діагностики результатів самостійної роботи студентів можна представити таким чином: 1) створення доброзичливого й ділового психологічного клімату, упевненості студентів в успішному виконанні самостійної роботи, позитивних мотивів для пізнавально-творчої активності; 2) актуалізація здобутих теоретичних знань, необхідних для виконання самостійної творчої роботи; 3) надання детального інструктажу щодо етапів і способів виконання самостійного (творчого) завдання; 4) самостійне виконання завдання студентами відповідно до отриманого інструктажу з консультативною (за необхідності) допомогою викладача; 5) самоперевірка виконаної творчої роботи із застосуванням засвоєних чи наданих критеріїв якості виконання або зразків виконання, констатація допущених помилок; 6) усне чи письмове пояснення причин помилок, виправлення виявлених помилок із застосуванням означених теоретичних основ (правил, формул, критеріїв якості тощо);

7) статистичне узагальнення допущених помилок, самооцінка виконаної роботи на основі засвоєних критеріїв якості, виявлених причин помилок і недоліків; 8) перевірка викладачем якості виконання самостійної творчої роботи – з фіксацією відповідності роботи певним критеріям, позначенням допущених і виправлених помилок, якості пояснення причин цих помилок, не помічених студентом недоліків і помилок; 9) педагогічна оцінка виконаної самостійної творчої роботи і, якщо є необхідність, короткі рекомендації щодо запобігання виявлених недоліків і вдосконалення, активізація подальшої самостійної (творчої) діяльності студентів (Лазарєв, 2016).

Таким чином, самостійна робота над помилками як певний аспект дидактичної системи має будуватися з метою формування у студентів діагностико-корекційного способу цієї роботи з пріоритетами самодіагностики як свідомого виявлення причин недоліків і помилок.

Необхідно відмітити, що всі компоненти діагностичної діяльності взаємовпливають та взаємодоповнюють один одного, формуються поетапно в цілісному педагогічному процесі закладу освіти.

У педагогічній діагностиці надзвичайно важливо визначити якість результатів виміру. Розробляються відповідні критерії, які дозволяють дати оцінку якості виміру.

Критерій (з грецького *kriterion* – мірило для оцінки) – це міра, за допомогою якої встановлюється якість того чи іншого явища. «Прикладання» критеріїв до якогось процесу чи одержаного результату і є тією процедурою, за допомогою якої ми ставимо оцінку.

Критерії в навчанні – це комплекс необхідних і достатніх вимірювальних якісних характеристик певного рівня навчальних досягнень. Критерії, як правило, відображають дві сторони навчального процесу: з одного боку, як інструмент практичної діагностики, вимірюють якість конкретної навчальної роботи студента (реферат, доповідь, курсова робота, проєкт тощо), допомагаючи віднести її до певного рівня навчальних досягнень, а, з іншого, установлюють рівень пізнавально-творчого розвитку студента.

Для діагностики розвитку професійно-творчої самостійності як найважливішої інтегральної якості майбутнього фахівця застосовано інваріантні критеріальні характеристики, які поступово набуваються в творчій діяльності. Зокрема, це здатність суто самостійно ставити власні цілі й завдання, знаходити засоби та способи їх розв'язання; здібності знаходити й формулювати проблему, виявляти її суперечності; володіти механізмами творчої діяльності (аналіз, порівняння, зіставлення, аналіз через синтез,

евристики тощо); досягати комунікативної взаємодії з іншими під час створення індивідуального чи колективного творчого продукту тощо.

Комплекс взаємопов'язаних показників і відповідних їм критеріїв дає також можливість оцінити дослідницьку зрілість майбутнього вчителя. Зокрема: 1) рівень теоретичних знань з філософії і педагогіки наукового дослідження (сутність основних суперечностей сучасної освіти і способи їх розв'язання; тема, предмет, мета, гіпотеза, завдання, методи наукового дослідження, сутність і структура наукового експерименту, його констатувальний, перетворювальний і контрольний етапи; інноваційні моделі і технології і способи їх впровадження у практику); 2) рівень творчо-дослідницьких здібностей і вмінь (визначається за допомогою критеріальної оцінки результатів конкретної самостійної дослідницької роботи); 3) рівень комунікативної культури; 4) рівень захисту перед експертом чи експертною комісією власного дослідницького творчого продукту (обґрунтування інноваційних ідей та їх цільового призначення, ступеня новизни авторської творчої задумки, гіпотези передбачуваних результатів; особливості творчих завдань згідно зі специфікою їх творчих мотивів, здібностей, нахилів до відповідної дослідницької роботи, вольової і спеціальної підготовки); 5) рівень творчої взаємодії керівника і студентів, результативність (поточної і підсумкової) дослідницької роботи (установлюються за наявними продуктами діяльності студентів за певний період (півроку, рік тощо) – статті, доповіді, олімпіадні та конкурсні досягнення, захисти наукових робіт тощо (Лазарев, 2016).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, можна зробити висновок, що здатність до педагогічної діагностики майбутніх учителів забезпечить їм успішність у професійній діяльності, у власній самореалізації. Основою педагогічної діагностики і невід'ємної від неї корекційної роботи можна визначити операції з виявлення причин допущених помилок. Педагогічна діагностика має певний алгоритм діяльності, яким повинні оволодіти студенти. Діагностичну зрілість майбутнього вчителя можна оцінити за комплексом взаємопов'язаних показників і відповідних їм критеріїв.

Перспективним може стати дослідження питання особливостей педагогічної діагностики професійних компетентностей майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

- Лазарев, М. О. (2016). *Педагогічна творчість: навчальний посібник для студентів, магістрів, аспірантів педагогічного університету*. Суми: ФОП «Цьома С.П. (Lazarev, M. O. (2016). *Pedagogical creativity: a textbook for students, masters, graduate students of the Pedagogical University*. Sumy: FOP «Tsyoma S.P.»).

Підласий, І. П. (1998). *Діагностика та експертиза педагогічних проектів: навч. посібник*. К.: Україна (Podlasyi, I. P. (1998). *Diagnosis and examination of pedagogical projects: manual*. K.: Ukraine).

Толковый словарь иностранных слов Л.П. Крысина (2004). Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия. М.: Компания «МультиТрейд». Режим доступа: www.multitrade.com.ua (*Explanatory dictionary of foreign words by L. P. Krysin (2004). The Great Encyclopedia of Cyril and Methodius. M.: MultiTrade Company. Retrieved from: www.multitrade.com.ua*).

Цехмістрова, Г.С., Фоменко, Н. А. (2005). *Управління в освіті та педагогічна діагностика*. К.: Слово (Tsekhmistrova, H. S., Fomenko, N. A. (2005). *Management in education and pedagogical diagnostics*. K.: Word).

РЕЗЮМЕ

Кривонос Ольга. Формирование способности будущих педагогов к педагогической диагностике собственных учебных достижений.

Целью статьи является анализ научных взглядов и собственных наблюдений, которые касаются теоретических и методологических оснований подготовки будущих педагогов к диагностической деятельности, а именно, что касается собственных учебных достижений. Проведен анализ ориентировочной схемы организации педагогической диагностики результатов самостоятельной работы студентов, ее отличие от контроля, проверки и оценки знаний, умений и навыков. Определен комплекс взаимосвязанных показателей и критериев, что дает возможность дать оценку диагностической зрелости будущего учителя.

Ключевые слова: студент педагогического университета, учебные достижения, образовательный продукт, педагогическая диагностика, контроль, оценка, коррекция.

SUMMARY

Kryvonos Olha. Pedagogical diagnostics of own educational achievements of students of pedagogical university.

The article considers theoretical and methodological bases of training of future teachers for diagnostic activity, in particular, concerning their own educational achievements. The approximate scheme of the organization of pedagogical diagnostics of the results of independent work of students is analyzed, in particular its differences from the control, testing and assessment of knowledge, skills and abilities; a set of interrelated indicators and corresponding criteria that allow to assess the diagnostic maturity of the future teacher is defined.

The set of interrelated indicators and the corresponding criteria also makes it possible to assess the research maturity of the future teacher in particular: 1) the level of theoretical knowledge of philosophy and pedagogy of scientific research (the essence of the main contradictions of modern education and ways to solve them; a theme, a subject, a purpose, a hypothesis, the tasks, the methods of scientific research, the essence and structure of scientific experiment, its ascertaining, transforming and control stages; the innovative models and technologies and methods of their implementation in practice); 2) the level of creative research abilities and skills is determined by criterion evaluation of the results of specific independent research work; 3) the level of communicative culture; 4) the level of defense before an expert or expert commission of one's own research creative product (substantiation of innovative ideas and their purpose, the degree of novelty of the author's creative idea, hypotheses of expected results; peculiarities of creative tasks in accordance with the specifics of their creative motives, abilities, inclinations to relevant research work, volitional and special training); 5) the level of creative interaction between the lecturer and

students, the effectiveness (current and final) of the research work (set by the available products of the students for a certain period (six months, a year) – articles, reports, Olympic and competitive achievements, defense of scientific papers and others. Finally, we can conclude that the ability to pedagogical diagnostics of future teachers will ensure the success of professional activity, of their own self-realization. The basis of pedagogical diagnostics and inseparable corrective work can be defined as operations to identify the causes of mistakes. Pedagogical diagnostics has a certain algorithm of activity, which should be mastered by the students. The diagnostic maturity of the future teacher can be assessed by a set of interrelated indicators and their corresponding criteria.

Key words: *a student of pedagogical university, pedagogical diagnostics, control, assessment, correction.*

УДК 37.091.12

Роман Курок

Інститут професійно-технічної освіти

Національної академії педагогічних наук України

ORCID ID 0000-0001-6855-3830

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/145-156

СУТНІСТЬ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЕКОНОМІЧНИХ КОЛЕДЖІВ

У статті здійснено аналіз сутності правової компетентності фахівців різних галузей. На підставі здійсненого аналізу, а також з опертям на положення формальної логіки запропоновано авторське визначення поняття «правова компетентність педагогічних працівників економічних коледжів».

Грунтуючись на наукових дослідженнях структури різних видів компетентностей, автором виокремлено та схарактеризовано складові компоненти досліджуваного поняття: інноваційно-когнітивний, діяльнісний, мотиваційно-ціннісний, особистісно-рефлексивний та емоційно-вольовий.

Ключові слова: *компетентнісний підхід, правова компетентність, компоненти компетентності, педагогічні працівники, економічний коледж.*

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток країни, її інтеграційні устремління до Європейського співтовариства зумовили початок реформування багатьох сфер суспільного життя. Система освіти в Україні стала одним із флагманів цього процесу, активно впроваджуючи сучасні підходи до організації та здійснення освітньої діяльності, що ефективно застосовуються країнами Європейського Союзу.

Необхідність інтеграції України в міжнародний освітній і науковий простір визначено однією із засад державної політики у сфері освіти та закріплено на законодавчому рівні у статті 6 Закону України «Про освіту» (Закон України «Про освіту»).

Зазначені інтеграційні процеси сприяли впровадженню в українське освітнє середовище міжнародних стандартів і принципів забезпечення якості освітньої діяльності, що зумовило необхідність розробки нових редакцій або

внесення змін до законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів України, зокрема Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту» тощо.

Істотні зміни у сфері правового регулювання освітньої діяльності разом із запровадженням нових положень і вимог до організації та здійснення освітнього процесу сприяли суттєвому розширенню категорійно-понятійного апарату, що застосовується в освітньому середовищі, та введенню в обіг нових дефініцій і понять.

Аналіз актуальних досліджень. Важливий внесок у вирішення проблемних питань упровадження компетентнісного підходу у вітчизняний освітній простір здійснили вчені О. Антонова, В. Бадер, І. Бех, В. Болотов, О. Дубасенюк, В. Луговий, О. Пометун, В. Радкевич, В. Рябченко та інші.

Розробці актуальних питань формування й розвитку правової компетентності фахівців різних галузей присвячені наукові роботи О. Армійського, Ю. Богуцького, І. Галушак, Д. Коваленка, В. Пугач, С. Пугача та ін.

Разом із тим, незважаючи на підвищену увагу вітчизняних науковців до актуальних питань застосування положень компетентнісного підходу в освітній діяльності, недостатньо дослідженими залишаються питання щодо визначення сутності та структури правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів.

Метою статті є формулювання авторського визначення поняття «правова компетентність педагогічних працівників економічних коледжів» та визначення його структурних компонентів.

Методи дослідження. У ході дослідження автором використано такі методи: аналіз, синтез, дедукція, індукція, порівняння, узагальнення тощо.

Виклад основного матеріалу. Аналіз нормативно правових актів у сфері освіти дає підстави констатувати, що провідною концепцією реформування освітньої системи в Україні є впровадження в освітню діяльність компетентнісного підходу, що дозволить у результаті навчання підготувати фахівців, здатних самостійно приймати оптимальні професійні рішення.

Широке впровадження компетентнісного підходу в український освітній простір пов'язане, передусім, із необхідністю підготовки здобувача не лише як фахівця з відповідним обсягом знань, але й як особистості, спроможної до ефективного виконання завдань професійної діяльності, саморозвитку й самоосвіти. Це, у свою чергу, повинно сприяти швидкій адаптації фахівця до стрімкозмінних умов здійснення професійної діяльності й підвищити його конкурентоспроможність на вітчизняному та міжнародному ринку праці.

У сучасних умовах динамічного розвитку й перетворень в освітній сфері, що зумовлюють системні зміни в нормативно-правовому регулюванні освітнього процесу, актуалізується проблема розвитку в педагогічних працівників економічних коледжів правової компетентності як складника їхньої професійної компетентності. Досконале володіння законодавчими й підзаконними нормативно-правовими актами, вміння їх застосовувати у своїй професійній діяльності здійснює суттєвий вплив на якість підготовки фахівців відповідно до вимог чинних документів у цій сфері.

Аналіз наукових праць учених свідчить, що проблемі розвитку правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів не було приділено достатньої уваги, у зв'язку з чим можемо констатувати відсутність науково обґрунтованого формулювання цього поняття, єдиного підходу до визначення його змістового наповнення. З метою усунення виявлених прогалин проаналізуємо підходи науковців до визначення категорії «правова компетентність» у контексті підготовки фахівців різних галузей та на його основі запропонуємо власне тлумачення поняття «правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів».

На нашу думку, необхідно чітко розрізняти правову компетентність фахівців у сфері юриспруденції з аналогічною компетентністю осіб, які здійснюють свою діяльність у інших сферах, та потребують її для організації власної діяльності й вирішення професійних завдань у нормативно-правовий спосіб. Це спонукає до розгляду дефініції «правова компетентність» фахівців неюридичного профілю.

Так, А. Будас у дисертаційному дослідженні (Будас, 2012, с. 153) пропонує розглядати «правову компетентність студента економічної спеціальності як сукупність якостей, що відображають ступінь кваліфікації фахівця-економіста, рівень його правових знань, умінь, навичок, усвідомлене сприйняття соціально-правового досвіду та здатність до їх ефективної реалізації у своїй практичній діяльності у сфері господарювання». До її складників дослідниця відносить когнітивний (пізнавальний), ціннісно-мотиваційний і діяльнісно-процесуальний компоненти.

І. Галушак у контексті дослідження формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти визначає правову компетентність як систему професійно-правових знань чинного законодавства та ціннісного ставлення до правової діяльності; усвідомлення сутності права й механізмів його дії; вміння мислити правовими категоріями; доречно використовувати набуті

правові знання у професійній діяльності, досягати ефективного результату нормативно-правовим способом (Галушак, 2018, с. 5).

Д. Коваленко розглядає поняття «правової компетентності» як «...глибину й характер поінформованості працівника щодо правових засад професійної діяльності, а також його здатність до ефективної реалізації права у своїй практичній діяльності» (Коваленко, 2013, с. 199).

У контексті управлінської діяльності Н. Юрасюк розглядає «правову компетентність як інтегральну професійно-особистісну характеристику, високий рівень оволодіння компетенцією в області трудового права, а також комунікативні здібності та особистісні якості менеджера, що забезпечують нормативно-правове врегулювання важких ситуацій в управлінні персоналом підприємства» (Юрасюк, 2009, с. 9-10). Разом із тим, на нашу думку, відповідний рівень правової компетентності повинен бути притаманним не тільки керівникам відповідних рівнів, але й усім працівникам, що забезпечить можливість останніх здійснювати свою професійну діяльність у межах відповідного правового поля й захищати свої права.

Також існують розбіжності в підходах до трактування поняття «правова компетентність» педагогічних працівників різних освітніх закладів.

Так, О. Армейський за результатами дисертаційного дослідження робить висновок, що «правова компетентність учителя – це багатофакторне явище, що включає в себе систему його теоретичних знань та способів їх застосування в конкретних педагогічних та правових ситуаціях щодо здійснення правового виховання учнів і організації власної професійної діяльності в межах правового поля, ціннісні правові орієнтації та відповідні професійні якості» (Армейський, 2018, с. 36). Правова компетентність учителя відображає рівень засвоєння правових знань, умінь, навичок, необхідних для реалізації соціальної взаємодії та професійної діяльності фахівця, його готовність і здатність до застосування правових норм під час розв'язання професійних завдань, виконання трудових функцій, у процесі вирішення завдань, що виникають у повсякденному житті; здатність, бажання й наявність мотивації вчителя до постійного підвищення рівня своєї правової компетентності шляхом самонавчання, підвищення кваліфікації (Армейський, 2018, с. 36).

Я. Кічук визначає правову компетентність соціального педагога як сукупність якостей, які відображають ступінь кваліфікації, рівень правових знань, умінь навичок, готовності та здібностей, пов'язаних із здійсненням комплексу заходів із правової підтримки й захисту суб'єктів (Кічук, 2012, с. 73).

На відміну від Я. Кічука, російська вчена А. Молчанова формулює досліджуване поняття через категорію «освіта» та пропонує визначати професійно-правову компетентність соціального педагога як системно-особистісну освіту, що відображає єдність його теоретико-прикладної підготовленості й готовності здійснювати професійну діяльність у межах правового поля, здатність фахівця успішно вирішувати соціально-педагогічні завдання відповідно до нормативно-правових документів (Молчанова, 2008, с. 6).

Цікавим для нашого дослідження є визначення Д. Коваленка професійно-правової компетентності інженера-педагога як інтегративної якості особистості фахівця, що характеризує його здатність і готовність до ефективної реалізації права у власній практичній професійній діяльності під час реалізації професійних функцій (Коваленко, 2015, с. 228).

Отже, аналіз наукових трактувань поняття «правова компетентність» фахівців різних галузей дає змогу констатувати, що різні науковці розглядають його як «сукупність відповідних якостей», «систему професійно-правових знань», «інтегральну професійно-особистісну характеристику», «багатофакторне явище», «системно-особистісну освіту» тощо, що визначають здатність фахівця ефективно організовувати та здійснювати професійну діяльність у межах відповідного правового поля. Саме спрямованість освітнього процесу на формування здатності фахівця успішно виконувати функції в межах відповідної професії та є визначальною сутнісною ознакою використання компетентнісного підходу в освітній діяльності.

Основою правової компетентності відповідного фахівця є наявність у нього знань правових норм, що дозволяє йому дотримуватися вимог чинного законодавства під час здійснення професійної діяльності; вмінь застосовувати ці знання в практичній діяльності; а також особистісне його ставлення до необхідності діяти правосвідомо у визначений керівними документами спосіб.

З метою формулювання науково обґрунтованого авторського визначення поняття «правова компетентність педагогічних працівників економічних коледжів» звернемося до положень формальної логіки, оскільки саме ця наука вивчає порядок утворення нових понять.

Поняття – це форма мислення, яка є результатом узагальнення й виділення предметів деякого класу за загальними та специфічними для них ознаками (Конверський, 2008, с. 131). Отже, сформулювати визначення нового поняття – означає застосувати певні логічні операції (узагальнення й обмеження, аналіз, синтез, поділ, порівняння тощо) та розкрити його зміст за

загальними та специфічними ознаками, що відображають його сутність серед подібних категорій.

Передбачимо, що запропоноване визначення поняття «правова компетентність педагогічних працівників економічних коледжів» буде відноситися до класу реальних дефініцій, тобто розкривати істотні й загальні ознаки, а для його формулювання буде використано атрибутивно-реляційний метод, який передбачає визначення поняття через такі ознаки:

– родову – яка притаманна предметам певного класу, в межах якого знаходяться предмети, що відображені в даному понятті;

– видову – розрізняваний атрибут для предметів, узагальнених у понятті (Конверський, 2008, с. 139–140).

Визначаючи нове поняття, необхідно також дотримуватись основних вимог, що висуває формальна логіка: це ясність, точність і відповідність за обсягом того поняття, яке визначається, тому, за допомогою якого здійснюється визначення (Архипова, 2015, с 58).

Отже, для формулювання поняття «правова компетентність педагогічних працівників економічних коледжів» використаємо порядок дефініції реального поняття. Із цією метою спочатку виокремимо найближчу родову ознаку досліджуваного поняття, а потім визначимо найбільш притаманні його видові ознаки.

На нашу думку, родовою ознакою цього поняття доцільно розглядати саме «здатність особи до певної діяльності», яка міститься в законодавчо закріпленому визначенні понятті «компетентність» (Закон України «Про вищу освіту»). Це положення найбільш точно й повно відображає спрямованість компетентнісного підходу – підготовка фахівця, спроможного ефективно діяти під час виконання функції професійної діяльності, що безумовно стосується й педагогічних працівників економічних коледжів.

Словник української мови (Білодід, 1970, с. 531) визначає поняття «здатність» як властивість за значенням «здатний»:

1) який може, уміє здійснювати, виконувати, робити що-небудь, поводити себе певним чином;

2) який має здібності, обдарований.

Таким чином, правова компетентність педагогічного працівника дає йому змогу виконувати на належному рівні свої функціональні обов'язки та якісно здійснювати професійну діяльність, використовуючи при цьому набуті правові знання й навички. Ця здатність ґрунтується на багатьох чинниках, у тому числі й на особистих якостях людини, його професійних характеристиках, освіті тощо, тобто поняття «здатність» містить родові

ознаки, які визначаються багатьма науковцями у трактуванні поняття «правова компетентність фахівця».

Після визначення найближчої родової ознаки досліджуваного поняття сформулюємо основні видові ознаки, що відрізняють його від суміжних понять. На нашу думку, характерною рисою правової компетентності, яка відрізняє її від інших компетентностей, є дотримання особою вимог чинного законодавства під час здійснення своєї професійної діяльності. Під чинним законодавством та розпорядчими документами керівників закладів передвищої освіти ми розуміємо Конституцію України, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти у сфері освітньої діяльності, а також накази, розпорядження, вказівки тощо керівників різних рівнів і колегіальних органів управління закладів передвищої освіти, що стосуються організації та здійснення освітнього процесу.

Природно, що перша видова ознака може бути дотримана за наявності в особи відповідних правових знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей. Означені характеристики формуються педагогічними працівниками та розвиваються під час отримання відповідного рівня освіти та протягом усієї професійної діяльності. У подальшому вони можуть бути використані в повсякденній педагогічній діяльності для правильного трактування правових норм та їх застосування в конкретних ситуаціях.

Ще однією важливою видовою ознакою правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів є відповідний рівень правосвідомості особи, що «... характеризує сукупність правових поглядів, почуттів, ідей, теорій та уявлень, що відображають ставлення окремої людини до чинного чи бажаного права та діяльності, пов'язаної з ним» (Радкевич, 2020, с. 89). Саме правосвідомість виражає внутрішнє переконання особи в необхідності здійснювати педагогічну діяльність у межах правового поля та виражається в правомірній її поведінці, що є наступною видовою ознакою правової компетентності. Недостатньо лише знати та поважати закон, не менш важливо усвідомлено діяти відповідно до положень законодавства та інших розпорядчих документів та у спосіб, передбачений ними, під час вирішення завдань професійної діяльності.

Але всі перераховані вище видові ознаки є характерними для більшості педагогічних працівників різних закладів освіти. Тому необхідно виділити ознаку правової компетентності, яка є характерною саме для педагогічних працівників економічних коледжів. На нашу думку, цією видовою ознакою є готовність до забезпечення освіченості учнівської молоді в галузі економічних правовідносин, що має виявлятися у

спроможності педагогічного працівника сформувавши у студентів комплекс знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей, а також розуміння необхідності дотримання правових норм у сфері економіки під час здійснення майбутньої професійної діяльності.

Отже, правова компетентність педагогічного працівника економічного коледжу – це здатність особи успішно здійснювати педагогічну діяльність відповідно до вимог чинного законодавства та розпорядчих документів керівників закладів передвищої освіти, що характеризується наявністю в неї правових знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей і відповідного рівня правосвідомості та проявляється в його правомірній поведінці під час вирішення завдань професійної діяльності та її готовності до забезпечення освіченості учнівської молоді в галузі економічних правовідносин.

Це визначення ґрунтується на законах формальної логіки, аналізі дослідження в науковій літературі суміжних понять та виділених нами найбільш суттєвих родової та видових ознак, і, на нашу думку, найбільш повно відображує сутність досліджуваного поняття.

На підставі дефінітивного аналізу сутності та змісту правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів, а також спираючись на наукові дослідження структури компетентності фахівців різних галузей (Пугач, 2020; Кошук, 2019; Коваленко, 2015; Радкевич, 2020), нами виокремлені складові компоненти досліджуваного поняття: інноваційно-когнітивний, діяльнісний, мотиваційно-ціннісний, особистісно-рефлексивний та емоційно-вольовий.

Інноваційно-когнітивний компонент правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів є результатом його пізнавальної діяльності та охоплює систему правових знань про сутність та принципи права, особливості застосування правових механізмів, законодавчі й підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють освітню діяльність, розпорядчі документи відповідних керівників освітніх закладів тощо. Ці знання є важливим підґрунтям здійснення успішної професійної діяльності відповідно до сучасних вимог, що ставляться до організації та здійснення освітнього процесу в закладах передвищої освіти.

Разом із цим, для педагогічних працівників економічних коледжів актуальним є не тільки володіння певним рівнем правових знань, але й спроможність до здійснення інноваційної педагогічної діяльності як запоруки успішного виконання професійних функцій. Це зумовлює

постійний розвиток нормативно-правової бази, інформаційних технологій, а також упровадження нових технологій навчання.

Діяльнісний компонент правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів передбачає вміння застосовувати наявні правові знання в повсякденній професійній діяльності, а також у різноманітних життєвих ситуаціях. Цей компонент також «... передбачає володіння педагогічними працівникам конкретними методиками, технологіями, засобами професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у поєднанні з професійно-правовим вихованням» (Радкевич, 2020, с. 92). Отже, за допомогою діялісного компонента правової компетентності педагогічні працівники економічних коледжів можуть реалізовувати наявний у них правовий інструментарій (інноваційно-когнітивний компонент), а також формувати у здобувачів освіти відповідний рівень правосвідомості й розуміння необхідності дотримуватися вимог законодавства, в тому числі й у сфері економічних правовідносин, під час здійснення майбутньої професійної діяльності.

Мотиваційно-ціннісний компонент нерозривно пов'язаний із діялісним компонентом правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів та відображає наявність у них ціннісних установок і мотивів, що виявляються в усвідомленому переконанні необхідності діяти в межах відповідного правового поля під час виконання функцій педагогічної діяльності, з неухильним дотриманням прав і свобод усіх учасників освітнього процесу. Це є проявом глибинного розуміння значення права для суспільства, його панівної ролі в регулюванні суспільних відносин у всіх сферах життєдіяльності.

Особистісно-рефлексивний компонент правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів проявляється в його здатності критично оцінювати власні результати педагогічної діяльності та інших учасників освітнього процесу, правомірності їх поведінки, а також готовності до самооцінки й самоаналізу, в тому числі з використанням рефлексивного методу. Цей компонент є рушійною силою усвідомлення необхідності постійного самовдосконалення та самовиховання педагогічних працівників, виявлення прогалин у їх правовій підготовці й напрямів її удосконалення.

Емоційно-вольовий компонент правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів характеризується їх здатністю ефективно виконувати функції педагогічної діяльності в різноманітних умовах, у тому числі під впливом негативних факторів. Вказаний компонент виявляється у

спроможності педагогічного працівника діагностувати власний емоційний стан та інших учасників освітнього процесу, вміти його контролювати і позитивно на нього впливати; вільно орієнтуватись у вимогах законодавства й інших розпорядчих документів, що висувуються до освітнього процесу, відповідально до них ставитись і вміти їх дотримуватись під час повсякденної діяльності; почуватись впевнено та природньо під час здійснення педагогічної діяльності, а також у ситуаціях, які вимагають застосування набутих правових знань і навичок; діяти впевнено й цілеспрямовано в умовах мультизадачності; швидко адаптуватись до змін умов здійснення професійної діяльності, проявляти при цьому волюв'язкість; докладати необхідних зусиль для досягнення кінцевих результатів, чітко розуміти мету власної діяльності та шляхи її досягнення; вживати заходів, спрямованих на самовдосконалення й саморозвиток; мати позитивний настрій та оптимістичні погляди; з розумінням ставитись до власних невдач і розуміти шляхи їх усунення тощо. Емоційно-волюв'язкий компонент є важливим для усвідомлення специфіки педагогічної діяльності, отримання задоволення від її здійснення та подальшого професійного розвитку педагогічних працівників економічних коледжів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у ході дослідження на основі виділених основних родових і видових ознак відповідно до положень формальної логіки автором сформульовано поняття *«правова компетентність педагогічного працівника економічного коледжу»* як здатність особи успішно здійснювати педагогічну діяльність відповідно до вимог чинного законодавства та розпорядчих документів керівників закладів передвищої освіти, що характеризується наявністю в неї правових знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей і відповідного рівня правосвідомості та проявляється в його правомірній поведінці під час вирішення завдань професійної діяльності та її готовності до забезпечення освіченості учнівської молоді в галузі економічних правовідносин.

Виокремлено та схарактеризовано складові компоненти досліджуваного феномену, а саме: *інноваційно-когнітивний, діяльнісний, мотиваційно-ціннісний, особистісно-рефлексивний та емоційно-волюв'язкий.*

ЛІТЕРАТУРА

- Закон України «Про освіту» (Law of Ukraine «On Education» (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
- Будас, А. П. (2012). *Методика навчання правознавства студентів економічних спеціальностей* (дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02). Київ. (Budasy, A. P. (2012). *Methods of teaching law to students of economic specialties* (Phd thesis). Kyiv).
- Галушак, І. Є. (2018). *Теорія і технології формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти* (дис. ...

- д-ра пед. наук: 13.00.04). Ізмаїл. (Galushchak, I. E. (2018). *Theory and technologies of future economists legal competence forming in continuous university education* (DSc thesis). Izmail).
- Коваленко, Д. В. (2013). Професійно-правова компетентність інженера-педагога як мета професійно-правової підготовки майбутнього фахівця. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 33, 194–202. (Kovalenko, D. V. (2013). Professional and legal competence of engineer-pedagogue as a goal of professional and legal training of a future specialist. *Pedagogy of creative personality forming in higher and secondary schools*, 33, 194–202).
- Юрасюк, Н. В. (2009). *Формирование правовой компетентности будущего менеджера на основе ситуационного подхода* (автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08). Калининград. (Yurasyuk, N. V. (2009). *Future manager's legal competence forming on the basis of situational approach* (Phd thesis abstract). Kaliningrad).
- Армейський, О. С. (2018). *Розвиток правової компетентності вчителів технологій у післядипломній педагогічній освіті* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Харків. (Armeiskiy O. S. (2018). *Technology teachers' legal competence forming in postgraduate pedagogical education* (PhD thesis). Kharkiv).
- Кічук, Я. В. (2012). Соціальний педагог – професія захисту, домінанта сучасних наукових досліджень. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, 2, 71-77. (Kichuk, Ya. V. (2012). Social pedagogue – the profession of protection, the dominant of modern scientific researches. *Social pedagogy: theory and practice*, 2, 71-77).
- Молчанова, А. В. (2008). *Формирование профессионально-правовой компетентности социального педагога в вузе* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Москва. Режим доступу: <https://www.dissercat.com/content/formirovanie-professionalno-pravovoi-kompetentnosti-sotsialnogo-pedagoga-v-vuze>. (Molchanova, A. V. (2008). *Social pedagogue's professional and legal competence forming in the university* (Phd thesis abstract). Moscow. Retrieved from: <https://www.dissercat.com/content/formirovanie-professionalno-pravovoi-kompetentnosti-sotsialnogo-pedagoga-v-vuze>).
- Коваленко, Д. В. (2015). *Теоретико-методичні основи системи безперервної професійно-правової підготовки інженерів-педагогів* (дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04). Харків. (Kovalenko, D. V. (2015). *Theoretical and methodical bases of the system of continuous professional and legal training of engineers-pedagogues* (DSc thesis). Kharkiv).
- Конверський, А. Є. (2008). *Логіка (традиційна та сучасна)*. Київ: Центр учбової літератури. (Konversky, A. Ye. (2008). *Logic (traditional and modern)*. Kyiv: Center of Educational Literature).
- Архипова, Є. О., Піхорович, В. Д., Потіщук, О. О. (2015). *Логіка*. Дніпропетровськ. (Arkhipova, Ye. O., Pikhorovich, V. D., Potishchuk, O. O. (2015). *Logics*. Dnipropetrovsk).
- Білодід, І. К. (1970). *Словник української мови: у 11 т.* Київ: Наукова думка. Т. 3. (Bilodid, I. K. (1970). *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes*. Kyiv: Scientific Thought. T. 3.).
- Радкевич, О. П. (2020). *Теоретичні і методичні основи розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти* (дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04). Київ. (Radkevych, O. P. (2020). *Theoretical and methodical principles of developing legal culture in teaching staff from professional education schools* (DSc thesis). Kyiv).
- Пугач, В. М. (2020). *Формування правової компетентності майбутніх менеджерів охорони здоров'я у процесі фахової підготовки* (дис. ... канд. пед. наук:

13.00.04). Вінниця. (Puhach, V. M. (2020). *Formation of legal competence of future health managers in the process of professional training* (PhD thesis). Vinnytsya).

Кошук, О. Б. (2019). *Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців із агроінженерії* (дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04). Київ. (Koshuk, O. B. (2019). *Theoretical and methodical principles of forming professional competence of future specialists in agroengineering* (DSc thesis). Kyiv).

РЕЗЮМЕ

Курок Роман. Сущность правовой компетентности педагогических работников экономических колледжей.

В статье осуществлён анализ сущности правовой компетентности специалистов разных сфер. На основании проведённого анализа, а также используя законы формальной логики, предложено авторское определение понятия «правовой компетентности педагогических работников экономических колледжей».

Основываясь на научных исследованиях различных видов компетентностей, автором выделены и охарактеризованы составляющие компоненты исследуемого понятия: инновационно-когнитивный, деятельностный, мотивационно-ценностный, личностно-рефлексивный, эмоционально-волевой.

Ключевые слова: компетентностный подход, правовая компетентность, компоненты компетентности, педагогические работники, экономический колледж.

SUMMARY

Kurok Roman. The essence of legal competence of economic colleges teaching staff.

In modern conditions of dynamic development and transformations in the educational sphere, which cause systemic changes in the legal regulation of the educational process, the problem of developing economic colleges teaching staff's legal competence as a component of their professional competence is actualized.

The article analyzes the essence of legal competence of different specialists. It is established that scholars consider this concept as a "set of relevant qualities", "system of professional and legal knowledge", "integral professional-personal characteristics", "multifactorial phenomenon", "systemic and personal education", etc., which determines the specialist's ability to effectively organize and to carry out professional activity according to the relevant legal field.

Based on the literature analysis, as well as relying on the regulations of formal logic, the concept of "legal competence of economic colleges teaching staff" was defined as the ability of a person to successfully carry out pedagogical activities according to demands of current legislation and administrative documents of higher education institutions heads, that is characterized by the legal knowledge, skills, abilities, ways of thinking, values and the appropriate level of legal awareness and is manifested in its lawful behavior in solving problems of professional activity and its readiness to ensure the education of students in the field of economic law-relations.

Based on the analysis of the nature and content of legal competence of economic colleges teaching staff and researches on the structure of different specialists' competence as well, we have identified such components of the studied phenomenon as innovative-cognitive, activity, motivational-value, personal-reflexive and emotional-volitional.

Key words: competence approach, legal competence, competence components, teaching staff, economic college.

UDC 378.147:378.011.3-051]:378.046-021.68:[17.022.1:378.4]

Mykola Likhonja

Sumy State Pedagogical University

named after A.S. Makarenko

ORCID ID 0000-0003-0778-252X

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/157-166

THEORETICAL BASIS OF FORMATION OF FUTURE TEACHERS' READINESS TO CREATE THE HIGHER EDUCATION INSTITUTION IMAGE

Education is an integral part of the life of society, on the development of which the intellectual and spiritual potential of the country depends. With penetration of market relations into the educational sphere, globalization of educational services, on the one hand, and the peculiarities of the demographic situation in our country, on the other, the role of marketing and PR technologies in shaping the image of higher education institutions is difficult to overestimate. Thus, the theoretical foundations of formation of the readiness of future teachers for creating the image of the education institution not only enhances the importance of an individual university, but also influences formation of the image of education as a whole.

Key words: *theoretical basis, formation, future teachers' readiness, higher education institution, image.*

Introduction. Within the framework of globalization, the role of universities in society is changing, which are considered as centers of not only educational and scientific, but also innovative, economic and cultural activity. Their main task is to provide a contribution to the socio-economic development of the "knowledge society". The reduction in state funding contributed to the commercialization of the work of universities, which resulted in an increase in the number of students, especially foreign ones, in the desire to earn additional funds through grants, additional paid educational services, etc.

Globalization orients higher education towards implementation of the market activities and makes changes in the research focus of the formation of future teachers' readiness to create the higher education institution image.

Considering the image issue, one should not miss such a characteristic of the image as efficiency: the university goal, like any organization, is to form an effective, favorable image that forms harmonious relations with the public. An effective image increases competitiveness in the educational market. It attracts applicants and the teaching staff, the teaching level rises and, accordingly, the graduates' level rises. This makes it easier for the organization to access various resources: financial, informational, human, material. The image should be targeted and consistent with the expectations of consumers of educational services. For well-known universities, the task of building an effective image may seem easy, since the previously acquired image helps to withstand the competition. However, changes in the external environment can dramatically

change the balance of power and affect the university image. To form a positive and effective university image, which serves as one of the competitiveness components in the educational services market, a system of events is needed: marketing, PR, advertising, etc.

Consequently, there is a need for a comprehensive research analysis of the theoretical bases of formation of future teachers' readiness to creation of the higher education institution image.

Analysis of relevant research. The subjects of the higher education institution image formation are the institution itself and the image "creators", usually represented by the interest groups. Image is usually created as a result of the interplay between two elements, as an integration of the information presented by the organization and the selected communication instruments (K. Boulding, J. E. Dutton, G. R. Dowling, P. Martineau). The important moment in this case is that a particular education institution is an integrated part of the higher education system, and its image is not absolute but related to the images of other higher education institutions (Druteikiene et al., 2007). Therefore, the entire higher education system could be considered as the image subject of a higher education institution.

Special literature on imageology, marketing, public relations and advertising shows that the "image" concept is often mixed with other, semantically close, but not identical concepts of reputation, stereotype, appearance, brand, image, media image (P. Kotler, M. Bergami).

Thus, the issues of the theoretical bases of formation of future teachers' readiness to creation of the higher education institution image are becoming relevant nowadays.

The aim of the article. To characterize the theoretical bases of formation of future teachers' readiness to creation of the higher education institution image.

Research methods: Solving the highlighted tasks, a set of methods of scientific research adequate to them were used, theoretical: a comparative analysis of the scientific definitions of the theoretical bases of formation of future teachers' readiness to creation of the higher education institution image, a systematic analysis of traditional and innovative formation components of future teachers' readiness to creation of the higher education institution image.

Results. Image is a term that causes great debate among scientists all over the world. Each author using this term gives it his own meaning. In the United States of America, it was used various times as a synonym for the concepts of reputation, brand, corporate identity, perception, attitude, communication. J. Ballmer (Balmer, 1999) noted that the image has more in common with illusions

and half-tones than with reality. This outdated approach assumed that companies could create their image out of nothing and that their behavior and relationships with customers mattered little. Outside the USA, the attitude towards the image was somewhat different, more positive. In the writings of scientists from Greece (Helms, 1994) and India (Parameswaran, 1995) image was studied as an integral part of all relationships of the company with its target audiences. Also, the image appeared in publications on international relations in the aspect of the countries and regions image (Nagashima, 1970; Nagashima, 1977). The etymology of the term “image” is associated with the Latin word “imago”, it is a tracing paper from the English word “image”, which is translated as a look, an image. The term was introduced into scientific circulation in 1955 by the American E. Bernays in the book “Engineering of Consent” (Бернейс, 2013).

In 1978, P. Browne (Browne, 1974) suggested that the first meaning of the term image was “copy, replica”. He also cited a historical background that had already appeared in the works of Aristotle, John Locke, David Hume and John Stuart Mill, the image stood out as the main thinking element. In 1995, F. Kotler and K. Fox defined the image as a set of ideas, beliefs and impressions that a person has about an object (Kotler, 1995). F. Kotler and K. L. Keller attributed the image to the subject of marketing, justifying this by the fact that companies are actively working to create a strong and favorable image in the minds of their potential customers. “Universities, museums, concert halls, non-profit organizations use marketing to create a positive image for themselves, as it is one of the main success components in the struggle for funds and audience”. (Csaszar, 2015). 20th century public relations and marketers used the image concept as a complex concept of attitude, cognition, perception and belief (Belanger, 2014).

Commonly, image is described as an attitude regarding a specific object created in the mind of an individual or a group, based on all visually and verbally received information (Baker, 2001). A broader explanation of image describes it as a “summation of ideas, feelings, comprehension and imagination of an organization from the perspective of an individual or a group, which is influenced by material and immaterial organizational elements, communication, personal and social values” (Druteikiene, 2007).

Studying the differences between image and corporate identity, they came to the conclusion that image is how consumers perceive the organization, corporate identity is what means the organization uses to form a certain perception. It was widely believed that emergence of the concepts of corporate identity, image and reputation was a reaction to an increase in the general level of competition in the world and increased pressure on business. The

pressures were the acceleration of the product life cycle; weakening of government control and regulation; globalization; shortage of highly qualified staff; overestimated public expectations regarding corporate responsibility. Some authors have put forward the idea that the organization image is a short-term phenomenon and refers to the specific organization perception at a given point in time (Bergami, 2000; Dutton, 1991). At the same time, many of them had not seen the difference between the image concept in the meaning of the message purposefully created by the company for its consumers, and the artistic and psychological concept (Kotler, 1995).

From the point of social sciences view, one of the most developed theoretical approaches to formation of future teachers' readiness to create the higher education institution image is impression management – the image is considered as the impression that an individual or organization makes on others. Many researchers define image as synonymous with reputation (Dowling, 1993), but within this study framework, the image will be considered as an independent concept (Dutton, 1994; Elsbach, 2003).

It should be noted that the process of the formation of future teachers' readiness to create the higher education institution image does not go beyond advertising and public relations, although this concept itself is much broader. Many factors in the image formation are not completely clear, others should be revised in the light of modern knowledge and experience.

In the twentieth century, in the scientific research course in the field of business, the concept of corporate image was formulated. P. Martineau (Martineau, 2003) and K. Boulding (Boulding, 1956) had a significant impact on the growth of interest in the concept of image in a business context. K. Boulding suggested the existence of a connection between the organization image and the people's attitude towards it. P. Martineau proved that a favorable image gave stores a competitive edge. His research showed that shoppers tended to associate themselves with certain stores. They felt more comfortable in those who coincided with their idea of their own social position. According to P. Martineau, non-price factors became the hallmarks of retail stores.

The formation and management complexity of the corporate image P. Martineau associated with the need to interact with different target audiences, each form has own idea of the company. In this regard, he put forward the concept of a stereotypical image, the essence is that perception of a company may differ among individuals and groups, while the stereotype should be the same for all stakeholders.

It should be noted that formation of future teachers' readiness to create the higher education institution image, is one of the PR activities tasks, therefore the main tools used to build an image or correct it are tools of public relations. To develop an effective program for optimizing the university image, it is necessary to clearly understand the target groups that will get key messages and views, opinions and assessments of which are important for the formation of future teachers' readiness to create the higher education institution image. The public relations specialists of the university should build interaction with these groups.

Thus, formation of future teachers' readiness to create the higher education institution image is a process that develops under the influence of a number of factors and interdependent actions, the result of perception by various public groups of this organization. The image is interconnected with such social categories as a person, a group of people, organizations and results of their activities. In the public minds, the image idea as a value that influences the success of any activity is becoming stronger. To determine the process role of the formation of future teachers' readiness to create the higher education institution image, a complex scheme was drawn up in the form of Figure 1, which shows how the five categories affect all stages of the described process.

As can be seen from the presented figure, the primary political task is the formation of corporate identity (values and goals, corporate strategy, organizational culture and structure), on the basis of which primary and secondary communication related to the economic category is built.

Through the ethical category of stakeholders, the corporate image formation and reputation takes place, which, under the influence of external factors, stimulate tertiary communication, allow, with the feedback help, to correct corporate identity and gain competitive advantages. A review of numerous works by scientists and practitioners exploring various aspects of image formation has shown that image is a multi-faceted category. This makes it possible to substantiate the possibility of considering the term "image" in relation to a higher education institution acting as a subject of the services market. Today the concept of "corporate image" is becoming more and more applicable to the educational environment and its subjects. The image of a higher education institution is an image specially designed for potential consumers of educational services and other groups of stakeholders', which must meet their expectations and needs.

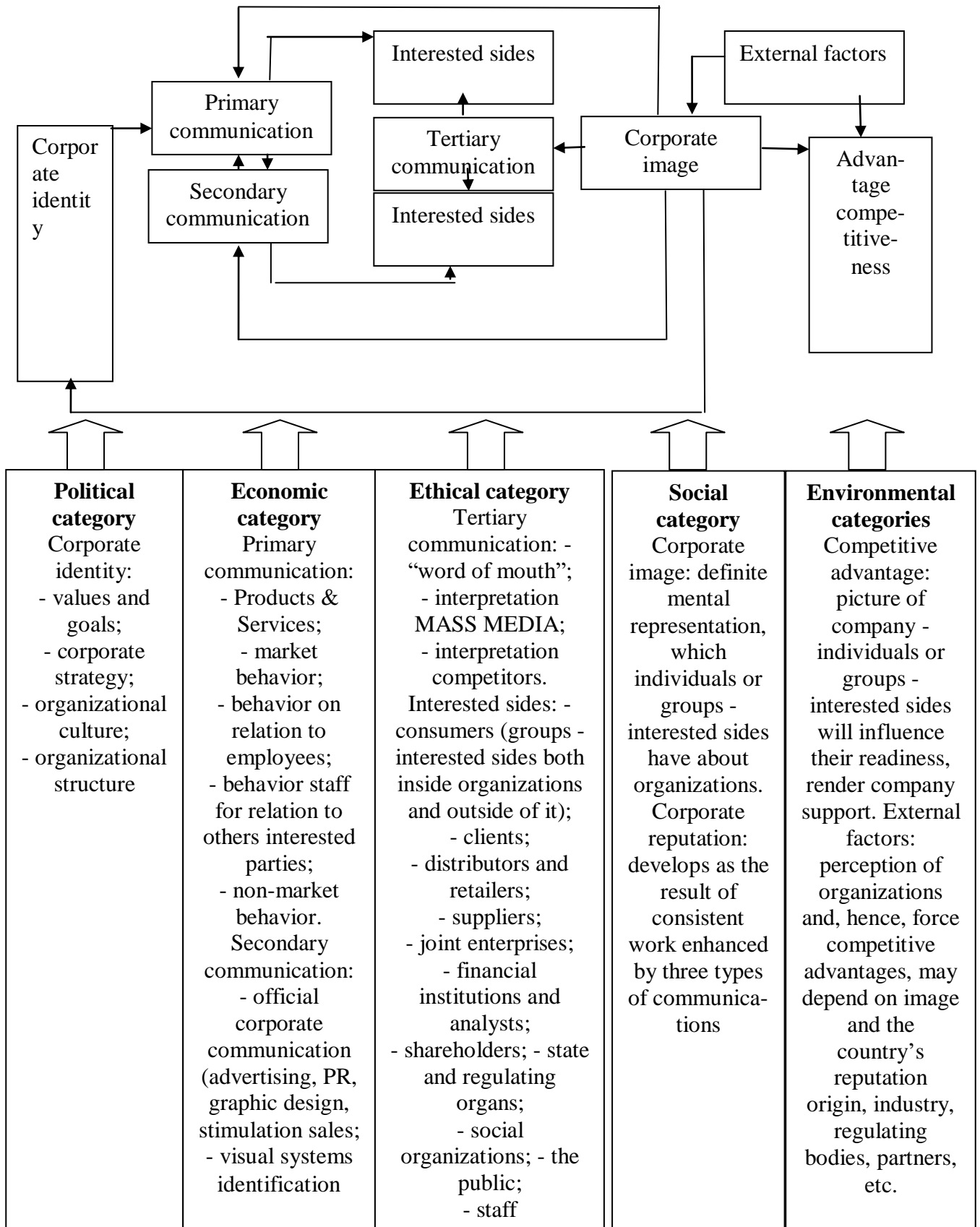

Figure 1. The role of image in the formation of the higher education institution competitiveness

The main target groups, interaction with which are necessary to the formation of future teachers' readiness to create the higher education institution image, include applicants and their parents, university graduates, partners, government bodies, the media, faculty and support staff, as well as students of the university. It should be noted that formation of future teachers' readiness to create the higher education institution image, which forms the symbolic and public capital of an organization or person (PR-subject), is one of the tasks of PR activities, therefore, the main tools used to build an image or correct it are technologies and tools of public relations. Public relations specialists use a variety of technologies: media relations, event-marketing, sponsorship and charity, investor relations, intracorporate communications, network and electronic PR, as well as tools and techniques that facilitate their implementation.

It should be noted that formation of future teachers' readiness to creation of the higher education institution image, forming the symbolic capital of an organization or person, is one of the tasks of PR activities, therefore, the main tools for the formation of an image or its correction are public relations. Developing an effective optimization program for the university, it is necessary to clearly understand the target groups that will be addressed, key messages and views, opinions and assessments of which are important for the formation of future teachers' readiness to creation of the higher education institution image. With these groups, the interaction of the university's public relations specialists should be developed. They include:

1. Applicants and their parents as one of the priority target groups in implementation of the university image strategy. The value of this group is due to the challenge facing universities to expand the market for educational services, increasing its volume by attracting the largest number of motivated talented applicants. In accordance with the preferences of applicants, they emphasize the high status of the university, the specialty prestige, the education quality, employment opportunities, students' social security.

2. University graduates are the target group, as they form the external university image among employers and themselves will become parents of potential applicants in the future.

3. It is important for the university to interact with a partners group – employers, business representatives. The purpose of working with this audience is media sphere and media education: achieving loyalty to the university, to convince partners of the education quality. It is important to give rational arguments in favor of this university graduates, under point out the usefulness and education quality.

4. Government, government bodies are needed to lobbying the interests of higher education and the university itself, influencing efforts to resolve issues of financing and other related university activities.

5. When building relationships with authorities, it is necessary to show how the university understands the importance of social responsibility of the organization, society, city, country: participation of teachers, students and tellers in public life, charity events, etc.

6. The media is a target group that influences formation of future teachers' readiness to creation of the higher education institution image through coverage of its activities and performance university evaluation.

7. The faculty and support staff are target internal audiences that play an important role in the organization of the educational process and represents the university to external audiences. The faculty and other staff jould take part in the formation of the university mission and values and in managing it.

8. Students and listeners – the target audience, the behavior and opinion of which influences the public perception of the university. In the case of an effective communication of the teaching staff with students they become devoted and grateful during the studying years. Thus, formation of future teachers' readiness to creation of the higher education institution image is created by formation of external (image of educational services, consumers educational services, leader, teachers, students and listeners, visual, social and business image) and internal images. They are based on the unique characteristics of the university, lifestyle and social status of all students' parents, status of students, applicants, graduates and partners, on the nature of the relationship between teachers, students, university leadership and government bodies, starters, employers. In today's market, everyone needs an image and there is a need for the development and application of PR-technologies for the formation of future teachers' readiness to creation of the higher education- institution image and effective management of it.

Conclusions. The relative novelty of image research, unclear concepts and sometimes different approach to it in scientific literature complicate the perception of a higher education institution's image. Most publications see this category as a multilevel process with the versatile and deep analysis of the market, social culture, psychological features of the interest groups, their sympathies and repulsions. Despite the existing conflict, image is perceived as a fundamental attribute of an academic institution in creating favourable conditions for its performance and development.

Prospects of the further research. The further research prospects include the scientific grounding of the model of formation of future teachers' readiness to creation of the higher education institution image in the master's preparation process.

REFERENCES

- Baker, J. M. (2001). *Marketing: critical perspectives on business and management*, Vol. VI. London and New York: Routledge.
- Balmer, J. M. T. (1999). Corporate Identity. *The IEBM Encyclopedia of Marketing*. London: International Business press.
- Belanger, C. H., Bali, S., Longden B. (2014). How Canadian universities use social media to brand themselves. *Tertiary Education and Management*, 20, 14-29.
- Bergami, M., Bagozzi R.P. (2000). Self-categorization, affective commitment and group self-esteem as distinct aspects of social identity in the organization. *British Journal of Social Psychology*, 39 (4), 555-577.
- Boulding, K. (1956). The Image. *University of Michigan Press*.
- Browne, P. J., Golembiewski, R. T. (1974). The line-staff concept revisited: An empirical study of organizational images. *Academy of Management Journal*, 17, 407-417.
- Csaszar, M., Wusching, T.A. (2015). Expanding geographical space on the global map of the university of Pecs's internationalization. *Central European Higher Education Cooperation Conference Proceedings, July*, (pp. 190-199).
- Dowling, G.R. (1993). Developing your company image into a corporate asset. *Long Range Planning*, 26, 101-109.
- Dutton, J. E., Dukerich, J. M. (1991). Keeping an eye on the mirror: image and identity in organizational adaptation. *Academy of Management Journal*, 34, 517-554.
- Drūteikienė, G., Gudonienė, V., Marčinskas, A. (2007). Aukštojo mokslo institucijų įvaizdis: šališki veiksniai. *Informacijos mokslai*, T. 40, 25-38.
- Drūteikienė, G. (2007). *Organizacijos įvaizdžio valdymas*. Vilnius: VU leidykla.
- Drūteikienė, G., Marčinskas, A., Miškinis, A., Galinienė, B. (2009). The impact of study quality on the image of a higher education institution. *Informacijos mokslai*, T. 48, 68-81.
- Helms, S. Key, C.H. (1994). Are students more than customers in the classroom? *Quality Progress*, 27 (9), 97-99.
- Kotler, P., Fox, K. (1995). *Strategic marketing for educational institutions*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Nagashima, A. A. (1977). Comparative 'made-in' product image survey among Japanese businessmen. *Journal of Marketing*, July, (pp. 95-100).
- Nagashima, A. A. (1970). Comparison of Japanese and US attitudes toward foreign products. *Journal of Marketing*, January, (pp. 260-266).
- Parameswaran, R. Glowacka, A. (1995). University image: An information processing perspective. *Journal of Marketing for Higher Education*, 6 (2), 41-56.
- Бернейс, Э. (2013). Инженерия согласия. *Полис. Политические исследования*, 4, 122-131 (Bernays, E. (2013). Consent engineering. *Polis. Political research*, 4, 122-131).

РЕЗЮМЕ

Лохоня Николай. Теоретические основы формирования готовности будущих преподавателей к созданию имиджа учреждения высшего образования.

Образование является неотъемлемой частью жизни общества, от развития которой зависит интеллектуальный и духовный потенциал страны. С проникновением в образовательную сферу рыночных отношений, глобализацией образовательных услуг, с одной стороны, и особенностями демографической

ситуації в нашій країні, з другої, роль маркетингових і PR-технологій в формуванні іміджу вищих навчальних закладів складно переоцінити. Таким чином, теоретичні основи формування готовності майбутніх викладачів до створення іміджу вищої освіти не тільки посилює значимість окремого університету, але і впливає на формування іміджу освіти в цілому. Тому дуже важливо приділяти увагу формуванню, підтримці й коригуванню теоретичних основ формування готовності майбутніх викладачів до створення іміджу вищої освіти як елемента його конкурентоспроможності.

Ключеві слова: теоретичні основи, формування, готовність майбутніх викладачів, університет вищої освіти, імідж.

АНОТАЦІЯ

Лохоня Микола. Теоретичні основи формування готовності майбутніх викладачів до створення іміджу вищої освіти.

Освіта є невід'ємною частиною життя суспільства, від розвитку якої залежить інтелектуальний та духовний потенціал країни. Із проникненням в освітню сферу ринкових відносин, глобалізацією освітніх послуг, з одного боку, та особливостями демографічної ситуації в нашій країні, з іншого, роль готовності майбутніх викладачів до створення іміджу вищої освіти складно переоцінити. Таким чином, теоретичні основи формування готовності майбутніх викладачів до створення іміджу вищої освіти не тільки посилює значимість окремого університету, але й впливає на формування іміджу освіти в цілому. Тому дуже важливо приділяти увагу формуванню, підтримці й коригуванню теоретичних основ формування готовності майбутніх викладачів до створення іміджу вищої освіти. У статті розкрито сучасні теоретичні підходи до формування готовності майбутніх викладачів до створення іміджу вищої освіти як елемента його конкурентоспроможності.

Конкуренція є однією з найбільш важливих ознак ринкової економіки та розуміється як суперництво між суб'єктами ринку. Всі дії цих суб'єктів зі створення та збуту товарів і послуг, управління виробництвом, формування та реалізації стратегічних та тактичних завдань спрямовані на те, щоб визначити суперників, створити конкурентну перевагу. Конкуренція сприяє збагаченню пропозиції, її пристосування до мінливих потреб населення, постійному виведенню на ринок нових, більш досконалих товарів і послуг.

Зміцнити власні позиції в конкурентному середовищі можна різними способами, у тому числі й за допомогою іміджу вищої освіти. У статті описані PR-технології, що застосовуються для формування готовності майбутніх викладачів до створення іміджу вищої освіти: іміджу освітньої послуги, споживачів освітніх послуг, внутрішнього іміджу ЗВО, іміджу керівника, викладачів та студентів, візуального, соціального та бізнес-іміджу університету. Актуалізовані такі PR-технології, необхідні для побудови і реалізації імідж-системи в університеті, як media relations, event-marketing, спонсорство та благодійність, інвестор рілейшнз, технології тимбилдінга.

Ключові слова: теоретичні основи, формування, готовність майбутніх викладачів, заклад вищої освіти, імідж.

УДК 378.147:376.011.3-051]-027.561

Людмила Мороз

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-6087-1252

Лариса Стахова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-0540-0674

Анатолій Кравченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-9523-7435

Ірина Кравченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-9240-5993

Катерина Зелінська-Любченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0002-9986-4989

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/167-176

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ

На підставі вивчення науково-методичної, спеціальної літератури, електронних ресурсів та зіставлення різних поглядів щодо проблеми дослідження, авторами конкретизовано основні проблеми й визначено перспективи професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів у закладах вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства. Прогресивними напрямками оптимізації освітнього процесу авторами визначено: використання актуальних наукових досягнень; урахування вітчизняних традицій та новітніх розробок провідних країн світу; оновлення дидактичного забезпечення та створення ефективних умов для професійного й особистісного саморозвитку майбутнього успішного фахівця-логопеда.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна компетентність, майбутній учитель-логопед, студенти-логопеди, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Сучасний цивілізаційний розвиток нашої держави створює нові вимоги щодо належного забезпечення всіх сфер життєдіяльності населення, зумовлюючи суттєві політичні, економічні, соціальні та освітні перетворення. Бурхливі перетворення сучасного суспільства спричиняють постійне зростання запитів щодо підготовки компетентного фахівця, зокрема в галузі спеціальної освіти. Трансформація вітчизняної освітньої системи, орієнтація на новітні освітні тенденції і світові досягнення викликає зміну поглядів щодо професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів. Наразі в суспільстві визначається висока соціальна

значимість професії логопеда, здатного вирішувати все більш складні фахові завдання та приймати нові професійні виклики. Така ситуація зумовлена не лише постійним збільшенням кількості дітей із порушенням мовленнєвого розвитку різного ґенезу та ускладненням структури мовленнєвих розладів, а й зміною освітніх пріоритетів, упровадженням нових державних освітніх концепцій і стандартів, переходом на новий зміст і структуру освіти дітей із порушенням психофізичного розвитку, зокрема мовлення.

З огляду на це, в умовах сьогодення закладам вищої освіти належить здійснювати моніторинг та своєчасно реагувати на зміни соціальних запитів, корегуючи стратегію підготовки фахівців відповідно до актуальних потреб та вимог (Дегтяренко, 2015, с. 7). Зокрема, важливим завданням сьогодення є розробка прогресивних напрямів удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів.

Аналіз актуальних досліджень. Різним питанням професійної підготовки майбутніх учителів присвячені фундаментальні дослідження В. Андрущенка, І. Беха, І. Зязюна, В. Кременя, В. Сластьоніна, Т. Сорочан тощо. Проблеми професійної компетентності майбутніх учителів розглядались у роботах О. Абдуліної, С. Архангельського, В. Береки, З. Васильєва, В. Євдокимова, А. Кірсанова та ін. Проблеми професійної компетентності майбутніх учителів-логопедів визначались у дослідженнях О. Жукатинської Т. Корнійченко, О. Кузенко, О. Марченко, Ю. Пінчук, Ю. Ріюцун, Н. Сінопальникової та ін. Проблеми професійної підготовки майбутніх спеціальних педагогів, зокрема і вчителів-логопедів, розглядались у дослідженнях В. Бондаря, Т. Дегтяренко, І. Дмитрієвої, О. Марченко, С. Миронової, Н. Пахомової, В. Синьова, Л. Федорович, С. Федоренко, С. Цимбал-Слатвінської, В. Шевченка, М. Шеремет та ін.

Означені дослідження розкривають значущість проблеми, наголошують на необхідності постійного критичного аналізу та пошуку шляхів оптимізації підготовки фахівців означеного профілю в закладах вищої освіти.

Таким чином, **мета статті** полягає у визначенні основних проблем та окресленні прогресивних напрямів професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів у закладах вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства.

Методи дослідження: аналіз, систематизація й узагальнення даних науково-методичної, спеціальної літератури та електронних ресурсів; аналіз виступів провідних науковців галузі спеціальної освіти, обговорення актуальних питань та викликів на науково-практичних заходах різного рівня і зіставлення різних поглядів щодо проблеми дослідження.

Методологічними засадами дослідження стали положення щодо діалектичного підходу до пізнання явищ оточуючої дійсності; єдності та взаємообумовленості теорії і практики освіти; ролі діяльності й активності в розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні перед українською системою вищої педагогічної освіти постають нові виклики. Провідні науковці наголошують, що підготовка кваліфікованих спеціалістів для роботи в нових умовах спеціальної освітньої системи потребує модернізації (Синьов, 2015, с. 393). Існує необхідність критичного аналізу й переосмислення попереднього досвіду підготовки фахівців та пошуку нових підходів до професійної підготовки студентів у закладах вищої освіти (Шеремет, 2020, с. 6).

Наукові розвідки переконливо свідчать, що існуюча система професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів у сучасних умовах виправдовує себе лише частково. Наразі існує потреба підготовки нової генерації вчителів-логопедів – кваліфікованих фахівців, які не лише володіють необхідними знаннями, уміннями та навичками, але і здатних до особистісного розвитку, творчої самореалізації, постійного професійного самовдосконалення, відкритих до взаємодії, тобто фахівців із активною професійною позицією, здатних ефективно здійснювати специфічну професійну діяльність у сучасних умовах.

З огляду на зазначене вище, професійну підготовку майбутніх учителів-логопедів необхідно розглядати як складний, динамічний, багатокомпонентний та багаторівневий процес. Цей цілеспрямований та керований процес повинен забезпечувати формування професійної компетентності й особистісних якостей майбутнього вчителя-логопеда для ефективного здійснення ним фахової діяльності (Сінопальникова, 2014, с. 179).

Сучасна система професійної підготовки фахівців спеціальної освіти, зокрема майбутніх учителів-логопедів, перебуває в стані реформування та потребує розроблення нових освітніх стратегій з урахуванням сучасних світових тенденцій підготовки фахівців у галузі спеціальної освіти (зокрема логопедії). Такі орієнтири, на наше переконання, дадуть змогу підвищувати конкурентоздатність закладів освіти та готувати фахівців належного, відповідного світовим стандартам рівня, здатних забезпечувати не лише потреби внутрішньодержавного ринку праці, а й скласти належну конкуренцію випускникам провідних європейських вищих закладів освіти. У цьому контексті пріоритетним є посилення співробітництва з провідними, передусім, європейськими закладами вищої освіти (зокрема слов'янськими країнами, ураховуючи мовну та мовленнєву специфіку професійної діяльності

логопеда; близькість Україні щодо історичного, економічного, культурного розвитку; країнами, які є членами Європейського Союзу) в напрямі наукового, практичного, організаційного, управлінського тощо співробітництва. Збільшення участі провідних науковців у міжнародних проєктах, конференціях і семінарах з обміну досвідом, стажування науково-педагогічних працівників у провідних закладах європейських країн, участь студентів у міжнародних стажуваннях та різноманітних студентських заходах (форумах, симпозіумах, фестивалях, майстер-класах тощо).

Як наголошує М. Шеремет (Шеремет, 2020, с. 7), посиленої уваги в цьому контексті потребує проблема активізації працевлаштування випускників із України в європейському чи міжнародному просторі, яка повинна вирішуватись як на загальнодержавному, так і місцевому, університетському рівнях.

Принагідно зазначимо, що в усьому світі показник працевлаштування випускників закладів вищої освіти визнається головним індикатором якості та економічної ефективності національних освітніх систем. Незважаючи на реформування національної системи вищої освіти, її інтеграцію в освітній та науковий європейський простір, в Україні й досі відсутня національна система регулярного моніторингу працевлаштування випускників не лише за кордоном, але й у межах нашої країни (Гринькевич, 2019, с. 129). Наразі актуальним викликом для України є необхідність створення державної електронної бази даних працевлаштування випускників закладів вищої, зокрема спеціальної освіти, з використання прогресивного міжнародного досвіду.

Разом із тим, важливим завданням реформування вищої спеціальної освіти України повинен залишатись орієнтир на збереження культурних надбань національної освітньої системи, що передбачає збереження традиційних і створення сучасних національних особливостей. На наш погляд, професійна підготовка сучасних учителів-логопедів повинна втілювати найкращі вітчизняні традиції й надбання, урахувати існуючі особливості системи освіти дітей із порушенням психофізичного розвитку, а також збагачувати її інноваційними закордонними розробками, грамотно та гармонійно впроваджувати новітні досягнення, творчо адаптувати актуальний світовий досвід із урахуванням об'єктивних реалій сьогодення.

В Україні є ким і чим пишатися. Закордонними спеціалістами визнаються й високо цінуються методологічні та теоретичні напрацювання провідних вітчизняних науковців (Синьов, 2015, с.). Так, далеко за межами України відомі наукові школи В. Бондаря, Т. Вісковатової, В. Засенка, Т. Сак, В. Синьова, М. Шеремет та ін. Теоретико-практичні напрацювання

представників цих наукових шкіл складають основу вітчизняної системи спеціальної та інклюзивної освіти, довели свою ефективність та актуальність і викликають значний інтерес у зарубіжних колег.

Важливим чинником оптимізації професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів у закладах вищої освіти є використання актуальних досягнень у галузі педагогіки, психології, медицини та інших суміжних галузях науки. Існує необхідність постійного підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки, проведення досліджень із використанням сучасного обладнання й технологій, опанування новітніми методами дослідження, набуття досвіду проведення науково-дослідної роботи та впровадження її результатів у практичну діяльність.

Майбутні вчителі-логопеди потребують ґрунтовної фундаментальної підготовки з медико-біологічних та психолого-педагогічних, спеціальних дидактичних дисциплін із метою формування належного рівня діагностичної, консультативної, корекційно-розвиткової та навчально-виховної компетентностей (Пахомова, 2017, с. 375). У першу чергу така підготовка повинна відбуватися на засадах системності та інтеграції медико-психологічних і педагогічних складових (Пахомова, 2013) та практичної орієнтованості на професійну діяльність учителя-логопеда. Ефективність і результативність системності педагогічної, психологічної та медичної підготовки вчителів-логопедів повинна оцінюватися з методологічних позицій, які мають бути покладені в основу подальшого теоретичного й експериментального дослідження цієї проблеми в закладах вищої освіти (Пахомова, с. 192).

Крім того, фундаментальна підготовка має бути не лише актуальною на момент навчання, але й випереджальною. У бурхливому інформаційному суспільстві дуже швидко інформація стає не актуальною, застарілою. А, отже, процес професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів потребує прогностичного підходу на основі моніторингу основних новітніх розробок у різних, суміжних галузях науки і практики та постійного оновлення на цій основі освітньо-професійних програм із метою підготовки актуального, на момент закінчення закладу вищої освіти, фахівця.

Переорієнтація вітчизняної системи на передові освітні досягнення та стандарти освіти зумовлює зміну поглядів щодо підготовки майбутніх учителів-логопедів шляхом упровадження компетентнісного підходу як сучасної парадигми розвитку освіти. Реалізація компетентнісного підходу вимагає від закладів вищої освіти такої організації освітнього процесу, яка б забезпечувала здобувача не лише знаннями, уміннями та навичками, а й розвивала професійно значущі особистісні якості, формувала здатність

аналізувати та вирішувати проблемні ситуації, обирати оптимальні варіанти їх вирішення (Мороз, 2020, с. 206).

Компетентністний підхід також виступає як шлях реальної співпраці закладів вищої освіти та роботодавців, за якої останні виступають не лише в ролі «споживачів», але й активних «замовників» освітніх послуг, висловлюючи свої погляди щодо підготовки компетентного фахівця. Така взаємодія спрямована на практико орієнтовану підготовку сучасного фахівця, покликана об'єднувати науково-теоретичну підготовку з практичною діяльністю, орієнтувати освітній процес на професійні реалії сьогодення (Мороз, 2020, с. 206).

Наразі суспільству потрібні не лише високоосвічені, добре теоретично й практично підготовлені, а й компетентні вчителі-логопеди, здатні швидко адаптуватися до нових умов праці, брати на себе відповідальність за свої професійні рішення та дії, готові швидко переучуватися, навчатися та самовдосконалюватися протягом усього життя. Такі виклики потребують своєчасного реагування з боку закладів вищої освіти шляхом ініціювання постійного перегляду та оновлення стандартів вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

На сучасному етапі розвитку вищої спеціальної освіти, зокрема логопедичної, визначається необхідність оновлення змісту, форм та методів підготовки майбутніх учителів-логопедів, їх приведення у відповідність до вимог та потреб сучасності. Упровадження інноваційного, інтерактивного, технологічного дидактичного забезпечення у процес професійної підготовки повинно сприяти підготовці висококваліфікованих, компетентних фахівців, здатних до соціальної адаптації й забезпечення подальших якісних суспільних освітніх перетворень. Цей процес повинен відбуватись із дотриманням балансу традиційних та інноваційних технологій підготовки.

Прогресивним напрямом професійної підготовки майбутніх логопедів, на думку С. Цимбал-Слатвінської, є забезпечення сприятливого інноваційного середовища для освітньої діяльності майбутніх фахівців, у якому інтегровано традиційні методи й новітні інформаційні технології (Цимбал-Слатвінська, 2020, с. 14).

На сьогодні важливим і нагальним напрямом оптимізації освітнього процесу в Україні є академічна мобільність студентів-логопедів, яку необхідно розглядати як право на отримання ними якісної підготовки, набуття нового актуального досвіду, розширення кругозору та подальшу професійну самореалізацію.

Академічна мобільність майбутніх учителів-логопедів повинна реалізуватися шляхом їх навчання, проходження навчальної і виробничої практик, проведення наукових досліджень у закладах-партнерах України (внутрішня академічна мобільність) та закордонних ЗВО-партнерах (зовнішня академічна мобільність). Це дасть можливість майбутнім учителям-логопедам набути нових професійних навичок, краще зрозуміти специфіку професійної діяльності, орієнтуватись у новітніх досягненнях спеціальної освіти, зокрема логопедії, бути залученими до кращих світових практик.

На основі вимог, які висуває сьогодні суспільство до професійної підготовки вчителя-логопеда як результату його навчання в закладі вищої освіти стає зрозумілим, що сучасний фахівець повинен мати не лише високий рівень компетентності, а й володіти високим рівнем розвитку професійно необхідних особистісних якостей, серед яких професійна та громадянська відповідальність відіграють провідну роль (Мартинчук, 2017, с. 157-158). До базових моральних якостей учителів-логопедів необхідно віднести: позитивне емоційне ставлення до дітей і професії; здатність до співпереживання, співчуття до проблем дитини та її сім'ї; відповідальність за результати своєї діяльності та їх роль у подальшій долі дитини тощо.

Цілком зрозуміло, що особистісні якості майбутнього вчителя-логопеда визначаються специфікою його професійної діяльності, що передбачає не лише навчально-виховну, діагностично-консультативну, профілактичну та корекційно-розвивальну роботу з дітьми з порушенням мовлення, але й (у першу чергу) прийняття дитини з порушенням, можливість і необхідність надання допомоги у становленні її як особистості. Тож, перед сучасними закладами вищої освіти постають завдання створення ефективних умов для професійного й особистісного саморозвитку майбутнього успішного фахівця-логопеда, розкриття та розвитку загальнолюдських та професійно значущих особистісних якостей (Мартинчук, 2017, с. 157-158).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, проведені розвідки дають можливість констатувати, що проблема професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів потребує постійної уваги та оптимізації відповідно до актуальних вимог розвитку суспільства, наукового й технічного прогресу і виступає необхідною умовою ефективного здійснення ними специфічної професійної діяльності.

У ході дослідження визначено, що професійну підготовку майбутніх учителів-логопедів необхідно розглядати як складний, динамічний, багатокомпонентний та багаторівневий процес, який повинен забезпечувати формування професійної компетентності та особистісних

якостей майбутнього вчителя-логопеда для ефективного здійснення ним фахової діяльності.

Прогресивними напрямками оптимізації освітнього процесу визначені: розроблення нових освітніх стратегій з урахуванням сучасних світових тенденцій підготовки фахівців у галузі спеціальної освіти, зокрема логопедії; використання актуальних досягнень у галузі педагогіки, психології медицини та інших суміжних галузях науки; урахування вітчизняних традицій, сучасних особливостей системи освіти дітей із порушенням психофізичного розвитку та новітніх розробок провідних країн світу; оновлення змісту, форм та методів підготовки, їх приведення у відповідність до вимог та потреб сучасності; створення ефективних умов для професійного й особистісного саморозвитку майбутнього успішного фахівця.

У подальшому більш ретельну увагу плануємо приділити розробленню теоретичних та методичних засад оптимізації професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів у закладах вищої освіти України.

ЛІТЕРАТУРА

- Гринькевич, О. С., Садова, У. Я., Левицька, О. О. (2019). Міжнародний досвід моніторингу працевлаштування випускників та шляхи його застосування в Україні. *Демографія та соціальна економіка*, 1 (35), 126-138. Режим доступу: <https://dse.org.ua> (Hrynkevych, O. S., Sadova, U. Ya., Levytska, O. O. (2019). International experience in monitoring graduates' employment and ways of its application in Ukraine. *Demography and Social Economy*, 1 (35), 126-138. Retrieved from: <https://dse.org.ua>).
- Дегтяренко, Т. М. (2015). Модифікація професійної підготовки фахівців у контексті модернізації системи спеціальної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (47), 3-10 (Dehtiarenko, T. M. (2015). Modification of professional training in the context of modernization of the special education system. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 3 (47), 3-10).
- Мартинчук, О. В. (2017). Компетентнісний підхід до фахової підготовки вчителів-дефектологів для забезпечення освітньої інтеграції дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (корекційна педагогіка та спеціальна психологія)*, 24, 153-158 (Martynchuk, O. V. (2017). Competence approach to the professional training of special education teachers to ensure the educational integration of children with mental and physical disabilities. *M.P. Dragomanov NPU Scientific Journal (Correction Pedagogy and Special Psychology)*, 24, 153-158).
- Мороз, Л. В., Крот, Г. В. (2020). Професійна компетентність майбутнього магістра-логопеда. *Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної практичної конференції (27 лютого 2020 р.)*. Суми: НІКО, (сс. 206-208) (Moroz, L.V., Krot, H. V. (2020). Professional competence of the future master speech therapist. *Personal-professional competence of a teacher: theory and practice: collection of materials of the IV All-Ukrainian scientific-methodical practical conference (February 27, 2020)*, (pp. 206-208)).
- Пахомова, Н. Г. (2011). Системність як методологічна основа професійної підготовки вчителя-логопеда. *Науковий часопис Національного педагогічного університету*

- імені М. П. Драгоманова (корекційна педагогіка та спеціальна психологія), 18, 192-196 (Pakhomova, N. H. (2011). Systematicity as a methodological basis for the professional training of a speech therapist. *M. P. Dragomanov NPU Scientific Journal (Correction Pedagogy and Special Psychology)*, 18, 192-196).
- Пахомова, Н. Г. (2013). Інтеграція медико-психологічної і педагогічної складових професійної підготовки в умовах кредитно-модульної системи. *Педагогіка та психологія*, 43, 63-72. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2013_43_12 (Pakhomova, N. H. (2013). Integration of medical-psychological and pedagogical components of professional training in the conditions of credit-module system. *Pedagogy and Psychology*, 43, 63-72. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2013_43_12).
- Пахомова, Н. Г. (2017). Діагностико-корекційний консалтинг в системі підготовки фахівця до роботи в умовах інклюзії. *Матеріали Всеукраїнської (заочної) науково-практичної конференції. Спеціальна освіта стан та перспективи*, (с. 374-377) (Pakhomova, N. H. (2017). Diagnostic and correctional consulting in the system of preparation of the specialist for work in the conditions of inclusion. *Proceedings of the All-Ukrainian (correspondence) scientific-practical conference. Special education status and prospects*, (pp. 374-377)).
- Сінопальникова, Н. М. (2014). Підготовка майбутніх вчителів-логопедів до професійної діяльності. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, 43, 173-182 (Sinopalnikova, N. M. (2014). Training of future teachers-speech therapists for professional activity. *Means of educational and research work*, 43, 173-182).
- Синьов, В. М., Шеремет, М. К. (2015). Основні тенденції модернізації підготовки корекційних педагогів в умовах реформування освітньої галузі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 7 (51), 390-396 (Syniov, V. M., Sheremet, M. K. (2015). The main trends in the modernization of the training of correctional teachers in terms of reforming the education sector. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 7 (51), 390-396).
- Цимбал-Слатвінська, С. В. (2020). *Теорія і практика професійної підготовки майбутніх логопедів в умовах інформаційно-освітнього середовища вищих навчальних закладів* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04). Умань (Tsymbal-Slatvinska, S. V. (2020). *Theory and practice of professional training of future speech therapists in the information and educational environment of higher educational institutions* (DSc thesis abstract). Uman).
- Шеремет, М. К., Супрун, Д. М., Кондукова, С. В. (2020). Професійна підготовка фахівців спеціальної освіти в умовах сьогодення. *Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами*, (с. 6-10). Режим доступу: <https://fsio.npu.edu.ua/images/> (Sheremet, M. K., Suprun, D. M., Kondukova, S. V. (2020). Professional training of special education specialists in today's conditions. *Proceedings of the IV All-Ukrainian scientific-practical conference. Innovative approaches in education and rehabilitation of children with special educational needs*, (pp. 6-10. Retrieved from: <https://fsio.npu.edu.ua/images/>).

РЕЗЮМЕ

Мороз Людмила, Стахова Лариса, Кравченко Анатолий, Кравченко Ирина, Зелинская-Любченко Екатерина. Современные проблемы профессиональной подготовки будущих учителей-логопедов.

В статье конкретизированы основные проблемы профессиональной подготовки будущих учителей-логопедов в высших образовательных учреждениях на современном

этапе развития общества. Авторы отмечают, что профессиональную подготовку будущих учителей-логопедов необходимо рассматривать как сложный, динамичный, многокомпонентный и многоуровневый процесс, который должен осуществляться с учетом современных мировых тенденций подготовки специалистов в области специального образования. Прогрессивными направлениями оптимизации образовательного процесса авторами определены: использование актуальных научных достижений; учет отечественных традиций и новейших разработок ведущих стран мира; обновление дидактического обеспечения и создание эффективных условий для профессионального и личностного саморазвития будущего успешного специалиста-логопеда.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональная компетентность, будущий учитель-логопед, студенты-логопеды, учреждение высшего образования.

SUMMARY

Moroz Liudmyla, Stakhova Larysa, Kravchenko Anatolii, Kravchenko Iryna, Zelinska-Liubchenko Kateryna. Modern problems and prospects of professional training of future teachers-speech therapists.

The article identifies the main problems and prospects for professional training of future teachers-speech therapists at higher education institutions at the present stage of society development.

Research methods: analysis, systematization and generalization of data of scientific and methodological, special literature and electronic resources; analysis of speeches of leading scientists in the special education field, current issues discussion and challenges at scientific and practical events of different levels and comparison of different views on the research problem.

It is determined in the article that the existing system of professional training of future teachers-speech therapists in modern conditions justifies itself only partially. Currently, there is a need to train a new generation of teachers-speech therapists – qualified professionals, who do not only have the necessary knowledge, skills and abilities, but also are capable of personal development, creative self-realization, continuous professional self-improvement, open to interaction, professionals with active professional position effectively carry out specific professional activities in modern conditions. Such guidelines will increase the education institutions competitiveness and train specialists at the appropriate level, in line with international standards, able to meet not only the needs of the domestic labor market, but also to compete with graduates of leading European higher educational institutions.

The authors emphasize that professional training of future teachers-speech therapists should be considered as a complex, dynamic, multicomponent and multilevel process, which should take into account current global trends in the training of specialists in the special education field. Progressive areas of educational process optimization, the authors have identified: the use of current scientific advances; taking into account domestic traditions and the latest developments of the world's leading countries; updating the didactic support and creating effective conditions for professional and personal self-development of the future successful speech therapist.

Key words: professional training, professional competence, future teacher-speech therapist, students-speech therapists, institution of higher education.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ

У статті розглянуто теоретичні питання побудови структурно-функціональної моделі формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у процесі іншомовної підготовки. Використано дані психолого-педагогічних джерел та проведених наукових досліджень щодо визначеної теми. Це дало можливість виокремити складники структурно-функціональної моделі: змістовно-цільовий; процесуальний; результативний.

Експериментальна робота з перевірки дієвості структурно-функціональної моделі в освітній процес вищих військових закладів здійснювалась у три етапи і охопила такі дисципліни освітньої програми підготовки курсантів: «Військово-спеціальна мовна підготовка» та «Іноземна мова за професійним спрямуванням».

Ключові слова: *іншомовна підготовка, майбутні офіцери, модель, компоненти, організаційно-педагогічні умови, методи, метод проєктів, ситуативний метод.*

Постановка проблеми. Комунікативна компетентність є однією із складових професійної підготовки майбутніх офіцерів. У нашому баченні одним із шляхів її розвитку є процес іншомовної підготовки. Сучасний офіцер повинен широко і свідомо використовувати знання, набуті в закладі освіти, володіти професійною іншомовною підготовкою, що дозволяє швидко адаптуватися до сучасних умов та бути здатним до самореалізації та самоосвіти у своїй професійній діяльності.

Щоб спрогнозувати будь-який процес, можна використовувати метод моделювання. Він є популярний у всіх без винятку науках і на всіх етапах наукового дослідження. Це можна пояснити тим, що вдається зробити будь-яке явище дійсності доступним для пізнання.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичні підходи до процесу моделювання ми знайшли у працях Ю. Бабанського, С. Гончаренка, Р. Горбатюка Т. Ільїної, Н. Новіка, О. Пехоти, Л. Фрідмана, В. Штоффа та ін.

Метод моделювання, базований на системному підході, обґрунтувала низка науковців М. Анісімов, Т. Гуменюк, О. Дахін, Н. Кушнарєнко, Є. Лодатко, Є. Павлютенков, Р. Серветником, О. Шапран та ін.

Метою статті є висвітлення теоретичних питань побудови структурно-функціональної моделі формування комунікативної

компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у процесі іншомовної підготовки.

Методи дослідження. У проведеному дослідженні було використано дані психолого-педагогічних джерел та проведених наукових досліджень щодо формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у процесі іншомовної підготовки.

Застосовано порівняльний метод аналізу. Це дало можливість виокремити складники структурно-функціональної моделі формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у процесі іншомовної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Розробка структурно-функціональної моделі формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у процесі іншомовної підготовки була одним із ключових завдань нашого дослідження. Під моделюванням у науці розуміється процес побудови, вивчення й застосування моделей, що тісно пов'язано з такими категоріями, як абстракція, аналогія, гіпотеза та інші. Процес моделювання включає і побудову абстракцій, і умовиводи за аналогією, і конструювання наукових гіпотез.

Моделювання розглядаємо як загальнонауковий метод дослідження, сутність якого полягає в побудові та дослідженні особливих об'єктів – моделей та інших об'єктів – оригіналів чи прототипів. У філософському словнику (*Філософський енциклопедичний словник, 2002*), зазначено, що моделювання доцільно розглядати як метод дослідження об'єктів пізнання, що передбачає побудову й вивчення моделей предметів і явищ.

Модель у певному сенсі відображає (відтворює, моделює, описує, імітує) деякі цікаві для дослідника риси об'єкта. У перекладі з французької «модель» означає «аналог», «схема», «структура» тощо. Модель у латинській мові – образ, зменшений варіант, тобто спрощений опис складного явища або процесу. Виходячи з цього, модель – це штучно створений об'єкт у вигляді схеми, конструкцій, знакових форм або формул, який, будучи подібний до досліджуваного об'єкта (або явища), відображає й відтворює в простому і абстрактному вигляді структуру досліджуваного процесу або явища (Ягупов, 2003).

На думку О. Єлькіна, «узагальнення наявних у науковій літературі визначень поняття «модель» дозволяє встановити, що їх автори називають ознаки, властиві моделям: штучно створений зразок; структура, яка відтворює частину дійсності в спрощеному вигляді; наочна форма

відображення оригіналу, конкретний образ об'єкта, у якому відображаються реальні або передбачувані властивості» (Елькина, 2007).

У нашому дослідженні експериментальна робота з формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у процесі іншомовної підготовки побудована таким чином, що модель висловлює зміст пояснювальних явищ у спрощених структурах об'єктів, за допомогою яких модель з'ясовує зв'язки і відносини об'єктів та явищ. Таким чином, основною функцією педагогічної моделі є відображення й відтворення в більш простому вигляді структури багатofакторного явища, безпосереднє розгляд якої дає нові знання про об'єкт вивчення (Панфілов, 2005).

Так, за Ю. Кулаковим, А. Коганом та А. Пироговим (Кулаков та ін., 2011), моделювання – це процес створення ієрархій моделей, у яких деяка реально існуюча система моделюється в різних аспектах і різними засобами. Посилаючись на А. Москаленко, серед основних аспектів застосування нашого моделювання виділяємо наступні (Москаленко, 2001):

– гносеологічний аспект: модель грає роль проміжного об'єкта в процесі пізнання педагогічного явища;

– загальнопедагогічний аспект, який дозволяє оцінювати зв'язки й відносини між характеристиками стану різних елементів навчально-виховного процесу на різних рівнях їх опису та вивчення;

– психологічний, який дозволяє вести опис різних сторін навчальної та педагогічної діяльності і виявляти на цій основі психолого-педагогічні закономірності.

До розробки педагогічних моделей навчання науковці висувують певні специфічні вимоги:

– концептуальність: модель повинна спиратися на наукову концепцію, до складу якої входять філософське, психологічне, дидактичне, соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітніх цілей;

– системність: модель повинна мати всі ознаки системи: логіку процесу, взаємозв'язок усіх його складових, цілісність;

– керованість: передбачає можливість керування, поетапної діагностики навчального процесу, зміну засобів і методів для поліпшення результатів;

– ефективність: модель повинна бути оптимальною за параметрами «результат/витрати», гарантовано досягати прийнятих стандартів навчання та виховання;

– відтворюваність: передбачає можливість переносу моделі для застосування іншими закладами освіти (Елькина, 2007).

Модель – інструмент пізнання, за допомогою якого дослідник вивчає те, що його цікавить. Таким чином, під моделлю розуміють подумки представлений об'єкт (або опис об'єкта, системи), який у процесі дослідження за певних умов заміщає об'єкт-оригінал (для вивчення оригіналу або відтворення його будь-яких властивостей) так, що його безпосереднє вивчення дає нові знання про об'єкт-оригінал (у результаті перенесення однієї структури на іншу). Під час створення моделі формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у процесі іншомовної підготовки ми керувалися такими вимогами:

- по-перше, коректність моделі, що має на увазі оптимальність співвідношення взаємодіючих у моделі елементів, що відбивають реальний модельований об'єкт;

- по-друге, вона дає конкретний опис основ функціонування системи й відповідає реальним властивостям та взаємозв'язкам елементів модельованої системи;

- по-третє, відповідність моделі рівню дослідження, що дозволяє зробити висновки та узагальнення, що перевіряються експериментальним шляхом (Ягупов, 2003).

Моделювання – це процес створення ієрархії моделей, у яких освітній і виховний процес моделюється в різних аспектах і різними засобами. Моделювання педагогічних систем є однією з найважливіших задач сучасної освіти, оскільки зростає значимість проектування й упровадження нових інноваційних технологій, що відповідають передовим теоретичним ідеям вітчизняної науки. У педагогічній науці метод моделювання обґрунтований у працях (Давидов, 2003; Дахін, 2003; Штофф, 1966).

На основі аналізу наукових здобутків зазначених науковців можна виділити основні етапи педагогічного моделювання, що були застосовані під час побудови структурно-функціональної моделі формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у процесі іншомовної підготовки.

Перший етап передбачає вивчення сутності модельованого педагогічного явища чи об'єкта у військовому ЗВО, виявлення закономірностей його функціонування та розвитку, визначення життєво важливих складових.

Другий етап педагогічного моделювання полягає у визначенні завдань моделювання. Власне на основі конкретизації завдань здійснюється вибір модельованих властивостей реального педагогічного явища чи об'єкта.

На третьому етапі здійснювалося безпосереднє створення моделі формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у процесі іншомовної підготовки, упровадження якої допоможе покращити навчально-професійну діяльність курсантів та інтенсифікувати освітній процес військових ЗВО.

Четвертий етап передбачає перевірку валідності структурно-функціональної моделі формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у процесі іншомовної підготовки в дослідно-експериментальній роботі (Маслій, 2020).

Для побудови власної структурно-функціональної моделі варто дати визначення поняття «модель». Моделювання – це обов'язкова частина педагогічного дослідження, яка використовується для опису й дослідження різноманітних процесів, у тому числі інформаційних, нововведень, властивостей, а також закономірностей розвитку системи освіти, навчальних середовищ тощо (Копняк, 2015).

Структурна модель відображає графічно всі структурні властивості певного об'єкта (Копняк, 2015). Під функціональною моделлю розуміється така модель, яка надає можливість вивчити функціональні особливості певного процесу, а також визначити її значення у взаємозв'язку з усіма внутрішніми та зовнішніми елементами. Узагальнюючи дані тлумачення, дамо визначення структурно-функціональної моделі. Отже, під структурно-функціональною моделлю ми будемо розуміти модель, яка графічно відображає функціональні особливості структурних елементів певного процесу.

На основі проведеного аналізу й реально існуючої системи освітнього процесу в умовах проведення експерименту і, беручи до уваги цю класифікацію, нами була розроблена структурно-функціональна модель, що розглядається як цілісна система. Вона складається зі змістовно-цільового, процесуального, результативного блоків, пов'язаних між собою. Структурно-функціональна модель розглядається як сукупність закономірних, функціонально пов'язаних компонентів, складових певної цілісної системи. Компоненти (блоки) даної моделі розкривають внутрішню організацію (структуру) процесу формування соціокультурної компетенції курсантів, відповідають за адекватне відтворення взаємодії між елементами даного процесу й мають функціональне призначення: змістовно-цільовий компонент – функція визначення мети та конструктивно-змістовна; процесуальний компонент – процесуальна функція; результативний компонент – функція контролю й оцінки.

Компоненти структурно-функціональної моделі реалізуються з опорою на особистісний, діяльнісний, ціннісний, творчий та інноваційний підходи до

освіти, які доводять загальні і значні педагогічні засоби формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у процесі іншомовної підготовки. Усі компоненти структурно-функціональної моделі розташовуються послідовно, взаємно доповнюють і взаємобумовлюють один одного за рахунок функціонального призначення, складаючи при цьому цілісний процес формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у процесі іншомовної підготовки. Кожен із названих блоків отримав змістове наповнення, виходячи з функцій і специфіки досліджуваного процесу. Змістовно-цільовий блок моделі передбачає постановку цілей і визначення завдань формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ. Цільовий компонент моделі орієнтує на досягнення мети – формування комунікативної компетентності курсантів – через вирішення завдань: формувати цілісну систему іншомовних професійних знань; розвивати практичні іншомовні професійні вміння та навички; формувати іншомовну професійну мотивацію; формувати іншомовний комунікативний досвід. Цільовий компонент моделі включає педагогічні принципи: інтегративності, професійної мобільності, мотивації, самоорганізації, раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм, практичної та прикладної спрямованості навчання та загальнодидактичні.

У процесі вивчення психолого-педагогічної літератури щодо формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів визначено принципи, що визначають мету дослідження: об'єктивність, конкретність, науковість, діалектичність, детермінізм.

Принцип *об'єктивності* розглядає формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів як істинність, що ґрунтується на «розкритті тих методів, способів і прийомів, за допомогою яких досягається об'єктивно істинне знання про навколишній світ».

Принцип детермінізму проявляється взаємозв'язком професійної підготовки майбутніх офіцерів із формуванням у них комунікативної компетентності.

Принцип діалектичної логіки ґрунтується на відображенні в мисленні майбутніх офіцерів визначальних шляхів об'єктивного професійного розвитку.

Принцип істинності, який забезпечує адекватне відображення професійної діяльності (Ахметзянова, 2015).

Принцип діяльності є формою активності особистості, що передбачає цілеспрямоване формування комунікативної компетентності майбутнього офіцера.

Принцип конкретності в нашому випадку ґрунтується на використанні методів дедукції, індукції, інтеграції, синкретизації тощо.

Принцип науковості сприяє сформованості в курсантів систематизованого наукового світогляду, що проявляється у знаннях основних наукових понять, теоретичних положень, власного професійного становлення на основі інтеграції.

А також доповнили специфічними принципами, які сприяють процесу формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ. Розглянемо їх детальніше.

1. *Принцип інтегративності*, який забезпечується використанням міжпредметних зв'язків для поповнення змісту фундаментальних дисциплін прикладними задачами зі спеціальності в процесі навчання.

2. *Принцип професійної мобільності*, який означає таку побудову змісту іншомовної освіти, за якою фахівець швидко переключається з одного виду комунікації на іншу, і отримує не тільки традиційні знання, уміння та навички, але й оволодіває комплексом самоосвітніх компетентностей, застосовуючи сучасні методики пошуку науково-технічної інформації.

3. *Принцип мотивації*, який передбачає створення таких педагогічних умов, за яких курсант спроможний зайняти активну особистісну позицію і найбільш повною мірою розкритися не тільки як об'єкт навчальної діяльності, але і як суб'єкт.

4. *Принцип самоорганізації*, який означає, що в теперішніх умовах суспільству потрібні ініціативні та самостійні фахівці, здатні постійно вдосконалювати себе, виявляти готовність до швидкого оновлення знань, розширення навичок і вмінь, освоєння нових технологій.

5. *Принцип раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи* передбачає застосовування різноманітних методів і форм навчальної діяльності під час проведення занять.

6. *Принцип практичної та прикладної спрямованості* навчання полягає в розумінні зв'язків і залежностей між пізнанням дійсності, наслідком якої є теорія та практика. Під час проведення лекцій курсанти мають здобувати знання, необхідні для їх успішної професійної діяльності, а на практичних заняттях – навчитись ефективно діяти в умовах, що пов'язані з розв'язуванням прикладних задач спеціальності.

Процесуальний блок структурно-функціональної моделі формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі іншомовної підготовки функціонально відображає:

– логіку й етапи формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів;

– організаційні форми (фронтально-групова, індивідуальна; плюрально-синергетична; практико зорієнтовані та інтерактивні форми організації освітньої діяльності тощо);

– методи (метод проєктів, ситуативний метод («кейс-стаді»), вирішення практико-орієнтованих соціокультурних завдань, ділові та рольові ігри).

Під час реалізації моделі нами зроблений акцент на активних методах навчання і практико-орієнтованих формах організації навчальної та позанавчальної роботи, на застосування гуманітарних педагогічних технологій (модульно-рейтингова, «кейс-стаді», проєктна діяльність, «портфоліо» тощо). В освітньому процесі військового закладу вищої освіти важливим є розвиток суб'єктної позиції, рефлексивності як відображення процесів самовираження й самопізнання курсанта. У процесуальний блок моделі включені педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ: *формування позитивної мотивації до оволодіння складниками комунікативної компетентності й ціннісних орієнтирів у власній самореалізації; використання інноваційних методів, форм та інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підготовки офіцерів інженерних військ до іншомовної комунікації; організація самостійної роботи майбутніх офіцерів інженерних військ із використанням інформаційно-комунікаційних технологій.*

Результативний блок моделі містить компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-лінгвістичний, інформаційно-комунікаційний, поведінково-діяльнісний), критерії, відповідні їм показники та діагностичні засоби, що дозволяють виявляти динаміку даного процесу. З урахуванням комплексу виявлених критеріїв із метою диференціації курсантів за ступенем сформованості комунікативної компетентності розроблена шкала, що містить високий, достатній, репродуктивний, початковий рівні.

Особливістю структурно-функціональної моделі формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів є те, що вона спрямована на фахову підготовку курсантів і являє собою архітектоніку взаємопов'язаних блоків.

Таким чином, у розробленій структурно-функціональній моделі формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів відображені всі складові цього процесу: мета і завдання – принципи – технології – зміст – суб'єкти діяльності – результат. Структурно-функціональна модель дозволяє вирішити наявне протиріччя між необхідністю формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів і недостатньою розробленістю теоретичного обґрунтування даного процесу. Включені в модель блоки взаємопов'язані і націлені на досягнення запланованого результату – підвищення рівня сформованості формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі іншомовної підготовки.

Упровадження структурно-функціональної моделі здійснювалося у три етапи й охопило такі дисципліни освітньої програми підготовки курсантів: «Військово-спеціальна мовна підготовка» та «Іноземна мова за професійним спрямуванням».

На формувальному етапі експерименту під час вивчення дисциплін професійного спрямування курсанти експериментальних груп займалися за розробленою нами методикою навчання англійської мови та формування необхідних умінь, а курсанти контрольних груп продовжували навчання з використанням традиційних методів.

Оскільки перед проведенням завершального етапу експерименту нами було визначено основні показники сформованості комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ та рівень сформованості їхнього словника фахової термінології, то наприкінці дослідження ми знову провели таке оцінювання. Результати перевірки продемонстрували суттєве підвищення показників за виокремленими критеріями в курсантів експериментальних груп, які навчалися з використанням методів активного навчання. Водночас, зміни показників сформованості визначених компонент комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ у контрольних групах були незначними.

Таблиця 1

Результати визначення показників сформованості комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ формувального експерименту

Компоненти	Групи	Рівні							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		%	Δ	%	Δ	%	Δ	%	Δ
Мотиваційно-ціннісний	КГ	7,50	30,0	20,00	20,83	67,50	-45,83	5,00	-5
	ЕГ	37,50		40,83		21,67		0,00	

Когнітивно-лінгвістичний	КГ	12,50	27,5	27,50	9,17	60,00	-36,67	0,00	0
	ЕГ	40,00		36,67		23,33		0,00	
Інформаційно-комунікаційний	КГ	10,00	25,83	25,00	22,5	65,00	-48,33	0,00	0
	ЕГ	35,83		47,50		16,67		0,00	
Поведінково-діяльнісний	КГ	5,00	30,56	20,00	17,7	62,50	-35,83	12,50	-12,5
	ЕГ	35,56		37,78		8		26,67	

За результатами, поданими в таблиці, можна стверджувати, що збільшився відсоток курсантів, які досягли високого та достатнього рівнів за кожним компонентом, а загалом їх кількість збільшилася на 46,39 %. На дієвість розробленої структурної моделі вказує те, що зменшилася кількість курсантів на середньому й початковому рівнях.

Висновки. Отже, розглянуте обґрунтування структури і змісту структурно-функціональної моделі формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ дозволяє стверджувати, що запропонована модель є динамічною системою, спрямованою на фахову підготовку курсантів, що являє собою архітектоніку взаємопов'язаних блоків. Упровадження її в освітній процес підготовки майбутніх офіцерів інженерних військ показало позитивні результати дослідження.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у вдосконаленні та розширенні методів та форм, що використовуються в освітньому процесі для формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі іншомовної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

- Ахметзянова, А. Т. (2015). Структурно-функціональна модель формитрования социокультурной компетенции у студентов педагогических вузов *Современные проблемы науки и образования*, 3. Режим доступу: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=20084> (дата звернення: 15.08.2020) (Akhmetzianova, A. T. (2015). Structural and functional model of sociocultural competence formation in students of pedagogical universities *Modern problems of science and education*, 3. Retrieved from: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=20084> (access date: 15.08.2020)).
- Давыдов, В. П., Рахимов, О. Х. (2003). Теоретические и методические основы моделирования процесса профессиональной подготовки специалиста. *Инновации в образовании*, 2, 59-67 (Davydov, V. P., Rakhimov, O. Kh. (2003). Theoretical and methodical bases of modeling of process of professional training of the expert. *Innovations in education*, 2, 59-67).
- Дахин, А. Н. (2003) Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность. *Педагогика*, 4, 21-27 (Dakhin, A. N. (2003). Pedagogical modeling: essence, efficiency and ... uncertainty. *Pedagogy*, 4, 21-27).
- Галецький, С. (2020). Структура комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 5-6, 24-37 (Haletskyi, S. (2020). The structure of communicative competence of future teachers of foreign languages. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 5-6, 24-37).

- Елькина, О. Ю. (2007). Теоретическая модель подготовки будущего учителя к формированию продуктивного опыта младших школьников. *Вестник Томского государственного педагогического университета. Серия: Педагогика, Вып. 7 (70)*, 23-27 (Elkina, O. Yu. (2007). Theoretical model of preparation of the future teacher for formation of productive experience of younger schoolchildren. *Bulletin of the Tomsk state pedagogical university. Series: Pedagogy, Issue 7 (70)*, 23-27).
- Копняк, Н. (2015). *Моделювання й інтеграція сервісів хмаро орієнтованого навчального середовища*. Київ: ЦП Компринт (Korpiak, N. (2015). *Modeling and integration of cloud-based learning environment services*. Kyiv: CP Komprint).
- Кулаков, Ю. А., Коган, А. В., Пирогов, А. А. (2011). Разработка и моделирование процесса безопасной многопутевой передачи информации в мобильных сетях. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Сер.: Інформатика, управління та обчислювальна техніка, *Вып. 54*, 145-149 (Kulakov, Yu. A., Kogan, A.V., Pirogov, A.A. (2011). Development and modeling of the process of secure multi-way transmission of information in mobile networks *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*. Series: Informatics, Management and Computer Engineering, Vol. 54, 145-149).
- Маслій, О. М. (2020). *Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння у вищих військових навчальних закладах* (дис. ... д. пед. н.: 13.00.04). Х. (Maslii, O. M. (2020). *Theoretical and methodological bases of professional training of future missile and artillery officers in higher military education institutions* (DSc thesis)).
- Монахов, В. М. (2001). Педагогическое проектирование – современный инструментальный дидактических исследований. *Школьные технологии*, 5, 75-89 (Monakhov, V. M. (2001). Pedagogical design – a modern toolkit of didactic research. *School technologies*, 5, 75-89).
- Москаленко, А. М. (2001). *Развиток умінь педагогічного спілкування в системі післядипломної освіти* (дис. ... к. пед. н.: 13.00.04). К. (Moskalenko, A. M. (2001). *Development of skills of pedagogical communication in the system of postgraduate education* (PhD thesis)).
- Панфилов, М. А. (2005). Знаково-символическое моделирование учебной информации в вузе. *Педагогика*, 9, 51-56 (Panfilov, M. A. (2005). Sign-symbolic modeling of educational information in high school. *Pedagogy*, 9, 51-56).
- Філософський енциклопедичний словник* (2002). Київ: Абрис (*Philosophical Encyclopedic Dictionary* (2002). Kyiv: Abris).
- Штофф, В. А. (1966). *Моделирование и философия*. М., Л.: Наука (Stoff, W. A. (1966). *Modeling and philosophy*. M., L.: Science).
- Ягупов, В. (2003). Моделювання навчального процесу як педагогічна проблема. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 1, 28-37 (Yagupov, V. (2003). Modeling of the educational process as a pedagogical problem. *Continuing professional education: theory and practice*, 1, 28-37).

РЕЗЮМЕ

Нанивская Лидия. Структурно-функциональная модель формирования коммуникационной компетентности будущих офицеров инженерных войск: анализ результатов.

В статье рассмотрены теоретические вопросы построения структурно-функциональной модели формирования коммуникативной компетентности будущих офицеров инженерных войск в процессе иноязычной подготовки.

Использованы данные психолого-педагогических источников и проведенных научных исследований по определенной теме. Это дало возможность выделить составляющие структурно-функциональной модели: содержательно-целевой; процессуальный; результативный. Экспериментальная работа по проверке действенности структурно-функциональной модели в образовательном процессе высших военных заведений осуществлялась в три этапа и охватила дисциплины образовательной программы подготовки курсантов: «Военно-специальная языковая подготовка» и «Иностранный язык по профессиональному направлению».

Ключевые слова: *иноязычная подготовка, будущие офицеры, модель, компоненты, организационно-педагогические условия, методы, метод проектов, ситуативный метод.*

SUMMARY

Nanivska Lidiia. Structural-functional model of communicative competence formation of future officers of engineering troops: results analysis.

The article considers theoretical issues of building a structural and functional model of the formation of communicative competence of future officers of engineering troops in the process of foreign language training. The paper used data from psychological and pedagogical sources and conducted research on the formation of communicative competence of future officers of engineering troops in the process of foreign language training. A comparative method of analysis was used. This made it possible to distinguish the components of the structural-functional model of formation of communicative competence of future officers of engineering troops in the process of foreign language training: content-target component – the function of goal setting and constructive-content; procedural component – procedural function; resultative component – the function of control and evaluation. The components of the structural-functional model are implemented based on personal, activity, value, creative and innovative approaches to education, which prove general and significant pedagogical means of the communicative competence formation of future officers of engineering troops in foreign language training.

Experimental work to verify the effectiveness of the structural-functional model in the educational process of higher military institutions was carried out at three stages and covered the following disciplines of the educational program for cadets: “Special military language training” and “Foreign language for professional purposes”.

At the molding stage of the experiment, while studying the disciplines of professional orientation, the cadets of the experimental groups studied according to the designed methodology of English teaching and necessary skills developing, and the cadets of the control groups continued their studies using traditional methods.

Since before the final stage of the experiment it was determined the main indicators of the formation of communicative competence of future officers of engineering troops and the formation level of their professional training vocabulary, then at the end of the study it was conducted such an assessment too. The results of the test showed a significant increase in the selected indicators in the cadets of the experimental groups who studied using the methods of active learning. At the same time, changes in the indicators of formation of certain components of communicative competence of future officers of engineering troops in the control groups were insignificant.

Key words: *foreign language training, future officers, model, components, organizational-pedagogical conditions, methods, project method, situational method.*

Неля Онищенко

Національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова

ORCID ID 0000-0002-6135-6196

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/189-198

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРЕДМЕТІВ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧОЇ ГАЛУЗІ ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ ЛІЦЕЇВ

У статті висвітлено модель підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. Для досягнення мети дослідження було використано теоретичні методи аналізу й узагальнення положень зарубіжної та вітчизняної філософської, психологічної, педагогічної літератури та моделювання. Розробка моделі системи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв включала концептуальний, змістовий блок, практичний та результативний блоки. Структурно-функціональна модель передбачала упровадження педагогічних умов. Результати дослідження можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі.

Ключові слова: *заклади вищої освіти, підготовка майбутніх учителів, предмети суспільствознавчої галузі, формування національної ідентичності, структурно-функціональна модель, педагогічні умови.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах тривалого збройного конфлікту на сході України, політичних кризових явищ зростають вимоги до вчителя і рівня його професійної підготовленості у формуванні національної ідентичності молоді, якій доведеться брати активну участь у громадському житті країни, керуватися правовими нормами, відстоювати громадянські й національні цінності.

Це відображено в Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Указах президента України «Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2021 роки», «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадянськості у цій сфері», «Про стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року», «Про національну програму правової освіти населення», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепції українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах сучасних модернізаційних змін; Концептуальних засадах реформування середньої школи «Нова українська школа», Програмі «Нова українська школа» у поступі до цінностей.

Аналіз актуальних досліджень. Оскільки питання моделювання підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до підготовки формування національної ідентичності учнів ліцеїв є надзвичайно важливим, різні його аспекти досліджувалися науковцями різних галузей.

Філософське осмислення викликів, які стоять перед сучасними педагогами, знаходимо у працях В. Андрущенко, В. Кременя, акмеологічні засади підготовки майбутніх учителів знаходимо у працях О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Рибалка, суб'єкт-суб'єктної взаємодії – І. Бега, С. Гончаренка, підготовки педагога до формування національно-культурної ідентичності – Г. Назаренко, І. Шкільної.

Метою статті є висвітлення моделі підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз і узагальнення положень зарубіжної та вітчизняної філософської, психологічної, педагогічної літератури з проблеми, моделювання.

Виклад основного матеріалу. Ефективність підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв залежить від педагогічних умов, які би могли забезпечити високий рівень сформованості національної ідентичності в усіх суб'єктів освітнього процесу. Формувальний етап експерименту проводився на базі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Умови, у яких знаходилися експериментальні і контрольні групи, суттєво не відрізнялися.

Ми поділяємо погляди О. Дурманенко, яка визначає педагогічні умови як «особливості організації навчально-виховного процесу в закладі вищої освіти, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості студента, об'єктивно забезпечують можливість їх досягнення» (Дурманенко, 2012, с. 135).

Професійну підготовку майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі можна охарактеризувати як цілеспрямовану інтегративну навчально-виховну діяльність, що здійснюється на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів, спрямовану на формування національної ідентичності в учнів ліцеїв.

Формувальний етап експерименту передбачав створення таких педагогічних умов:

- створення акмеологічного середовища в закладі вищої освіти;
- використання виховного потенціалу навчальних дисциплін;

- організація позааудиторної роботи в закладах вищої освіти, спрямованої на формування національної ідентичності молоді;
- розробка методичних рекомендацій для викладачів та кураторів академічних студентських груп щодо підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

Таким чином, визначені педагогічні умови охоплюють провідні напрями освітньої діяльності закладів вищої освіти, що забезпечують вирішення поставлених дослідницьких завдань через використання доцільного змістово-методичного забезпечення.

Організація і проведення формувального етапу дослідно-експериментальної роботи передбачала обґрунтування структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

У розумінні сутності і змістового наповнення моделі ми виходили з того, що модель (від лат. *modelus* – зразок, міра, норма) являє собою певний образ, схему, спрощений опис скрадного явища (Бусел, 2001), що відображає весь комплекс взаємозв'язків, властивостей, елементів.

Найбільш поширеними є погляди на модель як засіб наукового пізнання та специфічну, якісно-своєрідну форму (Штофф, 1972, с. 87); засіб модернізації педагогіки (Дахин, 2002; Дахин, 2012); певну систему з відповідною структурою і функцією, що відображає особливості оригіналу (Амосов, 1965, с. 7); педагогічна ідея в її розвитку та реалізації (Ващик, 2005).

Моделювання спрощує і схематизує педагогічне явище, що дозволяє наочно представити досить складні наукові положення чи ідеї, підкреслити основне, суттєве (Краевский та Бережнова, 2006, с. 98).

З точки зору О. Слободянюк модель допомагає презентувати процес підготовки майбутніх учителів «не як дискретне педагогічне явище, спрямоване на локальні зміни окремих аспектів освітнього процесу, а як цілісну сутність – від постановки мети до отримання кінцевого результату» (Слободянюк, 2015, с. 146). За В. Штоффом, моделі притаманні такі ознаки: визначений об'єкт дослідження, наявність інформації про об'єкт, система, представлена духовно чи матеріально (Штофф, 1966, с. 7).

Результативність педагогічних моделей залежить від використання сучасних технологій їх проєктування. Німецькі учені С. Гласер, С. Заману, А. Хакер виділяють декілька етапів такого проєктування:

- евристичний пошук моделі на основі чуття та інтуїції дослідника;
- перевірка моделі через понятійний апарат;

- прагматична перевірка моделі;
- упровадження та застосування моделі (Glaser et al., 1987).

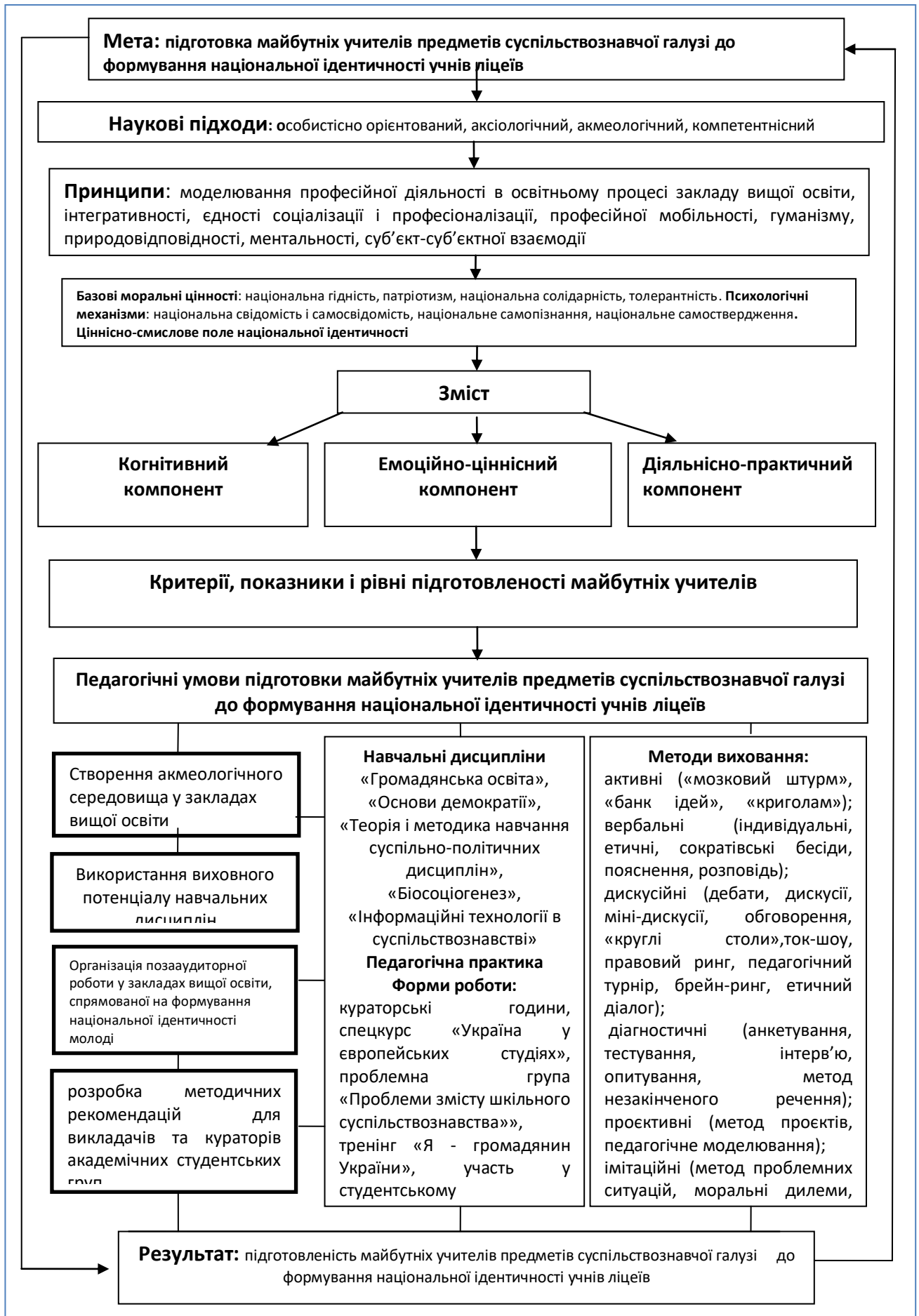
Як слушно зазначає В. Пикельна, модель дає змогу інтерпретувати складні теоретичні положення і відповідно до дослідницьких завдань має бути не лише джерелом інформації, а й розкривати параметри всієї системи. Дослідниця звертає увагу на найсуттєвіші ознаки моделі, якими є: об'єктивна аналогія і відтворення оригіналу (Пикельная, 1993, с. 191).

Узагальнення положень про модель дає підстави розглядати її як систему, призначену для дослідження педагогічного явища, що відтворює сутність та найважливіші характеристики оригіналу, закономірності та зв'язки. Модель має поєднувати мету, завдання, різні види діяльності, критерії, форми, що забезпечують функціонування окремих підсистем і системи в цілому (Ничкало, 2004, с. 285).

Так, В. Краєвський та О. Бережнова звертають увагу на те, що в підготовці майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі зберігається тенденція до вузькопредметної підготовки, з формуванням вузькопредметних компетентностей та відсутністю світоглядних орієнтирів. Також зміст і методи викладання в закладах вищої освіти, хоч і формують певні уявлення та поняття в майбутніх учителів, однак не зачіпають їхню емоційно-творчу сферу, ставлення. І, насамкінець, зберігається необхідність осмислення і об'єктивного оцінювання педагогом власного педагогічного досвіду (Краевский та Бережнова, 2006, с. 100).

Розробка моделі системи підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв включала концептуальний блок (мета, наукові підходи, принципи, базові цінності, психологічні механізми, ціннісно-смісловне поле національної ідентичності), змістовий блок (структурні компоненти, критерії, показники, рівні), практичний (педагогічні умови, форми, методи) та результативний (результати експериментальної роботи, динаміка рівнів підготовленості майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв).

Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв відображає цілісність, системність, конструктивність, практичну спрямованість, динамічність, що знайшло своє відображення на рис. 3.1.

Ми вважаємо, що процес підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв є мобільним, динамічним процесом, втіленим у структурно-функціональній моделі через:

- особистісну і професійну реалізацію всіх суб'єктів освітнього процесу;
- урахування вікових та індивідуальних особливостей у підготовці майбутніх учителів та учнів ліцеїв;
- алгоритм, поетапність та інтегрованість освітнього процесу;
- дискретність освітніх впливів на учасників експериментальної роботи на різних етапах;
- гнучкість і практичну спрямованість та валідність.

Концептуальний блок структурно-функціональної моделі поєднує мету, наукові підходи, принципи, базові моральні цінності, психологічні механізми, ціннісно-сміслове поле національної ідентичності. Виходячи з логіки нашого дослідження, метою є підготовка майбутніх учителів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв. Реалізація мети потребує цілеспрямованої і систематичної освітньої діяльності, створення ефективних умов для підготовки майбутніх учителів суспільствознавчої галузі.

Змістовий блок представлено структурними компонентами, пов'язаними з критеріями, показниками та рівнями вихованості.

Представлені у практичному блоці структурно-функціональної моделі педагогічні умови відображають основні напрями роботи, які охоплюють усіх суб'єктів освітнього процесу та передбачають застосування різноманітних форм і методів роботи в навчальній і позааудиторній діяльності, педагогічній практиці, що забезпечували високий рівень результативності та позитивну динаміку.

Результати проведеного дослідження і його динаміку відображено в результативному блоці.

Розроблена нами структурно-функціональна модель відображає логіку й послідовність освітнього процесу на всіх визначених нами етапах роботи, а його складові забезпечують позитивну динаміку.

Проведена дослідно-експериментальна робота передбачала формування професійної культури майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі у процесі підготовки, що включала такі чинники:

- мотиваційний (бажання, особистісні і професійні інтереси, мотиви), що визначає зацікавлення майбутніх фахівців суспільствознавчої галузі до проблеми формування національної ідентичності в учнів ліцеїв;

- зворотного зв'язку, орієнтація на отримання зворотної інформації про перебіг експериментальної роботи та порівняння результатів діяльності з виконання завдань у межах професійної культури майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі;

- технологічний, що поєднує систему професійних (педагогічних) знань, концепцій, теорій, закономірностей та засобів навчання і виховання;

- професійний, що відіграє важливу роль у розумінні майбутнім учителем предметів суспільствознавчої галузі мети професійної діяльності, організації, планування і прогнозування педагогічного процесу, особистісного і професійного зростання та вдосконалення;

- вольової спонуки, як прояв волі, уваги, докладання зусиль із освоєння національних і загальнолюдських цінностей.

Ефективному формуванню професійної культури майбутнього вчителя предметів суспільствознавчої галузі сприяли інтегрованість навчальних дисциплін суспільствознавчої галузі; зв'язок між ними, що мають вплив на формування національної ідентичності майбутніх учителів; створення в освітній системі закладу вищої освіти акмеологічного середовища, засвоєння передового педагогічного досвіду; формування та розвиток національної свідомості й самосвідомості, що базується на усвідомленні національних цінностей. Формування особистості майбутнього педагога, розвиток його світогляду, особистих і професійних якостей, педагогічної етичної поведінки є умовою його професійної успішності.

Усе це обумовлює організацію освітнього процесу закладу вищої освіти на засадах акмеології таким чином, щоб стимулювати майбутніх фахівців до професійної діяльності на засадах педагогічної етики та професійного самовдосконалення і навчання протягом життя.

Формування професійної культури майбутнього вчителя забезпечує усвідомлене позитивне ставлення до обраної професії студентами суспільствознавчих дисциплін, що реалізується через систему освітньо-виховних впливів, доцільно підібраних форм та методів. Виходячи з цього, освіта, орієнтована на особистість студента, дозволяє створити умови для прояву таких якостей, як гідність (особистісна і національна), патріотизм, національна консолідація, толерантність, здатність приймати усвідомлені рішення, обґрунтовувати власні дії, працювати над собою. Ефективна підготовка майбутнього вчителя предметів суспільствознавчої галузі в сучасних умовах потребує глибокого розуміння суспільних процесів, явищ сучасної системи вищої педагогічної освіти, виявлення виховного потенціалу для посилення підготовки до формування національної

ідентичності в учнів ліцеїв. Формування професійної культури майбутніх учителів суспільствознавчої галузі вимагає розвитку не лише відповідних знань, а й уваги до моральної та соціальної сфери майбутніх фахівців як основи їхньої майбутньої педагогічної діяльності.

Ефективність формування професійної культури майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі в освітньому процесі закладу вищої освіти також залежала від змісту вищої професійної освіти, ґрунтовного вивчення національної культури, засвоєння національних цінностей, що сприяло професійному й особистісному становленню майбутніх фахівців, формуванню відповідних професійних компетентностей в обраній сфері діяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, розроблена нами модель орієнтована на професійне становлення і особистісний розвиток майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі та відображає процес їхньої підготовки до формування національної ідентичності учнів ліцеїв у взаємозв'язках та динаміці. Структурно-функціональна модель може бути ефективною за умови її реалізації з урахуванням сучасних викликів та обставин.

Подальші дослідження в цьому напрямі вимагають упровадження моделі та педагогічних умов підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.

ЛІТЕРАТУРА

- Дурманенко, О. (2012). Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок*, 7 (90), 135-138 (Durmanenko, O. (2012). Theoretical analysis of the concept of "pedagogical conditions" in the context of monitoring of educational work in a higher education institution. *Youth and Market*, 7 (90), 135-138).
- Бусел, В. Т. (Ред.) (2001). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун» (Busel, V. T. (Ed.) (2001). *Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language*. Kiev; Irpen: WTF "Perun").
- Шкільна, І. М. (2018). Формування національно-культурної ідентичності старших підлітків в умовах пограниччя. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 22, 295-306 (Shkilna, I. M. (2018). Formation of national and cultural identity of senior adolescents in the border conditions. *Theoretical and methodological problems of education of children and students*, 22, 295-306).
- Штофф, В. А. (1972). *Введение в методологию научного познания*. Ленинград: ЛГУ (Shtoff, V. A. (1972). *Introduction into the methodology of scientific cognition*. Leningrad: LSU).
- Штофф, В. А. (1966). *Моделирование и философия*. Москва-Ленинград: Наука (Shtoff, V. A. (1966). *Modelling and Philosophy*. Moscow-Leningrad: Science).
- Сойчук, Р. Л. (2017). *Теоретико-методичні засади виховання національного самоствердження в учнівській молоді* (дис. ... докт. пед. наук: 13.00.07). Інститут проблем виховання НАПН України. Київ (Soichuk, R. L. (2017). *Theoretical and methodological foundations of education of national self-affirmation in student youth* (DSc thesis). Kyiv).

- Петрочко, Ж. В. (2019). Популярно про сучасні акценти національно-патріотичного виховання дітей. *Методист*, 10 (94), 20-27 (Petrochko, Zh. V. (2019). Popular about modern accents of national-patriotic upbringing of children. *Methodologist*, 10 (94), 20-27).
- Краевский, В. В. & Бережнова, Е. В. (2006). *Методология педагогики: новый этап*. Москва: Академия (Kraievskiy, V. V. & Berezhnova, E. V. (2006). *Methodology of education: new stage*. Moscow: Academy).
- Ничкало, Н. Г. (2004). *Развитие в Украине исследований по проблемам педагогики и психологии профессионального образования на рубеже столетий*. Київ: Наук. світ (Nychkalo, N. H. (2004). *Development of research in Ukraine on the problems of pedagogy and psychology of vocational education at the turn of the century*. Kyiv: Scientific world).
- Слободянюк, О. М. (2015). Педагогічна модель формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, 5, 146-151 (Slobodianiuk, O. M. (2015). Pedagogical model of formation of professional and ethical competence of future managers. *Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute*, 5, 146-151).
- Дахин, А. Н. (2012). Модели и цели общего образования. *Управление развитием образования*, 2, 34-38 (Dakhin, A. N. (2012). Models and goals of general education. *Education Development Management*, 2, 34-38).
- Дахин, А. Н. (2002). Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность. *Народное образование*, 2, 55-60 (Dakhin, A. N. (2002). Pedagogical modeling: essence, efficiency and ... uncertainty. *Public Education*, 2, 55-60).
- Ващик, Т. І. (2005). Моделювання у навчально-виховному процесі вищої школи. *Нові технології навчання*, Вип. 41, 147-158 (Vashchuk, T. I. (2005). Modeling in the educational process of a higher school. *New learning technologies*, Vol. 41, 147-158).
- Амосов, Н. М. (1965). *Моделирование сложных систем*. Київ: Наукова думка (Amosov, N. M. (1965). *Modelling of complex systems*. Kyiv: Scientific thought).
- Пикельная, В. С. (1993). *Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект)* (дисс. ... д-ра пед. наук:13.00.01). Кривой Рог (Pikelnaia, V. S. (1993). *Theory and methods of modeling management activities (school aspect)* (DSc thesis). Kryvyi Rih).
- Glaser, S., Zamanou, S. & Hacker, A. (1987). Measuring and interpreting organizational culture. *Management Communication Quarterly*, 1 (2), 174-178.

РЕЗЮМЕ

Онищенко Неля. Модель подготовки будущих учителей предметов обществоведческой области к формированию национальной идентичности учащихся лицеев.

В статье освещается модель подготовки будущих учителей предметов обществоведческой области к формированию национальной идентичности учащихся лицеев. Для достижения цели исследования были использованы теоретические методы анализа и обобщения положений зарубежной и отечественной философской, психологической, педагогической литературы и моделирования. Разработка модели системы подготовки будущих учителей предметов обществоведческой области к формированию национальной идентичности учащихся лицеев включала концептуальный, содержательный, практический и результативный блоки. Структурно-функциональная модель предусматривала внедрение педагогических условий. Результаты исследования могут быть использованы в процессе подготовки будущих учителей предметов обществоведческой отрасли.

Ключевые слова: *высшие учебные заведения, подготовка будущих учителей, предметы обществоведческой отрасли, формирование национальной идентичности, структурно-функциональная модель, педагогические условия.*

SUMMARY

Onishchenko Nelya. Model of preparation of future teachers of social sciences for the formation of national identity of lyceum students.

The article highlights the model of training future teachers of social sciences to form the national identity of lyceum students. To achieve the goal of the study, theoretical methods of analysis and generalization of the provisions of foreign and domestic philosophical, psychological, pedagogical literature and modeling were used. The proposed structural and functional model allows us to interpret complex theoretical positions in accordance with research objectives. Development of a model of the system of preparation of future teachers of social sciences for the formation of national identity of lyceum students included a conceptual block (purpose, scientific approaches, principles, basic values, psychological mechanisms, value-semantic field of national identity), content block (structural components, criteria, indicators, levels), practical (pedagogical conditions, forms, methods) and effective (results of experimental work, dynamics of levels of preparation of future teachers of subjects of social sciences branch for the formation of national identity of students of lyceums. The structural and functional model provided for the introduction of the following pedagogical conditions: creation of an acmeological environment in a higher education institution; use of educational potential of academic disciplines; organization of extracurricular work in higher education institutions aimed at forming the national identity of youth; development of methodological recommendations for teachers and tutors of academic student groups on the preparation of future teachers of subjects of social sciences branch for the formation of national identity of students of lyceums. The practical significance of the article is to substantiate and develop a structural and functional model of training future teachers of social sciences to form the national identity of high school students. The results of the study can be used in the process of training future teachers of social sciences, in the development of educational programs, curricula and educational manuals, guidelines, expanding the content of classroom and extracurricular activities. The proposed model focuses on the professional and personal development of future teachers of social sciences and reflects the process of their preparation for the formation of the national identity of high school students in the relationships and dynamics. The proposed model can be effective if it is implemented taking into account current challenges and circumstances. Further research in this direction requires implementation of the model and pedagogical conditions for the preparation of future teachers of social sciences to form the national identity of students in the educational practice of lyceums.

Key words: *institutions of higher education, training of future teachers, subjects of social sciences branch, formation of national identity, structural-functional model, pedagogical conditions.*

УДК 378.14

Катерина Павлишинець

Ужгородська спеціалізована школа

I-III ступенів №5 з поглибленим

вивченням іноземних мов

ORCID ID 0000-0003-0973-9605

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/199-208

КОМПОНЕНТИ ТА КРИТЕРІЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У статті розглянуто теоретичні засади адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. Проаналізовано проблему реформування вищої освіти в контексті проблематики адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики, як запоруки готовності майбутніх фахівців до такого виду діяльності та майбутньої успішної професійної діяльності. З'ясовано, що в сучасних умовах реалізації освітньої парадигми актуальним стає дослідження педагогічних умов та виявлення компонентів і критеріїв адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики. Обґрунтовано й виявлено компоненти та критерії адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики.

Ключові слова: педагогічна освіта, фізична культура, компоненти, критерії, адаптація до професійної діяльності, професійна підготовка майбутніх учителів фізкультури.

Постановка проблеми. Концептуальні засади реформування вищої освіти зумовлюють забезпечення підготовки конкурентоспроможних кваліфікованих кадрів, здатних до фахової діяльності та самореалізації, компетентнісного розвитку і безперервного самовдосконалення, упровадження наукових та цифрових технологій, творчих пошуків упродовж професійної діяльності, адаптації до нових умов праці у процесі педагогічної практики. Сучасному суспільству потрібний кваліфікований фахівець, який не тільки сформований як особистість, функціонально готовий як фахівець, але й готовий до професійної діяльності. У контексті зазначеного значна увага приділяється проблематиці адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики як запоруки готовності майбутніх фахівців до такого виду діяльності та майбутньої успішної професійної діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичні й методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в закладах вищої освіти розкриваються у філософських і психолого-педагогічних джерелах науковців – Н. Абашкіна, Г. Васянович, П. Воловик, О. Дубасенюк,

І. Зязюн, Я. Камінецький, О. Коваленко, Т. Нейлор, Л. Пуховська, Л. Романишина, В. Сидоренко, М. Сметанський, Т. Сущенко, І. Хейстер, П. Яковичин, Т. Яценко та ін.; концептуальні засади підготовки майбутніх фахівців фізичної культури висвітлено в працях таких науковців – О. Демінський, Т. Круцевич, Л. Сущенко, Б. Шиян, Ю. Шкретій та ін.; питання підготовки до професійної діяльності та розвитку особистості – В. Бодрова, К. Гуревича, Є. Єрмолаєвої, Б. Ломова та ін. концептуальні основи формування до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури – Л. Ареф'єва, О. Атамась, Е. Вільчковський, О. Войтовська, Л. Гальченко, Л. Демінська, А. Ємець, Л. Коновальська, В. Корецький, Б. Максимчук, В. Наумчук, О. Омельчук, В. Омеляненко, Н. Самсутіна, Б. Шиян та ін.; формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури – Г. Акушев, Г. Драндров, Р. Карпюк, В. Наумчук, В. Філанковський та ін.

В умовах глобалізації та діджиталізації суспільства, удосконалення вищої освіти в Україні відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр, актуальною є проблема збереження та зміцнення здоров'я здобувачів освіти, що виділяє фізичну культуру й підвищує значущість підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. Це зумовлює необхідність удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців орієнтованих на пріоритетну підготовку у процесі педагогічної практики, здатних компетентісно приймати рішення, кваліфіковано відповідати вимогам часу. В умовах реалізації компетентісної парадигми освіти актуальним стає дослідження педагогічних умов та виявлення компонентів і критеріїв адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики.

Мета статті полягає у виявленні компонентів, критеріїв адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження й реалізації поставлених завдань було використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження: теоретичні – індукція, дедукція, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури, навчальних планів і робочих програм – для визначення сучасного стану досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу. В умовах трансформації технічного прогресу, реформування галузі освіти, особлива увага зосереджується на інтелектуальному, моральному, особистісному, культурному та фаховому становленні майбутніх учителів їх адаптації до майбутньої професійної

діяльності. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про актуальність такої проблематики та важливості її розв'язання відповідно до освітньої програми здобувачів освіти.

Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності передбачає комплексне вдосконалення змісту навчальних дисциплін, підходів, методів, використання інноваційних та цифрових технологій, шляхів організації освітнього процесу, безперервного моніторингу якості навчання, всебічного аналізу методологічних і психолого-педагогічних аспектів адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики. Із урахуванням процесу модернізації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури осмисленню підлягає система формування педагогічної майстерності, професійного потенціалу із урахуванням специфіки та актуальних вимог до сучасних педагога, обґрунтування й визначення педагогічних умов адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики.

Процес адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики характеризується:

– наповненістю підготовленості до фахової діяльності (володіння системою фахових знань і вмінь, методикою фізкультурно-спортивних занять, технікою фізичних вправ, уміннями планувати і проводити основні види фізкультурних занять, знаннями раціонального застосування навчального та лабораторного обладнання, тренажерних пристроїв і спеціальної апаратури у процесі різних видів занять);

– напрацюванням умінь і навичок організації навчально-виховного процесу (уміння планувати та організовувати освітній процес, цілеспрямоване опанування досвідом упровадження вмінь і навичок в освітній процес у напрямі фізкультурно-оздоровчої і спортивно-масових робіт, проектування індивідуальних освітніх траєкторій школярів із позицій здоров'язбереження);

– становленням професійно-значущих якостей (формування педагогічних здібностей, надбання позитивних вражень та бажань до фахової діяльності, формування ціннісних орієнтацій і первинного педагогічного досвіду, набуття фахових практичних навичок);

– набуттям ціннісного первинного досвіду діяльності, що забезпечить готовність до майбутньої трудової функції (набуття передового педагогічного та методичного досвіду, підвищення рівня власної

професійної кваліфікації та педагогічної майстерності, надбання творчого впровадження активних методів та технології);

– спрямованістю на постійне самовдосконалення й підвищення загальнофахового рівня (цілеспрямоване надбання сукупності компетентностей, підвищення фахової майстерності організувати власну педагогічну діяльність, надбання професійної спрямованості, підвищення рівня фахової культури та творчості).

Зважаючи на актуальність та необхідність вивчення даної проблеми, науково-методичні напрацювання педагогів-науковців щодо вдосконалення змісту, форм і методів підвищення якості підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності, у межах дослідження особлива увага зосереджувалася на виявленні компонентів адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики. Оскільки цілеспрямований розвиток майбутнього педагога, фахова приналежність до соціального та науково-педагогічного досвіду, спрямованого на впровадження в навчально-виховну діяльність зі здобувачами освіти, характеризується адаптацією майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики. Тому перед закладами вищої освіти постає комплекс завдань, спрямованих на професійне зростання, цілеспрямований розвиток, особистісних властивостей майбутнього вчителя, становлення як фахівця та формування адаптації до професійної діяльності, оволодіння методологією та технологіями передового педагогічного наукового досвіду й фахової майстерності.

Особливої актуалізації потребує поглиблення вивчення психолого-педагогічних і наукових основ адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики.

На думку Т. Колгуріна, практика ринкової економіки сприяє вирішенню завдань формування спеціалістів нового типу, ставлячи їх в умови природного соціального відбору, які потребують конкурентоспроможних фахівців, що прагнуть безперервного підвищення професійної майстерності та мають високу адаптаційну та професійну мобільність (Колгурина, 2002, с. 91).

Науковці Ю. Железняк, В. Кашкаров, І. Крацкевич також вважають, що сама успішність роботи вчителя фізичної культури залежить від рівня професіоналізму, який, на їх думку, визначається тим, які мотиви спонукають людину, який сенс має в його житті конкретна професійна діяльність, яку мету він ставить, а також які технології, засоби педагог використовує для досягнення цієї мети. Автори зауважують, що навчання в закладі вищої освіти

забезпечує визначений рівень професійної готовності випускника, а чим вищий цей рівень, тим більше шансів, що становлення професіоналізму в майбутньому буде більш вдалим, тому що професіоналом людина стає тільки у процесі професійної діяльності (Колгурина, 2002, с. 93).

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що на сьогодні проблематика адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики є недостатньо розробленою.

Так, досліджуючи професійну готовність майбутніх фахівців фізичної культури до професійної діяльності О. Притула виокремлює:

- мотиваційно-ціннісний (прийняття цілей і завдань щодо використання національних засобів фізичного виховання у професійній діяльності);
- когнітивно-технологічний (спрямованість на використання національних засобів фізичного виховання в навчально-виховному процесі);
- комунікативно-діяльнісний (самооцінка власних комунікативних і організаторських умінь);
- рефлексивно-творчий (здатність до саморозвитку, самоосвіти) компоненти (Притула, 2015, с. 255).

Дослідниця Л. Іванова, на основі наукових пошуків щодо оптимізації професійної підготовки фахівця в системі фізкультурно-педагогічної освіти, виокремлює сукупність компонентів:

- мотиваційного (мотиваційний компонент, на думку дослідниці, поєднує суб'єктні детермінанти діяльності: мотиви, установки, ціннісні орієнтації);
- інформаційного (інформаційний компонент відображає всі види і форми знань у зв'язку з професійною діяльністю: від відчуттів, сприйняття, уявлень до понять, учень, теорій);
- операційного (операційний компонент характеризується способами професійної діяльності, яка здійснюється на основі вмінь і навичок). Концепція компонентної структури професійної готовності, на думку автора, має на меті не ізольованість, локалізацію компонентів один від одного, а стійкі й закономірні відносини між ними (Іванова, 2007, с. 120).

Аналіз психолого-педагогічної літератури, наукові дослідження показали, що у структурі підготовки майбутніх учителів фізичної культури в закладах вищої освіти та адаптації до професійної діяльності у процесі педагогічної практики виявлено такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, практично-діяльнісний, особистісно-результативний (рис. 1).

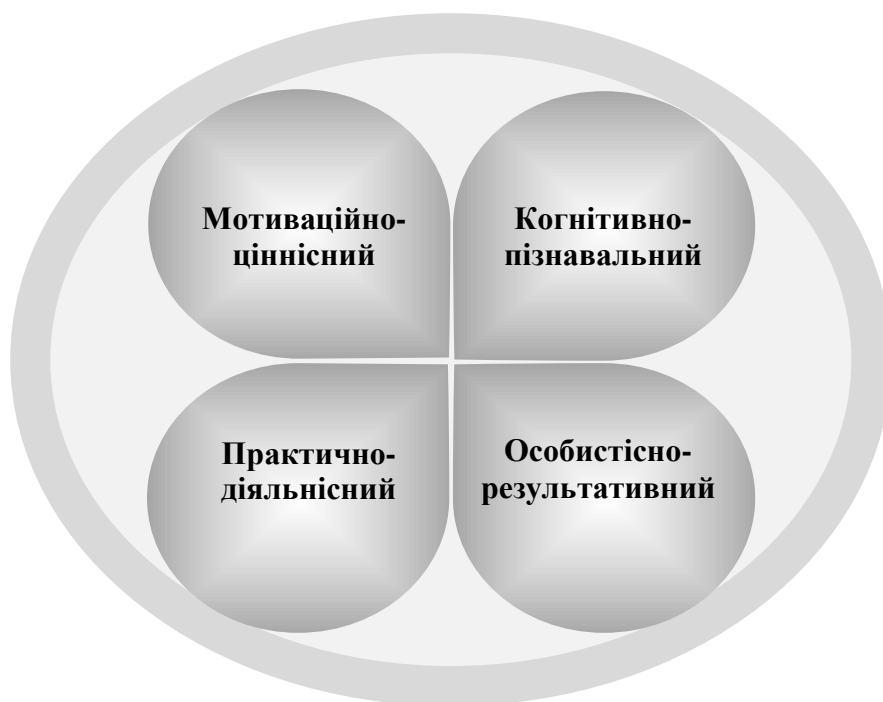

Рис. 1. Компоненти сформованості адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики

Зміст мотиваційно-ціннісного компонента передбачає формування системи цінностей, ідеалів, моральних норм, позитивного ставлення до педагогічної професії, стійких намірів фахової діяльності, інтересу до роботи педагога, професійних установок щодо адаптації до професійної діяльності, внутрішніх спонукань досягти успіху в педагогічній діяльності, бажань на успіх та свідомого прагнення бути вчителем фізичної культури, позитивного ставлення до самореалізації й саморозвитку, інтересів до здійснення безперервної самоосвіти.

Так, на думку Є. Захаріної, формування мотивації майбутнього вчителя фізичної культури вимагає: по-перше, набуття знань, умінь, навичок для виконання своїх професійних завдань, по-друге, стимулювання з боку викладачів творчої організації навчальної роботи, заохочення до виконання самостійної роботи (Захаріна, 2012, с. 102).

Мотиваційно-ціннісний компонент є визначальним у структурі формування адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики. Він виступає передумовою до самовдосконалення, професіоналізму та фахової майстерності. Критерієм обрано усвідомлення потреб, прагнень і цілей адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності.

Когнітивно-пізнавальний компонент передбачає формування в майбутніх учителів фізичної культури фахових знань та вмінь, сукупності уявлень про майбутню педагогічну діяльність, умінь застосовувати фахові

компетентності в педагогічній діяльності, здібностей до систематизації та узагальнення професійних умінь і навичок, здатності до самопізнання та вміння керувати власними професійними знаннями та особистісною траєкторією їх здобуття, компетентнісних здібностей на саморозвиток через оволодіння педагогічним досвідом у процесі педагогічної практики.

До змісту когнітивно-пізнавального компоненту віднесено: пізнавальний потенціал протягом усієї педагогічної діяльності, уміння керувати особистісною траєкторією для самоосвіти та самовдосконалення, цілеспрямованість до творчого виконання професійних обов'язків із утіленням справжнього професіоналізму та майстерності. Критерієм обрано надбання адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики.

Практично-діяльнісний компонент передбачає набуття майбутніми вчителями фізичної культури практичних умінь і навичок самостійно організовувати та проводити фізкультурно-оздоровчі заняття й заходи, формування фахових практичних умінь і навичок за предметним спрямуванням, набуття й подальше застосування професійних базових і педагогічних компетентностей відповідно до цілей і змісту професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури, оволодіння новими методами, прийомами та засобами в їх творчому поєднанні в професійній діяльності, формування компетентностей застосовувати на заняттях цифрові технології і контролювати якість освітнього процесу школярів, набуття майбутніми вчителями фізичної культури професійної підготовленості й умінь здійснювати самоаналіз власної педагогічної діяльності, оволодіння фаховими компетентностями для впровадження інноваційних методів та засобів у педагогічну діяльність, ефективне застосування накопиченого педагогічного досвіду в нових умовах, набуття навичок упровадження нестандартних підходів до вирішення освітніх завдань, формування фахових умінь надання професійної та консультативної допомоги, здобуття професійних навичок володіння фундаментальною та науково-практичною адаптацією до професійної діяльності. Критерієм обрано наявність адаптації майбутніх учителів фізичної культури до виконання різних видів професійної діяльності у процесі педагогічної практики.

Особистісно-результативний компонент включає особистісну траєкторію формування індивідуальної професійної траєкторії становлення майбутнього вчителя фізичної культури, професійної спрямованості, особистісних якостей набуття знань та вмінь, організаторських умінь, комунікативності, умінь аналізувати й організовувати професійне зростання,

навичок імпровізації та модернізації відомого відповідно до нових завдань, умінь аналізувати та коректувати свою професійну діяльність, навичок контролювати й оцінювати власну поведінку, самооцінки своєї результативності та професійної підготовленості відповідно до вирішення професійних завдань, індивідуального стилю розумової діяльності майбутнього вчителя фізичної культури, здатності до самореалізації та творчого самовираження, постійного вдосконалення практичних навичок до професійної самореалізації, навчальної та методичної діяльності в різних ланках системи підвищення кваліфікації, навичок проводити наукові дослідження у професійній сфері, стратегії усебічного розвитку фізичних та професійних здібностей, значущих особистісних якостей для досягнення майстерності й вирішення фахових завдань. Критерієм обрано розвиненість провідних значущих якостей майбутніх учителів фізичної культури до здійснення професійної діяльності.

Потреби освітньої практики зумовлюють розроблення нових підходів до організації освіти щодо адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики, формування здатності самостійно проявляти компетентнісні вміння та навички в нестандартних умовах, виявлення вмінь на відтворення компетентнісних якостей особистості, удосконалення здатності майбутніх учителів до постійного самовдосконалення й саморозвитку.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Реформування національної системи освіти в Україні спонукають до вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, забезпечення її конкурентоспроможності на європейському ринку праці, формування компетентних фахівців, готових до творчого пошуку, науково-практичної адаптації до професійної діяльності, фахового самовдосконалення та професіоналізму. У дослідженні виявлено й описано компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, практично-діяльнісний, особистісно-результативний) та критерії (усвідомлення потреб, прагнень і цілей адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності; надбання адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики; наявність адаптації майбутніх учителів фізичної культури до виконання різних видів професійної діяльності у процесі педагогічної практики; розвиненість провідних значущих якостей майбутніх учителів фізичної культури до здійснення професійної діяльності) адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики.

Зважаючи на той факт, що дана стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у визначенні стану сформованості адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики.

ЛІТЕРАТУРА

- Захаріна, Є. А. (2012). *Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до позакласної та позашкільної оздоровчо-виховної роботи: теорія та методика*. Запоріжжя (Zakharina, Ye. A. (2012). *Professional training of future teachers of physical culture for extracurricular and out-of-school health-improving work*. Zaporizhzhia).
- Іванова, Л. І. (2007). *Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Київ (Ivanova, L. I. (2007). *Preparation of future physical education teachers for physical culture and health work with students of secondary schools* (PhD thesis). Kyiv).
- Колгурина, Т. В. (2002). *Формирование конкурентоспособности студентов-выпускников вузов физической культуры* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Санкт-Петербург (Colgurina, T. V. (2002). *Formation of competitiveness of graduate students of physical culture universities* (PhD thesis). Saint Petersburg).
- Припула, О. Л. (2015). *Виховання майбутніх фахівців фізичної культури в традиціях запорізького козацтва. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, (сс. 252-257). Запоріжжя (Prytula, O. L. (2015). *Education of future physical culture specialists in the tradition of the conspiracy cossack. Pedagogy of the formation of a good education at schools and out-of-town schools*, (pp. 252-257). Zaporizhzhia).

РЕЗЮМЕ

Павлишинец Катерина. Компоненты и критерии адаптации будущих учителей физической культуры к профессиональной деятельности в процессе педагогической практики.

В статье рассмотрены теоретические основы адаптации будущих учителей физической культуры к профессиональной деятельности. Проанализирована проблема реформирования высшего образования в контексте проблематики адаптации будущих учителей физической культуры к профессиональной деятельности в процессе педагогической практики как залога готовности будущих специалистов к такому виду деятельности и будущей успешной профессиональной деятельности. Установлено, что в современных условиях реализации компетентностной парадигмы образования актуальным становится исследование педагогических условий и выявления компонентов и критериев адаптации будущих учителей физической культуры к профессиональной деятельности в процессе педагогической практики. Обосновано и обнаружены компоненты и критерии адаптации будущих учителей физической культуры к профессиональной деятельности в процессе педагогической практики.

Ключевые слова: педагогическое образование, физическая культура, компоненты, критерии, адаптация к профессиональной деятельности, профессиональная подготовка будущих учителей физкультуры.

SUMMARY

Pavlyshynets Kateryna. Components and criteria of adaptation of future physical education teachers to professional activity in the process of pedagogical practice.

The article considers the theoretical foundations of adaptation of future physical education teachers to professional activity. The problem of reforming higher education in the context of the problems of adaptation of future physical education teachers to professional activity in the process of pedagogical practice is analyzed, as a guarantee of readiness of future specialists for this type of activity and future successful professional activity. It is found out that in modern conditions of realization of the competence paradigm of education research of pedagogical conditions and revealing of components and criteria of adaptation of future teachers of physical culture to professional activity in the course of pedagogical practice becomes actual. The components and criteria of adaptation of future physical education teachers to professional activity in the process of pedagogical practice are substantiated and revealed. It was found that the content of the motivational-value component involves formation of a system of desires for success and a conscious desire to be a teacher of physical culture, a positive attitude to self-realization and self-development, interests in continuous self-education. The criterion is the awareness of the needs, aspirations and goals of adaptation of future physical education teachers to professional activity. The content of the cognitive component includes cognitive potential throughout the pedagogical activity, the ability to manage a personal trajectory for self-education and self-improvement, focus on creative performance of professional duties with the embodiment of true professionalism and proficiency. The criterion is acquisition of the future physical education teachers to professional activity in the process of pedagogical practice. It was found that the practical-activity component involves formation of professional practical skills and abilities in the subject area, mastering new methods and techniques and tools in their creative combination in professional activities. The criterion is presence of adaptation of future physical education teachers to perform various types of professional activities in the process of pedagogical practice. It is revealed that the personal-effective component includes the improvement of practical skills for professional self-realization, educational and methodological activities in various parts of the system of advanced training, skills to conduct research in the professional sphere. The criterion is development of the leading significant qualities of future physical education teachers to carry out professional activities.

Key words: pedagogical education, physical culture, components, criteria, adaptation to professional activity, professional training of future physical education teachers.

УДК 378.015.31-044.337(045)

Олена Павлова

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ORCID ID 0000-0002-4014-7440

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/208-218

ФОРМУВАННЯ ПОТРЕБИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Викладено дані теоретичного аналізу проблеми професійно-педагогічного самовдосконалення майбутніх учителів, необхідність формування якого обумовлена інтенсивною модернізацією системи освіти. Проведено аналіз наукових джерел із означеної проблеми. Представлено розуміння потреби професійно-педагогічного

самовдосконалення майбутнього вчителя як сукупності спонукань і умов, які детермінують, спрямовують і регулюють процес професійного самовдосконалення здобувача освіти, що дозволяє підвищити його конкурентоспроможність. Охарактеризовано процес формування потреби професійного самовдосконалення майбутніх учителів.

Ключові слова: *потреба, професійно-педагогічне самовдосконалення, майбутній учитель.*

Постановка проблеми. Сучасний динамічний світ потребує особистість, яка готова до постійного оновлення й доповнення наявних знань та вмінь, що є необхідними, для безперервного науково-технічного і соціального розвитку суспільства. Постійний рух суспільства багато в чому залежить від інтелектуального потенціалу, у підвищенні якого особливе місце належить системі освіти. Центральною фігурою цієї системи є вчитель. Практичний досвід професійної підготовки педагогів констатує унеможливлення охопити освітньо-професійною програмою весь спектр завдань, що постають у професійній діяльності перед учителями у зв'язку з постійними змінами та зростанням вимог. Ефективне вирішення означених завдань можливе за умови виявлення в психолого-педагогічній науці закономірностей формування особистості, її мотивів, реалізації її потреб, зусиль та актуалізації потенціалу майбутніх педагогів. Керуючись метою високоефективної професійної підготовки, засвоєння системи відповідних компетентностей, необхідно мотивувати здобувачів освіти, озброїти відповідним досвідом, уміннями оцінювати власні досягнення.

Збільшення об'єктивно-актуальних вимог щодо професійної підготовки майбутніх учителів, урахування сучасні інноваційні процеси у вищій освіті та збільшення наукових відомостей про розвиток особистості, створюють реальну потребу в аналізі та формуванні професійного самовдосконалення майбутніх учителів. Розглядаючи професійно-педагогічне самовдосконалення як окремий вид фахової діяльності майбутніх педагогів, актуалізується його формування вже на етапі підготовки здобувачів освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Загальні питання професійної підготовки майбутніх учителів відображені в багатьох психолого-педагогічних працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Однак, формування потреби в професійно-педагогічному самовдосконаленні в майбутніх учителів, як одне з питань професійної підготовки, вимагає ґрунтовного вивчення й аналізу.

Загальнотеоретичні основи формування в майбутніх учителів потреби професійно-педагогічного самовдосконалення відображено у

працях педагогів і психологів О. Абдулліної, В. Андрєєва, А. Асмолова, Ю. Бабанського, О. Городиської, А. Донцової, В. Загвязінського, І. Зимньої, А. Ковальова, Н. Кузьміної, І. Небитової, Г. Мешко, В. Мясищева, Л. Рубінштейна, І. Харламової, Н. Чистякової, А. Щербакова та інших.

Метою статті є розкриття сутності та значення професійно-педагогічного самовдосконалення майбутніх учителів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань було використано комплекс теоретичних методів: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, зіставлення різних поглядів на проблему дослідження.

Виклад основного матеріалу. Сучасне реформування сфери освіти ставить перед нею низку нових завдань, реалізація яких цілковито залежить від професійного та особистісного рівня розвитку вчителя. Проблема забезпечення ефективного кадрового супроводу освітнього процесу на сьогоднішній день стоїть досить гостро. Сьогодні умови конкурентоспроможності освітніх кадрів вимагають емоційно-стійкого, висококваліфікованого, творчого, умотивованого, амбітного фахівця, який прагне постійного самовдосконалення, професійного зростання. Лише такий педагог може забезпечити оптимальний розвиток дитини в школі. Орієнтованість освіти на посилення особистісного аспекту в професійній підготовці майбутніх учителів вимагає оновлення положень, програм, що є основою професійної підготовки майбутнього педагога, обумовлює необхідність створення умов для актуалізації його потенційних ресурсів, особистісного та професійно-педагогічного самовдосконалення.

Якщо розглядати професійно-педагогічне самовдосконалення як свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня професійної компетентності та розвитку професійно важливих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійної діяльності та особистісної програми розвитку, то можна стверджувати, що це процес, який побудовано відповідно до вимог суспільства та фаху до особистості майбутнього вчителя. До того ж, означені вимоги мають бути дещо вищими за можливості окремого конкретного здобувача освіти. В іншому випадку відсутні передумови для виникнення самовдосконалення у вигляді внутрішніх суперечностей у процесі його провідної діяльності, вирішення яких зумовлює цілеспрямований розвиток особистості (Саяпин, 2015).

Отже, усвідомлена взаємодія здобувача освіти з освітнім середовищем надає можливість, стимулює й окреслює можливі перспективи не лише отримання та вдосконалення професійних

компетентностей, практичного досвіду студента, а й особистісного розвитку, уміння об'єктивного оцінювати власні можливості, планування особистого професійного розвитку та вдосконалення.

Безперервний процес професійно-педагогічного самовдосконалення особистості вчителя – це не лише вимога часу чи суспільства, запорука кар'єрного зростання, це, скоріше, обов'язок педагога перед своїми учнями. У педагогіці існує принципово важлива аксіома, у якій йдеться про те, що інтелект загострюється інтелектом, характер виховується характером, особистість формується особистістю. Отже, від рівня розвитку вчителя залежить і рівень його учнів та підростаючого покоління в цілому.

Здобувачі освіти мають чітко усвідомлювати, що ЗВО надає лише можливість отримання професійної освіти. Комплексна теоретична та практична професійна підготовка майбутніх учителів спрямована на формування майбутнього педагога, який здатний організувати ефективний навчально-виховний процес та залежить від потреб, мотивів, ціннісних установок, особистісних якостей. Процес професійно-педагогічного самовдосконалення не лише доповнює професійну підготовку, а й значно розширює можливості майбутнього вчителя, бо цей процес свідомий, цілеспрямований та вмотивований. Отже, можна стверджувати, що рівень професіоналізму вчителя залежить від його готовності до оновлення, поповнення знань, умінь та навичок, успішних змін особистості та самовдосконалення в цілому.

Дослідження проблеми самовдосконалення в цілому та професійно-педагогічного самовдосконалення зокрема вченими характеризуються численними підходами і напрямками. Відомий психолог А. Маслоу розглядає самовдосконалення як особистісний феномен, який виступає основною ознакою психічного здоров'я та найвищої потребою існування людини. Дослідник підкреслює, що самовдосконалення забезпечує максимально повне особистісне становлення і самореалізацію (Маслоу, 2012).

Дослідниця Т. Шестакова професійно-педагогічне самовдосконалення визначає «як процес і результат творчого, цілеспрямованого, самостійного, самодетермінованого руху вчителя-вихователя до вершин особистісного і професійного розвитку, що досягається завдяки самоосвіті, самовихованню, самоактуалізації й самоменеджменту педагога та забезпечує його творчу самореалізацію в професії» (Шестакова, 2006).

На думку Т. Сапожникова професійно-педагогічне самовдосконалення здобувачів освіти характеризується тісним

взаємозв'язком самовиховання і самоосвіти, які взаємно доповнюють один одного і взаємо впливають на характер зусиль та роботи над собою майбутнього педагога (Сапожникова, 2003).

Аналіз наявних досліджень з означеної проблеми дозволяє сформулювати мету саморозвитку майбутніх педагогів. Метою професійно-педагогічного саморозвитку майбутніх педагогів можна вважати освоєння якісно нового рівня професійної компетентності, педагогічної майстерності, що забезпечує можливість удосконалювати свою педагогічну реальність, власне зростання, становлення, інтеграцію і реалізацію в педагогічній праці професійно значущих особистісних якостей та здібностей, професійних знань і вмінь.

Учені виокремлюють сутнісні ознаки самовдосконалення: моральність, ціннісно-гуманістичний характер, позитивна модальність, творчий характер, інтегративність, спрямованість, самодетермінованість, відкритість, безкінечність, безперервність. Психологи та педагоги звертають увагу на зміст самовдосконалення, мотиви цього феномену, методи роботи особистості над собою в процесі професійної діяльності. Дослідники наголошують, що процес самовдосконалення пов'язаний із усвідомленням особистісного ідеалу й відповідним формуванням «ідеального Я». Тобто, самопізнання, самосвідомість, мотиви активізують особистість та спонукають до самозмін (Хатунцева, 2016; Шестакова, 2006).

Також у педагогічній науці виокремлюють сутнісні складові самовдосконалення: самоосвіта, самовиховання й самоактуалізація. Безкінечність та безперервність функціонування методів пізнання і самопізнання, творення і самотворення на всіх етапах роботи вчителя над власним зростанням (діагностування, цілепокладання, планування, виконання, контроль і корекція), забезпечується самоорганізацією фахівця (Шестакова, 2006).

Учений О. Дубасенюк визначає такі етапи професійного становлення вчителя як фахівця і вихователя:

- початковий етап, пов'язаний із мотивами обрання педагогічної професії, здобуванням педагогічної освіти;
- основний етап, пов'язаний із етапом самостійної педагогічної діяльності, набуттям певного досвіду роботи;
- етап зрілості, пов'язаний із оволодінням професійної майстерності і процесом саморозвитку, самовдосконалення (Павлова, 2019).

Автор відносить самовдосконалення до завершального етапу професійного становлення вчителя, як цілеспрямований і систематичний процес розвитку професійно-особистісних якостей, підвищення рівня професіоналізму та педагогічної майстерності відповідно до соціальних

вимог, умов професійно-педагогічної діяльності та власної програми розвитку.

Аналіз наукової літератури дає змогу констатувати неоднотайність у тлумаченні поняття «професійно-педагогічне самовдосконалення», однак більшість науковців розуміють його як процес руху особистості, яка керується внутрішніми прагненнями досягнення вищих ступенів власного розвитку, який ґрунтується на цінностях, ідеалах, цілеспрямованості, потребі в успіху, мотивах та тощо. Проте, визначальним компонентом саморозвитку є внутрішня потреба особистості. «Потреба в реалізації власного внутрішнього потенціалу є рушійною силою особистісно-професійного розвитку, самовдосконалення та креативного підходу до практичної діяльності» (Павлова, 2019).

А. Реан акцентує увагу на тому, що нагальна потреба особистості в саморозвиткові, прагненні до самовдосконалення та самореалізації є величезною цінністю. Така потреба є показником особистісної зрілості й одночасно умовою її досягнення (Реан, 2000).

Подібну точку зору має А. Бодалева, яка наголошує на тому, що зрілу особистість відрізняє висока відповідальність, турбота про інших людей, соціальна активність, гуманістична спрямованість, високі професійні досягнення, при цьому потреба в саморозвитку, прагнення до самовдосконалення та самореалізації – її фундаментальні потреби (Колосова, 2020).

«Важливо, щоб необхідність у професійному самовдосконаленні студент сприймав як особисту потребу, що вимагає задоволення шляхом квазі-професійної діяльності (на етапі освоєння професії) та оновлення й поповнення знань, умінь і навичок (під час безпосередньої професійної діяльності). За таких умов діяльності студента його мотивація, набуваючи необхідних ознак, трансформується в особисту спрямованість. Як результат – навчально-практична діяльність майбутніх учителів набуває глибокого особистого характеру, бо за змістом і умовами виконання схожа на професійну, а набуті особистісно-професійні якості професіоналізуються. Також важливо спонукати студента до самоконтролю власної навчально-практичної діяльності шляхом залучення його до самостійної роботи» (Павлова, 2019).

Викладене вище дозволяє визначити потребу професійно-педагогічного самовдосконалення майбутнього вчителя як сукупність усіх спонукань і умов, які детермінують, спрямовують і регулюють процес професійного самовдосконалення здобувача освіти. Така потреба, як специфічний вид психічної регуляції діяльності особистості, за своїм розвитком представляє складну функціональну систему інтегрованих

змістовних і динамічних процесів, у яких відображаються основні її функції: спонукання, спрямованості, регуляції і контролю виконання. Наведені функції логічно взаємопов'язані з основними етапами розвитку потреби професійно-педагогічного самовдосконалення: у самопізнанні, плануванні самовдосконалення шляхом визначення програми його протікання, у реалізації програми самовдосконалення і сформульованих у ній завдань, у самоконтролі й корекції проведеної роботи над собою. Взаємозв'язок позначених самостійних етапів, послідовне і повне виконання задач на кожному з них дозволить отримати шуканий результат у професійному розвитку майбутніх учителів (Саяпин, 2015).

Формування потреби професійного самовдосконалення майбутніх учителів забезпечується в органічній єдності з формуванням у них базових професійних потреб у таких видах підготовки, як особистісна, загальнокультурна, психологічна, комунікативна, методологічна, технологічна, управлінська тощо. Учителі самі часто виділяють як основну таку потребу, як удосконалення педагогічної майстерності як підстава досягнення цілей (Саяпин, 2015).

Задля успіху процесу професійно-педагогічного самовдосконалення необхідно результати здобувача освіти порівнювати не з досягненнями в цьому напрямі інших студентів, а з його колишніми, оцінювати особистість майбутнього вчителя за його індивідуальним внеском у вирішення навчально-професійних завдань у період професійної підготовки.

При цьому важливо враховувати виділені й детально розкриті К. Абульхановою-Славською основні напрями ефективного впливу на процес розвитку мотивації професійного самовдосконалення:

- формування позитивних установок на професійне самовдосконалення;
- формування міцних знань, умінь і навичок у роботі з професійного самовдосконалення;
- актуалізація потреб професійного самовдосконалення у фахівців у процесі провідної діяльності (Абульханова-Славская, 1991).

Аналіз означеної проблеми засвідчує, що явище самовдосконалення досить багатопланове. Більшість учених розділяють думку про те, що це найважливіша потреба зрілої особистості, процес усвідомленого, цілеспрямованого саморозвитку, прагнення до ідеалу, який охоплює всі сфери життя: моральну, фізичну, професійну та інші (Колосова. 2020).

Професійно-педагогічне самовдосконалення вчителів, на думку сучасних учених, – це специфічний вид професійної діяльності, невід'ємна скла-

дова професійної підготовки. Воно є результатом свідомої взаємодії фахівця з конкретним соціальним середовищем, у процесі якої фахівець реалізує власні потреби щодо розвитку особистісних якостей, що забезпечує успішність професійної діяльності та життєдіяльності в цілому (Колосова, 2020).

Важливою умовою для професійно-педагогічного самовдосконалення в закладі вищої освіти є освітнє середовище. Освітнє середовище вищої школи складається із взаємодії нових освітніх комплексів – систем, інноваційних та традиційних моделей, складних систем стандартів освіти, складного інтегруючого змісту навчальних програм і планів, високотехнологічних освітніх засобів і освітнього матеріалу, і головне, нової якості взаємин, діалогічного спілкування між суб'єктами освіти.

Освітнє середовище закладу вищої освіти ефективно впливає на підготовку здобувача освіти до професійного самовдосконалення майбутніх учителів шляхом реалізації низки умов розкриття та реалізації:

- освітнього потенціалу, тобто врахування ціннісних орієнтацій та формування професійно важливих цінностей, фахових компетентностей, психолого-педагогічної грамотності у здобувачів освіти, розширення їх уявлення про педагогічну професію, інтелектуальний розвиток, здатність до самоосвіти та саморозвитку;

- творчого потенціалу: формування та розвиток ініціативності, креативності, соціальної активності, наполегливості, організаторських якостей здобувачів освіти;

- комунікативного потенціалу, тобто актуалізація таких рис особистості, як відкритість, емпатія, делікатність, доброта, толерантність, почуття такту, співчуття, інтуїція, здатністю до співчуття, порядність, готовність до співпраці;

- морального потенціалу, який полягає в розвитку таких чеснот, як відповідальність, уміння контролювати власну поведінку, розумінні своїх можливостей, духовної та загальної культури, патріотизму;

- психофізіологічного потенціалу: самостійності, мобільності, гнучкості, дисциплінованості, наполегливості, самоповаги;

- кваліфікаційного потенціалу: упевненості в собі, конкурентоспроможності, інтелектуальної зрілості (розвинені пізнавальні інтереси, уміння знайти конструктивне рішення проблеми, критичність мислення тощо).

Отже, зазначимо, що кожна з умов, надає можливість майбутньому вчителю для постійної самоактуалізації, саморозвитку, самореалізації, а також професійно-педагогічного самовдосконалюватися.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Підсумовуючи, хочемо зазначити, що формування потреби професійно-

педагогічного самовдосконалення майбутніх учителів відповідно до результатів аналізу психолого-педагогічної наукової літератури – це процес, у якому однорівнева система спонукає трансформуватися в автономну потребу самовдосконалення, а окремі спроби саморозвитку та самовдосконалення перетворюються в безперервний, постійно діючий процес.

Формування потреби професійно-педагогічного самовдосконалення майбутніх учителів як пріоритетної в системі потреб майбутнього вчителя необхідно починати вже в закладі вищої освіти на початковому етапі становлення фахівця, що мотивує його на навчання, допоможе спроектувати майбутній професійний шлях, дозволить розширити межі його працевлаштування, бути успішнішим на початковому етапі професійної діяльності.

Сформована потреба професійно-педагогічного самовдосконалення майбутніх учителів під час навчання в закладі вищої освіти дозволить на якісно новому рівні вирішувати позначені ними самими або іншими суб'єктами освітнього процесу професійні завдання, забезпечить більшу свободу вибору і дій у їх вирішенні і стане певним гарантом ефективності їх подальшої професійної діяльності.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці та впровадженні в практику шляхів формування потреби професійно-педагогічного самовдосконалення майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

- Колосова, Н. Н. (2020). *Сущность профессионального самосовершенствования будущих педагогов*. Режим доступу: https://www.sgu.ru/sites/default/files/conf/files/2020-03/kolosova_osm_2020.pdf (Kolossova, N.N. (2020). *The essence of professional self-improvement of future teachers*. Retrieved from: https://www.sgu.ru/sites/default/files/conf/files/2020-03/kolosova_osm_2020.pdf).
- Павлова, О. Г. (2019). *Педагогічні умови формування професійної мотивації до педагогічної діяльності у майбутніх учителів початкових класів* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Глухів (Pavlova, O. H. (2019). *Pedagogical conditions of formation of professional motivation to pedagogical activity at future teachers of initial classes* (PhD thesis). Hlukhiv).
- Реан, А. А. (2000). *Самоактуализация и самотрансценденция личности. Психология личности в трудах отечественных психологов*. Санкт-Петербург: Питер (Rean, A.A. (2000). *Self-actualization and self-transcendence of personality. Psychology of personality in the works of Russian psychologists*. Saint Petersburg: Peter).
- Сапожникова, Т. Н. (2003). *Стимулирование профессионального самосовершенствования студентов в процессе организации познавательной деятельности*. *Ярославский педагогический вестник*, 1 (34), 127-139 (Sapozhnikova, T.N. (2003). *Stimulating professional self-improvement of students in the process of organizing cognitive activity*. *Yaroslavl Pedagogical Bulletin*. 1 (34), 127-139).
- Саяпин, В. Н., Саяпин, Н. В. (2015). *Формирование потребности профессионального самосовершенствования будущих учителей технологии*. *Акмеология образования. Психология развития*, 2 (14). Режим доступу:

<https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-potrebnosti-professionalnogo-samosovershenstvovaniya-buduschih-uchiteley-tehnologii>. (Saiapin, V.N., Saiapin, N.V. (2015). Formation of the need for professional self-improvement of future technology teachers. *Acmeology of education. Developmental psychology*, 2 (14). Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-potrebnosti-professionalnogo-samosovershenstvovaniya-buduschih-uchiteley-tehnologii>.

- Уйсімбаєва, Н. (2014). Особистісне самовдосконалення як форма усвідомленого саморозвитку майбутнього вчителя. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Педагогічні науки*, 132, 222-226 (Uisimbayeva, N. (2014). Personal self-improvement as a form of conscious self-development of the future teacher. *Scientific notes of Kirovograd State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko. Pedagogical sciences*, 132, 222-226).
- Хатунцева, С. М. (2016). Самовдосконалення як чинник розвитку професіоналізму майбутніх учителів. *Педагогіка та психологія*, 54, 212-222 (Khatuntseva, S. M. (2016). Self-improvement as a factor in the development of professionalism of future teachers. *Pedagogy and psychology*, 54, 212-222).
- Шестакова, Т. В. (2006). *Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Київ (Shestakova, T. V. (2006). *Formation of the readiness of the future teachers to the professional self-improvement* (DSc thesis abstract). Kyiv).
- Маслоу, А. (2012). *Мотивация и личность*. Санкт-Петербург: Питер (Maslow, A. (2012). *Motivation and personality*. St. Petersburg: Peter).
- Абульханова-Славская, К. А. (1991). *Стратегия жизни*. Москва: Мысль (Abulkhanova-Slavskaya, K. A. (1991). *Strategy of life*. Moscow: Thought).

РЕЗЮМЕ

Павлова Елена. Формирование потребности профессионально-педагогического самосовершенствования будущих учителей.

В статье изложены данные теоретического анализа проблемы профессионально-педагогического самосовершенствования будущих учителей, необходимость формирования которого обусловлена интенсивной модернизацией системы образования. Проведен анализ научных источников по данной проблеме. Представлено понимание необходимости профессионально-педагогического самосовершенствования будущего учителя как совокупность побуждений и условий, детерминирующих, направляющих и регулирующих процесс профессионального самосовершенствования соискателя образования, позволяет повысить конкурентоспособность. Охарактеризован процесс формирования потребности профессионального самосовершенствования будущих учителей.

Ключевые слова: потребность, профессионально-педагогическое самосовершенствование, будущий учитель.

SUMMARY

Pavlova Olena. Formation of the need for professional and pedagogical self-improvement of future teachers.

The article presents the data of theoretical analysis of the problem of professional and pedagogical self-improvement of future teachers, the need for the formation of which is due to the intensive modernization of the education system. The analysis of scientific sources on the specified problem is carried out. The process of forming the need for professional self-improvement of future teachers is described.

The purpose of the article is to reveal the essence and significance of professional and pedagogical self-improvement of future teachers.

To achieve this goal and solve certain problems, a set of theoretical methods was used: analysis, synthesis, generalization, comparison, comparison of different views on the research problem.

Formation of the need for professional and pedagogical self-improvement of future teachers according to the results of analysis of psychological and pedagogical scientific literature is a process in which a one-level system of motivations is transformed into an autonomous need for self-improvement, and individual attempts at self-development and self-improvement become a continuous process.

The formation of the need for professional and pedagogical self-improvement of future teachers as a priority in the system of needs of future teachers should begin in higher education institution at the beginning of becoming a specialist that motivates him to study, help design future careers, expand the boundaries of his employment, be more successful at the initial stage of professional activity.

The current need for professional and pedagogical self-improvement of future teachers while studying in higher education institution will allow at a qualitatively new level to solve their professional or other subjects of the educational process, provide greater freedom of choice and action in solving them and will be a guarantee of their effectiveness professional activity.

We see the prospects for further scientific research in the development and implementation in practice of ways to form the need for professional and pedagogical self-improvement of future teachers.

Key words: *need, professional and pedagogical self-improvement, future teacher.*

УДК 377.015.31-057.87:63

Андрій Петрів

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

ORCID ID 0000-0001-7022-0656

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/218-226

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ПАТРІОТИЧНІ ІДЕАЛИ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ»

У статті розкрито сутність поняття «патріотичні ідеали студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти», вказується, що ідеал – це уявлення про зразок людської поведінки, що впливає із розуміння мети життя й залежить від ціннісно-сміслової сфери особистості. Зауважується, що патріотичні ідеали студентів є інтегративним психологічним утворенням, що охоплює різні сфери особистості і складаються з когнітивного, мотиваційного, емоційно-ціннісного і діяльнісно-поведінкового компонентів. Звертається увага на те, що студенти аграрних закладів фахової передвищої освіти є специфічною соціально-професійною групою, від діяльності якої залежить стан навколишнього природного середовища.

Ключові слова: *студенти аграрних закладів фахової передвищої освіти, патріотичні ідеали, біоетика, компонентна модель особистості студента аграрних закладів фахової передвищої освіти, пантеон національних героїв, успішні господарники і аграрії України.*

Постановка проблеми. З давніх-давен людство шукає ідеал, до якого слід прагнути, виховуючи молоде покоління. У сучасних умовах під час втрати української територіальної цілісності формування патріотичних ідеалів викликано необхідністю забезпечення соборності України, об'єднання всіх регіонів задля розбудови єдиної, демократичної, правової економічно потужної держави. Саме спільні патріотичні ідеали мають стати тим дороговказом, що об'єднують українську молодь та суспільство загалом. Проблема визначення сутності патріотичних ідеалів у вихованні сучасної молоді є ключовою, адже від пріоритетів у сучасній системі фахової передвищої освіти залежить майбутнє української держави. Без відповідного патріотичного ідеалу не можна сформувати свідомого громадянина, трудівника, дбайливого господаря, громадського діяча.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми формування патріотичних ідеалів особистості розроблялися зарубіжними ученими та педагогами (Й. Песталоцці, А. Дістерверг, Г. Кершенштайнер, В. Гумбольт та ін.). Про патріотичне виховання особистості йдеться в працях українських педагогів класиків К. Ушинського С. Русової, О. Духновича, А. Макаренка, В. Сухомлинського. Значна увага проблемі виховного ідеалу особистості приділяється Г. Ващенком у праці «Виховний ідеал», де представлено класифікацію типів виховних ідеалів: християнський, більшовицький, європейський та український національний виховний ідеали. Дана проблема розкривалась у працях сучасних педагогів-дослідників І. Беха (Бех, 2008), В. Борисова (Борисов, 2006), О. Вишневського (Вишневський, 2003), І. Підласого (Підласий, 2000), Г. Філіпчука (Філіпчук, 2014), М. Фіцули (Фіцула, 2007, с. 30).

Мета статті – розкрити сутність та структуру поняття «патріотичні ідеали студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти».

Методи дослідження – нами було використано такі методи, як аналіз, синтез, порівняння й зіставлення різних поглядів, синтез та узагальнення матеріалу, що дозволили обґрунтувати сутність та структуру поняття «патріотичні ідеали студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти».

Виклад основного матеріалу. Визначення сутності поняття «патріотичні ідеали студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти» розпочнемо з обґрунтування змісту науково-категорійного апарату. Основними поняттями тут є «ідеал», «виховний ідеал», «патріотизм», «патріотичний ідеал». Філософський енциклопедичний словник визначає поняття «ідеал» як уявлення про найвищу досконалість людини з формування її світогляду та життєдіяльності (Шинкарук, 2002, с. 231). Словник української мови визначає поняття «ідеал» як мету, до якої прагне

людина і яка керує її діяльністю (Білодід, 1970-1980, с. 10). У словнику іншомовних слів «ідеал» як термін, що визначає високу міру досконалості, довершеності, першообразу (Мельничук, 1974, с. 318).

Особливе уявлення про те, якою повинна бути людина, втілене в українській народній пісні, прислів'ях, приказках, літературі легендах, у звичаях, традиціях та в постатях українських історичних героїв. «Ідеальних» людей народна педагогіка наділяла найкращими якостями, адже вони були втіленням зразка людської поведінки.

Цікавою для нашого дослідження є система козацько-лицарського виховання розроблена Ю. Руденком та втілена у практику В. Каюковим (Каюков, 1997). Козацька педагогіка стала уособленням народної мудрості, витримала випробування часом, застосовувалася протягом багатьох століть та ввібрала в себе кращі науково-педагогічні ідеї. Засобами козацької педагогіки молоде покоління виховується в дусі патріотизму, служіння Батьківщині, відданої боротьби за її світле майбутнє. Відвага, честь, гідність, демократизм та волелюбність є основними цінностями козацького виховання. На традиціях козацтва формувались Українські січові стрільці, вояки Української повстанської армії, які на початку ХХ століття виборювали незалежність України, жертвуючи життям заради омріяної самостійності. Козацька педагогіка плекає в серці і душі молоді високий ідеал козака – історично обумовленого типу українця, який не тільки свято береже та охороняє волелюбні заповіді пращурів, а й бореться за самостійну Україну і в наш час працюючи для її блага та докладаючи всіх зусиль для її розвитку та процвітання (Руденко, 2012).

Розглядаючи поняття ідеалу, слід звернути увагу на концепцію Г. Ващенко, який у своїй праці «Виховний ідеал» теоретично обґрунтував та розвинув сутність українського виховного ідеалу, який побудований на двох головних принципах: християнської моралі та української духовності, і спрямований на службу Богові та Україні. Для створення українського виховного ідеалу, на думку Г. Ващенко, треба відтворити історичне минуле свого народу з його культурними скарбами, а також зачерпнути зі скарбниць інших народів те, що найкраще і що відповідає нашій духовності. Педагог зазначав, що слід звернутися до того виховного ідеалу, який витримав іспит історії, увібрав у себе психіку народу, відповідає нашій українській традиції, втілений у творах кращих письменників, що стали провідниками народних мас (Ващенко, 1994).

Обґрунтовуючи сутність поняття «патріотичні ідеали студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти», слід звернути увагу на дефініцію

поняття «патріотизм». Енциклопедія освіти під редакцією В. Кременя розглядає «патріотизм» (грец. patriots – земляк, співвітчизник) як суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до Вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині та захищати її від ворогів. Через пізнання української пісні, літератури та героїчного минулого у вихованця формується готовність до служіння Батьківщині. З історії здобувач освіти має винести відчуття впевненості, що в минулому криються неоціненні джерела мудрості та сили народу. Історія є вчителькою життя, вона вчить не допускати минулих історичних помилок і виховує синівську відданість та вірність. Найважливішим компонентом патріотичного виховання маж бути ставлення до праці, відчуття творчої сили праці, необхідності її пошанування як джерела розвитку, здоров'я та зростання. Молоде покоління має сприймати територію України як спільний дім для всіх громадян та як сферу своєї життєдіяльності, поле, де можна розвивати свої професійні знання та навички задля блага та процвітання Батьківщини (Ткаченко, 2008, с. 634).

О. Вишневський зазначає, що патріот не обмежується пасивною любов'ю до своєї Батьківщини, він щиро працює для її блага, для добробуту народу та його процвітання. Він розбудовує господарство, культуру, економіку, захищає честь своєї держави та примножує її багатства. Педагог виділяє три види патріотизму. Етнічний патріотизм будується на почутті власної причетності до народу, його культури, мови, історії. Такий патріотизм найкраще формується у вихованців, які ростуть у національно-свідомих сім'ях, коли дитина спілкується українською мовою та знає історію свого народу. Територіальний патріотизм ґрунтується на любові до того місця, ландшафту, клімату, де народилася людина. Важливе значення тут мають ранні дитячі спогади, враження, переживання, захоплення. Вони закарбовуються на все життя, є найріднішими та найціннішими. Державницький патріотизм ґрунтується на сформованому державницькому світогляді, державній ідеології і пов'язується з почуттям громадянськості. Державницький патріотизм має об'єднувальну силу, бо може єднати людей різних етносів та майнових станів. У нашій історії є величезна кількість випадків, коли представники інших національностей стали активними борцями за волю України (Вишневський, 2003).

Система виховання кожного народу стверджує свій ідеал людини-патріота, який виплеканий часом, увібрав краще з історії та народної

педагогіки, наділений особливостями національного характеру. Стійкий український патріотизм формується на прикладі козацьких гетьманів, ватажків, діячів науки, культури, релігії та державотворення Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Ліни Костенко, М. Грушевського, Є. Петрушевича, В. Вернадського, С. Петлюри, П. Болбочана, М. Міхновського, А. Шептицького, Є. Коновалеця, А. Мельника, С. Бандери, Р. Шухевича, Л. Лук'яненка, І. Дзюби, А. Горської, В. Стуса, В. Чорновола, Л. Гузара, Б. Патона та багатьох інших. Якості цих особистостей, узагальнені чи взяті з когось, окремого мають стати прикладом для наслідування для сучасної молоді.

Патріотичні ідеали студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти – це особливі ідеали, адже вони пов'язані не тільки з прикладом історичних героїв, але й відомих господарників, дбайливих трудівників та простих працюючих українців, які щоденною самовідданою працею розбудовували та розбудовують державу, сприяючи її добробуту та процвітанню. Яскравий приклад братів Яхненків, які об'єдналися із чоловіком своєї сестри Федором Симиренком, заснували фірму «Брати Яхненки і Симиренко» та зайнялись цукровим виробництвом. Завдяки власній праці, природньому хисту до підприємництва та вдалим обставинам, прості селяни розбагатіли. Вони будували заводи, на яких працювали тисячі робітників, підтримували українську культуру та займалися благодійництвом. Схожий приклад Артема Терещенка, який разом із синами заснував «Товариство цукробурякових та рафінадних заводів братів Терещенків». На початку ХХ століття родина Терещенків мала у своєму розпорядженні 11 цукрових заводів, які виробляли близько 10% всього загальноросійського цукру. Величезну частину свого прибутку родина анонімно, без зайвого афішування віддавала на благодійність. Однак, із приходом радянської влади їх підприємства були націоналізовані, а товариство розпалося. Також чудовим зразком для студентів коледжів фахової передвищої освіти є Є. Храпливий – засновник кооперативного руху на західноукраїнських землях, економіст, дослідник, агроном, дійсний член НТШ, громадський діяч. Народився у с. Лисівці, що на Тернопільщині, його ім'я носить Заліщицький коледж. Є. Храпливий був головою хліборобського товариства «Сільський господар», сприяв розвитку українського села та прагнув перебудувати його на зразок європейських сіл, він був прекрасним організатором, сприяв розбудові української сільськогосподарської освіти, створив «Хліборобський вишкіл молоді» та «Товариство українських агрономів». Своєю працею прагнув теоретично та практично підготувати українських селян до більш продуктивної праці в сільському господарстві (Злупко, 1999).

Маємо і сучасні приклади успішних аграріїв, господарників. Серед них Д. Моторний (Герой України, керівник успішного приватного-орендного кооперативу «Зоря» що на Херсонщині); С. Антоненко (Герой України, керівник приватного підприємства «Агроекологія», що славиться органічним землеробством, тут відмовилися від гербіцидів та мінеральних добрив, компенсується пожива ґрунту внесенням органіки, не використовують плуга та обробляють землю без обертання скиби, у господарстві проводять масштабні наукові дослідження, створена школа органічного землеробства); О. Боровик (відомий діяч аграрної галузі, успішний керівник селянського господарства «Авангард», заслужений працівник сільського господарства, Почесний член Української Академії аграрних наук, Почесний президент Аграрного союзу «Україна», Почесний професор Національного університету біоресурсів і природокористування України); В. Скоцик (випускник НУБіП України, економіст, топ-менеджер транснаціональної агрокомпанії «АМАКО» в Україні, працював топ-менеджером аграрних корпорацій у Великобританії, був визнаний найкращим іноземним топ-менеджером країни, кандидат сільськогосподарських, доктор економічних наук) (Сопівник, 2014). Такі приклади працелюбів, успішних аграріїв, дбайливих господарів, керівників, трудівників мають стати ідеалом для студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти.

Формування ідеалу особистості залежить від умов життя, віку, індивідуальних особливостей, особистого досвіду та діяльності. М. Фіцула розрізняє ідеали за змістом, будовою та дієвістю. Під змістом розуміється те, яких людей, історичних чи літературних героїв, господарників, трудівників, які їх якості особистість вважає ідеальними. Під будовою розглядається міра узагальненості ідеалу, тобто чи є ідеалом якась конкретна людина чи сукупність особистих якостей, рис взятих у різних людей і узагальнено в один зразок. Під дієвістю ідеалу педагог розуміє те, як цей ідеал впливає на поведінку особистості (Фіцула, 1997, с. 30).

Таким чином, сутність поняття «патріотичні ідеали студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти» – це інтегративне особистісне утворення, що включає уявлення про зразок людської поведінки та залежить від: знань про минуле українського народу, національно-визвольну боротьбу героїв, а також знань екологобезпечних технологій у галузі АПК; ціннісне ставлення до героїчних та трудових прикладів захисту Вітчизни та розбудови економічної могутності України; актуалізовану потребу наслідування патріотичного ідеалу та патріотичну поведінку спрямовану на розбудову держави та сталий розвиток українського суспільства.

Відповідно до компонентної моделі особистості академіка І. Бега, нами розкрито сутність поняття «патріотичні ідеали студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти» та виділено його наступні складові: 1) мотиваційний компонент (потреба в наслідуванні прикладу героїчних та трудових прикладів боротьби за незалежність, розбудови та зміцнення української економіки, забезпечення економічного добробуту); 2) когнітивний компонент (знання з історії України, про борців за самостійність, економічні знання, знання про екологобезпечне господарство та сталий розвиток); 3) емоційно-ціннісний компонент (емоційно-позитивне ставлення до громадянських обов'язків, демократичних цінностей, прикладів розбудови держави, героїчних подвигів захисників територіальної цілісності, ціннісне ставлення до еколого-безпечних та раціональних способів господарювання); 4) діяльнісно-поведінковий компонент (готовність бути свідомим громадянином, наслідувати приклад борців за українську державність, відомих господарників, аграріїв, дотримуватись норм національного законодавства).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, сутність поняття «патріотичні ідеали студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти» – це інтегративне особистісне утворення, що включає уявлення про зразок людської поведінки й залежить від: знань про героїчне минуле українського народу та органічні технології в галузі АПК; ціннісне ставлення до героїчних та трудових прикладів захисту Батьківщини та розбудови економічної могутності України; актуалізовану потребу наслідування патріотичного ідеалу та патріотичну поведінку спрямовану на розбудову держави та сталий розвиток українського суспільства. Складовими «патріотичних ідеалів студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти» виділено: мотиваційний, когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий компоненти.

ЛІТЕРАТУРА

- Бех, І. Д. (2008). *Виховання особистості: підручник*. Київ: Либідь (Bekh, I. D. (2008). *Education of personality: textbook*. Kyiv: Lybid).
- Борисов, В. В. *Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді*. Тернопіль (Borysov, V. V. *Theoretical and methodological foundations of forming the national self-consciousness of pupils and students*. Ternopil).
- Ващенко, Г. Г. (1994). *Виховний ідеал*. Полтава: Полтавський вісник (Vashchenko, H. H. (1994). *Educational ideal*. Poltava: Poltava Herald).
- Виховання і самовиховання на засадах національно-патріотичних цінностей: методичний посібник для студентів і науково-педагогічних працівників аграрних і природоохоронних ВНЗ (2014) / укл. Р.В. Сопівник, Г. В. Петрів. К.: «ЦП «Компринт» (Education and self-education on the basis of national-patriotic values: a*

- manual for students and research and teaching staff of agricultural and environmental universities* (2014) / R. V. Sopivnyk, H. V. Petriv. K.: CP "Comprint").
- Вишневецький, О. І. (2003). *Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Дрогобич: Коло (Vishnevsky, O. I. (2003). *Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy. Handbook for students of higher educational institutions*. Drohobych: Kolo).
- Злупко, С. М. (1999). *На чатах рідної землі: Євген Храпливий – учений, організатор, патріот*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка (Zlupko, S. M. (1999). *In the chats of his native land: Yevhen Khraplyvyyi - scientist, organizer, patriot*. Lviv: LNU named after Ivan Franko).
- Каюков, В. І. (1997). *Лицарське виховання у школі: Навчально-методичний посібник для вчителів*. Кіровоград (Kayukov, V. I. (1997). *Knight education at school: A textbook for teachers*. Kirovograd).
- Підласий І. (1999; 2000). *Ідеали українського виховання. Рідна школа, 12, 3-7; 2, 3-7; 4, 6-13* (Podlasyi, I. (1999; 2000). *Ideals of Ukrainian education. Native school, 12, 3-7; 2, 3-7; 4, 6-13*).
- Руденко, Ю. Д. (2012). *Основи козацько-лицаського виховання*. К.: Гетьман (Rudenko, Yu. D. (2012). *Fundamentals of Cossack-knight education*. K.: Hetman).
- Словник іншомовних слів* (1974). Київ (*Dictionary of foreign words* (1974). Kyiv).
- Словник української мови* (1980). Київ: Наук. думка (*Dictionary of the Ukrainian language* (1980.). Kyiv: Scientific thought).
- Ткаченко, В. М. (2008). *Патріотизм*. У В. Г. Кремінь, *Енциклопедія освіти*. К.: Юрінком Інтер (Tkachenko, V. M. (2008). *Patriotism*. In V. H. Kremin, *Encyclopedia of Education*. K.: Jurinkom Inter).
- Філіпчук, Г. Г. (2014). *Націєтворчість освіти*. Чернівці: Зелена Буковина (Filipchuk, H. H. (2014). *Nation-building of education*. Chernivtsi: Zelena Bukovyna).
- Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія* (2002). Київ: Абрис (*Philosophical encyclopedic dictionary: encyclopedia* (2002). Kyiv: Abris).
- Фіцула, М. М. (2007). *Педагогіка*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан (Fitsula, M. M. (2007). *Pedagogy*. Ternopil: Textbook – Bogdan).

РЕЗЮМЕ

Петрив Андрей. Сущность и структура понятия «патриотические идеалы студентов аграрных учебных заведений профессионального предвысшего образования».

В статье раскрыта сущность понятия «патриотические идеалы студентов аграрных учебных заведений профессионального предвысшего образования», указывается, что идеал – это представление об образце человеческого поведения, которое следует из понимания цели жизни и зависит от ценностно-смысловой сферы личности. Отмечается, что патриотические идеалы студентов является интегративным психологическим образованием, которое охватывает различные сферы личности и состоят из когнитивного, мотивационного, эмоционально-ценностного и деятельно-поведенческого компонентов. Обращается внимание на то, что студенты аграрных учебных заведений профессионального предвысшего образования – это специфическая социально-профессиональная группа, от деятельности которой зависит состояние окружающей природной среды.

Ключевые слова: *студенты аграрных учебных заведений профессионального предвысшего образования, патриотические идеалы, биоэтика, компонентная модель личности студента аграрных заведений профессиональной передвысшего образования, пантеон национальных героев, успешные хозяйственники и аграрии Украины.*

SUMMARY

Petriv Andriy. The essence and structure of the concept “patriotic ideals of students of agricultural institutions of professional higher education”.

The article reveals the essence of the concept of “patriotic ideals of students of agricultural institutions of professional higher education”, indicates that the ideal is the idea of a pattern of human behavior that follows from understanding of the purpose of life and depends on the value-semantic sphere of the personality. It is noted that the patriotic ideals of students are determined by knowledge of the past reality of the Ukrainian people, the heroic deeds and victory and titanic work of heroes of national history, the national liberation struggle, the longevity of Ukrainian statehood and state-building processes in Ukraine. It is emphasized that the system of education of each nation affirms its ideal of a man-patriot, who was nurtured by time, absorbed the best of history and folk pedagogy, endowed with the peculiarities of the national character. Stable Ukrainian patriotism is formed on the example of Cossack hetmans, figures of science, culture, religion and statehood, as well as famous businessmen, caring workers and ordinary hard-working Ukrainians, who daily and selflessly worked to build the state, promoting its prosperity. It is noted that patriotic ideals of students are an integrative psychological formation that covers various areas of personality and consist of cognitive, motivational, emotional-value and activity-behavioral components. Emphasis is placed on the fact that patriotic knowledge, values, needs and motives determine the patriotic behavior of students. Attention is drawn to the fact that students of agricultural institutions of professional higher education are a specific socio-professional group on whose activities the state of the environment depends. It is emphasized that the patriotic ideals of students of agricultural institutions of professional higher education are complemented by ideas for environmentally friendly management, philosophy of sustainable development, values of land, wildlife, humane treatment of animals.

Key words: students of agrarian institutions of professional higher education, patriotic ideals, bioethics, component model of personality of a student of agrarian institutions of professional higher education, pantheon of national heroes, successful businessmen and agrarians of Ukraine.

УДК 371.315.6:51

Людмила Романишина

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
ORCID ID 0000-0002-6026-2614

Ігор Блощинський

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID ID 0000-0003-1925-9621

Наталія Казакова

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
ORCID ID 0000-0003-1499-3448
DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/226-235

СУЧАСНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

Мета статті – схарактеризувати сучасні методи навчання іноземної мови курсантів у вищих військових навчальних закладах України. Для досягнення мети дослідження використовувалися такі методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, компаративний та прогностичний. Значну увагу було приділено

розкриттю таких методів навчання іноземної мови, як інтерактивні лекції, обговорення, дискусії, кейс-метод, метод проєктів, інтерв'ю, «акваріум», диспути/дебати, рольові та ділові ігри, внутрішні/зовнішні кола та інші. У статті обґрунтовано те, що перспективним на сучасному етапі є також упровадження комп'ютерних технологій, що сприятиме підвищенню ефективності іншомовної професійної підготовки майбутніх офіцерів.

Ключові слова: майбутні офіцери, методи навчання, іноземна мова, вищі військові навчальні заклади.

Постановка проблеми. Інтеграція України до освітнього простору Європейського Союзу знаходить своє відображення в підвищених вимогах до іншомовної професійної підготовки сучасних спеціалістів, зокрема й фахівців військової галузі. В умовах гібридної війни Російської Федерації проти України постає необхідність внесення коректив до освітньо-професійних програм підготовки офіцерів з огляду на важливість покращання якості засвоєння ними знань, формування професійних компетентностей та програмних результатів навчання. Слід зазначити, що зі значним розширенням міжнародного військового співробітництва, співпраці з міжнародними організаціями, необхідністю вирішення завдань із реалізації міжнародних договорів і програм актуалізується потреба у формуванні офіцерів здатності до іншомовного професійного спілкування, що безпосередньо впливає на якість виконання службових завдань. З огляду на зазначене вище, необхідно розглянути сучасні методи навчання іноземної мови майбутніх офіцерів, зокрема їх використання в українських військових освітніх реаліях.

Аналіз актуальних досліджень. Розширення та поглиблення іншомовної складової в сучасному світі викликає потребу вивчення та впровадження передових досягнень зарубіжних країн у галузі викладання англійської мови. Питання вивчення англійської мови студентами гуманітарних спеціальностей вивчали (І. Мельничук, Л. Ребуха, Т. Завгородня, І. Блощинський, 2018; І. Мельничук, Н. Калинюк, Н. Гуменна, І. Рогальський, С. Ястремська, І. Стражнікова, І. Блощинський, 2018). Особливості професійної підготовки фахівців правоохоронних відомств за кордоном, а саме у США розкриває у своїх роботах (Блощинський, 2015; 2017).

Наукові дослідження з питань використання електронних навчально-методичних комплексів для вдосконалення підготовки бакалаврів філології та навчання іноземної мови за професійним спрямуванням майбутніх офіцерів-прикордонників розкрито у працях таких науковців як І. Блощинський, О. Галус, І. Почекалін, Д. Таушан (2018). Зарубіжний педагогічний досвід щодо використання методів навчання в дистанційній освіті, який відображений в роботах (Daniel, 2007; Keegan, 1993; Peters, 2010; Perry, 1976; Wedemeyer, 1981) потребує ретельного вивчення та

узагальнення в українській системі військової освіти. Професійна іншомовна підготовка майбутніх перекладачів у зарубіжній вищій школі стала предметом досліджень українських науковців (Скиби, 2018; Мартинюк, 2010; Бельмаз, 2011; Сергєєвої, 2011 та ін.).

Мета статті. Охарактеризувати сучасні методи навчання іноземної мови курсантів вищих військових навчальних закладах України.

Для досягнення мети дослідження використовувалися такі **методи** дослідження: аналіз, синтез, узагальнення – для вивчення освітніх програм і навчальних планів підготовки курсантів ВВНЗ; компаративний – для виявлення подібних і відмінних підходів до іншомовної професійної підготовки майбутніх офіцерів; прогностичний – для обґрунтування шляхів використання прогресивних ідей в умовах онлайн навчання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до мети та організації навчальної діяльності майбутніх офіцерів вищих військових навчальних закладах України широке застосування знайшли такі технології та методи: інтерактивні технології кооперативного навчання; технології колективного групового навчання; технології ситуативного моделювання, ігрові технології; аналіз ситуації та ін. Ефективність усіх форм організації навчальної діяльності визначається багатогранністю методів педагогічної взаємодії. Проаналізувавши дослідження вчених щодо інтерактивних методів навчання англійської мови, можна класифікувати їх так: методи індивідуалізованого викладання і навчання (інтеракція одного курсанта з одним викладачем чи одного суб'єкта навчання з іншим суб'єктом); методи навчання за допомогою взаємодії суб'єктів навчання (самонавчання) з освітніми ресурсами; методи, які характеризуються активною взаємодією між усіма учасниками освітнього процесу; методи, в основі яких лежить представлення курсантові навчального матеріалу викладачем чи експертом, за якого суб'єкти навчання не відіграють активної ролі в комунікації тощо.

Найбільш ефективними, на нашу думку, є активні й інтерактивні методи навчання курсантів вищих військових навчальних закладах України, які передбачають взаємодію і співробітництво всіх учасників освітнього процесу під час вирішення навчальних і практичних завдань. Серед активних методів слід виділити дискусійні та ігрові методи, тренінги, проблемні методи.

На думку В. Вихрущ, можна використовувати такі способи і прийоми створення проблемних ситуацій: студент ознайомлюється із різними трактуваннями певного явища, факту тощо; студент стикається з новими практичними аспектами використання засвоєних знань; загострюється суперечність між теоретично можливим способом розв'язання проблеми і

практично досягнутим результатом виконання завдання (без його теоретичного обґрунтування) (Вихрущ, 2011).

У свою чергу, дискусію можна розглядати як активне вираження курсантами своїх думок. Обговорення під час дискусії може бути організоване в різний спосіб. Розглядаючи метод «Шумні групи», необхідно зауважити, що проблемна ситуація обговорюється в маленьких групах упродовж декількох хвилин, після чого курсанти представляють шляхи вирішення проблеми та різні точки зору вирішення проблеми.

Особливістю методу «Акваріум» є те, що всі учасники дискусії сидять у великому колі, посередині якого розміщують п'ять стільців. Троє учасників починають обговорення. До них приєднуються інші двоє курсантів. Курсанти із зовнішнього кола можуть замінити своїх однокласників із внутрішнього кола. За методом «Цибулина» аудиторія ділиться на дві однакові групи. Курсанти встають у два кола, обличчям один до одного. Після декількох хвилин обговорення курсанти з зовнішнього кола переходять до іншого співрозмовника й розпочинають нову дискусію. Використовуючи метод «Зірка», курсантів розподіляються на групи від чотирьох до шести курсантів, щоб обговорити проблему та прийти до спільного рішення. Кожна група вибирає представника, який презентує позицію всієї групи щодо проблеми дискусії. Метод «Ринок» передбачає, що всі курсанти підходять один до одного під час дискусії, кожен має обговорити подане питання з декількома іншими курсантами.

Загалом усі ці методи, як зазначає В. Вихрущ, можна об'єднати однією назвою – інтерактивне навчання. На думку дослідниці, інтерактивне навчання є специфічною формою організації навчально-пізнавальної діяльності. Його сутність полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх його учасників. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де всі є суб'єкти рівноправними. Інтерактивна модель навчання передбачає формування здатності до взаємодії та діалогу. Під час інтерактивного навчання всі навчаються спілкуватися з іншими, критично мислити, приймати продумані рішення (Вихрущ, 2011).

На думку О. Пометун, інтерактивне навчання передбачає організацію викладачем за допомогою певної системи способів, прийомів, методів освітнього процесу, заснованого на суб'єкт-суб'єктних стосунках педагога та студента (паритетності), багатосторонній комунікації, конструюванні знань, використанні самооцінки та зворотного зв'язку, постійній активності студента (Пометун, 2007).

Одним із важливих інтерактивних методів є бесіда. *Бесіда* – це метод словесного обговорення матеріалу, який має певні пошукові властивості. Бесіда здійснюється у формі цілеспрямованої й підготовленої розмови педагога з курсантами. Сутність бесіди полягає в тому, щоб, по-перше, за допомогою цілеспрямованих і вміло поставлених запитань актуалізувати у курсантів відомі їм знання, по-друге, допомогти їм засвоїти нові знання шляхом самостійних обмірковувань, узагальнень та інших розумових операцій. Саме тому бесіда передбачає використання попереднього досвіду курсантів і на основі цього – залучення їх за допомогою діалогу до усвідомлення нових явищ і понять. Метод «Порівняння» базується на контрастах і містить у собі різноманітні дискусії (на заняттях обговорюються традиції, звичаї країни, мова якої вивчається тощо).

Окрім вищезазначених, є інші методи навчання англійської мови курсантів вищих військових навчальних закладах України, які є не менш важливими й ефективними в іншомовній підготовці майбутніх офіцерів: використання аутентичного матеріалу (оголошення, реклама, публікації), прослуховування й відтворення аутентичних іншомовних пісень, спілкування з носіями мови в умовах реалістичної ситуації, практичні тренінги, де більша кількість часу відводиться рольовим іграм.

Слід також зазначити метод проєктів, який є комплексним методом навчання й передбачає сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів – творчих за своїм змістом. Використання цього методу дозволяє будувати освітній процес із урахуванням інтересів майбутніх офіцерів, надає їм змогу проявити самостійність у навчальній діяльності. У процесі спільної діяльності в майбутніх офіцерів може виникнути необхідність прийняття колективного рішення або генерування нової ідеї. У такому випадку ефективним методом є мозковий штурм. Учасники кожної групи генерують свої ідеї. По завершенні мозкового штурму учасники груп обговорюють висунуті ідеї, відбираючи найбільш раціональні з точки зору більшості учасників. На основі відібраних та обґрунтованих ідей групи під час подальших обговорень учасники різних груп приймають спільне рішення. Перевагами мозкового штурму є забезпечення однакової можливості брати участь кожному члену групи в обговоренні проблеми й висуненні ідей, висока продуктивність на всіх етапах процесу прийняття рішення. До недоліків відносять можливість домінування у процесі прийняття рішень найбільш активних учасників групи, вірогідність зосередження на однотипних ідеях, обмеженість часу на проведення.

Наші дослідження показали, що ефективним інтерактивним методом навчання іноземної мови курсантів вищих військових навчальних закладів України, який також приносить відчутний результат, є комунікативний метод.

Надзвичайно ефективним, особливо під час організації самостійної роботи курсантів, є кейс-метод, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності офіцерів. Він сприяє розвитку винахідливості, умінню вирішувати проблеми, розвиває здібності проводити аналіз проблем, спілкуватися іноземною мовою. Перевагою кейсів є можливість оптимально поєднувати теорію і практику, що є надзвичайно важливим у процесі навчання іноземної мови майбутніх офіцерів вищих військових навчальних закладах України.

Кейс-метод допомагає курсантам глибше зрозуміти тему, розвивати уяву, отримати додаткову інформацію, застосувати аналітичне і стратегічне мислення, вирішувати проблеми та робити раціональні висновки, розвивати комунікаційні навички. Аудиторним елементом кейс-методу є докладне обговорення змісту, при цьому роль викладача зводиться до спостереження і управління дискусією суб'єктів навчання. Під час розв'язання кейса майбутні офіцери вищих військових навчальних закладів України не лише використовують набуті знання, але й виявляють свої особисті якості, зокрема вміння працювати в групі.

Базисною суб'єктною передумовою ефективності методу тренінгу є, на нашу думку, мотивація учасників до засвоєння нових знань та вмінь, як можливий результат проходження тренінгової процедури. У процесі служби багато випускників вищих військових навчальних закладів усвідомлює факт труднощів у спілкуванні, ситуацій, які їх турбують та часом призводять до розпачу, вони повністю готові щось робити, «працювати над собою», але зовсім не розуміють, у чому конкретно їх проблема, над чим вони повинні працювати, у яких конкретних ситуаціях придивитися до себе. Спостерігається тенденція до підвищення лідерських якостей, самостійності та впевненості в собі, розвитку індивідуально-психологічних особливостей партнерів по спілкуванню.

Практика показує, що в більшості випадків тренінги дійсно виявилися більш ефективними, ніж традиційні форми навчання – лекції, семінари та практичні заняття. Інтенсивна робота під час тренінгу допомагає курсантам вищих військових навчальних закладах України досягнути високих результатів за короткий термін, а подальша система післятренінгового супроводу забезпечує надійне закріплення матеріалу. Тренінг також являє собою навчальну програму, мета якої є ознайомлення курсантів вищих

військових навчальних закладів із основними нормами, цінностями і правилами поведінки в чужій культурі. Для цього використовують посібники, у яких описуються зразки поведінки в ситуаціях, що часто трапляються. Ефективність тренінгу забезпечується такими вимогами: наближення тематики тренінгу до реалій службової діяльності майбутніх офіцерів, забезпечення розвивального характеру тренінгу, урахування рівня знань і вмінь його учасників, чітко продуманий алгоритм проведення тренінгу.

За умов необхідності переведення навчання в режим онлайн, що пов'язано з поширенням вірусу COVID-19, надзвичайну актуальність у вищих військових навчальних закладах правоохоронних та силових відомств України отримали сучасні інформаційні та телекомунікаційні технології: онлайн-платформи та бази даних (MOODLE, Wiki, та інші); комп'ютерні програми й мобільні додатки; різноманітні мультимедійні інтернет-ресурси. У зв'язку з цим, особливо цікавим є досвід створення центрального репозиторію ресурсів системи дистанційного навчання у Збройних Силах України, який використовують навчальні заклади сектору безпеки та оборони, а також органи військового управління та окремі військові частини. Найбільш використовуваним ресурсом у період вимушеного переходу вищих військових навчальних закладах України на online навчання стали платформи та програми широкого використання Zoom, Skype, Google Classroom (Forms), Google Meet та інші. Перспективним також є використання програмного продукту BigBlueButton для проведення відеоконференцій із носіями іноземної мови.

Сучасним напрямом розвитку системи підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах України є навчання методом занурення із використанням технології віртуальної реальності. Нині заняття з використанням технологій віртуальної реальності викликають значний інтерес. Так, зокрема, використовуючи можливості, які надає програма VR "Second life" учасники спілкуються іноземною мовою і взаємодіють у штучно створеному віртуальному середовищі.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Підсумовуючи особливості використання інтерактивних методів навчання іноземної мови майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах України, слід зазначити, що найбільш ефективними методами є такі: інтерактивні лекції, обговорення, дискусії, кейс-стаді, метод проєктів, інтерв'ю, «акваріум», диспути/дебати, рольові та ділові ігри, внутрішні/зовнішні кола та інші. Ураховуючи зазначене вище, перспективним на сучасному етапі є також упровадження комп'ютерних технологій, що

сприятиме підвищенню ефективності та продуктивності іншомовної професійної підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах України.

Перспективи подальших розвідок. Вивчення зарубіжного досвіду використання сучасних інтерактивних методів у навчанні іноземної мови майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

- Melnychuk, I., Rebukha, L., Zavgorodnia, T., & Bloshchynskyi, I. (2018). Strategic Significance of English in Self-Education of the Students of Socio-humanitarian Specialities for Fundamentalization of University Education. *Modern Journal of Language Teaching Methods*, 8 (11), 712720.
- Melnychuk, I., Kalyniuk, N. Humenna, N., Rohalskyi, I., Yastremska, S., Strazhnikova, I., & Bloshchynskyi, I. (2018). Organization of distance learning in the English language on “Nursing” specialty: methodological and legal aspects). *Modern Journal of Language Teaching Methods*, 8 (12), 984-994.
- Bloshchynskyi, I. H. (2017). Peculiarities of professional training of the US Border Patrol Special Operations Group`s agents. *Comparative Professional Pedagogy*, 7 (3), 42-48.
- Bloshchynskyi, I. (2015). Peculiarities of US Border Guard Officer`s Training at the Federal Law Enforcement Training Center Using Online Campus. *Comparative Professional Pedagogy*, 5 (4), 57-61.
- Блощинський, І., Галус, О., Почекалін, І., & Таушан, Д. (2018). Використання електронних навчально-методичних комплексів для вдосконалення підготовки майбутніх бакалаврів філології. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 66 (4), 105-121. Retrieved from: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2327>
- (Bloshchynskyi, I., Halus, O., Pochekalin, I., & Taushan, D. (2018). Use of electronic educational and methodological software packages for improving the preparation of future bachelors of philology. *Information Technologies and Learning Tools*, 66 (4), 105-121. Retrieved from: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2327>).
- Daniel, J. S., Mackintosh, W., & Diehl, W. C. (2007). The mega-university response to the moral challenge of our age. In M. G. Moore (Ed.), *Handbook of distance education* (2nd ed., pp. 609–620). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Keegan, D. (1993). Theoretical Principles of Distance Education (Routledge Studies in Distance Education). *British Journal of Educational Studies*, 42, 411. Retrieved from: <https://www.mendeley.com/research/theoretical-principles-distance-education-5/>
- Perry, L. W. (1976). *The Open University: A Personal Account by the First Vice-Chancellor*. Milton Keynes: Open University Press.
- Peters, O. (2010). Distance Education in Transition. Developments and Issues. (5 revised, extended and updated edition). Retrieved from: asfvolume5_5_ebook.pdf.
- Wedemeyer, C. (1981). *Learning at the back door: Reflections on non-traditional learning in the lifespan*. Madison, WI: University of Wisconsin Press. Retrieved from: Diehl_William_C_dissertation_FINAL.pdf.
- Скиба, К. М. (2018). *Теорія і практика професійної підготовки перекладачів у США* (дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04). Хмельницький (Skyba, K. M. (2018). *Theory and Practice of Translators' Training in the USA* (Doctor's thesis). Khmelnytskyi).
- Мартинюк, О. В. (2010). Порівняльна характеристика програм підготовки магістрів перекладу загального та профільного спрямування: досвід США. *Збірник наукових праць Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Сер.: Педагогічні науки*, 1 (3), 63-69 (Martyniuk, O. V. (2010). Comparative

Characteristics of General and Special Translation Masters' Courses: the US Experience. *Collection of Scientific Papers of Kremenetskyi oblasnyi humanitarno-pedahohichnyi instytut im. Tarasa Shevchenka*, 1 (3), 63-69).

Бельмаз, Я. М. (2011). *Професійний розвиток викладачів вищої школи у Великій Британії та США* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01). Луганськ (Belmaz, Ya. M. (2011). *Professional Development of Higher Educational Institutions' Teachers in the UK and the USA* (Doctor's thesis abstract). Luhansk).

Сергеева, О. (2011). Особливості підготовки перекладачів-референтів в університетах Великої Британії та України. *Порівняльна професійна педагогіка*, 1, 82-88 (Serhieieva, O. (2011). Peculiarities of Researchers-Translators' Training at the Universities of the UK and Ukraine. *Comparative Professional Education*, 1, 82-88).

Вихрущ, В. О. (2011). *Методика педагогіки*. Тернопіль: Крок (Vykhrushch, V. O. (2011). *Pedagogical methodology*. Ternopil: Krok).

Пометун, О. І. (2007). *Енциклопедія інтерактивного навчання*. Київ (Pometun, O. I. (2007). *Encyclopedia of Interactive Science*. Kyiv).

РЕЗЮМЕ

Романишина Людмила, Блощинский Игорь, Казакова Наталья. Современные методы обучения английскому языку курсантов высших военных учебных заведений Украины.

Целью статьи – охарактеризовать современные методы обучения иностранному языку курсантов в высших военных учебных заведениях Украины. Для достижения цели исследования использовались следующие методы исследования: анализ, синтез, обобщение, компаративный и прогностический. Значительное внимание было уделено раскрытию таких методов обучения иностранному языку, как интерактивные лекции, обсуждения, дискуссии, кейс-метод, метод проектов, интервью, «аквариум», диспуты/дебаты, ролевые и деловые игры, внутренние/внешние круги и другие. В статье обосновано, что перспективным на современном этапе является также внедрение компьютерных технологий, что будет способствовать повышению эффективности иноязычной профессиональной подготовки будущих офицеров.

Ключевые слова: *будущие офицеры, методы обучения, иностранный язык, высшие военные учебные заведения.*

SUMMARY

Romanyshyna Liudmyla, Bloschynskiy Ihor, Kazakova Nataliia. Modern methods of teaching English to cadets of higher military education institutions of Ukraine.

Due to the significant enlargement of international military cooperation, partnership with international organizations, necessity of solving the tasks on the implementation of international treaties and programs, the need for training officers in foreign language professional communication is relevant, which directly affects the quality of service. Foreign language training of cadets of higher military education institutions of Ukraine is an important component of their effective performance of official duties. Therefore, it is necessary to consider modern methods of teaching foreign languages to future officers, in particular these methods' usage in the Ukrainian military educational realities.

The purpose of the article is to characterize modern methods of teaching a foreign language to future officers in higher military education institutions of Ukraine. To achieve the goal of the study, the following research methods were used: analysis, synthesis, generalization – to study educational programs and curricula of cadets' training; comparative – to identify similar and different approaches to foreign language training of future officers; prognostic – to substantiate ways of progressive ideas usage in online

learning. Considerable attention was paid to the disclosure of the following methods of teaching a foreign language: interactive lectures, discussions, case studies, project method, interviews, “aquarium”, debates, role and business games, internal/external circles and others. The classification of these methods is given: methods of individualized teaching and learning (interaction of one cadet with one teacher or one subject of study with another subject); teaching methods through the interaction of subjects of study (self-study) with educational resources; methods that are characterized by active interaction between all participants in the educational process, etc.

The article substantiates that introduction of computer technologies is also perspective at the present stage, which will increase the efficiency of foreign language training of future officers. Under the conditions of the COVID-19 spread, modern information and telecommunications technologies have become extremely relevant, namely: online platforms and databases (MOODLE, Wiki, and other), computer programs and mobile applications, various multimedia Internet resources. The most used resources in the period of forced transition of higher military education institutions of Ukraine to online training were such platforms and programs as Zoom, Skype, Google Classroom (Forms), Google Meet, BigBlueButton – software product for video conferencing with native speakers, etc.

Key words: *future officers, teaching methods, foreign language, higher military education institutions.*

УДК 378.015.3

Ірина Самохвалова

Сумський державного педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-7017-6915

Петро Рибалко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-6460-4255

Олександр Моргунов

Харківський національний університет внутрішніх справ
ORCID ID 0000-0003-2259-3620
DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/235-244

РУХОВА АКТИВНІСТЬ ТА МОТИВАЦІЯ ДО ЗАНЯТЬ ІЗ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТОК ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Потреба в русі – біологічна потреба організму людини, що відіграє важливу роль у її життєдіяльності та знаходиться в нерозривному зв'язку з активною м'язовою діяльністю, що сприяє адаптації до навколишнього середовища. У даному дослідженні велика увага присвячена мотиваційним пріоритетам щодо занять фізичними вправами протягом робочого дня, як одного з чинників поліпшення показників рухової активності студенток. Визначення оптимального підходу до організації рухової активності, добових енерговитрат та мотиваційних потреб у руховій активності здобувачів вищої освіти, який дозволить підвищити активність і зацікавленість у досягненні високого рівня власного фізичного здоров'я студенток ЗВО.

Ключові слова: *рухова активність, рівні рухової активності, мотивація, фізичне виховання, студентки.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі постійно підвищуються вимоги суспільства до якості підготовки та конкурентоспроможності майбутнього фахівця. Адаптація молодих спеціалістів до нових умов роботи вимагає від них професійної компетентності, мобільності, стійкої працездатності, доброго здоров'я, що у своїй єдності сприяють високій продуктивності праці.

Заклад вищої освіти повинен організувати для здобувачів таку форму фізичної активності, яка ґрунтувалася б на науковій основі, усвідомленні й особистісному ставленні студентів до збереження власного здоров'я, формувала систему цінностей і відповідної поведінки в напрямі здоров'язбережувальної діяльності.

Достатній рівень рухової активності студенток є основою належного розвитку й формування організму (Лазоренко, 2013).

Аналіз літературних даних свідчить про те, що за останні роки обсяг навчального навантаження студентів у закладах вищої освіти зріс. Це зумовило викликані цим малорухомість, обмеження м'язових зусиль і спричиняє захворювання різних систем організму (Гакман, Балацька, Григоришина, Ніколайчук, 2018; Рибалко, Самохвалова, 2020).

Виникає проблема визначення оптимального підходу до організації рухової активності здобувачів вищої освіти, який дозволить підвищити активність і зацікавленість у досягненні високого рівня власного фізичного здоров'я.

Аналіз актуальних досліджень. Рухова активність – це частина поведінки людини, яка забезпечує нормальне функціонування систем організму та збереження здоров'я (Рибалко, Самохвалова, 2020; Ядвіга, Коробейников, Петров, Коваль, Дудник, 2009).

Механізм взаємозв'язку рухової активності й функціональних спроможностей організму розкриваються в дослідженнях багатьох авторів. При цьому Ю. П. Ядвіга, Г. В. Коробейников, Г. С. Петров зазначають, що чим інтенсивніша рухова активність у межах допустимого оптимуму, тим більше виражені основні фактори, що збільшують енергетичні ресурси, функціональні спроможності, продуктивність інтелектуальної діяльності та тривалість життя (Ядвіга, Коробейников, Петров, Коваль, Дудник, 2009).

О. С. Калашник зауважує, що рухова активність визначається вираженою мотиваційною спрямованістю; високим рівнем вимог до досконалості рухових навичок під час виконання діяльності; високим рівнем вимог до особистісних якостей і психічних станів, адекватним умовам, у яких діє індивід (Калашник, 2011).

На думку В. Д. Винника, вивчення мотивів, які активізують прагнення студента до систематичних занять фізичними вправами, є однією з важливих педагогічних проблем у фізичному вихованні, оскільки мотиви мають вирішальне значення в поведінці та стимуляції активної діяльності (Винник, 2010).

Формування повноцінної мотивації до занять А. В. Гакман, Л. В. Балацька, Т. Б. Григоришина, О. П. Ніколайчук вважають одним з шляхів збільшення ефективності системи фізкультурної освіти, фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів (Гакман, Балацька, Григоришина, Ніколайчук, 2018; Рибалко, Самохвалова, 2020).

Мета дослідження: визначити добові енерговитрати, рівень рухової активності та мотиваційні потреби в руховій активності студенток.

Завдання дослідження:

1. Визначити рівень рухової активності студенток ЗВО.
2. Провести порівняльний аналіз показників рухової активності студенток.
3. Проаналізувати мотиваційні потреби в руховій активності студенток для оптимальної організації системи фізичного виховання.

Для вирішення визначених дослідницьких завдань застосовувався комплекс таких методів: аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження, педагогічне спостереження, анкетування, методи математичної статистики.

Результати досліджень та їх обговорення. Дослідження проводилися в Сумському національному аграрному університеті (СНАУ) та Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка (СумДПУ). Було опитано й обстежено 150 студенток. Оцінка рухової активності проводилася за методикою Фремінгемського дослідження (Круцевич, Вороб'єв, Безверхня, 202–203) з визначенням індексу фізичної активності й використанням хронометражу добової рухової активності.

Фремінгемська методика дозволяє кількісно та якісно визначати добову рухову активність на основі хронометражу добової діяльності різного характеру з реєстрацією інтенсивності кожного виду фізичних зусиль.

Величина цих вимірів подається у вигляді цифрового значення індексу фізичної активності у хронометражі, де реєструється вся діяльність, що займає за часом більше 5 хв. При цьому не повинно бути проміжків в описі. Описується день цілком від моменту, коли студентка прокинулася після нічного сну до того часу, коли вона лягла спати. Уся рухова активність людини розподіляється на п'ять рівнів; базовий, сидячий, малий, середній і високий. Кожному рівню відповідають певні види фізичної активності.

Кожен рівень має енергетичну вартість залежно від витрачених ккал/хв-1 (відповідно: 1,25; 1,4; 2,05; 3,0; 6,25), що дозволяє розрахувати енергетичні добові витрати кожної студентки та скласти середньостатистичну модель режиму рухової активності, властиву певному контингенту університету.

Дані показників рухової активності студенток педагогічного та аграрного університетів за добу наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники рухової активності студенток

Рівні активності	СНАУ		Сум ДПУ	
	години	бали $\bar{X} \pm \sigma$	години	Бали $\bar{X} \pm \sigma$
Малий рівень	7,64	7,60 \pm 0,78	7,82	7,85 \pm 0,52
Сидячий рівень	6,78	7,45 \pm 0,54	6,85	7,53 \pm 0,41
Середній рівень	8,79	13,18 \pm 1,32	8,79	13,09 \pm 1,23
Базовий рівень	0,50	1,20 \pm 0,94	0,41	0,98 \pm 0,48
Високий рівень	0,29	1,45 \pm 0,73	0,28	1,40 \pm 0,56

На малому рівні, до якого відносяться особиста гігієна, пересування пішки, академічні заняття, окрім фізичної культури, у студенток Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка рівень рухової активності становить 8,73 години. У студенток Сумського національного аграрного університету цей показник становить 8,79 години.

Перегляд телепередач, читання, підготовка до занять в інституті, їзда сидячи, комп'ютерні ігри, прийом їжі – види діяльності, які належать до сидячого рівня рухової активності, на нього в середньому студентки СНАУ витрачають 6,78 години, а дівчата зі СумДПУ – 6,85 години.

На середньому рівні (домашня робота по господарству, прогулянки, ранкова гімнастика) показник рухової активності для студенток СНАУ склав 0,38, тоді як для студенток СумДПУ – 0,41 години.

Середній показник на базовому рівні (сон, відпочинок лежачи) для контингенту дівчат, які взяли участь у дослідженні, становить у студенток СНАУ – 7,64 години, у дівчат Сумського державного педагогічного університету – 7,82 години. Заняття фізичними вправами, різноманітними рухливими та спортивними іграми, спортом складають високий рівень рухової активності. На нього близько 0,39 години витрачають представниці СНАУ та 0,28 години – майбутні педагоги студентки СумДПУ.

За результатами дослідження встановлено, що показники добової рухової активності студенток Сумського національного аграрного університету та Сумського державного педагогічного університету є нижчими за норму. Так, на заняття фізичною культурою і спортом протягом доби студентки виділяють 0,285 години; на перегляд телепередач,

читання, підготовка до занять в інституті, їзда сидячи, комп'ютерні ігри, прийом їжі студентки витрачають у середньому 6,81 години.

За обмеженої рухової активності знижуються захисні механізми організму до факторів, що шкодять здоров'ю людини, створюється схильність до захворювань. Беручи до уваги фізичний стан студентів, які досліджуються, середній і нижчий за середній рівні фізичної підготовленості, а також середній рівень фізичного розвитку, можна зробити висновок, що студентки Сумських університетів мають недостатній рівень рухової активності, що не сприяє підтриманню високого функціонального стану організму

Аналіз наукових джерел та узагальнення результатів розвідок С. А. Лазоренко (Лазоренко, 2013) дає нам можливість порівняти показники рухової активності студенток Сумських університетів в 2013 та 2020 роках (рис 1.).

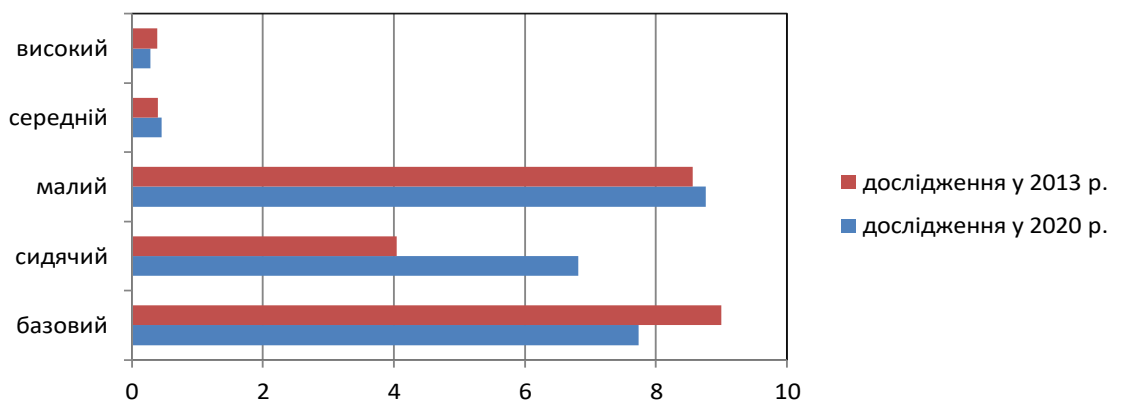

Рис. 1. Результати показників рухової активності студенток (год.)

У результаті аналізу отриманих даних відзначається зниження рухової активності базового 16,42 % та високого 36,84 % рівнів фізичної активності студентів. На сидячому рівні спостерігається приріст показників рухової активності на 40,71 %. Це пов'язано зі зміною структури спеціальних дисциплін, що викладають у закладах вищої освіти, і, внаслідок цього, збільшенням часу на підготовку до занять і самостійну роботу студента. Відповідно до вимог кредитно-модульної системи аудиторні заняття повинні складати не більше ніж 60 % загальної кількості годин. Отже, у студентів збільшується кількість годин на самостійну роботу, яку вони найчастіше виконують сидячи за комп'ютером або в бібліотеці.

Фізична культура і спорт можуть протидіяти негативним наслідкам обмеження рухового режиму студентів, бути важливим засобом збереження та зміцнення здоров'я, всебічного розвитку, покращення

працездатності та зниження втомлюваності, підвищення опірності організму до різних захворювань у період навчання (Гакман, Балацька, Григоришина, Ніколайчук, 2018).

Рівень мотивації до занять із фізичного виховання, на нашу думку, може бути одним із чинників, який впливає на показники рухової активності студенток. Тому ми провели анкетування, метою якого є визначення ставлення студенток університету до занять фізичною культурою і спортом та цінностями здоров'я. Респондентами виступали студентки Сумського національного аграрного університету та Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка в кількості 148 чоловік.

Отримані дані свідчать про те, що основним позитивним мотивом, щоб займатися фізичною культурою і спортом для більшості студенток є зміцнення здоров'я (44,9 %). Потім ідуть мотиви – удосконалення фізичної форми (35,1 %); отримання заліку та високого балу рейтингу (29,1 %). Менш цінними мотивами до занять фізичною культурою і спортом були емоційна розрядка (2,15 %) та організація дозвілля (3,22 %).

Це свідчить про те, що студентки не до кінця усвідомлюють користь занять фізичними вправами.

Підтвердження цьому ми бачимо, аналізуючи результати анкети. На питання про чинники, які сприяють збереженню й поліпшенню здоров'я. Найбільш ефективною формою 49,5 % студенток називають сон і відпочинок, 29,9 % – помірні фізичні навантаження та здоровий спосіб життя, 8,8 % – вживання ліків та вітамінів, 4,4 % – не бачать необхідності приймати будь-які заходи.

За допомогою опитування ми з'ясували, що 61,5 % студенток вважають стан свого здоров'я задовільний, 18,7 % – не можуть похвастатися гарним здоров'ям, 13,2 % респондентів вважають себе абсолютно здоровими.

Суб'єктивна оцінка здоров'я не відповідає об'єктивним показникам. Об'єктивні дослідження показали, що 35,8 % студенток мають низький рівень здоров'я, 32,7 % – нижче за середній, 28,5 % – середній рівень.

При цьому, коли особисте здоров'я оцінюється високо, головний мотив заняття фізичною культурою і спортом – покращення здоров'я – втрачає своє значення.

Коли йдеться про спеціально організовану рухову активність необхідно з'ясувати зміст та особисту значимість цієї діяльності.

В одному з питань анкети пропонувалось обрати найбільш привабливий, для студенток вид заняття. Для вирішення цього завдання

студенткам у відповідях на запитання анкети, було запропоновано назвати вид діяльності, який, на їх думку, може замінити традиційний зміст занять з фізичного виховання (рис 2.).

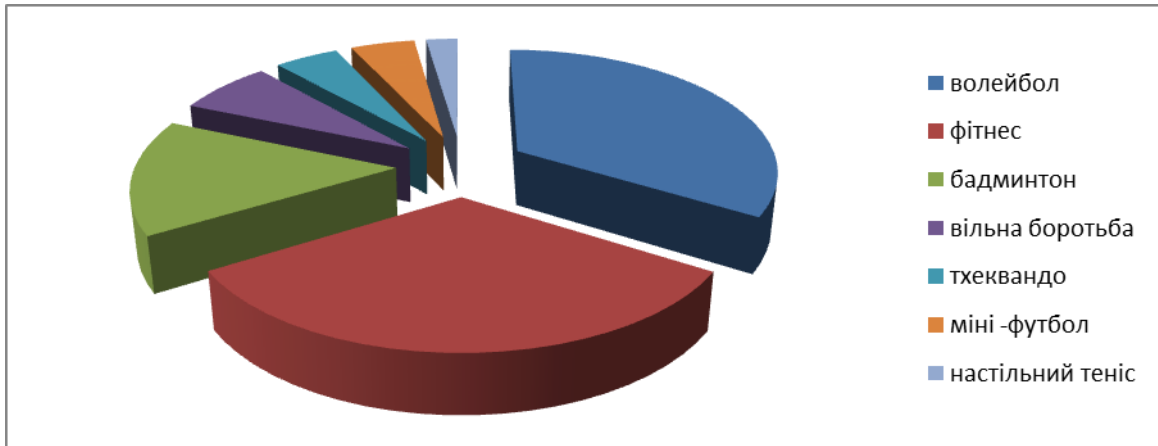

Рис. 2. Вибір видів рухової активності за результатами анкетування (%)

Аналізуючи відповіді ми з'ясували, що найбільш популярними видами спорту для студенток є волейбол 33,9 % та фітнес 33,7 %, дещо менший відсоток бажають займатися бадмінтоном 15, %, вільною боротьбою 7 %.

Зазначене доводить, що в сучасних умовах інтерес до занять фізичною культурою могли б підвищити заняття тими видами, до яких є схильність, тобто студентка має сама обрати ті види рухової активності, які їй до вподоби.

У процесі вибору форм проведення занять 45,6 % обрали групові заняття обраним видом спорту, 23,3 % – самостійні індивідуальні заняття та 15,3 % – самостійні заняття з товаришем.

При цьому виявлено, що 45,1 % студенток вважають що недостатньо часу приділяють заняттям фізичною культурою і спортом, 40,7 % – вважають достатнім часу, який вони приділяють заняттям фізичними вправами.

У результаті обробки анкет ми визначили чинники, що сприяють фізкультурній пасивності студенток: відсутність духу після занять – 37,36 %; відсутність часу – 35,16 %; носіння спортивної форми – 20,88 %; невідповідність навчальних навантажень рівню фізичної підготовленості – 14,29 %, а 8,79 % респондентів не бачать необхідності в заняттях.

Одним із немаловажних чинників формування мотиву, є умови, у яких проводять заняття з фізичного виховання.

Висновки.

1. За даними дослідження рівня рухової активності студенток установлено, що показники добової рухової активності студенток Сумських

вишів є нижчими за норму. Показники добової рухової активності дівчат, які навчаються в Сумському національному аграрному університеті та Сумському державному педагогічному університеті на малому, середньому, сидячому та базовому рівнях статистично вірогідно не відрізняються. Різниця коливається в межах 0,39 % протягом доби.

Кількість часу, який витрачають дівчата СНАУ на базовому рівні, на 1,9 % протягом доби більша за дівчат із СумДПУ.

2. Аналізуючи показники рухової активності студенток Сумських вишів у 2013 та 2020 роках, ми бачимо, що відбулася зміна показників на базовому, високому та сидячому рівнях рухової активності. Це говорить про те, що студентки витрачають на 40,7 % більше часу на перегляд телепередач, читання, підготовка до занять в інституті (сидячий рівень), і на 36,84 % менше часу на заняття фізичними вправами (високий рівень).

3. Проведене соціологічне дослідження та аналіз отриманих результатів показав, що у студенток пріоритетним мотивом для занять фізичною культурою і спортом є мотив зміцнення здоров'я. Рівень матеріально – технічного забезпечення відіграє важливу роль у мотивації студенток до занять фізичними вправами. Результати проведеного анкетування виявили незадоволеність студенток традиційним змістом занять із фізичного виховання, що підтверджує необхідність застосування нових підходів до організації системи фізичного виховання студентської молоді.

ЛІТЕРАТУРА

- Винник, В. Д. (2010). Особливості формування інтересу та мотивації до занять фізичним вихованням. *Теорія та методика фізичного виховання*, 12, 39–42 (Vinnik, V. D. (2010). Features of interest formation and motivation for physical education. *Theory and methods of physical education*, 12, 39–42).
- Гакман, А. В., Балацька, Л. В., Григоришина, Т. Б., Ніколайчук, О. П. (2018). Мотиваційні пріоритети до процесу фізичного виховання студентів закладів вищої освіти I рівня акредитації (на прикладі м. Чернівці). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*, 11, 53–61 (Hakman, A. V., Balatska, L. V., Grigorishina, T. B., Nikolaychuk, O. P. (2018). Motivational priorities for the process of physical education of students of higher education institutions of the I level of accreditation (on the example of Chernivtsi). *Bulletin of Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko. Physical Education, Sport, and Human Health*, 11, 53–61).
- Гринчук, А., Чехівська, Ю. (2018). Застосування інноваційних технологій як засобу підвищення мотивації студентів до занять фізичним вихованням. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 1, 145–150 (Hrynychuk, A., Chekhivska, Yu. (2018). The use of innovative technologies as a means of increasing students' motivation to engage in physical education. *Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy*, 1, 145–150).

- Калашник, О. С. (2011). Стимулювання активності студентів до спортивної діяльності. *Актуальні проблеми теорії і методики фізичного виховання*, 69–75 (Kalashnik, O. S. (2011). Stimulating students' activity in sports. *Actual problems of the theory and methods of physical education*, 69–75).
- Круцевич, Т. Ю., Воробьев, М. І., Безверхня, Г. В. *Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді*. Режим доступу: dspace.udpu.edu.ua (Krutsevich, T. Yu., Vorobiev, M. I., Bezverkhnya, G. V. *Control in physical education of children, teenagers and youth*. Retrieved from: dspace.udpu.edu.ua).
- Лазоренко, С. А. (2013). Рівень рухової активності учнівської молоді вищих навчальних закладів Сумщини. *Слобожанський науково-спортивний вісник*, 4 (27), 34–37 (Lazorenko, S. A. (2013). The level of motor activity of students of higher educational institutions of Sumy region. *Slobozhansky Scientific and Sports Bulletin*, 4 (27), 34–37).
- Рибалко, П. Ф., Самохвалова, І. Ю. (2020). Аналіз розвитку рухових здібностей студенток закладів вищої освіти засобами спортивних ігор у процесі секційних занять. *Modern researcher in psychology and pedagogy: collective monograph*. Riga: Izdevnieciba "Baltija Publishing", pp. 333-352 (Rybalko, P. F., Samokhvalova, I. Yu. (2020). Analysis of the development of motor abilities of students of higher education institutions by means of sports games in the process of sectional classes. *Modern researcher in psychology and pedagogy: collective monograph*. Riga: Izdevnieciba "Baltija Publishing", pp. 333-352).
- Ядвіга, Ю. П., Коробейніков, Г. В., Петров, Г. С., Коваль, С. Б., Дудник, О. К. (2009). Вплив рухової активності на психоемоційний стан студентів вузу економічних спеціальностей в сучасних умовах навчання. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 12, 202–204 (Yadviga, Yu. P., Korobeynikov, G. V., Petrov, G. S., Koval, S. B., Dudnik, O. K. (2009). The influence of motor activity on the psycho-emotional state of students of economic specialties in modern learning conditions. *Pedagogy, Psychology and Medical and Biological Problems of Physical Education and Sports*, 12, 202–204).

РЕЗЮМЕ

Самохвалова Ирина, Рыбалко Петр, Моргунов Александр. Двигательная активность и мотивация к занятиям по физическому воспитанию студенток высшего образования.

Потребность в движении – биологическая потребность организма человека, играет важную роль в его жизнедеятельности и находится в неразрывной связи с активной мышечной деятельностью, способствует адаптации к окружающей среде. В данном исследовании большое внимание посвящено мотивационным приоритетам проведения занятий физическими упражнениями в течение рабочего дня, как одного из факторов улучшения показателей двигательной активности студенток. Определение оптимального подхода к организации двигательной активности, суточных энергозатрат и мотивационных потребностей в двигательной активности соискателей высшего образования, который позволит повысить активность и заинтересованность в достижении высокого уровня собственного физического здоровья студенток ЗВО.

Ключевые слова: двигательная активность, уровень двигательной активности, мотивация, физическое воспитание, студентки.

SUMMARY

Samokhvalova Iryna, Rybalko Petro, Morhunov Oleksandr. Physical activity and motivation for physical education classes of female students of higher education institutions.

The need for movement is a biological need of the human body, which plays an important role in its vital activity and is inextricably linked with active muscular activity, which promotes adaptation to the environment.

The article is devoted to the study of motivational priorities for physical education as one of the factors of improving the indicators of motor activity of female students. The purpose of the study is to determine daily energy expenditure, level of physical activity and motivational needs in physical activity of female students.

To solve the outlined research problems, a set of methods was used: analysis of scientific and methodological literature on the problem of research, pedagogical observation, questionnaires, methods of mathematical statistics. Assessment of motor activity was performed according to the method of the Framingham study with determination of the index of physical activity and the use of timing of daily motor activity.

Students of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko and Sumy National Agrarian University took part in the experiment. The obtained data helped to determine the amount of time spent by university students at different levels of physical activity, to compare the indices of physical activity of female students of some higher education institutions of Sumy region.

According to the study of the level of motor activity of female students, it has been found that the indicators of daily motor activity of female students of Sumy universities are lower than normal.

As a result of the analysis of the received data there was determined the decrease in motor activity of basic (16,42 %) and high (36,84 %) levels of students' physical activity. At the sedentary level, there is an increase in motor activity by 40,71 %. As a result, in female students increases the number of hours they read, prepare for classes, and work independently, which they often do while sitting at a computer or in the library.

The motivational priorities of university students to the process of physical education are determined. It has been found that a significant role in optimizing the motor activity of female students plays their motivation to engage in physical education classes and the use of physical culture in everyday life.

Key words: motor activity, levels of motor activity, motivation, physical education, female students.

УДК 378.81:37.014.6:6

Олена Семенов

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0002-8697-8602

Маргарита Надутенко

Український мовно-інформаційний фонд НАН України

ORCID ID 0000-0003-3215-0970

Тимошук Роман

Інститут славістики Польської академії наук, Польща

ORCID ID 0000-0003-1391-164X

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/245-258

НАЦІОНАЛЬНІ ЛІНГВІСТИЧНІ РЕСУРСИ УКРАЇНСЬКОГО МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ФОНДУ НАН УКРАЇНИ – ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОСЛІДНИКА

У статті здійснено огляд національних лінгвістичних ресурсів Українського мовно-інформаційного фонду НАН України як ефективного засобу в підготовці майбутніх учителів-словесників до формування академічної культури (термінологічної, лексикографічної) учня-дослідника. Доведено, що електронні національні лінгвістичні ресурси характеризуються гнучкістю, оперативністю обробки інформації, модульністю побудови, сприяють оновленню й оптимізації навчально-пізнавальної діяльності за максимально короткий проміжок часу. Висвітлено окремі результати міждисциплінарного проекту Загальноукраїнського центру словникарства Українського мовно-інформаційного фонду НАН України та кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Ключові слова: академічна культура, дослідник, цифрові ресурси, електронний словник, національна словникова база, Загальноукраїнський центр словникарства Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, кафедра української мови і літератури, міждисциплінарний проект.

Постановка проблеми. Концепт «якість освіти» усе більшою мірою знаходить відображення в українських законодавчих документах і наукових публікаціях. Загалом ідеться про відповідність результатів навчання вимогам, установлених законодавством, про відповідність стандарту освіти, про певний рівень знань і вмінь, розумового, фізичного й морального розвитку, якого досягають випускники освітнього закладу відповідно до запланованих цілей навчання і виховання (*Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти*).

Якісні результати навчання значною мірою досягаються культурою навчання, дослідницької роботи, тобто академічною культурою, академічною грамотністю учасників освітнього процесу. Поняття *академічна культура*, як показує аналіз і узагальнення наукових джерел, уживають на позначення інституційної культури, цінності університету/закладу освіти, культури навчання, соціальної, моральної відповідальності за результати дослідження;

академічної/читацької грамотності студентів (учнів) та вчителів/викладачів/наукових наставників (Семенов та Вовк, 2016).

Водночас, аналіз дослідження Міжнародної програми з оцінювання освітніх досягнень учнів PISA у 2018 році засвідчує, що за показником, наприклад, здатності сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал здобувачі освіти віком до п'ятнадцяти років набрали загалом лише 466 балів із 1000 можливих (Schleicher, 2019).

На формування читацької компетентності учнів/студентів значною мірою впливає сформованість словникової культури як важливий індикатор академічної культури. На заняттях, у позакласній роботі є необхідність формування у старшокласників/студентів потреби, здібностей, умінь виконувати пізнавальні, комунікативні, проблемно-пошукові завдання, користуючись різноманітними словниками.

Створення лексикографічного портрета слова чи групи слів потребує одночасного звернення до словників різних типів, у т.ч. до електронних словників. Вагоме місце відводимо сучасним електронним лінгвістичним ресурсам.

Поняття *електронні освітні ресурси* розглядаємо відповідно до Положення про використання електронних освітніх ресурсів (2012) як навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали й засоби, що розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені в комп'ютерних мережах, відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів і використовуються для забезпечення навчальної діяльності здобувачів (*Про використання електронних освітніх ресурсів*, 2012).

До потужних електронних лінгвістичних ресурсів відносять національні лінгвістичні ресурси Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. Національна словникова база України охоплює, зокрема граматичний словник (зі змінами відповідно до Нової редакції Українського правопису (див. <https://www.ulif.org.ua/system/files/pravopus-new.pdf>), тлумачний словник української мови, інші словники й цифрові лінгвістичні системи, які подають семантичний, прагматичний, статистичний, лінгвогеографічний опис української мови та інших основних мов світу, а також Український національний лінгвістичний корпус, цифрову систему національної термінології та термінографії, національну цифрову енциклопедичну базу тощо.

Використання сучасних лінгвістичних технологій в освітньому процесі забезпечує користувачам максимально швидкий самостійний пошук

необхідної інформації, дозволяє визначити чи конкретизувати сутність поняття, оцінити лексеми щодо нормативності уживання, відповідності сфері й ситуації спілкування, уникати типових мовних помилок і сприяє формуванню академічної культури здобувачів освіти.

Перспективним напрямом, що сприяє формуванню академічної культури дослідника засобами електронних словників, вважаємо міждисциплінарні проекти: кафедра університету – Український мовно-інформаційний фонд НАН України – старша школа. Зокрема, відповідно до угоди про науково-методичну співпрацю, кафедра української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та Загальноукраїнський центр словникарства Українського мовно-інформаційного фонду НАН України ініціювали спільний проект «Словникова культура дослідника», спрямований на формування, зокрема, термінологічної, лексикографічної культури дослідника засобами електронних словників.

Аналіз актуальних досліджень. Сутність, основні вимоги щодо дотримання академічної культури, добросовісності у процесах викладання та навчання концептуалізовано в міжнародних документах (Всесвітній економічний форум у Давосі (2016), Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя (2018)), у Законі України «Про освіту» (2017), «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019), у Концепції «Нова українська школа» (2016)). Питання академічної культури студента досліджує І. Пак, проблеми академічної комунікації та академічної грамотності – Ж. Колоїз, І. Шліхта, Н. Шліхта. У публікаціях авторів статті здійснено розгляд специфіки концепту «академічна культура дослідника» в українському і польському освітньо-педагогічному дискурсах (Семенов, 2020) як вагомий складник національної інноваційної безпеки (Semenog, 2020).

Організація навчально-дослідницької роботи школярів із використанням українського національного лінгвістичного корпусу; Національні лінгвістичні ресурси УМІФ, загальний огляд та перспективи використання національних лінгвістичних цифрових ресурсів Українського мовно-інформаційного фонду НАН України – ці питання досліджують В. Широков, О. Стрижак, І. Олександрук, Максим і Маргарита Надутенки (Широков та ін., 2018; Довгий та ін., 2013; Надутенко, 2020; Гальченко та ін., 2013).

Мета статті. У межах статті здійснимо огляд національних лінгвістичних ресурсів Українського мовно-інформаційного фонду НАН України як ефективного засобу у формуванні академічної культури

дослідника в межах міждисциплінарного проекту: кафедра університету – Український мовно-інформаційний фонд НАН України – старша школа.

Методи дослідження: аналіз наукових джерел; вивчення національних лінгвістичних ресурсів УМІФ НАН України, аналіз досвіду співпраці науково-дослідної лабораторії «Академічна культура дослідника» кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та Загальноукраїнського центру словникарства Українського мовно-інформаційного фонду НАН України; розробка й упровадження в освітню діяльність національних лінгвістичних ресурсів УМІФ НАН України.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз навчальних дисциплін для магістрантів та аспірантів Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Академічна культура педагога-дослідника», «Методика навчання української мови у старшій школі» засвідчує наявність модулів і тем з академічної доброчесності, термінологічної, словникової культури дослідника. Мета модулів і тем – сприяти формуванню здатності навчатись і самонавчатись: знаходити, обробляти й аналізувати інформацію з різних джерел, у т.ч. використовуючи інформаційні, комп'ютерні та комунікаційні технології, лінгвістичні навички.

Упродовж занять, у самоосвітній та дослідницькій діяльності пропонуємо студентам, аспірантам використовувати здобутки корпусної лінгвістики.

Прикметною рисою XXI століття є інтенсивний розвиток корпусної лінгвістики, яка опікується вивченням фактів, текстів мови на основі використання комп'ютера для аналізу, збереження й опрацювання лексикографічної інформації (Широков, 2003). Корпусна лінгвістика та лексикографія дають змогу постійно збільшувати кількість лексичних одиниць, не очікуючи чергового перевидання словника, що значно економить час і матеріальні ресурси.

Комп'ютерної лексикографії стосуються й основні наукові здобутки УМІФ НАН України, що функціонує з 1991 р. (директор – лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки академік НАН України В. Широков). Український мовно-інформаційний фонд є базовою організацією Національної словникової бази України, яку за рішенням уряду України внесено до Державного реєстру наукових об'єктів як національне надбання України (розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.02.2004 р. № 73-р). Основна частина електронних ресурсів Українського мовно-інформаційного фонду знаходиться у вільному доступі й може бути використана в освітній

діяльності (див. ресурси на сайті Українського мовно-інформаційного фонду НАН України – режим доступу <http://lcorp.ulif.org.ua/Lslist/>).

Серед видань УМІФ НАН України відзначимо перший український повномасштабний електронний словник на CD, інтегрована лексикографічна система «Словники України» (див. <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>), що охоплює словникові модулі словозміни, транскрипції, синонімії, антонімії та фразеології. В УМІФ створено перший в Україні Національний лінгвістичний корпус (понад 200 млн. слововживань), який містить електронну бібліотеку морфологічно анотованих українських текстів та електронний каталог цифрової лексичної картотеки з розвиненими мовно-інформаційними функціями. Національний лінгвістичний корпус слугує експериментальним підґрунтям для проведення фундаментальних мовознавчих досліджень та укладання сучасних лексикографічних праць.

Розроблено й уведено в експлуатацію інформаційно-лінгвістичну систему, що функціонує в Інтернеті, зазначає В. Широков, – Український лінгвістичний портал (www.ulif.org.ua); розроблено концепцію Всеукраїнського лінгвістичного діалогу – мережевої системи професійної взаємодії в лінгвістиці (Широков, 2017).

УМІФ НАН України спільно з науково-дослідною лабораторією «Академічна культура дослідника» кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка ініційовано міждисциплінарний проєкт: кафедра університету – Загальноукраїнський центр словникарства Українського мовно-інформаційного фонду НАН України – старша школа. Предметом науково-освітньої співпраці є формування академічної культури особистості фахівця-дослідника в умовах формальної, неформальної, інформальної освіти; упровадження інноваційних технологій в освітній процес.

На заняттях із мовно-методичних дисциплін ознайомлюємо здобувачів освіти із сайтом Українського мовно-інформаційного фонду НАН України (ulif.org.ua) та його online- ресурсами; формуємо правила користування електронними словниками. Укладаємо бібліографію електронних словників, користуючись пошуковою системою Інтернету, визначаємо їх тип і функціональне призначення. Аналізуємо переваги електронного словника порівняно з друкованим.

Безперечно, електронні словники надають користувачеві безліч додаткових можливостей порівняно з друкарськими аналогами: дозволяють зберігати великий обсяг інформації завдяки використанню гіперпосилань; мають ефективну систему пошуку (повнотекстовий або

одночасний пошук у кількох словниках, швидкість пошуку); в електронних словниках можуть застосовуватися засоби мультимедіа. Є можливість використання словників як в у локальній, так і в глобальній мережах.

За допомогою Електронного тлумачного словника (services.ulif.org.ua/expl/; sum20ua.com) з'ясовуємо значення ланцюжка: *дослідження, академічна доброчесність, європейський, новаторство, авторитет*. Зокрема, слово *дослідження* (Рис. 1. – Словник української мови online томи 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ) презентовано у словнику декількома тлумаченнями: «1. Піддавати що-небудь ретельному науковому розгляду з метою пізнання, з'ясування; 2. Ретельно обстежувати кого-, що-небудь, уважно знайомитися з чим-небудь для встановлення чогось; 3. Наукова праця, у якій досліджується яке-небудь питання».

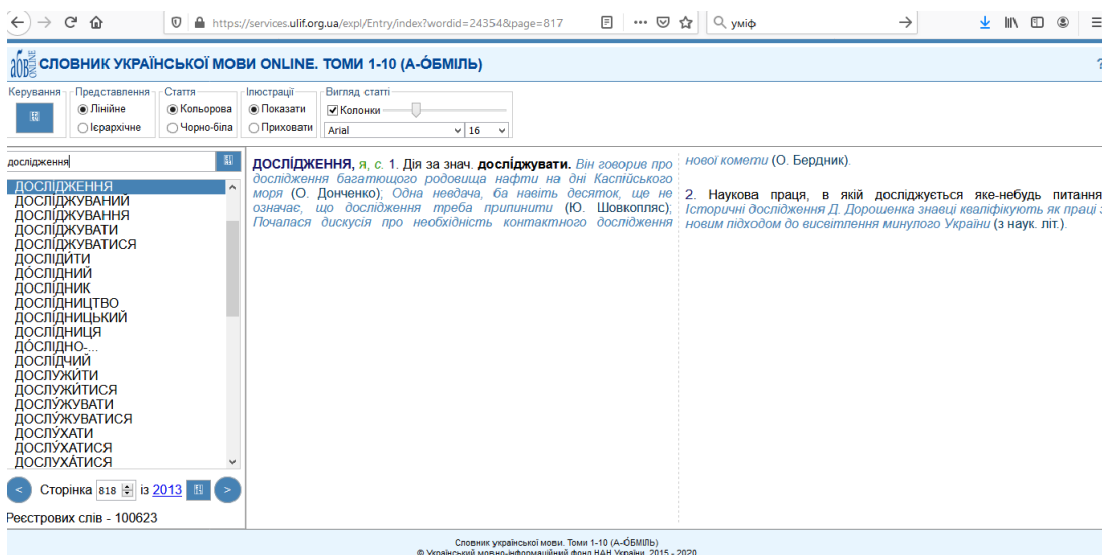

Рис. 1. – Словник української мови online томи 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ) <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=24354&page=817>).

Характеризуємо поняття «академічний» як таке, що стосується освіти, навчання, викладання, досліджень, дотримується традицій, канонів; високохудожній; почесний (Рис. 2. Словник української мови online томи 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ)

<https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=635&page=27>).

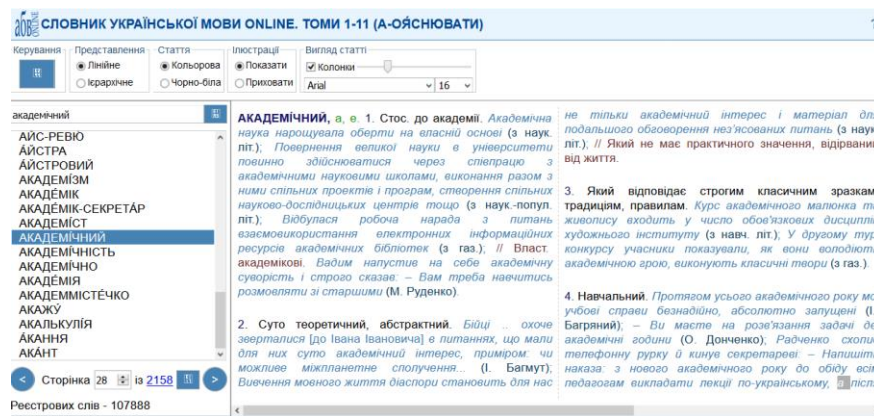

Рис. 2. Словник української мови online томи 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ)
<https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=635&page=27>

Така робота є основою для подальшого аналізу словосполучення «академічна доброчесність», під час якого оперуємо визначенням статті 42 Закону України «Про освіту» (2017): сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень (Про освіту, 2020). Наголошуємо, що згідно з пунктом 3 статті 58 Закону України «Про вищу освіту» (2014) науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники закладу вищої освіти зобов'язані дотримуватися в освітньому процесі та науковій (творчій) діяльності академічної доброчесності та забезпечувати її дотримання здобувачами вищої освіти. Зі свого боку, особи, які навчаються в закладах вищої освіти, зобов'язані виконувати вимоги освітньої (наукової) програми (індивідуального навчального плану (за наявності), дотримуючись академічної доброчесності, та досягати визначених для відповідного рівня вищої освіти результатів навчання (Про вищу освіту, 2020).

На бінарних заняттях з методики навчання української мови спільно зі студентами, М. Надутенко, наук. співр. відділу лінгвістики Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України, керівник Загальноукраїнського центру словникарства, аналізує й термін *дослідницька доброчесність* як ціннісну парадигму Європейського дослідницького простору, зокрема лексеми добро і честь. Зазначаємо, що лексема *честь* означає сукупність вищих моральних принципів, якими людина керується у своїй поведінці; повага, пошана, визнання кого-, чого-небудь.

До ключових понять дослідника, які фіксують і електронні словники, відносимо лексему *компетентний* (див. Словник української мови online томи 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ): «1. Який має достатні знання в якій-небудь

галузі; який із чим-небудь добре обізнаний; 2. Який має певні повноваження; повноправний, повновладний». Водночас розширюємо значення цього поняття характеристикою таких понять, як крос-культурна компетентність (cross cultural competence), грамотність (Literacy competence), мовна, мовленнєва компетентність (Languages competence), компетентність культурної обізнаності та самовираження (Cultural awareness and expression competence) (Семенов, 2019).

3-поміж лексем, актуалізованих у наукових працях, відзначимо лексему *європейський* (Рис. 3. Словник української мови online томи 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ), яка увиразнилася в сучасному українському суспільстві з метою «рівнятися на світові стандарти» і знайшла відображення в низці спільнокореневих слів: *європеєць, європейський, по-європейському, європейськість* тощо.

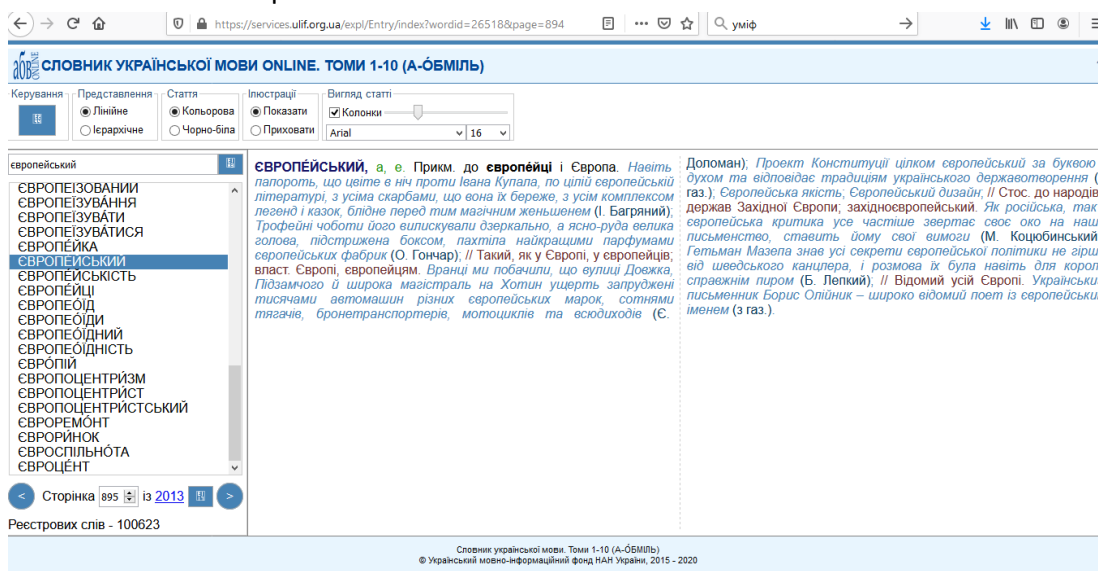

Рис. 3. – Словник української мови online томи 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ) <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=26518&page=894>

Словник подає значення та відтінки значення: прикм. до **європéйці** і Європа. Такий, як у Європі, у європейців; власт. Європі, європейцям; стос. до народів і держав Західної Європи; західноєвропейський; відомий усій Європі.

Точність у вживанні відтінків слова пов'язана з глибоким розумінням лексичного значення, яке найпотрібніше у відповідній ситуації. Пропонуємо ілюстрацію лексичного значення на прикладі слова *новаторство* (Рис. 4. Словник української мови online томи 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ). Аналізуємо такі значення: «Усе нове, прогресивне, що запроваджується в якій-небудь галузі людської»; «Діяльність новатора» на прикладі цитат з різних жанрових категорій.

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ONLINE. ТОМИ 1-10 (А-ОБМІЛЬ)

Керування: Представлення: Стаття: Ілюстрації: Вигляд статті:

Лінійне Кольорова Показати Колонки Приховати

Ієрархічне Чорно-біла Приховати Arial 16

новаторство

НОВАТОРСТВО
 НОВАТОРСЬКИЙ
 НОВАЦІЙНИЙ
 НОВАЦІЯ
 НОВАЧКА
 НОВАЧОК
 НОВГОРОДНИЙ
 НОВЕЛА
 НОВЕЛІТА
 НОВЕЛІТКА
 НОВЕЛІСТ
 НОВЕЛІСТИКА
 НОВЕЛІСТИЧНИЙ
 НОВЕЛІСТИЧНО
 НОВЕЛІСТКА
 НОВЕЛКА
 НОВЕЇНСЬКИЙ
 НОВЕСЕНЬКИЙ
 НОВИЗНА
 НОВИЙ

Сторінка 1958 із 2013

Реєстрових слів - 100623

Словник української мови. Томи 1-10 (А-Обміль)
 © Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2015 - 2020

НОВАТОРСТВО, а, с. Усе нове, прогресивне, що запроваджується в якій-небудь галузі людської діяльності. *Левичийкий, говорючи про новаторство в літературі та про боротьбу нових течій з старими, вже в першій частині своєї праці поясняє це прикладом саме з французького письменства (С. Сфремов); Він було на хвилинку завагався. Однак страх перед новаторством узяв гору (Д. Бузько); Свій твір [роман "Вершники"], що його художня цінність, новаторство й неповторність і на наш сучасний смак, мені здається, антропи не зменшилися, а може, навпаки – збільшилися, Юра [Яновський] кінчив писати вже в Харкові (М. Бажан); Я теж за новаторство вчених, а не вискочок, що зумили на свою*

безплідність і невігластво натягти одяганку ортодоксальності й модних фраз (М. Стельмах); Тільки енергійні захоплені люди здатні на пошук, на самовіддану, новаторство, без чого сьогодні просто неможливо вирішувати напружені виробничі завдання (В. Нестайко); // Діяльність новатора. У творчості Максима Рильського гармонійно поєднуються вірність найкращим традиціям минулого з новаторством у галузі тем, образів, мови, обумовленим повнотою почування нового життя (з наук. літ.); Новаторство французького поета-символіста Стефана Малларме має у своїй основі принципово новий підхід до слова, яке було для нього не лише засобом вислову, а чимось незрівнянно більшим, у певному сенсі – засадничим конструктом поезії й стилю (з наук.-попул. літ.).

Рис. 4. Словник української мови online томи 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ) <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=61248&page=1957>

Аналіз здійснюємо на засадах лінгвопраксеологічного підходу, що ґрунтується на принципах праксеології: якість, успішність, продуктивність, результативність, ефективність.

З допомогою тлумачного словника (<http://services.ulif.org.ua/expl/>; <http://sum20ua.com>.) опрацьовуємо значення слова *авторитет* та підбираємо синоніми за допомогою словника (<http://icorp.ulif.org.ua/dictua/>). Словник презентує декілька тлумачень залежно від сфери вживання: загально визнане значення, вплив, поважність (особи, організації, колективу, теорії тощо); авторитет – особа, яка має вплив, повагу, заслуговує на повну довіру; лідер, ватажок кримінального угруповання.

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ONLINE. ТОМИ 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ)

Керування: Представлення: Стаття: Ілюстрації: Вигляд статті:

Лінійне Кольорова Показати Колонки Приховати

Ієрархічне Чорно-біла Приховати Arial 16

авторитет

АВТОРИТЕТ
 АВТОРИТЕТНИЙ
 АВТОРИТЕТНІСТЬ
 АВТОРИТЕТНО
 АВТОРИВ
 АВТОРКА
 АВТОРОДІО
 АВТОРОВАНТАЖУВАЧ
 АВТОРОТАЦІЙНИЙ
 АВТОРОТАЦІЯ
 АВТОРСТВО
 АВТОРСЬКИЙ
 АВТОРУЧКА
 АВТОСАЛОН
 АВТОСАЛОННИЙ
 АВТОСАМОСКИД

Сторінка 15 із 2158

АВТОРИТЕТ, ч. 1. *тільки одн., род. у.* Загально визнане значення, вплив, поважність (особи, організації, колективу, теорії і т. ін.). *Учні, відповідно до його авторитету й предмета, який він читав, прозвали його Соломоном (І. Багрянний); Легендарна біографія Т. Шевченка – це вияв виняткового авторитету серед народу (з навч. літ.); За широтою території, міжнародним авторитетом Київська Русь займала у IX ст. одне з провідних місць у Європі (із журн.).*

2. род. а. Особа, яка має вплив, повагу, заслуговує на повну довіру. *Вона з молодих літ заопікувалася садом і стала беззаперечним авторитетом для жінок селища в цій галузі (Ю. Яновський); Гаерилло – неперевершений авторитет у слов'янських мовах (О. Копиленко).*

3. род. а, жарг. Лідер, ватажок кримінального угруповання. *Найбільш характерними рисами кримінальної групи є попередня змова та орієнтація на кримінальну діяльність, а в питаннях норм та ціннісних установок – на лідера ("авторитета"), який звичайно має кримінальний досвід і сильну волю (з наук.-попул. літ.).*

(1) Кримінальний авторитет – лідер, ватажок кримінального угруповання. *Було вбито кримінального авторитета, який кілька років тому очолював місцеве угруповання "романтиків великої дороги" (із журн.); Першою жертвою став відомий правоохоронцем кримінальний авторитет, що мав свою "бригаду" (з газ.).*

Рис. 5. Словник української мови online томи 1-11 (А-ОЯСНЮВАТИ) <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=316&page=14>

Упродовж занять пишемо есе про один із електронних словників, його потребу для дослідника, урахуючи його мету, обсяг інформації на слайді, вікові особливості глядачів, специфіку сприйняття інформації з екрана, вплив кольору і шрифту на розуміння інформації. Аналізуємо відмінності призначення пошукової системи «Google» від словникової системи «Словники України онлайн».

Акцентуємо увагу на використанні електронних лінгвістичних ресурсів у закладі загальної середньої освіти й аналізуємо вправи підручника «Українська мова» для учнів 10-класу за ред. М. Плющ (Плющ та ін., 2010, с. 246). Наприклад: На сайті www.mova.info ознайомтеся зі структурою електронних словників. Чи легко ними користуватися? Які труднощі у вас виникали? Тому повертаємо увагу студентів до проблемно-пошукових завдань з використанням електронних словників.

Апробуємо також низку вправ із метою організації навчально-дослідницької роботи школярів МАН із використанням українського національного лінгвістичного корпусу: творчі вправи: створити рекламну листівку до електронного словника; відеоролик із демонстрацією можливостей електронного словника; розмістити в соціальній мережі та зібрати «лайки»; провести конкурс на краще інтерв'ю «Що Вам відомо про сучасні словники? Якими Ви уявляєте словники майбутнього?»; укласти електронний словничок лінгвістичних термінів із теми «Лексикологія», використовуючи новітні інформаційні технології (наприклад, метод «слайд-шоу»); створити відеословник «Топоніми навколо Вас»; порівняй частотність уживання та значення лексеми «освіта» у творах Тараса Шевченка, Олеся Гончара, Ліни Костенко (використай Національний лінгвістичний корпус).

Результатом успішної роботи є зацікавлена участь студентів у підготовці збірника вправ із використання електронних ресурсів Українського мовно-інформаційного фонду НАН України для учнів 10 класу, проєкт студентів із українського правопису під час міжнародної науково-практичної конференції здобувачів «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід» (2020).

Упродовж 2020 р. закладами спільно проведено Свято українського словника в Міжнародний день рідної мови (лютий 2020 р.), усеукраїнську науково-практичну конференцію «Інновації в освіті і педагогічна майстерність вчителя-словесника (листопад 2020 р., круглий стіл «Мова медіа і словники», лютий 2020 р.); міждисциплінарні заняття «Використання корпусних технологій у роботі вчителя словесника» (квітень 2020 р.), вебінар «Плагіат, фейк та дезінформація: за лаштунками мовно-інформаційних технологій» (6.11.20).

Зокрема, аналіз відповідей учасників спільного вебінару «Словникова майстерня» засвідчують: використання здобутків корпусної лексикографії стимулюють формування словникової культури особистості через гнучкість використання, оперативність обробки інформації, модульність побудови, сприяють оновленню й оптимізації навчально-пізнавальної діяльності за максимально короткий проміжок часу. Зокрема, А. Старченко, студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, зазначає в есе, що «словники – це елемент національної культури; відбулася діджиталізація (оцифрування словників); існування комп'ютерного словникарства й паперового має інтегруватися».

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, аналіз наукових джерел дає підстави розглядати словникову культуру як важливий індикатор академічної культури й академічної грамотності дослідників. Електронні словники надають користувачеві безліч додаткових можливостей порівняно з друкарськими аналогами: дозволяють зберігати великий обсяг інформації за рахунок використання гіперпосилань; мають ефективну систему пошуку (повнотекстовий або одночасний пошук у кількох словниках, швидкість пошуку); значно зекономлюють час і матеріальні ресурси під час створення комп'ютерних словників.

Серед сучасних лінгвістичних електронних ресурсів, які доцільно використовувати у процесі занять із дисциплін «Академічна культура педагога-дослідника», «Методика навчання української мови у старшій школі», вагоме місце має бути відведено електронним лінгвістичним ресурсам Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, словниковим модулям словозміни, транскрипції, синонімії, антонімії та фразеології, лінгвістичному корпусу (понад 200 млн. слововживань) з розвиненими мовно-інформаційними функціями.

Аналіз досвіду бінарних занять, проведених спільно науково-дослідною лабораторією «Академічна культура дослідника» кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та Загальноукраїнським центром словникарства Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, засвідчує, за експертними оцінками здобувачів освітнього рівня магістр, ефективність апробованих проблемно-пошукових вправ, ключовими словами яких є *дослідження, академічна доброчесність, європейський, новаторство, авторитет*; творчих вправ, спільного проєкту «Словникова майстерня». Реалізація проєкту «Словникова майстерня», зокрема підготовка мультимедійного словника з медіаграмотності

дозволить оптимізувати процес комунікативної взаємодії, академічну культуру суб'єктів освітнього процесу. Експериментальну перевірку дослідницьких пропозицій представимо в наступних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

- Гальченко, М. С., Надутенко, М. В., Широков, В. А., & та ін. (2013). *Збірник завдань з української мови з використанням електронних ресурсів корпусу МАН України*. СІТІСПРІНТ (Halchenko, M. S., Nadutenko, M. V., Shyrovkov, VA, et al. (2013). *Collection of tasks in the Ukrainian language using electronic resources of the corpus of the Minor Academy of Sciences of Ukraine*. CITY SPRINT).
- Довгий, С. О. та ін. (2013). *Комп'ютерні онтології та їх використання у навчальному процесі. Теорія і практика*. Інститут обдарованої дитини (Dovhyi, S. O. et al. (2013). *Computer ontologies and their use in the educational process. Theory and practice*. Gifted Child Institute).
- Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти*. Режим доступу: <https://law.chnu.edu.ua/metodychni-rekomendatsii-shchodo-rozroblennia-standartiv-vo/> (*Methodological recommendations for the development of standards of higher education*. Retrieved from: <https://law.chnu.edu.ua/metodychni-rekomendatsii-shchodo-rozroblennia-standartiv-vo/>).
- Надутенко, М. В. (2020). Загальний огляд та перспективи використання національних лінгвістичних цифрових ресурсів Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. *Проблеми загального та порівняльно-історичного мовознавства*, (сс. 91-95). НаУКМА. Режим доступу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17607?show=full> (Nadutenko, M. V. (2020). General overview and prospects of using national linguistic digital resources of the Ukrainian Language and Information Fund of the National Academy of Sciences of Ukraine. *Problems of general and comparative-historical linguistics*, (pp. 91-95). NaUKMA. Retrieved from: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17607?show=full>).
- Організація навчально-дослідницької роботи школярів із використанням українського національного лінгвістичного корпусу*. МАН. Режим доступу: <http://man.gov.ua/files/49/ORHANIZATSIYA.pdf> (*Organization of educational and research work of schoolchildren with the use of the Ukrainian national linguistic corpus*. MAS. Retrieved from: <http://man.gov.ua/files/49/ORHANIZATSIYA.pdf>).
- Плющ, М., Тихоша, В., Караман, С. (2010). *Українська мова: підручник для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навч. укр. мовою : профіл. рівень*. Освіта (Plushch, M., Tykhosha, V., & Karaman, S. (2010). *Ukrainian language: textbook for 10 classes, general education: profile level*. Education).
- Про використання електронних освітніх ресурсів, Наказ МОН, молоді та спорту України № 1060 (2012)*. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12> (*On the use of electronic educational resources, Order of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine № 1060 (2012)*. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>).
- Про освіту, Закон України №2145-VIII (2020)*. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (*On education, Law of Ukraine (2020)*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>).
- Про вищу освіту, Закон України № 2145-VIII (2020)*. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page#Text> (*On higher*

- education, Law of Ukraine* (2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page#Text>).
- Семенов, О. М. (2020). Концепт «академічна культура дослідника» в українському і польському освітньо-педагогічному дискурсі. *Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій*, (сс. 139-152). APREI (Semenog, O. M. (2020). The concept of “academic culture of the researcher” in the Ukrainian and Polish educational and pedagogical discourse. *The Ukrainian Yearbook of European Integration Studies*, (pp. 139–152). APREI).
- Семенов, О. М. (2019). *Концептосфера освіта в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід*. СумДПУ імені А. С. Макаренка (Semenog, O. M. (2019). *The conceptual sphere of education in Ukrainian and Polish discourses: an interdisciplinary approach*. Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko).
- Семенов, О., & Вовк, М. (2016). *Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету*. СумДПУ імені А. С. Макаренка (Semenog, O., & Vovk, M. (2016). *Academic culture of the researcher in the educational and cultural space of the university*. Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko).
- Широков, В. (2003). Всеукраїнський лінгвістичний діалог у контексті теорії лексикографічних систем. *Мовознавство*, (6), 3-7 (Shyrokov, V. (2003). All-Ukrainian linguistic dialogue in the context of the theory of lexicographic systems. *Linguistics*, (6), 3-7).
- Широков, В. А. та ін. (2018). *Лінгвістично-інформаційні студії: праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України*. Український мовно-інформаційний фонд НАН України (Shyrokov, V. A. et al. (2018). *Linguistic and information studies: works of the Ukrainian language and information fund of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Ukrainian Language and Information Fund of the National Academy of Sciences of Ukraine).
- Широков, В. (2017, 14 липня). Ми маємо унікальний інструмент, якого немає в світі. *Дзеркало тижня*. Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/science/volodimir-shirokov-mi-mayemo-unikalniy-instrument-yakogo-nemaye-v-sviti-248438.html> (Shirokov, V. (2017, July 14). We have a unique tool that does not exist in the world. *Mirror of the week*. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/science/volodimir-shirokov-mi-mayemo-unikalniy-instrument-yakogo-nemaye-v-sviti-248438.html>).
- Semenog, O. M. (2020). Academic culture as a composition of national innovation security. *UNESCO Chair Journal “Lifelong Professional Education in the XXI Century”*, (2), 48-53. Retrieved from: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(2\).2020.48-53](https://doi.org/10.35387/ucj.2(2).2020.48-53).
- Schleicher, A. (2019). *PISA 2018 Insights and Interpretations 2018*. OECD. Retrieved from: https://search.oecd.org/pisa/PISA_2018_Insights_and_Interpretations_FINAL_PDF.pdf.

РЕЗЮМЕ

Семенов Елена, Надутенко Маргарита, Тимощук Роман. Национальные лингвистические ресурсы Украинского языково-информационного фонда НАН Украины – эффективное средство формирования академической культуры исследователя.

В статье сделан обзор национальных лингвистических ресурсов Украинского языково-информационного фонда НАН Украины как эффективного средства в подготовке будущих учителей-словесников к формированию академической культуры (терминологической, лексикографической) ученика-исследователя. Доказано, что электронные национальные лингвистические ресурсы характеризуются гибкостью, оперативностью обработки информации, модульности построения, способствуют обновлению и оптимизации учебно-

познавательной деятельности за максимально короткий промежуток времени. Освещены отдельные результаты междисциплинарного проекта Всеукраинского центра словарного Украинского языково-информационного фонда НАН Украины и кафедры украинского языка и литературы Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренко.

Ключевые слова: *академическая культура, исследователь, цифровые ресурсы, электронный словарь, национальная словарная база, Всеукраинский центр словарного Украинского языково-информационного фонда НАН Украины, кафедра украинского языка и литературы, междисциплинарный проект.*

SUMMARY

Semenog Olena, Nadutenko Marharyta, Tymoshuk Roman. National Linguistic Resources of Ukrainian Lingua-Information Fund of NAS of Ukraine are an effective tools for forming-up the academic culture of the researcher.

The article reviews the national linguistic resources of the Ukrainian Lingua-Information Fund of the National Academy of Sciences of Ukraine, their use in the training of future philologists in the formation of academic culture (terminological, lexicographical) of student youth. It is proved that electronic national linguistic resources are characterized by flexibility, efficiency of information processing, modularity of construction. These resources contribute to the renewal and optimization of educational and cognitive activities in the shortest possible time.

Among modern linguistic electronic resources that should be used in the disciplines of "Academic culture of a teacher-researcher", "Methods of teaching Ukrainian in high school", an important place should be given to electronic linguistic resources of the Ukrainian Language and Information Fund of NAS of Ukraine, dictionary modules word change, transcription, synonymy, antonymy and phraseology, linguistic corpus with developed linguistic and informational functions. The National Linguistic Corps is a modern experimental basis for conducting basic linguistic research and compiling lexicographical works of the new generation.

Article highlights some results of the interdisciplinary project of the All-Ukrainian Dictionary Center of the Ukrainian Lingua-Information Fund of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Department of Ukrainian Language and Literature of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko.

Analysis of the experience of binary classes conducted jointly testifies to the effectiveness of problem-solving exercises, the key words of which are research, academic integrity, European, innovation, authority; joint project "Dictionary Workshop", which implementation will optimize the process of communicative interaction, academic culture of the subjects of the educational process.

Key words: *academic culture, researcher, digital resources, electronic dictionary, national dictionary database, All-Ukrainian Center for Vocabulary of the Ukrainian Language and Information Fund of the National Academy of Sciences of Ukraine, Department of Ukrainian Language and Literature, interdisciplinary project.*

УДК 378.091.3

Юлія Твердохлебова

Національний університет «Чернігівський
колегіум» імені Т.Г. Шевченка
ORCID ID 0000-0003-0752-052X

Андрій Красілов

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-7725-5074

Михайло Лянной

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-7128-072X
DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/259-269

КОМПОНЕНТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ВИКОРИСТОВУВАТИ ТЕХНОЛОГІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ЗДОРОВ'Я У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Нове українське суспільство потребує фахівців фізичної культури і спорту інноваційного типу, які поєднують здатність до творчої співпраці, володіють сучасними інноваційними технологіями відновлення здоров'я, володіють уміннями відновлення, корекції та підтримки рухових функцій спортсменів. Формування вміннь використання здоров'явідновлювальних технологій у професійній діяльності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту є складовою частиною процесу формування фахових спортивних компетентностей. У своєму дослідженні структурними компонентами готовності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання технологій відновлення здоров'я у професійній діяльності ми виділили аксіологічний, гносеологічний і фізкультурно-оздоровчий компоненти.

Ключові слова: майбутні фахівці фізичної культури і спорту, технології відновлення здоров'я, професійна підготовка, готовність, компоненти, здоров'явідновлювальні вміння, здоров'явідновлювальні засоби.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві основною функцією фізкультурної освіти, що радикально змінює її якість, виступає функція перетворення освіти на реальний механізм фізичного, морального, психічного та духовного розвитку особистості. Посилення ролі особистості в усіх галузях суспільного прогресу роблять надзвичайно гострими завданнями докорінного перетворення системи фізичного виховання та спорту як головного джерела здорового людського потенціалу суспільства. Для реалізації цих завдань потрібні фахівці фізичної культури і спорту з високою педагогічною та дослідницькою культурою, здатні до професійної творчості в широкому сенсі. Тільки тоді фахівець фізичної культури виправдовує соціальні очікування, коли його особистісна, загальна та професійна культура дозволяють адаптувати проєкт професійної діяльності до конкретних соціальних умов і реалій.

Формування фахівця нового типу вимагає відмови від групоцентричного типу свідомості, орієнтованого на твердо встановлену систему уявлень, від готових рецептів «на всі випадки життя», руйнування професійних стереотипів, неадекватних соціокультурних умов, що стрімко змінюються, перегляду педагогічного кредо ЗВО, життєвих позицій і цінностей майбутнього фахівця фізичної культури і спорту. Із позицій сьогодення поява нових освітніх креативно-педагогічних парадигм пов'язана зі зміною векторів гармонійного розвитку фахівця фізичної культури і спорту, коли пріоритетним стає розвиток цілісної з фізичної, моральної, соціальної, духовної та психологічної позицій особистості. Нове українське суспільство потребує фахівців фізичної культури і спорту інноваційного типу, що поєднують здатність до творчої співпраці, володіють сучасними інноваційними технологіями відновлення здоров'я, володіють уміннями відновлення, корекції та підтримки рухових функцій спортсменів.

Аналіз актуальних досліджень. У цілому розвиток вищої професійної освіти в галузі фізичної культури і спорту (ФКіС) ґрунтуються на Конституції України, законах України «Про вищу освіту» (2014), Постановках Верховної Ради України «Про забезпечення сталого розвитку сфери фізичної культури і спорту в Україні в умовах децентралізації влади» (2016), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Цільовій соціальній комплексній програмі розвитку фізичної культури і здоров'я (2016); Наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» (2015); інших державних програмах і документах.

Концептуальні, теоретичні й методичні засади професійної підготовки фахівців у галузі ФКіС розкрито в роботах О. Ажиппо, В. Приходько, О. Томенко, В. Бальсевич, Л. Матвєєва, В. Столярова, Ю. Ляного, О. Міхеєнка, П. Рибалка та ін. Методичні аспекти підготовки фахівців фізичної культури і спорту розглядали А. Гладишев, В. Пономарьов, О. Сайкіна та ін. Практичні основи підготовки фахівців ФКіС до створення здоров'язбережувального середовища, використання інноваційних форм рухової активності, формування знань про здоров'я та вмінь його зберігати й відновлювати розкрито в дослідженнях Д. Бермудес, Д. Балашова, Н. Белікової, Б. Долинського, М. Носко, В. Приходько та ін.

Значний науковий внесок у розвиток теорії спорту зробили вітчизняні вчені Г. Арзютов, С. Бубка, М. Булатова, М. Дутчак, Г. Лисенчук, І. Максименко, І. Медведєва, В. Платонов, Ю. Шкрєбтій, Ю. Бріскін, Л. Волков, В. Костюкевич, М. Линець, А. Магльований та ін. Дослідники розкрили у своїх працях провідні напрями оптимізації підготовки спортсменів.

Водночас аналіз наукових розвідок показує відсутність систематичних теоретичних і практичних досліджень до професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання інноваційних технологій відновлення здоров'я спортсменів у професійній діяльності. Ця проблема потребує осмислення її як цілісної педагогічної системи. Указане доводить актуальність проблематики дослідження й підтверджує необхідність розробки задекларованої проблеми.

Мета статті. Розглянути складові готовності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання інноваційних технологій відновлення здоров'я спортсменів у професійній діяльності.

Методи дослідження. Теоретичні методи: системний аналіз наукової, психолого-педагогічної, методичної літератури; узагальнення та систематизація теоретичних відомостей щодо професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту й формування їх умінь використання технологій відновлення здоров'я у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сфера діяльності випускників ЗВО фізичної культури та спорту зазнала структурних змін, оскільки відчувається нагальна потреба суспільства в розширенні послуг, що надаються професіоналами у сфері фізичної культури та спорту. У сучасних умовах випускники ЗВО повинні бути підготовлені для роботи в різних ланках системи фізичної культури та спорту. У зв'язку з цим зростає значимість фундаментальної підготовки студентів, їх професійної компетентності у сфері спорту вищих досягнень, під час роботи з різними групами населення (Ажиппо, 2012).

Аналіз проблем кадрового забезпечення у сфері фізичної культури та спорту показує неузгодженість між характером професійної діяльності випускників ЗВО, спрямованістю, організацією та змістом вищої професійної освіти. Сьогодні існує галузь професійної діяльності у спорті, яка включає в себе представлення інтересів організації та спортсменів у різних сферах (як-от укладення договорів, матеріально-технічного забезпечення тренувального процесу, сервісного обслуговування спортсменів, реалізації товарів і послуг клубів, організації реклами й роботи з уболівальниками тощо). Ідеться про працівників професійних команд, агентів, скаутів, які часто є колишніми кваліфікованими спортсменами, знають специфіку того чи іншого виду спорту. Це призводить до необхідності включення цієї галузі в коло інтересів професійного спортивного товариства. Важливою умовою становлення кадрів у сфері «фізична культура і спорт» стає поглиблення й розширення їх компетентностей і у сфері відновлення здоров'я спортсменів.

Однією з характерних рис концепції компетентності фахівця є підвищення ролі суб'єкта в соціальних перетвореннях і вдосконалення здатності його зрозуміти динаміку процесів розвитку та впливу на їх хід. Ці вимоги професійної компетентності визначаються освітньою політикою держави. Базою, на якій виникає високий професіоналізм і через яку долається функціональна неграмотність фахівця, служить зміст освіти. Зміст освіти кадрів у сфері «фізична культура і спорт» стає варіативним, багатовимірним, поліпарадигмальним з урахуванням підвищення ролі суб'єкта та ступеня сформованості в них професійної компетентності, що включає:

- самоідентифікацію та високу самооцінку особистої професійної компетентності, усвідомлювану як підготовленість і суб'єктивну потенційну готовність (претензійність) до внутрішньо-професійної поступальної (формальної та неформальної) і міжпрофесійної мобільності;

- позитивне ставлення до професійної діяльності в цілому й до об'єктів (суб'єктів) діяльності;

- здатність до рефлексії, самоконтролю та корекції процесу й результату професійної діяльності;

- готовність до критичної самооцінки, постійного підвищення кваліфікації; позитивну мотивацію до прояву компетентності;

- ціннісно-сміслові уявлення (відносини) до змісту й результату професійної діяльності;

- націленість і готовність до суспільно схвалюваної продуктивної професійної діяльності;

- готовність і прагнення пізнавати й удосконалювати самого себе (Жигірь, 2014).

Отже, формування загальних професійних компетентностей у майбутніх фахівців ФКіС – це комплексний, інноваційний (нововведення), педагогічний процес професійної підготовки майбутніх фахівців ФКіС на основі єдності та взаємозв'язку тренувальної та навчальної діяльності, що включає формування у студентів «здорового способу життя»; оздоровчо-рекреаційних, загально-прикладних та спортивних компетентностей, що сприяють накопиченню інтелектуального та психофізичного потенціалу для майбутньої професійної діяльності (Шеремет, 2011).

Формування вмінь використання здоров'явідновлювальних технологій у професійній діяльності майбутніх фахівців ФКіС є складовою частиною процесу формування фахових спортивних компетентностей (Ажиппо, 2012; Воронін, 2006).

Інтенсифікація процесу фізичного виховання та спортивного тренування без шкоди для здоров'я спортсменів можлива лише за раціональної побудови занять і використання системи відновлювальних заходів медико-біологічних, психологічних і активного відпочинку з виконанням фізичних вправ невисокої інтенсивності. Загальні закономірності відновлення функцій організму після напруженої роботи полягають у такому:

1) швидкість і тривалість відновлення більшості функціональних показників знаходяться в прямій залежності від потужності (інтенсивності) роботи. Це означає, що чим коротше виконана робота, тим менше період відновлення;

2) відновлення різних функцій відбувається з різною швидкістю, так що досягнення ними вихідного рівня відбувається гетерохронно;

3) повнота та швидкість відновлення організму залежать від тренувальних ефектів, викликаних різними за обсягом навантаженнями. Близький тренувальний ефект – це викликані тренувальним заняттям зрушення в стані організму до моменту завершення або в межах його окремих частин. Якщо навантаження на занятті було досить високим, то воно пов'язане зі зниженням працездатності й функціонального стану окремих систем організму. Слідовий тренувальний ефект – це те, на що перетвориться, трансформується найближчий ефект залежно від часу, що проходить до наступного заняття;

4) за загальними ознаками відновлення він може бути троякого роду: пов'язане з недовідновленням, з повним відновленням і вираженим надвідновленням (суперкомпенсацією).

Вивчення зрушень функціонального стану спортсмена та його працездатності у процесі взаємодії цих двох ефектів є важливим завданням спортивної науки, від вирішення якої залежить успіх усієї підготовки в цілому (Добротина, 1999).

У практиці фізичного виховання й особливо професійного спортивного тренування використовується широкий комплекс різноманітних вправ різної тривалості й інтенсивності, що вимагає відновлювальних заходів, для проведення яких необхідні добре оснащені спортивно-оздоровчі центри, які мають складну й дорожу медичну апаратуру. Тому наукові дослідження, виконані в останні 15–20 років, присвячені переважно комплексному дослідженню відновлювальних заходів після інтенсивного тренувального навантаження в умовах стаціонарних відновлювальних центрів. Однак, у процесі тренувальних занять і змагань на стадіонах і в спортивних залах проведення повного комплексу відновних заходів неможливо. Тому тренери,

масажисти й самі спортсмени використовують найбільш поширені у практиці фізичні засоби відновлення. До них належать прийоми спортивного масажу й фізичні вправи невисокої інтенсивності, спрямовані на розтягування м'язових груп, які брали активну участь у виконаній роботі (стретчинг) і на їх розслаблення. Ці вправи активують кровообіг у м'язах, усувають накопичену молочну кислоту й інші продукти метаболізму, відновлюють частоту серцевих скорочень, енергетичні запаси організму (АТФ, креатинфосфату, глікоген), а також виконують функції активного відпочинку, тим самим прискорюючи відновлення.

Медико-біологічні засоби відновлення, що сприяють підвищенню працездатності організму, а також перешкоджають виникненню різних негативних наслідків від виробничої та фізкультурно-спортивної роботи, займають особливе місце серед інших засобів відновлення. До їх числа належать харчування, білкові препарати та спортивні напої, фармакологічні засоби, лікарські рослини, оксигенотерапія, гідропроцедури, застосування мазей, гелів, кремів, фізіотерапії, масажу, застосування тейпів (фіксуєючих пов'язок), фізичні вправи та ін.

Отже, професійна підготовка майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання інноваційних технологій відновлення здоров'я спортсменів у професійній діяльності передбачає формування відповідної *готовності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, яка є інтегрованою характеристикою особистісних якостей майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. У своєму дослідженні структурними компонентами готовності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання технологій відновлення здоров'я у професійній діяльності ми виділили аксіологічний, гносеологічний і фізкультурно-оздоровчий* (рис. 1).

Рис. 1. Компоненти готовності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання технологій відновлення здоров'я у професійній діяльності

Аксіологічний компонент готовності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання технологій відновлення здоров'я у професійній діяльності передбачає, що істотним показником розвитку особистості фахівця фізичної культури і спорту є самооцінка його власної діяльності, яка формується під впливом оцінок керівника або тренера-викладача, а також товаришів по роботі, студентів навчальної групи. Тривалий неуспіх, підкріплений систематичними негативними оцінками оточуючих, негативно позначається на самооцінці. Разом із тим об'єктивна оцінка результатів, своєчасна підтримка керівником або тренером-викладачем допомагають спортсмену, який знаходиться на межі зриву, відновити позитивну оцінку. Не менш важливим є позитивне мислення. Цей спосіб оздоровлення організму тісно пов'язаний із таким психологічним феноменом, як віра. На відміну від ірраціональної релігійної віри психологічна віра пов'язана з продуктивним мисленням і здатністю людини діяти відповідно до виробленої установки. Позитивне мислення визначається з вірою людини у свої сили, високою самооцінкою та оптимістичним поглядом на життя, який виробляється у процесі виховання, але більшою мірою – у процесі самовиховання (Соколенко, 2008).

Для відновлення сил і працездатності часто виникає необхідність активізувати протікання відновних процесів, посилити мобілізацію резервів, створюючи тим самим передумови для формування іншого типу станів організму – станів стійкої високої працездатності. Психологічні засоби реабілітації в останні роки набули широкого поширення особливо у фізкультурно-спортивній практиці. За допомогою психологічних впливів можна знизити рівень нервово-психічної напруги, швидше відновити витрачену нервову енергію та тим самим зробити істотний вплив на прискорення процесів відновлення в різних системах організму. Однією з умов успішної реалізації психотерапії, психопрофілактики та психогігієни є об'єктивна оцінка результатів психологічних впливів.

Гносеологічний компонент готовності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання технологій відновлення здоров'я у професійній діяльності передбачає формування спеціальних знань у студентів у таких напрямках:

1) раціональне планування фізкультурно-оздоровчого процесу: науково-обґрунтоване перспективне планування фізкультурно-оздоровчої діяльності, оптимальна побудова тренувальних мікро, мезо- і макроциклов, різноманітність засобів і методів фізичного виховання, відповідність тренувального навантаження рівнях функціональної та

фізичної підготовленості, дотримання дидактичних принципів під час планування тренувального процесу, лікарсько-педагогічні спостереження;

2) оптимальна побудова тренувального заняття: відповідність тренувального заняття даного циклу тренування, проведення в підготовчій частині загальної та спеціальної розминки, наявність спеціальних фізичних вправ в основній частині заняття, обов'язкове проведення заключної частини тренувального заняття, відповідність навантаження індивідуальним можливостям, широке використання релаксаційних, дихальних вправ на розслаблення, регулярність занять, раціональне чергування навантаження й відпочинку, їх послідовність, свідомість, зацікавленість, об'єктивна оцінка результатів, педагогічний та лікарський контроль і самоконтроль;

3) ведення здорового способу життя: культура навчальних праці й побуту, культура міжособистісного спілкування й поведінки, самоврядування й самоорганізація, організація оптимальних режимів харчування, сну, перебування на повітрі, рухової активності, дотримання санітарно-гігієнічних вимог, загартовування, відмова від шкідливих звичок, оптимальне поєднання праці й відпочинку.

Фізкультурно-оздоровчий компонент готовності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання технологій відновлення здоров'я у професійній діяльності передбачає формування спеціальних умінь і навичок, які включають у себе: раціональне планування тренувального процесу відповідно до функціональних можливостей організму спортсмена, правильне поєднання загальних і спеціальних засобів, оптимальну побудову тренувальних і змагальних мікро- і макроциклів, широке використання перемикань, чітку організацію роботи й відпочинку; правильну побудову окремого тренувального заняття з використанням засобів зняття втоми; спрямоване варіювання інтервалів відпочинку між окремими вправами та тренувальними заняттями; розробку системи планування з використанням різних відновлювальних засобів у місячних і річних циклах підготовки; розробку спеціальних фізичних вправ із метою прискорення відновлення працездатності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. У сучасних умовах реформування освітньої системи України однією з нагальних проблем є підготовка висококваліфікованого фахівця, зокрема сектора фізичної культури і спорту. Випускники університетів фізичної культури і спорту повинні бути готові до професійної діяльності у специфічних умовах, серед яких енергійний характер рухових дій і особливі умови діяльності, що вимагає від них високого рівня сформованості таких якостей, як активність, здатність

до адаптації в соціальній і професійній сферах, високий рівень фізіологічних і психологічних можливостей. Здатність фахівців такого профілю виконувати професійну діяльність залежить не тільки від їх професійної підготовки, але й вимагає високого рівня фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я. Разом із тим, в останні роки в результаті забруднення навколишнього середовища й соціально-економічних перетворень, які призвели до зниження рівня життя, погіршився стан здоров'я населення України. Тому для випускників університетів фізичної культури і спорту найважливішим завданням є формування вмінь використання технологій відновлення здоров'я у професійній діяльності як складової їх професійної компетентності. У своєму дослідженні структурними компонентами готовності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання технологій відновлення здоров'я у професійній діяльності ми виділили аксіологічний, гносеологічний і фізкультурно-оздоровчий.

Разом із цим постає питання оцінки рівня сформованості готовності використання технологій відновлення здоров'я у професійній діяльності та розробки відповідних критеріїв. У загальному вигляді це дозволяє обґрунтувати комплекс педагогічних умов, що забезпечують оптимальне функціонування даного процесу, дає можливість визначити вихідні позиції, стан сформованості вмінь використання технологій відновлення здоров'я майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, розробити методику їх формування в майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

- Ажиппо, О. Ю. (2012). *Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах (теоретичний і методичний аспекти)*. Харків: Цифрова друкарня № 1. (Agippo, O. Yu. (2012). *Preparation of future physical education teachers for professional activity in secondary schools (theoretical and methodological aspects)*. Kharkiv: Digital Printing House № 1.)
- Воронін, Д. Є. (2006). *Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07). Херсон. (Voronin, D. E. (2006). *Formation of health-preserving competence of students of higher educational institutions by means of physical education* (PhD thesis abstract)). Kherson.
- Добротина, Н. А. (1999). *Биология человека, экология и здоровье (антропологическая валеология)*. Н. Новгород. (Dobrotina, N. A. (1999). *Human biology, ecology and health (anthropological valeology)*. N. Novgorod).
- Жигір, В. І. (2014). Оцінювання професійної компетентності фахівця як фактор його формування. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*, 2, 40-47. (Zhigir, V. I. (2014). Assessment of the professional competence of the specialist as the factor of its formulation. *Scientific Notes of the Berdyansk State Pedagogical University. Ser.: Pedagogical Sciences*, 2, 40-47.).
- Соколенко, О. І. (2008). *Формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я* (автореф. дис. ... канд. пед.

наук : 13.00.04). Луганськ. (Sokolenko, O. I. (2008). *Formation of the value attitude of students of higher pedagogical educational institutions to their health* (PhD thesis abstract). Lugansk).

Шеремет, І. В. (2011). Професійно-прикладна фізична підготовка як один із шляхів формування компетентності фахівця. *Вісник Запорізького національного університету*, 1 (5), 73–81. (Sheremet, I. V. (2011). Professional and applied physical training as one of the ways to form the competence of a specialist. *Bulletin of Zaporizhia National University*, 1 (5), 73–81).

РЕЗЮМЕ

Твердохлебова Юлія, Красилов Андрей, Лянной Михаил. Компоненты готовности будущих специалистов физической культуры и спорта к использованию технологии восстановления здоровья в профессиональной деятельности.

Новое украинское общество нуждается в специалистах физической культуры и спорта инновационного типа, сочетающих способность к творческому сотрудничеству, которые владеют современными инновационными технологиями восстановления здоровья, обладают умениями восстановления, коррекции и поддержки двигательных функций спортсменов. Формирование умений использования здоровьесовосстанавливающих технологий в профессиональной деятельности будущих специалистов физической культуры и спорта является составной частью процесса формирования профессиональных спортивных компетентностей. В своем исследовании структурными компонентами готовности будущих специалистов физической культуры и спорта к использованию технологий восстановления здоровья в профессиональной деятельности мы выделили аксиологический, гносеологический и физкультурно-оздоровительный компоненты.

Ключевые слова: будущие специалисты физической культуры и спорта, технологии восстановления здоровья, профессиональная подготовка, готовность, компоненты, здоровьесовосстанавливающие умения, здоровьесовосстанавливающие средства.

SUMMARY

Tverdokhliebova Juliia, Krasilov Andrii, Liannoi Mykhailo. Components of future physical culture and sports specialists' readiness to use technologies of health restoration in the professional activity.

The new Ukrainian society needs specialists in physical culture and sports of an innovative type, combining the ability for creative cooperation, who possess modern innovative technologies for health restoration, have the skills to restore, correct and support the motor functions of athletes. The formation of the skills of using health-restoring technologies in the professional activity of future specialists in physical culture and sports is an integral part of the process of professional sports competences formation. In our study, we have identified the axiological, epistemological and physical culture and health-improving components as the structural components of the readiness of future physical culture and sports specialists to use health restoration technologies in professional activity.

The axiological component of readiness of future physical culture and sports specialists to use technologies of restoration of health in professional activity assumes that the essential indicator of development of the personality of the specialist of physical culture and sports is self-assessment of his own activity which is formed under the influence of estimations of the head or trainer, co-workers, peer students. The epistemological component of readiness of future specialists of physical culture and sports to use technologies of restoration of health in professional activity provides formation of special knowledge at students in the following directions, rational planning of physical culture and

health process: optimal construction of the training session, leading a healthy lifestyle. Physical training and health component of the readiness of future specialists in physical culture and sports to use health technologies in professional activities involves formation of special skills, which include: rational planning of the training process in accordance with the functional capabilities of the athlete, the right combination of general and special tools, optimal construction of training and competitive micro- and macrocycles, extensive use of switches, clear organization of work and rest; correct construction of a separate training session with the use of fatigue relievers; directed variation of rest intervals between individual exercises and training sessions; development of a planning system using various recovery tools in monthly and annual training cycles; development of special physical exercises in order to accelerate recovery.

Key words: *future specialists in physical culture and sports, health restoration technologies, professional training, readiness, components, health-restoring skills, health-restoring means.*

УДК 378:37.011.3

Аліна Трофименко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0002-9281-6706

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/269-279

ФАСИЛІТАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті проаналізовано підходи до визначення змісту поняття «фасилітаційна компетентність» у контексті невід'ємної складової професійної компетентності сучасного вчителя. Визначено особливості застосування її провідних механізмів та принципів у професійній діяльності педагога. Наголошено на фасилітуючій позиції вчителя, яка полягає в саморозвиткові учнів на основі врахування власних схильностей і прагнень. Зазначено перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямі, а саме обґрунтування наукових підходів до формування фасилітаційної компетентності в майбутніх учителів природничих дисциплін.

Ключові слова: *фасилітація, педагогічна фасилітація, компетентність, професійна компетентність, фасилітаційна взаємодія, фасилітатор, фасилітуюча позиція, екофасилітація, фасилітаційна компетентність.*

Постановка проблеми. Бути сучасним учителем у наш час – це означає бути готовим до змін і нововведень. І це дійсно так, адже на сьогоднішній день в умовах реформування педагогічної науки та освіти до вчителя висувуються все нові й нові вимоги. Насамперед, це повинна бути умотивована, творча та віддана даній професії людина, на плечі якої покладена не лише «передача знань», а в першу чергу – виокремлення найважливішого та найбільш цінного з величезної кількості інформації. Саме тому від учителя залежить, яким способом «сіяти добре, мудре, вічне», щоб значно полегшити сприйняття й розуміння учнями сучасного світу.

Широка обізнаність із певного кола питань не гарантує ефективність освітнього процесу. Лише в поєднанні з професійною майстерністю та культурою педагога можливий бажаний результат – успішне засвоєння знань здобувачами освіти та вміння застосовувати набутий досвід на практиці.

Здатність педагога створювати особливі освітні алгоритми на основі наставництва, партнерства сприяє формуванню фасилітаційної компетентності як однієї з ключових професійної компетентності освітянина.

Аналіз актуальних досліджень. Розкриття теми дослідження потребує, перш за все, аналізу такого поняття, як, власне, фасилітація. Цей феномен розглядається науковцями не лише в педагогічному контексті, а й у соціально-психологічному.

Уперше поняття «фасилітація» в науковому вимірі було використане в психолого-педагогічному доробку К. Роджерса. Під фасилітацією освітнього процесу науковець розуміє певний тип навчання, при якому педагог-фасилітатор, займаючи партнерську позицію, сприяє розвитку учня і може сам навчитися жити (Rogers, с. 225).

Ураховуючи дане твердження, психолог П. Лушин використав поняття «екофасилітація» з метою відображення взаємозв'язку між внутрішнім потенціалом однієї людини та можливістю її впливу на іншого суб'єкта (Лушин, 2013). Це дало початок новому напрямку дослідження в Україні – педагогічній фасилітації.

Також дослідженням даного феномена займалися такі провідні науковці, як О. Галіцан, О. Кондрашихіна, А. Гельбак, Н. Носова, О. Фісун, В. Нестеренко, І. Жижина, О. Врублевська, Р. Димухаметов, В. Абрамова, І. Авдєєва, О. Андрєєва, А. Болотова, О. Димова, О. Левченко, Г. Межина, Л. Петровська, О. Шахматова, О. Фокша та ін. Їх наукові доробки включають розкриття сутності, структури даного поняття, а також визначення особливостей фасилітаційного впливу та фасилітаційної позиції, аналіз педагогічних умов формування фасилітаційної компетентності тощо.

Результати аналізу наукового фонду з проблеми дозволяють зафіксувати доволі потужний науковий інтерес учених до різноманітних інтерпретацій фасилітаційної компетентності в освіті.

Мета статті – визначення змісту поняття «фасилітаційна компетентність» як невід'ємної складової професійної компетентності сучасного вчителя. Задля досягнення поставленої цілі необхідним є розв'язання таких **завдань**: проаналізувати наукові джерела, у яких розглядається поняття «фасилітація», а також визначити особливості застосування її провідних механізмів та принципів у професійній діяльності педагога.

Методи дослідження: для розв'язання визначених завдань і досягнення мети використано загальнонаукові методи наукового пізнання: теоретичні, логіко-системний аналіз, класифікація, аналогія, індукція, дедукція, узагальнення науково-теоретичних і практичних даних; порівняння отриманих даних.

Виклад основного матеріалу. Щоб розкрити мету даного дослідження повною мірою, необхідно детальніше схарактеризувати такі ключові поняття, як «компетентність», «професійна компетентність», «фасилітація», «фасилітаційна взаємодія», «фасилітатор», «педагогічна фасилітація», «фасилітуюча позиція», «фасилітаційна компетентність».

Переважає більшість науковців переконані, що освітній процес у закладах загальної середньої освіти повинен здійснюватися на основі компетентнісного підходу. Трактують поняття «компетентність» ми можемо бачити в наукових працях О. Овчарук. Науковець позиціонує цей термін як інтегровану характеристику якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, уміння, ставлення, поведінкові реакції (Овчарук, 2004, с. 93).

Документи Міжнародної комісії Ради Європи трактують «компетентність» як центральне поняття, яке означає сукупність умінь (загальних, ключових, базових) особистості, пов'язаних із використанням знань у практичній діяльності, стратегій реалізації творчого потенціалу особистості, фундаментальних шляхів навчання, кваліфікацій, кроснавчальних навичок, уявлень і опорних знань (*Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning*, 2018).

Сутність поняття «компетентність» відображена і в державному документі України. У Законі України «Про вищу освіту» (№ 1556 – VII від 01.07.2014 р.) компетентність розглянуто як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти (*Закон України «Про вищу освіту»*, 2014).

Не буде вичерпним аналіз наукових та нормативних джерел в аспекті визначення змісту поняття «компетентність» без аналізу ще однієї категорії – «професійна компетентність», яка є комплексною категорією характеристики компетентного фахівця.

Наприклад, дослідник І. Смагін трактує професійну компетентність педагога як інтегровану здатність особи здійснювати професійну

педагогічну діяльність за нормативно визначеними функціями в межах вимог до професійної діяльності (Смагін, 2017).

У працях В. Синенка зазначено, що це – інтегрування відповідного рівня професійних знань, умінь та навичок учителя, його особистісних якостей, що виявляються в результаті діяльності (рівень вихованості і освіченості учнів) (Синенко, 2004).

Інтерпретацію даного поняття можна знайти і в науковому доробку О. Галіцан. Професійну компетентність викладача дослідниця позиціонує як здатність особистості успішно здійснювати метапрофесійну діяльність у проєкції індивідуально-особистісного розвитку і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти, що враховує вимоги до освіти європейського рівня (Галіцан, 2019).

Аналізуючи дослідження науковців, поняття «професійна компетентність учителя» розглядають як цілісний динамічний багаторівневий комплекс знань та вмінь педагога, що забезпечують творче використання набутих цінностей і досвіду діяльності для виконання завдань шкільної освіти й відображають результат навчання на кожному освітньому рівні.

Наука не стоїть на місці, все змінюється, і вчитель також повинен іти в ногу з цими змінами. На сьогоднішній день існує величезна кількість різних прийомів, методів, засобів, технологій навчання. Завдання справжнього педагога – вибрати з цієї неймовірної кількості найбільш ефективні та вміти ними користуватися, щоб значно полегшити сприйняття складного матеріалу. Іншими словами, підтверджувати давно відомий факт «Все геніальне – просто!». Ця властивість лежить в основі фасилітації, оскільки даний термін походить від англійського «facilitate», що означає полегшувати, сприяти, допомагати.

Під педагогічною фасилітацією зазвичай розуміють створення певного виду взаємодії, під час якої враховується, насамперед, індивідуальний досвід учасників. Дослідниця К. Шевченко наголошує на цілеспрямованому застосуванні оновленого досвіду, тобто на встановленні суб'єктності як стильової характеристики навчальної діяльності. Також авторкою були виокремлені найбільш значущі характеристики фасилітаційної взаємодії: співпраця, власна позиція, індивідуальність та рівність, саморозкриття, залученість кожного до спільної діяльності (партисипативність) та організація простору (Шевченко, 2014).

Ці самі принципи пронизують і наукові погляди О. Фісун. Науковець розглядає педагогічну фасилітацію як процес, спрямований на створення

атмосфери доброзичливості, довіри, відкритості й умов для саморозвитку, самовдосконалення кожної особистості (Фісун, 2010).

Під час фасилітації навчання викладач отримує можливість використовувати не догматичні методи і прийоми, а ті з них, які сприяють творчому засвоєнню необхідної інформації, формують уміння міркувати, шукати нові грані проблем у вже відомому матеріалі. Вона дозволяє викладачеві зайняти позицію не «над», а «разом» зі студентами і не боятися при цьому, що його можуть звинуватити в «незнанні існуючих на практиці проблем», які аналізуються в ході курсу і часто ставляться під сумнів (Воробйова, 2018).

Дослідниця О. Галіцан наголошує, що для здійснення педагогічної фасилітації важливими є, передусім, особистісні доміанти вчителя як фасилітатора. Фасилітаційна компетентність – це інтегративний, динамічний комплекс індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних характеристик особистості. У свою чергу, індивідуально-особистісні характеристики включають у себе специфічні властивості особистості (емпатійність, комунікативність, відкритість, креативність), прагнення реалізувати свій внутрішній творчий та інтелектуальний потенціал у взаємодії із суб'єктами освітнього простору; увиразнену фасилітаційну позицію як світоглядну орієнтацію. Професійно-діяльнісні якості – це, насамперед, уміння розробляти адекватні моделі комунікативної взаємодії у професійному контексті, вільне послуговування механізмами педагогічної підтримки й супроводу особистісного зростання студента чи учня, здатність розробляти оптимальні індивідуальні траєкторії професійного зростання майбутніх фахівців із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Заслуговує уваги дослідження О. Фісун про зміну професійної позиції вчителя в закладах загальної середньої освіти: від шаблонної усталеної форми передачі навчального матеріалу до розвитку гуманних і взаємошанобливих стосунків між усіма учасниками педагогічного процесу. На думку дослідниці, поняття «позиція» – це складна, відносно усталена система ставлень, мотивів, установок, цінностей людини, які є пріоритетними в процесі своєї життєдіяльності (Фісун, 2010).

Спираючись на це, О. Фісун доведено, що фасилітуюча позиція вчителя є системою настанов, яка зумовлює визначення ним цілей професійної діяльності, власного місця в ній, вибір дій, засобів, методів оцінювання отриманих результатів. При даній позиції ключовими ознаками є, перш за все, сприйняття та прийняття кожного вихованця як безумовної цінності, прояв поваги та толерантності до її інтересів, прагнень, потреб, упевненість у

його можливостях та підтримка будь-яких починань. Вираження вчителем «емпатичного розуміння» дитини, здатність «зазирнути» на внутрішній світ і поведінку учня мовби його очима дає змогу підкреслити значимість і усвідомлення учня як особистості. Щирість у виявленні вчителем своїх думок і переконань, стимулювання, ініціювання й заохочення саморозвитку та самовиховання учнів – всі ці ознаки характеризують фасилітатора в процесі педагогічної діяльності.

Найбільш близьким за змістом до базового поняття дослідження – фасилітаційна компетентність учителя – є термін, використаний Т. Сорочан – фасилітаційна компетентність керівника закладу освіти (Сорочан, 2013, с. 38). За словами дослідниці, фасилітаційна компетентність полягає у спрямуванні творчої діяльності педагогів на створення оригінальної освітньої практики.

За таких умов учитель набуває вже нового статусу – стає фасилітатором. В основі діяльності фасилітатора виступає саме стимулювання процесу навчання. Уміння забезпечити відповідну психологічну атмосферу та сприятливі умови для самореалізації кожної особистості підкреслюють рівень професіоналізму педагога.

У своїх працях К. Роджерс виділяє три характеристики вчителя-фасилітатора:

1. Конгруентність (справжність, щирість) – здатність людини контролювати й розуміти власні почуття та можливість їх щиро висловлювати.

2. Безумовне прийняття учня, безумовне позитивне відношення. Ця складова вчителя-фасилітатора є ніби вірою вчителя в можливості і здібності кожного учня.

3. Емпатія, емпатичне розуміння, тобто бачення вчителем внутрішнього світу й поведінки кожного учня з його внутрішньої позиції (позиції учня) (Rogers, 1968, с. 54).

Розкриття особливостей структури ключових кваліфікацій педагога-фасилітатора відображено у працях О. Шахматової. Саме дійовий педагогічний гуманізм, соціально-комунікативна компетентність, соціальний інтелект, наднормативна професійно-педагогічна активність, соціально-психологічна толерантність, педагогічна рефлексія, соціальна відповідальність повинні комплексно вдосконалюватися в процесі педагогічної діяльності задля покращення ефективності освітнього процесу (Шахматова, 2006).

Питанню особистісних якостей фасилітатора присвячені праці С. Березки. Авторка умовно об'єднує їх у декілька груп:

1) інтелектуальні;

- 2) емоційні;
- 3) мотиваційні;
- 4) розуміння себе й оточуючих;
- 5) характеристики спілкування;
- 6) ділові характеристики (Березка, 2019).

Ураховуючи вище зазначене, для педагога-фасилітатора постає необхідність розвитку конкретних умінь. Перш за все, це вміння не просто уважно слухати, а й чути сказане кожним учасником освітнього процесу. Запам'ятовувати та аналізувати ситуації, під час яких збільшується зацікавленість матеріалом, підвищується мотивація до самостійного вирішення певного завдання. Також необхідно навчитися «відчувати» колектив, тобто моделювати структуру заняття, ураховуючи психологічний стан та поведінку здобувачів освіти.

Вартує уваги також стиль спілкування з колективом, а також забезпечення зворотного зв'язку під час навчання. По-перше, це, звичайно, великий словниковий запас і правильна побудова речень. Оскільки учні беруть приклад із педагога і це враховується під час їхньої відповіді. По-друге, це емоційне забарвлення сказаного. Мається на увазі, що фасилітатор, володіючи своїм голосом, інтонацією, певним сигналом (наприклад, жестом чи мімікою) може вплинути на клас для врегулювання поведінки, наголосити на правильності думок, або, навпаки, зарадити хибним твердженням.

На розвитку вмінь майбутнього педагога-фасилітатора наголошують також дослідники Н. Волкова та А. Степанова. Учені зазначають, що також необхідно вміти діагностувати й заохочувати ефективну (коригувати неефективну) поведінку, підбирати конструктивні моделі поведінки під час внутрішньогрупової та міжгрупової взаємодії. Учителю також треба навчитися розвивати в собі терплячість, розсудливість, раціональність під час оцінювання робіт, а також викликати довіру студентів (Волкова, 2015).

У науковому доробку Р. С. Дімухаметова детально схарактеризована базова модель фасилітаційної діяльності педагога. Автор виділяє декілька складових так званого «атрибутивного кільця»:

- 1) фасилітація мотивуютьовальної діяльності;
- 2) фасилітація формування мети;
- 3) фасилітація пошуку предмета пізнання;
- 4) фасилітація пошуку методу діяльності;
- 5) фасилітація пошуку засобів пізнання;
- 6) фасилітація реалізації процесу;
- 7) фасилітація рефлексії (Дімухаметов, 2014).

Таким чином, фасилітуюча позиція підкреслює, що вчитель не намагається формувати особистостей за певними шаблонними характеристиками, а допомагає їм саморозвиватися на основі врахування власного життєвого досвіду, переконань і прагнень до розв'язання суперечностей. Причому фасилітація для кожної дитини розбудовується на основі врахування її індивідуального досвіду, життєвих принципів, уподобань тощо.

На нашу думку, формування фасилітаційної компетентності вчителя повинне здійснюватися чи не з першого дня навчання в закладах вищої освіти, оскільки підготовка майбутніх учителів підпорядковується компетентнісній парадигмі функціонування освіти в Україні.

Неможливо уявити ефективну педагогічну взаємодію без взаємопізнання, взаєморозуміння, узгодженості спільних дій між всіма учасниками освітнього процесу. У такому випадку процес трансляції від учителя вихованцям певних знань і цінностей активізує саморозвиток кожного суб'єкта, його повноцінну самореалізацію як особистості і, таким чином, перетворюється у вільний акт співробітництва та співтворчості.

Поняття «педагогічна фасилітація» постає як специфічний вид педагогічної діяльності вчителя, головними завданнями якого є допомога учневі в усвідомленні себе як самоцінності; підтримка її прагнення до саморозвитку та самореалізації; сприяння розкриттю здібностей та особистісному зростанню, пізнавальних можливостей. Не варто забувати про ціннісне ставлення до людей, національної культури, природи, шляхом організації гуманістичного, допомагаючого, діалогічного, суб'єкт-суб'єктного спілкування, і, звичайно, створювати атмосферу безумовного прийняття, розуміння та довіри.

Висновки. Підсумовуючи сказане вище, можна стверджувати, що фасилітаційна компетентність – це інтегративний, динамічний комплекс індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних характеристик учителя, що характеризується здатністю створювати взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу з урахуванням мотивації до навчальних предметів. За результатами аналізу наукових праць учених (О. Галіцан, Т. Сорочан, О. Фісун) можна конкретизувати поняття «фасилітація» як вид педагогічної взаємодії, що ставить за головну мету діяльності створення сприятливих передумов для реалізації внутрішніх сил кожної особистості, а також забезпечує усвідомлений, інтенсивний і продуктивний розвиток і саморозвиток її учасників.

Перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямі є обґрунтування наукових підходів формування фасилітаційної компетентності в майбутніх вчителів природничих дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

- Волкова, Н., Степанова, А. (2018). Фасилітатор як важлива рольова позиція сучасного викладача вишу. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Педагогічні науки. Серія «Педагогіка і психологія», 1 (15), 228-234* (Volkova, N., Stepanova, A. (2018). Facilitator as an important role position of a modern university teacher. *Alfred Nobel University Bulletin. Pedagogical sciences. Series "Pedagogy and Psychology", 1 (15), 228-234*). Режим доступу: <http://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2018/1/39.pdf>.
- Воробйова, Є. (2018). Фасилітативний підхід у професійній підготовці фахівців у вищій школі. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я, Ч. IV, 124* (Vorobieva, Ye. (2018). Facilitative approach in professional training of specialists in higher school. *Information technology: science, engineering, technology, education, health, Part IV, 124*). Режим доступу: http://www.kpi.kharkov.ua/archive/microcad/2018/S18/microcad18_7.pdf.
- Галіцан, О., Койчева, Т., Курлянд, З. (2019). Фасилітаційна компетентність викладача вищої школи як суб'єкта педагогічної діяльності. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, Вип. 4 (129), 84-89* (Halitsan, O., Koicheva, T., Kurland, Z. (2019). Facilitation of the competence of a higher school teacher as a subject of pedagogical activity. *Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky, Issue 4 (129), 84-89*). Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/6200>
- Димухаметов, Р., Мунарбаева, Б. (2014). *Социально-педагогическая фасилитация как инновационная технология в образовании: разработка научно-практического курса подготовки бакалавра педагогики, педагога-фасилитатора: учебно-методическое пособие* (Dimukhametov, R., Munarbaeva, B. (2014). *Socio-pedagogical facilitation as an innovative technology in education: development of a scientific-practical training course for a bachelor of pedagogy, a pedagogue-facilitator: a textbook*). Режим доступу: <http://elibr.cspu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/1135/%D0%94%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%85%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B2.%20%D0%A3%D1%87%D0%B5%D0%B1%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%B5.%20%D0%A1%D0%BE%D1%86.%D0%BF%D0%B5%D0%B4.%20%D1%84%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Закон України «Про вищу освіту» (2014). *Відомості Верховної Ради, № 37, 38 ст.* Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/law/2235/>.
- Лушин, П. (2013). *Экологическая помощь личности в переходный период: экофасилитация*. Киев (Серія «Живая книга»; Т.2). (Lushin, P. (2013). *Environmental assistance to the individual in the transition period: ecofacilitation*. Kyiv (Series "Living Book"; Vol. 2).
- Овчарук, О., Синенко, В. та ін. (2004). *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. К.: «К.І.С.» (Ovcharuk, A., Synenko, V. et al. (2004). *Competence-based approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives*. К.: "K.I.S.").
- Смагін, І. (2017). Структура професійної компетентності педагога: нормативно-функціональний підхід. *Народна освіта, 3 (33)* (Smagin, I. I. (2017). The Structure of Professional Competence of the Teacher: a Normative-Functional Approach).

People's education, 3 (33). Режим доступу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5001.

- Сорочан, Т., Данильєв, А., Дьяченко, Б., Рудіна, О. (2013). *Професійний розвиток керівників і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів у післядипломній педагогічній освіті регіонального рівня (за матеріалами Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти)*. Луганськ (Sorochan, T., Daniliev, A., Diachenko, B., Rudina, A. (2013). *Professional development of leaders and teachers of general education institutions in postgraduate pedagogical education at the regional level (based on materials from the Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education)*. Luhansk). Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/26581/1/монографія_сорочан.pdf.
- Фісун, О. (2010). Педагогічна фасилітація як багатозначний феномен. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Засоби навчальної та науково-дослідної роботи», Вип. 34* (Fisun, A. (2010). Pedagogical facilitation as a multi-valued phenomenon. *Collection of scientific works of the Kharkov National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda. "Means of educational and research work", Issue 34*). Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_zntndr_2010_34_21.
- Фокша, О. М. (2019). *Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Одеса (Foksha, O. *Pedagogical conditions of facilitation competence formation of future teachers of the Humanities in professional training* (PhD thesis). Odesa).
- Шахматова, О. (2006). Педагогическая фасилитация: особенности формирования и развития. *Научные исследования в образовании*, 3, 118-125 (Shakhmatova, O. (2006). Pedagogical facilitation: features of formation and development. *Scientific research in education*, 3, 118-125).
- Шевченко, К. (2014). Педагогічна фасилітація у контексті професійної компетентності вчителя. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки*, Вип. 2.13, 258-263 (Shevchenko, K. (2014). Pedagogical facilitation in the context of teacher's professional competence. *Scientific bulletin of Mykolaiv National University named after V. A. Sukhomlynsky. Series: Psychological Sciences, Issue 2.13, 258-263*). Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2014_2.
- Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01)*. Retrieved from: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7)
- Rogers, C. (1968). *Freedom to learn: A view of what education might become*. Columbus, OH: Merrill.

РЕЗЮМЕ

Трофименко Алина. Фасилитационная компетентность как неотъемлемая составляющая профессиональной компетентности современного учителя.

В статье проанализированы подходы к определению сущности понятия «фасилитационная компетентность» в контексте неотъемлемой составляющей профессиональной компетентности современного учителя. Определены особенности применения ее ведущих механизмов и принципов в профессиональной деятельности педагога. Отмечена фасилитирующая позиция учителя, которая заключается в саморазвитии учащихся на основе учета собственных склонностей и стремлений. Указаны перспективы дальнейших научных исследований в данном

направлении, а именно обоснование научных подходов к формированию фасилитационной компетентности у будущих учителей естественных дисциплин.

Ключевые слова: фасилитация, педагогическая фасилитация, компетентность, профессиональная компетентность, фасилитационное взаимодействие, фасилитатор, фасилитирующая позиция, экофасилитация, фасилитационная компетентность.

SUMMARY

Trofimenko Alina. Facilitation competence as an integral part of the professional competence of a modern teacher.

The article analyzes the approaches to defining the essence of the concept of "facilitation competence" in the context of an integral component of the professional competence of a modern teacher. The features of the application of its leading mechanisms and principles in the professional activity of a teacher are determined. The facilitating position of the teacher is noted, which consists in the self-development of students based on taking into account their own inclinations and aspirations.

Research methods: to solve certain problems and achieve the goal, general scientific methods of scientific knowledge were used: theoretical, logical-system analysis, classification, analogy, induction, deduction, generalization of scientific-theoretical and practical data; comparison of the received data.

Based on the study, it was determined that facilitation competence is an integrative, dynamic complex of individual-personal and professional-activity characteristics of a teacher, characterized by the ability to create interaction with all participants in the educational process, taking into account the motivation for academic subjects. Based on the results of the analysis of the scientific works of scientists (E. Halitsan, T. Sorochan, O. Fisun), it is possible to concretize the concept of "facilitation" as a type of pedagogical interaction, which sets the main goal of the activity of creating favorable prerequisites for the realization of the internal forces of each individual, and also provides a conscious, intensive and productive development, self-development of its participants.

It was also found that for the teacher-facilitator there is a need to develop specific skills. First of all, this is the ability not only to listen carefully, but to hear what is said by each participant in the educational process. No less important is the ability to memorize and analyze situations in which interest in the material increases, and motivation to independently solve a certain problem increases. It is also necessary to learn to "feel" the team, that is, to model the structure of the lesson, taking into account the psychological state and behavior of applicants for education.

The prospects for further scientific research in this direction are indicated, namely the substantiation of scientific approaches to the formation of facilitation competence in future teachers of natural disciplines.

Key words: facilitation, pedagogical facilitation, competence, professional competence, facilitation interaction, facilitator, facilitating position, ecofacilitation, facilitation competence.

Каріна Федченко

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

ORCID ID 0000-0002-0432-709X

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/280-289

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я У СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ НАУК ПРО ЖИТТЯ ТА НАВКОЛИШНЕ СЕРЕДОВИЩЕ»

У статті проаналізовано та досліджено еволюцію наукової думки щодо визначення сутності понять «цінність», «ціннісне ставлення» та визначено структуру поняття «ціннісне ставлення до здоров'я». Ціннісне ставлення до здоров'я формується на основі сукупності знань про здоров'я та відображається у свідомо обраному способу життя. Визначено, що студенти Університетів наук про життя та навколишнє середовище становлять близько 70 % вихідців із сільської місцевості і більш схильні до роботи на землі. З'ясовано, що в цілому розмаїття підходів до визначення здоров'я можна звести до двох: адаптаційного та креативного.

Ключові слова: сутність, структура, поняття, цінність, ціннісне ставлення, здоров'я, педагогіка, студент.

Постановка проблеми. Здоров'я безпосередньо має вплив на працездатність і продуктивність праці, економіку країни, виховання молодого покоління, відображає якість життя. Важливим фактором у зміцненні здоров'я людини є здоровий спосіб життя. Увага до власного здоров'я, здатність забезпечити профілактику його порушень, свідомо орієнтація на здоров'я різних форм життєдіяльності – все це показники загальної культури людини.

Останнім часом проблемі стану здоров'я студентів приділяється все більше уваги, оскільки великий відсоток студентів має хронічні захворювання. Також погіршення стану здоров'я населення призводить до суттєвих соціально-економічних втрат.

Аналізуючи проблему стану здоров'я, зокрема, студентів, видно, що система формування здорового способу життя істотно підірвана, а нова – тільки створюється. Відсутні реальні соціальні та економічні методики впливу на причини несприятливих зрушень здоров'я кожної людини і нації в цілому. Ні для кого не секрет, що це одна з причин поганого ставлення студентів до свого здоров'я, до здорового способу життя, і це тягне за собою погані наслідки.

За даними Державної служби статистики України, найпоширенішими хворобами серед молоді є: захворювання органів дихання (984,71 %); захворювання органів травлення (133,63 %); захворювання ока та додаткового апарату (104,35 %); захворювання шкіри та підшкірної

клітковини (86,22 %); захворювання кістково-м'язової системи (84,57 %); захворювання ендокринної системи (83,42 %); захворювання інфекційні та паразитарні (65,48 %); захворювання нервової системи (59,94 %); травми та отруєння (57,05 %); захворювання сечостатевої системи (53,18 %) (*Державна служба статистики, 2019*).

Аналіз актуальних досліджень. Проблемами ціннісного ставлення до здоров'я займалися такі видатні вчені, як: О. Леонтьєв, В. М'ясищев, Ю. Орлов, А. Петровський, С. Рубінштейн, Ф. Ніцше. Дослідження питання підготовки фахівців аграрного сектору здійснено такими дослідниками, як С. Амеліна, Л. Балдич, О. Богініч, А. Бойко, І. Власюк, М. Волошин, Н. Гловін, Л. Дзюба, С. Єрмакова, І. Колосок, С. Літвінчук, Т. Лозовецька, О. Меняйленко, О. Полозенко, О. Гончарук, О. Єресько, С. Ніколаєнко, В. Шинкарук та ін.

На сьогодні в Україні проблема формування ціннісного ставлення студентів аграрних закладів вищої освіти до свого здоров'я належить до недостатньо розроблених.

Мета статті – проаналізувати сутність і структуру поняття «ціннісне ставлення до здоров'я у студентів університетів наук про життя та навколишнє середовище».

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети були використані теоретичні методи науково-педагогічного дослідження: аналіз та синтез наукової літератури, узагальнення й систематизація, вивчення навчально-методичної документації.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що незважаючи на велику кількість досліджень здоров'я як однієї із базових цінностей особистості, поняття «ціннісне ставлення до здоров'я особистості» висвітлено недостатньо. Саме тому вважаємо за доцільне детально зупинитися на аналізі даного поняття.

Проблема цінностей існує з часів появи людини, і нині це актуально. До цього питання звертаються багато дослідників (педагогів, психологів, філософів, культурологів). Науковці у своїх працях звертають свою увагу на різні аспекти цієї проблематики. Особливої актуальності проблема цінностей набула саме зараз, коли відбувається переоцінка цінностей або ж в умовах розвитку формуються нові цінності та нові ідеали.

У довідкових виданнях із педагогіки та психології «цінність» подається як:

«Цінності» – термін, започаткований ще Аристотелем, був введений у філософський обіг у 60-х роках XIX ст. німецькими нео-кантіанцями В. Віндельбандом та Г. Ріккертом; вивчає «аксіологія», або теорія цінностей

(грец. *axia* – цінність і *logos* – вчення), введена на початку ХХ ст. Оскільки цінність розглядається багатьма науками, ціннісні феномени можуть розглядатися на різних рівнях абстракції. Цінність можна тлумачити як понятійну конструкцію, що належить до системи різного рівня абстракції особистісної, соціальної, культурної, біологічної. Це є невід’ємною частиною відносин людини зі світом, у якому протікає його життєдіяльність і пізнання. Таким чином, цінність – це властивості буття, які створює людина або які мають певне ставлення до неї. У теорії цінностей категорія цінність виступає як залежна від історичного розвитку, соціальних умов, суспільних відносини, діалектики абсолютного й відносного, об’єктивного та суб’єктивного.

Ціннісні орієнтації – вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальної цінності. Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціальної роботи індивіда, його участі в трудовому житті. Виховання людини можна розглядати як керування становленням або зміною її ціннісних орієнтацій (Енциклопедія, 2014, с. 82).

Цінності – це те, що особливо важливо для людини. Їх усвідомлення та реалізація дають їй можливість сформуватись як особистість, відчувати задоволення від праці.

Цінності – джерело мотивації діяльності. Вони багато в чому визначають трудові дії працівників, їх трудову поведінку, а значить, і результати роботи організації. Цінності людей значною мірою визначають цінності організації й у цілому її культуру. Тому вивчення цінностей працівників і створення умов для їх реалізації є найважливішою стороною діяльності організації.

Цінність здоров’я належить як до індивідуальних цінностей, так і до загальнолюдських, вічних цінностей. Тож різноманітні процеси та явища, які відбуваються в різних сферах життєдіяльності, повинні оцінюватися з позицій загальнолюдських цінностей, зокрема з позицій здоров’язбереження та здоров’яформування (Єжова, 2011, с. 412).

Ставлення – свідоме схильність діяти послідовно стосовно певного предмета, спираючись на думки й відчуття, що є результатом оцінки знань про предмет.

За основу визначення ціннісного ставлення до здоров’я беремо загальновідоме, яке впливає з теорії ставлень В. М’ясищева: ціннісне ставлення до здоров’я – це індивідуальні, вибіркові, свідомі зв’язки особистості з дійсністю, що відображають взаємозалежність потреб особистості з предметами, об’єктами та явищами оточуючого світу, що сприяють формуванню і збереженню здоров’я або навпаки, загрожують йому (Єжова, 2011, с. 412).

Ціннісне ставлення до здоров'я формується на основі сукупності знань про здоров'я та відображається у свідомо обраному способі життя. Відповідно до теоретичних викладок, критерії, показники та рівні сформованості ціннісного ставлення до здоров'я доцільно розглядати згідно із його компонентами: когнітивним, ціннісно-мотиваційним та поведінково-діяльним.

Ціннісне ставлення – загальнонаукове поняття, яке має важливе гносеологічне значення для педагогіки, психології та соціології.

Існує певний взаємозв'язок ставлення до здоров'я та інших провідних відношень особистості студентського віку, а саме: ставлення до навчання та до себе. Зауважимо, що необхідною умовою у вирішенні проблем сформованості інтересу до власного до здоров'я в системі ставлень світосприйняття студентів є формування мотиваційного компонента, позитивного відношення до навчальної діяльності та психологічного благополуччя. Слід зазначити, що у студентів сучасності практично відсутні морально-психологічні установи, що впливають на подальше усвідомлення цінностей індивідуального здоров'я. З іншого боку, притаманний молоді від природи високий темп життя, оптимізм, відсутність життєвого досвіду тощо сприяють формуванню легковажного ставлення до власного здоров'я (Світлична та ін., 2019, с. 41).

Теоретично вся молодь обізнана про здоровий спосіб життя, але практично дотримуються його мала частина. Відповідальність за організацію і здійснення правильного навчання та виховання підлітків несуть керівники освітніх установ і медичні працівники, непряме формування здорового способу життя підлітків ведеться через вплив їх батьків (Чернявська та ін., 2017).

Яскравим представником німецької класичної філософії є І. Кант, який вважав, що ціннісно (морально) орієнтовані спонукання присутні в усіх моментах процесу пізнання, свідомість при цьому завжди спрямовується на критерії добра, досконалості та цінності. Іншої думки був відомий філософ Гегель, який бачив сутність цінності через її зв'язок із потребами: кожна річ, за допомогою якої людина задовольняє потреби, має свою цінність, і якщо ми звертаємо увагу на значимість і цінність певної речі, то сама ця річ виступає лише знаком, і має значення не сама по собі, а як те, чого вона варта, тобто, яку цінність становить у конкретній ситуації. У гегелівській концепції цінності розвивається ідея «абсолютної цінності культури», що являє собою іманентний момент абсолютного і характеризується нескінченною цінністю. Своєрідну позицію в аксіологічних поглядах займав Ф. Ніцше, головне місце у

вченні якого відводиться проблемі «переоцінки цінностей». Філософ виступає проти цінностей християнської моралі, яка, на його думку, заперечує природу самого життя, адже останнє – це воля до влади, і ця воля виступає найвищою цінністю. Розробляючи ідею «надлюдини», Ніцше вважав, що така людина зруйнує стару систему цінностей, створивши нову, і головним принципом життя стане положення «не щади свого ближнього і підштовхни падаючого». На думку Ф. Ніцше, суспільне життя людей є проявом ціннісно-діяльнісного як своєї онтологічної суті спорідненості. Саме тому людське життя відрізняється від життя інших істот, у яких воно нічим не опосередковується і зливається з існуванням. У людини ж зв'язок із буттям опосередковується ціннісно-діяльним, тому вона визначається як інший рід буття. Ціннісне настільки ж первинне, наскільки й діяльнісне. Вони існують в органічній цілісності, у якій одне передбачає інше. Ціннісно-діяльнісне є онтологічною заданістю людського життя, на основі якої вже потім виникають культурні, соціальні, персональні та інші цінності. Тобто, людське буття від самого початку є завжди ціннісним. Тому можна стверджувати, що взагалі буття цінностей з'являється там, де виникає людська свідомість, і навпаки, що людська свідомість виникає там, де з'являється ціннісно-діяльнісне. Це буття цінностей взагалі при своєму подальшому розвитку розрізняє чи ототожнює, стверджує чи заперечує, диференціює чи порівнює різні предмети, дії, відносини, думки, тобто вступає у відносини з ними, надаючи їм надпредметне значення, якого вони ще не мали у своєму первісному бутті в собі і для себе сущого.

Ми розділяємо думку О. Милашеної, де ставлення до здоров'я постає однією з основних складових поведінки із самозбереження людини і являє собою систему індивідуальних, вибіркового зв'язків особистості з різними явищами навколишнього середовища, що сприяють або, навпаки, загрожують здоров'ю людей, а також визначають оцінку суб'єктом життєдіяльності свого фізичного та психічного стану. Серед багатьох ефективних методів формування позитивно- дієвого ставлення до здоров'я, метод тренінгу дозволяє вдало вирішувати завдання, пов'язані з розвитком навичок самоконтролю й самопізнання, активізацією творчого потенціалу, профілактики адиктивної поведінки. Зазначені аспекти актуальні саме в юнацькому віці (Малишина, 2010, с. 265).

У статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) визначено, що здоров'я – це стан повного фізичного, духовного й соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад. Наразі виокремлюють такі взаємопов'язані складові здоров'я: соматичне здоров'я (стан органів та

систем організму людини, основу якого становить біологічна програма індивідуального розвитку); фізичне здоров'я (рівень росту і розвитку органів та систем організму, в основі яких – морфологічні та функціональні резерви, що забезпечують адаптаційні реакції); психічне здоров'я (внутрішній психічний стан, який залежить від душевного комфорту, що забезпечує адекватну реакцію та поведінку); моральне здоров'я (комплекс характеристик мотиваційної та інформаційної сфер життєдіяльності, його особливість визначає система цінностей, установок та мотивів поведінки індивіда в суспільстві). Тобто здоров'я, з одного боку, це ідеальний стан організму, чого індивід мав би прагнути досягти з перших днів свого свідомого життя, а з іншого – одна з найважливіших характеристик якості життя, ресурс, який визначає можливість індивіда вирішувати повсякденні проблеми життя, задовольняти свої потреби задля вдосконалення власного фізичного, психічного й соціального благополуччя.

У цілому розмаїття підходів до визначення здоров'я можна звести до двох: адаптаційного й креативного. З погляду адаптаційного підходу, основа здоров'я людини полягає в здатності її організму до компенсації. У цілому, висунута адаптаційна парадигма виражає сутність стану здоров'я людини в його здатності до підтримки своїх фізіологічних і психофізіологічних систем у постійній рівновазі із впливами навколишнього середовища. Креативний підхід визнає необхідність у цілісному порядку: біологічного (вегетативного) здоров'я, що означає відсутність фізичних дефектів і фізіологічних відхилень із боку діяльності органів і систем організму людини; душевного (адаптаційного) здоров'я – стійкої рівноваги людини з оточуючим світом; духовного здоров'я людини і її самоактуалізації (Рубінштейн, 1976, с. 308).

У роботах психолого-педагогічного напрямку можна виділити три основні підходи до визначення поняття «ставлення до здоров'я»: 1) визначення Д. Лоранського (Лоранський, 1984, с. 32), в основу якого покладено загальне визначення ставлення В. М'ясищева, залишається практично без суттєвих змін, лише з незначними доповненнями. Так, у підручнику «Психологія здоров'я» за редакцією Г. Нікіфорова розміщено визначення ставлення до здоров'я, аналогічне визначенню в роботі Д. Лоранського та Л. Водогреєвої «Ставлення до здоров'я» (Лоранський, 1984, с. 32): «ставлення до здоров'я уявляє собою систему індивідуальних, вибіркових зв'язків особистості з різними явищами навколишнього середовища, які сприяють або, навпаки, загрожують здоров'ю людини, а також конкретне оцінювання індивідом свого фізичного та психічного станів».

У дисертаційному дослідженні В. Кабаєвої ставлення до здоров'я доповнюється тим, що представляє не тільки зв'язки особистості з явищами навколишнього світу та оцінку свого здоров'я, а ще й оптимально організовану самою людиною життєдіяльність, яка сприяє збереженню здоров'я, особистісному зростанню, творчому функціонуванню; 2) ставлення до здоров'я характеризують через його складові (когнітивний, ціннісно-мотиваційний, діяльнісно-поведінковий компоненти). Так, ставлення до здоров'я в роботі О. Масалової визначається як системне і динамічне особистісне утворення, що зумовлене певним рівнем спеціальних знань, наявністю соціально-духовних цінностей, накопичених унаслідок освіти та самоосвіти, виховання й самовиховання, мотиваційно-ціннісної орієнтації, які мають втілення у практичній життєдіяльності. На думку С. Белової, ставлення до здоров'я – це складна, інтегративна якість особистості, сутність якої міститься: у сприйнятті та розумінні здоров'я як стану рівноваги між біологічними, соціальними, фізичними, психоемоційними можливостями людини і постійно змінними умовами довкілля, видами діяльності, в емоційній виразності цього ставлення, у реалізації розуміння та сприйняття здоров'я в конкретних вчинках і діях (Белова, 2002, с. 215). У роботах І. Журавльової ставлення до здоров'я визначається як оцінка свого здоров'я на основі знань, що має особистість, розуміння значення здоров'я, а також дії, що спрямовані на зміну стану здоров'я. Як складне новоутворення визначає ціннісне ставлення до власного здоров'я у студентів Т. Андрющенко, що характеризується існуванням в особистості необхідних знань про основи здоров'я, мотивації щодо його збереження, розуміння цінності здоров'я, навичок здорового способу життя; 3) ставлення до здоров'я виражають через споріднені психічні утворення. Наприклад, Н. Зимівець використовує у визначенні ставлення до здоров'я інше психічне утворення – позицію. Автор стверджує, що ставлення до здоров'я – це позиція особистості, яка зумовлює регуляцію реакцій і вольове здійснення діяльності стосовно факторів здоров'я для оптимального поєднання особистих можливостей і можливостей середовища задля досягнення благополуччя» (Зимівець, 2008, с. 9). Такий погляд для визначення ставлення до здоров'я мало використовується, хоча для інших предметів дослідження – непоодиноким. Наприклад, О. Колонькова визначає ставлення як внутрішню готовність, В. Марущак – як установку, О. Потужній – як внутрішню позицію, В. Лаппо – як спрямованість, К. Шевчук – як особистісну якість.

Дослідження показують, що студенти Університетів наук про життя та навколишнє середовище складають близько 70 % вихідців із сільської

місцевості, вони більш схильні до роботи на землі. Свіже повітря і здорове харчування позитивно впливають на їхній стан здоров'я, але якщо порівнювати зі студентами з міст, то їх обізнаність є набагато гіршою.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє сформулювати таке визначення: ціннісне ставлення до здоров'я – це стале психічне утворення особистості на основі ціннісно-мотиваційної, когнітивної, діяльнісно-поведінкової сфери, та знань про здоров'я, яке реалізується в обраному способі життя.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Оскільки формування особистості студента включає піклування про власне здоров'я, а досить великою проблемою є серйозне його погіршення у студентській молоді, реалізація студентами особистісно орієнтованої, індивідуальної, перспективної за часом програми оздоровлення, ураховуючи значний відсоток числа студентів, які відносяться за станом здоров'я до спеціальної медичної групи. Цільовою установкою освіти в галузі валеології є створення мотивації до здорового і продуктивного стилю життя, формування потреби у фізичному самовдосконаленні.

ЛІТЕРАТУРА

- Апанасенко, Г. Л., Попова, Л. А. (2000). *Медицинская валеология*. Ростов на Дону (Apanasenko, H., Popova, L. (2000). *Medical valeology*. Rostov on Don).
- Вахрушева, Е. В. *Ценностное отношение к здоровью и его формирование у подростков*. Режим доступу: <http://conf.sfukras.ru/sites/mn2012/section13.html> (Vakhrusheva, E. *Value attitude to health and its formation in adolescents*. Retrieved from: <http://conf.sfukras.ru/sites/mn2012/section13.html>).
- Волкова А. Н., Дудченко З. Ф., Никифоров Г. С. (2007). *Диагностика здоровья*. Психологический практикум. Санкт-Петербург (Volkova, A., Dudchenko, Z., Nikiforov, G. (2007). *Diagnostics of health*. Psychological workshop. St. Petersburg).
- Ежова, О. О. (2011). *Формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів*. Суми (Yezhova, O. (2011). *Formation of a value attitude to health in students of vocational schools*. Sumy).
- Рубинштейн, С. Л. (1976). *Проблемы общей психологии*. Москва (Rubinstein, S. (1976). *Problems of general psychology*. Moscow).
- Дорофеев, Е. Д. (1997). *Ценностное сознание личности в период преобразования общества*. Москва (Dorofeev, E. (1997). *The value consciousness of the individual in the period of transformation of society*. Moscow).
- Милашина, О. Г. (2010). *Социально-психологический тренинг как средство коррекции тревожности студентов вузов*. Новосибирск (Milashyna, O. (2010). *Socio-psychological training as a means of correcting anxiety of university students*. Novosibirsk).
- Світлична, Н., Мірошниченко, О., Табачник, І. (2019). *Психолого-педагогічні засоби формування позитивно-дієвого ставлення до власного здоров'я у студентів* (Svitlychna, N., Miroshnychenko, O., Tabachnyk, I. (2019). *Psychological and pedagogical means of forming a positive and effective attitude to one's own health in students*).

- Чернявська, Л. І., Криницька, І. Я., Мялюк, О. П. (2017). *Стан здоров'я студентів, проблеми та шляхи їх вирішення* (Chernyavska, L., Krynytska, I., Mialiuk, O. (2017). *The state of health of students, problems and ways to solve them*).
- Державна служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>).
- Зимівець, Н. В. (2008). *Соціально-педагогічні технології формування відповідального ставлення до здоров'я в учнівській молоді «Соціальна педагогіка»*. Луганськ (Zymivets, N. (2008). *Socio-pedagogical technologies of formation of responsible attitude to health in student youth "Social pedagogy"*. Luhansk).
- Лоранський, Д. Н., Водогреева, Л. В. (1984). *Отношение к здоровью* (Loransky, D., Vodohreeva, L. (1984). *Attitude to health*).
- Белова, С. Н. (2002). *Формирование ценностного отношения к здоровью у девочек-подростков*. Курск (Belova, S. (2002). *Formation of a value attitude to health in adolescent girls*. Kursk).

РЕЗЮМЕ

Федченко Карина. Сущность и структура понятия «ценностное отношение к здоровью у студентов университетов наук о жизни и окружающей среде».

В статье проанализирована и исследована эволюция научной мысли относительно определения сущности понятий «ценность», «ценностное отношение» и определена структура понятия «ценностное отношение к здоровью». Ценностное отношение к здоровью формируется на основе совокупности знаний о здоровье и отражается в заведомо выбранном образе жизни. Определено, что студенты Университетов наук о жизни и окружающей среде составляют около 70 % выходцев из сельской местности и более склонны к работе на земле. Установлено, что в целом разнообразие подходов к определению здоровья можно свести к двум: адаптационному и креативному.

Ключевые слова: сущность, структура, понятие, ценность, ценностное отношение, здоровье, педагогика, студент.

SUMMARY

Fedchenko Karina. Essence and structure of the concept "Value attitude towards health in students of universities of life science and the environment".

The article analyzes and investigates evolution of the scientific thought in defining the essence of the concepts "value", "value attitude" and defines the structure of the concept "value attitude to health". The value attitude to health is formed on the basis of a set of knowledge about health and is reflected in the consciously chosen way of life. Problems of students' health are becoming more and more relevant, as a large percentage of students have chronic needs. It is also possible that deterioration of the health of the population will lead to significant socio-economic losses.

It is estimated that students of the Universities of Life and Environmental Sciences make up about 70 % of people from rural areas and are more inclined to work on the land. In general, the variety of approaches to the definition of health can be reduced to two: adaptive and creative. The purpose of the article is to analyze the essence and structure of the concept of "values of health in students of universities of life sciences and the environment".

Theoretically, all young people are aware of a healthy lifestyle, but in practice adhere to its small part. Responsibility for the organization and implementation of proper education and upbringing of adolescents is borne by the heads of education institutions and health professionals, indirect formation of a healthy lifestyle of adolescents is through the influence of their parents.

Research methods. *To achieve this goal, theoretical methods of scientific and pedagogical research were used: analysis and synthesis of scientific literature, generalization and systematization, study of educational and methodological documentation.*

Conclusions and prospects for further scientific research. *The analysis of psychological and pedagogical literature leads us to the following definition: the value attitude to health is a permanent mental education of the individual on the basis of value-motivational, cognitive, activity-behavioral sphere, and knowledge about health, which is realized in the chosen lifestyle.*

Key words: *essence, structure, concept, value, value attitude, health, pedagogy, student.*

УДК 378+37.004

Жанна Чернякова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID 0000-0003-4547-9388

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/289-301

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано та уточнено сутність понять «змішане навчання», «електронне навчання», «дистанційне навчання», «мобільне навчання». Виокремлено та схарактеризовано моделі змішаного навчання, зокрема ротаційна та гнучка моделі, модель «Зроби сам» та модель збагаченого віртуального навчання. У межах дослідження з'ясовано переваги системи змішаного навчання та визначено шляхи вирішення проблем, а саме: технічних, організаційних та навчальних. Розкрито нову роль викладача як фасилітатора під час організації змішаного навчання. На підставі порівняльного аналізу визначено та висвітлено компетентності, якими повинен володіти викладач під час організації змішаного навчання.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, змішане навчання, електронне навчання, дистанційне навчання, мобільне навчання, інформатизація, компетентності.*

Постановка проблеми. Динамічний розвиток інформаційного суспільства, інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) висуває нові вимоги до освітньої підготовки майбутніх учителів, їх професійних умінь і навичок. Майбутні фахівці повинні бути здатними вільно й активно мислити, самостійно генерувати та втілювати нові ідеї та освітні технології, моделювати освітній процес творчо, безперервно розвиватися з використанням ІКТ. У центрі уваги є організація та впровадження дистанційного навчання, що дозволяє створити віртуальне освітнє середовище для кожного студента й використовувати інноваційні методи навчання із застосуванням ІКТ.

Підготовка майбутніх висококваліфікованих учителів сучасної української школи є одним із ключових пріоритетів освітньої державної політики, визначених Законами України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про

освіту» (2017 р.), Концепцією «Нова українська школа» (2016 р.). Отримання оновлених знань, форми їх здобуття є основою для розвитку інформаційного суспільства, запровадження концепцій забезпечення якості вищої освіти; «навчання протягом життя». Проте питання щодо організації освітнього процесу у формі змішаного навчання в закладах вищої освіти потребує додаткового вивчення.

Аналіз актуальних досліджень. Питання розвитку ІКТ в умовах інформаційного суспільства є предметом вивчення міжнародних і вітчизняних науковців. Проблеми та перспективи запровадження інформатизації освіти висвітлено в наукових працях таких учених, як: Н. Бутче, В. Бикова, О. Воронкіна, Б. Дендева, М. Жалдака, А. Капаті, М. Кадемїї, А. Коломієць, В. Кухаренка, Ю. Машбиця, С. Сисоевої, Ж. Таланової, Ю. Триуса та ін. Проблеми дистанційного навчання розглянуто в наукових роботах таких дослідників як: О. Андрєєв, В. Кухаренко, Б. Шуневич; К. Осадча, В. Осадчий (синхронне/асинхронне навчання); Р. Еліс, І. Еліот, М. Ніколс, Л. Тріака (е-навчання та його відмінності від дистанційного навчання); Л. Боремчук, Н. Мачинська, М. Нагірняк (принципи дистанційного навчання); В. Биков, А. Бойченко, Ю. Линник (засоби дистанційного навчання); С. Тран (масові відкриті онлайн курси) та інші.

Теоретичні та практичні засади поєднання різних форм організації освітньої діяльності висвітлено в наукових працях В. Бикова, І. Войтовича, С. Горобця, В. Кухаренка, Н. Морзе, В. Осадчого, К. Осадчої, О. Самойленка, С. Семерікова, С. Сисоевої, Є. Смирнової-Трибульської, Ю. Триуса та ін. Особливості впровадження змішаних форм навчання (традиційної та дистанційної) в освітній процес відображено в працях Н. Дем'яненко, К. Колос, О. Рафальської, Н. Рашевської, О. Спіріна, Ю. Триуса, О. Самойленка, Є. Смирнової-Трибульської та ін.

Метою дослідження є визначити сутність понять «змішане навчання» «електронне навчання», «дистанційне навчання», «мобільне навчання»; виокремити моделі змішаного навчання; визначити та схарактеризувати компетентності викладача, оволодіннями якими необхідне під час змішаного навчання.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, зокрема, теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння й систематизація наукових джерел для визначення сутності, змісту ключових дефініцій дослідження, моделей змішаного навчання.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення великого поширення й активізації набуває дистанційне навчання із застосуванням ІКТ в умовах інформатизації вищої освіти. У вітчизняній системі вищої освіти можливо виділити організацію освітнього процесу у формі змішаного навчання, яке залежить від низки факторів, а саме: готовності викладача працювати в нових умовах, готовності й потреби студентів, навчальної дисципліни, ІКТ компетентності учасників освітнього процесу тощо.

У контексті даного дослідження вважаємо за доцільне надати визначення сутності поняття «змішане навчання», що дозволяє реалізувати одне з ключових завдань інформатизації освітнього процесу, зокрема «впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення освітнього процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві» (Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, 2013). Так, в умовах викликів сьогодення питання поєднання традиційної освітньої системи із сучасними педагогічними інноваціями та засобами ІКТ є актуальним, а саме така форма організації навчання, як змішане.

В «Українсько-англійському навчальному словнику з педагогіки» поняття «blended learning» перекладено як «змішане навчання» (Авшенюк, 2013, с. 174). Проте в науковій педагогічній літературі можна знайти такі поняття, як «комбіноване навчання», «гібридне навчання». Спробуємо схарактеризувати різні підходи до трактування сутності поняття «змішане навчання» (Табл.1).

Таблиця 1

Трактування сутності поняття «змішане навчання»

Автор	Сутність поняття «змішане навчання»
Н. В. Рашевська	процес навчання, за якого традиційні технології навчання поєднуються з інноваційними технологіями електронного, дистанційного та мобільного навчання з метою гармонійного поєднання теоретичної та практичної складових процесу навчання (Рашевська, 2011, с. 8).
А. А. Мініна	освітня концепція, в межах якої студент отримує знання як самостійно (онлайн), так і в очній формі (з викладачем) (Мініна, 2016).
А. М. Стрюк	цілеспрямований процес здобування знань, умінь і навичок в умовах інтеграції аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності суб'єктів освітнього процесу на основі взаємного доповнення технологій традиційного, електронного, дистанційного та мобільного навчання (Стрюк, 2012, с. 29).
І. С. Столяренко	поєднання традиційного навчання з елементами синхронного й асинхронного електронного дистанційного навчання (Столяренко, 2015, с. 140).

Shivam Ruchi	комбінація методів традиційного навчання та онлайн навчання (Shivam, 2015, с. 36).
М. С. Нікітіна	система викладання, яка поєднує очне, дистанційне й самонавчання, що включає взаємодію між суб'єктами навчання та інтерактивними джерелами інформації, яка відображає всі притаманні навчальному процесу компоненти (цілі, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання), функціонуючі в постійній взаємодії один з одним, створюючи єдине ціле» (Нікітіна, 2012).
Ю. В. Триус	«цілеспрямований процес здобування знань, набуття умінь і навичок, засвоєння способів пізнавальної діяльності суб'єктом навчання й розвитку його творчих здібностей на основі комплексного та систематичного використання традиційних, інноваційних педагогічних технологій та ІКТ навчання за принципами взаємного доповнення з метою підвищення якості освіти» (Триус, 2012, с. 304).
Бетті Колліс	гібрид традиційного очного та онлайн навчання, за якого навчання відбувається як у аудиторії, так і за її межами, причому онлайн-складова стає природнім розширенням традиційного аудиторного навчання» (Collis, 2001)

Таким чином, існують різні підходи до розуміння сутності поняття «змішане навчання», а саме, як процесу навчання, освітньої концепції, цілеспрямованого процесу навчання, поєднання традиційного та дистанційного навчання, комбінації методів навчання, гібрид традиційного очного та онлайн навчання.

Додамо, що в межах концепції, представленої Інститутом Крістенсена (Cristensen Institute), феномен «змішане навчання» трактується як «офіційна навчальна програма, за якою учень/студент навчається таким чином: частка освітнього процесу припадає на онлайн навчання, яке передбачає елемент самоконтролю студентом вибору часу, місця, методів і/або темпу навчання; незначна частка освітнього процесу припадає на навчання віддалене від дому у спеціалізованих закладах під наглядом/керівництвом когось; освітній процес передбачає взаємоузгодженість і модальність між навчальними діяльностями кожного учня/студента впродовж вивчення курсу чи предмета, з метою забезпечення інтегрованого навчального досвіду» (Staker, 2012, с. 3).

У контексті даного дослідження ми визначаємо сутність поняття «змішане навчання» як цілеспрямований процес формування ІКТ-компетентності майбутніх учителів в умовах поєднання аудиторної та позааудиторної навчальної роботи студентів на засадах використання та взаємного доповнення технологій традиційного та електронного (дистанційного й мобільного) навчання.

Так, традиційне навчання розглядаємо як процес формування системи знань, умінь, навичок, який відбувається шляхом безпосередньої взаємодії викладача та студентів у межах аудиторії та з використанням традиційних методів, засобів і форм організації освітнього процесу. У той самий час електронне навчання (e-learning) характеризуємо як «навчання, у процесі якого основними носіями навчальної інформації є електронні освітні ресурси, а спілкування викладачів і студентів проходить із використанням ІКТ» (Максак, 2013, с. 248].

Відповідно до «Положення про дистанційне навчання» (Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466) дистанційне навчання (distance learning) визначається як «індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» (Про затвердження Положення про дистанційне навчання, 2013).

У науковій педагогічній літературі зустрічаємо термін «мобільне навчання» (m-learning), яке спрямоване на створення освітнього середовища за допомогою мобільних електронних пристроїв, які студенти можуть використовувати в якості засобу доступу до навчальних матеріалів, що містяться в Інтернеті, будь-де та будь-коли» (Семеріков, 2009, с. 119).

Сучасні виклики, які стоять перед суспільством у всьому світі, зумовлюють появу нових методик навчання, а саме мобільно-орієнтованого навчання. Проте аналіз науково-методичної літератури доводить, що дане питання потребує ґрунтовного вивчення, уточнення понятійного апарату, висвітлення методик мобільно-орієнтованого навчання, позитивних і негативних аспектів використання мобільних пристроїв.

На сучасному етапі мобільно-орієнтоване навчання вважається новою стадією розвитку електронного навчання та спрямоване на використання мобільних пристроїв як засобу навчання. Беззаперечним є той факт, що педагогічний потенціал новітніх мобільних пристроїв призвів освітніх науковців до переосмислення мобільних технологій та їх імплементації в освітній процес.

Так, мобільно-орієнтоване навчання запроваджується паралельно з традиційним, дистанційним, комп'ютерно-орієнтованим навчанням та дозволяє реалізовувати нові змішані форми навчання. Проте, використання мобільного пристрою є основним засобом навчання й

доступом до інформаційно-освітніх ресурсів. Таке навчання відбувається незалежно від місця знаходження суб'єктів освітнього процесу.

На нашу думку, впровадження мобільно-орієнтованого навчання має перспективи на подальший розвиток, оскільки мобільні пристрої швидко вдосконалюються разом із мобільними додатками, які можуть використовувати студенти.

Теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури надає можливість виокремити декілька моделей змішаного навчання.

1. Ротаційна модель (Rotation model) передбачає організацію навчання в межах однієї дисципліни/курсу, чергування аудиторного навчання викладача та студента або групи студентів та опосередкованої взаємодії учасників освітнього процесу з використанням ІКТ. Зауважимо, що зміна видів навчальної діяльності може бути фіксованою (за розкладом) або гнучкою.

Під час навчання викладач використовує інтерактивні методи навчання, метод проєктів (індивідуальні або групові), індивідуальні консультації, письмові завдання тощо. Зазначена модель складається з низки підмоделей: ротація за станціями (Station Rotation); ротація за лабораторіями (Lab Rotation); «перевернутий клас» (Flipped Classroom); індивідуальна ротація (Individual Rotation).

2. Гнучка модель (Flexible model) спрямована на засвоєння більшої частини навчальної програми в умовах електронного навчання, при цьому основна частина навчального матеріалу спочатку є представленою онлайн (у межах закладу вищої освіти). Так, викладач виконує роль координатора, який організує консультації (індивідуальні або групові) для відпрацювання тем, складних для усвідомлення.

3. Модель «Зроби сам» (Self-Blend або A La Carte) надає можливість студентам самостійно обирати додаткові курси до основної освіти. До постачальників освітніх послуг можуть належати різні освітні установи. Ефективність зазначеної моделі змішаного навчання зумовлюється високим ступенем мотивації студентів до навчання.

4. Модель збагаченого віртуального навчання (Online Driver or Enriched Virtual model) передбачає засвоєння більшої частини навчальної програми за допомогою електронних ресурсів, а також додатковими очними або онлайн консультаціями з викладачем (iNACOL Blended Learning Teacher Competency Framework 2015, с. 7).

Подані зарубіжні моделі є корисними для вивчення й упровадження в освітній процес із метою модернізації національної системи освіти. Проте

зауважимо, що найбільш оптимальною для використання є моделі «ротація за станціями» (чергування різних видів діяльності), ротація лабораторій (почергова зміна лабораторій) та «перевернутий клас», які поєднують технології традиційного та дистанційного навчання.

На наш погляд, змішане навчання надає можливість використання переваг традиційного та дистанційного навчання саме із застосуванням ІКТ, насамперед, створення комфортного освітнього середовища для навчання, в якому викладачі та студенти зможуть ефективно здійснювати процес викладання й учіння.

Організація змішаного навчання вимагає визначення цілей, завдань курсу, потреби, обсяги матеріальних та інтелектуальних завдань. Кожен викладач повинен володіти стратегіями он-лайн викладання, забезпечити ефективне навчання, встановити чіткий розклад відвідування очних та он-лайн занять для студентів.

У межах наукового дослідження можливо виокремити низку переваг організації змішаного навчання, зокрема, студенти самостійно можуть здобувати нові знання за допомогою електронних ресурсів у зручній для себе час, а під час спілкування на заняттях із викладачем та одногрупниками практикуватись у нових уміннях; студенти обирають для себе зручній час і місце (гнучкість і доступність); викладач керує процесом організації самостійної когнітивної діяльності студентів щодо отримання теоретичного матеріалу; організація групової навчальної діяльності (групова робота над проектами, проведення дискусій, семінарів, організованих у вигляді електронних телеконференцій, форумів) передбачає формування навичок онлайн-спілкування; мотивує студентів до самоосвіти (формує відповідальне ставлення до навчання, раціонального планування часу, вибір темпу засвоєння навчального матеріалу); студент удосконалює навички використання сучасних програмних і технічних засобів; використання нових інструментів та методів навчання, побудова нових моделей навчання; підзвітність і прозорість результатів навчальної діяльності студентів; скорочення витрат на організацію освітнього процесу (економічність).

Незважаючи на переваги змішаного навчання існують і певні проблеми щодо його впровадження. Зарубіжна дослідниця Дж. Хофман визначає не тільки проблеми, а також шляхи їх вирішення, зокрема:

1. Технічні проблеми (technology challenges): забезпечення учасників освітнього процесу технологіями, тобто поступове впровадження технологій у освітній процес (від простих до складних).

2. Організаційні проблеми (organizational challenges): визнання ефективності змішаного навчання; менеджмент та моніторинг успішності навчальної діяльності студентів.

3. Навчальні проблеми (instructional/design challenges): ретельне планування кожного етапу заняття, використання різних форм роботи, створення навчального середовища для досягнення мети (визначення цілей із використанням таксономії Блума); впровадження онлайн інтерактивних вправ; вимоги щодо оцінювання навчальної діяльності студентів; забезпечення координації всіх елементів курсу (Hofmann, 2014).

Так, освітній процес, організований у формі змішаного навчання, спрямований на розвиток особистісно-орієнтованого навчання й формування всебічно розвиненої особистості. Специфічними рисами змішаного навчання виокремлено: інтерактивність та адаптивність навчального матеріалу; гнучкість, інформативність навчального матеріалу; чітка структурованість і новизна навчального матеріалу; технологічність; самостійна й індивідуальна робота студентів; наявність матеріалів візуальної підтримки освітнього процесу; мобільність; модульність; комбінування цифрового контенту з матеріалом, отриманим в аудиторії.

У контексті дослідження виокремлено компоненти змішаного навчання: очне (face-to-face learning) – традиційні заняття в аудиторії під керівництвом викладача; он-лайн навчання (online learning) – робота студентів і викладачів у режимі синхронної взаємодії онлайн (проведення вебінарів, конференцій, форумів тощо); самостійне навчання (self-pace learning) – самостійна робота студентів: виконання практичних і лабораторних робіт, пошук навчальних матеріалів; робота у хмарних середовищах та з онлайн-сервісами (Shivam, 2015).

Під час організації змішаного навчання на особливу увагу заслуговує вивчення ролі викладача, який стає дослідником/розробником, (планує плануванням і розвитком систем змішаного навчання; випробовує нові підходи й засоби персоналізації навчання; розробляє та вдосконалює навчальні програми; фіксує ефективність, недоліки, обмеження й відповідність технічних засобів); інтегратором (створення оптимальних умов для навчання шляхом використання технологій – віртуальні та візуальні; систематизує підхід до планування змісту й навчальних підходів (методології та методики навчання); керівником, тьютором, фасилітатором одночасно. Іншими словами викладач виконує роль фасилітатора у змішаному навчанні. Вперше в науковий обіг термін «фасилітатор» було введено психологом К. Роджерсом, який наголошує, що фасилітатор має

допомогти учневі навчатися, увиразнити себе як особистість, зацікавити, підтримати під час пошуку знань (Роджерс, 2002).

Отже, нова роль фасилітатора полягає в упровадженні навчальної технології чи методики, адаптації в режимі реального часу; виборі або регулюванні напрямів навчання студента; встановленні партнерських стосунків зі студентами для вибору напряму навчання.

Цінним для нашого дослідження є визначення дванадцяти основних компетентностей, якими повинен володіти майбутній учитель для проведення ефективної діяльності в умовах змішаного середовища. Зазначені компетентності згруповано в чотири блоки, а саме:

1. Стель мислення (mindsets): включає пріоритетні цінності й переконання, які управляють процесами мислення, поведінкою, діями особистості та пов'язані з цілями навчальних змін, завдань у змішаній навчальній діяльності. Віднесено такі компетентності, як нове бачення викладання й навчання, орієнтація на зміни та вдосконалення.

2. Особистісні якості (qualities): особистісні риси характеру й моделі поведінки, які допомагають викладачеві здійснити перехід до нових методів навчання та викладання. До таких компетентностей можемо віднести гнучкість, мобільність, цілеспрямованість, далекоглядність, рішучість, бажання до подальшого самовдосконалення тощо.

3. Адаптаційні вміння (adaptive skills): комплексні вміння, які допомагають викладачам співпрацювати, розв'язувати нові завдання та знаходити конструктивні рішення, імплементувати інновації в освітній процес. Виокремлено такі компетентності: постійне самовдосконалення та інновація, спілкування.

4. Технічні вміння (technical skills): оцінювання навчання, управління навчанням не тільки всієї групи, але й кожного, організація індивідуальних форм навчання з поєднанням роботи в малих і великих групах, вміння застосовувати різні навчальні засоби, методики, онлайн та офлайн ресурси, вміння динамічного поєднання засобів навчання та адміністрування. Виділено такі компетентності: інформаційний досвід, навчальні стратегії, володіння досвідом змішаної навчальної діяльності, навчальні інструменти або обладнання (Powell, Ed, 2014, с. 10–12).

Таким чином, поєднання технологій традиційного та он-лайн навчання допомагає викладачам створювати нове інформаційно-освітнє середовище для досягнення цілей освітнього процесу та висуває нові вимоги до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Проведене дослідження надає можливість стверджувати, що запровадження такої форми організації навчання як змішане дозволяє викладачам побудувати гнучкий персоналізований процес навчання, з одного боку, враховуючи індивідуальні особливості студентів, а з іншого, використовуючи можливості ІКТ. Змішане навчання передбачає розширення освітніх можливостей кожного студента, сприяє інтерактивній взаємодії між викладачами та студентами не тільки дистанційно, але й очно з застосуванням різних методів і засобів навчання. В умовах змішаного навчання збільшується частка самостійної роботи студентів, відкриваються нові можливості для засвоєння навчального матеріалу у зручний для студентів час, для вибору власного темпу навчання, для спілкування з викладачем.

Ми переконані, що в подальшому розвиток змішаного навчання може стати одним із пріоритетних напрямів трансформації сучасної системи вищої освіти, оскільки воно сприяє підвищенню ефективності навчання шляхом поєднання традиційного й дистанційного навчання, передбачає формування майбутнього фахівця з необхідним набором ключових компетентностей, здатного вирішувати різноманітні професійні завдання.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробці технології організації змішаного навчання в умовах педагогічного закладу вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Авшенюк, Н. М. (2013). *Українсько-англійський навчальний словник з педагогіки: словник*. К.: Педагогічна думка (Avshenyuk, N. M. (2013). *Ukrainian-English educational dictionary of pedagogy: dictionary*. K.: Pedagogical thought).
- Максак, І. В. (2013). «Blended learning» як інноваційний підхід у формуванні професійної компетентності вчителя англійської мови початкової школи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*, 110, 247–249. Режим доступу: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1334 (Maksak, I. V. (2013). «Blended learning» as an innovative approach of professional competence formation of primary school English teachers. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University named after T .G. Shevchenko*, 110, 247–249. Retrieved from: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1334).
- Минина, А. А. (2016). *Модель смешанного обучения иностранным языкам: преимущества и недостатки*. Режим доступа: <http://www.nop-dipo.ru/ru/node/473> (Minina, A. A. (2016). *The model of blended learning of foreign languages: advantages and disadvantages*. Retrieved from: <http://www.nop-dipo.ru/ru/node/473>).
- Никитина, М. С. (2012). Теоретико-методологические аспекты исследования проблемы смешанного обучения. *В мире научных открытий*, 1, 167–176 (Nikitina, M. S. (2012). Theoretical and methodological aspects of studying the problem of blended learning. *In the world of scientific discoveries*, 1, 167–176).

- Про затвердження Положення про дистанційне навчання: МОН України. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13> (On approval of the Regulation on distance learning: MES of Ukraine. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>).
- Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (On the National Strategy of Education Development in Ukraine for 2012-2021. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>).
- Рашевська, Н. В. (2011). *Мобільні інформаційно-комунікаційні технології навчання вищої математики студентів вищих технічних навчальних закладів* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10). Київ (Rashevskaya, N. V. (2011). *Mobile information and communication technologies for teaching higher mathematics to students of higher technical educational institutions* (abstract of dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.10). Kiev).
- Семеріков, С. О. (2009). *Теоретико-методичні основи фундаменталізації навчання інформатичних дисциплін у вищих навчальних закладах* (дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02). Київ (Semerikov, S. O. (2009). *Theoretical and methodological foundations of fundamentalization teaching of computer science disciplines in higher educational institutions* (dissertation of doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.02). Kiev).
- Столяренко, І. С. (2015). Особливості організації змішаного навчання у підготовці майбутніх учителів інформатики. *Інформаційні технології в освіті, 24*, 38–147 (Stolyarenko, I. S. (2015). Peculiarities of the organization of blended learning in the training of future teachers of computer science. *Information Technologies in Education, 24*, 38–147).
- Стрюк, А. М. (2012). *Система «Агапа» як засіб навчання системного програмування бакалаврів програмної інженерії* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10). Київ (Stryuk, A. M. (2012). «Agapa» system as a means of systemic learning programming of bachelors of software engineering (dissertation ... candidate of pedagogical sciences: 13.00.10). Kyiv).
- Триус, Ю. В. (2012). Комбіноване навчання як інноваційна освітня технологія у вищій школі. *Теорія та методика електронного навчання : збірник наукових праць, III*, 299–308 (Trius, Yu. V. (2012). Blended learning as an innovative educational technology in higher education. *Theory and methods of e-learning: a collection of scientific papers, III*, 299-308).
- Blending Learning: The Evolution of Online and Face-to-Face Education from 2008–2015 (2015). *Promising Practices In Blended And Online Learning*. Retrieved from: <https://www.inacol.org/resource/blending-learning-theevolution-of-online-and-face-to-face-education-from-2008-2015/>.
- Collis, B. (2001). *Flexible learning in a digital world: experiences and expectations*. London: Kogan Page Limited, 231.
- iNACOL Blended Learning Teacher Competency Framework (2014). *iNACOL, The International Association for K-12 Online Learning*. Retrieved from: <https://www.inacol.org/wp-content/uploads/2015/02/iNACOL-BlendedLearning-Teacher-Competency-Framework.pdf>
- Hofmann, J. (2014). Top 10 Challenges of Blended Learning (And Their Solutions!). Retrieved from: <http://blog.insynctraining.com/top-10-challenges-of-blended-learning>
- Shivam, R. (2015). Implementation of Blended Learning in Classroom: A review paper. *International Journal of Scientific and Research Publications, 5* (11), 369-372.

Staker, H. (2012). Classifying K–12 Blended Learning. Innosight Institute. Retrieved from: <https://www.christenseninstitute.org/wp-content/uploads/2013/04/Classifying-K-12-blended-learning.pdf>.

РЕЗЮМЕ

Чернякова Жанна. Характеристика смешанного обучения в условиях информатизации высшего образования.

В статье проанализированы и уточнены сущность понятий «смешанное обучение», «электронное обучение», «дистанционное обучение», «мобильное обучение». Выделены и охарактеризованы модели смешанного обучения, в частности ротационная и гибкая модели, модель «Сделай сам» и модель обогащенного виртуального обучения. В рамках исследования выяснено преимущества системы смешанного обучения и определены пути решения проблем, а именно, технических, организационных и учебных. Раскрыто новую роль преподавателя как фасилитатора при организации смешанного обучения. На основании сравнительного анализа определены и освещены компетентности, которыми должен обладать преподаватель при организации смешанного обучения.

Ключевые слова: *информационно-коммуникационные технологии, смешанное обучение, электронное обучение, дистанционное обучение, мобильное обучение, информатизация, компетентности.*

SUMMARY

Chernyakova Zhanna. Characteristic of blended learning in the context of informatization of higher education.

In today's conditions distance learning with the use of ICT in the context of informatization of higher education is becoming widespread and intensified. In the domestic system of higher education, it is possible to distinguish the organization of the educational process in the form of blended learning, which depends on a number of factors, namely, teacher's readiness to work in new conditions, readiness and needs of the students, academic discipline, ICT competence of the participants. The purpose of the study is to determine the essence of the concepts of "blended learning", "e-learning", "distance learning", "mobile learning"; to identify the models of blended learning; to define and characterize the competences of the teacher, the mastery of which is necessary during blended learning. A set of interrelated research methods has been used to solve the mentioned tasks, in particular, theoretical methods: analysis, synthesis, generalization, comparison and systematization of scientific sources to determine the essence, content of key definitions of the research, the models of blended learning, key competences. In the context of this study, we define the essence of the concept of "blended learning" as a purposeful process of forming ICT competence of future teachers in a combination of classroom and extracurricular learning of students on the basis of use and complementarity of traditional and electronic (distance and mobile) learning. Theoretical analysis of scientific and pedagogical literature provides an opportunity to define several models of blended learning. Blended learning models have been identified and characterized, including rotation and flexible models, self-blend model and enriched virtual learning model. The presented foreign models are useful for study and implementation in the educational process in order to modernize the national education system. The study has determined the benefits of blended learning and found out the solutions to problems, namely, technical, organizational and educational. A new role of a teacher as a facilitator in the organization of blended learning is revealed by the author. On the basis of comparative analysis, the competences that a teacher should have during the organization of blended learning are identified and highlighted. These competences are grouped into four blocks, namely: mindsets, qualities, adaptive skills and technical skills. We

are convinced that in future the development of blended learning can become one of the priority areas of transformation of modern higher education system, as it helps to increase the effectiveness of learning through a combination of traditional and distance learning. The study does not exhaust all the aspects of the above problem. We see the prospect of further research in the development of technology for the organization of blended learning in a pedagogical institution of higher education.

Key words: *information and communication technologies, blended learning, e-learning, distance learning, mobile learning, informatization, competences.*

УДК 378.147.091.33-027.22:373.3]:174.7

Катерина Шамунова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0001-7868-392X

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/301-314

ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ: СУТНІСТЬ І СПЕЦИФІКА

У статті окреслено особливості формування академічної доброчесності майбутніх учителів початкової школи як одну з педагогічних умов професійної підготовки здобувачів вищої освіти у процесі педагогічної практики.

Здійснено аналіз законодавчих і наукових джерел стосовно змісту поняття «академічна доброчесність». Проведено аналіз освітньо-професійних програм 013 Початкова освіта закладів вищої освіти, який засвідчує, що майбутні вчителі початкової школи в ході професійної підготовки та під час проходження педагогічної практики отримують певні знання про академічну доброчесність. На основі опитування здобувачів вищої освіти, вивчення навчально-методичної літератури визначено перелік знань та вмінь із дотримання академічної доброчесності, якими має оволодіти майбутній учитель початкової школи у процесі підготовки до педагогічної практики. Висвітлено окремі результати проєкту «Дотримання принципів академічної доброчесності в початковій школі» науково-дослідної лабораторії «Академічна культура дослідника» кафедри української мови і літератури та кафедри дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Ключові слова: *академічна доброчесність, майбутні вчителі початкової школи, педагогічні умови, професійна підготовка, заклад вищої педагогічної освіти, освітньо-професійна програма, педагогічна практика, проєкт.*

Постановка проблеми. В умовах інтеграції системи освіти України до європейського освітнього простору все більшою мірою актуалізується проблема підвищення якості підготовки майбутніх учителів початкової школи. Відповідно до компетентнісного підходу, на засадах якого побудовані освітньо-професійні програми 013 Початкова освіта, метою професійної підготовки є формування висококваліфікованих педагогів, здатних творчо вирішувати педагогічні проблеми в нестандартних умовах своєї професійній діяльності. Компетентнісно-орієнтоване навчання

майбутніх учителів початкової школи реалізується під час лекційних і лабораторно-практичних занять із фахово-методичних дисциплін, написання наукових робіт із методики та у процесі педагогічної практики.

У процесі формування інтегральної, а також низки фахових компетентностей майбутніх учителів початкової школи, зокрема, комунікативної, громадянської, соціокультурної, філологічної, інформаційно-комунікаційної, етичної, дидактичної та ін. важливу роль відіграє педагогічна практика. З-поміж компетентностей, якими має володіти фахівець, вагоме місце має бути відведено етичній компетентності, зокрема, здатності діяти на основі принципів і норм етики, правил культури поведінки у стосунках із дорослими й дітьми, на основі загальнолюдських та національних цінностей, норм суспільної моралі. Загалом ідеться і про основи академічної доброчесності, уміння вирішувати складні завдання, критичного мислення, креативності, когнітивної гнучкості, емоційного інтелекту, комунікації та співробітництва (*10 ключових навичок до 2020-го*, 2016). Приходимо до висновку: невід'ємною складовою забезпечення якості освіти й однією з ефективних організаційно-педагогічних умов професійної підготовки у процесі педагогічної практики є формування етичної компетентності, дотримання академічної доброчесності в освітньому процесі.

Динамічний розвиток цифрових технологій, швидкий доступ до продуктів інтелектуальної власності значно полегшують процес підготовки конспектів майбутніх учителів до уроків і виховних заходів під час педагогічної практики. Разом із цим набувають усе «більших обертів» запозичення й використання чужих ідей та думок без відповідних покликань. Отже, запровадження нових принципів освітнього процесу має супроводжуватися ґрунтовною інформаційною кампанією серед населення із роз'ясненням необхідності та значущості академічної культури й забезпечення якості освіти в Україні в цілому (Єсьман та Курасова, 2020, с. 400).

Проведена нами дослідно-експериментальна робота у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка, Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини дає підстави припускати, що формування академічної доброчесності у здобувачів освіти, зокрема поглиблення й розширення знань із основ академічної доброчесності, їх дотримання і доцільне застосування є вагомою складовою професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики.

Аналіз актуальних досліджень. Специфіка академічної доброчесності, норми щодо забезпечення академічної доброчесності у сфері загальної середньої освіти окреслені в Законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про повну загальну середню освіту» (2020).

Принципи академічної доброчесності висвітлюються в Концепції «Нова українська школа» (2016), Методичних рекомендаціях для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності (2018). Сутність поняття «академічна доброчесність», її види, основні вимоги щодо дотримання досліджують К. Афанасьєва, В. Банись, Б. Буяк, С. Дикань, Т. Добко, О. Семенов, В. Ситцева, В. Троцька, Т. Фініков, О. Штефан та ін.

В останні роки актуальні питання професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи окреслено в наукових працях О. Біди, Г. Бучківської, А. Кузьмінського, А. Кравцової, О. Савченко, А. Струк, Л. Хомич, Л. Хоружі, Н. Шустової та ін. Різнобічні аспекти організації педагогічної практики в закладах вищої освіти, формування професійної компетентності майбутніх учителів, у т.ч. початкової школи у процесі педагогічної практики досліджують С. Кара, Л. Машкіна, О. Мондич, Н. Нікула, В. Підгурська, І. Шоробура та ін.

Мета статті. У межах статті окреслимо сутність і особливості формування академічної доброчесності майбутніх учителів початкової школи як одну з педагогічних умов професійної підготовки здобувачів вищої освіти у процесі педагогічної практики.

Методи дослідження: аналіз законодавчих і наукових джерел; вивчення освітньо-професійних програм 013 Початкова освіта закладів вищої педагогічної освіти; аналіз; анкетування здобувачів освіти; аналіз міжкафедрального проекту.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням нормативно-законодавчих документів означимо поняття «академічна доброчесність».

У статті 1. Основні терміни та їх визначення Закону України «Про вищу освіту» (2014) поняття «академічна доброчесність» означено як сукупність етичних принципів та правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту» (2017), поняття «академічна доброчесність» представлено як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

У статті 42. Система забезпечення якості повної загальної середньої освіти пункту 2 Законом України «Про повну загальну середню освіту» (2020) поняття «академічна доброчесність» охарактеризовано як внутрішню систему забезпечення якості освіти, що формується закладом освіти та має, зокрема, включати механізми забезпечення академічної доброчесності, порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності, види академічної відповідальності педагогічних працівників та учнів за конкретні порушення академічної доброчесності. Законом України «Про повну загальну середню освіту» (2020) встановлено обов'язки учнів і вчителів дотримуватись академічної доброчесності та види відповідальності за виявлені факти її порушення.

Згідно з документом «Фундаментальні цінності академічної доброчесності», розробленим Міжнародним центром академічної доброчесності в Клемсонському Університеті, академічна доброчесність трактується як вірність всіх учасників академічного процесу таким головним цінностям, як справедливість, чесність, довіра, мужність, повага й відповідальність. Проявами академічної недоброчесності визначено плагіат, обман, шахрайство, рерайт чужих ідей своїми словами, підробка результатів дослідження та хабарництво (Fendler & Godbey, 2016, с. 77).

У «Довіднику з академічної доброчесності для школярів» О. Гужва, М. Григор'єва, О. Крикова, С. Пєвко акцентують увагу на необхідності розвивати академічну доброчесність саме зі школи. Дослідники наголошують: «...від того, які випускники виходять сьогодні зі шкільних стін, залежить, якими будуть абітурієнти та майбутні студенти» (Гужва, 2016, с. 7). Підтвердження потреби цьому є пункти в Державному стандарті початкової освіти (*Державний стандарт початкової освіти*, 2018), що стосуються результатів навчання школярів: «учень зазначає авторство власних робіт; виявляє повагу до авторства інших осіб» (1-2 класи), «дотримується правил використання власних і чужих творів» (3-4 класи).

Як показує аналіз наукових джерел, означене поняття охоплює моральні норми і етичні правила поведінки всіх учасників освітнього процесу (Vacha et al., 2012, с. 367), стосується як внутрішньої культури окремої особистості, так і загальної корпоративної культури закладу, міжособистісних та професійних взаємин у колективі (Бровко та ін., 2018, с. 133-134). Д. Сопова зміст академічної доброчесності окреслює як систему якостей учасників освітнього процесу: «бути чесним та відповідальним, з повагою ставитись до думок інших людей, дотримуватись правил академічної поведінки», як основу духовної цілісності особистості, складової її морально-етичної

компетентності (Сопова, 2018, с. 52-56). В. Сацик зазначає, що академічна доброчесність виявляється у відданості академічної спільноти фундаментальним цінностям чесності, довіри, справедливості, поваги, відповідальності й мужності (Сацик, 2017). У такому розумінні зміст досліджуваного поняття, на наш погляд, має охоплювати систему внутрішніх чинників, які забезпечують сумлінне й відповідальне ставлення майбутнього педагога до своєї майбутньої професійної діяльності ву початковій школі.

Паралельно дослідники вживають термін «академічна культура». Зокрема, О. Семенов зазначає, що академічна культура вбирає різні характеристики лексеми академічний (навчальний, теоретичний, взірцевий, почесний, етичний) і розглядає його як поняття, що є ширшим за поняття «академічна доброчесність» (Семенов, 2020).

Проведений аналіз вище означених документів та публікацій дає підстави зробити висновок, що формування цінностей академічної доброчесності майбутніх учителів має бути системним, а також бути невід'ємною складовою загальних та фахових компетентностей, починаючи з початкових курсів навчання студентів у закладах вищої освіти. Означимо формування академічної доброчесності майбутніх учителів як важливу педагогічну умову професійної підготовки здобувачів вищої освіти у процесі педагогічної практики.

З метою більшої конкретизації, як виконується така педагогічна умова, здійснимо аналіз освітньо-професійних програм 013 Початкова освіта, зокрема Київського університету імені Бориса Грінченка (2017), Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (2017), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2018), Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (2019); Рівненського державного гуманітарного університету (2019), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка» (2020), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2020).

Вивчення освітньо-професійних програм засвідчує, що майбутні вчителі початкової школи в ході професійної підготовки та під час проходження педагогічної практики отримують певні знання про академічну доброчесність. До загальних, фахових компетентностей уведено, зокрема, такі компетентності, як:

- здатність діяти на основі принципів і норм етики, правил культури поведінки у стосунках із дорослими й дітьми на основі загальнолюдських

та національних цінностей та дотримуватися принципів педагогічної етики (професійної етики вчителя початкової школи);

- здатність володіти доцільними формами вербального професійного спілкування в колективі, сприймати, осмислювати й відтворювати зміст та основну думку усних і письмових висловлювань, коригувати власне й чуже мовлення (Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»);

- здатність опрацьовувати, групувати навчальну інформацію, адекватно усвідомлювати комунікативний сенс повідомлень, запам'ятовувати й у разі необхідності актуалізовувати в пам'яті професійні знання, фактичні дані, навчальну інформацію;

- уміння розробляти проекти уроків з певного предмета та їх фрагменти, календарно-тематичне планування динаміки розгортання змісту освітніх галузей, план виховної роботи, планувати професійний саморозвиток вчителя (Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Рівненський державний гуманітарний університет);

- здатність до пошуку, оброблення та аналізу, систематизації й узагальнення інформації, зокрема професійно-педагогічної, з різних джерел та формулювання логічних висновків (Київський університет імені Бориса Грінченка, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка);

- здатність використовувати відповідні інтернет-ресурси, програмне забезпечення (електронні підручники, комп'ютерні програми) для організації ефективного навчально-виховного процесу у школі I ступеня та самоосвіти (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»);

- здатність до узагальнення власного педагогічного досвіду і представлення його у формі розробок навчальних матеріалів для учнів, системи уроків, методичних рекомендацій щодо практики використання певних методичних прийомів, організації видів навчальної діяльності тощо (Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова).

На основі аналізу освітньо-професійних програм закладі вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта є спільні риси і певні особливості. Зокрема, у Національному педагогічному університеті імені

М. П. Драгоманова акцентовано увагу до узагальнення власного педагогічного досвіду і представлення його у формі розробок навчальних матеріалів для учнів, системи уроків, методичних рекомендацій щодо практики використання певних методичних прийомів, організації видів навчальної діяльності тощо.

У Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет», «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», як показує аналіз освітньої програми, звертають увагу на здатність володіти доцільними формами вербального професійного спілкування в колективі, сприймати, осмислювати й відтворювати зміст і основну думку усних і письмових висловлювань, коригувати власне та чуже мовлення.

Уміння розробляти проєкти уроків із певного предмета та їх фрагменти, календарно-тематичне планування динаміки розгортання змісту освітніх галузей, план виховної роботи, планувати професійний саморозвиток учителя прослідковуємо в Державному вищому навчальному закладі «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» та Рівненському державному гуманітарному університеті.

Разом із тим, проаналізовані компетентності освітньо-професійних програм не повною мірою розкривають компетентність діяти на основі принципів професійної етики й дотримуватися правил академічної доброчесності. У зв'язку з цим нами було проведено анонімне опитування серед студентів III-IV курсів спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього рівня «бакалавр» у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка, Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Кількість респондентів склала 60 студентів. Для проведення опитування ми застосували авторську анкету, у яку включили 6 запитань.

На запитання «Чи інформують Вас науково-педагогічні працівники про процедури дотримання академічної доброчесності під час підготовки до уроків у процесі педагогічної практики?» 81 % респондентів відповіли позитивно; 4 % студентів відповіли, що таке інформування відбувається під час індивідуальних консультацій та бесід. Водночас 96 % опитаних відзначили потребу проведення відповідних заходів щодо процедури дотримання принципів академічної доброчесності, академічного письма та оцінки правомірності запозичень у текстах під час підготовки до уроків у процесі педагогічної практики чи написанні наукових текстів.

На запитання: «Чи доводилося Вам свідомо вдаватися до плагіату під час підготовки до уроків у процесі педагогічної практики?» 86 % студентів відповіло, на жаль, схвально; і лише 14% опитаних не вдавалися до плагіату, бо усвідомлено готували розробки проєктів уроків, годин спілкувань, презентацій тощо.

На запитання «Що спонукало Вас на подібні дії?» 45 % студентів зазначили: іноді припускають використання готових розроблених конспектів уроків (обмаль часу, нестандартні ситуації); 19 % – пояснили відсутніми достатніми знаннями для авторської розробки уроку. 13 % студентів не мають мотивації до майбутньої професійної діяльності; 9 % – не планують працювати вчителем початкової школи після закінчення закладу вищої освіти.

Четверте запитанням в анкету було сформульовано так: «Як/чи дії студентів, що порушують принципи академічної доброчесності у процесі педагогічної практики, впливають на майбутню професію?». Це впливає на престиж освіти (таку відповідь надали 75 відсотків респондентів); на авторитет закладу вищої освіти (83 % опитаних); на думку колективу, однокурсників щодо порушника (56 відсотків респондентів); на якість та рівень надання освітніх послуг майбутнім фахівцем у закладі загальної середньої освіти (25 відсотків респондентів).

Серед пропозицій щодо підвищення рівня академічної доброчесності у процесі проходження педагогічної практики студенти означили такі, як активна участь у наукових конференціях з даного питання (65 %); проведення практичних занять із розробки уроків у процесі педагогічної практики з дотримання академічної доброчесності (45 %); участь у тренінгах, семінарах, круглих столах з дотримання академічної доброчесності (32 %); самоосвітня діяльність, зокрема опрацювання наукової літератури, нормативно-правових документів, законодавчої бази, проходження курсів підвищення кваліфікації (15 %).

Викладені вище результати дають підстави припускати: майбутні вчителі початкової школи ще не мають чіткого стандарту поведінки в освітній діяльності, не повною мірою розуміють академічні принципи та правила доброчесності. Часто студент у процесі педагогічної практики намагається знайти виправдання, морально-етичне пояснення нечесній поведінці стосовно списаного конспекту уроку. Разом із тим майбутні вчителі початкової школи мають усвідомити, що будь-яке порушення принципів академічної доброчесності зумовлює велику кількість негативних результатів.

На основі опитування здобувачів вищої освіти, вивчення наукових джерел, проведених занять у вищій і початковій школі під час педагогічної практики нами визначено перелік знань та вмінь із дотримання академічної доброчесності, якими має оволодіти майбутній учитель початкової школи у процесі педагогічної практики: це сутність, мета і завдання академічної доброчесності; знання нормативно-правової та законодавчої бази; розробка проєктів уроків, календарно-тематичного планування, презентацій, дидактичного матеріалу у процесі педагогічної практики з дотримання академічної доброчесності; здатність до самоосвітньої діяльності (участь у конференціях, тренінгах, семінарах).

Отже, за результатами опитування студентів та проведених із ними бесід вважаємо, що у процесі педагогічної практики недостатньою мірою відбувається процес формування академічної доброчесності, особливості якого полягають у специфічному поєднанні моральних і правових засад, що виражається в сукупності етичних принципів та визначених законом правил; у чітко визначеній сфері застосування – у процесі навчання та викладання та провадження наукової (творчої) діяльності; у забезпеченні довіри до результатів навчання або професійних досягнень.

Комплексна робота стосовно формування академічної доброчесності у процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти до педагогічної практики може бути успішною за умови співпраці кафедр, що забезпечують фахово-методичну підготовку майбутніх учителів, факультетів, університету зі школами, де відбувається педагогічна практика здобувачів.

Так, відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри дошкільної і початкової освіти Інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка в межах співпраці з науково-дослідною лабораторією «Академічна культура дослідника» кафедри української мови і літератури цього ж закладу студенти – майбутні вчителі початкової школи експериментальних груп беруть участь у щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський на національний досвід». Упродовж 2018-2020 рр. презентують творчий проєкт «Дотримання принципів академічної доброчесності в початковій школі», до якого долучені учні 2-3 класів Комунальної установи Сумська загальноосвітня школа I-III ступенів № 23», м. Суми, Сумської області як учасники експерименту.

У процесі реалізації проєкту на заняттях із фахово-методичних дисциплін «Педагогіка (Теорія та методика виховання)», «Методика навчання

української мови», «Методика навчання літературного читання», «Основи культури усного і писемного мовлення (Основи культури і техніки мовлення, каліграфія)» опрацьовували з майбутніми бакалаврами складники академічної доброчесності (довіра, повага, відповідальність, чесність, гідність), вимоги щодо дотримання академічної доброчесності педагогічними працівниками за «Абеткою для директора». У документі подано такі основні положення, як неухильне дотримання норм академічної доброчесності і власним прикладом демонстрування важливості дотримання відповідних норм у педагогічній діяльності; інформування учнів про необхідність дотримання норм академічної доброчесності; інформування батьків про необхідність дотримання норм академічної доброчесності; спрямовування змісту завдань під час проведення навчальних занять на творчу та аналітичну роботу учнів; розробка таких завдань, які спонукають учнів критично мислити; запровадження в освітньому процесі написання тематичних творчих есе замість рефератів зі скомпільованою інформацією з інших джерел; застосування компетентнісного підходу в навчанні (Бобровський та ін., 2020).

У процесі виконання дослідно-експериментальної роботи в межах навчальної дисципліни «Методика навчання української мови» під час реалізації проєкту «Дотримання принципів академічної доброчесності в початковій школі» студенти стали учасниками уроків, які ми проводили в якості вчителя початкової школи Комунальної установи Сумська загальноосвітня школа I-III ступенів № 23», м. Суми, Сумської області в межах годин спілкування з учнями початкових класів та їх батьками. Конспекти занять з української мови та літературного читання були розроблені з урахуванням матеріалів «Довідника академічної доброчесності для школярів» за загальною редакцією О. О. Гужви (Гужва, 2016); підручників з української мови для учнів 1–4-х класів (М. Захарійчук, А. Мовчун; О. Савченко), з літературного читання (О. Савченко; В. Науменко). В основу занять покладено принципи академічної культури та доброчесності здобувача початкової освіти.

Спільно з учасниками проєкту було опрацьовано такі теми: «Доброчесність у навчанні», «Доброчесність і справедливість дорожчі за золото», «Що таке плагіат? Чому це погано?», «Висловлюй власну думку», «Вчимося доброчесності на уроках української мови», «Будь самостійним», «Етична відповідальність». Спільно укладали правила чесної поведінки учнів класу; заповнювали шаблон «Правила чесної поведінки» в робочому зошиті. У межах проведених годин спілкувань майбутні вчителі, учні-молоді науковці та їх батьки ознайомилися з поняттями «інтелектуальна власність» і

«крадіжка інтелектуальної власності» (крадіжка думок). Наразі на заняттях зі студентами, готуючи конспекти уроків, опрацьовуємо навчально-методичні комплекси з академічної доброчесності молодшого школяра.

Аналіз занять із фахово-методичних дисциплін засвідчує, за експертними оцінками учителів початкової школи, викладачів, а також здобувачів вищої освіти, ефективність апробованих проблемно-пошукових вправ, ключовими словами яких є дослідження й академічна доброчесність. Реалізація зазначеного проєкту дозволить оптимізувати процес комунікативної взаємодії, академічну культуру суб'єктів освітнього процесу.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, з урахуванням нормативно-законодавчих документів та наукових досліджень поняття «академічна доброчесність» означено як сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень, охарактеризовано як дотримання таких головних цінностей, як справедливість, чесність, довіра, мужність, повага й відповідальність.

Формування цінностей академічної доброчесності майбутніх учителів має бути системним і послідовним, виступати невід'ємною складовою загальних та фахових компетентностей у закладах вищої педагогічної освіти. Означуємо це як важливу педагогічну умову професійної підготовки здобувачів вищої освіти у процесі педагогічної практики.

Аналіз освітньо-професійних програм 013 Початкова освіта закладів вищої освіти засвідчує, що майбутні вчителі початкової школи в ході професійної підготовки та під час проходження педагогічної практики отримують певні знання про академічну доброчесність, натомість в освітньому процесі не повною мірою реалізується специфіка формування цінностей академічної культури, умінь здійснювати академічну комунікацію.

На основі опитування здобувачів вищої освіти, вивчення наукових джерел, проведених занять у вищій і початковій школі під час педагогічної практики нами визначено перелік знань та вмінь із дотримання академічної доброчесності, якими має оволодіти майбутній учитель початкової школи: це сутність, мета і завдання академічної доброчесності; знання нормативно-правової та законодавчої бази; розробка проєктів уроків, календарно-тематичного планування, презентацій, дидактичного матеріалу у процесі педагогічної практики з дотримання академічної

добročесності; здатність до самоосвітньої діяльності (участь у конференціях, тренінгах, семінарах).

Проведена дослідно-експериментальна робота засвідчує, що формування академічної добročесності у процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти до педагогічної практики може бути успішним за умови співпраці кафедр, як показують результати проєкту «Дотримання принципів академічної добročесності в початковій школі» науково-дослідної лабораторії «Академічна культура дослідника» кафедри української мови і літератури та кафедри дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, що забезпечують фахово-методичну підготовку майбутніх учителів, факультетів, університету зі школами, де відбувається педагогічна практика здобувачів. Саме під час педагогічної практики активізується процес професійного становлення та самовизначення студентів, поглиблюються теоретичні знання майбутніх педагогів, розвиваються методичні вміння, навички практичної діяльності, професійно значущі якості особистості, створюються умови для вироблення власного методичного стилю.

Експериментальну перевірку формування академічної добročесності майбутніх учителів початкової школи як одну з педагогічних умов професійної підготовки здобувачів вищої освіти у процесі педагогічної практики представимо в наступних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

- 10 ключових навичок до 2020-го (2016). Режим доступу: [https://www.eduget.com/news/10 klyuchovix navichok do 2020-go-907](https://www.eduget.com/news/10-klyuchovix-navichok-do-2020-go-907) (10 key skills by 2020 (2016). Access mode: [https://www.eduget.com/news/10 klyuchovix navichok do 2020-go-907](https://www.eduget.com/news/10-klyuchovix-navichok-do-2020-go-907)).
- Єсьман, І. В., Курасова, А. А. (2020). *Формування основ академічної добročесності в учнів початкової школи: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика», 12 грудня 2019* (Yesman, I. V., Kurasova, A. A. (2020). *Formation of the foundations of academic integrity in primary school pupils: proceedings of the IV International scientific-practical conference "Psychological and pedagogical problems of higher and secondary education in conditions of today's challenges: theory and practice", December 12, 2019*).
- Закон України «Про вищу освіту» (2014). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (Law of Ukraine "On Higher Education" (2014). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>).
- Закон України «Про освіту» (2017). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Law of Ukraine "On Education" (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>).
- Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (Law of Ukraine "On Complete

- General Secondary Education” (2020)*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>).
- Гужва, О. О. (2016). *Довідник з академічної доброчесності для школярів*. Режим доступу: <http://rmkbib14.blogspot.com/2017/05/Avtorske-pravo-Plagiat-Akademichna-dobrochesnist.htm> (Huzhva, O. O. (2016). *Handbook of Academic Integrity for Schoolchildren*. Retrieved from: <http://rmkbib14.blogspot.com/2017/05/Avtorske-pravo-Plagiat-Akademichna-dobrochesnist.htm>).
- Державний стандарт початкової освіти* (2018). Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (*State Standard of Primary Education (2018)*). Retrieved from: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/>).
- Vacha, N. N., Bahous, R. & Nabhani, M. (2012). *High schoolers' views on academic integrity*. Research Papers in Education.
- Бровко, К., Дурдас, А., Сопова, Д. Е (2018). Середовище як складова корпоративної культури в університетах Французької Республіки. *Молодь і ринок*. Режим доступу: DOI: https://doi.org/10.24919/230_84634.2018.126962 (Brovko, K., Durdas, A., Sopova, D. E (2018). The environment as a component of corporate culture in the universities of the French Republic. *Youth and Market*. Access mode: DOI: https://doi.org/10.24919/230_84634.2018.126962).
- Fendler, R. J., & Godbey, J. M. (2016). Cheaters should never win: Eliminating the benefits of cheating. *Journal of Academic Ethics*.
- Сопова, Д. (2018). Академічна доброчесність у системі професійної підготовки майбутнього педагога. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 3-4 (56-57), 52-56 (Sopova, D. (2018). Academic integrity in the system of professional training of future teachers. *Continuing professional education: theory and practice*, 3-4 (56-57), 52-56).
- Сазик, В. (2017). Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти? Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/930-akademichna-dobrochesnist-mifichna-kontseptsiyachi-dievij-instrument-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti> (Satsik, V. (2017). *Academic Integrity: A Mythical Concept or an Effective Tool for Quality Assurance in Higher Education?* Retrieved from: <http://education-ua.org/ua/articles/930-akademichna-dobrochesnist-mifichna-kontseptsiyachi-dievij-instrument-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti>).
- Семенов, О. М. (2020). Концепт «академічна культура дослідника» в українському і польському освітньо-педагогічному дискурсі. *Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій*, (сс. 139-152). APREI (Semenog, O. M. (2020). The concept of “academic culture of the researcher” in the Ukrainian and Polish educational and pedagogical discourse. *The Ukrainian Yearbook of European Integration Studies*, (pp. 139-152). APREI).
- Semenog, O. M. (2020). Academic culture as a composition of national innovation security. *UNESCO Chair Journal “Lifelong Professional Education in the XXI Century”*, (2), 48-53. Retrieved from: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(2\).2020.48-53](https://doi.org/10.35387/ucj.2(2).2020.48-53).
- Бобровський, М. В., Горбачов, С. І., Заплотинська, О. О. (2020). *Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти: методичні рекомендації*. Київ: Державна служба якості освіти (Bobrovsky, M. V., Horbachev, S. I., Zaplotynska, O. O. (2020). *Recommendations for*

building an internal system for ensuring the quality of education in general secondary education: guidelines. Kyiv: State Service for Education Quality).

РЕЗЮМЕ

Шамунова Катерина. Формирование академической добропорядочности будущих учителей начальной школы в процессе профессиональной подготовки к педагогической практике: сущность и специфика.

В статье обозначены особенности формирования академической добропорядочности будущих учителей начальной школы как одно из педагогических условий профессиональной подготовки студентов высшего учебного заведения в процессе педагогической практики. Осуществлен анализ законодательных и научных источников относительно содержания понятия «академическая добропорядочность». Проведен анализ образовательно-профессиональных программ 013 Начальное образование высших учебных заведений, удостоверяющий, что будущие учителя начальной школы в ходе профессиональной подготовки и во время прохождения педагогической практики получают определенные знания об академической добропорядочности. На основе опроса студентов высшего учебного заведения, изучения учебно-методической литературы определен перечень знаний и умений по соблюдению академической добропорядочности, которыми должен овладеть будущий учитель начальной школы в процессе подготовки к педагогической практике. Освещены отдельные результаты проекта «Соблюдение принципов академической добропорядочности в начальной школе» научно-исследовательской лаборатории «Академическая культура исследователя» кафедры украинского языка и литературы и кафедры дошкольного и начального образования Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренко.

Ключевые слова: академическая добропорядочность, будущие учителя начальной школы, педагогические условия, профессиональная подготовка, высшее педагогическое учебное заведение, образовательно-профессиональная программа, педагогическая практика, проект.

SUMMARY

Shamunova Kateryna. Formation of academic integrity of future primary school teachers in the process of professional preparation for teaching practice: essence and specificity.

The article outlines the peculiarities of academic integrity formation of future primary school teachers as one of the pedagogical conditions for professional training of applicants for higher education in the process of pedagogical practice.

Legislative and scientific sources on the content of the concept of “academic integrity” is analyzed. The analysis of educational and professional programs of the specialty 013 Primary education of higher education institutions is carried out, which confirms that future primary school teachers in the course of professional training and during pedagogical practice receive certain knowledge about academic integrity. According to the survey of higher education seekers, the study of educational and methodological literature, a list of knowledge and skills for academic integrity, which should be mastered by a future primary school teacher in preparation for pedagogical practice, was defined. Some results of the project “Following of the principles of academic integrity in the primary school” of the research laboratory “Academic culture of the researcher” of Ukrainian Language and Literature Department and Preschool and Primary Education Department of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko are presented.

Key words: academic integrity, future primary school teachers, pedagogical conditions, professional training, institution of higher pedagogical education, educational-professional program, pedagogical practice, project.

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378.091.3

Світлана Атаманюк

Національний університет «Запорізька політехніка»

orcid.org/0000-0002-4800-5965

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/315-324

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ВИДІВ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Інноваційні програми фізичної культури і спорту призначені для того, щоб бути більш всеосяжними, динамічними, рухливими, відкритими, ніж традиційні заняття фізичною культурою та спортом. Це допомагає виконувати фізичні навантаження й виробляти прихильність здоровому способу життя, здійснювати заняття фізичною культурою і спортом самостійно, навчити різні верстви населення руховій діяльності, підкреслюючи психологічний вплив фізичних вправ на стан здоров'я. Інноваційні види рухової активності, втілені в нових програмах, дозволяють фахівцям фізичної культури і спорту розвивати в підопічних різні рухові навички та здатності працювати в команді, при цьому вихованці відчують себе більш комфортно в руховому середовищі.

Ключові слова: *фахівці фізичної культури і спорту, інноваційні спортивні технології, рухова активність, технології здоров'я та фітнесу, цифрові технології спорту та здоров'я.*

Постановка проблеми. Інноваційна освіта – це розвиток і розширення якісної освіти, життєво важливий спосіб розвивати творчість, здібності й таланти вихованців із високою якістю. У сучасну епоху з розвитком інформаційних і комунікаційних технологій удосконалюються різні спортивні й фізкультурні програми. Інноваційні програми фізичної культури і спорту (ФКіС) призначені для того, щоб бути більш всеосяжними, динамічними, рухливими, відкритими, ніж традиційні заняття фізичною культурою та спортом. Це допомагає виконувати фізичні навантаження й виробляти прихильність здоровому способу життя, здійснювати заняття фізичною культурою та спортом самостійно, навчити різні верстви населення руховій діяльності, підкреслюючи психологічний вплив фізичних вправ на стан здоров'я. Інноваційні види рухової активності, втілені в нових програмах, дозволяють фахівцям фізичної культури і спорту розвивати в підопічних різні рухові навички та здатності працювати в команді, при цьому вихованці відчують себе більш комфортно в руховому середовищі.

У цьому контексті впровадження інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності фахівців фізичної культури і спорту викликає інтерес як нова парадигма для організації занять (Chesbrough, 2003), а також фахівцям ФКіС було б корисно «систематично заохочувати й

вивчати широкий спектр внутрішніх і зовнішніх джерел інновацій та нових можливостей, свідомо інтегруючи ці дослідження зі стійкими можливостями й ресурсами та широко використовуючи ці можливості в різних напрямках» (West and Gallagher, 2006). Таким чином, актуальною є проблема вивчення інноваційності в спортивних і фізичних програмах.

Аналіз актуальних досліджень. Розвиток галузі фізичної культури і спорту ґрунтуються на Постанові Верховної Ради України «Про забезпечення сталого розвитку сфери фізичної культури і спорту в Україні в умовах децентралізації влади» (2016), Цільовій соціальній комплексній програмі розвитку фізичної культури і здоров'я (2016) та ін.

Концептуальні, теоретичні й методичні засади діяльності фахівців у галузі ФКіС розкрито в роботах О. Ажиппо, О. Томенко, Ю. Ляного, О. Міхеєнка, П. Рибалка, Д. Бермудес, Н. Белікової, Б. Долинського, М. Носко та ін. Значний науковий внесок у розвиток теорії фізичного виховання і спорту зробили вітчизняні вчені С. Бубка, М. Дутчак, І. Максименко, В. Платонов, Ю. Бріскін, В. Костюкевич, А. Магльований та ін. Дослідники розкрили у своїх працях провідні напрями оптимізації підготовки спортсменів.

Фізична культура і спорт є важливою частиною нашого життя, що стає все більш популярною. Тренувальні заняття зберігають здоров'я, надають розслабленість, а також підтримують фігуру та зміцнюють соціальне, психологічне та духовне здоров'я через виховання терпіння й витривалості. Також фізичне виховання і спорт є процесом, де відбувається одна із соціальних активностей людей, яка визнається в суспільстві по всьому світу, а тому є засобом зближення людей (Eitzen and Sage, 2003). Участь у спортивних заходах і тренуваннях дозволяє відчувати себе частиною надійної групи та засвоїти відчуття приналежності (Allen et al. 2008). Також дослідники вважають, що фізичне виховання і спорт приносить користь або задоволення для здоров'я, коли люди збираються разом, але для багатьох учасників це є досвід, який нерозривно пов'язаний із їх індивідуальністю та самооцінкою (Weiss et al., 2001). Іншими словами, фізичне виховання і спорт може використовуватися як спосіб збереження своєї культурної самобутності (Stodolska and Alexandris, 2004). Тому люди, які не займаються спортом, можуть втратити цінні можливості для соціалізації, освіти й навіть професійного розвитку (Majumdar et al., 2012). Пропаганда фізичної культури і спорту – це позитивний вплив на добробут, здоров'я і, отже, зменшення на витрати, які супроводжують медичне обслуговування (Pawlowski et al., 2014). У цьому контексті необхідно просувати участь різних верств населення в заняттях спортом, надаючи адекватну спортивну інфраструктуру (Wicker et al.,

2013). Це розвиває навички, знання, цінності й установки, необхідні для формування й ведення активного та здорового способу життя, а також формування впевненості й компетентності у вирішенні задач за допомогою широкого спектру заходів. Це також підхід до підвищення фізичної активності молоді та зниження хронічних захворювань (Hilland et al., 2016). Фізичне виховання і спорт створює раціональну основу для залучення молоді в регулярну структуровану фізичну активність, а також допомагає накопичити знання, навички й підходи, що дозволяють брати участь у інноваційній фізичній активності протягом життя (Heath et al., 2012). Іншими словами, фізична активність може розглядатися як важливий аспект якості життя та є свідченням організованої фізичної активності (Kilborn et al., 2016). Фізичне виховання підтримує особисте й суспільне благополуччя, допомагає досягти високого рівня фізичної активності та фізичної підготовки для всіх; заохочувати надбання рухових навичок; розвивати нові підходи й розробляти конкретні технології, призначені для задоволення потреб усіх у фізичному зростанні й розвитку.

Водночас проведений аналіз наукових робіт показує недостатність систематичних теоретичних і практичних досліджень використання інноваційних технологій у професійній діяльності фахівців ФКіС. Ця проблема потребує додаткового осмислення й дослідження.

Мета статті. Розглянути основи використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності фахівців фізичної культури і спорту.

Методи дослідження. Теоретичні методи: системний аналіз наукової, психолого-педагогічної, методичної літератури; узагальнення й систематизація теоретичних відомостей щодо професійної діяльності фахівців фізичної культури та спорту. Емпіричні методи: анкетування для вивчення реального стану професійної діяльності фахівців фізичної культури та спорту.

Виклад основного матеріалу. Інновація – це процес, за допомогою якого створюються нові активи або розвивається новий потенціал для дій. Інновації – це ключ до конкурентної переваги в складних мінливих умовах. Це важливе джерело зростання ринку й економіки, а значить і всіх інших галузей суспільного життя. У складному й мінливому середовищі інновації створюють цінність і стійку перевагу, а також допомагають працювати краще та створювати нові продукти й послуги (Hana, 2013). Іншими словами, інновація може розглядатися як прийняття нової ідеї, продукту, методу або послуги. Крім того, інновації як упровадження винаходів і модифікованих продуктів і послуг мають комерційну цінність та розглядаються як процес або послідовність подій, у яких люди взаємодіють один з одним, щоб привнести

нові ідеї в організацію. Інноваційний потенціал відображає тенденцію до новизни, експериментів і творчого процесу, які допомагають у зростанні та диверсифікації. З іншого боку, це вважається успішною експлуатацією нових ідей. Іншими словами, це процес створення нових речей і явищ за допомогою необхідних технологічних каналів і творчого мислення (Comlek et al., 2012). Для того, щоб успішно рухатися вперед, необхідно приділяти підвищену увагу інноваційним проектам. Це повинно стати ключовим моментом в організації практичної роботи з фізичного виховання та спорту. Упровадження інноваційних технологій дозволяє на якісно новому рівні вести тренувальний процес і розвивати спорт для всіх.

Сьогодні інноваційні технології здоров'я та фітнесу не є надбанням особистого досвіду окремих фахівців, але вони розвиваються відповідно до досягнень медичної науки. Будь-яка технологія фізичної культури й оздоровлення включає в себе постановку мети й завдань реабілітації та фактичну реалізацію занять фізичною культурою та фітнесом у тій чи іншій формі.

Серед інноваційних технологій для здоров'я та фітнесу нині актуальними є: розтяжка, розтяжка іграшок (для дітей дошкільного віку), техніка прес-танцю (вправи на степ-платформі, степ-аеробіка, Zumba, степ, степбазік + ядро, StepmiSculpt, doublestep), dancemix, hotiron (Тренування з міні-баром), Crossfit (кругове тренування без відпочинку), фітбол (вправи з великим пружним м'ячем), ABL (дослідження ніг, комплекс вправ пілатес, йога і стретчинг), бодіскулът (силові тренування, проводяться в аеробіці), слайд, тренінг «Bosu» Platform.

Наприклад, стретчинг – це комплекс вправ, призначений для того, щоб м'язи були еластичними, а суглоби гнучкими й рухливими. Фахівці вважають, що у стретчинга є багато плюсів:

- а) завдяки розтягуванню м'язів до них надходить більше крові, вони розслабляються та стають більш еластичними;
- б) суглоби набувають більшої рухливості, в результаті чого збільшується гнучкість;
- в) краща профілактика проти відкладення солей;
- г) зосереджене, глибоке дихання благотворно впливає на головний мозок, особливо після трудового дня;
- д) можливість займатися вдома самостійно, в зручний час.

Нові потреби, вимоги й інтереси в галузі ФКіС диктують необхідність в отриманні нових знань, за допомогою яких фахівець зможе самостійно розробляти нові фізкультурно-оздоровчі та спортивні програми й методики.

Нами було здійснено анкетування тренерського складу відомих мережевих спортивних залів і спортивних клубів України (126 респондентів, проводилося за допомогою Google платформи). За його результатами відзначимо, що спортивні зали та клуби сьогодні представляють нові оздоровчі технології за таким принципом – синтез технологій: Zumba-step (вправи Zumba + steppl form), ABL (черевна порожнина + сідниці + ступні в програмі), Dancemix (суміш елементів різних танцювальних стилів минулого й сьогодення), Wellnessmix (Pilates + програма індивідуальних тренувань) та ін.

Виявлення провідних елементів рухів, що забезпечують основний ефект рухової дії під час навчання й удосконалення техніки у спортивних тренуваннях, гімнастичних вправах і єдиноборствах, має велике значення, оскільки, з одного боку, оцінка ролі елементів рухів дозволяє більш цілеспрямовано будувати навчально-тренувальний процес, а з іншого – особливості виконання геотехнічних дій дозволяють порівняно простими прийомами виявляти провідні елементи рухів, використовуючи моделі з малою кількістю ланок тіла. У простих вправах іноді можна якісно оцінити роль елементів рухів. У складних вправах, коли роль елементів руху залежить від сукупності рухових дій багатьох ланок тіла, часто буває важко взагалі виявити провідний елемент руху, навіть не зачіпаючи питання про кількісну оцінку його ролі. У більшості випадків результативність рухової діяльності можна виразити будь-якою однією, основною, провідною біомеханічною характеристикою (або сукупністю таких характеристик).

Так, під час піднімання ваги, вставання з присіду й у низці інших подібних випадків провідною біомеханічною характеристикою є зміна ординати загального центру ваги системи «людина – вага» або, відповідно ординати центра ваги тіла людини (ОЦТ). У стрибках вгору з місця основним біомеханічним параметром опорного періоду є швидкість ОЦТ тіла в момент припинення зв'язку з опорою, яка характеризує висоту його польотної фази. За умови зміни статичної сили основним біомеханічним параметром є амплітуда зусиль взаємодії з опорою. У зіскоках сальто назад із поперечини провідними параметрами опорного періоду є: вектор швидкості ОЦТ тіла й обертальний імпульс у момент припинення зв'язку з опорою, що характеризують поступальний і обертальний рух у безопорній фазі зіскоку.

Аналогічно для кожного руху людини, для будь-якої спортивної вправи можна з огляду на призначення, цільову спрямованість і очікуваний результат рухової дії знайти одну (або декілька) провідних, основних біомеханічних характеристик. Очевидно, що роль провідних елементів

рухів повинна оцінюватися за їх впливом на провідну, основну біомеханічну характеристику руху.

Для того, щоб успішно орієнтуватися в різних напрямках використання сучасних біомеханічних ергогенних засобів у спорті, необхідно знання закономірності просторового орієнтування тіла спортсмена щодо різних систем координат, а також основних причин, що викликають ті чи інші рухи тіла людини. Виявлення ролі провідних елементів рухів дозволяє тренерам і їх підопічним акцентувати увагу на вирішальних ланках руху і на цій основі домагатися підвищення результативності спортивних вправ. Саме на цій основі створюються новітні інноваційні види рухової активності.

Анкетування тренерського складу відомих мережевих спортивних залів і спортивних клубів України дозволило виявити, що сьогодні у процес фізичних тренувань, нарощення сили, мускулатури, швидкості, витривалості активно упроваджуються новітні цифрові технології, тим самим забезпечуючи інноваційність процесу рухової активності за самою сутністю цього поняття.

Наприклад, досить корисну технічну новинку розробила фінська компанія Fam Sports. Пристрій для заняття спортом розрахований на струми невеликої напруги та служить для стимуляції нервово-м'язових реакцій мозку. Прилад усього за 15 секунд дає повну оцінку стану організму. Назва даного приладу Check (рис. 1).

Рис. 1. Прилад Check для стимуляції нервово-м'язової реакції мозку

Він також дає сигнал у момент, коли тренування може нашкодити або призвести до травми. Принцип дії приладу дуже простий. Електроди кріпляться на кисть руки, далі прилад шляхом передачі малих електричних імпульсів на організм спортсмена передає електричний струм через тіло в мозок. Реакція організму на таку дію фіксується в додатку на смартфоні, а далі видається вся необхідна інформація для подальших дій. Розробники стверджують, що прилад буде корисний тим, хто займається вправами, які вимагають силу, координацію, а також швидкість. У наші дні все більшу

популярність набирають фітнес-трекери або фітнес-браслети. Виглядають вони як звичайний електронний годинник, однак виконують колосальну роботу. Виміри серцебиття, кількість витрачених калорій, дистанція ходьби й бігу, рівень споживання рідини та багато іншого входять у стандартний набір обчислень даних браслетів. Найпопулярнішими фітнес-трекерами на сьогодні є: Xiaomi MiBand 3 і Samsung GearFit 2 (Kokoulina, Simina & Tatarova, 2019).

У 2000 році австрійський лікар спортивної медицини, фізіолог Норберт Еггер запропонував унікальний тренажер, що дозволяє виконувати фізичне навантаження в умовах зниженого й підвищеного атмосферного тиску для окремих сегментів тіла. Це призводило до значного збільшення інтенсивності кровообігу в області живота й нижніх кінцівок і забезпечувало активне надходження кисню до жирової тканини. У підсумку виконання помірною навантаження призводило до зменшення жирової клітковини в місцях, де звичайними тренуваннями та дієтою позбутися жиру було надзвичайно важко. Тренажери HYPOXI представлені у вигляді капсул із велотренажером усередині, в яких моделюється режим зміни тиску й навантаження, що дозволяє активно вирішувати проблему жировідкладення на стегнах і в нижній частині живота. Ці тренажери особливо ефективні для жінок із грушоподібною статуєю, які мають проблеми з жировим відкладенням у зоні стегон. Також дана методика застосовується для профілактики захворювань вен і венозного застою, шляхом використання в ній компресійної методики, стимулюючої судини, яка прискорює відтік метаболітів, що, у свою чергу, розвантажує та підтримує кровеносні судини (рис. 2)

Рис. 2. Тренажери HYPOXI у вигляді капсул із велотренажером

Таким чином, для більш раціонального розвитку фізичних якостей людини варто використовувати сучасні цифрові технології, які ми вважаємо обов'язковою складовою інноваційної рухової активності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Спорт і фізична культура, поза всяким сумнівом, один із головних засобів виховання рухів, удосконалення їх тонкої та точної координації, розвитку необхідних людині рухових фізичних якостей. Однак, функціональність спорту набагато більш багатогранна, ніж може здатися під час поверхневого вивчення даної сфери людської активності. Поширена думка, що спорт допомагає розвиватися виключно у фізичному плані. Насправді, спорт сприяє становленню гармонійно та всебічно розвиненої особистості, яка легко адаптується в мінливих умовах життєдіяльності, що особливо актуально для сучасного світу. У процесі занять фізичною культурою та спортом загартовується воля, характер, удосконалюється вміння керувати собою, швидко та правильно орієнтуватися в різноманітних складних ситуаціях, своєчасно ухвалювати рішення, розумно ризикувати або утримуватися від ризику. Фізична культура та спорт відіграє важливу соціальну, морально-етичну, ціннісно-орієнтаційну функцію.

Інновації та інноваційна діяльність традиційно представляються як напрям науково-технічного прогресу і як процес, пов'язаний з упровадженням результатів наукових досліджень і розробок у практику. Однак, сенс і зміст поняття «інновація» щодо фізичної культури та спорту більш широкий. Сфера інновацій всеосяжна, вона не тільки охоплює практичне використання науково-технічних розробок і винаходів, але й включає зміни в продукті, процесах, маркетингу, організації. Інновація виступає в якості явного фактора зміни, як результат діяльності, втілений у новий або вдосконалений продукт, технологічні процеси, нові послуги й нові підходи до задоволення соціальних потреб. Упровадження інновацій у професійній діяльності фахівців ФКіС передбачає підвищення ефективності рухової активності різних категорій населення через використання інноваційних технологій здоров'я та фітнесу та цифрових технологій спорту та здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

- Allen, L., Nicklesen, L., & Zgonc, Y. (2008). *Prepping the brain: Easy and effective ways to get students ready for learning*. Peterborough, New Hampshire: Crystal Springs Books.
- Chesbrough, H. (2003). *Open innovation: The new imperative for creating and profiting from technology*. Boston: Harvard Business School Press.
- Comlek, O., Kitapcl, H., Celik, V., & Ozsahin, M. (2012). The effects of organizational learning capacity on firm innovative performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 41, 367-374.
- Eitzen, D. S., & Sage, G. H. (2003). *Sociology of North American sport*. Boston, MA: McGraw-Hill.
- Hana, U. (2013). Competitive advantage achievement through innovation and knowledge. *Journal of Competitiveness*, 5 (1), 82-96.

- Heath, G. W., Parra-Perez, D. C., Sarmiento, O. L., Andersen, L. B., Owen, N., & Goenka, S. et al. (2012). Evidence-based intervention in physical activity: Lessons from around the world. *Lancet*, 380 (9838), 272-281.
- Hilland, T., Ridgers, N., Stratton, G., Knowles, Z., & Fairclough, S. (2016). Origins of perceived physical education ability and worth among English adolescents. *European Physical Education Review*, 1, 16.
- Kilborn, M., Lorusso, J., & Francis, N. (2016). An analysis of Canadian physical education curricula. *European Physical Education Review*, 22 (1), 23-46.
- Kokoulina, O., Simina, T., & Tatarova S. (2019). Problem and challenges of modern sports. *Journal of Physical Education and Sport*, 19, 1, 208-213.
- Majumder, B., North, J., Mavroudis, C., Rakhit, R., & Lowdell, M.W. (2012). Improved accuracy and reproducibility of enumeration of platelet–Monocyte complexes through use of doublet-discriminator strategy. *Cytometry Part B Clinical Cytometry*, 82, 353-359.
- Pawłowska, J., Lejzerowicz, F., Esling, P., Szczuciński, W., & Zajązkowski, M. (2014). Ancient DNA sheds new light on the Svalbard foraminiferal fossil record of the last millennium. *Geobiology*, 12, 277-288.
- Stodolska, M., & Alexandris, K. (2004). The role of recreational sport in the adaptation of first generation immigrants in the United States. *Journal of Leisure Research*, 36, 379-413.
- Weiss, M., Kimmel, L., & Smith, A. (2001). Determinants of sport commitment among junior tennis players: Enjoyment as a mediating variable. *Pediatric Exercise Science*, 13, 131-144.
- West, J., & Gallagher, S. (2006). Challenges of open innovation: The paradox of firm investment in open source software. *R&D Management*, 36 (3), 319-331.
- Wicker, P., Hallmann, K., & Breuer, C. (2013). Analyzing the impact of sport infrastructure on sport participation using geo-coded data: Evidence from multi-level models. *Sport Management Review*, 16 (1), 54-67.

РЕЗЮМЕ

Атаманюк Светлана. Использование инновационных видов двигательной активности в профессиональной деятельности специалистов физической культуры и спорта.

Инновационные программы физической культуры и спорта предназначены для того, чтобы быть более всеобъемлющими, динамичными, подвижными, открытыми, чем традиционные занятия физической культурой и спортом. Это помогает выполнять физические нагрузки и производить приверженность здоровому образу жизни, осуществлять занятия физической культурой и спортом самостоятельно, научить различные слои населения двигательной деятельности, подчеркивая психологическое воздействие физических упражнений на состояние здоровья. Инновационные виды двигательной активности, воплощенные в новых программах, позволяют специалистам физической культуры и спорта развивать у подопечных различные двигательные навыки и способности работать в команде, при этом воспитанники чувствуют себя более комфортно в двигательной среде.

Ключевые слова: специалисты физической культуры и спорта, инновационные спортивные технологии, двигательная активность, технологии здоровья и фитнеса, цифровые технологии спорта и здоровья.

SUMMARY

Atamanyuk Svitlana. Use of innovative types of motor activity in professional activity of specialists of physical culture and sports.

Innovative programs of physical culture and sports are designed to be more comprehensive, dynamic, mobile, open than traditional physical culture and sports. This helps

to perform physical exercise and produce a commitment to a healthy lifestyle, exercise physical culture and sports independently, to teach different layers of the population of motor activity, emphasizing the psychological impact of physical exercises on health. Innovative types of motor activity embodied in new programs allow specialists in physical culture and sports to develop various motor skills and ability to work in a team, while pupils feel more comfortable in the motor environment.

Detecting the role of leading elements of movements allows coaches and their ward to focus on decisive movement links and on this basis to achieve an increase in the effectiveness of sports exercises. It is on this basis that the latest innovative types of motor activity are created. Thus, for a more rational development of human physical qualities, it is worth using modern digital technologies that we consider the comprehensive component of innovative motor activity.

Sports and physical culture, beyond doubt, are one of the main means of teaching movements, improving their fine and accurate coordination, developing of the necessary motor physical qualities. However, the functionality of sports is much more multifaceted than it may seem in the brief study of this sphere of human activity. It is a common view that sports help develop exclusively in physical plan. In fact, sports contribute to the formation of a harmonious and comprehensively developed personality, which is easily adapted in changing conditions of life, that is especially relevant for the modern world. In the process of physical culture and sports, the person hardens his will, character, improves the ability to manage himself, quickly and properly navigate in various complex situations, to make decisions, take risks reasonably or refrain from risks. Physical culture and sports play an important social, moral and ethical, valuable orientation function. Innovations and innovative activities are traditionally presented as a direction of scientific and technological progress and as a process are associated with introduction of results of scientific research and development in practice. However, the meaning and content of the concept of "innovation" on physical culture and sports are wider. The scope of innovation is comprehensive, it does not only cover the practical use of scientific and technical developments and inventions, but also includes changes in the product, processes, marketing, organization. Innovation acts as an explicit factor of change as a result of activity embodied in a new or advanced product, technological processes, new services and new approaches to meet social needs. Implementation of innovations in professional activities of FC&S specialists involves increasing the efficiency of motor activity of various categories of population due to the use of innovative health and fitness technology and digital sports and health technologies.

Key words: *specialists of physical culture and sports, innovative sports technologies, motor activity, health and fitness technology, digital sports and health technologies.*

УДК 373.2.016:73/75]:159.954

Наталія Данько

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-3689-6307

Ольга Васько

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-5241-0958
DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/325-338

РОЗВИТОК ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається проблема розвитку образного мислення молодших школярів засобами образотворчого мистецтва; представлено хід і результати дослідження рівнів розвитку образного мислення учнів початкових класів під час уроків образотворчого мистецтва в сучасній початковій школі; пропонуються можливі шляхи розвитку образного мислення учнів як важливої творчої здібності; називаються можливі шляхи розвитку образного мислення дітей молодшого шкільного: формування розуміння образної мови; застосування дидактичних іграшок, ігрових ситуацій, використання комплексу методів вивчення образотворчого мистецтва, методів мнемотехніки і методики правопівкульного малювання.

Ключові слова: *образне мислення, розвиток образного мислення, молодші школярі, уроки образотворчого мистецтва, мистецтво, творчість, творчі здібності, початкова школа.*

Постановка проблеми. Метою сучасної вітчизняної педагогіки є формування гармонійно розвинутої, творчої особистості. Кожна людина потребує розвинутого творчого потенціалу, сформованого творчого мислення. У ситуації інформаційного вибуху, коли постійно з'являється велика кількість інформації, сучасні учні мають навчитися швидко знаходити потрібний навчальний матеріал, запам'ятовувати важливі аспекти, творчо застосовувати набуті знання на практиці. Тому через протиріччя між доступністю великої кількості інформації та зростаючими запитамі суспільства щодо формування творчої, самостійної особистості виникла потреба усвідомлення механізму запам'ятовування, підвищення якості сприймання, усвідомлення навчального матеріалу учнями молодшого шкільного віку, розвитку їх творчих здібностей.

У зв'язку з вище зазначеним загострюється актуальність розробки та впровадження в освітній процес нових підходів і методів, спрямованих на розвиток образного мислення учнів, оскільки педагоги та психологи вважають його основною формою мислення. Відповідно, перед освітянами постає завдання більш глибокого вивчення методичних особливостей розвитку образного мислення школярів у процесі навчання. У більшості

випадків навчання зводиться в основному лише до запам'ятовування й відтворення прийомів дій. Схоластичне заучування текстів, які не розуміють та явищ, які не усвідомлюють учні, не сприяють якісній освіті. Вивчаючи велику кількість навчального матеріалу, виконуючи завдання репродуктивного характеру, учні позбавляються радості навчання, не відчують себе успішними і, як наслідок, – поступово втрачають інтерес до творчості.

Саме на уроках з дисциплін художньо-естетичного циклу відбувається творчий розвиток особистості дитини. Мистецтво, особливо образотворче, є потужним засобом розвитку творчого мислення. На уроках образотворчого мистецтва мають розвиватися загальні творчі здібності (увага, фантазія, уява, творче мислення) та спеціальні (відчуття кольору, відчуття ритму, образне мислення). Однак, під час глибокого вивчення проблеми було виявлено наступне: розвиток образного мислення дитини молодшого шкільного віку на уроках мистецтва має, як правило, поверховий характер. Учителі більшу увагу приділяють вивченню кольору, засвоєнню навичок спостереження, сприйняття художнього твору, виконання технік малювання.

Отже, існують такі протиріччя між потребами суспільства та практичним рівнем розвитку особистості школярів: між орієнтацією на творчий розвиток, високий рівень творчого мислення, який визначається гармонійною роботою обох півкуль мозку, і обмеженою кількістю навчального часу, відведеного предметам естетичного циклу; між рівнем поширення інформації та усвідомленням важливості знань про специфічну мову образотворчого мистецтва; між наявністю бажаної мети, пов'язаної з розвитком творчого мислення й відсутністю продуманої методики досягнення цієї мети.

Аналіз актуальних досліджень. Різні аспекти розвитку образного мислення розкриваються в дослідженнях П. Блонського, Л. Виготського, В. Давидова, Л. Занкова, Г. Костюка, Н. Менчинської, Г. Люблінської. Психологічні основи розвитку мислення в молодшому шкільному віці розроблені у працях О. Запорожця, Д. Ельконіна, В. Котирло, С. Кулачківської, С. Ладивір, Г. Люблінської, В. Мухіної. Питання розвитку мислення учнів в освітньому процесі відображено в роботах М. Махмутова, А. Матюшкіна, Т. Кудрявцева, І. Лернера.

У наукових працях таких видатних учених, як Г. Блонський, Л. Венгер, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, А.В Запорожець, А. Леонтьєв, В. Мухіна встановлено, що сенситивним періодом щодо розвитку образного мислення є молодший шкільний вік.

Проблема дослідження полягає в тому, щоб виявити методичні шляхи розвитку образного мислення дітей молодшого шкільного віку на уроках

образотворчого мистецтва в сучасній початковій школі. Незважаючи на те, що здійснено значну кількість теоретичних та експериментальних досліджень, розроблено оригінальні методики експериментальних досліджень образного мислення, ще й досі не визначені шляхи розвитку образного мислення молодших школярів на уроках мистецтва.

Мета статті – визначити реальний стан практичного розвитку образного мислення молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва та виявлення ефективних шляхів його розвитку.

Методи дослідження. У проведенні констатувального експерименту, що полягав у визначенні кількісного та якісного аналізу ефективності розвитку образного мислення молодших школярів, було застосовано комплекс методів: педагогічне спостереження, анкетування, інтерв'ю вчителів та батьків дітей, а також, студентів; анкетування, тестування учнів, аналіз творчих та художніх робіт учнів; педагогічний експеримент.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомою є закономірність розвитку особистості, яка відображає залежність власної активності людини та її розвитку. Завжди, спостерігаючи за успіхами учнів, ми відмічаємо, що краще та легше навчаються ті діти, які додатково займаються різними видами навчальної, творчої діяльності. Особливо це стосується учнів, які окрім шкільних занять регулярно відвідують художні гуртки та навчаються в художній, мистецькій або ж музичній школі. Такі учні не лише встигають виконувати більше завдань та опанувати великою кількістю навчальної інформації, але й є більш розвиненими, володіють кращою пам'яттю (зоровою, слуховою, тактильною), уявою, образним, просторовим мисленням. Діти, які захоплюються художньою діяльністю, мають можливість додатково займатися малюванням в різних техніках, мають краще розвинену образну пам'ять, просторове, образне мислення. Якщо розглядати питання якості освіти всіх дітей, а не лише тих, які мають можливість додатково навчатися та розвиватися, виникає необхідність пошуку методів, засобів розвитку образного мислення під час уроків у загальноосвітній школі. Тому, базуючись на впевненості про важливість розвитку образного мислення всіх учнів початкової ланки, ми намагаємося виявити можливі шляхи реалізації названої проблеми.

Розглядаючи особливості різних видів мислення, Л. Копець розрізняє мислення за генезою (наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне), за функціональним призначенням (творче, критичне), за структурою (інтуїтивне, раціональне), за використанням засобом (вербальне, образне) (Копець, 2008, с. 166). Науковець пояснює, що наочно-образне мислення є формою мислення, в основі якої лежить моделювання й уявне вирішення проблемної

ситуації. Ця форма мислення є, на його думку, наступним етапом розвитку інтелекту після наочно-дієвого мислення. У більшості випадків розрізняють мислення за використовуваними засобами – образне та вербальне. Р. Арнхейм досліджує візуальне мислення. Науковець називає даний вид формою мислення, за якої творче вирішення проблемних завдань відбувається як образне моделювання. Автор стверджує, що основою візуального мислення є наочно-дійове та наочно-образне мислення, які властиві архітекторам та дизайнерам.

Здійснюючи педагогічне дослідження, ми базувалися на визначенні основного поняття «образне мислення», яке в українському педагогічному енциклопедичному словнику визначається С. Гончаренко таким чином: «Образне мислення – конкретне мислення, яке реалізується у вигляді аналізу й поєднання образів» (Гончаренко, 2011, с. 326). Науковець зазначає, що образне мислення чітко виражене в дитячому віці.

З метою виявлення наявних рівнів образного мислення нами було здійснено педагогічний експеримент. Одним із важливих завдань уроків образотворчого мистецтва в початкових класах є розвиток образного мислення школярів. Дослідження стану розвитку образного мислення учнів початкових класів у процесі проведення уроків образотворчого мистецтва здійснювалося на базі Сумської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 5. У педагогічному експерименті брали участь учителі, учні 2 та 3 класів початкової школи та їхні батьки. Констатувальна частина експериментальної роботи здійснювалася протягом 2019-2020 рр. У проведенні констатувального експерименту, що полягав у визначенні кількісного та якісного аналізу ефективності розвитку образного мислення молодших школярів, було застосовано комплекс методів: педагогічне спостереження, анкетування, інтерв'ю вчителів та батьків дітей, а також, студентів; анкетування, тестування учнів, аналіз творчих та художніх робіт учнів; педагогічний експеримент.

На основі аналізу теоретичного аспекту даного педагогічного феномену, що досліджується, було виявлено суттєві ознаки трьох рівнів розвитку образного мислення в дітей молодшого шкільного віку. Також було з'ясовано критерії та показники визначених рівнів розвитку образного мислення. Для отримання достовірних даних було розроблено анкети, тести, проведено спостереження освітнього процесу, здійснено опитування. У ході констатувального експерименту встановлено три рівні образного мислення учнів початкових класів. Відповідно до визначених критеріїв і показників обґрунтовано суттєві ознаки достатнього, середнього та низького рівнів розвитку образного мислення молодших школярів.

Мета констатувального експерименту полягала у визначенні наявного рівня розвитку образного мислення учнів початкових класів засобами образотворчого мистецтва. Відповідно до мети були розроблені такі завдання: провести педагогічне спостереження під час уроків образотворчого мистецтва у 2 та 3 класах початкової школи; здійснити аналіз навчальної документації (навчальних програм, підручників, посібників) щодо наявності у їх змісті творчих завдань, завдань на розвиток образного мислення учнів; з'ясувати рівень обізнаності вчителів початкових класів щодо важливості та специфіки розвитку образного мислення; здійснити аналіз рівнів сформованості образного мислення учнів початкових класів.

Перший етап констатувального експерименту передбачав здійснення діагностичної розвідки для отримання фактів, що впливають на якість навчання та розвиток образного мислення учнів початкових класів. У процесі вирішення завдань була спроектована поетапна діагностика пошукового експерименту, яка містила цілу низку педагогічних мікродосліджень. Так, у процесі педагогічного спостереження під час уроків образотворчого мистецтва в 2 та 3 класах початкової школи ми відмітили, що переважна більшість учителів намагається включати в урок методи та завдання, що сприяють розвитку образного мислення, але використовують їх хаотично. Цей факт можна пояснити браком часу та великим об'ємом інформації, яку необхідно вивчити протягом уроку. Також, варто відмітити, що всі вчителі вміло мотивують дітей до художньої, творчої діяльності.

На першому етапі констатувального експерименту важливого значення набуло виявлення домінуючих пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі мистецької діяльності; було здійснено аналіз навчальної документації. У результаті аналізу виявлено, що переважна більшість змісту навчальних програм і підручників спрямована на засвоєння учнями відповідної системи знань про образотворче мистецтво, формування вмінь і навичок практичної художньої діяльності.

З метою уточнення результатів аналізу навчальної документації, на другому етапі були застосовані такі методи: інтерв'ю з учителями та бесіда з дітьми, батьками, спрямовані на виявлення причин, що гальмують забезпечення ефективності розвитку образного мислення молодших школярів. У результаті бесід із батьками учнів, більшість опитуваних (60 %) зазначали, що причинами гальмування розвитку мислення їх дітей є низький рівень інтересу, мотивації, відсутність активності. Батьки, також, одностайно повідомили, що в більшості випадків діти вдома віддають перевагу теле-інтернет засобам отримання інформації. Інші респонденти (26,7 %) відмітили, що діти

недостатньо вмотивовані для мистецької, творчої діяльності, наслідком, ймовірною причиною, на їх думку, є спрямованість навчального процесу на репродуктивну діяльність. Лише 13,3 % батьків називають причинами повільного розвитку образного мислення перевантаження дітей об'ємом навчальної інформації, обмеження кількості годин на її вивчення. Разом із тим, 20 % опитуваних підкреслили, що неможливо повноцінно займатися розвитком творчих здібностей школярів за умови переповнених класів і невмінням дорослих зацікавити учнів мистецтвом і процесом творчої діяльності взагалі.

У результаті індивідуального інтерв'ювання вчителів початкових класів більшість опитуваних (33,3 %), зазначили, що причинами недостатнього розвитку образного мислення в учнів є низька навчальна мотивація. Інші респонденти (44,4 %) вказали на відсутність інформації щодо методики розвитку образного мислення в початковій школі; відсутність методичних вказівок щодо розвитку творчих здібностей учнів, неможливість здійснення індивідуального підходу за браком часу й великим обсягом навчальних тем при ситуації переповнення класів. Також, 22,3 % учителів наголосили на протиріччі між потребами сучасного суспільства в розвиненій, творчій особистості та відсутності належних умов, які би забезпечили формування такої особистості.

Під час інтерв'ю з батьками було з'ясовано, що більшість із них мають бажання створити відповідні умови для творчого розвитку дітей, але не мають належних знань із педагогіки, психології та не володіють інформацією щодо виявлення індивідуальних задатків і здібностей дітей, правильного визначення їх особистісного шляху розвитку. Батьки чекають на педагогічну допомогу, фахову підтримку з боку вчителів щодо формування й розвитку творчих здібностей дітей. Варто відмітити, що певна частина батьків не замислюються над причинами та можливими шляхами поліпшення розвитку образного мислення та здійснення процесу творчого розвитку школярів, про що свідчить неусвідомленість сутності образного мислення, значення розвитку творчих здібностей. Отже, можемо відзначати, що майже 65 % учасників запропонованих нами бесід і проведених інтерв'ю пов'язують розвиток образного мислення із впливом зовнішніх факторів.

За результатами анкетування вчителів була з'ясована загальна картина організації та здійснення розвитку образного мислення молодших школярів. У процесі анкетування взяли участь вчителі початкових класів і вчитель образотворчого мистецтва. Анкета складалася з 5 питань. На питання «Яке місце в процесі формування особистості дитини займає образне мислення?» 100 % учителів відповіли, що образне мислення

сприяє всебічному розвитку дитини, її пізнавальним процесам та творчості. На питання «Чим є образне мислення» всі вчителі відповіли, що це набута навичка. На питання «Під час яких уроків Ви розвиваєте образне мислення учнів?» отримали такі відповіді вчителів: образотворчого мистецтва (100 %), музики (100 %), української літератури (30 %), математики (36 %). Кожен із респондентів під час різних уроків здійснює розвиток образного мислення учнів. На питання «За допомогою яких методів Ви порадили б здійснювати розвиток образного мислення?» більша частина назвали малювання ілюстрацій. Отже, більшість респондентів вважають, що розвиток образного мислення найкраще здійснювати за допомогою таких видів діяльності, як: малювання ілюстрацій та виготовлення аплікацій до музичних або літературних творів.

Відповідаючи на запитання «Навіщо розвивати образне мислення в молодших школярів?» всі вчителі відмітили, що образне мислення сприяє розвитку творчості та пам'яті. Педагоги розуміють важливість розвитку образного мислення, як основи творчості, опосередкованої пам'яті. Вони вважають також, що це буде сприяти всебічному розвитку учнів, їх світогляду, збагатить уяву, мислення учнів. Отже, більшість опитаних учителів вважає, що образне мислення та його розвиток необхідний для учнів початкових класів, оскільки це допоможе сформувати в дітей творче мислення.

Мета анкетування учнів полягала у визначенні факторів, що позитивно впливають на розвиток образного мислення, виявленні «улюблених» видів мистецької діяльності, наявності стійкого інтересу до образотворчого мистецтва. За результатами анкети 75 % учнів виявили інтерес до мистецької діяльності у вигляді виготовлення аплікацій та малювання в різних техніках. Проте, 25 % учнів не виявили інтересу до малювання. Учні зі стійким інтересом мають потребу в заняттях мистецтвом, при чому проявляють особливе зацікавлення одним або декількома видами мистецької діяльності одночасно. Найбільше учні малюють. Цей факт свідчить про природну необхідність молодших школярів у даному виді творчої діяльності. Серед улюблених уроків учні визначили: уроки малювання (53,3 %), уроки англійської мови (13,5 %), математики (36 %). Високий відсоток уроків малювання дозволив припустити, що на уроках ураховуються інтереси дітей, їх вікові особливості.

На питання в анкеті «Тобі легко вчити вірші напам'ять?» 53,3 % учнів дали стверджувальну відповідь, а 46,7 % відповіли – ні. Цей факт може свідчити про те, що недостатньо розвинена образна та зорова пам'ять. На наступне запитання «Що ти любиш малювати?» 30 % відповіли, що природу

та всі явища пов'язані з нею, а 13,3 % учнів проявляють фантазію, малюючи нереальні персонажі, неіснуючих казкових героїв; 33,3 % люблять відтворювати технічні засоби та конструкції, 23,3 % повідомили, що люблять зображати різноманітних тварин. Разом із тим, усі учні відмітили, що їм подобається дивитися мультфільми про магічних істот, перетворення, деформації предметів та явищ. Можна зробити висновок, що великий вплив на розвиток образного мислення сучасних дітей здійснюють сучасні мультфільми («Лего», «Трансформери», «Юні титани, вперед», «Гамбол і Дарвін», «Бакуган, до бою!»). Головними героями, які подобаються сучасним дітям, є: роботи, монстри, володарі світів, бакугани. Крім сучасної мультиплікації цікавими для дітей є ігри в телефонах: «Brawl Stars», «Towerconquest», «Minecraft». Усі названі образи впливають на свідомість дітей, залишаючись в образній пам'яті. Можна припустити, що в майбутньому на їх свідомість будуть впливати образи, які так активно сприймалися в дитинстві. Тому разом із кількісним показником виникає занепокоєння якістю образів, що впливають на свідомість сучасних дітей.

Варто зауважити, що відповіді учнів на питання «Про що ти любиш читати казки» не збігаються з відповіддю на питання «Які мультфільми тобі подобаються?». Для читання діти обирають книги, у яких описуються більш спокійні, реальні сюжети. Так, серед улюблених книжок є твори про позитивних героїв, з казковими, фантастичними сюжетами, описом тварин та природи. Сюжети казок, оповідань швидше збігаються із сюжетами дитячих малюнків. Це можна пояснити тим, що діти в цьому віці найкраще відтворюють улюблені предмети та явища, намагаються дослідити цікаву для них тему з різних боків.

Реалізуючи мету й завдання пошукового експерименту, здійснюючи детальний аналіз навчальної документації, систематизацію та узагальнення результатів анкетування, можемо зробити такі попередні узагальнення й висновки:

1) учителі молодших класів визначили необхідність розвитку образного мислення, що забезпечило б загальний творчий розвиток школярів;

2) більшість опитуваних учнів виявили інтерес до занять образотворчим мистецтвом;

3) діти читають, дивляться відео, активно користуються гаджетами, проте, з'ясувалося, що на їх свідомість впливає безліч негативних, агресивних образів із сучасних мультфільмів та комп'ютерних ігор, що має руйнівний характер;

4) батьки учнів схвалюють розвиток творчих здібностей дітей, але в більшості випадків не мають досвіду здійснення цього процесу, нарікають на брак власних знань.

Результати пошукового експерименту підтвердили практичну значущість досліджуваної проблеми й зумовили розробку діагностичного етапу констатувального дослідження, мета якого полягала в розробці діагностичної методики та визначенні рівнів сформованості образного мислення відповідно до критеріїв і показників досліджуваного феномену. Визначення сформованості структурних компонентів образного мислення відбувалося на основі встановлених відповідних критеріїв.

З метою підвищення рівня розвитку образного мислення молодших школярів ми намагаємося узагальнити передовий педагогічний досвід та визначити найефективніші шляхи його розвитку. Змістом уроків образотворчого мистецтва передбачено естетичне виховання таким засобом, як природа, красою природи в різні пори року. Розглядаючи картини відомих художників, ілюстрації на тему «Різні пори року», учні пізнають специфічні прикмети кожної пори, вчать бачити красу навколо себе. Під час уроків, на яких вивчається такий жанр образотворчого мистецтва, як пейзаж, у свідомості дітей складаються узагальнені образи осені, зими, весни, літа. У початкових класах школярам пропонується вивчення таких тем: «Барви осені», «Зимова казка» (1 клас); «Натюрморт», «Осіньна мелодія» (2 клас); «Образи тварин у мистецтві, казці», «Осіньна краса» (3 клас). У процесі опанування цих тем учні сприймають явища та об'єкти природи образно. Корисно під час спостереження на природі організувати милування красою навколишнього та проводити гру «Впізнай хмаринку», яка полягає в тому, що діти, дивлячись на хмаринку, намагаються побачити певний образ. Так, на небі можна помітити хмаринки, які схожі на постать людини, фігуру тварини, пташки або ще якісь образи.

Крім вивчення теми «Краса довкілля», дітям пропонується різні види портретів, на яких вони можуть спостерігати фізичну та духовну красу людини. Молодші школярі, наприклад, переглядають картини на тему материнства, слухають вірші про маму, читають оповідання, створюють малюнки. У їх свідомості з'являється узагальнений образ материнства, жіночості. Прекрасним засобом виховання та розвитку учнів є картини відомих українських художників: М. Приймаченко, К. Білокур, Т. Яблонської, С. Васильківського, І. Пимоненко. Під час перегляду репродукції неповторних картин художників у дітей складається узагальнений образ рідного краю,

України, українського народу, що є важливим не лише для творчого розвитку, але й для національного та патріотичного виховання.

Систематичні спостереження краси природи, перегляди картин художників, бесіди за картинами, малювання на узагальнені теми сприяють формуванню здатності створювати в думках певні образи. Чи відповідає створений образ реальності залежить від уміння дитини виділяти в навколишньому середовищі найголовніші ознаки предметів або явищ. Наприклад, під час вивчення в 1 класі теми «Барви осені з метою розвитку образного мислення можна використати прийом «Домалюй листок», під час якого застосовуються фарби та зібране осіннє листя. Цей прийом надає можливість укріпити в пам'яті учнів ті образи, які вони сприймали в процесі спілкування з природою. У 3 класі на уроці образотворчого мистецтва на тему «Образи тварин у казці» можна запропонувати учням дослідити образ тварин в їхніх улюблених казках, відібрати декілька улюблених героїв, визначивши їх основні характеристики. Потім можна намалювати казкового героя або тваринку, скомпонувавши основні характеристики улюблених персонажів. У результаті виконання таких творчих завдань з'явиться образ нового казкового героя, якому діти придумують ім'я.

Образне мислення залежить від життєвого досвіду школяра. Тому варто ретельно та відповідально підбирати теми уроків, мультфільми, фільми, які переглядають діти, урахувуючи вікові особливості молодших школярів. Ще одним із методів, який варто використовувати для розвитку образного мислення, є метод особистої аналогії, сутність якого полягає в тому, що дитина має представити себе на місці певного персонажу або героя. При цьому здійснюється перенесення характеристик людини, її почуттів, думок на певний предмет чи явище. Наприклад, на уроці з теми «Натюрморт» можна використати даний метод під час виконання вправи «Оживи картину». Завдання полягає в тому, що діти малюють натюрморт, який потім намагаються «оживити», тобто домалювати та надати якісь людські якості зображуваним предметам.

Також, із метою розвитку образного мислення доречно використовувати метод «Входження в картину», сутність якого полягає в тому, що учням для розгляду пропонується картина художника. Кожна дитина побачить у картині щось своє, зверне увагу на те, що їй цікаво, може уявити, що «зайшла» в цю картину, наче опинилася там і може все краще розгледіти або ж поспілкуватися з тими, хто зображений на картині. Отже, художні образи, що створюються митцями в різних видах мистецтва: літературі, музиці, живописі, скульптурі, архітектурі є чудовими засобами

розвитку образного мислення школярів. Методи мистецької освіти молодших школярів детально розкрито нами в одноіменній статті (Данько, 2019).

Розвиток образного мислення сприяє швидкому запам'ятовуванню інформації. Коли дитина яскраво уявляє собі якусь подію або предмет – це надовго залишається в її пам'яті без будь-яких зусиль. Проте, не всі дорослі та діти здатні так чітко уявляти образи та запам'ятовувати. На початку 20 століття набула популярності система «мнемоніка», яка допомагала в запам'ятовуванні будь-якої інформації. Згодом цю систему назвали мнемотехнікою. Є. Антощук вважає, що вона містить багато цікавих, але дещо складних для засвоєння прийомів (Антонщук, 2010). А. Лурія вперше поділив методики запам'ятовування на два напрями: мнемотехніку та ейдетіку. Згодом психолог І. Матюгін створив свою власну методику «Школа ейдетіки», яка сприяє розвиткові уяви, образного мислення та їхнього усвідомленого застосування. Так, опанувавши методами ейдетіки можна допомогти дітям перетворити навчання в радісний, веселий процес пізнання. На власному педагогічному досвіді ми переконалися, що застосовуючи розроблені вправи, є можливість швидко та одночасно запам'ятати багато слів, великий текст. Важливою умовою виконання таких вправ є довільне, легке уявлення слів-образів, основних образів, які є в тексті, що необхідно вивчити. Чим краще працює образне мислення учнів, тим легше та якісніше запам'ятовується новий навчальний матеріал. Відомо, що учнями легко сприймається та запам'ятовується лише та інформація, яка засвоюється легко, із задоволенням.

Крім того, практикуючи багато років, ми переконані, що узагальнені образи сприяють поглибленому вивченню основ мистецтва, які передбачені навчальною програмою. Так, узагальнений образ Олівця Малювця допомагає дітям без зусиль швидко запам'ятати всю необхідну інформацію, що стосується основ образотворчого мистецтва: специфіка мистецтва, художні професії, види та жанри образотворчого мистецтва, засоби виразності, прийоми та техніки малювання (Данько, 2005, с. 211-217). Інтерес дітей до казок, уявних подорожей налаштовує їх на сприймання навчального матеріалу про види та жанри мистецтва як подорож країною Образотворчого мистецтва, до казкового міста Живопису, де проживають художники-живописці, декоратори, або до міста Скульпторів, де знайомляться з особливостями творчої діяльності скульпторів. Узагальнений образ головного мешканця цієї мистецької країни – Олівець Малювець – допомагає чітко уявити та запам'ятати новий матеріал про даний вид мистецтва.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, під час проведення констатувального експерименту визначено три

рівні розвитку образного мислення молодших школярів: достатній, середній, низький. Достатнім рівнем сформованості образного мислення володіє незначна частина учнів (15 %). Вони характеризуються позитивним ставленням до художньої діяльності, стійким інтересом до образотворчого мистецтва, уміннями швидко опанувати нові знання й навички зображення узагальнених образів. Учні творчо вирішують навчальні завдання, виявляючи ініціативу, додатково займаються мистецтвом у позанавчальний час. Середньому рівню відповідає 55 % учнів. Молодші школярі, які досягли даного рівня, виявляють позитивне ставлення до малювання, мають достатні знання з предмету, але не завжди проявляють свою творчість, застосовуючи вже набуті знання про образотворче мистецтво, про специфіку різних технік малювання. Вони вирізняються частковим самостійним умінням застосовувати мову мистецтва за допомогою вчителя. Вони частіше із захопленням виконують завдання, які їм подобаються. Заняття образотворчим мистецтвом приваблюють дітей, але вони не мають стійких художніх переваг. Учні охоче створюють власні художні роботи, але частіше їх роботи носять репродуктивний характер.

Низький рівень продемонструвало 30 % школярів початкових класів. У цих учнів відсутнє стійке позитивне ставлення до образотворчої діяльності, недостатньо мотивації до вивчення інформації про мистецтво та до занять образотворчим мистецтвом; інтерес до різних видів художньої діяльності ще не сформовано, прояви активності мають фрагментарний характер. Учні володіють низьким рівнем знань про мистецтво, його різновиди та специфіку образотворчого мистецтва; виконують завдання лише за інструкцією вчителя.

Узагальнюючи викладений матеріал, визначили прості та ефективні шляхи розвитку образного мислення молодших школярів під час сучасних уроків образотворчого мистецтва:

1. Формувати вміння розуміти мову образотворчого мистецтва.
2. Усвідомлено вивчати художні образи, що зафіксовано в кожному мистецькому творі.
3. В освітньому процесі застосовувати дидактичні ігри, казки, дидактичні іграшки, що сприяють розвитку образного мислення молодших школярів.
4. Подавати навчальний матеріал спочатку інтегровано, в узагальненому вигляді, у формі знайомства з казковими персонажами, у формі подорожей «країною та містами» образотворчого мистецтва.

5. Використовувати методіку правопівкульного малювання Бетті Едвардс.

6. Систематично розвивати образне мислення за допомогою методів ейдетики.

7. На уроках образотворчого мистецтва застосовувати комплекс таких методів: бесіда за картиною, навіювання, «входження в картину», метод особистої аналогії, порівняння художніх образів, порівняння художніх та музичних образів, малювання музичних образів, малювання кольорового настрою, малювання портретів за допомогою ліній, «крісло автора», «оживи картину», аналіз художнього твору.

8. Уважно добирати інформацію, ментальні продукти, що споживають сучасні діти (засоби масової інформації, мультфільми, комп'ютерні ігри), слідкувати за тим, які образи впливають на їх свідомість.

9. Привчати учнів до систематичного спілкування з мистецтвом у різних його проявах (література, музика, образотворче мистецтво, декоративно-прикладне мистецтво, театр).

Розв'язання проблеми практичного розвитку образного мислення молодших школярів потребує подальшого більш детального вивчення педагогічних умов та методів, що забезпечували б якість освіти. Особливої уваги потребує методичний аспект даної проблеми, а саме: педагогічні умови, форми розвитку образного мислення учнів початкової ланки загально-освітньої школи.

ЛІТЕРАТУРА

- Антонщук, Є. В. (2010). *Знайомтесь, ваша пам'ять!* К.: Шк. світ (Antonshchuk, Ye. V. (2010). *Know your memory!* Kyiv).
- Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник*. Рівне: Волинські обереги (Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary*. Rivne).
- Данько, Н. П. (2005). Психолого-педагогічні особливості впровадження інтегрованих художньо-естетичних курсів у навчальний процес початкової школи. *Педагогічні науки. Частина друга*, 211-217 (Danko, N. P. (2005). Psychological and pedagogical features of the introduction of integrated artistic and aesthetic courses in the educational process of a primary school. *Pedagogical sciences. Part Two*, 211-217).
- Данько, Н. П., Кондратюк, С. М., Павлущенко, Н. М. (2019). Методи мистецької освіти молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 (93), 268-278 (Danko, N. P., Kondratiuk, S. M., Pavlushchenko, N. M. (2019). Methods of art education of junior schoolchildren. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 9 (93), 268-278).
- Копець, Л. В. (2008). *Психологія особистості*. К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія» (Kopets, L. V. (2008). *Personality psychology*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House).

РЕЗЮМЕ

Данько Наталия, Васько Ольга. Развитие образного мышления учащихся начальных классов на уроках изобразительного искусства.

В статье раскрывается ход и результаты педагогического исследования образного мышления детей младшего школьного возраста в процессе уроков изобразительного искусства; описаны результаты педагогического исследования и примеры практического опыта развития образного мышления учащихся начальной школы; рассматриваются возможные варианты развития образного мышления детей младшего школьного возраста: формирование понимания образного языка искусства, анализ художественных образов, использование дидактических игрушек и игровых ситуаций, комплекс методов изучения изобразительного искусства, методы мнемотехники и методику правополушарного рисования Бэтти Эдвардс.

Ключевые слова: образное мышление, развитие образного мышления, младшие школьники, уроки изобразительного искусства, искусство, творчество, творческие способности, начальная школа.

SUMMARY

Danko Nataliia, Vasko Olha. Development of primary school pupils' figurative thinking at art lessons.

The article considers the problem of developing figurative thinking in junior schoolchildren by means of fine arts; the course and results of research of the levels of figurative thinking development in primary school pupils at fine arts lessons in modern primary school are presented; the possible ways of pupils' figurative thinking development as an important creative ability are offered; the ways to develop figurative thinking of primary school children are identified, namely: forming understanding of figurative language; application of didactic toys, game situations, use of a complex of methods of fine arts teaching, methods of mnemonics and methods of right hemisphere drawing.

The aim of the article is to determine the real state of figurative thinking practical development in junior schoolchildren at art lessons and to identify effective ways of its development.

During the ascertaining experiment, which consisted in determining the quantitative and qualitative analysis of the effectiveness of figurative thinking development in primary school children, a set of methods was used: pedagogical observation, questionnaires, interviews of teachers, parents and children; questionnaires, testing of pupils, analysis of pupils' creative and artistic works; pedagogical experiment.

The effective ways of developing junior schoolchildren's figurative thinking at fine arts lessons are defined: 1) to apply didactic games, fairy tales, didactic toys; 2) to submit learning material in an integrated, generalized form, in the form of acquaintance with fairy-tale characters, in the form of travels around the "country and cities"; 3) to use the technique of right hemisphere drawing of Betty Edwards; 4) to apply systematically the methods of eidetics; 5) to use a set of methods such as conversation on the picture, suggestion, "entering the picture", the method of personal analogy, comparison of artistic images, comparison of artistic and musical images, drawing musical images, drawing color mood, drawing portraits with lines, "author's chair", "revive the picture"; 6) to involve pupils in systematic communication with art in its various manifestations (literature, music, fine arts, arts and crafts, theater).

Key words: figurative thinking, development of figurative thinking, junior schoolchildren, lessons of fine arts, art, creativity, creative abilities, primary school.

УДК[37.015.3+613.8]:[271.2:050.9](477.85),,186/191”

Сергій Дарійчук

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
ORCID ID 0000-0001-889-1293
DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/339-347

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ НА СТОРІНКАХ СУЧАСНИХ ГАЗЕТ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Задля творчого використання досвіду висвітлення фізичного виховання дітей та молоді в пресі Буковини з'ясовано фактичний стан публікацій у газетах Чернівецької області. Мета дослідження – проаналізувати статті в сучасних газетах Чернівецької області задля визначення відповідності публікацій на фізкультурно-спортивну тематику зацікавленням населення краю, для чого застосовано комплекс методів: загальнонаукові; конкретно-наукові; логіко-системний аналіз; емпіричні. Розглянуто три групи газет – районні, народознавчі та обласне учнівське видання й виокремлені основні напрями фізкультурно-спортивної тематики: результати змагань із різних видів спорту та успіхи місцевих спортсменів («Дністрові зорі», «Хотинські вісті», «Вижницькі обрії», «Учнівський вісник Буковини»); популяризація фізичної активності та здорового способу життя («Голос краю», «Сокиряни. Сім днів», «Хотинські вісті», «Економічно-благочестивий вісник», «Доброго здоров'я!» та «Добрый порадник»).

Ключові слова: Буковина, газета, діти, здоровий спосіб життя, тематика, фізичне виховання, школярі.

Постановка проблеми. На часі є потреба переосмислення сутності й вагомості презентації аспектів фізичного виховання і спорту в сучасних засобах масової інформації, модернізації впливу преси на дітей та молодь відповідно до сучасних викликів, розробки й апробації системного, ретельно вивіреного, науково обґрунтованого і довготермінового плану дій, результати якого стануть відчутні в перспективі. Задля творчого використання досвіду висвітлення фізичного виховання дітей та молоді в українській пресі Буковини (другої половини ХІХ – початку ХХ ст.) і презентації рекомендацій щодо систематичності, тематичності та змістовності матеріалів на визначену тему в сучасних засобах масової інформації необхідно з'ясувати фактичний стан наявності та якості таких публікацій у газетах та періодичних друкованих виданнях Чернівецької області.

Аналіз актуальних досліджень. Генеза висвітлення проблем фізичного виховання в засобах масової інформації як повноцінної складової системи пропаганди, становлення преси як ефективного інструменту вирішення завдань розвитку галузі фізичної культури і спорту, фізичного виховання розглянути низкою науковців (А. Гусев, С. Кость, Ю. Сазонова, І. Свістельник) (Гусев, 2016; Сазонова, 2017; Свінціцький,

2013; Тумак, 2012). Популяризації фізичного виховання в контексті діяльності громадських товариств, зокрема студентських та фізкультурно-спортивних, присвячені роботи М. Кожокар, Ю. Тумак (Кожокар, 2018; Тумак, 2012), впливу преси на громадське усвідомлення потреби фізичної активності – Н. Гнесь, Т. Завгородньої, І. Стражнікової, О. Цибанюк (Гнесь, 2007; Завгородня та Стражнікова, 2016; Цибанюк, 2008).

Мета дослідження – проаналізувати статті в сучасних газетах Чернівецької області задля визначення відповідності публікацій на фізкультурно-спортивну тематику зацікавленням населення краю.

Методи дослідження. Для досягнення мети та реалізації поставлених завдань застосовано комплекс методів: *загальнонаукових* (аналіз, синтез, абстрагування та конкретизація, систематизація, класифікація, періодизація, узагальнення й інтерпретація); *конкретно-наукових*: метод *термінологічного аналізу* (сприяв актуалізації сутності базових понять та встановленню їхнього системного підпорядкування); *логіко-системний аналіз* значного масиву нормативних актів, наукових публікацій (було застосовано задля виявлення й систематизації фактологічного матеріалу); *історико-системний метод* (використано для створення цілісної картини висвітлення проблем фізичного виховання дітей та молоді на сторінках преси краю); емпіричні.

Виклад основного матеріалу. Задля аналізу відповідності публікацій на фізкультурно-спортивну тематику зацікавленням населення краю ми проаналізували назви, вихідні данні та зміст видань Чернівецької області, інформацію про які нами знайдено на сайті <http://www.ukrbook.net/> (*Газети, журнали. Чернівецька область*).

Із загального числа ми виокремили низку видань, які апіорі не розглядали проблеми фізичного виховання підростаючого покоління («На варті закону» і «На варті закону. Глибока»; «Meleag natal (Рідний край)», «Новий день» («Monitorul de Hliboca»), «Gazeta Polska Bukowiny» «Хесед Шушана») тощо. Науково-популярна газета «Медична фізика, техніка та інформатика», що видається без чіткої періодичності, і є спільним проектом кафедри біологічної фізики та медичної інформатики Буковинського державного медичного університету та кафедри медичної фізики діагностичного та лікувального обладнання Тернопільського державного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського. Метою газети стало висвітлення новітньої інформації в таких наукових напрямках, як медична та біологічна фізика, медична техніка та апаратура, медична інформатика та біостатистика, та обмін досвідом наукової роботи між

вищими навчальними закладами України (*Веб-сайт*). Видання рекламного або чітко визначеного інформаційного характеру – «Ріо-Чернівці», газета приватних оголошень; «Ва-Банк», «Від і до», ділове видавництво Буковини та «Телетиждень» (програма телебачення, анонси та гороскоп, оголошення та реклама), нами не аналізувались.

Крім того, певна кількість ЗМІ Чернівецької області на даному етапі або припинили свою діяльність, або знаходяться в стані реорганізації (газета «Рідний край» м. Сторожинець) (Редакція газети Рідний край).

Отже, всього серед засобів масової інформації сучасної Буковини нами вибрано 21 одиниці газет та друківаних видань. З метою визначення відповідності публікацій на фізкультурно-спортивну тематику запитам населення краю розглянемо три групи засобів масової інформації – районні газети; народознавчі видання та обласну учнівську газету.

Окремої уваги заслуговують видання, редакція та основний читач яких знаходиться не тільки в обласному центрі, а й у районах Чернівецької області. Це «Вижницькі обрії» (м. Вижниця), «Голос краю» (м. Заставна), «Дністрові зорі», «Сокиряни. Сім днів» (м. Сокирянщини), «Карпати» (сmt. Путила), «Наша газета» (м. Новодністровськ), «Новий день» (сmt. Глибока), «Рідне слово» (сmt. Кельменці), «Рідний край» (м. Сторожинець), «Хотинські вісті» (м. Хотин) та інші.

Характерними рисами цих видань визначаємо тривалий час існування із певною кількістю змін назви – газета «Вижницькі обрії» була заснована 1945 року як районна газета із назвою «Верховина», згодом змінила назву на «Радянська Верховина» («Дністрові зорі» 1965 р.; «Карпати» 1941 р.); значний об'єм цих видань – 8-12 сторінок, спричинений політикою редакції: тут знаходять постійне місце матеріали про діяльність державної, обласної і районної влади, досягнення краю в галузі освіти, культури, медицини, боротьби з наслідками надзвичайних ситуацій, соціально-економічного розвитку Буковини й регіонів зокрема, нариси і зарисовки про людей, які є гордістю краю, природоохоронна тематика тощо. Це справжні «літописи краю», де кожна подія знаходила і знаходить своє місце в газеті, і тому легко простежується життя району, що радувало й турбувало людей у той чи інший період. Саме тому впливовість цих ЗМІ не можливо не визнавати (*Газета «Вижницькі обрії»; Дністрові зорі. Засоби масової інформації Чернівецької області; Редакція газети Рідний край*).

Аналіз матеріалів, надруківаних на сторінках таких видань (див. табл. 1), дозволив виокремити основні напрями фізкультурно-спортивної тематики та констатувати, що значна кількість статей присвячена:

результатам змагань із різних видів спорту (футбол, легка атлетика, боротьба, волейбол, туризм тощо) регіонального, всеукраїнського та міжнародного рівнів та успіхам місцевих спортсменів («Дністрові зорі», «Хотинські вісті», «Вижницькі обрії»); історії спортивного руху та/або спогадам відомих місцевих тренерів («Карпати»); проблемам популяризації фізичної активності та здорового способу життя («Голос краю», «Сокиряни. Сім днів», «Наша газета», «Новий день», «Хотинські вісті»).

Ще однією особливістю таких статей стало виокремлення та активне «розкручування» одного чи групи видів спорту, що популярні в тому чи іншому населеному пункті Чернівецької області: м. Хотин – гандбол та боротьба; м. Сторожинець – волейбол, легка атлетика; м. Новоселиця – боротьба, волейбол; м. Заставна – футбол, вільна боротьба, жіночий гандбол; м. Новодністровськ – гребля, футзал, баскетбол тощо. Популярність же певного виду пов'язана із наявністю дитячо-юнацької спортивної школи або спортивного клубу та тренерсько-викладацького складу в населеному пункті, історичних традицій регіону та сформованої матеріально-технічної бази – стадіону, спортивного залу та майданчиків тощо. Але рубрики «Фізична культура і спорт», «Краса тіла» або «Здоров'я» в цих виданнях або об'єднані в загальній «Спорт», або не є постійними, а скоріше епізодичними.

Таблиця 1

Перелік матеріалів щодо проблем фізичного виховання населення краю, зокрема дітей та молоді, на сторінках районних газет Чернівецької області

	Назва та вихідні дані видання	Автор, назва публікації, коротка анотація
1.	Карпати. 10 грудня 2020	Чемпіонат світу з футболу 1966. Сторінки історії
2.	Вижницькі обрії. 2004. 10 вересня (№ 37). С. 6	Фізичне виховання учнів – пріоритет освіти
3.	Вижницькі обрії. 2004. 24 вересня (№ 39). С. 5	Вижниччина приваблює туристів
4.	Вижницькі обрії. 2005. 8 квітня (№ 15). С. 2	«Зеленому туризму» – зелене світло
5.	Вижницькі обрії. 2006. 14 квітня (№ 16). С. 5	Мельничук Л. Змагаються бюджетники. Спартакіада серед працівників бюджетних установ та організацій у Вижниці
6.	Вижницькі обрії. 2006. 12 травня (№ 20). С. 6	Мельничук Л. Досвід і молодість. Про зональні змагання першості Чернівецької області з шахів серед ветеранів і молоді на призи М. Пилипенка
7.	Буковинський вісник. 2004. 4 червня (№2). С.19.	Мельничук Л. З династії борців. Про майстра спорту вільної боротьби з Вижниці Ф. Фока

8.	Хотинські вісті. 14 січня 2020. С. 4	М. Шевчук. Футзальні змагання
9.	Хотинські вісті. 29 січня 2020. С. 4	Історії людей, які вражають і надихають. Про складний шлях спортсменів В. Берника та І. Подрі до звання «Майсет спорту України»
10.	Голос краю. 19 вересня 2016. С. 4	Ткач У. Олімпійський тиждень – у Заставнівській гімназії
11.	Голос краю. 26 вересня 2015. С. 3	Мельниченко Н. Відбулася спартакіада «Сила духу» В програму спартакіади серед інвалідів праці, в якій брали участь спортсмени з Заставнинщини, входили армспорт, бомбаскет, гирьовий спорт, дартс, теніс і шахи
12.	Новий день. 03.02.2020. С. 4	Мешканець селища Глибока Андрій Челеняк отримав виклик у збірну України з волейболу U17

Ще однією специфічною групою засобів масової інформації сучасної Буковини, що у своєму змісті розглядають проблеми фізичного виховання дітей та молоді виокремлюємо «Економічно-благочестивий вісник. Народознавча газета Гарафіни Маковій», газети «Доброго здоров'я!» та «Добрий порадник». Фізичне виховання підростаючого покоління – загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь і зміцнення здоров'я розглядаються в цих виданнях крізь призму народних звичаїв, обрядів у повсякденному житті як засіб збереження української ідентичності. Опубліковані матеріали стверджували про необхідність виховання етнічної своєрідності через естетику рухів, загартування та гігієнічні навички; формування моральних цінностей та «здорової» ментальності: «Обман, підлість, брехня, що шкодить нам і нашим нащадкам», «Вправи та ігри для тіла і духу», «Плітки, покару отримує не той, хто складає, а хто сприймає і розносить», «Нетверезий спосіб життя», «Куриво, наркоманія» (Економічно-благочестивий вісник Гарафіни Маковій); «Спорт чи фізкультура», «Правила загартування» («Доброго здоров'я!»). Але ігрова діяльність дітей та молоді в цих виданнях пов'язується з постійною трансформацією обрядових дійств, лише як складова, зокрема звичаїв українського весілля або хрестин, святкування «Зелених свят» або «Івана Купала» (Маковій, 2019а; 2019б; 2019в).

Ще одним специфічним ЗМІ Чернівецької області визначаємо «Учнівський вісник Буковини» – обласну газету для школярів, що в державних звітних документах фіксується як «друкований». Проте, нами знайдено лише її електронну версію. За задумом, ця газета об'єднує всіх школярів регіону, тут кожен учень може публікувати власні статті, твори,

інтерв'ю, представляти проєкти тощо. Серед рубрик вісника, а їх 15 (серед яких «Шкільне життя», «Учнівська еліта», «Моя позиція», «Відомі постаті», «Творимо майбутнє», «Екологія», «ЗНО», «Олімпіади» тощо), ми знаходимо «Здоровий спосіб життя». Саме ця рубрика об'єднала всі матеріали на загальну тему «Фізичне виховання дітей та молоді. Спорт та здоровий стиль життя». Аналіз змісту статей дозволив нам розділити їх на три великі загальні тематичні напрями: успіхи спортсменів Чернівецької області на змаганнях (Волейболістки Чернівецької обласної ДЮСШ братимуть участь в Чемпіонаті України з волейболу «Дитяча ліга» у Полтаві; 12 нагород вибороли вихованці обласної ДЮСШ на відкритому чемпіонаті з вільної боротьби; Нові успіхи чернівецьких борчинь Соломії та Марії Винник на всеукраїнському турнірі з вільної боротьби; волейболістки Чернівецької обласної ДЮСШ кращі в області! Подвійне срібло тенісистів Чернівецького професійного ліцею сфери послуг; Нові успіхи борців Чернівецької обласної ДЮСШ; Завершився національний юнацький турнір з тенісу на призи зимових канікул); аспекти організації оздоровчих та фізкультурно-масових заходів у закладах освіти регіону (Вихованці Борівського ЗНЗ пропагують здоровий спосіб життя; У Лужанському ЗНЗ I-II ступенів імені В. Орелецького проведено тиждень за здоровий спосіб життя та безпеки дорожнього руху; Чудейська ЗОШ I-II ступенів №3: здоров'я важливе! В Брусницький ЗНЗ провели брейн-ринг, анкетування, конкурси на кращі ребуси, трансляції фільмів; Олімпійський тиждень у Вікнянській школі; У Сокирянському вищому професійному училищі пропагують здоровий спосіб життя); особливості здорового харчування дітей шкільного віку (Яким повинен бути сніданок школяра? Обід школяра у різних країнах світу! Бери участь у опитуванні; Стали відомі результати анонімного тестування серед буковинських учнів «Сніданок школяра») (*Учнівський вісник Буковини*).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, увага сучасних школярів регіону прикута до трьох потужних напрямів: розвитку певних видів спорту – боротьба, волейбол та теніс та результатів їх однолітків у змаганнях всеукраїнського рівня, проблемі організації у стінах школи якісного та здорового харчування й публікацій певного «звітнього» характеру про проведені заходи в школах Чернівецької області. Жодної об'яви про спортивні гуртки та секції із запрошенням на тренування від тренерів та вчителів, анонсу фізкультурно-спортивного заходу для дітей та молоді; статті про необхідність та користь занять фізичною культурою і спортом або нових, сучасних видів фізичної активності нами не знайдено. Крім того, популярність електронної газети серед школярів регіону досить низька, про що свідчить

відвідуваність сайту – 14 переглядів за тиждень; і ці перегляди здебільшого стосувались ЗНО або Олімпіад школярів.

ЛІТЕРАТУРА

- Газета «Вижницькі обрії» веб-сайт. Режим доступу: <http://vnrda.gov.ua/index.php/komunalni-zmi-rayonu/215-raionna-hazeta-vyzhnytski-obrii>. (Newspaper "Vyzhnytskyi Horizons" website. Retrieved from: <http://vnrda.gov.ua/index.php/komunalni-zmi-rayonu/215-raionna-hazeta-vyzhnytski-obrii>).
- Газети, журнали. Чернівецька область. Веб-сайт. Режим доступу: [http://www.ukrbook.net/DZMI obl 2/Cherniv obl/Cherniv.htm](http://www.ukrbook.net/DZMI_obl_2/Cherniv_obl/Cherniv.htm) (Дата звернення 26.11.2020). (Newspapers, magazines. Chernivtsi region. Website Retrieved from: [http://www.ukrbook.net/DZMI obl 2/Cherniv obl/Cherniv.htm](http://www.ukrbook.net/DZMI obl_2/Cherniv obl/Cherniv.htm)).
- Гнесь, Н. А. (2007). Становлення і розвиток фізичного виховання учнів народних школах Буковини (1869-1918) (автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01). Івано-Франківськ (Hnes, N. A. (2007). *Formation and development of physical education of students of public schools of Bukovina (1869-1918)*. (PhD thesis abstract). Ivano-Frankivsk).
- Гусев, А. В. (2016). Історія та функціонально-типологічні особливості спортивної медіакомунікації. Дніпропетровськ (Husev, A. V. (2016). *History and functional-typological features of sports media communication*. Dnipropetrovsk).
- Дністрові зорі. Засоби масової інформації Чернівецької області (1996). Чернівці (Dniester stars. Mass media of Chernivtsi region (1996). Chernivtsi).
- Завгородня, Т. К., Стражнікова, І. В. (2016) Стан дослідженості ролі громадських організацій Західного регіону України у розвитку теорії і практики виховання. *Особистість, суспільство, політика: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф., Люблін, Ч. 2*, (сс. 36-38) (Zavhorodnia, T. K., Strazhnikova, I. V. (2016). The state of research on the role of public organizations in the Western region of Ukraine in the development of theory and practice of education. *Personality, society, politics: mater. III International. scientific-practical conf., Lublin, Part 2*, (pp. 36-38).
- Кожокар, М. (2018). Історичні традиції виховання фізичної культури і здорового способу життя у часописах Буковини (друга половина XIX – початок XX століття). *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент*, 13, 110-119 (Kozhokar, M. (2018). Historical traditions of education of physical culture and healthy lifestyle in magazines of Bukovina (second half of the XIX – early XX century). *Art education: content, technology, management*, 13, 110-111).
- Кость, С. (2008). Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини XX ст.: структура, проблематика). Книга перша. Львів. (Kost, S. (2008). *History of Ukrainian journalism (Western Ukrainian press of the first half of the XX century: structure, issues. Book one*. Lviv).
- Маковій, Г. (2019а). Вправи та ігри для тіла і духу. *Економічно-благочестивий вісник*, 3, 3-4 (Makovii, H. (2019a). Exercises and games for body and spirit. *Economic and pious newsletter*, 3, 3-4).
- Маковій, Г. (2019б). Куриво, наркоманія. *Економічно-благочестивий вісник*, 3, (Makovii, H. (2019b). Smoking, drug addiction. *Economic and pious newsletter*, 3, 3-4).
- Маковій, Г. (2019в). Не тверезий спосіб життя. *Економічно-благочестивий вісник*, 2 (Makovii, H. (2019). Not a sober lifestyle. *Economic and pious newsletter*, 2).
- Редакція газети Рідний край. Веб-сайт. Режим доступу: <https://5140.org/company/255705-redakciya-gazeti-ridnij-kraj> (Editorial office of

the newspaper Native land. Website. Retrieved from: <https://5140.org/company/255705-redakczija-gazeti-ridnij-kraj>).

- Сазонова, Ю. О. (2017). Зародження та формування київської спортивної преси (кінець XIX – 1917 р.). *Вісник ХДАК*, 50, 263-274 (Sazonova, Yu. O. (2017). Origin and formation of the Kyiv sports press (late XIX – 1917). *Bulletin of the KhSAC*, 50, 263-274).
- Свінціцький, А. (2013). Здоров'я населення як важливого чиннику державотворення та національної безпеки. *Практикуючий лікар*, 2, 7-13 (Svintsitskyi, A. (2013). Public health as an important factor in state formation and national security. *Practitioner*, 2, 7-13).
- Свістельник, І. (2010). *Книговидання та періодична преса у галузі фізичної культури і спорту*. К.: Кондор (Svistelnyk, I. (2010). *Book publishing and periodical press in the field of physical culture and sports*. K.: Condor).
- Тумак, Ю. І. (2012). Проблеми діяльності фізкультурно-спортивних товариств на сторінках преси Буковини австро-угорського періоду. *Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Педагогіка. Соціальна робота*, 25, 211-212 (Tumak, Yu. I. (2012). Problems of activity of physical culture and sports societies on the pages of the press of Bukovina of the Austro-Hungarian period. *Science. Bulletin of Uzhhorod. nat. un-tu. Pedagogy. Social work*, 25, 211-212).
- Учнівський вісник Буковини. Веб-сайт.* Режим доступу: <https://school-life.cv.ua/category/tvorymo-majbutnye-razom/zdorovyj-sposib-zhyttya/page/3/> (*Student bulletin of Bukovyna. Website.* Retrieved from: <https://school-life.cv.ua/category/tvorymo-majbutnye-razom/zdorovyj-sposib-zhyttya/page/3/>).
- Цибанюк, О. О. (2008). *Управління системою фізичного виховання школярів на Буковині (друга половина XIX – початок XX століття)* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01). Івано-Франківськ (Tsybaniuk, O. O. (2008). *Management of the system of physical education of schoolchildren in Bukovyna (second half of the XIX – beginning of the XX century)* (PhD thesis abstract). Ivano-Frankivsk).
- Веб-сайт (Website).* Retrieved from: https://www.bsmu.edu.ua/actual_events/4906-gazeta-medychna-fizyka-tehnika-informatyka/.

РЕЗЮМЕ

Дарийчук Сергей. Физическое воспитание детей и молодежи на страницах современных газет Черновицкой области.

Для творческого использования опыта освещения физического воспитания детей и молодежи в прессе Буковины выяснено фактическое состояние публикаций в газетах Черновицкой области. Цель исследования – проанализировать статьи в современных газетах Черновицкой области для определения соответствия публикаций на физкультурно-спортивную тематику интересам населения края, для чего применен комплекс методов: общенаучные; конкретно-научные; логико-системный анализ; эмпирические. Рассмотрены три группы газет – районные, народоведческие и областное ученическое издание и выделены основные направления физкультурно-спортивной тематики: результаты соревнований по различным видам спорта и успехи местных спортсменов («Днестровские зори», «Хотинские вести», «Вижницкие горизонты», «Ученический вестник Буковины»); популяризация физической активности и здорового образа жизни («Голос края», «Сокиряны. Семь дней», «Хотинские вести», «Экономически-благочестивый вестник», «Здравствуйте!» и «Добрый советчик»).

Ключевые слова: Буковина, газета, дети, здоровый образ жизни, тематика, физическое воспитание, школьники.

SUMMARY

Dariychuk Sergiy. Physical education of children and youth on the pages of modern newspapers of Chernivtsi region.

In order to creatively use the experience of covering physical education of children and youth in the Ukrainian press of Bukovyna (second half of the XIX – early XX centuries) the recommendations on systematic, thematic and content of materials on a particular topic in modern media quality of such publications in newspapers and periodicals of Chernivtsi region should be given. The purpose of the study is to analyze articles in modern newspapers of Chernivtsi region to determine the relevance of publications on physical culture and sports to the interests of the population of the region, for which a set of methods was used: general scientific; specific scientific; logical-systemic analysis; empirical. In order to determine the compliance of publications on physical culture and sports to the needs of the population of the region, three groups of newspapers were considered – district; ethnographic and regional student publications. The main directions of physical culture and sports topics of district newspapers are highlighted: results of competitions in various sports (football, athletics, wrestling, volleyball, tourism, etc.) of regional, national and international levels and successes of local athletes (“Dniester Stars”, “Khotyn News”, “Vyzhnytsky horizons”); history of sports movement (“Carpathians”); problems of popularization of physical activity and healthy lifestyle (“Voice of the Land”, “Sokyriany. Seven Days”, “Nasha Gazeta” (Our Newspaper), “Khotyn News”). Ethnographic “Economic and pious bulletin of Garafina Makova”, the newspaper “Good health!” and “Good mentor” physical education of the younger generation – hardening of the body, formation of vital motor skills and abilities and health promotion, are considered through the prism of folk customs, rituals in everyday life. Among the 15 sections of the “Student Bulletin of Bukovyna” we find “Healthy Lifestyle”, which combines materials that we have divided into three major common thematic areas: the success of athletes in the Chernivtsi region at competitions; aspects of the organization of health and physical culture and mass events in education institutions of the region; features of healthy nutrition of school-age children.

Key words: Bukovyna, newspaper, children, healthy lifestyle, topics, physical education, schoolchildren.

УДК 373. 015.31:613(043.5)

Світлана Замрозович-Шадріна

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
Імені Василя Стефаника»

ORCID ID 0000-0003-0138-3587

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/347-355

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ У ВІТЧИЗНЯНОМУ І ЗАРУБІЖНОМУ ДОСВІДІ

Метою статті є висвітлення окремих теоретико-прикладних аспектів формування культури здоров'я особистості у вітчизняному й зарубіжному досвіді. Для досягнення визначеної мети було використано такі методи дослідження: теоретичний аналіз педагогічної, філософської, психологічної літератури, нормативних документів, матеріали періодичних видань із теми дослідження. Актуалізовано необхідність вивчення проблем, пов'язаних із процесом формування культури здоров'я особистості як універсального загальнолюдського концепту. Узагальнено, що формування культури здоров'я є важливою складовою міжгалузевих

досліджень і багатогранно представлено в науковому дискурсі. У теоретичній площині, відповідно до поставленої мети, проаналізовано наукові позиції щодо дефініції поняття «культура здоров'я» у вітчизняному й зарубіжному досвіді, схарактеризовано концепції культури здоров'я, змістовно представлені в російській науковій думці. У площині прикладної складової наведено приклади успішних практик міжнародного проекту «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю» та громадської організації Дитячий фонд «Здоров'я через освіту».

Ключові слова: концепції культури здоров'я, здоров'я особистості, вітчизняний, зарубіжний, досвід, школи сприяння здоров'ю, формування.

Постановка проблеми. Одним із важливих пріоритетів сучасності в умовах інтенсивних змін соціокультурного простору суспільства XXI століття, спричинених усесвітньою пандемією та боротьбою з ковідною інфекцією, що не можуть не позначитися на здоров'ї та цілісній життєвій концепції людини, є вивчення проблем, пов'язаних із процесом формування культури здоров'я особистості. Відтак, проблема здоров'я людини сьогодні розглядається світовою спільнотою як одна із глобальних, життєво важливих, що відповідно визначає нові вимоги до розвитку охорони здоров'я, процесу формування культури здоров'я особистості як універсального загальнолюдського концепту.

На державному рівні визначено концептуальні орієнтири здоров'язбережувальної діяльності, зокрема такими нормативними документами, як: концепція розвитку охорони здоров'я населення України (2001 р.); концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді (2004 р.); концепція наукового забезпечення розвитку охорони здоров'я України у 2012 році (2008 р.); загальнодержавна програма «Здоров'я 2020: український вимір» (2011 р.); Національна парадигма сталого розвитку України (2012 р.); Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2012 р.); концепція проекту загальнодержавної цільової соціальної програми «Формування здорового способу життя молоді України» на 2013–2017 роки (2013 р.); Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (2016) тощо.

Глобальна стратегія здоров'я для всіх до 2000 року (World Health Organization, 1981), «Європейська політика та стратегії для 21 століття «Здоров'я – 2020» (World Health Organization. Regional office for Europe, 2013) декларують значущість проблеми збереження здоров'я, застосування здоров'язбережувальних технологій, які сприяють розвитку ціннісного ставлення до власного здоров'я людини.

Отже, у площині вищевикладеного є правомірним твердження, що здоров'язбережувальна парадигма особистісно орієнтованої освіти

виводить на перший план формування особистості людини, «здатної виступити в якості регулятора та творця свого здоров'я» (Вульфович, 2002).

Аналіз актуальних досліджень. Формування культури здоров'я є важливою складовою міжгалузевих досліджень і багатогранно представлено в науковому дискурсі. Так, теоретико-методологічні засади означеної проблеми презентовані в дослідженнях філософів і соціологів (Ю. Лісіцин, Л. Сущенко та ін.); психологів (С. Бондаренко, В. Ясвін та ін.), педагогів (О. Дубогай, Н. Новікова та ін.).

Питання здоров'я, культури здоров'я, формування навичок здорового способу життя ґрунтовно розроблено у працях вітчизняних (О. Вакуленко, В. Горащука, О. Дубогай, В. Оржеховської, С. Страшка. Т. Федорченко та ін.) та зарубіжних учених (О. Ахмердова, Ю. Драгнев та ін.).

Метою статті є висвітлення окремих теоретико-прикладних аспектів формування культури здоров'я особистості у вітчизняному й зарубіжному досвіді.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети було використано такі методи дослідження: теоретичний аналіз педагогічної, філософської, психологічної літератури, нормативних документів, матеріали періодичних видань із теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Турбота про здоров'я та його зміцнення є природною потребою культурної людини. На сьогодні, як стверджують провідні фахівці медичної валеології (Апанасенко, 2000), щоб бути здоровим, здорового способу життя вже недостатньо. Здоровий спосіб життя як ефективний засіб збереження та зміцнення здоров'я повинен трансформуватись у більш високий якісний рівень – культуру здоров'я.

Передусім, звертаємо увагу на те, що науковці мають різні думки щодо трактування поняття «культура здоров'я», але традиційно вона розглядається як певна частина загальної культури індивіда, пов'язана з його особистісним ставленням до власного здоров'язбереження, веденням здорового способу життя та профілактикою хвороб. Саме тому вважаємо доцільним у теоретичній площині, відповідно до поставленої мети, проаналізувати наукові позиції щодо дефініції поняття «культура здоров'я» у вітчизняному й зарубіжному досвіді.

Так, С. Горбушиною пропонується культуру здоров'я дефініціювати як «історично закріплену людством програму організації безпечної життєдіяльності й наступності виховання здорового покоління, що містить у собі безліч смислів і значень здорового способу життя, в діалозі з якими людина самоорганізовує власну діяльність, поведінку та спілкування в

руслі безпеки життя, охорони та зміцнення здоров'я» (Горбушина, 2005, с. 47). За такого дефініціювання нам видається цілком очевидним взаємозв'язок понять «культура – діяльність».

З. Количева аналізує «культуру здоров'я» із соціальної позиції, як складову цілісної культури індивіда, що визначає процес успішної соціалізації та її самоствердження в суспільстві. При цьому культура здоров'я спрямована на формування світогляду індивіда й особливостей його мислення, рефлексію та емпатію, вміння самоаналізувати й оцінювати інших, поняття особливостей ведення здорового способу життя та грамотного застосування рекреаційно-оздоровчих технологій у повсякденному житті (Валеология человека, 1997, с. 119).

Культуру здоров'я, на думку М. Голікова (Голиков, 2002), варто розглядати як відповідальне ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих, прагнення не тільки зберегти природний потенціал, але й примножити його за допомогою вольових якостей, спрямованих на творення свого організму, гармонії самим із собою та навколишнім світом, спроможності створювати душевну рівновагу в себе й оточуючих, здатності сприймати та творити прекрасне навколо себе.

У наукових розвідках вітчизняного науковця В. Горашука культура здоров'я розглядається як важливий компонент загальної культури людини, зумовлений матеріальним і духовним середовищем життєдіяльності суспільства, що виражається в системі цінностей, знань, потреб, умінь і навичок людини з формування, збереження та зміцнення її здоров'я (Горашук, 2003).

Конструктивним нам видається дефініціювання В. Оржеховською поняття «культура здоров'я» як невід'ємної складової загальної культури особистості, що забезпечує певний рівень знань, умінь, навичок із питань формування, відтворення, зміцнення здоров'я й характеризується високим рівнем культури поведінки стосовно власного здоров'я та здоров'я оточуючих (Оржеховська, 2006).

За узагальненнями О. Диканової (Диканова, 2004), дослідженню феномену «культура здоров'я» особистості приділяється серйозна увага, і за останнє десятиліття в російському науковому дискурсі створені концепції культури здоров'я (Е. Вайнер, В. Колбанов, Л. Татарнікова, І. Глинянова, Є. Шульгін, С. Лебедченко, М. Мариніна). Так, Е. Вайнер культуру здоров'я характеризує як усвідомлення людиною цінності здоров'я в низці життєвих пріоритетів, що визначають її бережне ставлення до свого здоров'я та до здоров'я навколишніх людей (Вайнер, 2001, с.64).

При цьому відзначається, що для досягнення цього людина має, передусім, стати носієм ідеї здоров'я як провідного життєвого пріоритету. Відтак, якщо цінність здоров'я є домінуючою, людина буде боротися зі шкідливими звичками, намагатиметься вести здоровий спосіб життя.

За визначенням Л. Татарнікової, культуру здоров'я слід розуміти як присвоєння на особистісному рівні концепцій здоров'я в різних доктринах і дотримання індивідуальної програми здоров'я (Татарнікова, 1999, с. 21). Аналогічної думки у визначенні культури здоров'я дотримуються Г. Храмова та Л. Мещерякова (Храмова, Мещерякова, 2000), трактуючи цей феномен як частину загальної культури, як присвоєння на суб'єктивному рівні концепції здоров'я, що становить особистісну програму розвитку кожної людини.

Оригінальною нам видається інша концепція культури здоров'я, що ґрунтується на таких положеннях: від здоров'ятворчо обґрунтованого психічного й фізичного саморозвитку через наукове розуміння сутності здоров'я та самопізнання до культури здоров'я, здорового способу життя та соматичного здоров'я (Зайцев, 1994).

Заслуговує на увагу третій підхід до розуміння сутності культури здоров'я, запропонований В. Колбановим і Т. Берсенєвою (Колбанов, Берсенєва, 1995), де під культурою здоров'я розуміється динамічний стереотип поведінки, що сприяє здоровому способу життя й визначає дбайливе ставлення до здоров'я оточуючих людей. Суттєвим для нас є резюме авторів, що у процесі формування культури здоров'я особистості необхідно враховувати принципи гуманізації, науковості, культуродоцільності.

За концепцією І. Глинянової (Глинянова, 1998), культура здоров'я засвідчує наявність сформованої власної програми самовдосконалення та здорового способу життя, практичну реалізацію такої програми як результат творчої інтерпретації й індивідуально зумовленого засвоєння на особистісному рівні певних (і прийнятних для даного індивіда) концепцій і доктрин здоров'я, здорової людини та здорового способу життя, необхідних для гармонійного існування.

Отже, крізь призму викладеного, ми приходимо до висновку, що у проаналізованих концепціях одними вченими загострюється увага на соціально-ціннісному аспекті культури здоров'я, у визначеннях інших – домінує діяльнісний характер.

Щодо прикладної складової окресленої проблеми ми погоджуємося з Ю. Мельник, що теоретичні та практичні навчання культури здоров'я в загальноосвітніх закладах ще недостатньо розроблені, хоча проекти концепції культури здоров'я заслуговують на увагу (Мельник, 2002).

Приєднання України до міжнародного проекту «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю», що почалося в 1995 році, спричинило перетворення навчальних закладів різного типу на школи сприяння здоров'ю. Започатковане у 2002 р. проведення Всеукраїнського конкурсу на кращу концептуальну модель шкіл сприяння здоров'ю сприяло розширенню мережі таких закладів в Україні (у 2003 р. офіційно створено Національну мережу шкіл сприяння здоров'ю).

У монографічному дослідженні О. Єжової, де представлено становлення й розвиток Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи, презентовано конструктивні моделі таких шкіл. Так, наприклад, підґрунтям чеської школи сприяння здоров'ю (за М. Гавліноюю) є цілісна інтегративна філософія здоров'я, що ставить за мету навчити дітей, батьків і вчителів навичок здорового способу життя та сформувати в них ціннісне ставлення до здоров'я, що забезпечить життя кожного з них на більш високому рівні. За узагальненнями науковця, модель школи сприяння здоров'ю у Чехії утворюють особистісно орієнтований підхід, принципи природовідповідності, комунікації, співробітництва, три компоненти (благополуччя в шкільному середовищі, валеологізація навчання, відкрите партнерство) та концепт здоров'я (взаємодія фізичного, розумового, соціального, індивідуального та екологічного здоров'я) (Єжова, 2016, с. 74–75). Не можна не погодитися з ученим, що «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю» через здоров'яспрямовану діяльність сприяє формуванню в дітей ціннісного ставлення до здоров'я, створенню здоров'язберезувального середовища та координації діяльності шкіл щодо підвищення ефективності та якості результатів їх роботи, а також поширення ефективного інноваційного досвіду такої діяльності у країнах Європи.

Віддзеркаленням державницького бачення стратегії зміцнення здоров'я дітей в Україні є діяльність громадської організації Дитячий фонд «Здоров'я через освіту», що функціонує з 2000 року та спрямовує свою роботу на розроблення й упровадження в освітніх закладах програм, які базуються на формуванні життєвих навичок здорового способу життя та профілактики соціально небезпечних захворювань як важливих складових культури здоров'я особистості.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, на підставі проведеного теоретичного аналізу й узагальнення нами висвітлено окремі теоретико-прикладні аспекти формування культури здоров'я особистості у вітчизняному й зарубіжному досвіді через аналіз наукових

позицій щодо дефініції поняття «культура здоров'я», концепцій культури здоров'я та успішних практик міжнародного проекту «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю», а також громадської організації Дитячий фонд «Здоров'я через освіту». *Перспективи подальших наукових розвідок* пов'язуємо з розкриттям сучасних реалій підготовки майбутніх педагогів до формування культури здоров'я дітей у вітчизняному й зарубіжному досвіді.

ЛІТЕРАТУРА

- Апанасенко, Г. Л. (2000). *Медицинская валеология*. Ростов-на-Дону: Феникс; Здоровье. (Apanasenko, G. L. (2000). *Medical valeology*. Rostov-on-Don: Phoenix; Health).
- Вайнер, Э. Н. (2001). *Валеология*. Москва: Флинта; Наука (Weiner, E. N. (2001). *Valeology*. Moscow: Flint; The science).
- Валеология человека. Здоровье – Любовь – Красота* (1997). В. П. Петленко (ред.). СПб, Т. 5 (*Human valeology. Health - Love - Beauty* (1997). V. P. Petlenko (ed.). SPb. T. 5).
- Вульфович, А. С. (2002). *Подготовка будущих учителей к воспитанию у учащихся направленности на здоровый образ жизни* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Волгоград (Wolfovich, A. S. (2002). *Preparation of future teachers for the upbringing of students' orientation towards a healthy lifestyle* (dis. ... Candidate of Ped. Sciences: 13.00.08). Volgograd).
- Глинянова, И. Ю. (1995). *Формирование у студентов педагогического вуза основ готовности к валеологической работе со школьниками* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Волгоград (Glinyanova, I. Yu. (1995). *Formation among students of a pedagogical university of the foundations of readiness for valeological work with schoolchildren* (dis. ... candidate of pedagogical sciences: 13.00.08). Volgograd).
- Голиков, Н. (2002). *Культура здоровья школьников: сущность, проблемы, стратегия решения. Физическая культура* (Golikov, N. (2002). *Health culture of schoolchildren: essence, problems, solution strategy. Physical education*).
- Горащук, В. П. (2003). *Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика)*. Луганск: Альма матер (Gorashchuk, V. P. (2003). *Formation of school health culture (theory and practice)*. Luhansk: Alma Mater).
- Зайцев, Г. К.; Колбанов, В. В., Колесникова, М. Г. (1994). *Педагогика здоровья*. СПб.: Изд. СПГУПМ (Zaitsev, G. K., Kolbanov, V. V., Kolesnikova, M. G. (1994). *Health pedagogy*. SPb.: Ed. SPGUPM).
- Горбушина, С. Н. (2005). *Мировоззренческие детерминанты формирования культуры здоровья будущего учителя* (диссер. ... д-ра пед. наук). Уфа. (Gorbushina, S. N. (2005). *Worldview determinants of the formation of a future teacher's health culture* (dissertation ... Doctor of Pedagogy). Ufa).
- Ежова, О. О., Беседіна, А. А., Бережна, Т. І. (2016). *Школи здоров'я у країнах Східної Європи: теорія і практика* (монографія). Суми: Сумський державний університет (Ezhova, O. O.; Besedina, A. A., Berezhna, T. I. (2016). *Health Schools in the Lands of Skhidnoy Europe: Theory and Practice* (monograph). Sumy: Sumy State University).
- Колбанов, В. В., Берсеньева, Т. А. (1995). К вопросу о валеологическом образовании педагога. *Здоровье и образование: материалы I Всероссийской научно-практ. конф. «Проблемы педагогической валеологии»*. СПб, сс. 9-13. (Kolbanov, V. V., Bersenyeva, T. A. (1995). On the question of valeological education of a teacher. *Health and education materials of the I All-Russian scientific-practical conference "Problems of pedagogical valeology"*). SPb, pp. 9–13).

- Мельник, Ю. В. (2002). *Організація здорового способу життя в школі та формування культури здоров'я учнів початкових класів*. Харків: ХДПУ (Melnik, Yu. V. (2002). *Organization of a healthy lifestyle at school and the formation of a culture of health for primary school students* (Kharkiv: KhDPU).
- Оржеховська, В. М. (2006). Педагогіка здорового способу життя. *Проблеми освіти*, 48, 3-7 (Orzhekhovskaya, V. M. (2006). *Pedagogy of a healthy lifestyle. Problems of education*, 48, 3-7).
- Татарникова, Л. Г. (1999). *Валеология в педагогическом пространстве*. СПб.: Крисмас+ (Tatarnikova, L. G. (1999). *Valeology in the pedagogical space*. SPb.: Krimas +).
- Храмова, Г. М., Мещерякова, Л. В. (2000). Валеологическая культура учителя: функции и содержание. *Здоровье и образование: материалы 2-го междунар. конгресса валеологов и IV Всерос. науч.-практ. конф. «Педагогические проблемы валеологии»*. СПб. (Khramova, G. M., Meshcheryakova, L. V. (2000). *Valeological culture of the teacher: functions and content. Health and Education: materials of the 2nd International Congress of Valeologists and the IV All-Russian Scientific and Practical Conference "Pedagogical Problems of Valeology"*. St. Petersburg).

РЕЗЮМЕ

Замрозович-Шадрина Светлана. Формирование культуры здоровья личности в отечественном и зарубежном опыте.

Целью статьи является освещение некоторых теоретико-прикладных аспектов формирования культуры здоровья личности в отечественном и зарубежном опыте. Для достижения поставленной цели были использованы следующие методы исследования: теоретический анализ педагогической, философской, психологической литературы, нормативных документов, материалы периодических изданий по теме исследования. Актуализирована необходимость изучения проблем, связанных с процессом формирования культуры здоровья личности как универсального общечеловеческого концепта. Обобщено, что формирование культуры здоровья является важной составляющей межотраслевых исследований и многогранно представлено в научном дискурсе. В теоретической плоскости, в соответствии с поставленной целью, проанализированы научные позиции по дефиниции понятия «культура здоровья» в отечественном и зарубежном опыте, охарактеризованы концепции культуры здоровья, содержательно представленные в российской научной мысли. В плоскости прикладной составляющей приведены примеры успешных практик международного проекта «Европейская сеть школ содействия здоровью» и общественной организации Детский фонд «Здоровье через образование».

Ключевые слова: концепции культуры здоровья, здоровье личности, отечественный, зарубежный опыт, школы содействия здоровью, формирование.

SUMMARY

Zamrozevich-Shadrina Svetlana. Formation of culture of personal health in domestic and foreign experience.

The purpose of the article is to highlight some theoretical and applied aspects of the formation of a culture of personal health in domestic and foreign experience. To achieve this goal, the following research methods were used: theoretical analysis of pedagogical, philosophical, psychological literature, normative documents, materials of periodicals on the research topic. The need to study the problems associated with the process of forming a culture of personal health as a universal concept. It is generalized that the formation of health culture is an important component of intersectoral research and is multifaceted in scientific discourse. In the theoretical plane, in accordance with the set goal, the scientific

positions on the definition of the concept of "health culture" in domestic and foreign experience are analyzed, the concepts of health culture, meaningfully presented in Russian scientific thought, are characterized (E. Weiner, V. Kolbanov, L. Tatarnikova, I. Glynyanova, E. Shulgin, S. Lebedchenko, M. Marynina). Thus, E. Weiner characterizes the culture of health as a person's awareness of the value of health in a number of life priorities that determine his care for his health and the health of others. Another concept of health culture is based on the following principles: from health-based mental and physical self-development through a scientific understanding of the essence of health and self-knowledge to a culture of health, healthy lifestyle and physical health. According to the third approach under the culture of health means a dynamic stereotype of behavior that promotes a healthy lifestyle and determines a caring attitude to the health of others. According to the concept of I. Glynyanova healthy lifestyle, the practical implementation of such a program as a result of creative interpretation and individually determined at the personal level of certain (and acceptable to the individual) concepts and doctrines of health, healthy people and healthy lifestyles necessary for harmonious existence. In the analyzed concepts, some scientists focus on the socio-value aspect of health culture, in the definitions of others - the dominant nature of the activity.

Examples of successful practices of the international project "European Network of Schools for Health Promotion" and the public organization Children's Fund "Health through Education" are given in the field of applied component. It was found that the "European Network of Schools for Health Promotion" through health-oriented activities contributes to the formation of children's values of health, creating a healthy environment and coordinating the activities of schools to improve the efficiency and quality of their results, as well as dissemination of effective innovative experience of such activities in European countries. The Children through Health through Education Foundation focuses its work on the development and implementation of programs in educational institutions based on the development of healthy lifestyle skills and prevention of socially dangerous diseases as important components of personal health culture.

Key words: *concepts of health culture, personal health, domestic, foreign, experience, health promotion schools, formation.*

УДК 378.14.015.62:159.942

Наталія Коваленко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-2854-2461

Роман Гриценко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-8431-874X
DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/355-367

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У дослідженні подано порівняльний аналіз визначення поняття емоційний інтелект у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях, розглянуто моделі структур емоційного інтелекту. Представлено результати проведеного дослідження гендерних особливостей розвитку емоційного інтелекту старшокласників. Визначено, що емоційний інтелект, його компоненти розвинуті приблизно однаково

в представників обох статей старшокласників, децю вищі результати виявили у хлопців за компонентами емоційного інтелекту: розуміння і контроль власних емоцій, розвиток соціальних навичок саме.

Ключові слова: емоційний інтелект, моделі емоційного інтелекту розуміння власних емоцій, контроль власних емоцій, емпатія, соціальні навички, мотивація.

Постановка проблеми. Концепцією «Нова українська школа» однією з ключових компетентностей, на формування яких спрямований навчально-виховний процес, визначена соціальна компетентність, як уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Важливу роль, на думку дослідників емоційного інтелекту (EI), його якості визначають ефективність формування соціальної компетентності, оскільки розвинений емоційний інтелект забезпечує здатність та готовність особистості розуміти власні емоції й емоції співрозмовників, управляти своїми емоціями і балансувати емоційний фон групи, адаптуватись емоційно, ефективно організовувати взаємодію з людьми. Старший шкільний вік – час формування соціальних навичок як ефективних інструментів життєвої адаптації в мінливих соціальних умовах, самореалізації та активної соціальної взаємодії.

Аналіз актуальних досліджень. Сутність, структура й особливості розвитку емоційного інтелекту стали предметом дослідження зарубіжних вчених (Дж. Мейєр, Д. Гоулман, Р. Бар-Он, Д. Люсін тощо) та вітчизняних (Г. Березюк, Е. Носенко, О. Власова, А. Петровська тощо). Гендерні відмінності в розвитку емоційного інтелекту у своїх працях аналізували: В. Абраменкова, І. Адреєєва, Г. Бреслав, Т. Говорун, Є. Діденко, О. Кікінеджи, О. Лелюс-Степанчук, Г. Орме, Е. Ярська-Смирнова, та інші. Емоційний інтелект старшокласників досліджували (Г. Гондарева, І. Опанасюк тощо). Поряд із тим, гендерні особливості розвитку емоційного інтелекту старшокласників потребують подальшого вивчення, теоретичного обґрунтування та емпіричного дослідження. Виходячи з цього, ставимо за **мету** виявити гендерні особливості розвитку емоційного інтелекту старшокласників.

Методи дослідження. Для реалізації мети на різних етапах наукового пошуку комплексно застосовано такі методи: *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення наукових джерел щодо сутності і структури емоційного інтелекту, емпіричних даних); *емпіричні* (авторський опитувальник, створений на основі опитувальника емоційного інтелекту «Емін» (Д. Люсін), методики для визначення рівня емоційного інтелекту (Н. Холл), методики для визначення рівня емпатійних здібностей (В. Бойко) з метою проведення дослідження гендерних особливостей розвитку емоційного інтелекту старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Введенню терміну «емоційний інтелект» у наукову парадигму передувала поступова зміна точки зору на співвідношення емоційних і пізнавальних процесів. Д. Гоулман виділив такі складові емоційного інтелекту (EQ): самосвідомість (self-awareness), самоконтроль (self-management), емпатія (empathy) і навички відносин (relationship skills). Високий рівень емоційного інтелекту забезпечує приємність у спілкуванні, реалістичну самооцінку, самодостатність і незалежність, намагання уникати конфліктних ситуацій. Згідно з визначенням Д. Гоулмана, емоційний інтелект – це комплекс навичок і здібностей у галузі розуміння, розпізнавання своїх і чужих відчуттів чи емоцій, а також у галузі контролю чи управління своїми переживаннями й почуттями інших людей (Гоулман, 2009).

Р. Бар-Он – клінічний психолог, уперше ввів термін емоційного коефіцієнта (EQ – Emotional Quotient) як альтернативи традиційному «психометричному інтелекту» (IQ) у 1985 р. Згідно з Р. Бар-Оном, EI – це «безліч некогнітивних здібностей і навичок, які впливають на здатність успішно справлятися з вимогами і тиском оточення» (Bar-On, 1988).

М. Шпак емоційний інтелект визначає як інтегративну особистісну властивість, яка зумовлюється динамічною єдністю афекту та інтелекту через взаємодію емоційних, когнітивних, конативних і мотиваційних особливостей і спрямована на розуміння власних емоцій та емоційних переживань інших, забезпечує управління емоційним станом, підпорядкування емоцій розуму, сприяє самопізнанню й самореалізації через збагачення емоційного і соціального досвіду (Шпак, 2011).

Дж. Мейер і П. Селовей термін EI розуміють як: «це підмножинність соціального інтелекту, яка включає в себе здібність контролювати свої емоції та емоції інших людей, розрізняти їх і використовувати отриману інформацію для управління мисленням і діями інших людей» (Mayer et al., 2000). Ученими була розроблена перша модель EI (Мейєра – Селовея – Карузо), яка отримала назву «Модель здібностей». Вона об'єднувала здібності чотирьох типів як складових EI: 1) сприйняття емоцій (як власних, так і емоцій інших); 2) використання емоцій для стимуляції мислення; 3) розуміння емоцій; 4) управління емоціями (Mayer et al., 2000).

Під емоційним інтелектом Д. Гоулман розуміє «здібність людини тлумачити власні емоції та емоції оточуючих, щоб використати отриману інформацію для реалізації власних цілей» (Гоулман, 2009). Ученим була запропонована так звана «Мішана модель» EI, яка складалася з п'яти компонентів: 1) самопізнання – розуміння власних емоцій; 2) саморегуляція – уміння контролювати власні емоції і вчинки; 3) мотивація – здібність

намагатися досягати цілі; 4) емпатія – розуміння емоційного стану інших людей; 5) соціальні навички – здібності спілкування й маніпулювання.

Важливим внеском у теорію і практику EI є створення в 1996 р. Р. Бар-Оном опитувальника на вимір EQ (Emotional Quotient Inventory) (Bar-On, 1988). У даному опитувальнику представлені п'ять основних компонентів емоційного інтелекту: 1) внутрішньоособистісний – знання про емоції, здатність розуміти і виражати емоції (шкали «емоційна самосвідомість», «напористість/наполегливість», «самоповага», «незалежність», «самоактуалізація»); 2) міжособистісний – здатність усвідомлювати, розуміти і приймати почуття інших («емпатія», «соціальна відповідальність», «міжособистісні відносини»); 3) адаптованість – здатність пристосовувати почуття, думки й поведінку до постійно змінюваних умов і ситуацій, а також управляти цими змінами («реалістичність», «гнучкість», «рішення проблем»); 4) регуляція стресу («стресостійкість», «контроль імпульсивності»); 5) загальний настрій («оптимізм», «щастя») (Bar-On, 1988).

На сьогодні у психологічній науці є два типи поглядів. Прихильники одного підходу стверджують, що рівень EQ закладений у генах як певна біологічна властивість мозку. Їхні опоненти наполягають: емоційний інтелект можливо розвивати й нарощувати. Е. Носенко, Н. Коврига подають результати дослідження Л. Броді та Дж. Холл, які вивчали гендерні розбіжності в емоційних реакціях і встановили, що в дівчат раніше формується спроможність висловлювати емоції вербально, ніж у хлопців. Це призводить до того, що жінки більш точно висловлюють свої почуття, ніж чоловіки, і заміщують фізичні емоційні реакції вербальними (Носенко та Коврига, 2003).

Г. Орме наводить дані про те, що незважаючи на відсутність відмінностей між чоловіками і жінками, за загальним рівнем коефіцієнта емоційності жінки виявляють більш високий рівень із міжособистісними показниками емоційного інтелекту (емоційності, міжособистісних відносин, соціальної відповідальності). У чоловіків переважають внутрішньоособистісні показники (самоствердження, здатність відстоювати свої права), здатності до управління стресом (стресостійкість, контроль імпульсивності) і адаптованість (визначення правдоподібності, рішення проблем) (Орме, 2003).

Чоловіки і жінки з різною інтенсивністю і різними способами висловлюють свої емоції. Відмінності в інтенсивності вираження емоцій можуть бути пов'язані з тим, що в жінок лицьова активність в цілому вище, ніж у чоловіків. Слід урахувати й той факт, що чоловіки в межах своєї

традиційної статевої ролі схильні до «обмежувальної емоційності» – мінімізації емоційної експресії. Виражені гендерні відмінності в сфері обробки емоційної інформації виявляються вже в підлітковому віці. Так, сучасні дівчатка в цілому краще, ніж хлопчики, регулюють і контролюють свої почуття, краще їх вербалізують, мають більш багатий тезаурус для опису емоційних станів, у них більш розвинений емоційний канал емпатії (Бреслав, 2004).

Т. Говорун та О. Кікінеджи відзначають, що емоційну чутливість, сенситивність жінок до психологічного стану іншої людини вважають класичними фемінними, а емоційну стриманість чоловіків – маскулінною властивостями. Уявлення, що чоловіки є емоційно-глухими індивідами, породжене стереотипом. Проте традиційне виховання, стереотипізована соціалізація розвиває в них так звану «нормативну чоловічу алекситимію», тобто нездатність розуміти емоційні відтінки взаємин. Спорідненою з емоційною чуйністю є емпатійність і пов'язана з нею схильність опікати, доглядати когось, яку вважають жіночою якістю, успадкованою від природи жінки-матері. Різниця у вимірах статевої відмінностей емпатійної поведінки між жінками і чоловіками незначна, це означає, що типову ознаку фемінної ролі поділяють як жінки, так і чоловіки (Говорун, 2004).

Старший шкільний вік, що є сенситивним для формування емоційного інтелекту, характеризується усвідомленим переосмисленням взаємин із оточуючими, активною спрямованістю в майбутнє в статусі чоловіка чи жінки, високим рівнем самосвідомості та потребою в самопізнанні (Мудрик, 1999).

У даному дослідженні, для оцінки рівня розвитку емоційного інтелекту старшокласників (його компонентів за Д. Гоулманом) використовувався авторський опитувальник, створений на основі опитувальника емоційного інтелекту «Емін» (Д. Люсін), методики для визначення рівня емоційного інтелекту (Н. Холл), методики для визначення рівня емпатійних здібностей (В. Бойко).

Опитування проводилося 18 листопада 2020 року на базі Комунальної установи Шосткинський навчально-виховний комплекс: спеціалізована школа I-II ступенів – ліцей, Шосткинської міської ради, Сумської області. Респонденти – учні двох одинадцятих класів: 11-Б і 11-В. Загальну вибірку склали 37 учнів, серед яких 16 дівчат і 21 хлопець. Анкета проводилася після уроків, із погодженням із адміністрацією школи і класних керівників цих класів. Розглянемо відповіді учнів на запитання опитувальника з різних компонентів та подамо узагальнену характеристику компонентів старшокласників.

На запитання «Що на вашу думку означає термін «емоційний інтелект»? 9 респондентів або не відповіли, або вказали, що не знають значення цього терміну, що становить близько 27 % від опитаних. У решти визначення було сформоване через складові EI: у 17 учнів указано контроль емоцій (відповідно 46 % від усіх опитаних), у 15 – розуміння власних емоцій (41 % від усіх опитаних), 5 учнів вказали у визначенні вміння досягати цілей (13,5 % від усіх опитаних), 2 учні вказали розуміння емоцій інших (5,5 %) і 2 учні зрозуміли «емоційний інтелект» як інструмент для спілкування (5,5 %). Серед даних відповідей лише 8 чоловік назвали одразу декілька компонентів, 2 або 3, решта назвала лише по одному.

На запитання «Який рівень емоційного інтелекту у тебе?» не дали відповідь 14 респондентів. Серед решти: 2 респонденти вказали, що в них низький рівень емоційного інтелекту, при чому ці респонденти жіночої статі, 7 респондентів вказали на високий рівень (5 хлопчиків і 2 дівчинки) і 14 вважають свій рівень емоційного інтелекту середнім (7 хлопців і 7 дівчат).

Отже, на основі цих двох запитань можна зробити висновок, по-перше, що поняття «емоційний інтелект» не висвітлювалося для учнів, для них цей термін є новим, по-друге, у більшості випадків, для учнів це поняття зводиться до розуміння й контролю власних емоцій. Відповідно до самооцінювання, більшість респондентів відповіли, що вони мають середній рівень емоційного інтелекту, серед інших відповідей про низький рівень говорили дівчата, про високий рівень у більшості випадків свідчили хлопці.

У відповідях на запитання «Якщо в тебе поганий настрій, чи розумієш ти чому саме?», яке входило до групи запитань, які вивчали особливості розвитку компоненту EI «розуміння власних емоцій», можна побачити яскраву відмінність між хлопцями і дівчатами: 81 % дівчат зазначили – «не завжди», 19 % обрали відповідь «так». У хлопців картина майже протилежна: варіант «так» обрали 71 % респондентів, варіант «не знаю» лише 29 % (рис. 1).

Рис. 1. Результати відповідей старшокласників на запитання «Якщо в тебе поганий настрій, чи розумієш ти чому саме?»

Емпатійні навички особистості, наступний компонент ЕІ, розкривалися переліком запитань, серед яких було запитання «Якщо у твого товариша буде поганий настрій, що ти відчуєш?». Варіант відповіді «настрій покращиться» (-1) обрав лише 1 хлопець. Варіант «у мене настрій також погіршиться» (+1) обрали 9 хлопців і 14 дівчат, варіант «мій настрій не зміниться» (0) обрали 11 хлопців і 2 дівчинки (рис. 2).

Рис. 2. Результати відповідей старшокласників на запитання «Якщо у твого товариша буде поганий настрій, що ти відчуєш?»

Запитання «Якщо довгий час не вдається вирішити якусь проблему, то...», входило у блок запитань, які досліджували мотивацію респондентів як компонент ЕІ. Результати дівчат і хлопців у даному випадку не дуже різняться: варіант «залишу цю проблему і, можливо, повернусь до неї пізніше» (0) обрали 11 хлопців і 10 дівчат; варіант «переїду до іншого запитання» (-1) обрали 2 хлопці і 1 дівчинка; варіант «наполегливо намагатимуся розв'язувати проблему до кінця» (+1) обрали 8 хлопців і 5 дівчат (рис. 3).

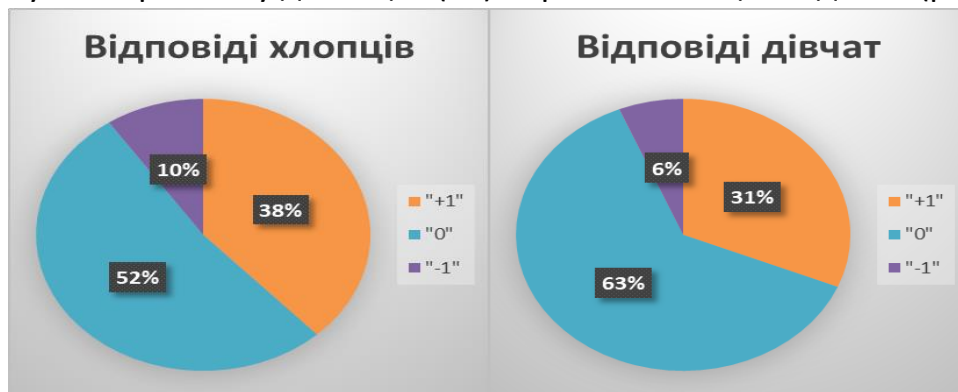

Рис. 3. Результати відповідей старшокласників на запитання «Якщо довгий час не вдається вирішити якусь проблему, то...»

Запитання «Чи легко тобі знаходити спільну мову з оточуючими?» – одне з запитань, які стосувалися соціальних навичок особистості. У даному

випадку різниця також незначна: варіант «лише зі знайомими» (0) обрали 11 хлопців і 8 дівчат; варіант «з усіма» (+1) обрали 10 хлопців і 7 дівчат; варіант «дуже складно з ким-небудь заговорити» (-1) обрала лише 1 дівчина (рис. 4).

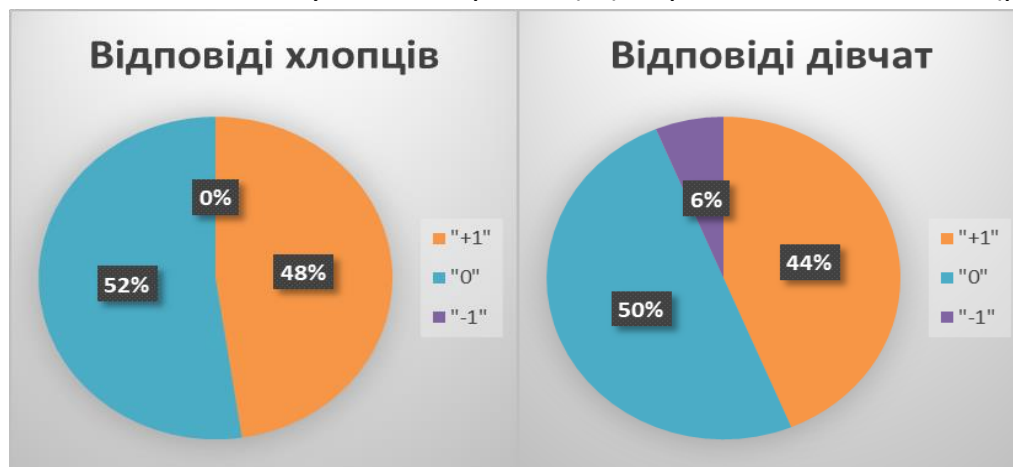

Рис 4. Результати відповідей старшокласників на запитання «Чи легко тобі знаходити спільну мову з оточуючими?»

Підрахувавши середній бал за кожний з компонентів EI, а саме: контроль власних емоцій, розуміння власних емоцій, емпатія, соціальні навички та мотивація, поділили результати на інтервали від низького рівня до високого й порівняли. Для цього ввели позначки: високий рівень (В), рівень вище середнього (ВС), середній (С), рівень нижче середнього (НС), низький (Н).

У компоненті «розуміння власних емоцій», високий рівень спостерігався у 6 хлопчиків і 4 дівчат, вище середнього – у 12 хлопчиків і 7 дівчат, середній – 3 хлопця і 3 дівчини, нижче середнього – у 2 дівчат. Отже, середній бал за цим компонентом у хлопців становить 0,492 (вище середнього), тим часом у дівчат цей показник рівний 0,385 (вище середнього). Отже, здатність до розуміння власних емоцій, за отриманими результатами, трохи більша у хлопців, ніж у дівчат. Якщо порівнювати даний результат із результатами констатувального експерименту І. Опанасюк, то можна сказати, що результати багато в чому збігаються. Так, дослідником було встановлено, що хлопці проявляють кращу здатність у розпізнанні власних емоцій: 31 % і 12 % – відповідно середній і високий рівень у чоловічої статі: 28 % і 3 % – відповідно середній і високий рівень у жіночої статі ([Опанасюк, 2015](#)).

За наступним компонентом емоційного інтелекту – «контроль власних емоцій» отримали високий рівень контролю емоцій лише у 28 % хлопців, ВС – у 24 % хлопців і 44 % дівчат, С – у 29 % хлопців і у 37 % дівчат, НС – у 19 % хлопців і 19 % дівчат. Середній бал за цим компонентів у хлопців становив 0,316 (ВС), тим часом у дівчат цей показник становив 0,071 (С). Бачимо істотну різницю, отже, рівень контролю емоцій у хлопців розвинутий набагато краще, ніж у дівчат, що також підтверджує

констатувальний експеримент І. Опанасюк, згідно з яким, за шкалою «управління своїми емоціями» у представників чоловічої статі ця здатність є більш вираженою складовою поведінки, ніж у дівчат: 19 % і 18 % – відповідно низький і високий рівень у чоловічої статі; 27 % і 13% – відповідно низький і високий рівень у жіночої статі ([Опанасюк, 2015](#)).

За результатами дослідження високий рівень емпатійних якостей – у 52 % хлопців і 50 % дівчат, ВС – у 43 % хлопців і 44 % дівчат, С – у 6 % дівчат, і НС – у 5 % хлопців. Середні бали за емпатійними якостями у хлопців становить 0,529 (ВС), у той час у дівчат 0,513 (ВС). Отже, можна зробити висновок, що в цілому рівень розвитку емпатії у хлопців і в дівчат знаходиться приблизно на однаковому рівні. Даний результат дещо різниться із результатами дослідження І. Опанасюк, адже в ньому вказано, що рівень розуміння емоцій інших людей у дівчат є вищим, ніж у хлопців, тим самим отримали деяку суперечність.

Щодо соціальних навичок, результати анкетування показали: високий рівень – у 62 % хлопців і 38 % дівчат, вище середнього – у 24 % хлопців і 25 % дівчат, середній рівень – у 31 % дівчат, нижче середнього – у 14 % хлопців. Середні бали за даним компонентом наступні: у хлопців – 0,486 (вище середнього), у той час як у дівчат – 0,363 (вище середнього). Таким чином, соціальні навички в хлопців розвинуті краще, ніж у дівчат, що відповідає результатам за шкалою «комунікативної спрямованості» в експерименті І. Опанасюк.

Щодо мотивації, результати анкетування показали: високий рівень – у 5 % хлопців і 6 % дівчат, вище середнього – у 33 % хлопців і 13 % дівчат, середній рівень – у 48 % хлопців і 75 % дівчат, нижче середнього – у 9 % хлопців і 6 % дівчат, низький рівень – у 5 % хлопців. Середні бали за цим компонентом: у хлопців 0,115 (середній рівень) у дівчат 0,068 (середній рівень). Даний результат означає, що відмінності в умотивованості між хлопцями і дівчатами фактично немає. Даний результат співпадає з результатами констатувального експерименту І. Опанасюк.

Щодо загального рівня емоційного інтелекту встановлено: високий рівень – у 3 хлопців і 1 дівчини, вище середнього – у 14 хлопців і 10 дівчат, середній рівень – у 4 хлопців і 5 дівчат (рис.5).

Рис 5. Рівень розвитку емоційного інтелекту старшокласників

Середній бал EI у хлопців 0,363 (вище середнього), у дівчат тим часом 0,259 (вище середнього). Отже, рівень розвитку емоційного інтелекту у хлопців і в дівчат відповідає рівню – вище середнього, проте за значенням у хлопців він трохи вищий, ніж у дівчат. Тоді як у дослідженні І. Опанасюк інтегрований показник емоційного інтелекту у двох гендерних групах виражений середнім рівнем: у хлопців середній рівень – 42 %, низький рівень – 18 %, тоді як у дівчат середній рівень – 45 %, низький рівень – 16 %) ([Опанасюк, 2015](#)).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, емоційний інтелект (EQ) – це здатність усвідомлювати, розуміти, використовувати емоції й управляти ними, а також на основі цих умінь ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Він є підґрунтям формування соціальної компетентності, яка дозволяє ефективно взаємодіяти в соціумі.

Підсумовуючи результати проведеного емпіричного дослідження, можна зробити висновок, що емоційний інтелект та його компоненти розвинуті приблизно однаково в представників обох статей старшокласників, однак різницю констатували в розвитку розуміння й контролю власних емоцій, а також у розвитку соціальних навичок – саме в даних компонентах EI існує перевага хлопців над дівчатами. Середні результати складових емоційного інтелекту становили: розуміння власних емоцій: у хлопців – 0,492 (вище середнього), у дівчат – 0,385 (вище середнього); контроль власних емоцій: у хлопців – 0,316 (вище середнього), у дівчат – 0,071 (середній рівень); емпатія: у хлопців – 0,529 (вище середнього), у дівчат – 0,513 (вище середнього); соціальні навички: у хлопців – 0,115 (середній рівень), у дівчат – 0,068 (середній рівень); мотивація: у хлопців – 0,363 (вище середнього), у дівчат – 0,259 (вище середнього). Також дослідження виявило в даних класах загальний рівень розвитку емоційного інтелекту старшокласників дещо вищий у хлопців.

Згідно з методикою проведення анкетування, загальний рівень розвитку EI в обох статей знаходиться на рівні вище середнього.

ЛІТЕРАТУРА

- Бойко, В. В. *Методика для визначення рівня емпатійних здібностей*. <http://psih.pp.ua/.html> (Boiko, V. V. *Methods for determining the level of empathic abilities*. <http://psih.pp.ua/.html>).
- Бреслав, Г. М. (2004). *Психология эмоций*. М.: Смысл; Издательский центр «Академия» (Breslav, H. M. (2004). *Psychology of emotions*. М.: Meaning; Publishing Center "Academy").
- Вайсбах, Х. (1998). *Эмоциональный интеллект*. М.: Лик Пресс (Weisbach, X. (1998). *Emotional intelligence*. М.: Lik Press).
- Говорун, Т. В., Кікінеджи, О. М. (2004). *Гендерна психологія*. К.: Видавничий центр «Академія» (Novorun, T., Kikineji, O. (2004). *Gender psychology*. К.: Publishing Center "Academy").
- Гоулман, Д. (2009). *Эмоциональный интеллект*. М.: АСТ (Goulman, D. (2009). *Emotional intelligence*. М.: AST).
- Діденко, Є. О. Гендерні особливості емоційного інтелекту особистості. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 12, 137-141 (Didenko, Ye. O. Gender features of emotional intelligence of personality. *Collection of scientific works of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"*, 12, 137-141).
- Ильин, Е. П. (2001). *Эмоции и чувства*. СПб.: Питер (Ilyin, E. P. (2001). *Emotions and feelings*. SPb.: Peter).
- Карпов, А. В., Петровская, А. С. (2008). *Психология эмоционального интеллекта: теория, диагностика, практика*. Ярославль: ЯрГУ (Karpov, A., Petrovskaya, A. (2008). *Psychology of emotional intelligence: theory, diagnosis, practice*. Yaroslavl: YarGu).
- Люсин, Д. В. *Опитувальник емоційного інтелекту «Емін»*. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/emocionalnyjintellekt5555/metody-diagnostiki-ei/oprosnik-emin-d-lusina> (Liusin, D. *Questionnaire of emotional intelligence "Emin"*. <https://sites.google.com/site/emocionalnyjintellekt5555/metody-diagnostiki-ei/oprosnik-emin-d-lusina>).
- Мудрик, А. В. (1999). *Социальная педагогика*. М.: Академия (Mudrik, A. (1999). *Social pedagogy*. М.: Academy).
- Носенко, Е. Л., Коврига, Н. В. (2003). *Эмоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції*. К.: Вища шк. (Nosenko, E. L., Kovriga, N. (2003). *Emotional intelligence: conceptualization of the phenomenon, basic functions*. К.: Higher school).
- Опанасюк, І. (2015). Гендерна специфіка розвитку емоційного інтелекту в старшокласників. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*, 20 (2), 66-73 (Opnasiuk, I. (2015). Gender specifics of emotional intelligence development in high school students. *Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology*, 20 (2), 66-73).
- Орме, Г. (2003). *Эмоциональное мышление как инструмент достижения успеха*. М.: «КСП» (Orme, H. (2003). *Emotional thinking as a tool for success*. М.: "KSP").
- Холл, Н. *Методика для визначення рівня емоційного інтелекту*. <http://kadry.co/test-holla> (Hall, N. *Methods for determining the level of emotional intelligence*. <http://kadry.co/test-holla/>).

- [Шпак, М.](#) (2011). Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень. *Психологія особистості*, 1, 282-288 (Shpak, M. (2011). Emotional intelligence in the context of modern psychological research. *Personality psychology*, 1, 282-288).
- Bar-On, R. (1988). The development of a concept of psychological well-being. *Doctoral dissertation*. Rhodes University, South Africa.
- Mayer, J. D., Salovey, P. & Caruso, D. (2000). Models of emotional intelligence. *Handbook of intelligence*, (pp. 396-420). Camb.: Cambridge University Press.
- Test reviews of the Bar-On Emotional Quotient 360 (2005). *The sixteenth mental measurement yearbook*. Lincoln, NE: Buros Institute for Mental Measurement.

РЕЗЮМЕ

Коваленко Наталия, Гриценко Роман. Исследование гендерных особенностей развития эмоционального интеллекта старшеклассников.

В статье представлен сравнительный анализ определения понятия эмоциональный интеллект в зарубежных и отечественных исследованиях, рассмотрены модели структур эмоционального интеллекта. Представлены результаты проведенного исследования гендерных особенностей развития эмоционального интеллекта старшеклассников. Определено, что эмоциональный интеллект, его компоненты развиты примерно одинаково у представителей обоих полов старшеклассников, несколько выше результаты были выявлены в компонентах эмоционального интеллекта: понимание и контроль собственных эмоций, развитие социальных навыков самое.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, модели эмоционального интеллекта понимание собственных эмоций, контроль мыслей, эмпатия, социальные навыки, мотивация.

SUMMARY

Kovalenko Nataliia, Gritsenko Roman. A study of gender features of the development of emotional intelligence of high school students.

The aim of the study is to identify the gender characteristics of the development of emotional intelligence in high school students.

Research methods. To achieve the goal at different stages of scientific research, the following methods were comprehensively applied: theoretical (analysis, synthesis, comparison, systematization and generalization of scientific sources on the essence and structure of emotional intelligence, empirical data); empirical (the author's questionnaire, created on the basis of the Eminem questionnaire of emotional intelligence (D.V. Liusin), methods for determining the level of emotional intelligence (N. Hall), methods for determining the level of empathic abilities (V. Boiko) for conducting a study of gender characteristics development of emotional intelligence in high school students.

The study is based on the following provisions: emotional intelligence (EQ) is the ability to be aware of, understand, use and manage emotions, and based on these skills, effectively interact with other people (the "Mixed Model" of D. Goleman, which consists of five components: 1) self-knowledge – understanding of one's own emotions; 2) self-regulation – the ability to control one's own emotions and actions; 3) motivation – the ability to try to achieve a goal; 4) empathy – understanding the emotional state of other people; 5) social skills – the ability to communicate and manipulate).

The survey was conducted on November 18, 2020 on the basis of the Municipal institution Shostka educational complex: a specialized school of I-III levels – lyceum, Shostka City Council, Sumy region. The respondents are students of two eleventh grades: 11-B and 11-C. The total sample consisted of 37 students, including 16 girls and 21 boys.

The average results of the components of emotional intelligence were: understanding of their own emotions: boys – 0.492 (above average), girls – 0.385 (above average); control of their own emotions: boys – 0.316 (above average), girls – 0.071 (average); empathy: boys – 0.529 (above average), girls – 0.513 (above average); social skills: boys – 0.115 (average), girls – 0.068 (average); motivation: boys – 0.363 (above average), girls – 0.259 (above average). Summing up the results of the conducted empirical research, we can say that emotional intelligence and its components are developed approximately equally in representatives of both sexes of high school students, however, the difference can be distinguished in the development of understanding and control of their own emotions, as well as the development of social skills precisely – in these components of EQ there is an advantage of boys over girls.

Key words: *emotional intelligence, models of emotional intelligence, understanding of own emotions, control of thoughts, empathy, social skills, motivation.*

УДК 37.378

Тетяна Кучай

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, м. Берегово
ORCID ID 0000-0003-3518-2767

Олександр Кучай

Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID 0000-0002-9468-0486

Антоніна Чичук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ORCID ID 0000-0002-9982-3634

Наталія Рокосовик

Відкритого міжнародного університету розвитку
людини «Україна» м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-5588-8655

Греба Ілдіко

Закарпатський угорський інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID ID 0000-0002-0764-0858

Вікторія Череп'яна

Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID 0000-0002-1645-2955

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/367-374

ФОРМУВАННЯ В ОСОБИСТОСТІ СВІДОМОГО, ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ПРАЦІ, СВІТОСПРИЙНЯТТЯ

У статті проаналізовано особливості формування в особистості свідомого, ціннісного ставлення до навколишнього середовища, праці, світосприйняття. Ціннісне ставлення до праці є визначальною складовою змісту виховання особистості, що спрямована на формування в неї розуміння особистої значущості праці як джерела саморозвитку і самовдосконалення. Ціннісне ставлення до праці є важливою складовою змісту виховання особистості. У процесі формування особистості найважливішу роль грає професійно-трудове виховання, сутність якого полягає в залученні людини до професійно-трудової діяльності і пов'язаних з нею соціальних функцій відповідно до спеціальності та рівнем кваліфікації. Професійно-трудове виховання, із залученням до професії, вирішує низку взаємопов'язаних завдань.

Ключові слова: *особистість, свідоме, ціннісне ставлення до навколишнього середовища, праця, світосприйняття, трудова діяльність, багаторівнева структура світогляду особистості.*

Постановка проблеми. Сприйняття навколишнього середовища зумовлене психічним станом особистості та характером її діяльності в навколишньому світі. Ступінь сприйняття дітьми однакових природних об'єктів чи явищ відповідає їхньому психічному стану, розвитку інтелекту, сформованим моральним і етичним нормам поведінки та діяльності в соціумі, метою якої є взаємодія особистості з навколишнім середовищем. Сприйняття навколишнього середовища як цілісності є важливим, оскільки сприяє усвідомленню дитиною її функціональної структури, яка за своїми законами впорядковує розмаїття явищ чи об'єктів (Якименко, 2020).

Трудова діяльність у сучасних умовах багатогранна, різного ступеня складності, у ній посилюється спеціалізація, кооперація, інтелектуалізація та інші умови всесвітньої інтеграції праці. Усі ці явища покликані вирішити проблеми оновлення виробництва, забезпечити перехід на нові технології, посилити вплив науково-технічного прогресу на виробництво товарів і послуг світового рівня, підняти життєві умови, яких заслуговує народ.

Трудове навчання і праця людини покликані забезпечити формування особистості, адаптованої до праці на виробництвах із різними формами власності, у тому числі і спадкової, а також становлення особистості в умовах розвитку компетентності і конкуренції, підвищення рівня професіоналізму на ринку праці.

Ціннісне ставлення до праці, складний змістовно-ціннісний компонент особистості, який включає в себе ставлення студентів до праці як однієї з важливих життєвих потреб, почуття задоволеності працею й наявності сукупності найважливіших моральних якостей, що визначають ставлення до трудової діяльності в цілому (працьовитість, відповідальність, акуратність, ощадливість, вміння раціонально розподіляти робочий час і т.п.) (Лось, 1998).

Аналіз актуальних досліджень. Особливості свідомого, ціннісного ставлення до навколишнього середовища, праці, світосприйняття вивчають дослідники: І. Біла, Г. Буринська, Бурменська, Л. Виготський, Б. Гершунський, С. Гончаренко, І. Дубов, І. Зязюн, В. Ільченко, І. Кон, М. Мід, Н. Мойсеюк, Є. Нефедова, Н. Ничкало, В. Паламарчук, Ж. Піаже, Г. Тарасенко, С. Тарасов, Л. Шелестова, Н. Шишлянникова, Т. Шмельова, В. Шубінська та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості формування в особистості свідомого, ціннісного ставлення до навколишнього середовища, праці, світосприйняття.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: теоретичні (аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури), що дає змогу обґрунтувати вихідні положення дослідження; інтерпретаційно-аналітичний метод, на основі якого вивчаються джерела із застосуванням синтезу, аналізу, систематизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. С. Якименко в науковому пошуку акцентує увагу на орієнтирах сучасної дошкільної та початкової освіти на особистісний розвиток дитини, формування в неї свідомого, ціннісного ставлення до навколишнього середовища, забезпечення умов для її духовного зростання. Визначено поняття «світосприйняття» як складника багаторівневої структури світогляду особистості. Авторка розглядає наукові підходи до розуміння зазначеного поняття, що визначає риси дитячого світосприйняття, та розкриває підходи до розуміння зазначеного поняття з точки зору різних наук. Світосприйняття як педагогічна категорія за своєю сутністю є інтегративною, оскільки є засобом опису й осмислення особистісних, соціальних, культурно-історичних і власне освітніх феноменів, багаторівневою структурою, що відображає індивідуальне й соціально-типологічне ставлення до зовнішнього та внутрішнього світу людини у варіативності форм і способів прояву цього відношення. У її працях зазначено, що світосприйняття як цілісний процес пізнання й осмислення навколишнього світу дитиною включає різноманітні етапи, періоди, напрями та зумовлене психічним станом особистості і характером її життєдіяльності. З'ясовано, що ступінь сприйняття дітьми однакових природних об'єктів чи явищ відповідає їхньому психічному стану, розвитку інтелекту, сформованим моральним і етичним нормам поведінки та діяльності в соціумі, метою якої є взаємодія особистості з навколишнім середовищем. Установлено, що сприйняття навколишнього середовища як цілісності є важливим, оскільки сприяє усвідомленню дитиною його функціональної структури, яка за своїми законами впорядковує розмаїття явищ чи об'єктів. Визначено поняття «світогляд» та здійснено його ґрунтовний аналіз, оскільки світосприйняття є складником його рівневої структури: емоційно-чуттєвої (світовідчуття), усвідомлено-чуттєвої (світосприйняття), свідомої (світорозуміння), самосвідомої (світогляд як такий). Термін «світогляд» пояснено як систему поглядів на дійсність, яка визначає загальну спрямованість діяльності і поведінки людини та є найвищим синтезом знань, практичного досвіду та емоційних оцінок. З'ясовано, що основи світогляду закладаються практично з моменту народження людини, а засвоєні нею моральні норми, ідеали, принципи, правила поведінки зводяться в цілісну

систему, яка дає їй змогу не лише зрозуміти навколишній світ, а й відшукати своє місце в ньому, сформувати своє ставлення до нього та зміст свого життя. Зроблено висновок, що в дітей 5–8 років ще не сформовані фундаментальні основи світогляду, тому метою виховання особистості є формування основ його структурних компонентів, зокрема, світосприйняття (Якименко, 2020).

Ціннісне ставлення до праці є важливою складовою змісту виховання особистості. Воно передбачає усвідомлення студентами соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативність, схильність до підприємництва; розуміння економічних законів і проблем суспільства та засобів їх розв'язання, готовність до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації за умов ринкових відносин, сформованість працелюбності як базової якості особистості.

У народній філософії праця розглядається як першооснова буття, внутрішня потреба людини. У загальній системі народної педагогіки праця є її серцевиною. Вона творить матеріальні і духовні цінності. Тому з давніх-давен народ вважав трудове виховання важливим обов'язком, освячував працю як великого педагога. Народ говорить: «Без труда нема плода», «Людина народжується для праці, як птиця для польоту», «Праця людину годує, а лінощі марнують», «Праця всьому батько», «За спання нема коня», «Без діла слабше сила», «Щоб людиною стати, треба працювати», «Щоб порядних дітей мати, треба вчить їх працювати».

С. Русова підкреслювала, що школа має дедалі більший виховуючий громадський вплив на суспільство, оскільки жодна держава не може існувати, якщо не має єдиної національної школи. Єдиної школи для всього народу вимагає ще також Й. Песталоцці. Г. Кершенштейнер використовує ручну працю для організації громадського самоврядування в школі.

Важливість формування цінності до праці бачив і видатний учений В. Сухомлинський, який постійно нагадував, що розкрити цінність праці не можливо без турботи про раннє залучення учнів до творчої праці, в основі якої лежать уміння суспільно-активної особистості. Праця є засобом всебічного та гармонійного розвитку дитини. А. Макаренко зазначав, що діти – майбутні громадяни суспільства, цінність їх у цьому суспільстві визначається тим, наскільки вони будуть здатні брати участь у праці, якою мірою вони будуть підготовлені до неї (Сом, 2013).

Ціннісне ставлення до праці є визначальною складовою змісту виховання особистості, що спрямована на формування в неї розуміння особистої значущості праці як джерела саморозвитку й самовдосконалення.

Варто наголосити, що виховання справжнього ціннісного ставлення до праці пов'язане саме з усвідомленням її суспільної цінності і практичного значення. Адже в житті праця виконується не тому, що приваблива, а заради досягнення суспільно значущого результату.

Зазвичай, від природи люди мають приблизно однакові здібності до праці, але в житті одні вміють працювати краще, інші – гірше, одні – здатні до найпростішої праці, інші – до праці більш складної, більш цінної для суспільства. Отже, потреба в соціально значущій праці, усвідомлення її цінності не стільки дається людині від природи, скільки формується в неї засобами навчання та виховання протягом усього життя (Пасічна, 2015).

Ціннісне ставлення до праці є важливою складовою змісту виховання особистості. Воно передбачає усвідомлення студентами соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативність, схильність до підприємництва; розуміння економічних законів і проблем суспільства та засобів їх розв'язання, готовність до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації за умов ринкових відносин, сформованість працелюбності як базової якості особистості. Трудове виховання є системою виховних впливів, мета яких полягає в морально-психологічній підготовці учнів до майбутньої професійної діяльності.

Виховні досягнення:

- позитивно-емоційне ставлення до праці як до форми буття і способу самореалізації особистості;
- здатність до усвідомленого вибору майбутньої професії в ім'я національного державного інтересу;
- соціальна значимість праці в житті людини, естетика та культура праці в традиціях українського народу;
- умотивованість, цілеспрямованість, організованість, кмітливість, працьовитість;
- проектування професійного становлення (*Ціннісне ставлення до праці*).

У процесі формування особистості найважливішу роль відіграє професійно-трудове виховання, сутність якого полягає в залученні людини до професійно-трудової діяльності і пов'язаних із нею соціальних функцій відповідно до спеціальності та рівня кваліфікації.

Професійно-трудове виховання, із залученням до професії, вирішує низку взаємопов'язаних завдань:

- формування свідомого ставлення до обраної професії;

– виховання честі, гордості, любові до професії, свідоме ставлення до професійного обов'язку, який розуміється як особиста відповідальність і обов'язок;

– розвиток професійної психології фахівця-професіонала;

– формування професійної культури, етики професійного спілкування;

– формування соціальної компетентності та інших завдань, пов'язаних із іміджем професії і авторитетом.

Трудове виховання людини спрямоване на формування професійно-трудової культури висококваліфікованої особистості, із таким рівнем розвитку її розумових, фізичних, духовних і соціальних здібностей, які дозволять людині здійснювати мобільне професійне самовираження (*Профессионально-трудовое воспитание*).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Ціннісне ставлення до навколишнього середовища, праці, світосприйняття, складні змістово-синтетичні компоненти особистості, що включає в себе ставлення особистості до праці як однієї з важливих життєвих потреб, почуття задоволеності працею й наявності сукупності найважливіших моральних якостей, що визначають ставлення до трудової діяльності загалом (працьовитість, відповідальність, охайність, бережливість, вміння раціонально розподіляти робочий час тощо).

Рівень розвитку трудової вихованості визначає ініціативність та активність особистості на заняттях, вміння зосередити свої зусилля на подоланні труднощів, пов'язаних із навчальною діяльністю й самоосвітою, вміння знаходити свої місце в колективі, допомогти ближнім, ставлення до оточуючих, володіння комунікативними навичками, позитивну взаємодію з педагогами, працьовитість у всіх формах трудової діяльності, ретельність та сумлінність виконання доручень, негативне, критичне ставлення до власного ледарства та ледарства оточуючих, прояв бережливості в процесі будь-якої діяльності, охайність, вміння раціонально розподіляти робочий час, здатність до продуктивної діяльності, прояв об'єктивного самоконтролю (*Ціннісне ставлення до праці*).

ЛІТЕРАТУРА

- Лось, Ю. (1998). *Формирование отношения к труду как ценности у учащихся педучилищ* (дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01). Армавир (Los, Yu. (1998). *Formation of the relation to work as values in pupils of pedagogical schools* (PhD thesis). Armavir).
- Сом, В. (2013). *Особливості формування ціннісного ставлення до праці у дітей молодшого шкільного віку* (Som, V. (2013). *Peculiarities of formation of value attitude to work in children of primary school age*). Retrieved from: <https://www.ipp.npu.edu.ua/ua/2013-02-20-07-29-17/515-viktoriiia-som>.

Пасічна, Т. С. (2015). Виховання в учнів ціннісного ставлення до праці у процесі соціально значущої діяльності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді, Вип. 19 (2)*, 100-109 (Pasichna, T. S. (2015). Upbringing of students' value attitude to work in the process of socially significant activities. *Theoretical and methodological problems of education of children and students, Vol. 19 (2)*, 100-109).

Ціннісне ставлення до праці (*Value attitude to work*). Retrieved from: <https://studfiles.net/preview/5197108/page:6/>.

Професійно-трудова освіта (*Vocational and labor education*). Retrieved from: <http://www.surgu.ru/attachment/3940/download/professionalno-trudovoe-vospitanie.doc>.

Якименко. С. І. (2020). Світосприйняття як складник багаторівневої структури світогляду особистості. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки», 90*, 48-52 (Yakymenko, S. I. (2020). World perception as a component of the multilevel structure of the worldview of the individual. *Collection of scientific works "Pedagogical sciences", 90*, 48-52).

РЕЗЮМЕ

Кучай Татьяна, Кучай Александр, Чичук Антонина, Рокосовик Наталья, Гребя Илдико, Черепьяная Виктория. Формирование в личности сознательного, ценностного отношения к окружающей среде, труда, мировосприятия.

В статье проанализированы особенности формирования в личности сознательного, ценностного отношения к окружающей среде, труда, мировосприятия. Ценностное отношение к труду является определяющей составляющей содержания воспитания личности, направленной на формирование у нее понимание личной значимости труда как источника саморазвития и самосовершенствования. Ценностное отношение к труду является важной составляющей содержания воспитания личности. В процессе формирования личности важнейшую роль играет профессионально-трудова освіта, сутью которого является привлечение человека к профессионально-трудова діяльності і зв'язаних з нею соціальних функцій в відповідності до спеціальністю і рівнем кваліфікації. Професійно-трудова освіта, по мірі привертання до професії, вирішує цілий ряд взаємопов'язаних завдань:

Ключевые слова: личность, сознательное, ценностное отношение к окружающей среде, труд, мировосприятие, трудовая деятельность, многоуровневая структура мировоззрения личности.

SUMMARY

Kuchai Tetiana, Kuchai Olexander, Chychuk Antonina, Rokosovyk Natalia, Greba Ildiko, Cherepiana Victoria. Formation in the personality of conscious, valuable attitude to the environment, work, world perception.

The article analyzes the peculiarities of the formation of a conscious, valuable attitude to the environment, work, worldview.

Value attitude to work, a complex content component of the personality, which includes students' attitude to work as one of the important life needs, a sense of job satisfaction and a set of important moral qualities that determine the attitude to work in general accuracy, thrift, the ability to rationally allocate working time, etc.. The value attitude to work is a defining component of the content of personality education, which is aimed at forming an understanding of the personal significance of work as a source of self-development and self-improvement. Values attitude to work is an important component of the content of personal education. In the process of personality formation the most important role is played by vocational education, the essence of which is to involve a person

in vocational work and related social functions in accordance with the specialty and level of qualification. Vocational education, as involved in the profession, solves a number of interrelated tasks:

The concept of “worldview” as a component of the multilevel structure of the worldview of the individual is defined. World perception as a pedagogical category is inherently integrative, as it is a means of describing and understanding personal, social, cultural, historical and educational phenomena, a multilevel structure that reflects the individual and socio-typological attitude to the external and internal world of man in the variability of forms and ways manifestation of this attitude.

Key words: *personality, conscious, value attitude to the environment, work, world perception, labor activity, multilevel structure of the personality worldview.*

УДК 37.371:81

Наталя Мукан

Національний університет «Львівська політехніка»

ORCID ID 0000-0003-4396-3408

Володимир Сулим

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: 0000-0002-0896-7801

Тетяна Кучай

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, м. Берегово

ORCID ID 0000-0003-3518-2767

Олександр Кучай

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID 0000-0002-9468-0486

Наталія Рокосовик

Відкритий міжнародний університет розвитку

людини «Україна» м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-5588-8655

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/374-379

КОМУНІКАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто теоретичні основи навчання іноземної мови у школі. Вивчення іноземної мови передбачає розвиток і вдосконалення різних психічних процесів і здібностей учнів молодшого шкільного віку. Вивчення іноземної мови виховує особистість, здатну мислити й діяти у глобальних умовах, забезпечуючи тим самим входження України до світового економічного простору. Основною метою вивчення іноземної мови є формування й розвиток комунікативної культури школярів, навчання практичному опануванню іноземної мови.

Ключові слова: *іноземна мова, комунікація, освіта, учень, учитель.*

Постановка проблеми. Нині основними напрямками мовної освіти є удосконалення й поширення практики вивчення мов упродовж усього життя людини, підвищення ефективності мовної освіти, створення сприятливих умов для вивчення іноземних мов, залучення інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у навчальний процес (Корсун, 2015).

У закладах загальної середньої освіти зміст навчання іноземних мов охоплює три компоненти: 1) сфери, теми, ситуації спілкування; 2) мовний і мовленевий навчальний матеріал; 3) знання, навички й уміння (Панова, Адрейко, Тезікова та ін., 2010).

Іноземна мова як навчальна дисципліна й відповідно організація навчання іноземної мови має свою специфіку. З одного боку, іноземна мова є одним з навчальних предметів у системі освіти й підпорядковується законам загальної дидактики; з іншого боку – методологічна основа методики навчання іноземних мов має власні закономірності. Закономірності, що відображають специфіку процесу навчання іноземної мови, покладено в основу методів навчання, і таким чином ці закономірності стали методичними принципами. Методичні принципи виявляються в результаті переосмислення й перенесення законів, положень суміжних для методики навчання іноземних мов наук – педагогіки, лінгвістики, психології (Ящук).

Аналіз актуальних досліджень. Вивченню теоретичних основ навчання іноземної мови в середніх закладах займалися такі науковці, як П. Бабінська, Н. Басай, О. Бігич, Н. Бориско, І. Верещагіна, Л. Виготського, В. Куліш, Л. Калініна, Л. Зеня, Є. Маслико, С. Ніколаєва, О. Пасічник, В. Плахотник, Є. Полат, Т. Полонська, Ф. Рабинович, С. Рубінштейна, В. Редько, Г. Рогова, І. Самойлюкевич, Т. Сахарова, О. Соловова та ін.

Мета дослідження. Мета навчання іноземної мови в школі полягає в тому, щоб закласти основи володіння іноземною мовою в молодших школярів, тобто сформувати початки фонетичних, лексичних, граматичних та орфографічних навичок і вмінь аудіювання, говоріння, читання та письма в межах програмних вимог.

Методи дослідження. Теоретичні (аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури).

Виклад основного матеріалу. Із набуттям позитивного досвіду у вивченні іноземної мови в гімназії в учнів виникає або розвивається інтерес і бажання до самоосвіти в галузі іноземних мов і культури.

Виховна мета навчання іноземної мови – формування позитивних особистісних якостей та рис характеру учнів дає їм змогу комфортно почуватися в іншомовному середовищі. Так, на уроках іноземної мови в гімназії вчитель має виховувати в учнів толерантність, відкритість, готовність до спілкування, повагу до народу, мову якого вивчають, та його культури, позитивне ставлення до іноземної мови як елементу культури народу й засобу передавання її іншим, почуття патріотизму – любові до своєї Батьківщини, що пов'язано з усвідомленням власної національної

ідентичності й готовністю представляти українську національну культуру в діалозі культур, доброзичливість, привітність, ввічливість, увагу та повагу до співрозмовника як складові культури спілкування. У процесі навчання іноземної мови учням прищеплюють естетичні й художні смаки, виховують загальнолюдські моральні цінності: доброту, гуманність, чуйність, порядність, старанність, волю, дисциплінованість у праці.

Освіта, виховання й розвиток учнів на уроках іноземної мови в гімназії забезпечуються шляхом добору навчального матеріалу (текстів для читання/аудіювання, мовленнєвих зразків, наочності, ситуацій спілкування); організацією освітнього процесу — постановкою проблемних завдань, застосуванням сучасних методів і прийомів навчання, створенням атмосфери, в якій учні почувалися б вільними висловлювати власні думки й почуття, погляди й оцінки щодо запропонованих тем спілкування. Цілі навчання іноземних мов конкретизовано у проміжних цілях на всіх етапах шкільного курсу, їх уточнення залежить також від специфіки навчального закладу (школа, гімназія, ліцей, коледж, дитячий центр дозвілля) (Панова, Адрейко, Тезікова та ін., 2010).

Сьогодні заклад освіти повинен прищеплювати інтерес до отримання знань, формувати прагнення учнів навчатися протягом усього життя, усіма сучасними засобами й методами розвивати комунікативні навички, вчити учнів ставити проблеми та вирішувати їх самостійно й у команді, що, у свою чергу, сприятиме професійній підготовці молоді та дозволить їй у подальшому житті бути більш конкурентоспроможною на ринку праці (Якобчук).

Специфіка предмету іноземної мови вимагає організації освітнього процесу таким чином, щоб кожен його учасник мав можливість активізувати пізнавальну й мовленнєву діяльність та отримати достатню мовну практику для формування необхідних навичок і вмінь, у тому числі шляхом використання інтерактивних технологій навчання, які, у свою чергу, дозволяють учасникам вступати в «живий» інтерактивний діалог із реальним партнером, а також забезпечують активний обмін повідомленнями між користувачем та інформаційною системою в режимі реального часу.

Основним призначенням іноземної мови як предмету галузі шкільного навчання є сприяння в опануванні учнями уміннями й навичками спілкуватися в усній і письмовій формах відповідно до мотивів, цілей і соціальних норм мовленнєвої поведінки в типових сферах і ситуаціях. Формування в учнів комунікативної компетентності є невід'ємною складовою структури змісту освіти, базою для якої є комунікативні вміння, сформовані на основі мовних знань і навичок.

Сучасна система навчання іноземних мов дає можливість застосовувати комунікативно-діяльнісний підхід до опанування мовами як важливим засобом міжкультурного спілкування.

Унікальність принципу мовленнєвої та розумової діяльності виявляється в реалізації параметру самостійності. Варто зазначити, що навчання повинно передувати розвитку, спиратися не лише на актуальні досягнення, але й на потенційні можливості учня під час вирішення нових пізнавальних і практичних завдань. Саме тому завдання на всіх етапах навчання мають бути мовленнєвого, творчого характеру, різного рівня проблемності та складності, з виконанням з боку учнів різноманітних дій (розумових, мовних, перцептивних тощо), необхідних для їх розв'язання.

Постійне залучення учнів молодшого шкільного віку до процесу практичного оволодіння іноземною мовою на основі мовленнєво-розумової діяльності збагачує мотивацію навчальної діяльності школярів, розвиває пізнавальний інтерес, зацікавленість не лише процесом, але й змістом навчання. Поступово приходить усвідомлення необхідності виконання навчальних завдань, почуття обов'язку, відповідальності. Чітко сформульоване учнем запитання, правильна коротка або розгорнута відповідь на запитання, логічно, послідовно, граматично правильно побудоване речення, коротка розповідь, зрозуміла для всіх, є діалогічною та монологічною формою навчання зв'язаного мовлення учнів (Чумак, Олійчук, 2012).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Вибудовування освітнього процесу з іноземної мови з урахуванням основоположних компонентів, що забезпечують функціонування дидактичної та методичної систем, сприяє гармонізації навчання, обумовлює логічне обґрунтування вибору навчальних методів, підвищує ефективність практичного здійснення навчальної діяльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що ефективність інноваційних підходів до викладання іноземних мов у гімназії залежатиме від бажання та здатності педагогів скористатися позитивним досвідом вітчизняних та іноземних учених і практиків щодо творчого підходу в навчанні, розуміння необхідності відмовитися від авторитарних і схоластичних методів. Інноваційні методи навчання іноземних мов, які ґрунтуються на творчому підході, допомагають повністю розкрити потенціал учнів і сприяють розвитку та самовдосконаленню навчально-комунікативного процесу (Сучасні підходи до навчання..., 2011).

ЛІТЕРАТУРА

Корсун, Г. О. (2015). Шляхи підвищення якості викладання англійської мови професійного спрямування в технічних університетах України. *Педагогічні науки: теорія, історія,*

інноваційні технології, 2, 343–349 (Korsun, G. O. (2015). Ways to improve the quality of professional English teaching in technical universities of Ukraine. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 2, 343–349).

Панова, Л. С., Андрійко, І. Ф., Тезікова, С. В. та ін. (2010). *Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах*. К.: ВЦ «Академія» (Panova, L. S., Andriyko, I. F., Tezikova, S. V. and others. (2010). *Methods of teaching foreign languages in secondary schools*. К.: VC "Academy").

Ящук, О. В. *Теоретичні аспекти навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі*. Режим доступу: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1271> (Yashchuk, O. V. *Theoretical aspects of foreign language teaching in higher education*. Retrieved from: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1271>).

Якобчук, Г. І. *Методичні особливості навчання старшокласників англійської мови на профільному рівні*. Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/50754/ (Yakobchuk, H. I. *Methodical features of teaching English to high school students at the profile level*. Retrieved from: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/50754/).

Чумак, Л. М., Огійчук, Г. Й. (2012). *Комунікативний підхід до навчання іноземних мов учнів у початковій школі. Перспективи раннього навчання іноземних мов в Україні та за кордоном*: монографія, сс. 86-93 (Chumak, L. M., Ogiychuk, G. J. (2012). *Communicative approach to teaching foreign languages to students in primary school. Prospects for early learning of foreign languages in Ukraine and abroad*: monograph, p. 86-93).

Сучасні підходи до навчання іноземної мови, шляхи інтеграції школи та ВНЗ (2011). Матеріали II міжнародної конференції. Харків. Режим доступу: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1208> (*Modern approaches to foreign language teaching, ways of integration of school and university* (2011). Proceedings of the II International Conference. Kharkiv. Retrieved from: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1208>).

РЕЗЮМЕ

Мукан Наталья, Сулим Владимир, Кучай Татьяна, Кучай Александр, Рокосовик Наталья. Коммуникативная деятельность учащихся младшего школьного возраста при изучении иностранного языка.

В статье рассмотрены теоретические основы обучения иностранному языку в школе. Изучение иностранного языка предполагает развитие и совершенствование различных психических процессов и способностей учащихся младшего школьного возраста. Изучение иностранного языка воспитывает личность, способную мыслить и действовать в глобальных условиях, обеспечивая тем самым вхождение Украины в мировое экономическое пространство. Основной целью изучения иностранного языка является формирование и развитие коммуникативной культуры школьников, обучение практическому овладению иностранного языка.

Ключевые слова: иностранный язык, коммуникация, образование, ученик, учитель.

SUMMARY

Mukan Natalia, Sulym Volodymyr, Kuchai Tetiana, Kuchai Olexandr, Rokosovyk Natalia. Communicative activity of primary school pupils in studying a foreign language.

The article deals with the theoretical basis of teaching a foreign language in a school. Learning a foreign language involves development and improvement of various mental processes and abilities of learners. The study of a foreign language brings up a person capable of thinking and acting in global conditions, thus ensuring the entry of Ukraine into

the world economic space. The main purpose of studying a foreign language is formation and development of a communicative culture of pupils, training for the practical mastery of a foreign language.

The aim of the study. The purpose of teaching a foreign language at school is to lay the foundations of foreign language proficiency in junior pupils, that is to form the beginnings of phonetic, lexical, grammar, and spelling skills, as well as listening, speaking, reading and writing skills within the program requirements.

Research methods: theoretical (analysis of philosophical, pedagogical, psychological literature).

The effectiveness of innovative approaches to teaching foreign languages in the gymnasium will depend on the desire and ability of teachers to take advantage of the positive experience of domestic and foreign scientists and practitioners about the creative approach to learning, the understanding of the need to abandon authoritarian and scholastic methods. Innovative methods of teaching foreign languages, which are based on a creative approach, help to fully disclose the potential of pupils and promote development and self-improvement of the educational and communicative process.

Key words: foreign language, gymnasium, education, pupil, teacher.

УДК 378.14 : 613

Ірина Пальшкова

Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського

ORCID ID 0000-0002-6710-5232

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/379-391

СТАН ПІДГОТОВЛЕНOSTI МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню проблеми підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності. На підставі аналізу загальних теоретичних підходів до змісту здоров'язбережувальної діяльності подано авторську позицію щодо визначеного конструкта. Розглянуто структуру підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності, яка складається з мотиваційно-когнітивної, операційно-коригувальної та оцінно-рефлексивної складових із показниками, відповідно до яких було дібрано мануал діагностувальних методик.

Ключові слова: майбутні вчителі початкових класів, здоров'язбережувальна діяльність, підготовленість, діагностика, складова, показники, констатувальний етап.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження пов'язана з вирішенням пріоритетних завдань системи освіти у вихованні молодого покоління в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я та оточуючих як найвищої індивідуальної суспільної цінності. За останні десятиліття в Україні ведеться активна робота з оновлення й удосконалення змісту початкової освіти (Закон України «Про вищу освіту», концепція «Нова українська школа», національна програма «Здоров'я через освіту»). З огляду на це одним із стратегічних напрямів реформування системи початкової

освіти має бути створення в кожному навчальному закладі здоров'язбережувального освітнього простору, який забезпечить оптимальні умови для організації педагогічного процесу, усвідомлення сутності здоров'язбережувальної діяльності майбутніми вчителями та сприятиме збереженню їх здоров'я (Омельченко, 2017). Натомість аналіз робочих програм теоретичної та практичної підготовки здобувачів вищої освіти в педагогічних закладах засвідчив наявність низки суперечностей між: необхідністю цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів початкових класів та недостатністю її реалізації у процесі навчання в закладах вищої освіти; необхідністю підвищення якості організації здоров'язбережувальної діяльності майбутніми вчителями початкових класів та відсутністю відповідного навчально-методичного забезпечення цього процесу.

Аналіз актуальних досліджень. Слід зазначити, що дослідниками переважно розглядаються особливості організації формування окремих складників здорового способу життя студентської молоді (Н. Агаджанян, Г. Ахмерова, М. Бакшаєва, Є. Бондаревська, А. Боярський, О. Вакулєнко, А. Гончаров, Б. Долинський, А. Дулевич, Л. Іващенко, С. Кондратюк, А. Ляхович, М. Носко, Л. Овчиннікова, В. Оржеховська, І. Пономаренко, Л. Розенфальд, Н. Рябова, Г. Серіков, В. Тєслюкта ін.). Незважаючи на достатню кількість наукових досліджень, присвячених вивченню різноманітних аспектів підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності (К. Авраменко, Н. Бібік, Ю. Вавілова, М. Вашуленко, Н. Кічук, В. Ковальов, О. Комар, С. Литвиненко, О. Мельник, В. Полонський, О. Савченко, В. Сирота, Г. Тарасенко, Л. Фалько, Л. Хомич, І. Шапошникова та ін.), здоров'язбережувальним технологіям (В. Бондін, С. Грімблат, Ю. Кобяков, М. Смірнов та ін.), культурі здоров'я (В. Горащук, В. Зайцев, Л. Іванова, Г. Кривошеєва, В. Магін, С. Сімоненко, В. Скумін, І. Яковлева та ін.), питання цілеспрямованої підготовки їх до здоров'язбережувальної діяльності залишається відкритим.

Підготовка майбутніх учителів початкових класів повинна відповідати реаліям сьогодення, мета якого полягає у створенні психолого-педагогічних умов для розвитку індивідуальних здібностей, зміцненні здоров'я, формуванні здорового способу життя та реалізації базових потреб майбутніх учителів початкових класів не лише у спеціально організованому здоров'язбережувальному середовищі, але й у професійно-педагогічному просторі. Попри впровадження концептуальних засад Нової української школи в систему освіти, подальшого вивчення потребують науково-методологічні основи в напрямках підготовки майбутніх учителів початкової школи щодо здоров'язбережувальної діяльності.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є висвітлення результатів підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності на констатувальному етапі експерименту. Завданням означеного етапу дослідження є визначення складових і показників підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності та їх діагностика.

Методи дослідження. Для визначення рівнів підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здійснення здоров'язбережувальної діяльності було використано: анкетування з метою визначення стану обізнаності здобувачів вищої освіти з напрямками здоров'язбережувальної діяльності; картки самооцінки обізнаності здобувачів вищої освіти із сутністю здорового способу життя засобами здоров'язбережування, видами особистісного здоров'я (розроблені автором); методика КОС-1 використовувалася для визначення рівнів сформованості комунікативних і організаторських здібностей (В. Синявський, В. Федоришин), методики визначення наявності проєктивних і аналітичних умінь (розроблені автором); тест «Діагностика лідерських здібностей (Е. Жаріков, Е. Крушельницький) для визначення рівня вираженості лідерських якостей; для визначення рівня сформованості морально-вольових якостей (методика А. Вострікова та Н. Кузьміної).

Виклад основного матеріалу. Аналіз вищезазначених наукових доробок дав змогу встановити, що недостатньо вивченими аспектами проблематики формування здоров'я залишаються її термінологічний апарат, методичні й методологічні засади здоров'язбережувальної діяльності в освіті. Разом із тим, вітчизняний науковий простір наповнюється розвідками, в яких декларується, що найбільш оптимальними для визначення галузі педагогічної науки, яка вивчає стан і розвиток теорії та практики навчання основ здоров'я та виховання у здоров'ї на різних етапах людського життя, вважають терміни «педагогіка здоров'я», «здоров'ятворча педагогіка», «здоров'язбережувальна освіта», «превентивна педагогіка», «здоров'язбережувальна педагогіка» (Сливка, 2016). Прикладом цьому є дослідження О. Карпусь, у якому авторкою розглянуто термінологічний інструментарій щодо проблеми здоров'язбереження та наголошено на тому, що більшість сучасних країн світу значну увагу приділяє здоров'язбереженню свого населення, адже процвітання нації залежить від стану здоров'я жителів країни, їх налаштування на здоровий спосіб життя й особисту відповідальність за власне здоров'я та здоров'я оточуючих (Карпусь, 2020).

На підставі вивчення сутності професійно-педагогічної діяльності вчителів початкових класів у загальноосвітніх закладах з'ясовано, що вона

охоплює різноманітні напрями: організацію роботи, спрямовану на збереження та зміцнення здоров'я дітей; організацію навчально-виховної діяльності, спрямованої на валеологічне виховання учнів; надання допомоги дітям відчувати себе суб'єктом здоров'язбережувальної діяльності; розвивати в учнів уміння самооцінки функціонального стану організму; створення мотивації до ведення та пропагування здорового образу життя тощо.

Проведені довготривалі спостереження й бесіди з учнями, батьками, вчителями, адміністрацією загальноосвітніх закладів дозволили дійти висновку, що здоров'язбережувальна діяльність є досить важливою ланкою освітнього процесу в сучасній школі. Організація такої роботи повинна бути спрямована на: підвищення індивідуального потенціалу здоров'я; сприяння емоційно-ціннісному ставленню до власного здоров'я; формування навичок, що сприяють збереженню фізичного, психічного, морального, соціального, здоров'я; формуванню гуманістичного стилю спілкування учасників освітнього процесу зокрема.

Зауважимо, що на сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння сутності здоров'язбережувальної діяльності та підготовленості майбутніх учителів початкових класів до неї. У наукових джерелах здоров'язбережувальна діяльність трактується як: організація життя людини, що передбачає гармонізоване використання й розвиток її духовно-моральних і фізичних сил, виховання прагнень до збереження індивідуального й соціального здоров'я, формування уявлень про шкідливість алкоголю, паління та наркотиків (Звекова, 2009); цілісний і багатогранний процес, який спрямований на перетворення інтелектуальної та емоційної сфер особистості студента, підвищення ціннісного ставлення як до власного здоров'я, так і до здоров'я школярів на підставі усвідомлення студентом власної відповідальності (Сентизова, 2008); багатофункціональне соціальне явище, що передбачає впровадження здоров'язберігаючих технологій шляхом застосування відповідних методів і засобів організації навчально-виховного процесу, які не зашкоджують здоров'ю дітей та спрямовані на формування здоров'язберігаючих навичок і вмінь, що сприяють збереженню фізичного, психічного, соціального, морально-духовного здоров'я учасників навчально-виховного процесу (Долинський, 2010).

Розглядаючи сутність здоров'язбережувальної діяльності майбутнього вчителя початкової школи, зауважимо на дослідженні Б. Долинського, в якому визначено такі методологічні підходи, на яких ґрунтується процес підготовки здобувачів вищої освіти майбутніх учителів початкових класів до неї з молодшими школярами в освітньому процесі, як-от: аксіологічний,

системний, особистісно-діяльнісний та культурологічний. Так, аксіологічний підхід у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи передбачає сформованість у них системи соціально-спрямованого ціннісного ставлення до духовних та матеріальних засобів у формуванні здорового способу життя; їхню здатність реально та об'єктивно оцінювати свої фізичні, психоемоційні, духовні, соціальні можливості; розуміння здоров'я та фізичної досконалості людини як практичної, соціальної, особистісної, національної, етичної та загальнолюдської цінності, що виявляється в усвідомленні необхідності дотримуватися здорового способу життя, що дозволить найбільш повно здійснити завдання здоров'язбереження свого й учнів у майбутній професійній діяльності. Системний підхід передбачає взаємодію між здобувачами вищої освіти й викладачами в різних видах діяльності: навчальній (взаємодія валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи), виховній (позааудиторна виховна робота, що передбачає організацію та проведення фізкультурно-спортивних змагань, творчих конкурсів, спортивних свят), самостійній (організація пошукової та дослідницької діяльності студентів із питань здоров'язбереження, самостійні заняття фізичною культурою та спортом (спортивні секції, гуртки), застосування одержаних знань і вмінь під час педагогічної практики з урахуванням збереження та зміцнення здоров'я молодших школярів. Забезпечення системного підходу, спрямованого на збереження та зміцнення здоров'я майбутніх учителів початкової школи під час навчання в педагогічному закладі вищої освіти, сприятиме їхній підготовці до здійснення здоров'язбережувальної діяльності в умовах початкової школи. Культурологічний підхід у підготовці майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності дозволяє виокремити в контексті дослідження сукупність таких культурних компонентів, як педагогічна, фізична, валеологічна, екологічна культура, культура здоров'я, які становлять здоров'язбережувальний культурний напрям. Особистісно-діяльнісний підхід в аспекті дослідження передбачає спрямованість процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів на здобуття знань, умінь і навичок щодо організації різноманітної діяльності (навчально-виховної, спортивно-ігрової, фізкультурно-оздоровчої, дозвілдової, просвітницько-валеологічної та ін.), яка б не зашкоджувала їхньому здоров'ю та здоров'ю учнів (Долинський, 2010).

Урахування означених підходів викликає необхідність у більш детальному розгляді усвідомлення майбутніми вчителями наукової

зорієнтованості та змістового наповнення конструктів «індивідуальне здоров'я особистості», «здоровий спосіб життя», «засоби здоров'язбереження» ще під час здобуття вищої освіти.

Теоретичний аналіз наукового фонду (Є. Бондаревська, Л. Іващенко, Н. Страпко, Л. Хомич, С. Шмалей та ін.) з означеної проблематики дав змогу диференціювати якісну структуру діяльності здобувачів вищої освіти з основ формування здорового способу життя, виявити специфіку взаємоузгодження її складників у підтриманні рівня здоров'я. На думку вчених, формування здорового способу життя має зводитися до дотримання таких вимог, як: регулярний сон, особиста гігієна, урахування основ раціонального харчування, виконання моральних норм, відсутність шкідливих звичок, профілактичні медогляди тощо (Шмалей, 2005).

Зважаючи на те, що сучасна підготовка здобувачів вищої освіти повинна відповідати вимогам Болонської декларації, слушним є дослідження В. Андрущенко, в якому індивідуальне здоров'я особистості містить такі складові, як: психічне, фізичне, морально-духовне, соціальне та професійне здоров'я. Так, психічне здоров'я розглядається як сукупність настанов, якостей і функціональних здібностей майбутніх учителів, що дозволяє їм адаптуватися до довкілля та є необхідним у професійній діяльності. Фізичне здоров'я забезпечується позитивним ставленням до нього як до загальнолюдської цінності, достатньою руховою активністю, раціональним харчуванням, дотриманням санітарно-гігієнічних навичок, а також визнанням необхідності занять фізкультурно-оздоровчими, спортивно-ігровими вправами, що сприятимуть не лише формуванню в майбутніх учителів здоров'язбережувальних умінь і навичок, зміцненню їхнього фізичного здоров'я, але й набуттю вмінь організувати відповідну здоров'язбережувальну діяльність.

Під морально-духовним здоров'ям автор розуміє наявність у майбутніх учителів системи цінностей, настанов і мотивів їхньої поведінки у професійній діяльності, що передбачає формування відповідних здоров'язбережувальних навичок і вмінь, спрямованих на розвиток високої духовності особистості та пов'язаних із такими загальнолюдськими цінностями, як добро, любов, краса тощо. Науковець також вважає, що морально-духовне здоров'я є передумовою самоствердження здобувачів вищої освіти в суспільстві та професійно-педагогічній діяльності зокрема.

Соціальне здоров'я передбачає наявність у майбутніх учителів сформованих знань, умінь і навичок спілкування (з дітьми, їхніми батьками, колегами, адміністрацією). Рівень сформованості цього виду

також впливає на соціальну поведінку в професійній діяльності та соціумі, відповідає нормам, які ставить суспільство до вчителя. Професійне здоров'я учителя, на думку автора, необхідно визначати як цілісний багатомірний динамічний стан організму, який дозволяє освітянам максимально реалізовувати свій творчий потенціал у професійно-педагогічній діяльності (Андрущенко, 2004).

Розглядаючи засоби здоров'язбереження, вважаємо за необхідне наголосити на фізичних вправах як повторному здійсненні різних видів рухових дій, що активізують низку життєвих процесів. Як справедливо наголошує М. Смірнов, якісне різноманіття методів фізичного виховання визначає спосіб повторення фізичних вправ, які диференціюють так: просте повторення рухів і накопичення ефекту вправи лежать в основі виховання фізичних здібностей; модифіковане повторення й відбір – в основі навчання рухів; кодове повторення є основою формування органів чуття й інтелекту, виховання здатності до високих меж сприйняття й обробки інформації; модельне повторення – умови нормування тактичних здібностей, умінь найбільш раціонально діяти в новій обстановці. Формування свідомості, моральних, вольових та емоційних якостей ґрунтується на конспективному повторенні й узагальненні, які припускають повторення у граничному стислому вигляді основних ступенів формування суспільної свідомості. У свою чергу, засвоєння норм моралі, етики й естетики припускає розгорнуте їх повторення в конкретних формах поведінки під час рухової діяльності. До форм предметно-методичної організації процесу вправи, що історично склалися, відносять такі способи в різних поєднаннях як: мимовільні, імітаційно-ігрові, природничо-прикладні, аналітичні, спортивні та комплексні (Смірнов, 2003).

Відтак, спираючись на вищезазначене, для здійснення означеної діяльності майбутні вчителі початкових класів повинні бути підготовленими. Під підготовленістю майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності розуміємо індивідуальне інтегроване утворення, що характеризується наявністю: сформованості практичних умінь і навичок для організації та здійснення її з використанням засобів здоров'язбереження, враховуючи валеологічні принципи; розвинених особистісних якостей і необхідних теоретичних знань щодо сутності основ індивідуального здоров'я особистості та здорового способу життя.

У структурі підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності виокремлюємо мотиваційно-когнітивну (усвідомлення цінності здоров'я та система знань, необхідних для вирішення здорового способу життя), операційно-коригувальну (передбачає

сформованість загально-методичних і спеціальних умінь, що уможливають якісне виконання здоров'язбережувальної діяльності) та оцінно-рефлексивну (передбачає здатність здійснювати аналіз, самоаналіз і оцінювання результатів здоров'язбережувальної діяльності) складові. Так, мотиваційно-когнітивна складова підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності оцінювалася за такими показниками: позитивна мотиваційна спрямованість щодо здоров'язбережувальної діяльності; обізнаність із напрямками здоров'язбережувальної діяльності. Стан підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності за операційно-коригувальною складовою діагностувався за такими показниками, як-от: наявність комунікативно-організаторських, проєктувальних, аналітичних умінь та морально-вольових якостей. Рівні підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності за оцінно-рефлексивною складовою оцінювалися за такими показниками, як наявність здатності до педагогічної рефлексії та вмінь адекватного оцінювання її результатів.

Для визначення рівнів підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності було обрано діагностику, у якій на підставі вивчення ступеня прояву ознак запропонованих показників респондентів було віднесено до достатнього, задовільного чи низького рівня.

Так, достатній рівень підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності був характерний здобувачам вищої освіти, які мають глибокі й міцні знання щодо її специфіки, варіативності її напрямів. Вони обізнані з науковим підґрунтям індивідуального здоров'я особистості, здорового способу життя та здоров'язбережувальних засобів. У таких здобувачів вищої освіти на достатньому рівні сформовані комунікативні та організаторські вміння, вони виявляють виражені лідерські якості, вирізняються самокритичністю, дисциплінованістю, почуттям відповідальності за інших людей. Вони вміють проєктувати здоров'язбережувальну діяльність, точно та правильно аналізувати й оцінювати її, контролювати свій емоційний стан і цілком адекватно реагують на вчинки оточуючих, не виявляють конфліктності у стосунках із ними.

Задовільний рівень підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності характерний для здобувачів вищої освіти, у яких знання щодо специфіки такої діяльності та варіативності її напрямів є епізодичними. Такі здобувачі вищої освіти недостатньо вміло використовують одержані знання на практиці, відчувають труднощі у проєктуванні здоров'язбережувальної діяльності. У

них недостатньо сформовані комунікативні та організаторські вміння, вони не виявляють лідерських якостей, не завжди вирізняються самокритичністю, дисциплінованістю, почуттям відповідальності за інших людей. Вони відчувають труднощі в організації здоров'язбережувальної діяльності, припускаються помилок під час її аналізу. Таким здобувачам притаманне неадекватне реагування на вчинки довколишніх людей. Вони іноді виявляють конфліктність у стосунках з оточуючими.

Низький рівень підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності характерний для пасивних у навчанні здобувачів вищої освіти, які мають нечітке уявлення про її специфіку, варіативність її напрямів, не прагнуть до здорового способу життя, не усвідомлюють ролі індивідуального здоров'я в особистому житті та сутність здоров'язбережувальних засобів. У таких студентів несформовані комунікативні та організаторські вміння, їм важко впроваджувати здобуті знання у практичну діяльність, вони не виявляють лідерських якостей, несамокритичні, недисципліновані, невідповідальні за інших людей. Стосунки з довколишніми людьми здебільшого мають негативний характер. Такі здобувачі вищої освіти часто вступають у конфлікт, не вміють налагоджувати стосунки з оточуючими.

У констатувальному етапі експерименту взяли участь 42 здобувачі вищої освіти факультету початкового навчання Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Висвітливо результати підготовленості майбутніх учителів до професійної діяльності за визначеними показниками на констатувальному етапі експерименту.

Достатній рівень позитивної мотиваційної спрямованості на здоров'язбережувальну діяльність (перший показник мотиваційно-когнітивної складової) виявили 15,1 % респондентів (засвідчили її на рівні професійної потреби), базовий – 61,2 % (домінували мотиви допитливості), низький – 23,7 % респондентів (епізодична зацікавленість). За другим показником означеної складової встановлено, що лише 13,9 % респондентів правильно розуміють сутність здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкових класів, вони обізнані з напрямками здорового способу життя. Базовий рівень засвідчила переважна більшість респондентів – 61,9 % (вони мали певні уявлення про сутність поняття «здоров'язбережувальна діяльність», називали різні змістовні ознаки за видами здоров'я), 24,2 % респондентів виявили низький рівень (не розуміли сутності поняття «здоров'язбережувальна діяльність», називали лише деякі засоби здоров'язбереження).

За першим показником операційно-коригувальної складової здоров'язбережувальної діяльності з'ясовано, що організаційні вміння (здатність швидко й ефективно встановлювати соціальні контакти, впливати на довколишніх, стимулюючи їх до певного виду діяльності, швидко й відповідно до ситуації приймати рішення, виявляти ініціативу тощо) на достатньому рівні сформовано у 28,4 %, базовому – у 58,7 %, низькому – у 12,9 % від загальної кількості респондентів. Водночас, за другим показником сформованості морально-вольових якостей цієї складової на достатньому рівні було діагностовано 13,7 %, на базовому – 62,6 %, на низькому – 23,7 % від загальної кількості респондентів.

Достатній рівень сформованості здатності до педагогічної рефлексії (перший показник оцінно-рефлексивної складової) засвідчили 14,3 %, базовий – 70,5 %, низький – 15,2 % респондентів. Здатність до адекватного оцінювання результатів здоров'язбережувальної діяльності (другий показник означеної складової) на достатньому рівні сформована у 21,4 % респондентів, 56,7 % респондентів здійснювали таку діяльність на базовому, а 21,9 % респондентів – на низькому рівні.

Значення кожної зі складових підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності здобувалось обчисленням середнього арифметичного за відповідними показниками, що подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати діагностики рівнів підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності

Складові	Рівні підготовленості у %		
	достатній	базовий	низький
Мотиваційно-когнітивна	14,5	61,55	23,95
Операційно-коригувальна	21,05	60,65	18,3
Оцінно-рефлексивна	17,85	63,6	18,55
Середнє значення	17,8	61,9	20,3

Як бачимо з таблиці 1, за мотиваційно-когнітивною складовою підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності достатній рівень засвідчили 14,5 % респондентів, базовий – 61,55 %, низький рівень – 23,95 % від загальної кількості здобувачів вищої освіти. Достатній рівень за операційно-коригувальною складовою засвідчили 21,05 % респондентів, базовий –

60,65 %, низький – 18,3 % здобувачів вищої освіти. Результати оцінно-рефлексивної складової виявилися такими: достатній рівень – 17,85 %, базовий – 61,9 %, низький – 20,3 % здобувачів вищої освіти.

Узагальнені результати підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності унаочнено на рисунку 1.

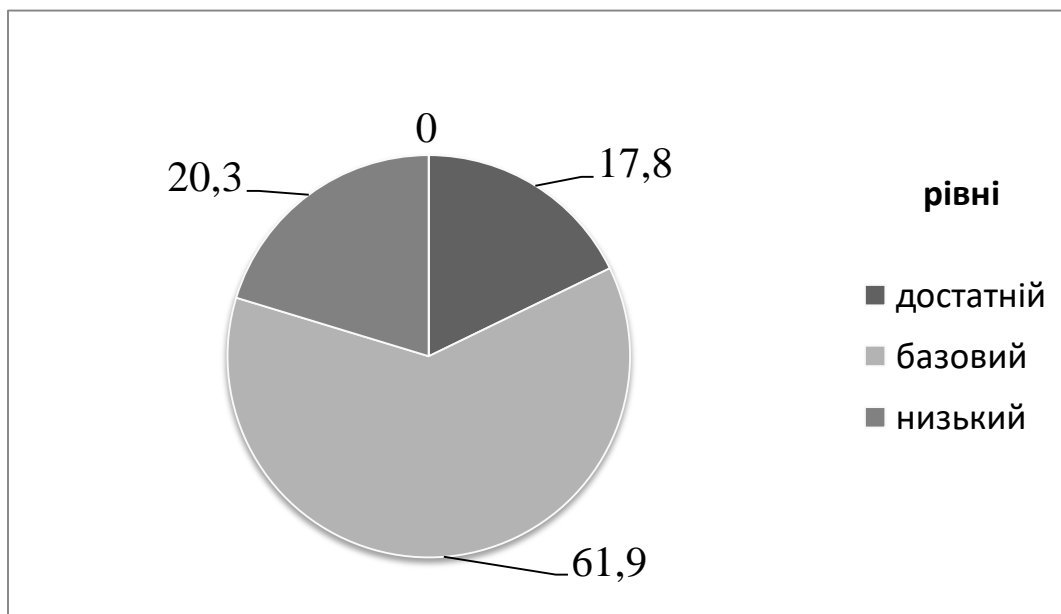

Рис. 1. Загальні рівні підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності (констатувальний етап), у %

Отже, як видно з рисунку 1, найбільша кількість майбутніх учителів початкових класів (61,9 %) засвідчила базовий рівень підготовленості до здоров'язбережувальної діяльності. На достатньому рівні виявлено меншість майбутніх учителів початкових класів – 17,8 %. На низькому рівні підготовленості до здоров'язбережувальної діяльності опинилися 20,3 % від загальної кількості майбутніх учителів.

Висновки. Аналіз одержаних упродовж констатувального етапу педагогічного експерименту результатів свідчить про необхідність подальшої роботи щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності. Саме тому перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в розробленні експериментальної методики підготовки майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

Андрущенко, В. П. (2004). Педагогічна освіта України в стратегії Болонського процесу. *Освіта України, 1*, 5–9. (Andrushchenko, V.P. (2004). Pedagogical education of Ukraine in the strategy of the Bologna process. *Education of Ukraine, 1*, 5–9).

- Долинський, Б. Т. (2010). *Методологія здоров'язберегаючої діяльності майбутнього вчителя початкової школи*. Одеса: Видавець М. П. Черкасов. (Dolynsky, B.T. (2010). *Methodology of health-preserving activity of the future primary school teacher*. Odessa: Publisher M.P. Cherkasov).
- Звєкова, В. К. (2009). *Підготовка майбутніх учителів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Ізмаїл (Zvekova, V.K. (2009). *Preparation of future teachers for the organization of pupil's healthy-preserving leisure* (PhD thesis). Ishmael).
- Карпусь, О. (2020). Термінологічний інструментарій дослідження проблеми здоров'язбереження у Фінляндії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, № 1 (95)*, 11–8. (Karpus, O. (2020). Terminological tools for the research on health in Finland. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, № 1 (95)*, 11–18). DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/012-019
- Омельченко, С. О. (2017). Здоров'язбережувальний освітній простір як основа ефективності функціонування сучасного навчального закладу. *Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі: матеріали III Міжнародного Конгресу (м. Одеса, 18-21 травня 2017 року)*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», сс. 18–19. (Omelchenko, S.O. (2017). Health-preserving educational space as a basis for the effective functioning of a modern educational institution. *Global challenges of pedagogical education in the university space: materials of the III International Congress (Odessa, May 18-21, 2017)*. Odessa: Helvetica Publishing House, 18–19).
- Сентизова, М. И. (2008). *Педагогическое обеспечение подготовки будущих учителей к здоровьесберегающей деятельности* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01). Якутск. (Sentizova, M. I. (2008). *Pedagogical support of the future teachers' preparation for health-preserving activity* (DSc thesis abstract). Yakutsk.
- Сливка, Л. В. (2016). *Здоров'язбережувальна педагогіка*. Івано-Франківськ: видавець Кушнір Г. М. (Slivka, L.V. (2016). *Health-preserving pedagogy*. Ivano-Frankivsk: publisher Kushnir G.M.).
- Смирнов, Н. К. (2003). *Здоровьесберегающие образовательные технологии в работе учителя школы*. М.: АРКТИ. (Smirnov, N. K. (2003). *Health-preserving educational technologies in the work of a schoolteacher*. М.: ARKTI).
- Шмалей, С. В., Ханзельдієва, Ш. (2005). Валеологічний супровід освітнього процесу в навчальному закладі. *Вісник Чернігівського педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Психологічні науки, 31, Т. 3, 178–183*. (Shmalei, S. V., Hanzeldieva, Sh. (2005). Valeological support of the educational process in the educational institution. *Bulletin of Chernihiv Taras Shevchenko Pedagogical University. Psychological Sciences, 31, V. 3, 178–183*).

РЕЗЮМЕ

Пальшкова Ирина. Состояние подготовленности будущих учителей начальных классов к здоровьесохраняющей деятельности.

Статья посвящена исследованию проблемы подготовленности будущих учителей начальных классов к здоровьесохраняющей деятельности. На основании анализа общих теоретических подходов к содержанию здоровьесохраняющей деятельности представлена авторская позиция относительно выделенного конструкта. Рассмотрена структура подготовленности будущих учителей начальных классов к здоровьесохраняющей деятельности, состоящий из мотивационно-когнитивной, операционно-корректирующей и оценочно-

рефлексивной составляющих с показателями, согласно которым был подобран мануал диагностирующих методик.

Ключевые слова: будущее учителя начальных классов, здоровьесохраняющая деятельность, подготовленность, диагностика, составляющая, показатели, констатирующий этап.

SUMMARY

Palshkova Iryna. The state of preparedness of future primary school teachers for health-preserving activity.

Improving the quality of primary education is an important task of the current stage of Ukrainian society development, the implementation of which is primarily related to the training of future professionals who can create psychological and pedagogical conditions for developing students's individual abilities, strengthening of their health, forming their healthy lifestyle and realization of the basic needs of younger generation not only in a specially organized health environment, but also in the professional and pedagogical area. This task fully meets the requirements of the State Standard of Primary Education in Ukraine, documents and the project "New Ukrainian School", which regulate the functioning and modern guidelines for the development of primary and higher education in Ukraine in the XXI century. Under these conditions preparing of future primary school teachers for health-preserving activities is of paramount importance.

The aim of the article is to highlight and analyze the results of the diagnosis of the future primary school teachers' readiness for health care activities at the ascertaining stage of the experiment. Preparing the future primary school teachers for health care is understood as individual integrated quality, characterized by the practical skills for the organization and activity implementation with the use of health care means, based on valeological principles; developed personal qualities and the necessary theoretical knowledge based on the essence of individual health and healthy lifestyle. The structure of preparation of future primary school teachers for health care activities consists of motivational-cognitive, operational-corrective and evaluation-reflexive components with the indicators according to which the manual of diagnostic methods was selected.

During the ascertaining stage of the experiment the sufficient level of readiness for the activity mentioned was demonstrated by 14.5 %, the basic one – by 59.7 % and the low one – by the 25.8 % of future primary school teachers.

Key words: future primary school teachers, health-preserving activities, preparedness, diagnosis, component, indicators, ascertaining stage.

УДК 378

Наталія Пилюк

Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

ORCID 0000-0002-5500-3044

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/391-400

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З РЕАЛІЗАЦІЇ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуто діяльність соціального педагога з реалізації здоров'язберезувальних технологій в освітньому середовищі. Розкрито різні підходи до трактування понять «здоров'язбереження», «здоров'язберезувальні технології». Зазначено, що здоров'язберезувальні технології є системою, яка створює максимально

сприятливі умови для збереження, зміцнення й розвитку духовного, емоційного, інтелектуального, особистісного та фізичного здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу. Схарактеризовано основні підходи до організації здоров'язбережувальної діяльності в освітній установі: еколого-валеологічний, діяльнісний і системний. Окреслено пріоритетні завдання здоров'язбережувальної діяльності соціального педагога в освітньому середовищі (забезпечення охорони життя та здоров'я дітей; формування здорового способу життя; сприяння створенню обстановки психологічного комфорту учнів; розвиток у них комунікативних навичок; профілактику залежностей; організація та формування соціальної культури учнів, педагогів, фахівців і батьків). Зазначено, що основними напрямками здоров'язбережувальної діяльності соціального педагога є інформаційно-просвітницький, оздоровчий, профілактичний, соціально-психологічний. Схарактеризовано основні напрями роботи з формування життєстійкості учнів, що є пріоритетним завданням соціального педагога в умовах зростання впливу стресогенних чинників у суспільстві через соціально-економічні трансформації, політичну нестабільність, епідеміологічну ситуацію. Окреслено перспективні напрями подальших наукових досліджень: поглиблене вивчення змісту конкретних здоров'язбережувальних технологій у роботі соціального педагога, аналіз здоров'язбережувальної діяльності соціального педагога з різними віковими та цільовими групами учнів, дослідження особливостей застосування здоров'язбережувальних технологій у роботі соціального педагога з педагогічним колективом.

Ключові слова: здоров'язбереження, здоров'язбережувальна технологія, соціальний педагог, освітнє середовище.

Постановка проблеми. Оскільки людський капітал – найбільше багатство будь-якого суспільства, питання збереження здоров'я населення, починаючи з раннього віку, має бути одним із пріоритетних завдань державної політики. Порушення режимів праці й відпочинку, інтенсивне навчальне навантаження, що веде до хронічної перевтоми дитини та зниження її життєвого потенціалу, несприятлива екологічна обстановка, зменшення фізичної активності та, як наслідок, малорухливий спосіб життя – усі ці чинники зумовлюють значне погіршення здоров'я підростаючого покоління. Зважаючи на це, на фахівців, які здійснюють супровід освітнього процесу в дошкільних, шкільних та інших типах закладів, покладається особлива відповідальність за реалізацію здоров'язбережувальних технологій в освітньому середовищі. За таких умов соціальний педагог, як одна із ключових фігур серед фахівців соціономічних професій, відіграє важливу роль у комплексній здоров'язбережувальній діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Формування культури здоров'я є наскрізною темою науково-практичних розвідок Г. Апанасенка, В. Бабич, О. Багнетової, В. Горащука, М. Гриньової, В. Климової, О. Кучерявого, О. Маркової, В. Оржеховської, В. Язловецького. Сутнісні характеристики здоров'язбереження розкриті в дослідженнях М. Безруких, С. Гримблат, В. Зайцева, С. Крамського, М. Колеснікової, А. Севрука. Реалізацію здоров'язбережувальних технологій в умовах різних типів освітніх закладів та

з різними віковими групами аналізують Ю. Бойко, Т. Бойченко, О. Василенко, Н. Карапузова, С. Омельченко, М. Смирнов, О. Янкович. Зарубіжний досвід упровадження здоров'язбережувальних програм представлений у прикладних доробках Е. Браун (E. Broun), С. Гастлі (S. Gastley), І. Мартін (I. Martin), Р. Паффенбергер (R. Paffenberger), А. Пол (A. Paul), Т. Вейл (T. Weil). Здоров'язбережувальну діяльність фахівців різного профілю вивчають О. Безпалько, С. Гуменюк, Т. Журавель, Л. Клос, А. Обухівська та інші. Усі наукові напрацювання у проблемному полі здоров'язбереження актуалізують необхідність дослідження здоров'язбережувальної діяльності в освітніх установах, де турбота про стан здоров'я вихованців є одним з пріоритетних напрямів роботи соціального педагога.

Мета статті: дослідження теоретичних аспектів здоров'язбережувальної діяльності соціального педагога в освітньому середовищі.

Методи дослідження. У статті використано комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих методів дослідження, а саме теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення для здійснення висновків та виведення основних положень наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. Власне дефініція «здоров'язбереження» в педагогічній науковій теорії з'явилася відносно недавно: у 90-х роках минулого століття її почали використовувати для позначення особливого ставлення до збереження здоров'я, що розвивається та виявляється через особливості організації освітнього процесу та базується на принципах неперервності й наступності, незавдання шкоди, активного включення, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, комплексного та міждисциплінарного підходу, відповідності змісту здоров'язбережувальних заходів рівню психолого-педагогічного та вікового розвитку дітей, акцентування уваги на їхніх позитивних досягненнях тощо (Василенко, 2014). Поняття «здоров'язбереження» зводиться не лише до лікувально-профілактичних заходів, але й до форм впливу, що перебачають проєктування, розвиток потреб у здоровому способі життя, розширення психофізичних можливостей у процесі реалізації соціально-оздоровчих, здоров'язбережувальних і здоров'яформувальних технологій.

Як правило, організація здоров'язбережувальної діяльності в освітній установі здійснюється з позицій еколого-валеологічного, діяльнісного й системного підходів.

З позицій еколого-валеологічного підходу метою здоров'язбережувальної діяльності в освітній установі є формування у

вихованців потреби в доброму здоров'ї, відповідального ставлення до свого здоров'я, здоров'я оточуючих, а також до збереження довкілля.

З позицій діяльнісного підходу здоров'язбережувальна діяльність включає цілеспрямовану роботу, спрямовану на збереження, оздоровлення й підтримку власного здоров'я та здоров'я оточуючих. Обов'язковими умовами для її здійснення є готовність усіх суб'єктів освітнього процесу до валеологічного цілепокладання, високий рівень домагань і здатність до визначення завдань, необхідних для досягнення мети; навички планування та моделювання; здатність до самомотивації та мотивації інших до здорового способу життя (Москалева, 2010).

У загальному сенсі здоров'язбережувальні технології – це системний підхід до навчання й виховання, побудований на прагненні педагога не завдати шкоди здоров'ю учнів. Поняття «здоров'язбережувальних технологій» належить до якісної характеристики будь-якої освітньої технології, яка показує, яким чином вирішується завдання збереження здоров'я всіх учасників освітнього процесу.

Традиційно не існує єдності серед науковців щодо розуміння поняття «здоров'язбережувальні технології»: «специфічний спосіб людської активності, орієнтований на таку цінність, як здоров'я» (Л. Волошина), «сукупність методів, засобів, форм, прийомів організації, проведення, управління навчально-виховного процесу, спрямовані на забезпечення ефективності здоров'язбереження учнів» (О. Іонова), «всі напрями діяльності освітнього закладу щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів» (І. Волкова) (Андрющенко, 2012; Гуменюк, 2013; Сучасні здоров'язбережувальні технології, 2018; Сучасні технології збереження здоров'я..., 2016).

Розділяючи думку М. Смирнова, ми під здоров'язбережувальними технологіями розуміємо систему, яка створює максимально сприятливі умови для збереження, зміцнення й розвитку духовного, емоційного, інтелектуального, особистісного й фізичного здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу (учнів, педагогів та інших) (Смирнов, 2002).

Пріоритет в організації здоров'язбережувальної діяльності в освітньому середовищі віддається саме соціальному педагогові, який найчастіше займається розробкою та здійсненням різноманітних просвітницьких заходів: бесіди з учнями із залученням фахівців різного профілю, наприклад, дитячого психолога, медичного працівника; проведення «уроків здоров'я» як у межах класу, так і всієї школи; організація тематичних класних годин; перегляд відеофільмів, презентацій тощо. Кінцевим результатом проведених заходів має стати підвищення рівня знань про складові здорового способу життя,

необхідність їх наявності й дотримання. При цьому здоров'язберезувальна діяльність соціального педагога не обмежується лише заходами профілактичного спрямування.

Здоров'язберезувальна діяльність соціального педагога в умовах освітнього закладу – це система заходів, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я учнів, що включає: раціональну організацію освітнього процесу; організацію фізкультурно-оздоровчої роботи; просвітницько-виховну роботу з учнями, спрямовану на формування цінності здоров'я та здорового способу життя; організацію системи просвітницької та методичної роботи з педагогами, фахівцями й батьками.

До пріоритетних завдань здоров'язберезувальної діяльності соціального педагога в освітньому середовищі можна віднести: забезпечення охорони життя та здоров'я дітей; формування здорового способу життя; сприяння створенню обстановки психологічного комфорту учнів; розвиток у них комунікативних навичок; профілактику залежностей; організацію та формування соціальної культури учнів, педагогів, фахівців і батьків (Онищенко, Лиховид, 2016).

Основними напрямками здоров'язберезувальної діяльності соціального педагога є: інформаційно-просвітницький, оздоровчий, профілактичний, соціально-психологічний.

Інформаційно-просвітницька діяльність соціального педагога полягає в наданні фахівцем необхідної інформації дітям, батькам, педагогам, представникам громадськості про основні напрями й методи збереження індивідуального та громадського здоров'я. Для цього соціальний педагог оформлює інформаційні стенди, організовує роботу валеологічної служби, приймає, забезпечує проведення тематичних лекторіїв тощо. У межах просвітницької діяльності, що є поширенням знань про здоров'я, способи, методи й технології його збереження та зміцнення, виховання культури здоров'язберезувальної поведінки, пропаганду здорового способу життя, соціальний педагог організовує навчальні семінари, лекції, тренінги, ділові ігри з питань здоров'язбереження. Інформаційно-просвітницька діяльність націлена на збереження всіх видів індивідуального здоров'я особистості.

Оздоровча діяльність соціального педагога спрямована на поліпшення стану фізичного та психічного здоров'я як учнів і вихованців, так і свого власного шляхом формування здорового способу життя, заохочення до занять фізичною культурою, гімнастикою, ведення активного способу життя, застосування оздоровчих технологій в освітньому процесі (музикотерапія,

кольоротерапія, ароматерапія, фітотерапія та інших), спільному з медичним персоналом контролю за станом навколишнього середовища, його відповідності санітарно-гігієнічним нормам.

Профілактична робота соціального педагога спрямована на запобігання розвитку відхилень у поведінці особистості (адикцій, делінквентності), збереження її соціального благополуччя, забезпечення безпеки життєдіяльності (профілактика дорожнього та побутового травматизму), а також попередження різних захворювань. Із цією метою фахівець застосовує активні методи виховання (ігри, дискусії, диспути), ініціює створення й реалізацію здоров'язбережувальних проєктів, проведення волонтерських заходів, присвячених здоровому способу життя тощо.

Соціально-психологічний напрям здоров'язбережувальної діяльності соціального педагога орієнтований на збереження психічного здоров'я особистості, створення й підтримки позитивного психологічного клімату в колективі, профілактику стресів, розвиток комунікативних навичок, формування соціальної культури вихованців, яка включає цінності, мотиви, правила поведінки в суспільстві, що сприяють збереженню їхнього здоров'я. У межах даного напрямку соціальний педагог здійснює соціальне виховання особистості.

Реалізуючи кожен із зазначених напрямів здоров'язбережувальної діяльності, соціальний педагог має сприяти створенню й підтримці такого середовища освітнього закладу, яке б максимально сприяло збереженню здоров'я всіх його суб'єктів.

М. Смирнов класифікує всі здоров'язбережувальні технології за підходами до охорони та збереження здоров'я (медико-гігієнічні технології, фізкультурно-оздоровчі технології, екологічні здоров'язбережувальні технології, здоров'язбережувальні освітні технології); за характером впливу (захисно-профілактичні технології, компенсаторно-нейтралізуючі технології, стимулюючі технології) (Смирнов, 2002).

Оскільки соціальний педагог найчастіше реалізує професійну діяльність в умовах освітнього закладу, то пріоритетними для нього є саме здоров'язбережувальні освітні технології, які включають організаційно-педагогічні, психолого-педагогічні, навчально-виховні, соціально-адаптувальні й особистісно-розвивальні, лікувально-оздоровчі технології.

Усі здоров'язбережувальні технології, що застосовуються соціальним педагогом у освітньому процесі, можна умовно розділити на три основні групи:

1) технології, що забезпечують оптимальні гігієнічні умови освітньо-виховного процесу;

2) технології оптимальної організації освітнього процесу та фізичної активності школярів;

3) психолого-педагогічні технології, які використовуються на уроках і в позаурочній діяльності вчителями, вихователями, соціальними педагогами, іншими фахівцями.

В умовах зростання впливу стресогенних чинників у суспільстві, що зумовлене соціально-економічними трансформаціями, політичною нестабільністю, епідеміологічною ситуацією, вважаємо, що робота соціального педагога з учнівсько-педагогічним колективом також обов'язково має включати практично-орієнтовані здоров'язберезувальні заходи, головною метою яких є формування життєстійкості (резильєнтності) особистості:

- вивчення й засвоєння основ здорового способу життя, що забезпечує повноцінне безпечне існування та реалізацію здібностей, задоволення потреб особистості в повсякденному житті;

- ознайомлення з тими видами небезпек, з якими може стикатися людина в повсякденному житті, формування навичок реагування в небезпечних і надзвичайних ситуаціях природного, соціального й техногенного характеру;

- вивчення й освоєння методів і прийомів захисту, що дозволяють мінімізувати можливі збитки, нанесений особистості та суспільству в небезпечних і надзвичайних ситуаціях, знизити індивідуальні ризики;

- розвиток уміння ухвалювати безпечні рішення в побутових, навчальних ситуаціях;

- формування уявлення про екологічні, соціокультурні, економічні особливості сучасного суспільства як середовища безпосередньої життєдіяльності та місця людини в ньому у процесі самоствердження та самореалізації;

- формування здатності до прийняття морально-психологічних рішень в умовах небезпечних і надзвичайних ситуацій;

- формування шанобливого, відповідального ставлення до власної безпеки й безпеки оточуючих людей, навичок взаємодії, співпраці, необхідних для вирішення та попередження небезпечних і надзвичайних ситуацій, усвідомлення пріоритетності безпеки в усіх сферах життєдіяльності людини.

Таким чином, цінність здоров'я стає все більш значущою в сучасних умовах життя, що вимагає розвитку різних форм його збереження та сприяє пріоритетності здоров'язберезувальних технологій серед інших соціальних

технологій. Організація здоров'язберезувальної діяльності – необхідна умова для формування ціннісного ставлення дітей до здорового способу життя й повноцінного розвитку особистості кожного учня. Роль соціального педагога при цьому є однією з пріоритетних. Соціальний педагог у тісній взаємодії з учителями, батьками, фахівцями медичного, психологічного профілю, іншими зацікавленими сторонами, повинен працювати над створенням сприятливого здоров'язберезувального освітньо-виховного середовища, використовуючи весь спектр доступних здоров'язберезувальних технологій.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Здоров'язберезувальна діяльність соціального педагога, який займається питаннями соціального виховання особистості, надання допомоги у процесі соціалізації, адаптації до суспільства, являє собою цілеспрямовану роботу зі збереження та зміцнення не тільки фізичного, але й насамперед соціального й духовного здоров'я особистості. Здійснюючи здоров'язберезувальну діяльність в освітньому середовищі, соціальний педагог насамперед проводить профілактичні заходи щодо запобігання девіантної поведінки вихованців; організовує та проводить індивідуальні та групові заняття, спрямовані на розвиток у дітей комунікативних навичок; займається вихованням духовно-моральних якостей особистості; формує в дітей навички життєстійкості та стресостійкості.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень вважаємо поглиблене вивчення змісту конкретних здоров'язберезувальних технологій у роботі соціального педагога, аналіз здоров'язберезувальної діяльності соціального педагога з різними віковими й цільовими групами учнів, дослідження особливостей застосування здоров'язберезувальних технологій у роботі соціального педагога з педагогічним колективом.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрющенко, Т. К. (2012). Формування здоров'язберезувальної компетентності як соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 7, 123–127 (Andryushchenko, T. K. (2012). Formation of health competence as a socio-pedagogical problem. *Scientific Bulletin of Volyn National University named after Lesya Ukrainka*, 7, 123–127).
- Василенко, О. М. (2014). Здоров'язберезувальні технології у виховному процесі дошкільного навчального закладу. *Наукові записки кафедри педагогіки*, XXXVII, 87–96 (Vasilenko, O. M. (2014). Health-preserving technologies in the educational process of a preschool educational institution. *Scientific Notes of the Department of Pedagogy*, XXXVII, 87–96).
- Гуменюк, С. В. (2013). Здоров'язберігаючі технології в системі освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 26, 55–57 (Humeniuk, S. V. (2013). Health technologies in the education system. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social Work*, 26, 55–57).

- Москалева, А. С. (2010). Здоровьесберегающая деятельность социального педагога. *Педагогическое образование и наука*, 7, 75–78 (Moskaleva, A. S. (2010). Health-preserving activity of a social pedagogue. *Pedagogical Education and Science*, 7, 75–78).
- Онищенко, Н. П., Лиховид, О. Р. (2016). Здоров'язбережувальні технології у системі підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності. *Молодий вчений*, 9.1 (36.1), 122–126 (Onishchenko, N. P., Likhovid, O. R. (2016). Health technologies in the system of preparation of future teachers for innovative activity. *Young Scientist*, 9.1 (36.1), 122–126).
- Смирнов, Н. К. (2002). *Здоровьесберегающие образовательные технологии в современной школе*. М.: АПК и ПРО (Smirnov, N. K. (2002). *Health-saving educational technologies in a modern school*. M.: APK and PRO).
- Сучасні здоров'язбережувальні технології (2018). Ю. Д. Бойчук (ред.). Харків: Оригінал (Modern health technologies (2018). Yu. D. Boychuk (ed.). Kharkiv: Original).
- Сучасні технології збереження здоров'я учнів у діяльності психологічної служби і психолого-медико-педагогічних консультацій (2016). А. Г. Обухівська (ред.). К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи (Modern technologies for maintaining the health of students in the activities of psychological services and psychological, medical and pedagogical consultations (2016). A. G. Obukhovskaya (ed.). K.: UNMC of practical psychology and social work

РЕЗЮМЕ

Пылюк Наталья. Деятельность социального педагога по реализации здоровьязберегающих технологий в образовательной среде.

В статье рассмотрена деятельность социального педагога по реализации здоровьязберегающих технологий в образовательной среде. Раскрыты различные подходы к трактовке понятий «здоровьесбережение», «здоровьезберегающие технологии». Отмечено, что здоровьезберегающие технологии представляют систему, которая создает максимально благоприятные условия для сохранения, укрепления и развития духовного, эмоционального, интеллектуального, личностного и физического здоровья всех субъектов образовательного процесса. Охарактеризованы основные подходы к организации здоровьезберегающей деятельности в образовательном учреждении: эколого-валеологический, деятельностный и системный. Определены приоритетные задачи здоровьезберегающей деятельности социального педагога в образовательной среде (обеспечение охраны жизни и здоровья детей, формирование здорового образа жизни, содействие созданию обстановки психологического комфорта учащихся, развитие у них коммуникативных навыков; профилактику зависимостей, организация и формирование социальной культуры учащихся, педагогов, специалистов и родителей). Отмечено, что основными направлениями здоровьезберегающей деятельности социального педагога является информационно-просветительский, оздоровительный, профилактический, социально-психологический. Охарактеризованы основные направления работы по формированию жизнестойкости учащихся, что является приоритетной задачей социального педагога в условиях роста влияния стрессогенных факторов в обществе через социально-экономические трансформации, политическую нестабильность, эпидемиологическую ситуацию. Определены перспективные направления дальнейших научных исследований: углубленное изучение содержания конкретных здоровьезберегающих технологий в работе социального педагога, анализ здоровьезберегающей деятельности социального педагога с различными

возрастными и целевыми группами учащихся, исследование особенностей применения здоровьезберегающих технологий в работе социального педагога с педагогическим коллективом.

Ключевые слова: *здоровьесбережение, здоровьезберегающая технология, социальный педагог, образовательная среда.*

SUMMARY

Pyliuk Nataliia. Social pedagogue's activities in the implementation of health care technologies in the educational environment.

The article considers the social pedagogue's activities in the implementation of health care technologies in the educational environment. Different approaches to the interpretation of the concepts of "health care", "health care technologies" are revealed. It is noted that health care technologies are a system that creates the most favorable conditions for maintaining, strengthening and developing the spiritual, emotional, intellectual, personal and physical health of all subjects of the educational process. The main approaches to the organization of health care activities in the education institution are characterized: ecological and valeological approach, active and systems approaches. The priority tasks of the social pedagogue's health care activity in the educational environment are outlined (protection of life and health of children; formation of a healthy lifestyle; assistance in creating an environment of psychological comfort of school students; development of communication skills; prevention of addictions; organization and formation of social culture of school students and teachers, professionals and parents). It is noted that the main areas of the social pedagogue's health care activity include: informational, educational, health, preventive, socio-psychological. The main directions of work on the formation of school students resilience are characterized, which is a priority task of a social pedagogue in the growing influence of stressors in society through socio-economic transformations, political instability, epidemiological situation. Prospective areas of further research are outlined: in-depth study of the content of specific health care technologies in the work of a social pedagogue, analysis of health care activities of a social pedagogue with different age and target groups of school students, research of health care technologies in the work of a social pedagogue with teaching staff.

Key words: *health, health care technology, social pedagogue, educational environment.*

UDC 005.7:[005.336.1:005.95/.96]

Oksana Skorobahatska

Sumy State Pedagogical University

named after A. S. Makarenko

ORCID ID 0000-0002-5072-5195

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/400-412

COACHING TECHNOLOGY AS A METHOD OF OPTIMIZING SOCIO-ECONOMIC EFFICIENCY OF THE PERSONNEL IN ORGANIZATION

The article discusses the theoretical provisions of coaching technology as a method of optimizing the socio-economic efficiency of the personnel in organization. The types of coaching, principles, and procedures of coaching are analyzed. The main philosophical and psychological postulates of coaching and its main directions are considered. The modern classification of coaching, the conditions for the effectiveness of coach management, the main aspects of process management in the context of coaching technology have been

studied. The general provisions for setting goals in coaching are studied. The system of questions "GROW" developed by J. Whitmore and E. Parslow is analyzed. The instrumental foundations of coaching have been studied. The article considers the approach of R. Dilts to determine the peculiarities of the system of values and beliefs of a person, as well as the model of "spiral dynamics", built on the original ideas of Dr. K. Graves.

Key words: coaching, technology, efficiency, personnel, organization, management.

Introduction. The evolution of human resources management, beginning with routine work with personnel to managing human resources, expands the number of problems of the theoretical and practical plane, which should be taken into consideration in the process of management. One of the topical issues is the need to formulate an effective social and economic behavior of the organization staff. In this regard, coaching is the most promising method. It is a social technology of partnership in the development and improvement of personal, professional and behavioral competences in individual workers and groups aimed at forming and improving their motivation for work and corporate behavior.

Analysis of relevant research. Coaching technology, its theoretical and practical foundations were considered by: M. Danylova, J. Gibner, T. Gallwey, D. Goleman, T. J. Leonard, E. Parslow, R. Pryor, M. Ray, A. Savkin, J. Smart, N. Smit, F. Stone, N. Tomashek, J. Whitmore. Among the domestic scientists, different aspects of coaching in the context of managerial activity were studied by V. Huriievskaya, V. Zhukovska, V. Kulyk, N. Lev, Ye. Lohvynovskiy, O. Martsinkovska, A. Mazaraky, M. Nahara, V. Pavlov, Kh. Peredalo, I. Petrovska, N. Sychova.

The aim of the article is to reveal the theoretical foundations of coaching technology as a method of optimizing socio-economic efficiency of the personnel in organization.

Research methods – analysis of scientific works of domestic and foreign researchers on the problems of coaching technology as a method of optimizing socio-economic efficiency of the personnel in organization.

Results. Coaching deals with consciousness and serves for expansion of the limits of perceiving reality in the course of the analysis of the set goal. Collection of all the necessary information for solving the task and its analysis is carried out by the client independently with the coach's assistance. For this, special technologies are used, first of all – coaching.

There are many types of coaching: executive coaching, business coaching, coaching of the highest indicators, team coaching, career coaching, coaching of personal efficiency, life coaching, relationship coaching, etc.

Executive coaching is an individual coaching, its peculiarity lies in the fact that top managers of the company can work at coaching sessions over business

goals and strategies to achieve super-results, as well as over the development of a personal efficiency and/or life balance.

Business coaching (corporate) is aimed at conducting coaching at the company for its employees of different levels. The main purpose is to help the employee develop as a personality, achieve high results and improve efficiency.

Team coaching is close to individual coaching. The difference is that the coach, as a facilitator, works with the team in two ways: to achieve common goals in the team and to create a space where each participant can be a coach for the other.

Specialized coaching is also close to individual coaching. However, here the coach is an expert in any field, specialization or in a particular aspect of life. For example, in the banking industry, in marketing, in project management or in dealing with stress, in a career. The work of the coach is focused on the development of specific social or professional groups, such as adolescents, students, doctors, social workers.

Life coaching (personal) is a process of solving jointly with the coach important for the client tasks. This interaction is always focused on the end result, which is determined at the beginning. In life coaching, the client can solve many problems, such as improving the quality of life, development in professional activities, creating a balance of life.

The coaching procedure harmoniously combines two principles: the principle of awareness and the principle of responsibility. When a person acts according to the principles of coaching, he is free. Freedom appears just when a person is fully aware of his desires and aspirations, he has found out where, in what place he is on the way to achieving his goal, when he outlined the ways in which he can achieve this goal, chose from all the variety of ways his only way and began to act in accordance with his plan to achieve a specific result.

The main postulate of coaching is that each person (or team) is able to find the best ways to achieve goals and choose the optimal pace. This postulate can be applied to the organization as a whole.

Suggestions (basic philosophical and psychological postulates) of coaching:

- all people have the ability to develop;
- people are able to change only when they want it and are ready for it;
- beliefs related to a person's own potential, directly related to human success;
- how a person determines success will have a direct impact on his achievements;
- people limit their potential within their beliefs (for example, believing that certain things are impossible due to external or situational barriers);

- people learn only when they are truly involved in the process;
- people can learn with everything they do, but learning only happens when a person thinks and makes plans for the future (Kolb's theory of learning);
- in order to help others, people must continually progress themselves (Томашек, 2008).

Coaching is best suited to the fast pace of modern life. Each coaching consultation is aimed at meeting the personal and professional needs of the client and helping him achieve his goal. All people without exception can be clients of coaching. The only requirement is active involvement of the person himself in the process of researching his situation, the desire to openly, honestly and comprehensively analyze his life. By studying the reality in which the client is situated before choosing a path, coaching covers the following areas:

- material component;
- ideal idea of the client about the studied sphere;
- emotional saturation of the problem;
- ideas and knowledge of the client on the research topic;
- sequence, organization of the client's actions in real life.

This algorithm is universal for any discussed topics, both personal and social. Here, coaching is used as a general technique that covers the approaches, techniques, experiments and methods used to improve the personality, to achieve his goals.

The current classification of coaching is as follows:

1. By number of participants and coaching technologies:

- individual coaching (personal, life);
- organizational coaching (work is carried out with different departments – from the team to the company as a whole);
- coach management (when the coach is the manager of the company, coaching is used and recognized as a form of internal communication).

2. Coaching for organizations, in turn, can be divided depending on the hierarchical level and goals:

- individual coaching of the first persons;
- individual or group coaching of line managers and key employees;
- coaching consulting of the organization;
- training of managers of different levels of coaching as a management style.

3. According to the mode, coaching can be divided into:

- personal-distance (full-time and part-time) coaching (here it is fundamentally important to identify those tasks (situations) that require

personal participation of the coach, as this is a prerequisite for obtaining the planned result);

- “external” coaching (involving external resources, consultants to work with employees of the company; this method is especially effective when it is necessary to follow an objective approach to solving problems, where external trainers and consultants act as independent experts);

- “internal” coaching (organized process of communication between coach and subordinates; employees begin to be fully aware of the real situation, both in the external dimension and in the inner-personal world; in such conditions, employees choose the most effective ways to solve problems and thus carry responsibility for their quality implementation).

4. The form of coaching is divided into:

- personal meetings;
- telephone consultations;
- e-mail correspondence (Томашек, 2008; Уитмор, 2005; Харрис, 2003).

Coach management is a special social technology in the leader’s repertoire. Coaching as a management style involves interaction of managers and subordinates, which leads to a significant increase in efficiency and effectiveness, employee motivation, strengthening of personal responsibility. For coach management to be effective, it must meet certain conditions:

The first condition – the degree of fulfillment by the employee of a certain task and the degree of motivation for quality of its fulfillment.

The degree of maturity of the employee is determined by the following levels of maturity:

Level I – amateur;

Level II – performer;

Level III – specialist;

Level IV – partner.

Coach management is recommended to be conducted with employees of the third – fourth levels with a high level of motivation.

The second condition – the ability of the leader to apply coach management. The main management requirements to managers in the style of coaching is possession of methods for assessing the professional and behavioral competences of subordinates, knowledge of the basics of coaching, the laws of organizational development, personal motivation for professionalism in management.

The third condition – the nature of work and management culture of the organization (for successful management in the style of coaching it is necessary

that employees have the opportunity to determine their own tasks and ways to achieve them) (Томашек, 2008; Уитмор, 2005; Харрис, 2003).

If the essence of the work is strictly defined and regulated by job description, the need for coaching as a method of management decreases sharply. This applies to ordinary personnel engaged in production and construction, operators, employees of trade halls working where any deviations from the standard scheme are strictly prohibited.

Coaching as a management style defines the main aspects of process management:

- 1) goal setting;
- 2) determining the necessary resources to achieve the goal;
- 3) creating relationships that help maintain a commitment to the goal (commitment to one's values and beliefs, according to which the goal was formulated);
- 4) analysis of the result.

The main property of existence of the system (person, company, city, state) is presence of the goal. Therefore, setting goals, their awareness is the basic principle of a systems approach and one of the most important features of strategical thinking.

The goal is what the person (or manager) aspires to, it is the image of the expected result of activity. Therefore, setting goals is the first and the most important stage of any reasonable activity. Maximum attention to goals is the most important quality of people who achieve outstanding results in any business. The main reason for success in life is the ability to set goals and achieve them. In coaching, general provisions for goal setting have been developed, namely:

1. The purpose of the system is primary; the system is secondary. If the task is to develop or improve the system, then the main thing will not be the system, but the purpose, for which the system was created. The purpose directs the activity and, therefore, is primary, and the activity is secondary.

2. The supersystem determines the purpose of the system. Purpose is a category external to the system. It is defined by a higher level system where this system is included as part.

3. To achieve a global goal, as a rule, you need to achieve many local goals. The global goal is divided into a number of sub-goals that are performed by subsystems. This process – decomposition of goals – is an element of creativity, and it must take into account all the properties of the system.

4. One goal can be achieved in different ways, using different means. Each means of achieving goals can be positive in some conditions, and negative in some.

5. Goals, like systems, are hierarchical. This allows you to identify important and secondary connections. The analysis should be performed from top to bottom inside the system and from bottom to top outside the system.

6. Large systems are multi-purpose systems (city, factory, large firm). Systems are usually multi-purpose, and therefore evaluations of their performance are multi-criteria.

7. Systems, obeying the supersystem, must have some independence at their level in choosing ways to achieve their goals. This is a necessary condition for the effective functioning of systems, interaction with the supersystem and development of the whole system.

8. In the process of functioning, the goals of the system may change. Accordingly, the structure and mode of operation of the system must change. Sub-goals are more mobile than global goals. External conditions change, and therefore sub-goals (tasks) must change.

9. The goal is the basis for quality control of the system. It must be clearly worded, quantified, so that its implementation can be verified.

10. The goal must meet the interests and values. To achieve the goals, many conditions must be met, and one of the most important – the performers must understand that implementation of goals is personally beneficial to them (intrinsic motivation). To do this, the goals of teams, enterprises and states must coincide with the interests of the people (Прайор и Лейблінг, 2005).

The way the goal is formulated is also important. There are different approaches to formulating goals, but they all come down to the following principles.

1. Short-term goals are the most important, they must be more than realistic.

2. Goals are set for oneself, not for others (goals that can be achieved independently, not with the help or participation of someone).

3. You need to clearly distinguish between your goals and the goals of others.

4. It is important to be aware of the feelings that arise during goal setting. Psychological science claims that certain doubts, feelings of disharmony signal the wrongly chosen or formulated goal.

5. Goals need to be adjusted from time to time, according to realities.

One of the functions of the goal is to motivate a person to act, so it is important that the formulation of the goal contains a motivational resource. In coaching, a number of methods have been developed that allow to competently formulate goals so that the desire to achieve it was strong (Парслоу и Рэй, 2003).

The most common techniques are the GROW question system, developed by J. Whitmore and E. Parslow. The GROW model is based on a four-stage structure of the coaching session:

1. The first stage of the session – Goal – is choice by the coach and his client of a specific problem to discuss and determine the ultimate goal of the discussion.

2. The second stage – Reality, in which the coach and the client assess the situation and give specific examples to confirm their arguments.

3. The third stage – Options, which offers ways to solve the problem and select the most constructive of them.

4. The fourth stage – Wrap-up (Will), at which the coach and the client develop an action plan, determine the time frame for achieving the desired results and discuss ways to overcome possible obstacles (Парслоу и Рэй, 2003; Уитмор, 2005).

There is a list of issues within GROW technology. Let us consider the main ones.

Goal. In the context of goal setting, the following questions may be helpful: What problem would you like to work on today? What would you like to achieve by the end of this coaching session? How deeply and in detail would you like to work today? Is your long-term goal related to this problem? Does your goal meet the SMART criteria? Will we be able to achieve what you want in the time we have? Are you sure you have set a goal for this lesson? (Парслоу и Рэй, 2003; Уитмор, 2005).

Reality. To help the client better understand the real situation and his position in it, the following questions are considered useful: What is happening at the moment? How sure are you that this is an accurate reflection of the situation? What worries you in this matter and to what extent? Who but you is affected by this problem? Who knows about your desire to do something about it? To what extent is the outcome of the situation subject to your personal control? Who else and to what extent controls the situation? What steps have you taken in this direction so far? What made you stop there and not take such steps? What obstacles need to be overcome in the course of further work on this problem? If so, what internal obstacles or personal resistance do you feel to the actions taken? What resources (skills, time, enthusiasm, money, support)

do you have now? What other resources will you need? Where do you get them? If I could fulfill any of your wishes related to this problem, what would it be? (Парслоу и Рэй, 2003; Уитмор, 2005).

Options. To help the client understand the range of possible options available to him, the following questions will be relevant: What ways do you think you have to deal with this problem? What big and small alternatives are available to you? What else could you do? What would you do if you had more time, more material resources, or if you had power? What would you do if you started from the clean sheet of paper, with a new team? Do you want to analyze my suggestions? What are the advantages and limitations of each? Which of these solutions is best for you? Which of them would bring you the most pleasure? Do you need to redefine your immediate or long-term goal? (Парслоу и Рэй, 2003; Уитмор, 2005).

Will. To help the client develop a program of action, determine which situation is best for him, and encourage him to take responsibility for these actions, the following questions may be helpful: Which option do you prefer? What are your criteria for success? When exactly are you going to start and end each step? What can stop you from taking these steps or achieving your goal? What personal resistance (if any) do you feel against taking these steps? What will you do to overcome this resistance? Who needs to know about your plans? What support do you need and from whom should it come? What will you do to get such support, and when? How can you assess your willingness to take these concerted actions on a scale from 1 to 10? What prevents you from setting yourself 10 points? What can you do or change to bring your determination closer to 10 points? When would you like to have another meeting? (Парслоу и Рэй, 2003; Томашек, 2008; Уитмор, 2005).

It is important to emphasize that these questions are not a specific guide to the coaching session, their number, type and sequence may vary. Thus, the instrumental basis of coaching is a system of effective questions that allow you to get the information you need to achieve results:

1. Formulation of the goal. What exactly do you want?
2. Attitude to reality. Where are you now in the context of the problem, how do you understand what is happening in reality?
3. Description of the result. What will you see, hear, feel when you reach the goal?
4. Evidence. How do you know you have achieved it?
5. Does the goal meet your values and needs? What will be the result of achieving this goal or what will it allow you to do?

6. Is the goal achievable by yourself? Does the goal depend on your own actions? Is it in your area of control?

7. The appropriateness of obtaining a result in this situation. Where, when and with whom do you want to achieve this goal? Can you imagine the details?

8. Resources. What resources do you have now and what do you need to accomplish your goal?

9. Environmental friendliness. Why do you need to achieve this goal? What will you gain or lose if you do not achieve it? (Парслоу и Рэй, 2003; Уитмор, 2005).

An important aspect of coach management is goal orientation. Loyalty to the goal reflects the degree of psychological readiness to follow the chosen path, to affirm important values, to create productive relationships with other people that contribute to the achievement of goals. Because values are related to preferences, desires, they are the main source of internal motivation of the client. When something corresponds to the values of people, they feel deep satisfaction, harmony. If people show inconsistencies in their values, they feel dissatisfied or forced to give up.

Values such as success, praise, recognition, responsibility, satisfaction, love, achievement, creativity, strongly influence the goals that people set for themselves and the choice of possible actions. In practice, the goal correlates with values. Human beliefs about values determine the “mental map” of human values and the form of their manifestation.

In order for a certain value to become active, it is necessary to define a system of beliefs. For example, in order to show in behavior such a value as “professionalism”, a person needs to form a belief in what professionalism is, to develop a definition of professionalism, to define its criteria, preconditions and consequences. Beliefs are just as important for determining people’s future actions as values.

R. Dilts proposed the exercise “Values, criteria and priorities”, which allows to determine the features of the system of values and beliefs of a person:

1. Please write what is important for you in your life (ten most important values).

2. Compare these values and answer the question “why is this important to you?”.

3. Identify your most important values.

4. Does your life correspond to your core values? How can you move towards your core values?
5. What could you change to make your life better in your core values?
6. What specific steps can help you strike a balance between your core values and your current life situation?
7. What indicates that you are aware of your values in this situation?
8. How your values relate to the values of people close to you? (Дилтс, 2004).

To determine the features of the system of values and beliefs of the leader, you can also use the method of determining the priority values of leaders and the theory of spiral dynamics of K. Graves (Кови, 2002).

The model of “spiral dynamics” is based on the original ideas of Dr. K. Graves that human nature is progressively evolving from one balanced state to another. These states can be called stages of development, although each subsequent stage adds new elements to the previous one. Each previous one, in turn, is the basis for the next, which may or may not happen. Each such level of existence determines the appropriate way of perceiving the world, as it creates certain filters in human consciousness that affect the process of perception. Hence – peculiarities in the decision-making process, the principles of organization and management of business and political structures, ideas and ways of adapting to reality. Researcher K. Graves created “a growing, cyclical two-spiral model of development of the bio-psycho-social systems of people”.

Conclusions and prospects for further research. Analysis of coaching technology as a method of optimizing the socio-economic efficiency of the personnel in organization suggests that coaching deals with consciousness and serves to expand the boundaries of awareness of reality in the analysis of the task. Gathering all the necessary information to solve the problem and its analysis are made by the client independently with the assistance of the coach. For this purpose, special techniques are used, the main of which is interrogative coaching technologies.

Coaching aims to achieve important goals, increase the effectiveness of planning, mobilize internal capacity, develop the necessary skills and abilities, develop improved strategies for obtaining results. This technique is designed to empower people who are aware of the need for change and who set themselves the task of professional and personal growth. Thus, coaching technologies have a significant resource to increase socio-economic efficiency. In our opinion, the methodological bases of training managers in the coaching approach in the process of personnel management deserve research attention.

REFERENCES

- Дилтс, Р. (2004). *Коучинг с помощью НЛП*. СПб.: Прайм-Еврознак (Dilts, R. (2004). *NLP coaching*. SPb.: Prime-Euroznak).
- Кови, С. Р. (2002). *Принцип-центричное руководство*. Минск: Попурри (Covey, S. R. (2002). *Principle-centric leadership*. Minsk: Potpourri).
- Парслоу, Э., Рэй, М. (2003). *Коучинг в обучении. Практические методы и техники*. СПб.: Питер (Parslow, E., Ray, M. (2003). *Coaching in training. Practical methods and techniques*. SPb.: Peter).
- Прайор, Р., Лейблинг, М. (2005). *Коучинг – это просто*. СПб.: Питер (Pryor, R., Leibling, M. (2005). *Coaching is easy*. SPb.: Peter).
- Томашек, Н. (2008). *Системный коучинг. Целеориентированный подход в консультировании*. Х.: Гуманитарный центр (Tomaszek, N. (2008). *System coaching. A goal-oriented approach in counseling*. Kh.: Humanitarian Center).
- Уйтмор, Дж. (2005). *Коучинг высокой эффективности. Новый стиль менеджменту та управління персоналом*. М.: Вид-во «Финансы та статистика» (Whitmore, J. (2005). *High efficiency coaching. A new style of management and personnel management*. M.: Finance and Statistics Publishing House).
- Уйтмор, Дж. (2005). *Coaching – новый стиль менеджмента и управления персоналом: практ. пособие*. М.: Изд-во «Финансы и статистика» (Whitmore, J. (2005). *Coaching – a new style of management and personnel management*. M.: "Finance and Statistics" Publishing House).
- Харрис, Д. (2003). *«Коучинг. Личностный рост и успех»*. С-Пб.: Речь (Harris, D. (2003). *"Coaching. Personal growth and success"*. St. Petersburg: Speech).

РЕЗЮМЕ

Скоробагатская Оксана. Технология коучинга как средство оптимизации социально-экономической эффективности персонала организации.

В статье рассмотрены теоретические положения технологии коучинга как метода оптимизации социально-экономической эффективности персонала организации. Проанализированы типы коучинга, принципы, процедуры коучинга. Рассмотрены основные философско-психологические постулаты коучинга и основные направления коучинга. Изучена современная классификация коучинга, условия эффективности коуч-управления, основные аспекты управления процессами в контексте коуч-технологии. Изучены общие положения по постановке целей в коучинге. Проанализирована система вопросов «GROW», разработанная Дж. Уйтмором и Э. Парслоу. Изучены инструментальные основы коучинга. Рассмотрен подход Р. Дилтс по определению особенностей системы ценностей и убеждений человека, а также модель «спиральной динамики», построенная на оригинальных идеях доктора К. Грейвза.

Ключевые слова: коучинг, технология, эффективность, персонал, организация, менеджмент.

АНОТАЦІЯ

Скоробагатська Оксана. Технологія коучингу як метод оптимізації соціально-економічної ефективності персоналу організації.

У статті розглянуто теоретичні положення технології коучингу як методу оптимізації соціально-економічної ефективності персоналу організації. Проаналізовано типи коучингу: коучинг вищого керівництва, бізнес-коучинг, коучинг високих показників, коучинг команд, коучинг кар'єри, коучинг особистої ефективності, лайф-коучинг, коучинг стосунків. З'ясовано принципи процедури коучингу: принцип усвідомленості і принцип відповідальності. Розглянуто: основні філософсько-психологічні постулати

коучингу та основні напрямки коучингу. Вивчено сучасну класифікацію коучингу: за кількістю учасників та коучинговими технологіями, за ієрархічним рівнем та цілями, за режимом, за формою. Розглянуто умови ефективності коуч-управління, що призводять до значного підвищення ефективності та результативності, мотивації співробітників, посилення особистої відповідальності. З'ясовано основні аспекти управління процесами в контексті коуч-технології: постановка цілей; визначення необхідних ресурсів для досягнення мети; створення стосунків, які допомагають підтримувати прихильність до мети та до цінностей, згідно з якими було сформульовано мету; аналіз результату. Вивчено розроблені загальні положення щодо постановки цілей у коучингу, а також підходи до формулювання цілей. Проаналізовано систему питань «GROW», розроблену Джоном Уітмором та Еріком Парслоу. Розглянуто інструментальну основу коучингу – систему основних ефективних питань, що дозволяють отримати інформацію, необхідну для досягнення результатів. Розглянуто гіпотезу про позитивну кореляцію між урахуванням «ментальної карти» цінностей людини та мотивацією до продуктивної професійної роботи. Визначено необхідність усвідомлення сутності професіоналізму, його критеріїв та передумов у контексті постановки коучингових цілей. Розглянуто підхід Р. Дилтса щодо визначення особливостей системи цінностей і переконань людини (система питань, що актуалізують усвідомлення ціннісних пріоритетів людини), а також модель «спіральної динаміки», побудована на оригінальних ідеях доктора К. Грейвз («зростаюча, циклічна двохспіральна модель розвитку біо-психо-соціальних систем людей»).

Ключові слова: коучинг, технологія, ефективність, персонал, організація, менеджмент.

УДК 378:14

Ольга Шаповалова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-8888-591X

Світлана Парфілова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-9582-4306

Віта Бутенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-3578-8147

Оксана Білер

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-9969-3289

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/412-422

СУЧАСНІ УМОВИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто теоретичний аспект управління якістю освіти в сучасних умовах. Виокремлено аналіз практичної діяльності вітчизняних закладів вищої освіти, який дозволяє виділити найбільш часто виникаючі проблеми. Охарактеризовано вишівську систему управління якістю освіти. Звернення до ідеї підвищення якості освіти під час аналізу сучасних підходів дозволило сформулювати

власні, вироблені емпіричним шляхом принципи, які здатні стати основою конструктивної прогностичної наукової теорії управління в сфері освіти не тільки технологічних, а й гуманітарних закладів вищої освіти: принципи комплексного підходу, узгодженості дій суб'єктів освітнього процесу, гуманізації, розвитку й самоорганізації системи управління якістю освіти, об'єктивності і повноти інформації.

Ключові слова: управління якістю освіти, заклад вищої освіти, стандарт, компетентний педагогічний феномен, функціональна і організаційна структура.

Постановка проблеми. Ефективність управління закладом вищої освіти в умовах ринкових відносин набуває особливої актуальності з появою нових вимог, що висувуються до закладу вищої освіти ринком освітніх послуг та ринком праці, повноправним учасником яких є сучасна освітня організація.

Сучасний рівень розвитку науки, виробництва, техніки, технологій, суспільних відносин помітно випереджає якісний рівень підготовки фахівців у закладі вищої освіти й підсилює таким чином залежність темпів розвитку суспільства від рівня і масштабів вищої професійної освіти, вимагає пошуку нових форм і методів її випереджального розвитку. Це проблема не тільки України; сьогодні в центрі уваги ініціаторів і учасників Болонського процесу знаходиться європейська вища освіта, головне завдання якої полягає в збереженні і забезпеченні необхідної якості професійної підготовки фахівця й пошуку механізмів його підвищення.

Без вирішення перерахованих проблем неможлива реалізація програми модернізації української системи освіти в межах єдиної соціально-економічної політики держави, спрямованої на вирішення проблеми забезпечення якості підготовки сучасного фахівця.

Аналіз актуальних досліджень. Різні аспекти проблеми якості освіти досліджуються вітчизняними вченими, а саме: теоретичні засади поняття «якість освіти», її основні складники І. Булах, С. Кретович, О. Рузанова, А. Хуторський та інші; критерії і показники якості навчання Т. Лукіна, О. Ляшенко, Л. Скорич, В. Темненков, І. Макаренко, В. Сергієнко, О. Савченко; моніторинг якості освіти Г. Єльнікова, К. Крутій, О. Локшина, В. Лоханова, Т. Лукіна, А. Майоров, О. Орлова, С. Подмазін, З. Рябова, В. Черепанов, С. Шишов, В. Кальней. Серед зарубіжних авторів, які розглядають проблеми якості слід назвати К. Андерсена, Б. Блума, Х. Бергмана, Дж. Ківса Д. Уілмса та ін.

Метою статті є аналіз теоретичного аспекту управління якістю освіти з точки зору сучасності.

Методи дослідження: використано теоретичний аналіз науково-методичної літератури з визначеної проблематики, порівняння й

узагальнення даних, зіставлення різних поглядів на проблему дослідження.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку вітчизняної освіти характеризується глибокими змінами, викликаними не тільки соціально-економічними та політичними обставинами, але й більш глибокими загальноцивілізаційними зрушеннями. Видимим вираженням перетворень вищої професійної освіти є зростання вимог до її якості, загострення конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг. Подальші шляхи вдосконалення лежать в основі розвитку загальноєвропейського простору.

Дотримуючись стратегічної мети Болонського процесу – удосконалення якості вищої освіти, підвищення її конкурентоспроможності – важливо не втратити той багатющий досвід, який накопичено вітчизняними закладами вищої освіти за багаторічну історію. Ми поділяємо думку дослідників про те, що будь-яка участь вищої освіти України в Болонському процесі має бути фактором збільшення і розвитку, а не втрати позитивних традицій і зниження національних стандартів її якості (Білокопитов, 2013, с. 89).

Усе зазначене вище є достатньою підставою для активних пошуків і повсюдного впровадження ефективних шляхів підвищення якості підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Вирішення даної проблеми вбачається в інституційній гарантії якості закладів вищої освіти. Такий підхід дозволить кожному закладу вищої освіти активно і творчо підійти до вирішення даного питання.

Аналіз практичної діяльності вітчизняних закладів вищої освіти дозволяє виділити найбільш часто виникаючі проблеми:

- відсутні єдині вимоги, критерії управління якістю вищої професійної освіти;
- здійснюються неадаптовані перенесення вимог міжнародних стандартів якості, розроблених для сфери матеріального виробництва на сферу освіти;
- домінують технології, спрямовані на отримання кількісних результатів, переважну актуалізацію зовнішніх стимулів вдосконалення якості тощо;
- відсутня єдина педагогічна концепція використання системного підходу до проєктування і управління освітніми системами.

У зв'язку зі сказаним важливо осмислити основні ознаки системи. У сучасних наукових дослідженнях дане поняття трактується як щось ціле, що представляє собою єдність закономірно розташованих і таких, що знаходяться у взаємному зв'язку частин. Система являє собою сукупність

елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один із одним, яка утворює певну цілісність, єдність. Таким чином, основними ознаками поняття «система» є наявність сукупності частин (елементів), їх закономірне розташування один відносно одного, цілісність. Виникає необхідність розгляду цілей, завдань функціонування, набору виконуваних функцій, структури, її зв'язки між компонентами системи управління якістю освіти.

З огляду на дані вимоги, будемо розглядати систему управління якістю освіти ЗВО як систему, що сприяє цілеспрямованому впливу на освітній процес, орієнтовану на оптимальне створення умов для ефективної підготовки компетентного фахівця (Коваленко, 2015, с. 239).

Звернемося до характеристик вишівської системи управління якістю освіти: за наявністю взаємодії з навколишнім середовищем – відкрита, оскільки «йде постійний обмін інформацією з навколишнім середовищем»; по здатності розрізняти реальні системи (об'єкти, явища, процеси) і системи, які є певними відображеннями (моделями) реальних об'єктів, – абстрактна; за наявністю сталості стану системи в часі – динамічна; за наявністю головного органу – централізована; за наявністю цілей функціонування – штучна (Фурсова, 2011, с. 25).

Істотні властивості відповідно до подання системи управління якістю освіти як семантичної моделі можна умовно класифікувати не тільки за рівнем складності, але й за належністю до системоутворювальних (загальносистемних), структурних або функціональних груп.

Виділимо основні для системи управління якістю освіти ЗВО загальносистемні властивості:

- цілісності – система управління якістю освіти охоплює всі компоненти процесу професійної підготовки – цілі, зміст, технології і результат;
- взаємозв'язку – показники якості в кожній групі є передумовою для визначення показників якості в іншій групі, при цьому зв'язки між групами показників прямі і зворотні;
- динамічності – показники в кожній групі постійно змінюються, справляючи при цьому вплив один на одного (Пшеничная, 2019, с. 54).

Система управління якістю освіти має цілеспрямований характер, що визначає необхідність виокремлювати основні цілі її діяльності.

Метою вишівської системи управління якістю є забезпечення відповідності результатів діяльності закладу вищої освіти встановленим вимогам стандарту на всіх етапах професійної підготовки випускників з урахуванням потреб загальноосвітніх закладів, особи, суспільства в цілому.

Розробка й удосконалення системи управління якістю освіти здійснюється на основі стандартів, характерними рисами яких є застосування процесного підходу, управління документацією, упровадження принципів TQM, побудова організаційної структури, проведення внутрішніх аудитів, самооцінки закладу вищої освіти і його структурних підрозділів (Ніколаєва, 2010, с. 293).

Застосування процесного підходу передбачає наукове обґрунтування процесів, ідентифікацію входу і виходу процесу; розробку його етапів, визначення заходів контролю, методів вимірювання і аналізу характеристик якості.

У якості основних процесів у контексті нашого дослідження ми виділили шість основних: маркетинг, проектування й розробка освітніх програм, прийом студентів, реалізація основних освітніх програм, виховна та позанавчальна робота зі студентами, наукові дослідження і розробки. Усі процедури системи управління якістю документуються. Перелік необхідних документів представлений у чотирьох рівнях.

1 рівень. Документи концептуального характеру: «Політика в області якості», «Місія та візія закладу вищої освіти», «Цілі в області якості», «Концепція розвитку закладу вищої освіти», документи за описом системи управління якістю освіти, «Керівництво із якості закладу вищої освіти (структурних підрозділів)».

2 рівень. Задokumentовані методиками: задokumentовані методиками управління на рівні закладу вищої освіти (структурних підрозділів): управління документацією; управління записами; внутрішні аудити; коригувальні та запобіжні дії.

3 рівень. Управлінська документація, що забезпечує ефективність управлінського циклу: розпорядча, нормативна, навчальна, інформаційно-довідкова документація.

4 рівень. Звітна документація: записи за результатами внутрішніх аудитів системи управління якістю освіти, аналітичні звіти відділу моніторингу, інформаційно-аналітичні бюлетені, анкетні опитування студентів, викладачів, роботодавців, для яких заклад вищої освіти готує випускників.

Виділимо принципи, які необхідно враховувати в процесі управління якістю освіти. Аналіз наукової літератури дозволяє говорити про те, що одним із системоутворювальних чинників, «категоріальним каркасом», який несе в собі великі прогностичні функції, є принципи функціонування системи. Вони, будучи «підставою системи», як регулятори, задають «русло» протікання процесів.

У нашому дослідженні принципи ми будемо розглядати як аксіоматично задані вихідні положення, відповідні сутності ефективного формування компетентності майбутніх випускників. Під загальними принципами управління якістю ми будемо мати на увазі загальноприйняті в теорії менеджменту принципи управління якістю: орієнтації на споживача, лідерства керівництва, залучення персоналу, процесного підходу, системного підходу до менеджменту, постійного поліпшення, прийняття рішень на основі фактів, взаємовигідних відносин із постачальниками (партнерських відносин із освітніми установами) (Цехмістрова, 2001, с. 27).

Звернення до ідеї підвищення якості освіти в закладах вищої освіти під час аналізу сучасних підходів дозволило сформулювати власні, вироблені емпіричним шляхом принципи, які здатні стати основою конструктивної прогностичної наукової теорії управління в сфері освіти не тільки технологічних, а й гуманітарних закладів вищої освіти: принципи комплексного підходу, узгодженості дій суб'єктів освітнього процесу, гуманізації, розвитку і самоорганізації системи управління якістю освіти, об'єктивності й повноти інформації (Гаращук, 2019, с. 57).

Управління якістю являє собою багатокомпонентний педагогічний феномен складної природи, що являє собою інтегративну цілісність і має структурні рівні її організації. На цій основі можна виділити функціональну і організаційну структуру вишівської системи управління якістю освіти.

Функціональна структура являє динамічну цілісність, інтегруючу взаємодію двох підсистем: процесуальної (цільове, змістове, технологічне, організаційне, ресурсне забезпечення) і результативної (контроль і оцінка якості підготовки випускників). Розробка системи управління якістю освіти повинна бути рівневою. Ми цілком поділяємо точку зору про найбільш просту ієрархію в системі: на керуючу і керовану підсистеми. При цьому важливо визначити призначення функції кожного суб'єкта освітнього процесу, критерії якості їх діяльності.

Накопичений практичний досвід дозволив виділити організаційну структуру, яка може бути розглянута як сукупність ієрархічно вибудованих компонентів із позиції керуючої (Учена рада закладу вищої освіти, ректорат, відділ моніторингу якості освіти) і керованої підсистем (факультети, які випускають і міжфакультетські кафедри, центр довузівської підготовки, відділ маркетингу, установи, у яких здійснюється практика).

Управління якістю освіти в університеті здійснюється з урахуванням критеріїв, що охоплює в єдності як якість результату, так і якість процесу. Критерії якості результату освітнього процесу дозволяють визначити рівень

підготовленості майбутніх випускників, а критерії якості процесу – здійснювати координацію діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу по реалізації цілеспрямованих впливів на процес.

Визначимо діяльність суб'єктів у сфері якості освіти з урахуванням процесуальних і результуючих характеристик:

Ректорат. Діяльність у галузі якості: визначення стратегії закладу вищої освіти; розробка програми в області якості; проектування стратегії і політики в області якості на структурні підрозділи закладу вищої освіти. Критерії якості: результату: відповідність результатів підготовки студентів вимогам державних освітніх стандартів; задоволення потреб «зацікавлених сторін»: студентів, їх батьків, роботодавців; високий рейтинг серед інших закладів вищої освіти; процесу: відповідність реальної якості підготовки випускників бажаного (забезпечення якості мети, змісту, технологій навчання).

Навчально-методичне управління. Діяльність у галузі якості: адаптація вимог державного освітнього стандарту відповідно до специфіки закладу вищої освіти, запитів ринку праці. Критерії якості: результату: представленість у навчально-методичних комплексах технологій оцінки якості підготовки студентів; процесу: відповідність основних освітніх програм, навчальних планів; навчально-методичних комплексів, посібників державним освітнім стандартам; організація різних видів практик.

Відділ моніторингу якості освіти. Діяльність у галузі якості: загальна організація моніторингових досліджень; аналіз отриманих результатів; підготовка пропозицій щодо корекції освітнього процесу для ректорату; розробка рекомендацій для структурних підрозділів. Критерії якості: результату: моніторинг якості потенціалу абітурієнта; навчальних досягнень студентів у періоди поточних, рубіжних зрізів; підготовки випускника; виявлення задоволеності випускників отриманою освітою; процесу: якість організації процесу навчання: забезпечення ресурсами (навчально-методичними, матеріально-технічними, технологічними тощо), виявлення умов, створених для студентів, викладачів; оцінка задоволеності роботодавців професійною компетентністю молодого фахівця.

Факультет. Діяльність у галузі якості: розробка програми заходів у галузі якості відповідно до стратегії закладу вищої освіти; організація моніторингу якості підготовки студентів: аналіз результатів (поточного, рубіжного, підсумкового контролю) навчальних досягнень студентів, їх особистісних якостей; реалізація управлінського циклу на факультеті. Критерії якості: результату: навчальні досягнення студентів факультету в ході поточного контролю (проміжна атестація), рубіжного контролю

(результати сесій), залишкових знань студентів (зовнішньої перевірки в ході Інтернет-іспиту); процесу: координація дій суб'єктів освітнього процесу на факультеті; якість організації навчального процесу.

Кафедра. Діяльність у галузі якості: виконання вимог щодо реалізації основних освітніх програм; корекція змісту, методів і прийомів навчання відповідно до результатів моніторингу; розробка вимог до якості викладання дисциплін; здійснення зворотного зв'язку у процесі навчання студентів; контроль якості діяльності кафедри за напрямками. Критерії якості: результату: якість реалізації основних освітніх програм, що забезпечують компетентність майбутніх фахівців; моніторинг якості викладання; відповідність вимогам навчально-методичних матеріалів кафедри; процесу: якість підготовки професорсько-викладацького складу до навчальних занять; якість навчально-методичного, матеріально-технічного, організаційного забезпечення навчального процесу.

Студент. Діяльність у галузі якості: участь в оцінюванні умов, створених для навчання студентів у закладі вищої освіти (якість організації навчальних занять, якість викладання, задоволеність якістю отриманої освіти тощо). Критерії якості: результату: конкурентоспроможність випускника на ринку праці (Левківський, 2010, с. 7).

Управління якістю освіти має здійснюватися на рівні, що забезпечує технологічність процесу, можливість його вдосконалення з подальшим аналізом отриманих результатів і прийняттям відповідних управлінських рішень.

Технологічні основи управління якістю освіти можна представити як добре зарекомендовані в менеджменті певну послідовність етапів: аналіз, визначення цілей управління, планування, реалізація, контроль, прийняття рішень, корекція, які підпорядковані цілям професійної підготовки фахівців, місії конкретного закладу вищої освіти, що визначає особливості освітнього процесу і характер його освітнього середовища.

Цілепокладання є визначальним для всіх етапів управлінського циклу. Представлені етапи, послідовно змінюючи один одного, утворюють цикл дій: результат останнього етапу наповнює змістом наступний, ефективність здійснення одного етапу впливає на здійснення подальшого.

Беручи класифікацію функцій управління, дозволимо змінити порядок їх розташування й показати їх взаємозумовленість із етапами управлінського циклу:

- інформаційно-аналітична функція забезпечує регулярне отримання відомостей про стан якості освітнього процесу та аналіз отриманих даних;

- мотиваційно-цільова функція сприяє взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу, що дозволяє узгоджено здійснити вибір цілей на різних рівнях ієрархії;
- планово-прогностична функція сприяє визначенню перспектив розвитку досліджуваного об'єкта;
- організаційно-виконавська функція сприяє здійсненню ефективного управління на основі наукової організації управлінського циклу;
- контрольно-діагностична функція забезпечує комплексну оцінку якості освіти на всіх його етапах за допомогою діагностичних методів.

Регулятивно-корекційна функція забезпечує корекцію управління якості освіти з урахуванням принципу «прийняття рішення на основі фактів» (Zabolotna, 2014, с. 237). Всі функції управління тісно пов'язані між собою і відображають логіку процесу управління якістю освітнього процесу.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз дозволяє зробити висновок, що запропонована організація діяльності з управління якістю освітнього процесу має необхідну системність, глибину; дозволяє співвіднести реальний стан справ із тим, що було заплановано; своєчасно прийняти відповідні управлінські рішення щодо корекції процесу підготовки майбутніх випускників з метою його вдосконалення.

У перспективі заплановано проведення самооцінки за моделями якості, здійснення оцінки рівня зрілості системи управління якістю освіти, що сприяє визначенню ефективності управління якістю освіти відповідно до прийнятих стандартів та рекомендацій для забезпечення якості вищої освіти в європейському освітньому просторі, а також шляхом використання кваліметричних шкал типової моделі.

Перспективним видається продовження дослідження з урахуванням обґрунтування таксономії мети для кожного етапу управлінського циклу, функцій, методів моніторингу, діяльності суб'єктів освітнього процесу, а також регулярних внутрішніх аудитів якості.

ЛІТЕРАТУРА

- Білокопитов, В. І. (2013). Забезпечення якості вищої освіти: європейський рівень співпраці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (30), 85-93 (Bilokopitov, V. I. (2013). Ensuring the quality of higher education: the European level of cooperation. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 4 (30), 85-93).
- Гарашук, О. (2019). Ефективне управління якістю освіти в умовах децентралізації: методичні аспекти. *Управління освітою*, 7, 54-65 (Harashchuk, O. (2019). Management of education in the minds of decentralization: methodical aspects. *Management of education*, 7, 54-65).
- Коваленко, Н. В. (2015). Інформаційні ресурси навчальних дисциплін як чинник забезпечення якості педагогічної освіти. *Інноваційний розвиток вищої освіти:*

- глобальний та національний виміри змін. Т.1, 238-239 (Kovalenko, N. V. (2015). Information resources of primary disciplines as a bureaucrat for the safety of pedagogical education. Innovative development of food education: global and national vimiri change, T.1, 238-239).*
- Левківський, К. (2010). Якісна освіта – запорука самореалізації особистості. *Вища школа, 1, 5-14 (Levkivskyi, K. (2010). Quality education is the key to self-realization of the individual. High school, 1, 5-14).*
- Ніколаєва, Л. В. (2010). Освітній моніторинг: сутність, зміст, функції та етапи проведення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 5 (7), 284-293 (Nikolaieva, L. V. (2010). Educational monitoring: the essence, content, functions and stages of implementation. Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 5 (7), 284-293).*
- Пшеничная, Л. В. (2019). Инновационный менеджмент – комплексная составляющая качества образования. *Управление высшим и средним образованием: Saarbrucken LAP LAMBERT Academic Publishing, (с. 37-77) (Pshenychna, L. V. (2019). Innovation management is a complex component of the quality of education. Management of higher and secondary education: Saarbrucken LAP LAMBERT Academic Publishing, (pp. 37-77).*
- Фурсова, О. (2011). Об'єктивний контроль: моніторингова діяльність як інструмент управління якістю освіти. *Управління освітою, 16, 23-25 (Fursova, O. (2011). Objective control: monitoring activities as a tool for managing the quality of Education. Education management, 16, 23-25).*
- Цехмістрова, Г. С. (2001). Педагогічна майстерність та оцінка якості викладання у вищому закладі освіти. *Нові технології навчання, 31, 24-27 (Tsekhmistrova, H. S. (2001). Pedagogical skills and assessment of the quality of teaching in higher educational institution. New learning technologies, 31, 24-27).*
- Zabolotna, O. A. (2014). Educational Effectiveness Andquality Assurance in Alternative Education. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 9 (43), 224-237).*

РЕЗЮМЕ

Шаповалова Ольга, Парфилова Светлана, Бутенко Вита, Биллер Оксана. Современные условия управления качеством образования: теоретический аспект.

В статье рассмотрен теоретический аспект управления качеством образования в современных условиях. Выделен анализ практической деятельности отечественных учреждений высшего образования, который позволяет выделить наиболее часто возникающие проблемы. Охарактеризована система управления качеством образования в вузе. Обращение к идее повышения качества образования при анализе современных подходов позволило сформулировать собственные, выработанные эмпирическим путем принципы. Они способны стать основой конструктивной прогностической научной теории управления в сфере образования не только технологических, но и гуманитарных учреждений высшего образования: принципы комплексного подхода, согласованности действий субъектов образовательного процесса, гуманизации, развития и самоорганизации системы управления качеством образования, объективности и полноты информации.

Ключевые слова: *управление качеством образования, учреждение высшего образования, стандарт, компетентный педагогический феномен, функциональная и организационная структура.*

SUMMARY

Shapovalova Olha, Parfilova Svitlana, Butenko Vita, Bilier Oksana. Modern conditions of education quality management: theoretical aspect.

The article considers the theoretical aspect of education quality management in modern conditions. The analysis of practical activity of domestic institutions of higher education is conducted, which allows to single out the most frequently arising problems. The university system of education quality management is characterized. Addressing the idea of improving the education quality during the analysis of modern approaches allowed to formulate our own empirically developed principles that can form the basis of constructive prognostic scientific theory of education management for not only technological but also humanitarian institutions of higher education, namely: principles of integrated approach, coherence of the objects of the educational process, humanization, development and self-organization of the education quality management system, objectivity and completeness of information.

It is determined that the current level of development of science, production, technology, and public relations significantly outstrips the quality of training in higher education institutions and thus increases the dependence of the pace of society on the level and scale of higher professional education, requires finding new forms and methods of advanced development. This problem is acute not only for Ukraine; today, the initiators and participants of the Bologna Process focus on European higher education, the main task of which is to preserve and ensure the necessary quality of professional training and search for mechanisms to improve it. Without solving these problems, it is impossible to implement a program of Ukrainian education system modernization within the framework of a single socio-economic policy of the state, aimed at ensuring the quality of modern specialists training.

Key words: education quality management, higher education institution, standard, competent pedagogical phenomenon, functional and organizational structure.

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

UDC 378.096:61:005.342(73)Dart «17/18»

Alla Kulichenko

Zaporizhzhia State Medical University

Sumy State Pedagogical University Named after A. S. Makarenko

ORCID ID 0000-0003-1469-3816

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/423-433

DARTMOUTH MEDICAL SCHOOL IN THE USA: ESTABLISHMENT, INNOVATORS, AND INNOVATIONS (THE LATE 18TH – 19TH CENTURY)

The article reveals the peculiarities of the Dartmouth Medical School establishment. Moreover, the author appeals to American outstanding innovators and innovations from the late 18th century to the 19th century. Note that N. Smith was an innovator-organizer of American medical schools (Dartmouth Medical School, Yale School of Medicine, Bowdoin Medical School, and Jefferson Medical College in Philadelphia). Besides, N. Smith's methods of typhus treating and certain surgical operations, as ovariectomy, staphylococci, were innovative in American medicine. Also, R. Mussey, D. Crosby, E. Peasley, C. Frost provided innovative activity at Dartmouth Medical School during the 19th century. Among the crucial innovations, there were new departments, implementation of new teaching methods within the educational process, use of various European practices and devices, including the X-ray apparatus, etc.

Key words: Dartmouth Medical School, innovations, educational process, recitation semester, innovators, N. Smith, R. Mussey, D. Crosby, E. Peasley, C. Frost.

Introduction. In 1879 O. Hubbard, Professor of Chemistry and Pharmacy, stated that Dartmouth Medical School was “one of the oldest medical schools in this country (the USA. – A.K.), there being but two of earlier date...” (Hubbard, 1880). Although, according to other references, Dartmouth Medical School was the fourth, not the third, medical institution established in the United States (*Catalogue of Dartmouth...*, 1911, Chapman, 1973).

In “Centennial Exercises, Tuesday, June 29, 1897: Historical Address” (1897), Ph. Conner noted, “as there has been a steady evolution from the little school that Nathan Smith established, so must there be in the years to come to continuing growth, a constant adaptation to the demands of the time or having outlived her usefulness it will be numbered with the things that were. It has had honorable past, may she have a yet honorable future, and at the close of another hundred years (the late 1990s. – A. K.) may her sons gather about her to tell of her glories and to do her reverence» (*Dartmouth Medical College*, 1897).

Analysis of relevant research. Analysis and systematization of references dedicated to the activities at the Dartmouth Medical School of the late 18th century – 19th century, made it possible to summarize that this issue was described in the catalogs of the medical school, introductory lectures (R. Mussey (1818), S. Bartlett (1878), Ph. Conner (1897) and others); works by

C. Chapman (1973), P. Spiegel (1995), B. Blough, D. Grossman (1999) and others; in biographical investigations (F. Blaisdell (1907), E. Smith (1914), J. Spalding (1916, 1926), etc.).

Aim of the Study. The article focuses on the features of the Dartmouth Medical School establishment, outstanding innovators, and innovations from the late 18th century to the 19th century.

Research Methods. To achieve the aim of the study, we have applied the following methods: analysis, synthesis, systematization, and generalization of archival sources that deal with this issue; biographical method – to study the life and professional path of the innovators at the Dartmouth Medical School in the outlined chronological period; historical and genetic method – to reveal the establishment and development features of the Dartmouth Medical School, in particular its innovative activities.

Results. The medical school was part of Dartmouth College. In our opinion, the circumstances of the Dartmouth College establishment are interesting. Note that after its opening it played a leading role in the formation of the medical education institution as a structural unit.

Beginning from 1752 in Lebanon, Connecticut E. Wheelock conducted charitable educational Christian missionary work for Indian youth at Moor's Indian Charity School (Hubbard, 1880).

Later, E. Wheelock also decided to educate English youth as missionaries for the Indian tribes, and in 1764 his school had thirty teachers, about half of whom were Indians. His idea was to train Indians not only in Christian education but also in the humanities and ways of civilized life, medical care so that when they would return to their tribes with the English missionaries, they could inspire other people for general prosperity (*General Catalogue of...*, 1890).

However, he wanted to move the school closer to the Indian tribes and develop it as a general education college. At that time, E. Wheelock received many invitations from various states, including New Hampshire. The proposals from the latter proved to be convincing and favorable for the further school, so in December 1769 E. Wheelock received permission from local authorities to establish an education institution. In 1770, his relatives and he moved to New Hampshire and built a new education institution, becoming its first president. Unfortunately, the Indian school ceased to exist and was replaced by a new college with several departments, which held leading positions in the United States (Hubbard, 1880).

Observing the development of medical education and personally encountering certain moments on the way to the medical profession, in particular

the fact that the distance between the people of New Hampshire made it difficult to attend them, in August 1796 Nathan Smith (1762 – 1829) appealed to the Board of Trustees of Dartmouth College to support and approve the plan he had developed for the position of Professor of Medical Theory and Practice, implying that the new college in Hanover would train physicians and improve medical care in the state (Hubbard, 1880, Blough, Grossman, 1999).

In this regard, E. Smith noted that “the scheme, novel and far-reaching, was favorably received and discussed by the Trustees, a resolution complimentary to the character and energy of Dr. Smith passed, and hope given for future encouragement...” (Smith, 1914). N. Smith purchased books and devices for the school library at his own expense (*Dartmouth Medical College*, 1897). Later, in 1803 and 1809, he was reimbursed for those expenses (*Documents Chiefly from Records...*, 1897).

The first lecture on Medicine at Dartmouth College was held on November 20, 1797, with N. Smith’s participation. He conducted a full 10-week course alone (Spalding, 1916, Chapman, 1973). In 1798, he became a professor with a salary and he was to give public lectures on Anatomy, Surgery, Chemistry, Theory, and Practice of Medicine in a small two-stored building with four rooms. In June of that year, two graduates received bachelor’s degrees (Hubbard, 1880, *Catalogue of Dartmouth Medical...*, 1911). It was a courageous step for a young educator who worked unassisted and was alone. However, after twelve years of hard work, the reward was that the college was firmly established and many other professorships were added (*General Catalogue of...*, 1890).

N. Smith spoke little about the theory but insisted on the facts and principles illustrated by cases from his medical practice (Hubbard, 1880). Besides, he had a habit of tracing history from ancient times to the days he gave his lectures (Smith, 1914).

Although J. Spalding argued that Dr. Spaulding taught Chemistry and Pharmacology, while Dr. Smith lectured on other fields of medicine and performed surgery operations (Spalding, 1916). L. Spalding assisted N. Smith during 1798 – 1799 (*Dartmouth Medical College*, 1897).

According to the general regulations for medical education at Dartmouth College, it was stated that training should begin annually on October 1 and last for 10 weeks. The professor had to give at least 3 lectures daily within three branches of medicine (*Documents Chiefly From...*, 1897).

In 1799 the Board of Trustees provided another room for lectures, in 1803 there was one more room, which was a lecture hall, a dissection room, a laboratory, and a library. However, the school prospered in those inadequate

conditions. N. Smith did not despair and found financial sources, asked the state authorities for help, and tried his best to train future professionals. Thus, the development of the college was obvious, and in 1814 the number of students increased to seventy-seven (Hubbard, 1880).

E. Smith noted that “the old hall of the Medical Building at Dartmouth was the scene of many minor operations, and when sufferers were brought from distant places to be relieved from complaints and injuries, after the wheeling back into the little dressing room of the operating hall, they were often subjected to the further ordeal of being transported to their homes on mattresses in wagons. But, despite the want of later-day science, the majority of patients recovered and lived long lives” (Smith, 1914).

In 1801, the term of study was extended from two to three years, ending with a Bachelor’s degree in medicine. To get a doctorate, one had to study for another two years. Besides, in the early 19th century an Anatomical museum was opened at the Dartmouth Medical School (*Dartmouth Medical College*, 1897).

Note that N. Smith was tolerant concerning the opinions of his colleagues about teaching. For example, in a letter from January 22, 1806, to G. Shattuck, N. Smith pointed out that the classification of diseases given by Professor Rush was not material, because the disease had to be studied very carefully. Moreover, according to N. Smith, there was no logical connection between the name of the disease and the word “state”, which was added to it (Smith, 1914). Besides, Professor Smith was so committed to his profession and vocation – to teach medicine, so he was always willing to sacrifice his own time and well-being for the sake of teaching, and helping others (Smith, 1914).

N. Smith’s students and followers listened to his thoughts. Thus, in 1807, L. Spalding put forward for discussion and voting the thesis that “no physician to be qualified for practice unless a graduate from a respectable university, and no medical man not so qualified to have legal power to collect debts” (Smith, 1914).

N. Smith strived for self-education, invited like-minded people and the best specialists of that time to work at Dartmouth Medical School. Therefore, in 1808 he invited O. Ramsey, whom he considered the best anatomist in America, to give a course of lectures on Anatomy. O. Ramsey began a new era in the development of college and Anatomy as a science. In the same year, N. Smith suggested cancer (Smith, 1914).

In 1809, N. Smith submitted a personal application to the legislature of the state of New Hampshire to allocate the construction of a new building for the medical school. As a result, the legislation supported this idea. So, in 1810, Dartmouth Medical School moved to a new two-stored building planned by

N. Smith, with two spacious lecture rooms, a chemical laboratory, a museum, and a library (Smith, 1914).

The last organizational steps in this institution of medical education were in 1810. N. Smith appealed to the Board of Trustees with the purpose to establish the Department of Anatomy and Surgery. S. Perkins, his student, became the head of it. Besides, the degree of Doctor of Medicine was firstly conferred in 1812 (*Dartmouth Medical College, 1897, Catalogue of Dartmouth...*, 1911, Smith, 1914). Moreover, in 1812, N. Smith and S. Perkins treated the population near Dartmouth Medical School from an epidemic of typhus, without saving only one patient. Dr. Smith's remarkable success in rescuing many patients from that disease was due to his original and independent treatment, which he developed and practiced in 1798 in Cornish (Smith, 1914).

Dr. Smith worked at Dartmouth Medical School until 1813. What caused his dismissal from that institution is not known (*Dartmouth Medical College, 1897, Catalogue of Dartmouth...*, 1911, Smith, 1914).

However, in 1816, Dr. Smith returned to give another course of lectures, which was attended by sixty-six physicians and forty-four students. During his lectures, N. Smith focused on the history of medicine from Hippocrates and the 1810s, the effects of injuries and wounds to the skull and brain, the climate of New Hampshire, and the diseases that were prevalent in the state. Moreover, he was re-elected to the professorship the same year but resigned. Therefore, the Board of Trustees considered his decision to leave Dartmouth final (Smith, 1914).

E. Smith considered that N. Smith was "in medicine one of the greatest men of his day in America, a pioneer, who made important innovations in the treatment of diseases, raising the standard of medical science from a very low estate" (Smith, 1914).

It should be noted that N. Smith was an innovator-organizer of American medical schools (Dartmouth Medical School, Yale School of Medicine, Bowdoin Medical School, and Jefferson Medical College in Philadelphia). He helped coordinate and establish the educational process at those schools. Besides, he was the second among ovariotomists, performing the original operation in 1821. Out of thirty cases of lithotomy, only three were fatal. He did not lose a single patient with hemorrhage as a result of operations, and he made staphylography for the first time in America. Twenty cataract surgeries, one eye removal, one leg amputation, and more operations were performed at his surgical clinic. Regarding necrosis, hip amputation, reduction of hip dislocation, and treatment of fractures, his principles and instruments were new and valuable (Hubbard, 1880).

One of Smith's followers was Reuben Mussey (1780 – 1866), Professor of Theory and Practice of Medicine and Obstetrics. F. Blaisdell emphasized that “Mussey seems to have been born to carry on the splendid work of Nathan Smith, coming into life at just the right time, and under just the right influences to have the mantle of his distinguished predecessor fall upon him” (Blaisdell, 1907).

In 1818, R. Mussey believed that the medical profession was a separate philosophy that needed careful consideration. He also noted that the future doctor should always use that method both in the educational process and during self-education: one needed to identify a specific topic, read what each author wrote on it, well remember the features of each author, making certain records, and then summarize the information obtained by writing an article on the subject, which would contain the thoughts found in the books, and their thoughts. Besides, one should regularly read the best professional periodicals, which might be the impetus for future ideas (Mussey, 1818), and later – for innovations. In our opinion, such advice was innovative in the 19th century, as it was traditional to study and memorize textbooks by heart without showing the individuality of a student, his creativity.

Moreover, R. Mussey advised students to have a journal of unusual cases and describe everything that happened during them (Mussey, 1818). He was the first in the history of American medicine to connect the two carotid arteries and successfully perform many other complex operations (Blaisdell, 1907).

In 1820, four separate departments were established: Anatomy and Physiology; Theory and Practice of Medicine, Pharmacology, and Botany; Surgery, Gynecology and Medical Law; Chemistry, Mineralogy, and the Application of Science to the Arts (Chapman, 1973). Thus, there was a distribution of responsibilities and functions. Moreover, that year the New Hampshire Medical Association decided to elect representatives who would attend the final exams. In 1821, a 9-month academic year was proposed, combining lectures with classroom practical classes. However, within a few years this innovation disappeared (Dartmouth Medical College, 1897).

Furthermore, in 1820 the beginning of the semester fell on September 21 and lasted two weeks longer than usual. In 1825, the semester began on September 8, in 1832 – on August 30, in 1836 – on August 11, in 1840 – on August 6, and ended before Thanksgiving Day. So, from the beginning of August to the end of November there was a semester. The changes happened in 1886, when the semester had 20 weeks, started in the second half of July and ended on March 1 (*Dartmouth Medical College*, 1897).

Another prominent innovator at Dartmouth Medical School was Dixi Crosby (1800 – 1873). From his youth, D. Crosby had a rebellious and innovative zeal. During his student years, he dared to make a serious surgical step, successfully amputating the gangrenous leg of a hopeless patient. For another case, he used a set of tools to amputate the leg: an ordinary carved knife, a carpenter's saw, and a chisel. The operation was successful. D. Crosby always observed new methods and operations (Spalding, 1926).

After successfully graduating from Dartmouth Medical School, D. Crosby devoted ten years to private practice. In 1835, he removed a large osteoma that had grown into the clavicle and shoulder blade, turning a weak patient into a healthy young man (Spalding, 1926).

In 1838, he was Professor of Surgery at Dartmouth Medical School, and later Professor of Gynecology. Therefore, people respected D. Crosby as a skilled physician, students – as an excellent lecturer with original pedagogical principles (Spalding, 1926).

One of Crosby's innovations was to reduce the dislocation of the thumb by bending the phalanx back, under pressure, the bone quickly got its place. The professor was also known as "Crosby's elbow" because of his original method of splitting adhesions in the joint (Spalding, 1926).

In the 1850s, D. Crosby opened a small hospital on North College Street and ran it until 1870. He was the first to introduce ether anesthesia in Hanover (Chapman, 1973). Besides, D. Crosby was an active member of the New Hampshire Medical Society, where he constantly covered the theoretical background and practical tips concerning unknown diseases (Blaisdell, 1907).

Edmund Peaslee (1814 – 1878), Professor of Anatomy and Physiology at Dartmouth Medical School, published world well-known works on human histology, and ovarian tumors (Blaisdell, 1907). According to S. Bartlett, "his Histology was the first systematic work on the subject in the English language, and his Ovariectomy was at the time the only complete monograph on those subjects which had been published in any language, while some of his surgical operations were the first of their precise kind in New England" (Bartlett, 1878).

E. Peaslee was also the first to remove both ovaries through a single incision; applied vaginal drainage after laparotomy; systematically washed the abdominal cavity after surgery (Blaisdell, 1907).

As for the educational process, he was open to students. If something was unclear during his lectures, he offered to visit his consultations at any time. Students always came to E. Peaslee, knowing that their visits would be appropriate (Blaisdell, 1907).

In 1871, the Vermont Medical Society announced its intention to send the accredited representatives to participate in the final examination session of Dartmouth Medical School graduates (*Dartmouth Medical College*, 1897).

In 1874, Carlton Frost (1830 – 1896) was the first dean of the Medical School (Chapman, 1973), who introduced an innovation – “recitation term”, which began in January and lasted until June, according to which students worked hard in classrooms, anatomical and chemical laboratories of the medical school. The students liked this semester and they repeated it two or even three times (*Dartmouth Medical College*, 1897). Besides, C. Frost founded the Dartmouth Hospital Association, which helped with certain issues regarding the land and found a patron. As a result, the Mary Hitchcock Memorial Hospital was opened in 1893, which was closely associated with the Medical School (Chapman, 1973).

In 1884, the curriculum was updated. Thus, courses in Surgery and Practice consisted of sixty-six lectures each. The course of Anatomy and Physiology was extended to ninety-nine lectures. The Chemistry course consisted of lectures and laboratory work. Courses in Obstetrics and Therapy had forty-four lectures each, and a course in Gynecology had twenty-two lectures. There was a reduction in lectures on Medical Law, Mental Disorders, Ophthalmology, Laryngology, etc. (*New Hampshire Medical...*, 1884).

At the end of several courses, students had to pass a final written exam. After reviewing works at the Medical School, they were submitted for reviews to New Hampshire and Vermont Societies, which also tested candidates orally to determine their suitability for future medical practice (*New Hampshire Medical...*, 1884).

In 1894, Dartmouth Medical School had a new dissection room (Chapman, 1973).

An interesting innovation for the teaching staff of Dartmouth Medical School was W. Roentgen’s discovery in November 1895. In January 1896, an accident occurred in Hanover that eventually led to the first X-ray testing in U.S. history (Spiegel, 1995).

A young man injured his left wrist. He was visited by G. Frost, Professor of Medicine at Dartmouth Medical School. E. Frost, Professor of Physics and Astronomy at Dartmouth College, was experimenting with H. Langill and F. Austin concerning new mysterious rays. When the portable device was ready, E. Frost invited the young man for the procedure. As a result, the study showed a fracture of the ulna. In 1903, the first X-ray apparatus was installed at Hanover Hospital (Spiegel, 1995).

All the teachers-surgeons at Dartmouth Medical School were united by the fact that they did not wait until they were shown operations before they were performed (Blaisdell, 1907). They were risking and became innovators.

Conclusions. Thus, in the 1770s, in New Hampshire, E. Wheelock established Dartmouth College as a general education institution. At the end of the 18th century, due to certain circumstances, N. Smith suggested creating a medical school in Dartmouth College. As a result, there was a positive response from the Board of Trustees. Initially, N. Smith taught almost all disciplines alone. At the beginning of the 19th century, N. Smith updated the curriculum, changed the duration of study at Dartmouth Medical School, and opened an Anatomical museum with exhibits from his collection.

Moreover, N. Smith was an innovator-organizer of American medical schools (Dartmouth Medical School, Yale School of Medicine, Bowdoin Medical School, and Jefferson Medical College in Philadelphia). Besides, N. Smith's methods of typhus treating and certain surgical operations, as ovariectomy, staphyloraphy, were innovative in American medicine. Also, R. Mussey, D. Crosby, E. Peasley, C. Frost provided innovative activity at Dartmouth Medical School during the 19th century. Among the crucial innovations, there were new departments, implementation of new teaching methods within the educational process, use of various European practices and devices, including the X-ray apparatus, etc.

As for prospects for further research, we will cover the historical and pedagogical experience of medical education in Ukraine during the same period.

REFERENCES

- Bartlett, S. C. (1878). *Peaslee Edmund Randolph: A Memorial Discourse Delivered Before the Faculty and Students of Dartmouth College, Sunday, September 1, 1878*. New York: D. Appleton And Company, 549 & 551 Broadway.
- Blaisdell, F. (1907). *One Hundred Years of New Hampshire Surgery. A Brief Sketch of the Life and Work of New Hampshire Surgeons from 1800 to 1900 Read Before the New Hampshire Surgical Club at Plymouth, N. H., September 18, 1907 Goffstown, New Hampshire*. Manchester, N. H.: J. B. Clarke Company.
- Blough, B. T., Grossman, D. C. (1999). Two Hundred Years of Medicine at Dartmouth. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 882 (1), XIII-XIX. <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.1999.tb08526.x>
- Catalogue of Dartmouth Medical School for the One Hundred and Fifteenth Annual Session 1911–1912* (1911). Hanover: Dartmouth College.
- Chapman, C. B. (1973). *Dartmouth Medical School; the first 175 years*. Hanover, N. H.: University Press of New England.
- Dartmouth Medical College. (1897). *Centennial Exercises, Tuesday, June 29, 1897: Historical Address by Phineas S. Conner*. Hanover, N. H. Retrieved from: <https://ia802801.us.archive.org/13/items/0100564.nlm.nih.gov/0100564.pdf>.

- Documents Chiefly from Records of the Meetings of the Board of Trustees Partly from Those of the Medical Faculty (Expressly Stated as of Such Origin) Partly from Miscellaneous Sources (1897). In *Dartmouth Medical College. Centennial Exercises, Tuesday, June 29, 1897: Historical Address by Phineas S. Conner*, (pp. 27-124). Hanover, N. H. Retrieved from: <https://ia802801.us.archive.org/13/items/0100564.nlm.nih.gov/0100564.pdf>.
- General Catalogue of Dartmouth College and the Associated Institutions, Including the Officers of Government and Instruction, Graduates and All Others Who Have Received Honorary Degrees* (1890). Hanover, N. H.
- Hubbard, O. P. (1880). *A Lecture Introductory to the Eighty-Third Course of the New Hampshire Medical Motion, at Dartmouth College, July 31, 1879*. Washington, D. C.: The Globe Printing and Publishing House.
- Mussey, R. D. (1818). *An Address Read to the Medical Class at Dartmouth College, December 1, 1818*. Hannover, N. H.: Printed by Charles Spear.
- New Hampshire Medical Institution (1884). *Eighty-Eighth Annual Course of Lectures Medical Department Dartmouth College, Hanover, N. H. Begins July 30, 1884*. Hanover, N. H.: Dartmouth Steam Press.
- Smith, E. A. (1914). *The Life and Letters of Nathan Smith, M.B., M.D.* New Haven: Yale University Press London: Humphrey Milford Oxford University Press.
- Spalding, J. A. (1916). *Dr. Lyman Spalding: The Originator of the United States Pharmacopoeia*. Boston: W. M. Leonard, publisher.
- Spalding, J. A. (1926). Dixi Crosby. *Surgery, Gynecology and Obstetrics*, 2, 539-543.
- Spiegel, P. K. (1995). The First Clinical X-Ray Made in America – 100 Years. *American Journal of Roentgenology*, 164, 241-243.

РЕЗЮМЕ

Куличенко Алла. Дартмутська медичинська школа в США: основи, інноватори та інновації (кінець XVIII в. – XIX в.).

В статті розкриваються особливості створення Дартмутської медичинської школи. Крім того, автор звертається до видатимся американським інноваторам та інноваціям кінця XVIII в. – XIX в. Необхідно відзначити, що Н. Сміт був інноватором-організатором американських медичинських шкіл (Дартмутська медичинська школа, Йельська медичинська школа, Боудоїнська медичинська школа та медичинський коледж Джефферсона в Філадельфії). Методи Н. Сміта стосовно лікування сьпного тифа та деякі хірургічні операції (овариотомія та стафілографія) були інноваційними в американській медицині. Крім того, Р. Масі, Д. Кросбі, Е. Післі, К. Фрост забезпечували інноваційну діяльність в Дартмутській медичинській школі в XIX в. Важливими інноваціями стало створення нових кафедр, впровадження нових методів навчання в освітній процес, використання різних європейських практик та пристроїв, включаючи рентгеновський апарат та т.д.

Ключові слова: Дартмутська медичинська школа, інновації, освітній процес, аудиторний семестр, інноватори, Н. Сміт, Р. Масі, Д. Кросбі, Е. Післі, К. Фрост.

АНОТАЦІЯ

Куліченко Алла. Дартмутська медична школа у США: заснування, інноватори та інновації (кінець XVIII ст. – XIX ст.).

У 1770-х рр. в американському штаті Нью-Гемпшир Е. Вілок заснував Дартмутський коледж як заклад загальної освіти. Наприкінці XVIII ст., зважаючи на певні обставини у штаті щодо надання медичної допомоги, до адміністрації

Дартмутського коледжу звернувся Н. Сміт, у майбутньому один із найвідоміших лікарів та хірургів, освітян-інноваторів. Він запропонував створити медичну школу при коледжі. Отже, статтю сфокусовано на висвітленні особливостей заснування Дартмутської медичної школи, видатних інноваторів та інновацій з кінця XVIII ст. та впродовж XIX ст. Для досягнення мети статті було використано такі методи: аналіз, синтез, систематизація й узагальнення архівних джерел, присвячених зазначеному питанню; біографічний – для вивчення життєвого та професійного шляху інноваторів Дартмутської медичної школи окресленого хронологічного відрізка; історико-генетичний – для послідовного розкриття становлення та розвитку Дартмутської медичної школи, зокрема її інноваційної діяльності.

Н. Сміт був інноватором-організатором американських медичних шкіл, оскільки особисто допоміг скоординувати й налагодити освітній процес (Дартмутська медична школа, Ельська медична школа, Боудоїнська медична школа та медичний коледж Джефферсона у Філадельфії). На початку XIX ст. освітянин оновив навчальний план, змінив тривалість навчання в медичній школі й відкрив анатомічний музей із експонатами з власної колекції. Крім того, він завжди мав чітку громадську, наукову та викладацьку позицію, за що його шанували колеги, студенти і хворі. Методи Н. Сміта щодо лікування висипного тифу та деякі хірургічні операції (оваріотомія і стафілографія) були інноваційними в американській медицині. Крім того, Р. Массі, Д. Кросбі, Е. Пізлі, К. Фрост забезпечували інноваційну діяльність у Дартмутській медичній школі у XIX ст. Важливими інноваціями стало заснування нових кафедр, упровадження нових методів навчання в освітній процес, використання різних європейських практик та пристроїв, зокрема рентгенівського апарату тощо.

Перспективами подальших досліджень є звернення до історико-педагогічного досвіду медичної освіти України, його всебічне осмислення.

Ключові слова: *Дартмутська медична школа, інновації, освітній процес, аудиторний семестр, інноватори, Н. Сміт, Р. Массі, Д. Кросбі, Е. Пізлі, К. Фрост.*

УДК 378.4.147:615.8-051]-027.561:37.02(489)

Тетяна Левитська

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0003-3431-9725

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/433-448

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ДАНІЇ НА ПРИКЛАДІ КОПЕНГАГЕНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРИКЛАДНИХ НАУК

У статті проаналізовано зміст професійної підготовки фахівців із фізичної терапії у вищих навчальних закладах Данії з використанням аналізу, систематизації, порівняння й узагальнення навчального плану, наукових даних, клінічної освіти та здатності мислити по-новому. Визначено дидактичні засади професійної підготовки фахівців із фізичної терапії. Проаналізовано навчальний план підготовки бакалаврів фізичної терапії в Копенгагенському університеті прикладних наук, де навчаються фахівці з фізичної терапії. Висвітлено педагогічні, традиційні, інноваційні технології та використання інформаційно-комунікаційних технологій у Копенгагенському університеті прикладних наук для підготовки фахівців із фізичної терапії та умови здійснення їх професійної діяльності.

Ключові слова: педагогічна технологія, професійна підготовка, фізичний терапевт, університети Данії, комп'ютерне моделювання процесів.

Постановка проблеми. Сучасні наукові дослідження вітчизняних учених характеризуються незначною увагою до вивчення європейського досвіду університетської підготовки фахівців із фізичної терапії. Як відомо, професійна діяльність фізичних терапевтів у Данії знаходиться під захистом держави, а дипломи данських університетів визнаються в більшості країн світу, особливо в медичній галузі, актуальним є вивчення європейського досвіду професійної підготовки фахівців фізіотерапії, зокрема у вищих навчальних закладах Данії на прикладі Копенгагенської Професійної Вищої Школи Копенгагенського університету прикладних наук.

Аналіз актуальних досліджень. Фундаментальну основу зазначеної проблеми становлять дослідження, що здійснювались у філософському, медичному, біологічному, психологічному, педагогічному та інших аспектах. Здоров'я людини та фізична терапія становлять предмет уваги відомих зарубіжних та вітчизняних учених, таких як М. М. Амосов, П. Брегг, К. Ніші та ін. Змісту професійної підготовки в галузі підготовки фахівців із фізичної терапії у вищих навчальних закладах присвячено багато досліджень. Аналіз науково-методичної та спеціальної літератури свідчить, що проблемою підготовки магістрів у педагогічних університетах займалися вчені І. С. Батракова, В. А. Козирев, П. Ф. Радіонова та ін. Організаційно-методичні аспекти професійної підготовки фізичних терапевтів досліджували багато вітчизняних науковців, зокрема, Ю. О. Лянной, О. М. Звіряка, О. В. Шаповалова, Н. О. Єлікова, І. А. Білолипецька, Т. В. Бойчук, Л. Б. Волошко, А. М. Герцик, М. В. Дутчак, Р. П. Карпюк, Г. А. Макарова, О. І. Міхеєнко, Є. Н. Приступа, Л. П. Сущенко та ін. На сьогодні у вітчизняній науці обмежена кількість досліджень, які пов'язані з вивченням закордонного досвіду професійної підготовки фахівців із фізичної терапії.

Мета статті – з'ясувати дидактичні засади професійної підготовки фахівців з фізичної терапії у вищих навчальних закладах Данії на прикладі Копенгагенського університету прикладних наук.

Методи дослідження. На даному етапі наукового пошуку доцільним, на нашу думку, було використання таких теоретичних методів дослідження: аналіз, систематизація, порівняння й узагальнення навчального плану, наукових даних, клінічної освіти та здатності мислити по-новому з метою дослідити зміст професійної підготовки в галузі підготовки фахівців з фізичної терапії в данських університетах під час проходження теоретичного та клінічного навчання протягом двох років у Копенгагенському університеті.

Виклад основного матеріалу. Копенгагенський університет прикладних наук – це інститут знань, який зв’язує освіту та дослідження з поточними потребами суспільства, але також надає багато знань, умінь і навичок із точки зору високого професіоналізму, індивідуальних талантів і подальшої освіти. Цінності данських навчальних закладів у праці над розвитком живої освіти, яка об’єднує людський розвиток і високий рівень знань, оскільки вважається, що люди найкраще розвиваються в динамічних середовищах, пристосованих до потреб окремих людей. Рушійною силою в освіті та роботі є високий академічний рівень, створений шляхом взаємних високих вимог, практично орієнтованих досліджень і здатності мислити по-новому. Сьогодні в педагогічній лексикон міцно ввійшло поняття педагогічної технології, від її вибору значною мірою залежить ефективність дидактичного процесу. Впровадження педагогічних технологій у практику освітньої системи потрібно для упорядкування освітнього процесу й постановки чітких цілей і визначення шляхів їх досягнення, тобто для управління процесом навчання. Університети Данії, що готують майбутніх фахівців із фізичної терапії, мають бачення того, щоб бути активним партнером частини суспільства, яку вони навчають за допомогою високоякісної освіти, яка базується на провідних дослідженнях, технологічному підході до навчання та конструюванні освітнього процесу за допомогою традиційних та інноваційних технологій, а також на використанні інформаційно-комунікаційних технологій у закладі вищої освіти. Із цим баченням вводяться педагогічної технології які стосуються реальності, з якою студент стискається, для забезпечення кращого та ефективнішого навчання, догляду й лікування, що допомагають вивчати, розуміти та впроваджувати останні знання й дослідження у своїй професійній діяльності й роботі, обґрунтований та рішучий вибір на цій основі. Від вибору педагогічної технології значною мірою залежить ефективність дидактичного процесу. Впровадження педагогічних технологій у практику освітньої системи потрібно для управління процесом навчання, тобто упорядкування освітнього процесу, постановка чітких цілей і визначення шляхів їх досягнення. Аналіз зарубіжної та вітчизняної науково-педагогічної літератури дозволив зробити висновок, що педагогічна технологія тісно пов’язана із системним підходом до освіти й навчання та звертає увагу на різні елементи педагогіки вищої школи. Педагогічна технологія – це системний метод створення, застосування, визначення всього процесу викладання й засвоєння знань з використанням комп’ютера та людських ресурсів, завданням якого є оптимізація форм освіти (ЮНЕСКО). Кожній педагогічній технології повинна бути притаманна опора на

певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітньої мети, всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок усіх його частин, цілісність, можливість управління, що передбачає можливість планування, проєктування процесу навчання, поетапну діагностику, варіювання засобами й методами з метою корекції результатів. Сучасні педагогічні технології існують у конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту освіти, мати можливість використання педагогічної технології в інших ідентичних освітніх закладах, іншими суб'єктами, мати можливість використання аудіовізуальної та електронно-обчислювальної техніки, а також конструювання й застосування різноманітних дидактичних матеріалів і оригінальних наочних посібників. Таким чином, педагогічна технологія навчання передбачає управління дидактичним процесом, що включає в себе організацію діяльності студента та контроль за його діяльністю.

У Данії відповідальним за законодавче забезпечення навчання та професійної діяльності фізичних терапевтів є міністерство освіти. Відповідно, разом з усіма вищими навчальними закладами, Копенгагенський університет уклав договір про розвиток із Міністерством освіти на 2015–20 роки. Метою розробки договорів було створення узгодженості між цілями освітньої політики міністра й вимогами окремої установи та посилення відкритого діалогу між міністерством та окремим інститутом щодо стратегії та визначення пріоритетних цілей. Договір містить цілі розвитку. Під кожною метою вказані деякі показники, які більш конкретно показують, як окремий заклад освіти буде працювати з відповідною метою розвитку. Договір про розвиток 2020 року містить шість загальних обов'язкових цілей для всіх закладів вищої освіти: краща якість в освіті, велика актуальність і підвищена прозорість, краща узгодженість і співпраця, посилення інтернаціоналізації та науково-дослідної бази, а також збільшення регіональної співпраці знань. Договір про розвиток також включає деякі самовизначені цілі, як, наприклад, додатковими цілями Копенгагенського університету в договорі 2020 є цілодобовий доступ до знань 24/7 та посилення інтернаціоналізації студентів. Звітність про договір розвитку відбувалася щорічно в першому кварталі договірного періоду, а з 2014 року вона є частиною річного звіту.

Розрізняють два напрями розвитку освіти – традиційний та інноваційний. Українські заклади вищої освіти в цілому зберігають норми та стиль традиційного навчання. Традиційній освіті притаманна дисциплінарна

модель. Інформація подається в готовій формі формалізованої системи знань, які необхідно зрозуміти, засвоїти та запам'ятати. Вони пропонуються у вигляді підручника чи додаткової літератури, збірника лабораторних робіт, при цьому основним засобом трансляції знань слугує текст. З іншого боку, традиційні технології навчання стійкі, перевірені способи організації педагогічного процесу. Вони використовують аудиторну та позааудиторну форму навчання. Основними видами традиційних технологій у закладах вищої освіти є лекція, семінар, екскурсія, самостійна робота, конференція, консультація, практичне заняття, курсове проектування, дипломне проектування, усі види практик. Розглянемо види традиційного навчання данських навчальних закладів для фізіотерапевтів на прикладі Копенгагенського університету прикладних наук. Підготовка бакалавра з фізичної терапії здійснюється на базі Копенгагенської Професійної Вищої Школи (Københavns Professionshøjskole) та займає 3 ½ роки. Значна частина навчання відбувається на практиці, але також мають місце такі форми навчання, як лекція, семінар, самостійна робота та робота в групах. Навчальний план підготовки описує зміст програми навчання фахівців з фізичної терапії. Курс програми представлений на основі його загального профілю, структури та розподілу балів ECTS. Крім того, навчальна програма описує теми та цілі навчальних досягнень за сім семестрів програми. Навчання організовано таким чином, що зміст і обговорювані теми відображають можливості та труднощі, які дають змогу нещодавно навченому фізіотерапевту піклуватися про професіоналізм у галузі охорони здоров'я, а програма спрямована на підготовку до професії фізіотерапевта, яка базується на людині, її організмі та русі. Програма Копенгагенського університету для підготовки бакалаврів із фізіотерапії ділиться на 7 семестрів з тривалістю 30 ECTS кредитів і організовано з обов'язковими дисциплінами. У першому семестрі 29 кредитів відводиться на теоретичне навчання й лише 1 кредит на клінічне навчання. У другому семестрі ці показники мають місце 26 та 4 відповідно. У третьому та сьомому семестрах усі 30 кредитів відводиться на теоретичну освіту, в четвертому – 18 кредитів відводиться на теоретичне навчання та 12 кредитів на клінічне навчання, а в 5 семестрі – 20 та 10 кредитів відповідно. У 6 семестрі на теоретичне та практичне навчання відводиться по 15 кредитів.

Програма фізіотерапевта поділяється на дисципліни згідно з Виконавчим наказом, який включає загальну частину програми протягом перших 2 років та специфічну для закладу частину протягом останніх півтора роки. У загальній частині програми обов'язковими є 7 дисциплін. У першому

семестрі: «Фізіотерапія, професія, наука та навчання» (10 кредитів), що орієнтована на базове розуміння методів роботи й навчання студентів стосовно фізіотерапевтичної практики та робочих галузей професії, включаючи міжпрофесійну співпрацю, а основна увага приділяється також розумінню фізіотерапевтичної бази знань, включаючи погляди на людину, тіло та здоров'я, а також правові й етичні межі здійснення професії: «Основні фізіотерапевтичні огляди та міркування» (20 кредитів), яка зосереджена на фізіотерапевтичному дослідженні та міркуванні, а також на використанні аргументів та доказів, заснованих на теоріях практики й науки. Виходячи з функціональних можливостей та якості життя, увага зосереджується на тілі, русі й дотику, як цілях, засобах і способах вираження, що підтримуються знаннями людини, включаючи апарат руху, фізіологічну функцію та патологію. Дисципліна також присвячена професійним відносинам, спілкуванню, співпраці та залученню громадян. У *другому семестрі:* «Фізіотерапевтичне втручання, зосереджене на аналізі руху та адаптації фізичних навантажень» (20 кредитів), що зосереджена на центральних фізіотерапевтичних концепціях, таких як аналіз руху, функціональний аналіз, руховий контроль / розвиток і навчання. У якості необхідної умови цього аналізу включаються анатомічні, фізіологічні та психологічні умови, що мають відношення до адаптованих фізичних навантажень, фізичних вправ і реабілітації. Крім того, застосовується технологія, яку можна використовувати для дослідження й моніторингу, а також для підтримки руху й функціонування. Знання спілкування, педагогіки та дидактики використовуються під час планування й виконання фізіотерапевтичного втручання. Іншою дисципліною є «Основний фізіотерапевтичний огляд, міркування та діагностика» (10 кредитів), що заснована на біо-психо-соціальному й культурному розумінні функціонування та якості життя людини. Виходячи з точки зору громадянина та зосередженості на людських ресурсах, проводиться фізіотерапевтичне обстеження, міркування та діагностика. Як необхідна умова для обстеження, міркування та діагностики включаються знання з анатомії, фізіології та патологічних станів. Дисципліна зосереджена на дотику, пальпації та ручних навичках, а також на ситуаційному спілкуванні. У *третьому семестрі:* «Фізіотерапевтичне обстеження та клінічні міркування, діагностика, лікування та реабілітація» (20 кредитів), що орієнтована на фізіотерапевтичні дослідження, в основі яких лежить життєвий світ громадянина, перспектива й ресурси. Клінічні міркування, диференціальна діагностика та основні клінічні рішення є центральними концепціями, які підтримують практику, засновану на доказах.

Також проводиться робота з планування й оцінки лікування та реабілітації за результатами дослідження. Відповідні питання вирішуються в широкому спектрі фізіотерапевтичних спеціальностей і робочих сфер. Другою дисципліною є «Фізіотерапія в зміцненні та профілактиці здоров'я» (10 кредитів), що стосується широкої концепції здоров'я, побутових умов, рівності - нерівності у здоров'ї в соціальній перспективі, а також стосується як роботи, так і дозвілля й контекстуальних меж для цього. Вихідним пунктом є педагогічні та медико-психологічні теорії здоров'я, а також інноваційна діяльність щодо зміцнення здоров'я та профілактики захворювань. Крім того, відправною точкою є фізичні навантаження та рух як мета й засоби по відношенню до розділів і груп. *У четвертому семестрі:* «Фізіотерапевтичні клінічні міркування та прийняття рішень» (30 кредитів), що орієнтована на фізіотерапевтичне обстеження, клінічні міркування та прийняття рішень щодо лікування, оздоровлення й реабілітації стосовно вибраних спеціальностей фізіотерапії та робочих галузей. Основна увага приділяється залученню громадян, а також відносинам міжпрофесійної співпраці. Крім того, дисципліна зосереджена на дослідженнях і методах лікування, які підтримують здатність і стан пацієнта / громадянина, щодо руху й участі. Вивчення дисципліни відбувається як у теоретичному, так і в клінічному контекстах. *У специфічній для закладу частині обов'язковими є такі дисципліни: у п'ятому семестрі:* «Фізіотерапія у зміцненні та профілактиці здоров'я» та «Фізіотерапевтичні клінічні міркування та прийняття рішень» (30 кредитів); *у шостому семестрі:* «Поглиблені фізіотерапевтичні міркування та етап прийняття рішень у фізіотерапевтичних втручаннях» (30 кредитів), а в сьомому: «Прагнення та розвиток незалежної та критичної професії» (30 кредитів). Усього за період навчання фахівець із фізичної терапії має здобути 210 ECTS кредитів. *Науки про здоров'я* в цілому включають 145 кредитів, із яких науки про теорію, етику й методологію досліджень – 19 кредитів, охорона здоров'я населення, епідеміологія та статистика – 6 кредитів, професійні комунікації, інформаційні технології та інформатика в галузі охорони здоров'я – 10 кредитів, науки про рух – 5 кредитів, фізіотерапевтичний огляд, діагностика, дослідження та лікування – 20 кредитів, наука про біль – 5 кредитів, кістково-м'язової фізіотерапія – 20 кредитів, зміцнення здоров'я та профілактика захворювань – 20 кредитів, робоче середовище, здоров'я, безпека на робочому місці та функціональні можливості – 5 кредитів, а міждисциплінарні спеціальності – 35 кредитів. *Предмети природознавства* в цілому включають 40 кредитів, із яких анатомія – 10 кредитів, фізіологія та харчування людини – 13 кредитів, а

патологія та фармакологія – 17 кредитів. *Гуманітарні предмети* в цілому складають 15 кредитів, із яких психологія здоров'я – 8 кредитів, а загальна та медична педагогіка – 7 кредитів. На *соціальні науки* в цілому відводиться 10 кредитів, законодавство, управління, економіка охорони здоров'я та управління персоналом у галузі охорони здоров'я – 5 кредитів, а громадське здоров'я та соціальна медицина – 5 кредитів.

Заклад освіти несе відповідальність за забезпечення необхідної кількості клінічних навчальних місць. Періоди клінічного навчання мають бути складені таким чином, щоб вони були передумовою для наступного періоду клінічної освіти. Має існувати вбудована прогресивність у навчанні результатів клінічної освіти, спрямована на підвищення рівня самооцінки й вирішення більш складних проблем. Клінічне викладання має місце у 1, 2, 4, 5 і 6 семестрах. Перший семестр – це переважно спостережне стажування протягом 4 днів, коли студент отримує уявлення про фізіотерапію як предмет і професію. Клінічне навчання 2-го семестру – це 2 тижні, коли студент повинен мати пацієнтів уперше – самостійно або разом 2–2. Основна увага приділяється спілкуванню, клінічним обґрунтуванням, обстеженню тканин та лікуванню. Аналогічно, основна увага приділяється обстеженню постави, а також обстеженням суглобів, м'язів та активності. На 4, 5 та 6 семестрах клінічного навчання студент повинен обстежувати та лікувати пацієнтів, а також використовувати професійне спілкування в діалозі та співпраці з пацієнтом, а також міжпрофесійними партнерами. Клінічні міркування продовжуються усно й письмово. Клінічне навчання 4 семестру триває 8 тижнів. У 4 семестрі студент працює переважно під наглядом та керівництвом. Це перший довготривалий клінічний курс з акцентом на клінічних аргументаціях і прийнятті рішень. Студенти мають написати два письмових завдання «Клінічні міркування у фізіотерапії – КМУФ» (*Klinisk ræsonnering i fysioterapi – KRIF*), у якому описуються міркування та дії студента щодо обстеження й лікування пацієнта. Клінічний курс закінчується внутрішнім клінічним іспитом на базі клінічного викладання, де одним екзаменатором є викладач клініки, а другим – викладач теорії із закладу освіти. Клінічне навчання в 5 семестрі триває 6 тижнів. У 5 семестрі студент також повинен застосовувати знання з моторного навчання на практиці з пацієнтом. Студент працює частково під наглядом та керівництвом, але більш незалежно. Іспит після клінічного навчання в 5 семестрі не проводять, але проводять випробування без оцінювання, де студенти мають написати одне письмове завдання «Клінічні міркування у фізіотерапії», в якому описуються міркування та дії студента щодо обстеження й лікування 1 пацієнта. Клінічне

навчання 6-го семестру триває 11 тижнів. У 6-му семестрі студент працює над самостійною професійною практикою, де основний фокус приділяється неврологічним проблемам. Це останній клінічний період викладання. Студенти мають написати два письмових завдання «Клінічні міркування у фізіотерапії» на двох своїх пацієнтів, яких вони самі обирають. Клінічне навчання закінчується зовнішнім тестом на базі клінічного навчання. У 6-му семестрі – це зовнішній тест, де цензор призначається Цензурним корпусом. Екзаменаторами є клінічний викладач та викладач із теорії закладу освіти фізіотерапевтів. Матеріали, отримані під час іспитів, повинні зберігатися в клінічному закладі освіти протягом одного року. Документація про відвідування та документація про проведення співбесід із питань розвитку повинні бути зареєстровані на порталі стажування, де так само пишеться остаточне оцінювання студента в 4, 5 та 6 семестрах. У 4-му та 6-му семестрах студент повинен брати участь у клінічному іспиті за умови не більше 10 % відсутності та до 5 робочих днів до початку іспиту. Якщо у студента є більше 10 % прогулів у його клінічному навчанні в 4-му та 6-му семестрах, він може подати заявку на отримання відпустки, щоб йому дозволили скласти тест. В оцінці 00 або -03 (не здано) студент автоматично реєструється для наступного повторного складання іспиту, як правило, через тиждень після звичайного іспиту.

Модернізація системи освіти пов'язується, насамперед, із введенням в освітнє середовище інноваційних технологій, в основу яких покладені цілісні моделі освітнього процесу, засновані на діалектичній єдності методології та засобів їх здійснення. Останнім часом досить широко увійшов у вжиток термін «інноваційні педагогічні технології». Слово інновація має латинське походження і в перекладі означає оновлення, зміну, введення нового. У педагогічній інтерпретації інновація означає нововведення, що поліпшує хід і результати освітнього процесу. Розрізняють поняття новація, або новий спосіб та інновація, нововведення. Новація – це сам засіб (новий метод, методика, технологія, програма тощо), а інновація – процес його освоєння. Прагнення постійно оптимізувати освітній процес зумовило появу нових і вдосконалення використовуваних раніше педагогічних технологій різних рівнів і різної цільової спрямованості. Інноваційні технології навчання дозволяють підняти на новий ступень підготовку майбутніх фахівців, дозволяють зробити освіту безперервним процесом протягом усього життя, розвинути творчі здібності студентів, підвищити ефективність освітнього процесу, студенти мають вільний доступ до знань і засвоюють їх у процесі проєктування, моделювання, конструювання чи дослідження. Структура їх подання повинна бути такою, щоб можна було простежити історію

походження цього знання та ін. Готове знання існує поряд зі знаннями, що синтезують самі студенти. Їх зміст може співпадати й відрізнятися. До інноваційних технологій належать технології активного навчання, дидактична гра, технологія модульного навчання, проблемне навчання, дистанційне навчання. Особливу роль у становленні інноваційних технологій навчання відіграє комп'ютерне моделювання процесів різного ступеня важкості та проблемне навчання. Заміна пасивного сприйняття навчального матеріалу, представленого у вигляді словесних описів чи математичних моделей, інтерактивними маніпуляціями з імітаційними комп'ютерними моделями об'єктів чи процесів, що вивчаються, сприяє активізації пізнання шляхом формування більш глибоких уявлень. У той самий час застосування комп'ютерного моделювання не вичерпує всього різноманіття форм практичних робіт, що застосовуються в освітньому процесі. У зв'язку з цим, комп'ютер стає не тільки об'єктом для вивчення, але й засобом навчання. Комп'ютери можуть використовуватися як засіб навчання, замінюючи або доповнюючи окремі етапи навчання. Одним із напрямів упровадження інноваційних технологій у освітній процес є широке використання в педагогічній практиці електронних підручників, навчальних комп'ютерних програм, тренажерів, комп'ютерних тестів, мережних дистанційних курсів, мультимедійних кейсів та інших програмних засобів. Ефективність даних програм залежить від того, які технології, методи й методики будуть у них реалізовані та як ці технології будуть урахувувати індивідуальні особливості учнів. Комп'ютерні технології можуть бути покладені в основу педагогічної технології, що визначає сутність процесу навчання – дистанційного навчання. У будь-якому разі використання комп'ютерів змінюють зміст, особливості, функції та характер освітнього процесу. Одна з основних переваг комп'ютерного навчання – можливість індивідуалізації навчання: вибір змісту, методів, темпу навчання для кожного студента залежно від його здібностей. Освіта майбутнього повинна виховувати майбутнє – і майбутнє, яке ми знаємо, і майбутнє, яке ми поки не можемо собі уявити. Копенгагенський університет прикладних наук дає цілодобовий доступ до знань (24/7), щоб дати студентам найкращі й актуальні умови, коли це стосується використання ІТ та цифрових рішень у сфері освіти, а 90 % студентів мають освіту, яка передбачає ІТ як частину навчання та повну оцифровку письмових іспитів і домашніх завдань. Студенти отримують можливості, які надає технологічний і цифровий розвиток. Робото-технічні технології, штучний інтелект та оцифрування забезпечують зростання, але в той самий час вимагають нових навичок і навчання протягом усього життя. Це

потребує більших зусиль, щоб навчатись у тих сферах, де розвиток комп'ютерних технологій є сильним, а також вимагає від системи освіти високого ступеня гнучкості. Детальні описи семестрів, у тому числі викладання змісту в окремих предметних галузях, а також лекції, література, розклад лекцій і клінічної освіти, описи тестів, включаючи передумови, описи навчального плану семестрів, вимоги до письмових робіт та іспитів, листування з викладачами чи працівниками університету, оцінювання іспитів та інше, можна знайти студентам університету на інтернет порталі. Усі студенти повинні пройти тести на офіційних сайтах, підготовлених для цього й отримати відповідні сертифікати щодо гігієни рук, пожежогасіння, а також серцево-легеневої реанімації перед початком клінічного викладання в 1 семестрі. Вони дійсні протягом одного року, і студенти повинні щороку постійно поновлювати ці тести, тому що лікарняні заклади та психіатричні центри вимагають, щоб усі студенти проходили сертифікацію відповідно до вимог щодо сертифікації з базової серцево-легеневої реанімації, пожежі та гігієни. Віртуальні технології допомагають студентам Копенгагенського університету вивчати анатомію та фізіологію людини. За допомогою Facebook студенти отримують деякий лекційний матеріал від викладачів і спілкуються між собою. Програма Kahoot допомагає викладачеві та студентам оцінювати знання, отримані впродовж лекції, наприкінці цієї самої лекції. Google Диск допомагає студентам працювати над спільними письмовими завданнями та презентаціями у групах дистанційно. Письмові завдання «Клінічні міркування у фізіотерапії» (Klinisk ræsonnering i fysioterapi - KRIF), в якому описуються міркування та дії студента щодо обстеження й лікування пацієнта, студент повинен надати викладачеві в кожному семестрі в цифрованому вигляді через університетський сайт. Кожен студент має свій студентський номер, електронну адресу та пароль, за допомогою якого він має доступ до сайту й бібліотеки та працює там. Деяку літературу студент повинен придбати у книжковому вигляді самотійно, а іншу може завантажити з цифрової бібліотеки університету, оплативши невелику суму раз на пів року. Користування звичайною бібліотекою в університеті чи в місті є безкоштовне, а за копіювання матеріалів студент повинен сплатити. Усі лекційні класи оздоблені СМАРТ-дошками, прожекторами, електричними шторами для вікон та мають можливість для підключення комп'ютерів студентів і викладачів до електричного струму та безкоштовного інтернету. Основу та зміст інноваційних освітніх процесів становить інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні педагогічного процесу, внесенні новоутворень у традиційну систему. Комп'ютерне навчання включає два напрями: перший –

використання інноваційних технологій під час занять; другий – дистанційне навчання, що дозволяє навчатися під час хвороби, відпустки, карантину тощо. Присутність на лекціях є вільною, але це не впливає на якість навчання завдяки інформаційним технологіям. Розвиток сучасного суспільства, його глобальна інформатизація та трансформація, зміна форм господарювання, впровадження сучасних інтенсивних методів виробництва потребують розробки принципово нових і адекватних часові підходів до підготовки фахівця. Такі підходи тісно пов'язані з інформаційно-комунікаційними технологіями. Під інформаційно-комунікаційними технологіями розуміють сукупність методів і технічних засобів, які використовуються для збирання, створення, організації, зберігання, опрацювання, передавання, подання й використання інформації. Використання нових інформаційних технологій навчання в педагогічному закладі вищої освіти, крім сприяння досягненню основних, запланованих цілей навчання в конкретній предметній галузі, сприяє досягненню і додаткових цілей навчання: формуванню позитивного ставлення до нових інформаційних технологій навчання, переконаності в ефективності цих технологій навчання, практичному засвоєнню методів навчання в умовах нових інформаційних технологій навчання. Студенти долають психологічний бар'єр між традиційними формами, методами й засобами навчання та навчанням із застосуванням комп'ютерних засобів.

Сьогодні педагогіка Копенгагенського університету пропонує викладачу вибір таких рішень, які найбільше відповідають стилю його роботи. Найбільш популярним є проблемне навчання – це така система методів, за якої слухачі одержують знання не шляхом запам'ятовування й завчання їх у готовому вигляді, а в результаті розумової діяльності з рішення проблем і проблемних задач, побудованих на основі змісту досліджуваного матеріалу та полягає в постійному створенні перед учнями на заняттях проблемних ситуацій і вирішенні їх при максимальній самостійності та під направляючим керівництвом викладача. Але даний підхід, має деякі вади: вибір ґрунтується на досвіді та інтуїції вчителя; відсутні механізми врахування факторів, що впливають на ефективність методу; в умовах традиційного групового навчання фактично неможливо використовувати індивідуальні методи навчання. Учні, для яких обрані вчителем методи навчання виявляються неефективними, не встигають і, як наслідок, не повністю реалізують свої можливості. Крім цього, в результаті низької оцінки знань цих учнів у них з'являється зневіра у власні сили, що спричиняється до вироблення неправильних установок на подальші періоди навчання. На ефективність навчання впливають також мета навчання, очікуваний рівень навчання,

рівень мотивації, реалізація дидактичних принципів, обсяг і складність матеріалу, активність, інтерес, вік, працездатність, рівень підготовленості студентів, час навчання, організаційні умови навчання, тип і структура заняття, міжособистісні стосунки викладача та студента, кількість учнів у класі, підготовленість учителя та деякі інші умови. Таким чином, одним із найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації вищої освіти України є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Розв'язання цього завдання можливе за умови зміни педагогічних методик і впровадження інноваційних технологій навчання.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз інформації, представлений на навчально-наукових сайтах університетів Данії та з особистого досвіду навчання в Копенгагенському університеті дозволив визначити цілісну картину професійної підготовки майбутніх фахівців із фізичної терапії у відповідних закладах вищої освіти. У результаті аналізу освітньої системи Данії встановлено, що інформаційно-комунікаційні технології навчання мають якісні відмінності від традиційних технологій. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій не є простим додатком до існуючих методичних систем навчання, вони вносять суттєві корективи в усі компоненти методичної системи (мету, зміст, методи, засоби та організаційні форми навчання). Інформаційно-комунікаційні технології навчання мають також суттєві відмінності між собою, зумовлені тим, що в їх основу закладено різні теоретичні засади, а також тим, що за допомогою таких технологій реалізуються різні функції навчання, і реалізуються вони по-різному. Використання комп'ютерних засобів навчання дозволяє збільшити обсяг аудіовізуальної інформації для засвоєння студентами, що, у свою чергу, сприяє розвитку їхнього мислення, формує систему розумових дій, здатність до самостійної творчої роботи. На сьогоднішньому етапі розвитку суспільних та економічних відносин інформаційно-комунікаційні технології повною мірою можна вважати невід'ємною частиною освітнього процесу. Оскільки вже сьогодні певний базовий рівень інформаційної культури вимагається від кожного члена суспільства, то вміння використовувати засоби інформаційно-комунікаційних технологій набуває виняткового значення щодо політехнізації навчання та загальної підготовки студентів до майбутньої діяльності.

У зв'язку із соціально важливими змінами в системі охорони здоров'я, прагненням увійти в міжнародний простір, заклади освіти України повинні суттєво модифікувати організацію та зміст освіти, підготувати принципово нове покоління кадрів із вищою освітою, які будуть відповідати вимогам

внутрішнього та зовнішнього ринків праці. У зв'язку з цим реалізація Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття) повинна використовувати передовий закордонний досвід щодо підготовки бакалаврів фізичної терапії. Данія є лідером у системі фізичної реабілітації та демографічних показниках, а також є однією з найактивніших членів Світової конфедерації фізичної терапії, і це дає можливість дослідити та використати її досвід у підготовці бакалаврів фізичної реабілітації та організації умов праці. В основу дослідження покладено концептуальні положення нормативних документів закладів вищої освіти Данії. Відповідно до програми ООН Глобальні Цілі Сталого Розвитку 2016–2030 (The 2030 Agenda for Sustainable Development) та Указу Президента України № 678/2015 «Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з у інвалідністю» (2016) особливу увагу сконцентровано на розробленні й затвердженні кваліфікаційних характеристик професії фізичного терапевта, а також на здійсненні заходів щодо розроблення нових стандартів навчання за відповідною спеціальністю.

Актуальність і доцільність дослідження професійної підготовки майбутніх фізичних терапевтів в університетах Данії детерміновано необхідністю подолання суперечностей, що виникають між об'єктивною потребою суспільства та зростанням попиту на фізіотерапевтів в Україні, здатних ефективно здійснювати професійну діяльність на ринку реабілітаційних послуг, та недостатнім рівнем сформованості готовності випускників закладів вищої освіти України до цих видів діяльності; новими вимогами до підвищення якості вищої освіти та недостатньою розробленістю й науковою обґрунтованістю системи професійної підготовки майбутніх фізіотерапевтів у закладах вищої освіти України; сучасними тенденціями трансформації вищої освіти в умовах глобалізації та євроінтеграції та недостатнім урахуванням позитивного досвіду підготовки майбутніх фізіотерапевтів у закладах вищої освіти Данії та реально існуючим досвідом професійної підготовки майбутніх фізіотерапевтів у закладах вищої освіти України та потребою в оновленні програмного, інформаційного й науково-методичного забезпечення цього процесу.

Таким чином, актуальність проблеми полягає в якісній професійній підготовці майбутніх фізіотерапевтів у закладах вищої освіти України та можливості творчого використання досвіду Данії.

ЛІТЕРАТУРА

Лянной, Ю. О. (2014). Зміст професійної підготовки магістрів з фізичної реабілітації в університетах Канади. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2 (36), 463–470. (Lyannoy Yu. O. (2014). Contents of Masters in Physical

Rehabilitation at Canadian Universities. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 2 (36), 463–470).

Лянной, Ю. О. (2015). Система професійної підготовки майбутніх бакалаврів і магістрів фізичної реабілітації (фізичної терапії) в університетах Нідерландів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 3 (47), 97–107. (Lyannoy, Yu. O. (2015). The system of professional training of future bachelors and masters of physical rehabilitation (physical therapy) in the universities of the Netherlands. *Universities. Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 3 (47), 97–107).

Лянной, Ю. О. (2015). Зміст професійної підготовки фахівців з фізичної реабілітації (фізичної терапії) у вищих навчальних закладах Австрії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (48), 74–87. (Lyannoy, Yu. O. (2015). Content of professional training of specialists in physical rehabilitation (physical therapy) in higher educational institutions of Austria. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 4 (48), 74–87).

Белікова, Н. О. (2012). Підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здоров'язберезливої діяльності: теорія та методика. ТОВ «Козарі». (Belikova, N. O. (2012). Preparation of future specialists in physical rehabilitation for health-preserving activity: theory and methods. LLC "Kozari".

Копенгагенський університетський коледж (Professionshøjskole). Режим доступу: <https://www.kp.dk/om-koebenhavns-professionshoejskole/>

РЕЗЮМЕ

Левитская Татьяна. Дидактические основы профессиональной подготовки специалистов по физической терапии в высших учебных заведениях Дании на примере Копенгагенского университета прикладных наук.

В статье проанализировано содержание профессиональной подготовки специалистов по физической терапии в высших учебных заведениях Дании с использованием анализа, систематизации, сравнения и обобщения учебного плана, научных данных, клинического образования и способности мыслить по-новому. Определены дидактические основы профессиональной подготовки специалистов по физической терапии. Проанализированы учебные планы подготовки бакалавров физической терапии в Копенгагенском университете прикладных наук, где учатся специалисты по физической терапии. Освещены педагогические, традиционные, инновационные технологии и использование информационно-коммуникационных технологий в Копенгагенском университете прикладных наук для подготовки специалистов по физической терапии и условия осуществления их профессиональной деятельности.

Ключевые слова: педагогическая технология, профессиональная подготовка, физический терапевт, университеты Дании, компьютерное моделирование процессов.

SUMMARY

Levytska Tetiana. Didactic foundations of professional training of specialists in physical therapy in higher education institutions of Denmark on the example of Copenhagen University of Applied Sciences.

The article analyzes the content of professional training of specialists in physical therapy in higher education institutions of Denmark using the analysis, systematization, comparison and generalization of the curriculum, scientific data, clinical education and the ability to think in a new way. The didactic foundations of professional training of specialists in physical therapy have been determined. The curriculum for training Bachelor of Physical Therapy at the Copenhagen University of Applied Sciences, where physical therapy specialists

study, is analyzed. The article highlights pedagogical, traditional, innovative technologies and the use of information and communication technologies at the Copenhagen University of Applied Sciences for the training of specialists in physical therapy and conditions for the implementation of their professional activities.

The analysis of the information available at websites of Danish universities and obtained from personal experience of studying at the University of Copenhagen allowed to determine a holistic picture of professional training of future specialists in physical therapy in relevant higher education institutions. As a result of the analysis of the Danish education system, it has been found that information and communication learning technologies have qualitative differences from traditional technologies. Information and communication technology tools are not a simple appendage to the existing methodological systems of education, they make significant adjustments to all components of the methodological system (purpose, content, methods, tools and organizational forms of education). Information and communication learning technologies also have significant differences due to the fact that they are based on different theoretical principles, as well as the fact that such technologies implement different learning functions, and they are implemented differently. The use of computer-based teaching aids allows to increase the amount of audiovisual information for students to learn, which in turn promotes development of their thinking, forms a system of mental actions, the ability to work independently. At this stage of development of social and economic relations, information and communication technologies can be fully considered an integral part of the educational process. Since today a certain basic level of information culture is required of each member of society, the ability to use information and communication technologies is extremely important for the polytechnic education and general preparation of students for future activities.

Key words: *pedagogical technology, vocational training, physical therapist, universities in Denmark, computer simulation of processes.*

UDC 378.4+650

Kateryna Shykhnenko

Institute of Public Administration
and Research in Civil Protection
ORCID ID 0000-0002-8623-2907

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/448-460

THE REVIEW OF THE USA UNIVERSITY GOALS-BASED RESEARCH MANAGEMENT AND ADMINISTRATION STRATEGIES TO ENSURE GROWTH, STABILITY AND RETRENCHMENT

The purpose of the study is to single out the research management and administration strategies that are used at the USA universities and evaluate their feasibility in Ukraine. The method of descriptive content analysis was applied to analyse the relevant literature sources found using the keyword-based strategy. The review process included five basic phases such as preparation, retrieval, appraisal, synthesis, and reporting. The review found three eligible strategies used in research management and administration in the USA universities. These were as follows: the strategy that is based on the Supply Chain Management concept, the strategy that is based on promoting a project management community, the strategies of internationalization: the (research-related) study abroad programs recruiting international students (as a financial source to fund the research), and internationalizing the faculty through the scholarship programmes. While evaluating the

strategies using the criteria, the experts rated the project management community-based strategy the highest (45 %), while the Supply Chain Management concept-based strategy scored the least (22 %). Concerning feasibility in Ukraine, the project management community-based strategy scored the highest technical feasibility, legal compatibility, and economical feasibility. The internationalisation strategies showed the greatest values for economical feasibility but moderate scores for other criteria. The Supply Chain Management concept-based strategy showed the largest values for technical feasibility, but the legal compatibility, economical feasibility and stakeholder benefits and ensuring competitive advantage were rated by the experts the lowest.

Key words: *higher education, USA university, research management and administration strategies, feasibility, Ukrainian research context.*

Introduction of the issue. The universities in the USA are increasingly adopt and adapt (business) organisational structures to regulate and stimulate academic research. These structures employ the strategies, in particular for research management and administration, that are related to university goals which are mostly aimed at ensuring university growth, stability, and retrenchment (Cantu, 2013; Hendriks & Sousa, 2012). Although increasingly coupled with external, non-scientific goals such as international competitiveness, usability, these strategies promote interdisciplinary cooperation along with the accumulation of financial, cognitive, and instrumental resources that allow overcoming the institutional isomorphism and take competitive advantage locally and internationally (Schützenmeiste, 2010). This study is relevant in the view of the fact that the universities in Ukraine are facing a challenge related to the emergence of new forms of management and research management, which are conservative and need updating.

Analysis of relevant research. The investigation of the research strategies for four randomly-selected American universities found that these are embedded and realised in the overall university strategy and research process (USFRSP, 2016; SP, 2019; SP, 2020; YUGS, 2019). The strategies involve development of the research infrastructure, consolidation of the financial resources to boost the scale of cross-institutional and inter- or trans-disciplinary research projects, and an increase of the institutional research capacity through focusing on the “quality” of the personnel and students. The institutional strategy documents to have been under review showed that university research strategies contain internal incentives and procedures that are aimed at strengthening the quality and/or quantity of the research and actions to improve internal communication and cooperation, in order to create stronger and more visible research. The research process is supposed to unite and benefit all university stakeholders by making research and its output an asset (see Fig. 1). Figure 1 presents a scheme of the university research process (adapted from Mintrom, 2008), which shows that the

research is increasingly becoming a complicated process that requires professional research management and administration as it is based on the allocation of functions. This is the reason why the latter is gradually becoming a prerequisite for being competitive for the universities in the USA. Best practices of the US universities in managing the university research are of significant importance for universities in Ukraine because their adoption can help them get rid of the former soviet regime-run model which is based on a separate, non-educational, government-funded entities (institutions) that carry out research on a full-time basis.

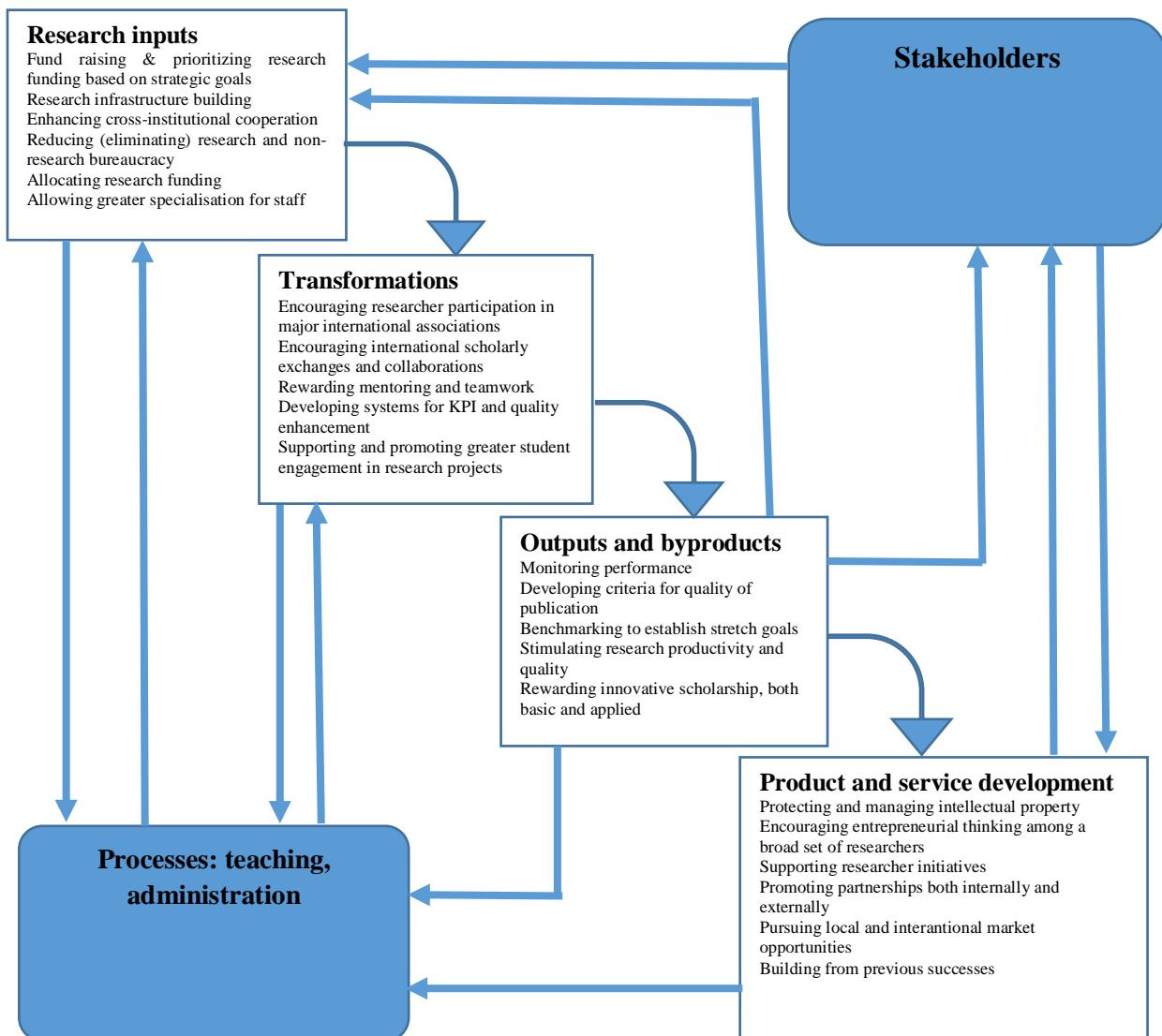

Figure 1. A brief scheme of the university research process (adapted from Mintrom, 2008, p. 233-237)

The initial concept for the model was drawn from Frischmann (2005) and Lester and Piore (2004). It is designed to show the issues that the university and research administrators are supposed to deal with. The model relies on four components such as research inputs; transformations; research outputs and

byproducts; and product and service development. It illustrates the relationships of the initial research process with the other university functions and internal and external stakeholders of the university: administration, teaching, and service.

The component of research inputs includes tangible and intangible resources needed to launch the research process. This component combines both stakeholder decisions (financial, managerial, policy-related) and instructors-researchers' potential and their perception of benefits. The transition component is to consolidate the internal resources to deal with basic research puzzles which means that the idea should be transformed into a prototype or a proven solution. The research outputs and byproducts component involves the processes of consolidation, interpretation, dissemination and reflection on what has been found as a result. These component processes have reputational effects on the stakeholders, managers, and administrators. The product and service development component is aimed at applying the research-based knowledge both inside and outside the university. Kirschenmann et al. (2010) and Peters et al. (2006) opined that the questions raised in American universities such as whether to rely on research-led teaching that addresses social and economic problems or whether to focus on the transmission and advancement of knowledge emerging from pure or more basic research caused heated debates. This was related to the trend that universities of land grant type in the United States were encouraged by the government to provide the research service for the local and agricultural community (Mintrom, 2008, p. 234-235). In the above model, building stakeholder relations is of vital importance because these commonly are providers of funds on the research and can be the beneficiaries of the research outputs. Overall, the model provides the research managers and administrators with basic starting points that can help them respond to challenges and find ways to better manage the research function of the university.

The aim of the research is to single out the research management and administration strategies that are used at the USA universities and evaluate their feasibility in Ukraine.

Research methods. The method of descriptive content analysis was applied to analyse the relevant literature sources found using the keyword-based strategy. The review process included five basic phases such as preparation, retrieval, appraisal, synthesis, and reporting. The search strategy relied on the combinations of the keywords (Bethel & Rogers, 2018). This review was of a narrative type that was aimed at synthesising primary studies and evaluating them through description paying focus on what is already known about strategies of organising

and managing research at universities and addressing practice issues of it. Several search strings based on English, Russian and Ukrainian languages were used for different databases such as SCOPUS, Google Scholar, CrossRef. Below is presented the common search string.

TI and/or TW = (strategies of research administrat at universities OR manag* of research at universities OR research policy at universities OR governance of the research at universities OR reform of the research at universities OR supervision research at universities OR inspection of the research at universities) AND AB and/or KW and/or ID (TITLE-ABS-KEY for SCOPUS) = (strategies OR manag* OR administrat* OR policy OR governance OR supervision OR reform of research at universities) AND CU = USA and/or Europe and/or Asia (WoS Categories: Social Sciences (subcategory: Education and Educational Research) And (Articles OR Reviews), Indexes: Social Science Citation Index – 1988-present).*

The feasibility of the eligible strategies to be applied in Ukraine was evaluated by three experts in education and educational management using the PRIME Decisions software and based on the criteria such as a) technical feasibility; b) legal compatibility; c) economical feasibility; d) stakeholder benefits and ensuring competitive advantage. These were selected because they are used in management. The indicators for each criterion were as follows: appropriately qualified staff, and infrastructure for technical feasibility; appropriate legislation and institutional regulations for legal compatibility; loss-gain balance and long-term cost-efficiency for economical feasibility; tangible and intangible benefits for internal and external stakeholders and positive public image for competitive advantage. The PRIME Decisions tool is based on the analysis of incomplete preference information and found effective in decision making by Gustafsson et al. (2010).

Results and discussion. The review found three eligible strategies used in research management and administration in the USA universities. These were as follows: the strategy that is based on the Supply Chain Management concept (Habib & Pathik, 2012), the strategy that is based on promoting a project management community (Johnson et al., 2020), the strategies of internationalization: the (research-related) study abroad programs recruiting international students (as a financial source to fund the research), and internationalizing the faculty through the scholarship programmes (Cantu, 2013). The inclination of the education institutions to use the above strategies seems to be related to the world trend of commercialization of educational services and activities. The common features for the above strategies are as follows: the promotion of cross-

institutional collaboration, consolidation of human and infrastructural resources to raise the efficiency of the research management and administration, empowering instruction-and-research personnel for broad-based action, and raising the quality of the research output along with optimisation of costs.

All singled out strategies are aimed at ensuring institutional growth, stability, and retrenchment. The strategy that is based on the Supply Chain Management concept was found to combine education and research management and administration. The strategy is supposed to eliminate the top-down planning and hierarchical decision-making at universities replacing these with flexible alliances. It increases responsiveness and cost-effectiveness. The strategy relies on three decision levels such as strategic level decision which concerns general direction, long-term goals, philosophies, and values; planning level decisions to support the strategic decisions, and operating level decisions that are immediate, short term, and low cost. It is proved to produce value-added graduates and significant research outcomes for the well-being of the society (Habib & Pathik, 2012). The strategy combines the supplied inputs, the supplied outputs and the process of the university that are aimed to work together to produce the outcomes, for example, graduates and research outcomes to the society, for example, the service consumers. The inputs to the process of the university are students and internal and external research projects in the education and research wing respectively. The outputs of the process of the university are graduates and research outcomes in the education and research wing respectively. The process of the university is the relations of the stakeholders managed by qualified staff to make them smooth and mutually beneficial.

The strategy that is based on promoting a project management community of practice is aimed at developing a professional network for project managers and strategies and initiatives that involve systems approaches to fulfilling the research. It is based on the principles of area-based collaborative research that is aimed at creating the social space for collaboration and interaction among stakeholders and society in resolving the local economic and social issues and in making policy-level decisions. The strategy works on the principles of supporting each other in solving problems, learning from each other and learning with each other. The strategy, when used by universities, is supposed to engage the power of informal communities of peers, project teams and knowledge networks. It is aimed at outsourcing the creativity and resourcefulness of the above in solving problems and inventing better and easier ways to meet their commitments. It makes it easier for the university research managers and administrators to run the research activity as they manage the separate units – project teams.

The strategies of internationalization are viewed as a resource of strengthening the institutional position of the US universities internationally. This culturally responsive strategy serves as the background for the research and knowledge exchange through the research. Due to this strategy, students, teachers, and researchers improve their content-specific and cross-cultural knowledge and skills. It raises a positive image of the host country and it provides a student with certainty that their degree will be recognized internationally and locally upon returning to their home country. The strategy promotes budgeting and fundraising for international curricular development and research grants, academic exchanges, and faculty development.

The results of the evaluation of the feasibility of the strategies of managing and administrating the research at universities in the USA are presented in Fig. 2.

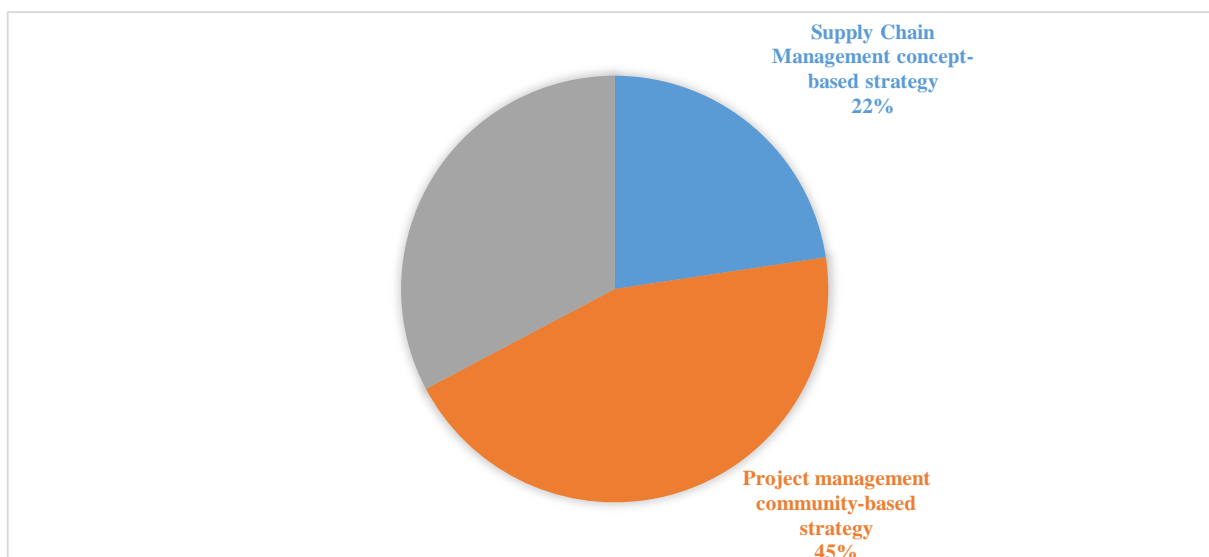

Figure 2. The results of the evaluation of the feasibility of the strategies of managing and administrating the research at universities in America

As can be seen in Figure 2, the experts rated the project management community-based strategy the highest (45 %), while the Supply Chain Management concept-based strategy scored the least (22 %).

The distribution of scores based on the criteria is presented in Figure 3.

As can be noticed in Figure 3, the project management community-based strategy scored the highest technical feasibility, legal compatibility and economical feasibility. The internationalisation strategies showed the greatest values for economical feasibility but moderate scores for other criteria. The Supply Chain Management concept-based strategy showed the largest values for technical feasibility but the legal compatibility, economical feasibility and stakeholder benefits and ensuring competitive advantage were rated by the

experts the lowest. The results yielded from the experts' rating imply that the project management community-based strategy is the most feasible for implementation in Ukraine. The internationalisation strategies have a promising potential when legislation and university research infrastructure are adjusted to comply with the international standards and the soviet-regime research-institutional system is changed. The Supply Chain Management concept-based strategy was also rated as technically feasible, though there are still issues with the legislation, finance (difficult to find investors) and stakeholders' commitment.

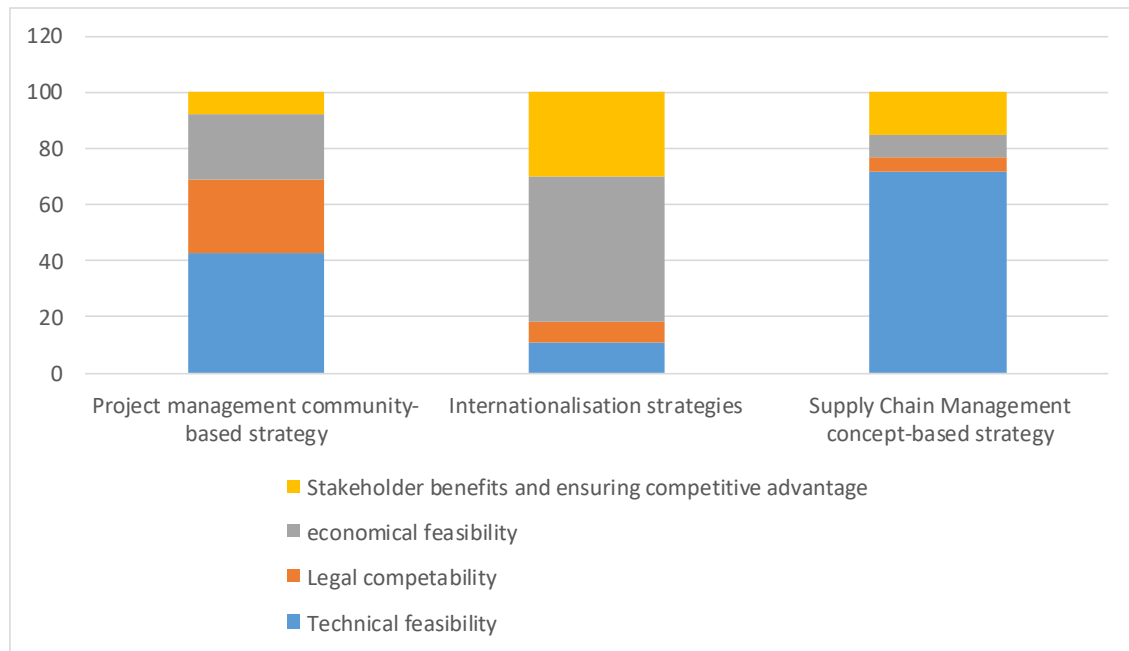

Figure 3. The distribution of scores based on the criteria

The findings from the study are consistent with the previous studies. These go in line with Habib (2011) and Loon et al. (2017) who revealed the concept, designed, and tested the Tertiary Educational Supply Chain Management model that is supposed to address the education supply chain, the research supply chain, and educational management. They found that the model provides the stakeholders involved in the supply chain with appropriate strategies to review and appraise their performance toward fulfillment of vitally significant goals, for example producing high-caliber graduates, which represents human resource contribution and high-impact research outcomes, which represents research contribution, for the betterment of the consumer, that is for the society.

The study aligns with Aubry et al. (2011) and Aubry (2012) concerning the effectiveness of the strategy that is based on promoting a project management community of practice. They consider it a mechanism of sharing knowledge reusing good practices and supporting innovative practices in the settings of the knowledge-based economy and the context of

internationalization of educational business. Importantly, Abril, and Müller (2009) emphasise the role of project management offices in addressing the issues of knowledge management through the use of the methods of capturing and validating relevant knowledge.

The results of the study support the findings of González Bonilla (2018) who defines the strategies of internationalization as a spinning process involving six main gears such as rationales, commitment, strategy, operation, monitoring and reinforcement that are employed by academic international coordinators and International Relations Office's – IRO – administrative staff to manage both education and research at universities. The study is consistent with de Wit et al. (2015) who opines that internationalization's mainstreaming is becoming dominant in the conventional research-oriented universities. According to the researcher, the rationales for institutional and governmental internationalization efforts are in long-term or immediate financial benefits; national political benefits involving security, stability, peace and ideological influence; an academic quest to meet international standards of teaching, research and service; and quality of life improvements that result from learners' socio-cultural integration. Furthermore, the education institutions in America stress the opportunities of their applied focus and strong relation to professional fields, along with wide research opportunities (Cantu, 2013; USFRSP, 2016; SP, 2019; SP, 2020; YUGS, 2019).

The above strategies well fit the initiative of the Ministry of Education and Science of Ukraine to organise and fund university science through establishing the grant programmes. It should be also mentioned that a project management community of practice is being implemented in Ukraine through a DESPRO Swiss-Ukrainian project. The project attempts not only to attract funds for local development, but to exchange knowledge, disseminate best practices, generate new ideas, and develop projects (*Attracting funding for local development*, 2020). The above correlates with the results of the experts' assessment suggesting that this strategy could be the most feasible option in accelerating research management and administration in universities in Ukraine.

Concerning the strategies of internationalisation, the results of establishing the feasibility of the strategies of internationalisation at universities in Ukraine are very similar to the conclusions of Sikorskaya (2017) who considers that the efforts of higher education institutions to internationalise are restricted by a lack of funding and a lack of strategic vision from the government. This means that best practices in terms of raising

finance, establishing cooperation and implementing these strategies can be adopted from the universities in the USA.

Conclusions and research perspectives. The review found three eligible strategies used in research management and administration in the USA universities. These were as follows: the strategy that is based on the Supply Chain Management concept, the strategy that is based on promoting a project management community, the strategies of internationalization: the (research-related) study abroad programs recruiting international students (as a financial source to fund the research), and internationalizing the faculty through the scholarship programmes. While evaluating the strategies using the criteria, the experts rated the project management community-based strategy the highest (45 %), while the Supply Chain Management concept-based strategy scored the least (22 %). Concerning feasibility in Ukraine, the project management community-based strategy scored the highest technical feasibility, legal compatibility and economical feasibility. The internationalisation strategies showed the greatest values for economical feasibility but moderate scores for other criteria. The supply chain Management concept-based strategy showed the largest values for technical feasibility, but the legal compatibility, economical feasibility, stakeholder benefits and ensuring competitive advantage were rated by the experts the lowest. Further research is needed in specifics of students' research management and administration at the universities in the USA.

REFERENCES

- Abril, R., & Müller, R. (2009). Lessons learned as organizational project memories. In J. Girard (Ed.), *Building organizational memories: Will you know what you knew?*, (pp. 97-114). Information Science Reference. <https://doi.org/10.4018/978-1-59904-540-5.ch008>
- Attracting funding for local development* (2020). Retrieved from: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/621/2_1.pdf.
- Aubry, M., Müller, R., & Glückler, J. (2011). Exploring PMOs through Community of Practice Theory. *Project Management Journal*, 42 (5), 42-56. <https://doi.org/10.1002/pmj.20259>
- Aubry, M. (2012). Exploring PMOs through a community of practice theory. *Development and Learning in Organizations*, 26 (2), 42-56. <https://doi.org/10.1108/dlo.2012.08126baa.006>
- Bethel, A., & Rogers, M. (2018). Choosing the right databases and search techniques. In P. Levay & J. Craven (Eds.), *Systematic Searching*, (pp. 73-94). Facet. <https://doi.org/10.29085/9781783303755.005>
- Cantu, M. P. (2013). Three effective strategies of internationalization in American Universities. *International Journal of Leadership in Education*, 3 (3), 1-12. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/274897159_Three_Effective_Strategies_of_Internationalization_in_American_Universities
- Frischmann, B. M. (2005). Commercializing university research systems in economic perspective: A view from the demand side. *Advances in the Study of*

Entrepreneurship, Innovation and Economic Growth, 16, 155-186.
[https://doi.org/10.1016/s1048-4736\(05\)16006-8](https://doi.org/10.1016/s1048-4736(05)16006-8)

- González Bonilla, A. (2018). Building our house on sand? Higher education internationalization strategies from the actors' perspective. In Proceedings for the 11th *International Conference of Education, Research and Innovation*, (pp. 10501-10510). <https://doi.org/10.21125/iceri.2018.0981>
- Gustafsson J., Salo A., & Gustafsson T. (2001). PRIME Decisions: An Interactive Tool for Value Tree Analysis. In: Köksalan M., Zionts S. (eds), *Multiple Criteria Decision Making in the New Millennium*. Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems, 507. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-56680-6_15
- Habib, M. M. (2011). *An exploratory study of supply chain management for tertiary educational institutions*. In Proceedings for the First International Technology Management Conference, (pp. 957-963), <https://doi.org/10.1109/itmc.2011.5995990>.
- Habib, M. & Pathik, B. B. (2012). An investigation of education and research management for tertiary academic institutions. *International Journal of Engineering Business Management*, 4 (1), 1-12. <https://doi.org/10.5772/45735>.
- Hendriks, P. H. J., & Sousa, C. A. A. (2012). Practices of management knowing in university research management. *Journal of Organizational Change Management*, 26 (3), 611-628. <https://doi.org/10.1108/09534811311328605>.
- Innovative development of universities and scientific institutions of the Ministry of Education and Science of Ukraine* (2017). Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/07/04/Innovative-development-of-universities-and-scientific-institutions-of-the-Ministry-of-Education-and-Science-of-Ukraine.pdf>
- Johnson, M. R., Bolte, J., Veldman, T., & Sutton, L. (2020). Establishing a project management community of practice in a large academic health system. *Journal of Research Administration*, 51 (2), 102-110. Retrieved from: <https://www.srainternational.org/blogs/srai-jra1/2020/09/29/establishing-a-project-management-community-of-pra>.
- Kirschenmann, F., Peters, S. J., Jordan, N. R., Adamek, M., & Alter T. R. (eds) (2010). Engaging Campus and Community. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 23, 309-311. <https://doi.org/10.1007/s10806-009-9202-5/>.
- Lester, R. K., & Piore, M. J. (2004). Universities as public spaces. In G. Bugos, *Innovation: The missing dimension*, (pp. 148-169). Harvard University Press. <https://doi.org/10.1017/s1467222700004304>.
- Loon, L. K., Bakar, Z. A., Hanaysha, J. R., & Deraman, S. (2017). *A review of educational supply chain management in Malaysia tertiary education*. In: The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences, 8th International Economics, and Business Management Conference, (pp. 249-260). <https://doi.org/10.15405/epsbs.2018.07.02.26>.
- Mintrom, M. (2008). Managing the research function of the university: pressures and dilemmas. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 30 (3), 231-244. <https://doi.org/10.1080/13600800802155028>.
- Peters, S. J., Jordan, N. R., Adamek, M., & Alter, T. R. (Eds.). (2006). *Engaging campus and community: The practice of public scholarship in the state and land-grant university system*. Washington, DC: Kettering Foundation Press.

- Schützenmeister, F. (2010). *University Research Management: An Exploratory Literature Review*. UC Berkeley: Institute of European Studies. <http://escholarship.org/uc/item/77p3j2hr>.
- Sikorskaya, I. (2017). Higher Education Internationalization in Ukraine: Concerns and Hope. *International Higher Education*, 91, 10-12. <https://doi.org/10.6017/ihe.2017.91.10126>
- Strategic Plan (SP), 2011–16/2021* (2020). Georgia State University. Retrieved from: <https://strategic.gsu.edu/gsu-strategic-goals/>
- Strategic Plan (SP), 2019-2024* (2019). Stanford PACS. Retrieved from: https://pacscenter.stanford.edu/wp-content/uploads/2019/03/Stanford-PACS-Strategic-plan-narrative_draft_12.14.18-converted.pdf.
- USF research strategic plan (USFRSP), 2017-2021* (2016). University of South Florida. Retrieved from: <https://www.usf.edu/research-innovation/documents/about-usfri/research-strategic-plan.pdf>
- Yale University Global Strategy (YUGS), 2019-2022* (2019). Yale University. Retrieved from: [https://world.yale.edu/sites/default/files/files/Yale Global Strategy 2019-2022.pdf](https://world.yale.edu/sites/default/files/files/Yale%20Global%20Strategy%202019-2022.pdf)
- Verkhovna Rada Ukrainy (VRU) [Supreme Council of Ukraine]. (2016). *Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist» vid 26 lystopada 2015 roku № 848-VIII [The Law of Ukraine «On Scientific and Scientific and Technical Activities» of November 26, 2015 (№ 848-VIII)]*. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 3, 25. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.
- Wit H., Yemini M., & Martin R. (2015). *Internationalization Strategies and Policies in Second-Tier Higher Education Institutions*. In: Curaj A., Matei L., Pricopie R., Salmi J., Scott P. (Eds.), *The European Higher Education Area*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-20877-0_9

РЕЗЮМЕ

Шихненко Екатерина. Обзор стратегий менеджмента и администрирования исследований с перспективы целей американских университетов для обеспечения их роста, стабильности и оптимизации.

Целью статьи является выявление стратегий управления и администрирования исследований, используемых в университетах США, и оценка их пригодности для украинского контекста. Для анализа литературных источников, найденных с помощью стратегии поиска по ключевым словам, был использован метод контент-анализа. Процесс обзора включал пять основных этапов, таких как подготовка, поиск, оценка, синтез и отчет о результатах. Для анализа были выбраны три стратегии, используемые в управлении и администрировании научными исследованиями в университетах США. Это, в частности, такие, как: стратегия, основанная на концепции управления цепями поставок; стратегия, основанная на управлении деятельностью проектных сообществ; стратегия интернационализации: программы, связанные с научными исследованиями, которые привлекают иностранных студентов как источник финансирования исследований, и стипендиальные программы для преподавателей. Рассматривая стратегии с использованием определенных критериев, эксперты оценили стратегию, основанную на управлении деятельностью проектными сообществами, выше, чем другие (45 %); низшую оценку получила стратегия на основе концепции управления цепями поставок (22 %). Что касается целесообразности их применения в украинских высших учебных заведениях, то стратегия управления деятельностью проектных сообществ, по мнению экспертов, имеет высокий потенциал для технической

реализации и экономическую целесообразность, а также соответствие правовым нормам. Стратегия, основанная на концепции управления цепями поставок, показала наибольшие значения с точки зрения критерия технической целесообразности, однако получила низкие оценки экспертов по критериям соответствия правовым нормам, экономической целесообразности и учета интересов стейкхолдеров, а также обеспечения конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: *высшее образование, университет США, стратегии управления и администрирования исследований, целесообразность, украинский контекст исследований.*

АНОТАЦІЯ

Шихненко Катерина. Огляд стратегій менеджменту і адміністрування досліджень з перспективи цілей американських університетів для забезпечення їхнього росту, стабільності та оптимізації.

Метою дослідження є виокремлення стратегій управління та адміністрування досліджень, які використовуються в університетах США, та оцінка їхньої доцільності використання в Україні. Для аналізу літературних джерел, знайдених за допомогою стратегії пошуку за ключовими словами, був використаний метод контент-аналізу. Процес дослідження включав п'ять основних етапів, таких як підготовка, пошук, оцінка, синтез та представлення результатів. Огляд виявив прийнятні стратегії, що використовуються в управлінні та адмініструванні наукових досліджень в університетах США. Три з них аналізуються в статті, зокрема такі, як: стратегія, яка базується на концепції управління ланцюгами поставок; стратегія, в основі якої покладено концепцію управління діяльністю проектної спільноти; стратегія інтернаціоналізації, що передбачає реалізацію освітніх програм із науково-дослідною складовою, до яких залучають іноземних студентів як джерело фінансування наукових проєктів, та запровадження стипендіальних програм для викладачів. Під час оцінювання стратегій за визначеними критеріями стратегія управління діяльністю проектної спільноти була оцінена експертами найвище (45 %), а стратегія, що спирається на концепцію управління ланцюгами поставок, найнижче (22 %). Що стосується доцільності в Україні, стратегія управління діяльністю проектної спільноти має найвищу оцінку щодо можливостей технічної реалізації, економічної доцільності й відповідності правовим нормам. Стратегія, заснована на концепції управління ланцюгами поставок, показала найбільші значення щодо можливостей технічної реалізації, проте за іншими критеріями, такими, як відповідність правовим нормам, економічна доцільність та узгодженість із інтересами стейкхолдерів, а також забезпечення конкурентних переваг, експерти оцінили її найнижче.

Ключові слова: *вища освіта, університет США, стратегії управління й адміністрування досліджень, доцільність, український контекст досліджень.*

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37(09)(477.54)

Алла Балацінова

Харківський національний педагогічний

університет імені Г. С. Сковороди

ORCID ID 0000-0002-3247-0694

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/461-479

ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ОЛЕКСІЙОВИЧА ЛАВРОВСЬКОГО ЯК ЧЛЕНА РАДИ ПРИ ПОПЕЧИТЕЛІ ХАРКІВСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ОКРУГУ

У статті на основі аналізу законодавчих і нормативних документів, протоколів засідань ради при попечителі Харківського навчального округу, службового листування попечителя навчального округу з посадовими особами Міністерства народної освіти, звітів Харківського університету, статей і рецензій М. Лавровського, опублікованих у «Журналі Міністерства народної освіти» та «Циркулярі по Харківському навчальному округу», охарактеризовано зміст і напрями діяльності вченого як члена ради при попечителі Харківського навчального округу (1860–1874).

Ключові слова: діяльність, Харківський навчальний округ, Харківський університет, рада при попечителі навчального округу, педагогічні курси, педагогічний комітет, навчально-методична література, педагогічні з'їзди.

Постановка проблеми. У пошуках відповідей на виклики сьогодення все частіше українські дослідники історії педагогіки звертаються до переосмислення сутності вітчизняного історико-педагогічного процесу з сучасних теоретико-методологічних позицій. У зв'язку з цим актуалізується вивчення творчого доробку провідних учених, просвітників, громадських діячів минулого, які є виразниками думки й практики своєї епохи. Його вивчення збагачує та урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, а також сприяє новому його прочитанню, відкриває нові грані, новий зміст, нові цінності цього процесу (Сухомлинська, 2003).

Однією з яскравих постатей, яка зробила вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки і практики, є М. Лавровський (1825–1899) – філолог, історик, педагог, сановник, дійсний член Імператорської Академії наук.

Аналіз актуальних досліджень. На сьогодні майже весь науковий доробок М. Лавровського в галузі слов'янознавства, візантиністики, російської філології, історії освіти й педагогічної думки та його практична діяльність як професора педагогіки та слов'яно-російської філології, декана історико-філологічного факультету Харківського університету, директора-фундатора Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині, ректора Варшавського університету, попечителя Дерптського навчального округу стали предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних

науковців. Зокрема, особистість ученого, його наукову, викладацьку, управлінську, організаційно-педагогічну діяльність у Харківському університеті досліджували Л. Зеленська і С. Золотухіна (2019), К. Каліна (2008), С. Куліш (2013), Т. Фарбак (2010; 2013; 2014), Л. Юрченко (1981) та інші. Проте, у науковому дискурсі відсутні праці, у яких би цілісно й комплексно розкривався ще один важливий напрям багатогранної діяльності М. Лавровського в харківський період його життя та творчості – діяльність як члена ради при попечителі Харківського навчального округу.

Мета статті – схарактеризувати зміст і напрями діяльності М. Лавровського як члена ради при попечителі Харківського навчального округу (1860–1874).

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети було використано комплекс методів дослідження: загальнонаукові – аналіз, синтез, порівняння, систематизація, класифікація, узагальнення; спеціальні – біографічний, ретроспективний, що забезпечили пошук, обробку й інтерпретацію джерел з досліджуваної проблеми, дозволили з'ясувати зміст і напрями діяльності М. Лавровського як члена ради при попечителі Харківського навчального округу, а також окремі положення педагогічних поглядів ученого.

Виклад основного матеріалу. Після закінчення із золотою медаллю навчання в Головному педагогічному інституті в Санкт-Петербурзі М. Лавровський 17 серпня 1851 року був призначений виконуючим обов'язки ад'юнкта по кафедрі грецької і латинської словесності та старожитностей цього ж закладу освіти. Уже через рік, 25 серпня 1852 року, він був переведений (за його клопотанням) до Харківського університету виконуючим обов'язки ад'юнкта по кафедрі педагогіки (*Дело об учреждении*, 1850–1853, арк. 3 зв.). Зауважимо, що до цього університету відразу після закінчення Головного педагогічного інституту в 1851 році отримав призначення виконуючим обов'язки ад'юнкта по кафедрі слов'янської філології і його молодший брат – П. Лавровської (Грот, 1929, с. 408-409).

Проте до місця служби М. Лавровський прибув тільки 19 лютого 1853 року (*Дело о вознаграждении*, 1863, арк. 3 зв.). З вересня 1852 року до лютого 1853 року він з дозволу міністра народної освіти перебував у Санкт-Петербурзі, завершуючи роботу над своєю магістерською дисертацією й ознайомлюючись із літературою з історії та теорії педагогіки для підготовки лекцій з нового для нього предмету викладання (*Дело об учреждении*, 1850–1853, арк. 13–13 зв.).

Після успішного захисту дисертації «Про візантійський елемент у мові договорів руських з греками» 09 березня 1853 року М. Лавровський

отримав ступінь магістра російської словесності, а 26 травня 1853 року був затверджений у званні ад'юнкта по кафедрі педагогіки (*Дело о вознаграждении*, 1863, арк. 4 зв.).

Уже через рік, а саме 1854 року, він представив докторську дисертацію «Про давньоруські училища». 19 січня 1855 року його було затверджено у ступені доктора слов'яно-російської філології, а 22 червня 1855 року – у званні екстраординарного професора по кафедрі педагогіки (*Дело о вознаграждении*, 1863, арк. 5 зв.). 08 жовтня 1858 року розпорядженням міністра народної освіти М. Лавровський був переведений екстраординарним професором по кафедрі педагогіки в Головний педагогічний інститут (*Дело о вознаграждении*, 1863, арк. 7 зв.). Проте вже 15 листопада 1858 року було прийняте рішення про ліквідацію Головного педагогічного інституту і про організацію особливих педагогічних курсів при університетах (*Об упразднении*, 1860). М. Лавровський звернувся з клопотанням залишити його у Харкові (*Историко-филологический институт*, 1900, с. 39). 27 листопада 1858 року його було переведено до Харківського університету, де він зайняв кафедру російської словесності у званні ординарного професора.

Поряд із викладанням предметів по цій кафедрі М. Лавровський до 1861/1862 навчального року продовжував читати лекції по вакантній кафедрі педагогіки (*Обозрение преподавания*, 1859; *Обозрение преподавания*, 1860), за що йому з дозволу міністра народної освіти 02 серпня 1860 року було видано 571 руб. 84 коп. із економічної суми університету (*Дело о вознаграждении*, арк. 8 зв.). Зауважимо, що у 1861/1862, 1862/1863 навчальних роках кафедра педагогіки в Харківському університеті залишалася вакантною і педагогіка студентам не викладалася (*Обозрение преподавания*, 1861; *Обозрение преподавания*, 1862). М. Лавровський, який на той час обіймав дві посади – декана історико-філологічного факультету (з 17 січня 1862 року) і ординарного професора по кафедрі російської словесності, не міг узяти на себе ці обов'язки (*Отчет по Императорскому Харьковскому университету*, 1863, с. 158). До того ж, із 1860 року він виконував обов'язки члена ради при попечителі Харківського навчального округу, керівника кандидатів-педагогів з педагогіки, голови педагогічного комітету при раді й завідувача педагогічної бібліотеки педагогічних курсів (*Дело о вознаграждении*, 1863, арк. 1). З огляду на предмет нашого дослідження зупинимося більш детально на характеристиці повноважень членів ради при попечителі навчального округу й функціях педагогічного комітету.

До складу ради при попечителі Харківського навчального округу входили декани історико-філологічного і фізико-математичного факультетів й шість професорів Харківського університету (російської мови та словесності, давніх мов, історії, математики, природничої історії, педагогіки) були введені в 1860 році у зв'язку із заснуванням при ньому дворічних педагогічних курсів для підготовки вчителів і вихователів для закладів середньої освіти. Саме на раду при попечителі було покладено безпосереднє керівництво цими курсами (Балацинова, 2020). Професори, які обиралися її членами ради університету терміном на 2 роки, брали участь у засіданнях, коли на них розглядалися питання, що стосувалися навчальних справ округу:

1. Заснування та закриття казенних і приватних закладів освіти.

2. Обговорення пропозицій і вжиття необхідних заходів для поліпшення навчально-виховної роботи в середніх і нижчих закладах освіти округу.

3. Експертиза навчально-методичної літератури, рекомендування її до використання в закладах освіти округу.

4. Керівництво педагогічними курсами: прийом кандидатів на педагогічні курси; призначення їм державних стипендій; розподіл кандидатів-педагогів за гімназіями для практичних занять і спостереження за їхніми успіхами; проведення іспитів кандидатам-педагогам; розподіл їх за двома розрядами для дійсної служби й видача атестатів на право викладання та/або виховання.

5. Розгляд річних звітів та результатів огляду середніх і нижчих закладів освіти округу (Балацинова, 2018, с. 98).

Варто зазначити, що на педагогічних курсах усі кандидати-педагоги незалежно від того, предмети якого з 6 відділів вони вибрали для спеціального свого вивчення, мали слухати лекції з педагогіки і дидактики. Як керівник кандидатів-педагогів з педагогіки М. Лавровський звітував перед радою при попечителі навчального округу про свої заняття з ними. Так, 29 травня 1864 року на своєму засіданні рада заслухала його звіт про заняття з кандидатами-педагогами Надлером, Грузовим, Бріо і Лук'яновим у другій половині 1863/1864 навчального року (*Извлечение из протоколов за майскую треть 1864 года*, 1864, с. 3), а 24 серпня 1865 року – з Бріо і Лук'яновим у 1864/1865 навчальному році (*Извлечение из протоколов за вторую половину 1865 года*, 1865, с. 3).

Для контролю за практичними заняттями кандидатів-педагогів на педагогічних курсах при раді при попечителі Харківського навчального

округу було створено спеціальний педагогічний комітет із членів ради, професора педагогіки та директорів харківських гімназій. Як зазначалося вище, саме М. Лавровському було доручено його очолити. До компетенції педагогічного комітету належали: призначення кандидатам безпосередніх керівників із числа найдосвідченіших учителів гімназій, до яких вони були розподілені; визначення тривалості їхньої практичної підготовки на кожному з її етапів (спостереження за діяльністю досвідчених учителів гімназій, пробне викладання під керівництвом свого керівника і наглядом члена педагогічного комітету, самостійне викладання під наглядом керівника або члена педагогічного комітету) (Балацінова, 2020, с. 134).

Про хід практичної підготовки кандидатів-педагогів педагогічний комітет звітував на засіданнях ради при попечителі навчального округу. Так, на засіданні 11 лютого 1866 року рада заслухала повідомлення педагогічного комітету від 10 лютого за № 56 про задовільний рівень практичних занять кандидатів-педагогів у другій половині 1865 року. Також комітет поінформував раду про те, що з метою надання кандидатам-педагогам можливості ознайомитися з методами і прийомами найкращих учителів, він зобов'язав їх окрім відвідування уроків учителів тієї гімназії, до якої вони були зараховані, відвідувати й інші гімназії. Для цього комітет за погодженням із керівництвом гімназій розподілив час їхніх занять (*Извлечение из протоколов за первую половину 1866 года, 1866, с. 3*).

Предметом особливої турботи М. Лавровського була педагогічна бібліотека при педагогічних курсах. За його ініціативою фонд бібліотеки поповнили книги як вітчизняних, так і іноземних авторів, зокрема: «Опис Чернігівського намісництва» Шафонського, «Богослужіння, свята й релігійні обряди теперішніх євреїв», «Читання про виховання» П. Юркевича, «Der erste Unterricht» A. Döllen, «Pädagogische Wanderung» Käferstein, а також окремі номери «Журналу Міністерства народної освіти» та журналу «Вчитель» тощо (*Извлечение из протоколов за январскую треть 1864 года, 1864, с. 4; Извлечение из протоколов за майскую треть 1864 года, 1864, с. 3; Извлечение из протоколов за вторую половину 1865 года, 1865, с. 5, 9, 12*).

На своїх засіданнях рада при попечителі Харківського навчального округу неодноразово розглядала рапорти М. Лавровського як завідувача педагогічної бібліотеки про необхідність сплати коштів книготорговцям і редакціям журналів за придбану для педагогічних курсів літературу та її пересилку (*Извлечение из протоколов за сентябрьскую треть 1864 года, 1864, с. 5; Извлечение из протоколов за вторую половину 1865 года, 1865, с. 12*), про виділення коштів на обладнання педагогічної бібліотеки

книжковими шафами тощо (*Извлечение из протоколов за вторую половину 1865 года, 1865, с. 10, 12*).

Зауважимо, що після виходу 27 червня 1867 року указу про заснування замість педагогічних курсів при університетах Імператорського історико-філологічного інституту в Санкт-Петербурзі радою при попечителі Харківського навчального округу від 21 липня 1867 року було ухвалене рішення про ліквідацію педагогічного комітету й передачу педагогічної бібліотеки педагогічних курсів Харківському університету з тим, щоб вона стала особливим відділом, призначеним для використання студентами університету, які готували себе до педагогічної діяльності (*Извлечение из протоколов за вторую половину 1867 года, 1867, с. 4–5*). Після ліквідації педагогічних курсів М. Лавровський обирався радою Харківського університету в члени ради при попечителі Харківського навчального округу як професор російської мови і словесності (*Извлечение из протоколов за 1870 год, 1870, с. 2*).

Заслуговує на увагу і той факт, що в червні 1866 року М. Лавровський подав попечителю навчального округу рапорт із проханням відрядити його з 01 травня по 01 вересня 1867 року на Паризьку всесвітню виставку для ознайомлення з її педагогічним відділом і придбання «найбільш видатних і корисних предметів, що стосуються навчальної справи». На його думку, знайомство з останніми досягненнями в області навчання й виховання є не тільки корисним, а й необхідним як для Харківського навчального округу в цілому, так і для педагогічних курсів зокрема. Члени ради при попечителі навчального округу підтримали М. Лавровського в цьому і на засіданні 17 червня 1866 року постановили просити міністра народної освіти дозволити відрядити його на Паризьку всесвітню виставку з виділенням йому 1000 руб. сріблом із очікуваних залишків від суми на педагогічні курси. (*Извлечение из протоколов за первую половину 1866 года, 1866, с. 14–15*). Проте, у зв'язку з прийняттям рішення про ліквідацію педагогічних курсів цьому не судилося статися.

Попечитель Харківського навчального округу генерал-лейтенант Д. Левшин, порушуючи 31 грудня 1862 року перед міністром народної освіти клопотання про винагородження М. Лавровського за безоплатне головування в педагогічному комітеті й особливі доручення по педагогічним курсам, дав йому таку характеристику: «Як член ради при попечителі та голова педагогічного комітету він брав активну участь у справах, що стосувалися навчальної частини округу, надав з цього питання багато письмових думок, які заслуговували цілковитого схвалення, і всі доручення,

що покладалися мною на нього стосовно педагогічних курсів, виконував завжди старанно й успішно» (*Дело о вознаграждении*, 1863, арк. 1–1 зв.). Так, у 1861 році рада при попечителі Харківського навчального округу для надання перевіряючим середніх та нижчих закладів освіти Харківського навчального округу однакових, детальних і точних указівок відповідно до сучасних для того часу вимог, визнала корисним переглянути «Правила для керівництва директорам училищ при огляді ними навчальних закладів», затверджені 22 квітня 1841 року колишнім попечителем навчального округу (*О вновь составленной Инструкции*, 1861, с. 18). На засіданні ради 14 квітня 1861 року М. Лавровський представив свою позицію щодо огляду нижчих закладів освіти директорами училищ, яка пізніше була надрукована в «Циркулярі по Харківському навчальному округу» та «Журналі Міністерства народної освіти» (*Мнение ординарного профессора*, 1861; Лавровский, 1861). На його погляд, основну частину правил має складати те, що стосується власне навчальної частини, – огляд перебігу, характеру і результатів навчання. Усе інше має відносне значення, зважаючи на те, як воно впливає на навчання, наскільки допомагає, активізує й удосконалює його. На переконання М. Лавровського, під час огляду навчальних закладів директори училищ повинні головну увагу звертати на: 1) знання самих наставників (їхня повнота, ґрунтовність і сучасність); 2) способи передачі ними знань (наскільки вони активні й різноманітні); 3) результати навчання (не тільки обсяг знань, а й розумовий та моральний розвиток учнів) (*Мнение ординарного профессора*, 1861).

На основі попередніх Правил (1841) зі змінами і доповненнями, запропонованими членами ради при попечителі навчального округу на засіданні 14 квітня 1861 року, зокрема і М. Лавровським, було розроблено «Інструкцію для ревізії середніх та нижчих навчальних закладів», затверджену попечителем Харківського навчального округу 08 червня 1861 року (*О вновь составленной Инструкции*, 1861, с. 18-22).

Зауважимо, що у вересні 1862 року попечителям навчальних округів було надане право дозволяти використання в середніх і нижчих закладах освіти посібників, схвалених радами при них (*О расширении власти*, 1862). М. Лавровський, як член ради при попечителі Харківського навчального округу, неодноразово виступав на її засіданнях із відгуками про підручники та посібники як із власної ініціативи, так і за дорученням попечителя навчального округу. Так, на основі відгуку М. Лавровського рада при попечителі Харківського навчального округу в 1863 році рекомендувала придбати «Російську хрестоматію з примітками для вищих класів середніх

навчальних закладів» А. Філонова для гімназій округу. На думку М. Лавровського, до найбільших достоїнств цієї хрестоматії належали багатий зміст і вдалий вибір творів народної поезії (*О хрестоматии А. Г. Филонова, 1863*).

За дорученням ради при попечителі навчального округу М. Лавровський у 1863 році підготував відгуки на методичні матеріали старшого вчителя російської словесності Новочеркаської гімназії Савельєва – «Записку про викладання російської словесності в гімназії» і «Досвід викладання нового періоду історії російської літератури» (*Мнение профессора, 1863*).

29 грудня 1864 року на своєму засіданні рада при попечителі Харківського навчального округу розглядала подання директора училищ Курської губернії про необхідність заміни «Книги для читання» Паульсона на іншу будь-яку книгу для читання в парафіяльних училищах у зв'язку з розпродажем усіх екземплярів попереднього її видання, а також доданий до нього відгук учителя російської мови Курського повітового училища Лебедева на «Книгу для читання» Бенедиктова (*Извлечение из протоколов за сентябрьскую треть 1864 года, 1864, с. 19*). За дорученням попечителя навчального округу М. Лавровський ознайомився з «Книгою для читання» Бенедиктова та відгуком на неї і свої висновки представив раді: «Книга для читання» Бенедиктова не містить нічого самостійного, і там, де вже є книга Ушинського або Паульсона, немає жодної підстави замінювати її книгою Бенедиктова» (*О книге для чтения, 1865, с. 9*). Якщо ж немає ні першої, ні другої, М. Лавровський пропонував придбати будь-яку з них. Зауважимо, що особисто він віддавав перевагу «Книзі для читання» Паульсона через більшу різноманітність статей у ній (*О книге для чтения, 1865, с. 9*). Радою при попечителі навчального округу було ухвалене рішення повідомити директору училищ Курської губернії позицію М. Лавровського, яку поділяли й інші члени ради, а його відгук на «Книгу для читання» Бенедиктова надрукувати в «Циркулярі по Харківському навчальному округу» (*Извлечение из протоколов за сентябрьскую треть 1864 года, 1864, с. 19*).

На засіданні ради при попечителі навчального округу 26 лютого 1864 року було заслухано лист Департаменту народної освіти, у якому останній просив раду при попечителі навчального округу та педагогічні ради гімназій висловити свої міркування щодо можливості використання «Історії російської словесності» Галахова як підручника у старших трьох класах гімназій, думки педагогічних рад декількох гімназій навчального округу та висновки М. Лавровського з цього питання. У своїх висновках

М. Лавровський указував на те, що хоча ця праця шанованого автора має незаперечні та важливі достоїнства, вона не може бути рекомендована як підручник для гімназичного використання через можливі серйозні утруднення. Водночас учений зауважував, що це прекрасна книга для всіх дорослих читачів, які цікавляться історичним розвитком російської літератури. На його погляд, вона повинна стати настільною книгою для всіх учителів російської словесності, а також слугувати корисним посібником для учнів вищого класу гімназії для розширення і поглиблення їхніх знань (*Извлечение из протоколов за январскую треть 1864 года*, 1864, с. 2).

24 вересня 1864 року рада при попечителі навчального року на виконання пропозиції міністра народної освіти від 31 серпня за № 7593 просила М. Лавровського разом з трьома іншими членами ради розглянути список книг, що збирає товариство «Суспільна користь» для надсилання в народні школи, а також інші відомі їм видання й повідомити раду про те, які з цих книг можуть бути корисними для народних шкіл (*Извлечение из протоколов за сентябрьскую треть 1864 года*, 1864, с. 2.)

В аспекті досліджуваного питання привертає увагу той факт, що саме з ініціативи М. Лавровського були запроваджені педагогічні бесіди при середніх та нижчих закладах освіти Харківського навчального округу, а також учительські з'їзди.

Під час ревізії закладів освіти у вересні 1860 року попечитель Харківського навчального року генерал-лейтенант Д. Левшин звернув свою увагу на те, що на засіданнях училищних рад цих закладів зовсім не розглядаються питання щодо підвищення якості навчання. З метою покращення педагогічної діяльності наставників він запропонував раді при попечителі навчального округу скласти програму занять училищних рад. На виконання цього доручення рада представила попечителю свої пропозиції, які ґрунтувалися на думці М. Лавровського (*Об учреждении педагогических бесед*, 1861, с. 7), поданій 11 січня 1861 року (Лавровский, 1861). Останній наголошував на тому, що одним із суттєвих заходів для вдосконалення навчання в середніх і нижчих закладах освіти давно визнані зібрання вчителів, на яких обговорюються різні теоретичні та практичні питання. На його погляд, їхня користь і педагогічна важливість обумовлюються тим, що вони: 1) породжують і підтримують змагання серед наставників; 2) постійно підтримують навчання в середніх і нижчих закладах освіти згідно з умовами і вимогами сучасної дидактики; 3) слугують для наставників істинною школою для продовження їхнього власного навчання. Проте мета такого роду зібрань цілком досягається

лише тоді, коли в них беруть участь наставники кількох однотипних закладів освіти. Лише за цієї умови, вважав він, обмін думками буде різноманітним та цікавим і в зібранні зможуть взяти участь декілька наставників, які викладають той самий предмет, що, на його думку, має особливе освітнє значення (Лавровський, 1861, с. 118-120).

Як приклад М. Лавровський наводив Німеччину, де такі педагогічні зібрання були вже давно запроваджені й встигли багато зробити для педагогічної теорії та практики. Він зазначав, що організація подібних зібрань у нас у таких самих масштабах, як у Німеччині, тобто за участю однакової кількості закладів освіти в зібранні, зазвичай вважається справою складною і навіть неможливою з об'єктивних причин – через дуже великі відстані між училищами й поганий стан шляхів сполучення. Сам М. Лавровський був переконаний, що проведення педагогічних зібрань за участі трьох-п'яти училищ у вільний від навчального процесу час є не тільки можливим, а й необхідним. Для цього він запропонував розділити територію кожного навчального округу на декілька центрів з трьома-чотирма повітовими училищами в кожному (крім центрального) і щорічно змінювати центри для проведення з'їздів, надавши матеріальну допомогу наставникам для поїздки на них, а також установивши на перший час нагляд за цими зібраннями. Варто зазначити, що М. Лавровський мріяв побачити втілення своєї ідеї, хоча б як спробу на 3–5 років, щоб за цей час кожне повітове училище змогло стати центром педагогічного з'їзду. На випадок, якщо її здійснення з будь-яких причин зазнає утруднень, він радив проводити зібрання наставників одного повітового училища для педагогічних бесід, хоча і вважав їх не такими корисними, як педагогічні з'їзди (Лавровський, 1861, с. 120-121).

Члени ради при попечителі Харківського навчального округу, поділяючи погляди М. Лавровського, висловилися за запровадження педагогічних нарад для наставників повітових училищ. У постанові ради з цього питання зазначалося, що крім обговорення на педагогічних нарадах предметів навчання (окремо взятих) і способів їх викладання, на них можуть розглядатися різні загальнопедагогічні й загальнодидактичні питання, зокрема: значення виховного і морального елементу в навчанні; загальноосвітнє значення предметів навчання, відношення їх до життя; конкретні дидактичні прийоми; взаємини між учителем та учнями як у школі, так і за її межами; ставлення наставників до суспільства й особливо до родин учнів; шкільна дисципліна; значення винагород і покарань тощо. На виконання цієї постанови попечитель Харківського навчального округу

запропонував усім середнім і нижчим закладам освіти округу запровадити педагогічні наради з метою обговорення різних педагогічних питань за запропонованою програмою щонайменше два рази на місяць у кожному закладі. Директори училищ мали повідомляти попечителя про хід цих зібрань і питання, які на них обговорювалися, через кожні два місяці (*Об учреждении педагогических бесед*, 1861, с. 8-9).

Водночас попечитель навчального округу згідно з постановою ради при ньому подав думку М. Лавровського про вчительські зібрання на розгляд міністра народної освіти й просив його дозволу на їх запровадження. У листі від 03 квітня 1861 року за № 2197 міністр визнав пропозицію щодо запровадження педагогічних з'їздів учителів закладів освіти Харківського навчального округу з метою обговорення педагогічних питань у вільний від службових занять час досить корисною. Він дозволив попечителю навчального округу розпочати її реалізацію з урахуванням суми коштів, які заклади освіти зможуть (з дозволу останнього) виділяти на педагогічні з'їзди. У своєму розпорядженні директорам училищ попечитель Харківського навчального округу запропонував їм надати докладні міркування щодо організації педагогічних з'їздів. При цьому він зауважив, що в перший раз провести вчительські з'їзди краще в губернських містах округу за участю трьох або чотирьох найближчих до них повітових училищ і зробити це слід під безпосереднім керівництвом директорів (*Об учительских съездах*, 1861, с. 7). Отже, пропозиція М. Лавровського була втілена у життя. Перший педагогічний з'їзд було проведено влітку 1861 року в Харкові для учителів найближчих до міста повітових училищ (Лавровский, 1863, с. 348).

Наприкінці 1862 року попечитель Харківського навчального округу генерал-лейтенант Д. Левшин доручив М. Лавровському детально вивчити пропозиції педагогічних з'їздів, які відбулися влітку цього року в десяти містах навчального округу, щодо способів викладання в повітових і парафіяльних училищах (*Дело о вознаграждении*, 1863, арк. 1 зв.). Результатом виконання цього доручення став «Огляд учительських з'їздів у 1862 році в Харківському навчальному окрузі», надрукований у «Журналі Міністерства народної освіти» (Лавровский, 1863). Зауважимо, що у своєму прощальному циркулярі генерал-лейтенант Д. Левшин, призначений 21 січня 1863 року на посаду попечителя Московського навчального округу, назвав педагогічні бесіди, запроваджені в гімназіях і повітових училищах округу, а також дозволені вищим керівництвом учительські з'їзди «найзнаменнішим явищем» у житті

закладів освіти за роки його попечительства в Харківському навчальному окрузі (*Прощальний циркуляр*, 1863, с. 3).

У наступні роки М. Лавровський продовжував живо цікавитися роботою педагогічних з'їздів і брати в них активну участь. Так, у 1866 році в «Циркулярі по Харківському навчальному округу» було опубліковано складений ним звіт про з'їзд учителів російської мови в повітових училищах Курської дирекції Харківського навчального округу, який відбувся наприкінці листопада – на початку грудня 1865 року (*Отчет о съезде*, 1866). 27 квітня 1867 року рада при попечителі навчального року заслухала звіт М. Лавровського про результати з'їзду вчителів російської мови і словесності гімназій Харківського навчального округу, який відбувся в Харкові 06–16 січня 1867 року під його головуванням і постановила всі представлені М. Лавровським протоколи засідань цього з'їзду із записками деяких учителів (повністю або у витягах) надрукувати у спеціальному додатку до одного з найближчих номерів «Цирюляра по Харківському навчальному округу» та окремими брошурами накладом 150 екземплярів (*Извлечение из протоколов за первую половину 1867 года*, 1867, с. 7).

Зауважимо, що попечитель Харківського навчального округу К. Фойгт у своїй вступній промові на цьому з'їзді звернувся до М. Лавровського зі словами, які свідчать про його незаперечний авторитет серед науковців і педагогів: «На закінчення маю честь звернутися до вас, шановний Миколо Олексійовичу! Займіть крісло голови, яке належить Вам не тільки по праву професури, яку Ви несете з такою честю, але й по тому авторитету, який Ви здобули Вашими літературними та педагогічними працями, по тій довірі й повазі, якими Ви так повно, так цілковито користуєтеся в нашій науковій та навчальній родині» (*Съезд преподавателей*, 1867, с. 3).

Висновки. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що М. Лавровський, як член ради при попечителі Харківського навчального округу, у 1860–1874 роках брав дієву участь у розгляді питань, що стосувалися навчальних справ округу: заснування та закриття казенних і приватних закладів освіти; обговорення пропозицій і вжиття необхідних заходів для поліпшення навчально-виховної роботи в середніх і нижчих закладах освіти округу; експертиза навчально-методичної літератури, рекомендування її до використання в закладах освіти округу; керівництво педагогічними курсами; розгляд річних звітів та результатів огляду середніх і нижчих закладів освіти округу тощо. Про його великий авторитет серед інших членів ради свідчить той факт, що більшість

його пропозицій з різних питань було взято радою при попечителі навчального округу за основу при ухваленні нею рішень.

Найбільш інтенсивною і продуктивною діяльністю М. Лавровського як члена ради при попечителі Харківського навчального округу була впродовж 1860–1867 років, коли він був керівником кандидатів-педагогів із педагогіки на педагогічних курсах, очолював педагогічний комітет при раді й завідував педагогічною бібліотекою педагогічних курсів. У ці роки вчений також ініціює запровадження педагогічних бесід при середніх та нижчих закладах освіти округу і педагогічних з'їздів, публікує праці «Про огляд нижчих навчальних закладів директорами училищ» (1861), «Про педагогічні бесіди у повітових училищах» (1861), «Огляд учительських з'їздів у 1862 році в Харківському навчальному окрузі» (1863), підготовка яких пов'язана з виконанням доручень попечителя навчального округу.

Перспективи подальших наукових досліджень. Предметом подальших наукових розвідок може стати вивчення діяльності П. Козачинського – члена ради при попечителі Київського навчального округу з управління фондами.

ЛІТЕРАТУРА

- О хрестоматии А. Г. Филонова. (1863). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу*, 9, 54 (On the textbook of A. G. Filonov. (1863). *The Circular for Kharkov Educational District*, 9, 54).
- Балацинова, А. (2020). Досвід роботи ради при попечителі Харківського навчального округу з керівництва підготовкою педагогічних кадрів для закладів середньої освіти (1860–1867). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 1 (27), 132-138 (Balatsynova, A. D. (2020). Experience of Activities of the Board of Trustees of Kharkiv Educational District in Managing Training of Pedagogical Staff for Institutions of Secondary Education (1860–1867). *Humanities Science Current Issues*, 1 (27), 132-138). <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/27.203383>.
- Балацинова, А. Д. (2018). Нормативно-правове регулювання діяльності рад при попечителях навчальних округів (1835–1917 рр.). *Дриновський збірник*, 11, 95-102 (Balatsynova, A. (2018). Legal Framework of Boards of Trustees of Educational Districts (1835–1917). *Drynovsky Sbornyk*, 11, 95-102).
- Грот, К. Я. (1929). Братья П. А. и Н. А. Лавровские как деятели науки и просвещения. *Известия отделения русского языка и словесности Академии наук СССР*, 2 (2), 401-443 (Grot, K. Ya. (1929). Brothers Lavrovskij P. A. and N. A. as Figures of Science and Education. *Bulletin of the Department of Russian Language and Literature of the Academy of Sciences of the USSR*, 2 (2), 401-443).
- Дело о вознаграждении профессора Харьковского университета Лавровского за безмездное председательство его в педагогическом комитете и особые поручения по педагогическим курсам; о вознаграждении доктора медицины Киселева за сторонний труд. (29 июля 1863 г.). *Российский государственный исторический архив* (Ф. 733, Оп. 147, Д. 75), Санкт-Петербург, Российская

Федерация (The Case of the Rewarding Professor Lavrovskij of Kharkov University for his Gratuitous Chairmanship in the Pedagogical Committee and Special Assignments for Pedagogical Courses; about Rewarding the Doctor of Medicine Kiselyov for third-party work. (July 29, 1863). *Russian State Historical Archive (Fonds 733, Inventory 147, File 75), St. Petersburg, Russian Federation*).

Дело об учреждении в университете кафедры педагогики и о назначении на эту кафедру адъюнкта Главного педагогического института Н. А. Лавровского. (25 декабря 1850 – 05 февраля 1853). *Российский государственный исторический архив (Ф. 733, Оп. 50, Д. 615), Санкт-Петербург, Российская Федерация* (The Case of the Establishment of the Department of Pedagogy at the University and the Appointment of an Adjunct of the Main Pedagogical Institute N. A. Lavrovskij to This Department. (December 25, 1850 – February 05, 1853). *Russian State Historical Archive (Fonds 733, Inventory 50, File 615), St. Petersburg, Russian Federation*).

Золотухіна, С., Зеленська, Л. (2019). Кафедра загальної педагогіки і педагогіки вищої школи в структурі Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди: сторінки історії. *Новий Колегіум*, 4, 90-99 (Zolotukhina S., Zelenska L. (2019). Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher Education in the structure of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. The Historical Pages. *New Collegium*, 4, 90-99).

Извлечение из протоколов заседаний совета при попечителе Харьковского учебного округа за вторую половину 1865 года. (1865). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу*, 24, прибавл. 1 (Extract from the Records of the Meetings of the Board of Trustees of Kharkov Educational District for the Second Half of 1865. (1865). *Circular for Kharkov Educational District*, 24, added 1).

Извлечение из протоколов заседаний совета при попечителе Харьковского учебного округа за первую половину 1866 года (1866). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу*, 18, прибавл. (Extract from the Records of the Meetings of the Board of Trustees of Kharkov Educational District for the First Half of 1866 (1866). *Circular for Kharkov Educational District*, 18, added).

Извлечение из протоколов заседаний совета при попечителе Харьковского учебного округа за вторую половину 1867 года (1867). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу*, 24, прибавл. (Extract from the Records of the Meetings of the Board of Trustees of Kharkov Educational District for the Second Half of 1867 (1867). *Circular for Kharkov Educational District*, 24, added).

Извлечение из протоколов заседаний совета при попечителе Харьковского учебного округа за первую половину 1867 года (1867). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу*, 12, прибавл. 2 (Extract from the Records of the Meetings of the Board of Trustees of Kharkov Educational District for the First Half of 1867 (1867). *Circular for Kharkov Educational District*, 12, added. 2).

Извлечение из протоколов заседаний совета при попечителе Харьковского учебного округа за 1870 год (1870). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу*, 12, прибавл. (Extract from the Records of the Meetings of the Board of Trustees of Kharkov Educational District in 1870 (1870). *Circular for Kharkov Educational District*, 12, added).

Извлечение из протоколов совета при попечителе Харьковского учебного округа за январскую треть 1864 года (1864). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу*,

- 8, прибавл. (Extract from the Records of the Meetings of the Board of Trustees of Kharkov Educational District for the January third of 1864 (1864). *Circular for Kharkov Educational District, 8*, added).
- Извлечение из протоколов совета при попечителе Харьковского учебного округа за майскую треть 1864 года (1864). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 18*, прибавл. (Extract from the Records of the Meetings of the Board of Trustees of Kharkov Educational District for the May third of 1864 (1864). *Circular for Kharkov Educational District, 18*, added).
- Извлечение из протоколов совета при попечителе Харьковского учебного округа за сентябрьскую треть 1864 года (1864). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 24*, прибавл. 2 (Extract from the Records of the Meetings of the Board of Trustees of Kharkov Educational District for the September third of 1864 (1864). *Circular for Kharkov Educational District, 24*, added. 2).
- Историко-филологический институт князя Безбородко в Нежине. 1875–1900: Преподаватели и воспитанники* (1900). Нежин: Типолитография М. Ф. Глезера (*Historical and Philological Institute of Prince Bezborodko in Nezhin. 1875–1900: Teachers and Students* (1900). Nezhyn: M. F. Glezer Printing House).
- Каліна, К. Є. (2008). *Моральне виховання студентської молоді на Слобожанщині (кінець XIX – початок XX століття)* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01). Харків (Kalina, K. Ye. (2008). *Moral Education of Student Youth in Slobozhanshchyna (end of XIX – beginning of XX century)* (PhD thesis). Khakiv).
- Куліш, С. М. (2013). М. О. Лавровський – вчений-педагог Харківського Імператорського Університету. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology, 3*, 90-95 (Kulich, S. M. (2013). M. O. Lavrovskiy as a scientist and a teacher of Kharkiv Imperial University. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology, 3*, 90-95).
- Лавровский, Н. (1861). Об осмотре низших учебных заведений директорами училищ. *Журнал Министерства народного просвещения, 110 (1)*, 187-195 (Lavrovskij, N. (1861). On Inspection of Lower Educational Institutions by School Principals. *Journal of the Ministry of Public Education, 110 (1)*, 187-195).
- Лавровский, Н. (1863). Обзорение учительских съездов в 1862 году в Харьковском учебном округе. *Журнал Министерства народного просвещения, 117 (3)*, 348-383; *118 (3)*, 15-59 (Lavrovskij, N. (1863). Review of Teachers' Congresses in 1862 in Kharkov Educational District. *Journal of the Ministry of Public Education, 117 (3)*, 348-383; *118 (3)*, 15-59).
- Лавровский, Н. О. (1861). О педагогических беседах в уездных училищах: Мнение, представленное попечителю Харьковского учебного округа. *Журнал Министерства народного просвещения, 110 (1)*, 118-122 (Lavrovskij, N. O. (1861). On Pedagogical Discussions in County Schools: the view presented to the trustee of Kharkov Educational District. *Journal of the Ministry of Public Education, 110 (1)*, 118-122).
- Мнение ординарного профессора Харьковского университета Н. Лавровского, читанное в заседании попечительского совета 14 апреля 1861 года (1861). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 11*, 13-19 (The View of N. Lavrovskij, an Ordinary Professor at Kharkov University, Presented at the Meeting of the Board of Trustees on April 14, 1861 (1861). *Circular for Kharkov Educational District, 11*, 13-19).

- Мнение профессора Харьковского университета Н. Лавровского, представленное в попечительский совет, о двух записках старшего учителя Новочеркасской гимназии Савельева (1863). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 12, 105-109* (The View of the Professor of Kharkov University N. Lavrovskij Presented to the Board of Trustees about Two Notes of the Senior Teacher of the Novocherkassk Gymnasium Saveliev (1863). *Circular for Kharkov Educational District, 12, 105-109*).
- О вновь составленной Инструкции для ревизии средних и низших учебных заведений Харьковского учебного округа (1861). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 12, 18-22* (On the Newly Compiled Instructions for Inspection of Secondary and Lower Educational Institutions of Kharkov Educational District (1861). *Circular for Kharkov Educational District, 12, 18-22*).
- О книге для чтения, сочиненной Бенедиктовым (1865). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 1, 8-9* (On the Book to Read Composed by Benediktov (1865). *Circular for Kharkov Educational District, 1, 8-9*).
- О расширении власти попечителей округов (1862). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 19, 158* (On Expanding the Power of District Trustees (1862). *Circular for Kharkov Educational District, 19, 158*).
- О упразднении Главного педагогического института и об учреждении особых педагогических курсов при университетах (15 ноября 1858, № 33769) (1860). *Полное собрание законов Российской империи, 33 (2), 389-390* (On the Closure of the Main Pedagogical Institute and on the Establishment of Special Pedagogical Courses at Universities (November 15, 1858, No. 33769) (1860). *Complete Collection of Laws in the Russian Empire, 33 (2), 389-390*).
- Об учительских съездах с целью обсуждения педагогических вопросов (1861). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 10, 6-7* (On Teachers' Congresses Devoted to Pedagogical Issues Discussions (1861). *Circular for Kharkov Educational District, 10, 6-7*).
- Об учреждении педагогических бесед при средних и низших учебных заведениях (1861). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 5, 7-9* (On the Establishment of Pedagogical Discussions at Secondary and Lower Educational Institutions (1861). *Circular for Kharkov Educational District, 5, 7-9*).
- Обозрение преподавания предметов в Императорском Харьковском университете на 1859–1860 учебный год* (1859). Харьков: В Университетской типографии (*Review of Teaching Subjects at the Imperial Kharkov University for the 1859–1860 academic year* (1859). Kharkov: In the University Printing House).
- Обозрение преподавания предметов в Императорском Харьковском университете на 1860–1861 учебный год* (1860). Харьков: В Университетской типографии (*Review of Teaching Subjects at the Imperial Kharkov University for the 1860–1861 academic year* (1860). Kharkov: In the University Printing House).
- Обозрение преподавания предметов в Императорском Харьковском университете на 1861–1862 учебный год* (1861). Харьков: В Университетской типографии (*Review of Teaching Subjects at the Imperial Kharkov University for the 1861–1862 academic year* (1861). Kharkov: In the University Printing House).
- Обозрение преподавания предметов в Императорском Харьковском университете на 1862–1863 учебный год* (1862). Харьков: В Университетской типографии

- (*Review of Teaching Subjects at the Imperial Kharkov University for the 1862–1863 academic year* (1862). Kharkov: In the University Printing House).
- Отчет о съезде преподавателей русского языка в уездных училищах Курской дирекции в конце ноября и начале декабря 1865 г., составленный профессором Императорского Харьковского университета Н. А. Лавровским. (1866). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 16*, прибавл. (Report on the Congress of Teachers of Russian Language in the County Schools of Kursk Directorate in Late November and Early December 1865, compiled by Professor of Imperial Kharkov University N. A. Lavrovskij (1866). *Circular for Kharkov Educational District, 16*, added).
- Отчет по Императорскому Харьковскому университету за 1862 год (1863). *Журнал Министерства народного просвещения, 120* (2), 142-170 (Report on Imperial Kharkov University in 1862 (1863). *Journal of the Ministry of Public Education, 120* (2), 142-170).
- Прощальный циркуляр по Харьковскому учебному округу бывшего попечителя его генерал-лейтенанта Левшина (1863). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 3*, прибавл. 2 (The Farewell Circular for Kharkov Educational District of the Former Trustee of Lieutenant General Levshin (1863). *Circular for Kharkov Educational District, 3*, added. 2).
- Сухомлинська, О. (2003). *Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем*. Київ: А.П.Н. (Sukhomlynska, O. (2003). *The Historical and Pedagogical Process. New Approaches to Common Problems*. Kyiv: A.P.N.).
- Съезд преподавателей русского языка и словесности в гимназиях Харьковского учебного округа, бывший в Харькове 06–16 января 1867 года (1867). *Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 8*, прибавл. (The Congress of Teachers of Russian Language and Literature in Gymnasiums of Kharkov Educational District, which was held in Kharkov on January 06–16, 1867 (1867). *Circular for Kharkov Educational District, 8*, added).
- Фарбак, Т. (2013). Науково-викладацька діяльність М. Лавровського у вищих навчальних закладах України (1852–1882). *Педагогічні науки, 1*, 133–137 (Farbak, T. (2013). M. Lavrovskiy's Scientific and Pedagogical Activity at Higher Educational Institutions of Ukraine (1852–1882). *Pedagogical Sciences, 1*, 133-137).
- Фарбак, Т. М. (2010). Історія становлення Харківського університету в наукових працях М. О. Лавровського. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 21. Історико-педагогічні студії, 3*, 93-98 (Farbak, T. M. (2010). History of Establishment of Kharkiv University in Scientific Works of M. O. Lavrovskiy. *Scientific Journal of National Pedagogical Drahomanov University. Series 21. Historical and Pedagogical Studies, 3*, 93-98).
- Фарбак, Т. (2014). Особистість М. О. Лавровського в освітньому просторі Харківського університету. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика, 1-2*, 103-107 (Farbak, T. (2014). The Personality of Lavrovskiy M. O. in the Educational Processes of Kharkiv University. *Continuing Professional Education: Theory and Practice, 1-2*, 103-107).
- Юрченко, Л. П. (1981). *Развитие педагогики высшей школы в Харьковском университете (1805–1861)* (дисс. ... канд. пед. наук: 13. 00.01). Харьков (Yurchenko, L. P. (1981). *Development of Higher Education Pedagogy at Kharkov University (1805–1861)* (PhD thesis). Kharkov).

РЕЗЮМЕ

Балацинова Алла. Деятельность Николая Алексеевича Лавровского как члена совета при попечителе Харьковского учебного округа.

В статье на основе анализа законодательных и нормативных документов, протоколов заседаний совета при попечителе Харьковского учебного округа, служебной переписки попечителя учебного округа с должностными лицами Министерства народного образования, отчетов Харьковского университета, статей и рецензий Н. Лавровского, опубликованных в «Журнале Министерства народного просвещения» и «Циркуляре по Харьковскому учебному округу», охарактеризованы содержание и направления деятельности ученого как члена совета при попечителе Харьковского учебного округа (1860–1874).

Ключевые слова: деятельность, Харьковский учебный округ, Харьковский университет, совет при попечителе учебного округа, педагогические курсы, педагогический комитет, учебно-методическая литература, педагогические съезды.

SUMMARY

Balatsynova Alla. The work of Mykola Oleksiiovych Lavrovskiy as a member of the Board of Trustees of Kharkiv Educational District.

The article is based on the study of legislative and regulatory documents, records of the meetings of the board of trustees of Kharkiv educational district, official correspondence of trustees of the educational district with officials of the Ministry of Public Education, reports of Kharkiv University, articles and reviews of M. Lavrovskiy published in the Journal of the Ministry of Public Education and the Circular for Kharkiv Educational District. The article depicts work directions of the scientist as a member of the board of trustees of Kharkiv educational district (1860–1874). We used such research methods as general scientific ones (analysis, synthesis, comparison, systematization, classification, generalization) and special ones (biographical and retrospective ones).

It is specified that M. Lavrovskiy began his teaching career at Kharkiv University in February 1853 at the Department of Pedagogy. In November 1858, the scientist took the chair at the Department of Russian Literature. Along with teaching at this department, M. Lavrovskiy continued to give lectures at the vacant Department of Pedagogy until the 1861/1862 academic year.

It is identified that he was elected to the board of trustees of Kharkiv educational district by the university council in 1860 as a professor of pedagogy because of organization of two-year pedagogical courses for teachers of secondary educational institutions, which were controlled mostly by the board of trustees of the educational district. After their liquidation in 1867, he was elected to the board as a professor of Russian language and literature.

It is found that as a member of the board of trustees of Kharkiv educational district M. Lavrovskiy took an active part in considering educational issues of the district such as: the establishment and closure of public and private education institutions; discussion of proposals and taking the necessary measures to improve the educational work in secondary and lower education institutions of the district; examination of educational and methodological literature, its recommendation for using in education institutions of the district; management of pedagogical courses; examination of annual reports and results of inspections of secondary and lower education institutions of the district, etc. His great authority among other members of the board is shown by the fact that most of his proposals on various issues were taken by the board of trustees of the educational district as a basis for its decisions.

It is identified that the most intensive and productive work of M. Lavrovskiy as a member of the board of trustees of Kharkiv educational district was during 1860–1867, when he was the head of candidates for a Pedagogy teacher position at pedagogical courses, and

when he headed the pedagogical committee at the board and the pedagogical library of pedagogical courses. It was during these years that the scientist also initiated pedagogical discussions at secondary and lower education institutions of the district and pedagogical congresses, published articles "On Inspection of Lower Education Institutions by School Principals" (1861), "On Pedagogical Discussions in County Schools" (1861), and "Review of Teachers' Congresses in 1862 in Kharkiv Educational District" (1863). They all appeared due to his implementation of the instructions of the trustee of the educational district.

Key words: *work, Kharkiv educational district, Kharkiv University, board of trustees of the educational district, pedagogical courses, pedagogical committee, educational and methodological literature, pedagogical congresses.*

УДК 378.091.2(477)«19/20»

Ярослава Дудко

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

ORCID ID 0000-0001-6452-1348

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/479-490

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ УПРАВЛІННЯ ВИХОВНОЮ РОБОТОЮ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті подано результати історико-педагогічного дослідження проблеми організації психолого-педагогічних умов управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) відповідно до встановлених етапів: I етап (1958-1990 рр.) – етап становлення процесу управління виховною роботою у вищій школі України; II етап (1991-2013 рр.) – етап реформування процесу управління вихованням майбутніх учителів у вищих навчальних закладах України; III етап (з 2014 р. по сьогодні) – етап стабілізації процесу управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах України. Визначено пріоритетні напрями забезпечення психолого-педагогічних умов управління виховною роботою в сучасних закладах вищої педагогічної освіти України.

Ключові слова: *виховна робота, вищий педагогічний навчальний заклад, педагогічний досвід, управління, учитель.*

Постановка проблеми. Питання модернізації сучасної вищої школи є актуальним та першочерговим для розвитку освітньої справи в нашій країні. Адже входження України в світовий освітній простір, євроінтеграційні процеси, розвиток ринкових відносин, активізація інноваційних освітніх процесів є головними соціально-економічними чинниками, що вимагають кординальних змін у національній системі вищої педагогічної освіти України загалом та процесі виховання майбутнього вчителя для Нової української школи зокрема.

Пріоритетні завдання щодо вдосконалення процесу формування висококваліфікованого вчителя у вищих педагогічних навчальних закладах подано в низці документів: Законі України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 1.07.2014 р., Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-

2021 роки, Наказі МОН України № 1453/716/997 від 21.10.2013 р. «Про Програму патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах України», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції національно-патріотичного виховання та ін.

У Законі України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 1.07.2014 р. йдеться про «основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створення умов для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» (Закон..., 2014). Отже, відповідно до вищезазначених напрямів розвитку вищої освіти в Україні представникам управлінського апарату вищих педагогічних навчальних закладів необхідно створити належні нормативно-правові, інформаційні, науково-методичні, матеріально-фінансові, психолого-педагогічні, організаційні умови управління вихованням майбутніх педагогів.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретико-методологічні засади організації процесу управління у вищих педагогічних навчальних закладах досліджували В. Кремень, А. Прокопенко та ін. Проблеми забезпечення психолого-педагогічних умов управління процесом виховання майбутніх педагогів присвячено наукові роботи О. Віксніньш, А. Ржевської, О. Чиж, І. Ящук та ін. Історико-педагогічні аспекти становлення психологічної служби в системі вітчизняної освіти представлено в наукових працях Т. Надвиничної, В. Панок, А. Фурмана та ін.

Результати аналізу останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що вищезазначені вчені у своїх наукових доробках порушували окремі аспекти означеної проблеми. Установлено, що в історико-педагогічній науці немає цілісного й системного дослідження генези організації психолого-педагогічних умов управління вихованням студентської молоді у вищих педагогічних навчальних закладах України, починаючи з другої половини XX та на початку XXI століття. Недостатня розробленість вищезазначеної проблеми стає на заваді реалізації освітньої політики щодо забезпечення якісного навчально-виховного процесу для формування особистості майбутнього вчителя Нової української школи, адже використання накопиченого позитивного педагогічного досвіду на сучасному етапі розвитку вищої освіти України є підґрунтям для вдосконалення системи

управління вищим педагогічним навчальним закладом загалом та процесу виховання майбутніх педагогів зокрема.

Доцільність проведення дослідження підсилюється необхідністю усунення суперечності між модернізацією апарату управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах та необхідністю розробки змісту забезпечення психолого-педагогічних умов управління вихованням майбутніх педагогів.

Мета статті – дослідити генезу організації психолого-педагогічних умов управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) відповідно до встановлених етапів розвитку вищезазначеного процесу: I етап (1958-1990 рр.) – етап становлення процесу управління виховною роботою у вищій школі України; II етап (1991-2013 рр.) – етап реформування процесу управління вихованням майбутніх учителів у вищих навчальних закладах України; III етап (з 2014 р. – дотепер) – етап стабілізації процесу управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах України.

Методи дослідження. Окреслена мета вмотивувала вибір комплексу взаємопов'язаних методів: теоретичних – аналіз архівних матеріалів, нормативно-правових документів, філософських, психологічних і педагогічних джерел із проблеми організації процесу управління вихованням студентської молоді у вищих педагогічних навчальних закладах України, починаючи з другої половини ХХ століття та на початку ХХІ століття; контент-аналіз та метод класифікації для виокремлення психолого-педагогічних умов управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах України; емпіричних – спостереження, інтерв'ю, бесіда, педагогічний експеримент (констатувальний) для визначення та обґрунтування вищезазначених умов.

Виклад основного матеріалу. Аналіз архівних матеріалів, контент-аналіз наукових робіт та результати констатувального етапу експерименту дозволили визначити психолого-педагогічні умови управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): наявність системи психологічної підтримки суб'єктів управління процесом виховання у вищій школі; створення атмосфери поваги, довіри та успіху; наявність системи заходів подолання супротиву до впровадження інновацій у виховний процес; дієвість системи стимулів, мотивації суб'єктів управління до виховної діяльності у вищій школі.

I етап (1958-1990 рр.) – етап становлення процесу управління виховною роботою у вищій школі України знаменувався: високим рівнем

згуртованості суб'єктів управління виховною роботою, що пов'язано з наявністю всеохоплюючої внутрішньовузівської ідеології та дієвістю системи морального та матеріального заохочення; ідейно-виховним впливом на соціально-психологічний стан суб'єктів управління з боку партійних, комсомольських та громадських організацій, що діяли на базі вищих педагогічних навчальних закладів УРСР.

Установлено, що психолого-педагогічне забезпечення процесу управління виховною роботою передбачає наявність у вищому навчальному закладі психологічної служби, завданнями якої є: надання індивідуальної психологічної підтримки суб'єктам управління; здійснення моніторингу соціально-психологічного стану суб'єктів управління виховною роботою у вищій школі; створення сприятливого психологічного мікроклімату через оптимізацію форм спілкування між суб'єктами управління виховним процесом; надання психологічної допомоги першокурсникам в адаптаційний період та ін.

Учений В. Панок зазначає, що «Історія становлення психологічної служби в системі освіти України розпочалася за часів СРСР» (Панок, 2012, с. 70). У 1990 році було прийнято «Положення про психологічну службу в системі народної освіти СРСР», у якому зазначено, що «Психологічна служба є необхідним компонентом системи народної освіти, що забезпечує розвиток особистісного, інтелектуального й професійного потенціалу суспільства. Головне завдання психологічної служби – формування розвивального способу життя особистості в різних навчально-виховних установах у системі безперервної освіти» (Положення, 1990).

Аналіз архівних матеріалів та документів дав можливість встановити, що в 1958-1989 рр. не існувало системи моніторингових досліджень соціально-психологічного стану суб'єктів управління у вищій школі, а психологічна підтримка в поєднанні з ідейно-виховною здійснювалася партійними, комсомольськими та громадськими організаціями, що діяли на базі вищих педагогічних навчальних закладів УРСР. У річному звіті Міністерства освіти УРСР про роботу педагогічних інститутів УРСР за 1965-1966 н.р. зазначено, що «Професорсько-викладатський склад педінститутів під керівництвом партійних і за допомогою комсомольських та громадських організацій виховували студентську молодь на славних революційних, бойових та трудових традиціях радянського народу. Інститути так будували ідейно-виховну роботу, щоб вона була організаційно пов'язана з навчальним процесом і спрямована на вирішення завдань комуністичного будівництва. Наприклад, ректором

Уманського педінституту спільно з партійною організацією розроблено комплекс заходів щодо ідейно-політичного виховання студентів протягом усіх 4-5 років навчання в інституті. На I курсі звертається увага на специфіку навчання у вищій школі, на вироблення у студентів навичок до самостійної роботи над книгою, на спрямування кожного студента на вивчення марксистсько-ленінської теорії, студентам прищеплюється любов до професії радянського вчителя» (*Річний звіт*, 1966, с. 81).

Зазначимо, що сприятливий психологічний мікроклімат у вищих педагогічних навчальних закладах УРСР підтримувався за допомогою внутрішньовузівської ідеології. Використання внутрішньовузівської ідеології як засобу об'єднання дозволило досягти суб'єктам управління виховною роботою високого рівня згуртованості. Установлено, що на етапі становлення процесу управління виховною роботою у вищій школі УРСР (1958-1990 рр.) уся діяльність педагогічних інститутів (навчальна, вихована, методична і наукова) була підпорядкована ідеї підготовки висококваліфікованих учителів, формування в них марксистсько-ленінського світогляду, вироблення високих моральних якостей будівництва комуністичного суспільства.

Отже, завдяки системному вдосконаленню форм і методів ідейно-виховної роботи, у вищій школі УРСР було сформовано сприятливий психологічний мікроклімат для виховання студентів у дусі високих принципів морального кодексу будівництва комунізму. Також, «з метою посилення виховного впливу на студентів педінститутами проводилися різні лекції, теоретичні конференції, літературні вечори, диспути, тематичні вечори, відвідування театрів і кіно, політбесіди і політінформації, екскурсії в музеї та походи по історичним місцям, зустрічі з видатними людьми (старими комуністами, учасниками жовтня, героями праці, ученими тощо)» (*Річний звіт...*, 1966, с. 83).

У 1958-1990 рр. з метою підвищення ефективності роботи суб'єктів управління процесом виховання майбутніх педагогів на базі вищих навчальних закладів в УРСР діяла чітка система морального (відзначення державними нагородами, знаками, грамотами, присвоєння почесних звань, визнання в колективі, відмітка про нагородження у трудовій книжці та ін.) та матеріального (відзначення державними преміями, надання соціальних пільг, путівки в санаторій, відвідування екскурсій тощо) заохочення. Підкреслимо, що у вищезазначений період діагностика утруднень та система заходів подолання супротиву під час упровадження інновацій у виховний процес не здійснювалася, оскільки інноваційна діяльність суб'єктів виховної роботи у вищій школі СРСР не стимулювалася

та жорстко контролювалася з боку вищого керівництва. Це було пов'язано, насамперед, зі стандартизацією, стратегічно-державною централізацією та з авторитарним режимом управління у СРСР.

II етап (1991-2013 рр.) – етап реформування процесу управління вихованням майбутніх учителів у вищих навчальних закладах України знаменувався відкриттям психологічних служб у вищих педагогічних навчальних закладах, масовим упровадженням інновацій у виховний процес, розполітизацією внутрішньовузівської ідеології, націоналізацією процесу виховання студентської молоді та ін.

Психологічні служби масово почали відкриватися на базі вищих педагогічних навчальних закладів у 90-ті рр. ХХ століття та переважно орієнтувалися на особистість студента. Головним завданням роботи психологічної служби на етапі реформування процесу управління вихованням майбутніх учителів у вищих навчальних закладах України було надання психологічної підтримки першокурсникам під час їх соціально-психологічної адаптації до умов навчання в університеті.

У 90-ті рр. ХХ століття у зв'язку з розпадом СРСР розпочався період ігнорування та недооцінки ідеологічного компонента в системі управління вихованням майбутніх педагогів. У результаті це призвело до втрати одного з необхідних важелів мобілізації управлінської діяльності у вищій школі. На думку А. Ржевської, «Ідеологія педагогічного ЗВО – це система політичних, правових, моральних, естетичних, психолого-педагогічних, філософських поглядів та ідей, властивих студентсько-викладацькому складу закладу, у яких усвідомлюються й оцінюються відносини людей до дійсності, у тому числі формулюються професійні ідеали, устанавлюються їхні носії; формується почуття професійної спільності; забезпечується наступність цінностей організації. Ідеологія ЗВО – це засіб згуртування викладачів та студентів у процесі управління. Ідеологія здобуває особливу значимість у періоди різких і глибоких змін, коли організації необхідний ривок, саме ідеологія сприяє мобілізації, об'єднання зусиль колективу» (Ржевська, 2001, с. 96). Підкреслимо, що на початку ХХІ століття цей «пробіл» був заповнений національною складовою (побудовою системи національного виховання студентської молоді України).

У 1991-2013 рр. проблема пошуку принципово нових шляхів підвищення ефективності функціонування та розвитку вищих педагогічних навчальних закладів вирішувалася за допомогою масового впровадження інновацій в управлінський, навчальний та виховний процеси. Ми

погоджуємося з думкою В. Кременя, що «Світ ідей змінюється швидше, ніж покоління людей. Без інновацій нічого робити в світі» (Кремень, 2003, с. 16).

Підкреслимо, що у вищезазначений період для мотивації суб'єктів управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах діяла переважно система морального заохочення (вручення звань «Кращий куратор року», «Краща академічна група року», «Кращий студент року», «Кращий студентська сім'я року» на засіданні Вченої ради університету тощо).

III етап (з 2014 р. – дотепер) – етап стабілізації процесу управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах України знаменувався розвитком автономії закладів вищої педагогічної освіти, фандрайзингу, студентоцентризму, академічної свободи та академічної мобільності.

Результати констатувального етапу експерименту дозволили встановити, що в наш час на базі всіх вищих педагогічних навчальних закладів України діють психологічні служби (центри, кабінети та ін.), завданнями яких є: організація соціально-психологічної адаптації першокурсників, надання індивідуальної психологічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу та представникам апарату управління у вищій школі тощо. На нашу думку, подальшого розвитку потребує проблема створення системи моніторингових досліджень соціально-психологічного стану суб'єктів управління.

Слід зазначити, що вищезазначений період знаменувався розквітом академічної свободи. У Законі України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 1.07.2014 р. зазначено, що «Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів» (Закон, 2014). Отже, держава на законодавчому рівні стимулює представників апарату управління виховною роботою до здійснення інноваційної діяльності. Установлено, що вищими педагогічними навчальними закладами для подолання супротиву щодо впровадження інновацій у виховний процес здійснюється психологічна діагностика утруднень, що виникають у суб'єктів управління під час інноваційної діяльності, та створюються структурні підрозділи для підвищення рівня обізнаності суб'єктів управління з процесом впровадження інновацій.

Також, для мотивації суб'єктів управління виховною роботою вищі педагогічні навчальні заклади використовують рейтингову систему

оцінювання їх професійної діяльності. Наприклад, у Положенні про рейтингове оцінювання професійної діяльності та професійної активності науково-педагогічних працівників Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького зазначено, що «Метою запровадження рейтингової системи оцінювання є: підвищення самооцінки, самоконтролю ефективності та результативності професійної діяльності науково-педагогічних працівників; забезпечення змагальності та конкурентоспроможності, підвищення мотивації ефективності праці; створення системи об'єктивних показників для прийняття рішень щодо заохочення; мотивація науково-педагогічних працівників до вдосконалення якості навчальної, виховної, наукової та інноваційної діяльності, підвищення рівня їх професіоналізму» (*Положення...*, 2017).

Слід зазначити, що розширення фінансово-економічних відносин у сфері вищої освіти (надання платних послуг, залучення додаткових джерел фінансування, комерціалізація та ін.) надало можливість вищим навчальним закладам удосконалити систему матеріального заохочення суб'єктів управління виховною роботою.

На етапі стабілізації процесу управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах України питання формування сприятливого психологічного мікроклімату під час організації суб'єктами управління виховного процесу вирішується за допомогою створення акмеологічного середовища. На думку О. Дубасенюк, «Акмеологічне середовище – це середовище прагнення до успіху, до творчості, до високих результатів діяльності, до досягнень кожного, коли престижно якісно працювати, викладати, навчатися, вести науковий пошук, дотримуючись морально-правових норм взаємодії. Акмеологічне розвивальне середовище – середовище, у якому заохочувалася активність, ініціатива, самостійність, інноваційний пошук, прагнення до успіху як викладачів, так і студентів» (Дубасенюк, 2011, с. 24).

Установлено, що пріоритетними напрямками забезпечення психолого-педагогічних умов управління виховною роботою в сучасних вищих педагогічних навчальних закладах України є:

- створення системи моніторингових досліджень соціально-психологічного стану суб'єктів управління;
- удосконалення системи психологічної служби у вищій школі з метою надання якісної індивідуальної підтримки всім суб'єктам управління виховною роботою;

- психологічна діагностика утруднень під час упровадження інновацій у процес виховання майбутніх педагогів;
- створення акмеологічного середовища у вищому педагогічному навчальному закладі для підвищення рівня згуртованості суб'єктів управління виховною роботою та створення атмосфери поваги, довіри та успіху;
- розробка внутрішньовишівської ідеології з метою оптимізації управлінського процесу виховання майбутніх педагогів;
- упровадження системи заходів для подолання психологічного дискомфорту та формування сприятливого психологічного мікроклімату;
- створення системи заходів морального й матеріального заохочення суб'єктів управління;
- створення рейтингової системи оцінювання діяльності суб'єктів управління вихованням майбутніх педагогів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Результати аналізу архівних матеріалів, нормативно-правових документів, психолого-педагогічних та філософських джерел свідчать про те, що проблема організації психолого-педагогічних умов управління вихованням майбутніх педагогів у вищій школі України є актуальною. Дослідження генези процесу управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах, починаючи з другої половини ХХ та на початку ХХІ століття, дозволило: окреслити напрацьований історичний освітянський досвід щодо проблеми управління вихованням майбутніх педагогів відповідно до встановлених етапів: I етап (1958-1990 рр.) – етап становлення процесу управління виховною роботою у вищій школі України; II етап (1991-2013 рр.) – етап реформування процесу управління вихованням майбутніх учителів у вищих навчальних закладах України; III етап (з 2014 р. по сьогодні) – етап стабілізації процесу управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах України; визначити пріоритетні напрями забезпечення психолого-педагогічних умов управління виховною роботою в сучасних закладах вищої педагогічної освіти України.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні генези організації студентського самоврядування у вищій школі України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).

ЛІТЕРАТУРА

Архів ЦДАВО України. Річний звіт Міністерства освіти УРСР про роботу педагогічних інститутів УРСР за 1965-1966 н.р. Режим доступу: <http://tsdavo.gov.ua> (Central State Archives of the Government and Administration of Ukraine. A letter from the Ministry of Education of the URSR about the work of pedagogical institutes of the URSR for 1965-1966. Retrieved from: <http://tsdavo.gov.ua>).

- Виксниньш, О.В. (2005). *Управление воспитательной работой в высшем учебном заведении* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08). Ставрополь (Vyksnyynsh, O.V. (2005). *Management of upbringing work in higher educational institution* (DSc thesis abstract). Stavropol).
- Дубасенюк, О. А. (2011). Передумови розвитку акмеологічного середовища для підготовки педагога-професіонала: досвід і перспективи розвитку. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Акмеологія – наука XXI століття»*, (сс. 23-27) (Dubaseniuk, O. A (2011). Prerequisites for the development of acmeological environment for the training of professional teachers: experience and prospects for development. *Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference “Acmeology – the science of the XXI century”*, (pp. 23-27)).
- Закон України «Про вищу освіту» (*Law of Ukraine “On Higher Education”*) (2014). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
- Кремень, В. (2003). *Освіта і наука України: шляхи модернізації*. Київ: Грамота (Kremen, V. (2003). *Education and science of Ukraine: ways of modernization*. Kyiv).
- Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького. Наказ № 20/01-05 від 19.12.2017 р. «Положення про рейтингове оцінювання професійної діяльності та професійної активності науково-педагогічних працівників МДПУ імені Б. Хмельницького». Режим доступу: mdpu.org.ua/universitet/informatsiya-shho-pidlyagaye-oprilyudnennyu/ (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Order № 20/01-05 of 19.12.2017 “Regulations on rating assessment of professional activity and professional activity of scientific and pedagogical workers of the Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University”. Retrieved from: <https://mdpu.org.ua/universitet/informatsiya-shho-pidlyagaye-oprilyudnennyu/>).
- Панок, В. (2012). *Психологічна служба*. Кам'янець-Подільський: Рута (Panok, V. *Psychological service*. Kamianets-Podilsky: Ruta).
- Приказ Гособразованія СССР № 616 от 19.09.90 г. «Об утверждении положения о психологической службе в системе народного образования» (*Order of the State Education of the USSR № 616, 19.09.90 “On the approval of the provision on psychological service in the public education system”*) (1990). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0616400-90#Text>.
- Прокопенко, А. І. (2012). *Теоретико-методичні засади перспективного управління у вищому навчальному закладі* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.06). Харків (Prokopenko, A. I. (2012). *Theoretical and methodological principles of long-term management in higher educational institution* (DSc thesis abstract). Kharkiv).
- Ржевська, А. В. (2001). Виховання громадянськості у студентів вищих навчальних закладів. *Збірник наукових праць «Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості»*, 1, 94-100 (Rzhevskaya, A. V. (2001). Education of citizenship in students of higher educational institutions. *Collection of scientific works “Humanistically oriented upbringing process and the formation of personality”*, 1, 94-100).
- Фурман, А., Надвинична, Т. (2013). Психологічна служба університету: від моделі до технології. *Психологія і суспільство*, 2, 80-104 (Furman, A., Nadvinichna, T. (2013). Psychological service of the university: from model to technology. *Psychology and Society*, 2, 80-104).
- Чиж, А. Н. (1998). *Внеучебная деятельность студентов в теории и истории высшего педагогического образования (1960-1980 гг.)* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01). Луганск (Chizh, A. N. (1998). *Extracurricular activities of students in the theory and history of higher pedagogical education (1960-1980)* (DSc thesis abstract). Luhansk).

Ящук, І. П. (2011). *Теорія та практика виховання студентської молоді вищих педагогічних навчальних закладів України (1920-1991 рр.)* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01). Луганськ (Yashchuk, I. P (2011). *Theory and practice of education of student youth of higher pedagogical educational institutions of Ukraine (1920-1991)* (DSc thesis abstract). Luhansk).

РЕЗЮМЕ

Дудко Ярослава. Психолого-педагогические условия управления воспитательной работой в высших педагогических учебных заведениях Украины (вторая половина XX – начало XXI столетия).

В статье представлены результаты историко-педагогического исследования проблемы организации психолого-педагогических условий управления воспитательной работой в высших педагогических учебных заведениях Украины (вторая половина XX – начало XXI столетия) согласно установленным этапам: I этап (1958-1990 гг.) – этап становления процесса управления воспитательной работой в высшей школе Украины; II этап (1991-2013 гг.) – этап реформирования процесса управления воспитанием будущих учителей в высших учебных заведениях Украины; III этап (с 2014 г. – по настоящее время) – этап стабилизации процесса управления воспитательной работой в высших педагогических учебных заведениях Украины. Определены приоритетные направления обеспечения психолого-педагогических условий управления воспитательной работой в современных заведениях высшего педагогического образования Украины.

Ключевые слова: воспитательная работа, высшее педагогическое учебное заведение, педагогический опыт, управление, учитель.

SUMMARY

Dudko Yaroslava. Psychological and pedagogical conditions of the management of upbringing work in higher pedagogical education institutions of Ukraine (second half of the XX – beginning of the XXI century).

The article presents the results of historical and pedagogical research of the problem of organization of psychological and pedagogical conditions of the management of upbringing work in higher pedagogical education institutions of Ukraine (second half of the XX – beginning of the XXI century).

The purpose of the article is to investigate the genesis of the organization of psychological and pedagogical conditions of the management of upbringing work in higher pedagogical education institutions of Ukraine (second half of the XX – beginning of the XXI century) according to the established stages: I stage (1958-1990) – the stage of formation of the management of upbringing work in high school in Ukraine; II stage (1991-2013) – the stage of reforming of the management of future teacher's upbringing in higher education institutions of Ukraine; III stage (from 2014 to present) – the stage of stabilization of the management of upbringing work in higher pedagogical education institutions of Ukraine.

In the course of the research the priority directions of providing psychological and pedagogical conditions of the management of upbringing work in modern higher pedagogical education institutions of Ukraine were identified: creation of a system of monitoring research of social and psychological condition of subjects of management; improving the system of psychological services in higher school in order to provide quality individual support to all subjects of management of upbringing work; psychological diagnosis of difficulties during the introduction of innovations in the process of future teacher's upbringing; creating an

acmeological environment in higher pedagogical education institution to increase the level of cohesion of subjects of management of upbringing work and create an atmosphere of respect, trust and success; development of intra-university ideology in order to optimize the management process of future teacher's upbringing; introduction of a system of measures to overcome psychological discomfort and formation of a favorable psychological microclimate; creation of a system of moral and material encouragement of subjects of management to upbringing activity; creation of a rating system for evaluating the activities of subjects of management of future teacher's upbringing.

The analysis of genesis of the organization of student self-government in higher school in Ukraine (second half of the XX – beginning of the XXI century) is considered to be a perspective for further research.

Key words: *upbringing work, higher pedagogical education institution, pedagogical experience, management, teacher.*

УДК 378.14

Олена Задорожня

Комунальний вищий навчальний заклад
Херсонська академія неперервної освіти
Херсонської обласної ради
ORCID ID 0000-0003-4514-8810
DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/490-500

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАКЛАДАХ МОРСЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (80-ТІ РР. ХХ СТ.)

У статті розглянуто роль інформаційних технологій у підготовці майбутніх фахівців морського профілю. Наголошено на доцільності використання в освітньому процесі технічних засобів навчання з урахуванням набутого історико-педагогічного досвіду. Констатовано, що в 80-ті роки ХХ століття склалися умови для прийняття урядової постанови «Про заходи по забезпеченню комп'ютерної грамотності учнів середніх навчальних закладів і широкого впровадження електронно-обчислювальної техніки в навчальний процес» (1985 р.) та Концепції інформатизації освіти (1988 р.), які взято на озброєння закладами морської освіти України.

Ключові слова: *майбутні фахівці, освіта, морська освіта, інформаційні технології, засоби інформаційних технологій, технічні засоби навчання, програмоване навчання, електронно-обчислювальна машина, інформатизація освіти.*

Постановка проблеми. Швидке зростання технологічних інновацій зазвичай формує майбутнє світової освітньої галузі та ставить перед суспільством нові виклики. Таким викликом свого часу стало впровадження в закладах освіти України інформаційних технологій. Виявилось, що такі технології забезпечують потужне динамічне інтерактивне навчальне середовище, а тому з часом вони перетворилися на невід'ємну частину освітнього процесу, якою є й нині.

Термін «інформаційні технології» в сучасному розумінні вперше з'явився у статті 1958 року, опублікованій у Гарвардському бізнес-огляді

(Harvard Business Review). Автори статті Гарольд Дж. Лівітт і Томас Л. Віслер прокоментували, що «нова технологія ще не має єдиної усталеної назви. Ми будемо називати її інформаційною технологією (IT)» (Wikipedia).

Нині цей термін зазвичай використовується як синонім комп'ютерів і комп'ютерних мереж, але він також охоплює інші технології поширення інформації, такі як телебачення, телефон тощо.

Науковці, беручи до уваги технології зберігання та обробки інформації, виділяють чотири окремі фази розвитку інформаційних технологій, а саме:

- 1) домеханічна (3000 р. до н.е. – 1450 р. н.е.);
- 2) механічна (1450–1840 рр.);
- 3) електромеханічна (1840–1940 рр.);
- 4) електронна (1940 р.– по теперішній час) (Wikipedia).

Тобто сьогодні суспільство перебуває на електронній фазі розвитку інформаційних технологій.

Інформаційні технології в сучасному суспільстві – це використання комп'ютерів для зберігання, отримання, передачі й керування даними чи інформацією. Зазвичай інформаційні технології використовуються в контексті ділових операцій, на відміну від персональних або розважальних технологій. Такі технології вважаються підмножиною інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) (Wikipedia).

Аналіз актуальних досліджень. Використанню інформаційних технологій в освітній галузі приділено достатньо багато уваги в роботах таких провідних учених, як-от: Ю. Бабанський, В. Биков, Б. Гершунський, А. Єршов, Н. Жалдак, А. Коротков, А. Манако, В. Монахова, Н. Морзе, І. Роберт та ін. Проте, їхні дослідження безпосередньо не пов'язані з морською освітою.

Разом із тим, морська освіта та професійна підготовка плавскладу також постійно перебувають під впливом технологічних змін у суспільстві. Зростання попиту щодо використання високих інформаційних технологій та великі інвестиції в експлуатацію суден висувають нові вимоги до підготовки висококваліфікованих фахівців морської галузі. Для якісного виконання своїх професійних обов'язків їм необхідно використовувати передові технології, зокрема інформаційні. Тим більше, що такий досвід накопичується в закладах морської освіти впродовж багатьох років і може стати в нагоді в умовах реформування сучасної системи освіти України.

Мета статті – на прикладі діяльності Херсонського морехідного училища імені лейтенанта Шмідта (нині Херсонська державна морська

академія) проаналізувати як застосовувались інформаційні технології в закладах морської освіти України у 80-ті роки ХХ століття.

Методи дослідження. Досягненню означеної мети сприяло використання таких методів – аналіз і узагальнення державних нормативних документів та архівних матеріалів із питань застосовування інформаційних технологій у закладах морської освіти України у 80-ті роки ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Досліджуваний нами період знайшов досить повне відображення в матеріалах Державного архіву Херсонської області, наприклад у протоколах засідань педагогічних рад, а також предметних і циклових комісій Херсонського морехідного училища імені лейтенанта Шмідта. На таких засіданнях часто розглядалися питання щодо використання тих чи інших інформаційних технологій, за допомогою яких здійснювався пошук певної пізнавальної інформації, її опрацювання, зберігання тощо.

На початку 80-х років ХХ століття в закладах морської освіти зазвичай ішлося про технічні засоби навчання, які допомагали тим, хто навчався, отримати певну інформацію про об'єкти, процеси та явища навколишнього життя або обробити отримані дані.

Так, на одному із засідань педагогічної ради вищезгаданого закладу освіти (протокол № 8 від 24.04.1980 р.) було заслухано звіти викладачів про використання в освітньому процесі технічних засобів навчання. У звітах відзначалося, що викладачем В. Закотою створено конспект та освоєно навчальний матеріал з дисципліни «Основи судноводіння та технічних засобів», яку викладали для груп механіків. Викладач Г. Скрипка створив дві програмовані роботи та підготував науково-технічну конференцію з теми «Стан та перспективи розвитку комплексної автоматизації суднових енергетичних установок». В організації цієї конференції взяли участь курсанти (Протокол засідання педагогічного совета ХМУ ім. лейтенанта Шмідта за 30.08.1979 – 26.06.1980 уч. год., 22).

На цьому самому засіданні весь педагогічний склад Херсонського морехідного училища імені лейтенанта Шмідта був ознайомлений із планом заходів щодо усунення недоліків у освітньому процесі курсів підвищення кваліфікації спеціалістів морського флоту на 1980–1985 рр. Зокрема, з урахуванням указівок управління навчальних закладів № УУЗ-7/449 від 18.03.1980 року та № МК-19/246 від 31.03.1980 року, пропонувалося включити до програми з економіки, управління й наукової організації праці питання, які відображали б останні (на той час) досягнення науки й техніки, а також передового досвіду на морському

транспорті (Протокол засідання педагогического совета ХМУ им. лейтенанта Шмидта за 30.08.1979 – 26.06.1980 уч. год., 33).

Наголошувалося на необхідності більш широкого використання на заняттях засобів обчислювальної техніки, кіно, діафільмів, які були наявні в училищі, викладачами радіотехнічної та електромеханічної спеціальностей, економіки морського транспорту, а також на продовженні вивчення супутникового зв'язку «Інмарсат» та його економічної доцільності викладачами радіотехнічної спеціальності (Протокол засідання педагогического совета ХМУ им. лейтенанта Шмидта за 30.08.1979 – 26.06.1980 уч. год., 34).

Наступного (1981–1982) навчального року на засіданні педагогічної ради Херсонського морехідного училища імені лейтенанта Шмидта вже традиційно заслуховувалися доповіді голів циклових комісій про роботу предметної комісії технічних засобів навчання (ТЗН), програмного забезпечення (ПЗ) та обчислювальної техніки (ОТ) за попередній (1980–1981) навчальний рік. Було відмічено, що на уроках викладачі використовували різноманітні технічні засоби (діа- та кінофільми, проєкційну апаратуру, контролюючі та навчаючі машини, обчислювальну техніку та програмовані засоби). Наприклад, викладач А. Луценко створила картки для програмованого опитування з дисципліни «Електронавігаційні прилади» (розділ «Ехолот-НЕЛ-5», тема «Флот МППЗС – 72» (Міжнародні правила попередження зіткнення суден в морі). Відзначалося, що цей викладач користується обчислювальною технікою під час опитування учнів із теми «Складання вантажного плану суховантажного судна», демонструє курсантам діафільми із таких тем: «Будова судна», «Основні відомості про судно та його елементи», «Техніка безпеки при роботі в доці», пояснюючи навчальний матеріал з дисципліни «Управління судном» (Матеріали протоколов засідання предметної комісії ТСО, ПО и ВТ ХМУ им. лейтенанта Шмидта за 1980-1981 уч. г., 3).

На цій педагогічній раді акцентувалося, що в училищі широко використовуються технічні засоби навчання, а саме:

- тренажери, картки вогнів та знаків (дисципліна «Управління судном», тема «Флот МППЗС – 72»;
- діафільми з навігації та лоції;
- обчислювальна техніка, яка є в наявності.

Члени педагогічної ради ухвалили рішення, що в найближчій перспективі доцільно придбати й використовувати в освітньому процесі училища такі засоби навчання:

- контролююча машина «Томп»;
- 30 портативних електронно-обчислювальних машин (ЕОМ) (для практичних занять та курсового проектування з навігації);
- кінофільми з таких тем: електробезпека на судах морського флоту; пожежна безпека та сигналізація на судах морського флоту; вплив погодних умов на роботу морського транспорту; робота гірокомпаса на нерухомій основі; робота гірокомпаса на рухомому судні;
- діяфільми з таких тем: особливості перевезення та переробки небезпечних вантажів; перевезення зерна морем; комплексна механізація навантажувально-розвантажувальних робіт; конструкція сталевого судна (Матеріали протоколів засідання предметної комісії ТСО, ПО и ВТ ХМУ им. лейтенанта Шмидта за 1980-1981 уч. г., 4).

Було також вирішено розробити рекомендації щодо використання навігаційно-обчислювального комплексу МВУ-3 на уроках навігації, ознайомлення з навчальною теле-, відео установкою в класі «Акорд» та впровадження її в освітній процес (Матеріали протоколів засідання предметної комісії ТСО, ПО и ВТ ХМУ им. лейтенанта Шмидта за 1980-1981 уч. г., 5).

На цьому самому засіданні зі своїми пропозиціями виступили кілька керівників різних циклових комісій і завідувач кабінетом обчислювальної техніки, технічних засобів навчання класу «Акорд».

Голова циклової комісії електромеханічних дисциплін В. Міронов зазначив, що необхідно використовувати на заняттях такі засоби:

- обчислювальні машини серії «Електроніка» типу Б-3-9 та Б-3-21 (при курсовому проектуванні з дисципліни «Суднові електричні машини»;
- картки для програмованого контролю (на лабораторних роботах із теоретичних основ електротехніки та електровимірювання, основ електроніки та суднової електроавтоматики, суднових електроприводів управління);
- діяфільми з дисциплін: «Суднові електричні машини», «Суднові електроприводи та їх експлуатація», «Основи електроніки та суднова електроавтоматика», «Електротехніка з використанням електроніки», «Електрообладнання суден».

Було окреслено завдання щодо складання карток програмованого опитування до 6 лабораторних робіт із дисципліни «Суднові електричні машини» та виготовлення за допомогою діапроектора «Ера» комплексного тренажера «Іжора», встановлення стаціонарної кіноапаратури в кабінеті суднові електроенергетичні системи (Матеріали протоколів засідання

предметної комісії ТСО, ПО и ВТ ХМУ им. лейтенанта Шмидта за 1980-1981 уч. г., 6).

Голова циклової комісії радіотехнічних дисциплін викладач П. Бушуєв акцентував на важливості такого:

- розробити та виготовити картки для опитування на машині «Сибіряк» з теми «Електричне поле та конденсатори».

- використовувати: магнітофон, радіоприймач, пульт керування радіокласом, електронні ключі (на кожному уроці); транслітор у процесі перевірки знань під час самостійної роботи; обчислювальні машини (під час розрахунку курсового проекту); машину «Сибіряк» (у процесі вивчення розділу «Імпульсна техніка») та діапроектор «Луч»; усі діючі стенди лабораторії (під час проведення практичних робіт із радіонавігаційних приладів) (Матеріали протоколів засідання предметної комісії ТСО, ПО и ВТ ХМУ им. лейтенанта Шмидта за 1980-1981 уч. г., 7).

Голова циклової комісії математичних дисциплін З. Нечитайло звернула увагу на необхідність здійснення таких дій:

- уведення в експлуатацію автоконсультанта «Умка»;

- відстеження інформації про використання технічних засобів навчання, обчислювальної техніки та програмованих посібників на уроках математики;

- використання на уроках математики електронно-обчислювальної машини, апаратури «Світязь», діафільмів «Криві II порядку» та «Окружність», програмованого контролю та опитування (МТ-63) (Матеріали протоколів засідання предметної комісії ТСО, ПО и ВТ ХМУ им. лейтенанта Шмидта за 1980-1981 уч. г., 10).

Завідувач кабінетом обчислювальної техніки, технічних засобів навчання класу «Акорд» М. Литвак запропонував такі заходи:

- придбати та встановити відеоманітофон «Електрон – 501» та телекамеру;

- розробити синхронізуючу лекцію з предмету «Суднові електроприводи»;

- установити «Темп – 2» для програмованого опитування учнів;

- скласти замовлення на проведення регламентних робіт електронно-обчислювальної машини «Промінь» (Матеріали протоколів засідання предметної комісії ТСО, ПО и ВТ ХМУ им. лейтенанта Шмидта за 1980-1981 уч. г., 12).

Вищезазначене дозволяє констатувати, що на початку 80-х років ХХ століття в Херсонському морехідному училищі імені лейтенанта Шмідта

досить уважно ставилися до використання в освітньому процесі технічних засобів навчання. Зазначене стосувалося як денного, так і заочного відділень.

Про це свідчить одна з доповідей на засіданні педагогічної ради училища, в якій ішлося про роботу заочного відділення з удосконалення оглядових і настановних лекцій (протокол № 2 від 24.09.1981 р.). У доповіді, зокрема, зазначалося, що одним із напрямів удосконалення оглядових і настановних лекцій є використання технічних засобів навчання, програмного забезпечення та комп'ютерів. Зверталася увага на те, що був вивчений досвід проведення аудиторних контрольних робіт із метою вироблення рекомендацій щодо використання технічних засобів навчання, програмного забезпечення та комп'ютерів для цього виду роботи. Акцентувалося, що неодноразово питання пов'язані із застосуванням технічних засобів обговорювалися на методичному засіданні училища. Констатувалося, що викладачам удалося досягти деяких позитивних результатів у використанні в освітньому процесі обчислювальної техніки (Матеріали протоколів засідання педагогічного совета ХМУ ім. лейтенанта Шмідта за 28.08.1981 – 13.05.1982 уч. год, 15). Наводилися приклади зробленого в цьому напрямі.

Так, викладачем В. Пономаренко було розроблено та впроваджено в освітній процес спосіб розрахунку курсового проекту по двигунам внутрішнього згорання на електронно-обчислювальній машині «Промінь». Технічні засоби навчання використовувалися викладачами англійської мови (Ж. Кононова, С. Примакова, В. Калінін). Для раціоналізації освітнього процесу демонструвалися кінофільми. На базі класу «Акорд» викладачі З. Нечитайло та Т. Лукомська проводили заняття з математики. Викладачем Т. Пундик було проведено відкрите заняття з математики з використанням технічних засобів навчання та програмного забезпечення (Матеріали протоколів засідання педагогічного совета ХМУ ім. лейтенанта Шмідта за 28.08.1981 – 13.05.1982 уч. год, 16).

Проте, як свідчать архівні матеріали, технічних засобів навчання бракувало, а наявні були низької якості. Не було викладачів, які б володіли на належному рівні цією технікою. Спостерігався великий розрив між теоретичною базою та практичною підготовкою курсантів у роботі із комп'ютерними технологіями, адже комп'ютери в ті роки були лише в окремих закладах освіти.

Хоча в Херсонському морехідному училищі імені лейтенанта Шмідта, як уже зазначалося, уважно ставилися до використання в освітньому процесі технічних засобів навчання. В закладі проводилася робота щодо

широкого застосування інформаційних технологій, оскільки педагогічний колектив був переконаний, що такі технології підвищують ефективність навчання, допомагають здійснювати оперативний контроль знань тощо.

Не дивлячись на те, що проблема використання комп'ютерів в освіті вперше була поставлена у другій половині 50-х років ХХ століття. Тоді ж провідні заклади освіти почали оснащувати електронною обчислювальною технікою з метою розв'язання обчислювальних задач. (Воронкін О. С., 2014).

Але активізувалися роботи в цьому напрямі в середині 80-х років ХХ століття після прийняття урядових постанов «Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984 р.) та «Про заходи по забезпеченню комп'ютерної грамотності учнів середніх навчальних закладів і широкого впровадження електронно-обчислювальної техніки в навчальний процес» (1985 р.).

Відповідно до постанови квітневого (1984 р.) Пленуму ЦК КПРС «Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи» було поставлене завдання щодо забезпечення комп'ютерної грамотності молоді. Розв'язання цього завдання потребувало здійснення невідкладних заходів з уведення основ інформатики й обчислювальної техніки, а також використання електронно-обчислювальної техніки як засобу навчання в навчальний процес у загальноосвітніх школах, середніх професійно-технічних училищах та середніх спеціальних навчальних закладах (Постановление Верховного совета СССР от 12.04.1984). Звісно це стосувалося й закладів морської освіти.

Про необхідність забезпечення комп'ютерної грамотності йшлося й у постанові Центрального Комітету Компартії України і Ради Міністрів Української РСР № 185 «Про заходи по забезпеченню комп'ютерної грамотності учнів середніх навчальних закладів і широкого впровадження електронно-обчислювальної техніки в навчальний процес» від 30 квітня 1985 року (Постанова від 30 квітня 1985 року № 185).

Наприкінці 80-х років ХХ століття (у 1988 р.) з'явилася Концепція інформатизації освіти. В її основу були покладені розробки групи вчених і педагогів під керівництвом академіка А. Єршова. Концепція відображала об'єктивну необхідність підготовки суспільства до переходу на новий якісний рівень розвитку, оскільки інформаційна оснащеність, наявність швидкодіючих і загальнодоступних каналів інформації значною мірою визначають рівень науково-технічного прогресу. Крім того, масове поширення засобів обчислювальної техніки та комп'ютерних

інформаційних технологій мало на увазі необхідність ознайомлення з нею практично всіх членів суспільства, що могло бути досягнуте, насамперед, у системі народної освіти. У Концепції надавалися визначення понять «інформатизація суспільства», «інформатизація освіти» та введено термін «нова інформаційна технологія» (НІТ) (Проект от 13.01.1988 года).

Упродовж 80-х років ХХ століття, як зазначив О. Воронкін, відбулася «заміна великих комп'ютерів загального користування на персональні. Поширюються інструментальні засоби для створення автоматизованих засобів навчання: автоматизовані лабораторні практикуми, автоматизовані навчальні системи та навчальні курси, автоматизовані системи контролю знань, комп'ютерні тренажери» (Воронкін О. С., 2014, 113). Усе це було взято на озброєння закладами морської освіти України.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, 80-ті роки ХХ століття стали періодом, коли в закладах морської освіти України визнали, що інформаційні технології здійснюють значний вплив на якість освіти та почали широко впроваджувати такі технології в освітній процес. З цією метою створювалося необхідне навчально-методичне й матеріально-технічне забезпечення, проводилася підготовка відповідних фахівців, розроблялися потрібні нормативно-правові документи.

Досвід щодо використання інформаційних технологій у закладах морської освіти України досліджуваної доби потребує ретельного вивчення в подальших наукових розвідках.

ЛІТЕРАТУРА

- Воронкін, О. С. (2014). Періодизація розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання. *Вища освіта України*, 3, 109-116. (Voronkin, O. S. (2014). Periodization of the development of information and communication technologies of education. *Higher Education of Ukraine*, 3, 109-116).
- Воронкін, О. С. (2014). Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій навчання студентів вищих навчальних закладів України у 90-х роках ХХ ст. – на початку ХХІ ст. *Інформаційні технології в освіті*, 20, 99-116. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2014_20_12 (Voronkin, O. S. (2014). Development of information and communication technologies of education of students of higher educational institutions of Ukraine in the 90s of the XX century - at the beginning of the XXI century. *Information technology in education*, 20, 99-116. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_2014_20_12).
- Інформаційні технології. Вікіпедія. Вільна енциклопедія.* Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Information_technology. (Information technology. Wikipedia. Free encyclopedia. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Information_technology).
- Матеріали протоколів засідання предметної комісії ТСО, ПО и ВТ ХМУ ім. лейтенанта Шмідта за 1980-1981 уч. г. Государственный архив Херсонской области (ГАХО). Ф. 472. Оп. 4. Дело. 373. Л. 3-5, 6, 7, 10, 12. (Materialy protokolov zasedaniia predmetnoi komissii TSO, PO i VT KhMU im. Leitenanta Shmidta za 1980-

1981 uch.god. Gosudarstvennii arkhiv Khersonskoi oblasti (GAKhO). F 472. Op. 4. Spr. 373. Ark. 3-5, 6, 7, 10, 12).

Материалы протоколов заседания педагогического совета ХМУ им. лейтенанта Шмидта за 28.08.1981 – 13.05.1982. ГАХО. Ф. 472. Оп. 4. Дело. 381. Л. 15-16. (Materialy protokolov zasedaniia pedagogicheskogo soveta KhMU im. Leitenanta Shmidta za 28.08.1981-13.05.1982 uch.god. GAKhO. F 472. Op. 4. Spr. 381. Ark. 15-16).

Постановление Верховного совета СССР от 12.04.1984 года об основных направлениях реформы общеобразовательной школы. Режим доступа: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr2897.htm> (Resolution of the Supreme Soviet of the USSR of April 12, 1984 on the main directions of the reform of the general education school. Retrieved from: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr2897.htm>).

Постанова від 30 квітня 1985 року № 185 «Про заходи по забезпеченню комп'ютерної грамотності учнів середніх навчальних закладів і широкого впровадження електронно-обчислювальної техніки в навчальний процес» Київ. Центральний комітет компартії України і Рада міністрів Української РСР. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-85-%D0%BF#Text>. (Resolution of April 30, 1985 № 185 «On measures to ensure computer literacy of students of secondary schools and the widespread introduction of electronic and computer technology in the educational process» Kyiv. Central Committee of the Communist Party of Ukraine and the Council of Ministers of the Ukrainian SSR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-85-%D0%BF#Text>).

Проект от 13.01.1988 года «Концепция информатизации образования (использование средств вычислительной техники в сфере образования)». Москва, 1988. Режим доступа: <http://ershov-arc.iis.nsk.su/archive/eaindex.asp?lang=1&did=43340>. (The project from 13.01.1988 «The concept of informatization of education (use of means of computer equipment in the field of education)»). Moscow, 1988. Retrieved from: <http://ershov-arc.iis.nsk.su/archive/eaindex.asp?lang=1&did=43340>).

Протокол заседания педагогического совета ХМУ им. лейтенанта Шмидта за 30.08.1979 – 26.06.1980 уч. год. ГАХО. Ф. 472. Оп. 4. Дело. 353. Л. 22, 33, 34. (Protokol zasedaniia pedagogicheskogo soveta KhMU im. Leitenanta Shmidta za 30.08.1979 – 26.06.1980 uch.god. GAKhO. F 472. Op. 4. Spr. 353. Ark. 22, 33, 34).

РЕЗЮМЕ

Задорожня Елена. Использование информационных технологий в учреждениях морского образования Украины (80-е гг. XX в.).

В статье рассмотрена роль информационных технологий при подготовке будущих специалистов морского профиля. Отмечена целесообразность использования в образовательном процессе технических средств обучения с использованием приобретенного историко-педагогического опыта. Констатируется, что в 80-е годы XX века сложились условия для принятия правительственного постановления «О мерах по обеспечению компьютерной грамотности учащихся средних учебных заведений и широкого использования электронно-вычислительной техники в учебный процесс» (1985 г.) и Концепции информатизации образования (1988 г.), которые взяты на вооружение заведениями морского образования Украины.

Ключевые слова: будущие специалисты, образование, морское образование, информационные технологии, средства информационных технологий, технические

средства обучения, программируемое обучение, электронно-вычислительная машина, информатизация образования.

SUMMARY

Zadorozhnia Olena. Use of information technologies in marine education institutions of Ukraine (80-s of the XX century).

The article considers the role of information technologies and their importance in future maritime professionals training. The emphasis is placed on the appropriate use in the educational process of technical teaching aids that create better conditions for the perception, assimilation and reproduction of the obtained information.

The minutes of pedagogical council meetings, as well as subject and cycle commissions of Kherson Maritime School named after Lieutenant Schmidt are considered and it is analyzed how information technologies were used in the 80s of the 20th century in maritime education of Ukraine. Having studied the materials of the State Archives of Kherson region, we have data on the use of various technical teaching aids (slides and movies, projection equipment, control and training machines, computers, programmable tools, information and communication technologies, etc.) at the institution.

It was analyzed that as a result of the development and dissemination of new information technologies the conditions for the adoption of the Concept of Informatization of Education (1988) were created, the definition of such notions as “informatization of society” and “informatization of education” was initiated, and the term “new information technology” (NIT) was introduced.

Thus, the 1980s became a turning point, when it was recognized at maritime education institutions of Ukraine that the use of information technologies makes a significant contribution into the education quality and opens wide opportunities in the further educational process. Necessary educational-methodological and material-technical support was created, the related professionals were trained, and the corresponding normative legal documents were developed.

The experience related to the use of information technologies in maritime education institutions of Ukraine in the period under consideration requires a thorough study in further scientific explorations.

Key words: *future professionals, education, maritime education, information technologies, means of information technologies, technical teaching aids, programmed training, electronic computer, informatization of education.*

УДК 37(091);016:929 Дарманський М.М.(045)

Олена Олицька

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ORCID ID 0000-0003-1157-6761

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/500-513

ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО ШЛЯХУ

М. М. ДАРМАНСЬКОГО

У статті досліджено й систематизовано основні історіографічні інтерпретації життєвого та професійного шляху науковця, освітянина й талановитого управлінця М. М. Дарманського. Здійснено класифікацію всього комплексу джерел, які дозволяють ґрунтовно вивчити постать видатного подільського педагога й управлінця М. М. Дарманського. Зібрано та конкретизовано основні архівні матеріали педагогічної творчої спадщини видатного реформатора. Розглянуто особисті здобутки – наукові

праці М. М. Дарманського, в яких відображені ідеологічні, педагогічні, наукові й управлінські погляди досліджуваної персоналії. Досліджено творчий доробок М. М. Дарманського та простежено основні етапи еволюції його наукових поглядів. Визначено основні реформації та нововведення талановитого управлінця. Окреслено основні вектори науково-публіцистичної літератури про М. М. Дарманського. Обґрунтовано вагомий внесок М. М. Дарманського у створенні й удосконаленні мережі закладів вищої освіти на Хмельниччині.

Ключові слова: історіографія, М. М. Дарманський, освітянин, науковець, управлінець, реформатор, науково-педагогічна діяльність, історико-педагогічні дослідження, педагогічна спадщина, життєвий та професійний шлях.

Постановка проблеми. Сьогодні в політичному та освітньому житті українського суспільства спостерігаються кардинальні зміни, які викликають необхідність обґрунтування нових концептуальних підходів до розвитку освіти, спрямованої на утвердження ідеї європейського та світового освітнього простору.

Вивчення й актуалізація досвіду попередніх поколінь дає змогу здійснити порівняльний аналіз минулого й сучасного, дозволяє спрогнозувати можливості й варіанти новітніх освітніх систем, науково передбачає майбутнє, забезпечує поєднання теоретичних пошуків з аналізом розвитку педагогічної думки, що представляє вивчення сформованих у минулому тенденцій.

Дослідження історії педагогіки, вивчення праць і досвіду видатних учених, педагогів, управлінців у сфері освіти дає змогу по-новому усвідомити досягнення вітчизняної педагогіки й управлінської науки в межах історичних подій і використати їх для формування й удосконалення нових освітніх технологій в умовах соціальних та освітніх перетворень в Україні. Тому використання ідей минулого на сучасному етапі, а саме: історико-педагогічні дослідження, аналіз праць і життєвого шляху педагогів, громадських діячів, науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки, теорії та практики управління освітою, залишаються надзвичайно актуальними.

Однією з видатних постатей, які своєю наполегливою працею, організаторськими якостями зробили вагомий внесок у розвиток освіти й культури на Хмельниччині, передове місце належить заслуженому працівнику освіти України М. М. Дарманському. Він своєю працею, життєздатністю, творчістю, достоїнством сприяв духовному, національному та професійному розвитку незалежної держави та рідного краю.

Однак, на сьогодні немає цілісного комплексного підходу з урахуванням методів історико-педагогічної науки дослідження, в якому була би повністю розкрита управлінська та науково-педагогічна діяльність

М. М. Дарманського. Отже, актуальність дослідження полягає в необхідності комплексного обґрунтування сучасних підходів до історіографії життєвої та професійної спадщини відомого науковця.

Аналіз актуальних досліджень. З початком становлення України, як незалежної держави педагогічна наука здобула велику кількість українських культурно-освітніх діячів та освітян, які детально вивчали педагогічну діяльність таких відомих педагогів, як-от: Г. Сковороди, А. Макаренка, Г. Ващенко, О. Кониського, І. Огієнка, С. Русової, В. Сухомлинського та багатьох інших. Одним із таких культурно-освітніх діячів у Хмельницькій області є Микола Миколайович Дарманський, кандидат педагогічних наук, доцент, перший ректор Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту.

Варто зазначити, що персона й науково-педагогічні здобутки видатного освітянина мають великий інтерес в освітньому середовищі, адже навіть після смерті відомого подільського педагога щороку відбуваються педагогічні читання на його честь, заохочення кращих науковців і педагогів обласною премією та настільною медаллю імені М. М. Дарманського «За наполегливість в науці», найстаранніших, найактивніших студентів і слухачів магістратури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії іменною стипендією М. М. Дарманського.

Акцентуємо увагу на тому, що впродовж останніх років з'явилася низка публікацій про М. М. Дарманського. До них варто віднести праці таких відомих науковців та педагогів, як-от: В. Є. Берека, О. М. Галус, І. М. Дарманська, О. М. Завальнюк, В. М. Ільїнський, Н. В. Казакова, Л. С. Пісоцька, Ю. В. Телячий, І. М. Шоробура, Г. В. Яківчук, І. П. Ящук та ін. Щоправда, ці публікації носять здебільшого загальнобіографічний характер, тому доцільно також буде дослідити й систематизувати історіографію та джерельну базу життєвого та професійного шляху М. М. Дарманського.

Мета статті. Метою публікації є комплексне обґрунтування історіографічної інтерпретації життєвої та професійної спадщини М. М. Дарманського та систематизація опублікованих досліджень про науковця.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використано комплекс методів загальнонаукових (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація) та специфічних, які притаманні історико-педагогічним дослідженням (хронологічний, періодизації, логіко-історичний, вибірковий метод, історико-генетичний).

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх десятиріч особливого значення набувають дослідження пов'язані з новітнім етапом

педагогічної науки та практики в напрямі накопичення першоджерел. У відповідному контексті особливої актуальності набувають наукові розвідки щодо науково-педагогічних персоналій, які поглиблюють загально-соціальні та внутрішньо-наукові знання. Через вивчення конкретної історії життя й науково-педагогічної спадщини педагога-науковця та через праці про нього, перед новими поколіннями молодих і вже досвідчених учених розкривається творчий доробок педагога як неповторної особистості.

Звернувшись до творчої біографії та проаналізувавши весь досліджений інформаційний матеріал, здійснено класифікацію всього комплексу джерел, які дозволяють ґрунтовно вивчити постать М. М. Дарманського та розподілено за 3-ма групами:

1. Архівні матеріали.

Державний архів Хмельницької області.

Ф. Р–302 Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут (1948–1997). Оп. 1. Спр. 548. 220 арк; Ф. Р–5549 Загальноосвітні школи. м. Кам'янець-Подільський. Середня школа № 13 (1961–1970). Оп. 1. Спр. 3. 157 арк; Ф. Р–908 Управління народної освіти виконавчого комітету Хмельницької обласної Ради народних депутатів (1944–1990). Оп. 1. Спр. 286. 352 арк;

Поточний архів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Особова справа М. М. Дарманського. 22 арк.

2. Наукові праці М. М. Дарманського, в яких відображені педагогічні, наукові та управлінські погляди досліджуваної персоналії.

3. Науково-публіцистична література про М. М. Дарманського його сучасників, колег і друзів.

Варто зазначити, що першу групу джерел визначив науковий доробок вченого в галузі управління освітою, педагогічна література та науково-популярні праці. Комплексне дослідження творчого доробку Миколи Миколайовича дало можливість простежити еволюцію його наукових поглядів.

Другу – особисті матеріали М. М. Дарманського з поточного фонду Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії та його колег, зокрема матеріали особистого архіву Л. С. Пісоцької.

Третю групу склали наукові та публіцистичні статті про М. М. Дарманського, його життя та діяльність.

Аналізуючи інформаційні дані особової справи М. М. Дарманського в поточному архіві Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії зазначаємо, що вона містить такі види документів про М. М. Дарманського:

- автобіографія кандидата в депутати Хмельницької обласної ради;
- виборча програма кандидата в депутати Хмельницької обласної ради;
- біографія, написана начальником управління освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації В. І. Войтенком;
- нагородний лист, затверджений Комісією державних нагород та геральдики від 24 липня 2000 р.;
- атестаційний лист;
- копія диплому кандидата наук;
- копія трудової книжки.

Так, з біографічної довідки М. М. Дарманського ми дізнаємось інформацію про те, що Микола Миколайович народився 01 квітня 1945 р. в с. Колодіївка Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. За національністю є українцем, одружений. Має сина та доньку.

Окрім цього, стає відомо деякі факти про діяльність М. М. Дарманського на посаді заступника голови Хмельницької обласної державної адміністрації з гуманітарних питань. Зокрема, за сприяння М. М. Дарманського було здійснено такі реформації та нововведення:

- перетворено Хмельницький технологічний інститут побутового обслуговування на технологічний інститут, а далі – у Технологічний університет Поділля (нині – Хмельницький національний університет);
- перетворено Кам'янець-Подільський сільгоспінститут на Подільську аграрно-технічну академію (нині – Подільський аграрно-технічний університет);
- розвиток у м. Кам'янці-Подільському педагогічного університету (нині – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка);
- засновано Хмельницький інститут прикордонних військ (нині – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького);
- організовано й відкрито Хмельницький інститут регіонального управління і права (нині – Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова).

Таким чином, розкривається значна роль М. М. Дарманського у створенні й удосконаленні мережі закладів вищої освіти на Хмельниччині.

Одночасно з реформаторським внеском в історію Поділля, зазначено, що М. М. Дарманський займався дослідницькою, експериментальною роботою. В 1988–1996 рр. керував роботою з упровадження досягнень педагогічної науки у практику роботи директорів шкіл із питань ефективного

регіонального управління освітою. Під його керівництвом творча група розробила систему заходів на допомогу директорам шкіл, науково-методичні рекомендації для категорій педагогічних працівників, провела належну роботу з науково-методичного забезпечення реалізації цього питання в практику роботи шкіл області. Підсумки було підбито на науково-практичних конференціях у Хмельницькому, Острозі Рівненської області, Кам'янці-Подільському, Києві тощо.

У наступному документі – виборчій програмі кандидата в депутати Хмельницької обласної ради М. М. Дарманський зазначив, що в разі обрання його депутатом Хмельницької обласної ради, він буде організовувати вирішення таких проблем:

- розробити спільну програму діяльності Кам'янець-Подільського педагогічного університету та Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту щодо забезпечення освітнього простору Хмельниччини педагогічними кадрами з усіх спеціальностей навчального плану школи;

- у зв'язку із введенням з 01.09.2002 р. обов'язкового вивчення іноземної мови в усіх других класах початкових шкіл розширити підготовку фахівців-педагогів цього профілю;

- розширити організацію ступеневої підготовки фахівців у закладах вищої освіти Хмельницької області;

- організувати на базі обласного інституту післядипломної педагогічної освіти магістерську підготовку керівників освітніх закладів зі спеціальності «Менеджменту в освіті»;

- ставити питання про належне обладнання аеропорту, залізничного та автомобільного вокзалів, під'їзних до міста шляхів;

- відкрити на базі обласної наукової бібліотеки та центру науково-технічної інформації регіональний інформаційно-бібліотечний центр та відповідний інститут;

- сприяти побудові корпусу Хмельницького музичного училища та відкриття на його базі філіалу Львівської консерваторії;

- створити в місті інститут з підготовки соціальних працівників зі спеціальності «Соціальна робота».

Зауважимо, що важливим джерелом для відтворення життя науковця, особливо коли йдеться про його особисті, людські якості, стосунки з людьми, чого не передає офіційний документ, є спогади сучасників. Вони також дають можливість уточнити суперечливі місця архівних матеріалів, наповнити їх реальним змістом.

Відомо, що про М. М. Дарманського чимало писали в газетах і міського, і обласного масштабу («Подільські вісті», «Майбуття», «Проскурів»); і звичайно у виданнях Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії («Педагогічний дискурс», Педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського, матеріали наукових конференцій та історико-краєзнавчі нариси про розвиток освіти й культури на Поділлі).

У 2000 р. П. Г. Брижак опублікував статтю «Філософія патріотизму – це велика праця й велика любов. Директору Хмельницького педагогічного училища – 55 років» у газеті «Подільські вісті» за 6 квітня, де зазначив про те, що «М. М. Дарманський – лідер не лише за посадовими обов'язками. Він лідер за суттю мислення, масштабами діяльності, потужним патріотизмом» (Брижак, П. Г. 2000, с. 3).

У 2005 р. ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (2004–2009 рр.) В. Є. Берека написав замітку «Слово про справжнього педагога» в газеті «Майбуття», де були висловлені найщиріші слова вдячності за талант М. М. Дарманському. Зі своїми привітаннями в тій самій газеті опубліковано матеріали таких науковців, педагогів, управлінців, як-от: В. Барбалюк, О. Коханко, А. Сваричевський, М. Соловей, Г. Степанець, С. Якубовський (Берека, В., 2005, с. 3).

У тій самій газеті Л. Лавренюк у статті «Компетентність і дієвість» зазначав, що «предметом особливої турботи М. М. Дарманського стало формування єдиного освітнього простору з навчальними закладами, які були б спроможні підготувати нову генерацію високоосвіченої молоді для здійснення корінних перетворень у державі. Розвиток цього завдання Микола Миколайович вбачав у створенні нової теорії та практики управління школою» (Лавренюк, Л., 2005, с. 4).

Варто відзначити, що грандіозна добірка статей публіцистичного й наукового характеру розміщена у тринадцяти збірниках матеріалів педагогічних читань пам'яті М. М. Дарманського, де вміщено статті відомих учених, викладачів закладів вищої освіти, докторантів, аспірантів, здобувачів (Абрамович Г. М., Алешко В. Ф., Береки В. Є., Брижака П. Г., Бродовської А. М., Бучківських В. В. та Г. В., Вишинської Г. В., Войнаренка М. П., Войтенка В. І., Галуса О. М., Головачук Н. І., Дарманської І. М., Дорош Г. О., Зданевич Л. В., Іванішиної Л. Т., Ільїнського В. М., Казакової Н. В., Машкіної Л. А., Олуйка В. М., Пісоцької Л. С., Плахтій В. І., Прокопчука В. С., Суховірського О. В., Ткачук Г. О., Шайноги В. М., Шоробури І. М., Яківчук Г. В., Ящук І. П. та ін. (П'яті педагогічні читання..., 2010; Педагогічна спадщина М. М. Дарманського..., 2006; 2007; Треті педагогічні читання..., 2008; Четверті педагогічні читання..., 2009).

Так, у публікації «Освітній ідеал М. М. Дарманського» його дочки І. М. Дарманської зі збірника «Педагогічна спадщина М. М. Дарманського в контексті сучасних реалій: матеріали Перших педагогічних читань пам'яті М. М. Дарманського (11 квітня 2006 р.)» автор зазначає серед іншого і таке: «Кожній людині надається право прожити гідно своє життя, приносячи користь, допомагаючи людям. Ця допомога може по-різному реалізовуватись: у матеріальному вигляді, у наданні поради, підтримки або у вигляді надання допомоги для реалізації себе в певній сфері людської життєдіяльності» (Педагогічна спадщина М. М. Дарманського, 2006, с. 16).

Безсумнівно, М. М. Дарманський був саме тією людиною, яка прагнула допомогти іншим. Також І. М. Дарманська зазначає, що «до будь-якого виду діяльності Микола Миколайович підходив із високою відповідальністю, добросовісністю та зі старанням, чого й вимагав від інших. В інституті він створював атмосферу доброзичливості й високопрофесійної вимогливості кожного викладача до власного наукового та педагогічного зростання. Нове поставлене завдання він виконував достойно, чим завойовував високий авторитет серед педагогічних працівників регіону, учнів, студентів, друзів, дітей і просто знайомих. У цьому йому допомагали його інтелігентність, ввічливість, урівноваженість, виваженість, доброта, вміння спілкуватись і готовність допомогти людині» (Педагогічна спадщина М. М. Дарманського, 2006, с. 16).

Цінною для нашого дослідження є публікації Г. В. Яківчук «Генерал в освіті», у якій автором розкриваються визначні таланти педагога, управлінця, вченого, просто Людини, а саме: організовувати, переконувати, підносити, вчити й найголовніше – завжди розуміти іншого, будь-кого: друга, колегу, викладача, студента, технічного працівника. Як зазначає Г. В. Яківчук, «його постать випромінювала величезну позитивну енергетику. На перший погляд, це була серйозна, строга людина, але після кількох хвилин спілкування з ним відчувалася непідроблена й щира увага, зацікавленість твоїми проблемами. Важко пригадати, та, мабуть, і не було випадку, щоб він не зміг допомогти чи порадити. Ставлення до людей у нього було щирим, доброзичливим і вимогливим. Коли потрібно було втрутитись у людську долю, він відкладав усі свої справи і доводив розпочате до кінця» (Яківчук, Г. В., 2006, с. 34).

Людина, яка працює, творить не для себе, а для людей, задля загальної гуманної ідеї, завжди залишає по собі цінності, які складають сутність її буття. Ідеї, які сповідував М. М. Дарманський, – це виховання високоосвічених, духовно багатих, професійно підготовлених педагогів.

Протягом усього свого життя він учився сам і спонукав учитися інших. «Педагог від Бога» – це дуже глибоко й точно сказано про М. М. Дарманського (Яківчук, Г. В., 2006, с. 34).

У публікації «Визначна роль М. М. Дарманського у становленні Подільського відділення інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України» С. В. Маховська, завідувач цього відділення, акцентує увагу на тому, що ідея щодо створення відділення в м. Хмельницькому свого часу належала М. М. Дарманському, заступнику голови Хмельницької облдержадміністрації, та П. Я. Слободянюку, начальнику обласного управління культури Хмельницької облдержадміністрації. Щиро вболіваючи за свій рідний край, його історію, культуру, освіту, минуле та прийдешнє, фундатори науки розуміли, що народний фольклор (Маховська, С. В., 2006, с. 38).

Українське народознавство закладає основу національного самоусвідомлення підростаючого покоління, дає ключ до розуміння складних соціально-історичних проблем сучасності. Тому М. М. Дарманський, П. Я. Слободянюк та ін. цілеспрямовано й наполегливо оббивали високі пороги міністерств, інститутів, зустрічаючись із Президентом НАН України академіком Б. С. Патонем, директором Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, членом-кореспондентом НАН України О. Г. Костюком, іншими високопосадовцями Хмельниччини, аби в Подільському краї з'явилася нова установа академічного рівня, яка б здійснювала фундаментальні дослідження для отримання нових знань, сприяння духовному розвитку суспільства й Подільського регіону (Постанова Бюро відділення мови, літератури і мистецтвознавства НАН України від 01.07.1996 р. і Вченої ради Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського від 04.07.1996 р., Розпорядження Хмельницької облдержадміністрації від 18.07.1996 р.) (Маховська, С. В., 2006, с. 34).

Отже, М. М. Дарманський своєю активністю сприяв і створенню наукової установи на Хмельниччині, яка згодом стала структурним підрозділом Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

У статті І. П. Ящук «Імперативи «педагогіки виховання» М. Дарманського» розкривається теза про те, що його слово, справа завжди були поруч, а головне – завжди були влучними, висловленими в часи, коли, начебто, підсвідомо їх чекали, сміливими й далекоглядними. Тому, якщо з уст педагога-керівника звучала ідея, пропозиція до дій, то не вірити в результативність її було неможливо. Адже перед нами був не просто вмілий

оратор, а людина з глибоким аналітичним складом розуму, фахівець, який легко орієнтувався в житті освітянської галузі. Працюючи викладачем, директором школи, завідуючим міськвідділом, очолюючи систему освіти Хмельницької області, працюючи на посаді заступника голови обласної державної адміністрації, ректором гуманітарно-педагогічного інституту, він залишався вірним підходам виховання на засадах поваги до особистості, віри в її майбутнє. Цілком погоджуємося з думкою І. П. Ящук, що «Педагогіка виховання особистості» М. М. Дарманського потребує вивчення, аналізу, а головне – її активного запровадження» (Ящук, І. П., 2007, с. 28).

Друг і соратник М. М. Дарманського В. І. Войтенко у статті «М. М. Дарманський і пріоритетні розвитку освіти області у 1982–1992 рр.» зазначав, що «відділ, який Микола Миколайович очолював, був одним із кращих не лише в області, але й у республіці. Досвід його роботи з організації трудового навчання й виховання школярів вивчався та розглядався в колегії Міністерства освіти УРСР, був схвалений і рекомендувався до впровадження в усіх загальноосвітніх закладах України. Немало позитивних досягнень було і в інших напрямках діяльності освіти Кам'янця-Подільського» (Войтенко, В. І., 2007, с. 30).

Варто зазначити, що характерним для стилю керівництва М. М. Дарманського було вміння вибрати головне та сконцентрувати на ньому всі зусилля, щоб домогтись успіху, а потім переходити до інших напрямів діяльності.

Подільські краєзнавці В. П. Халайцан та Н. І. Стрельбіцька в публікації «Відомий діяч освітнього простору Хмельниччини М. М. Дарманський» висвітлюють основні етапи життя й науково-педагогічної діяльності відомого вченого, кандидата педагогічних наук, професора, ректора Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту М. М. Дарманського (Халайцан, В. П., & Стрельбіцька, Н. І., 2009, с. 12). Завдяки титанічній роботі М. М. Дарманського й колективу Хмельницький гуманітарно-педагогічний інститут набув статусу вищого педагогічного навчального закладу III–IV рівня акредитації. У Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії здійснюється підготовка управлінців різних ланок системи освіти: вихователів дітей дошкільного віку, вчителів початкової школи, вчителів музики, етики, естетики, викладачів англійської та німецької мови і літератури, вчителів образотворчого мистецтва та хореографії (Халайцан, В. П., & Стрельбіцька, Н. І., 2009, с. 12).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, усе вищезазначене дає змогу зробити висновок про те, що в

сучасній історіографії є чимало публікацій, присвячених розкриттю життя й діяльності М. М. Дарманського, його наукових поглядів, управлінської діяльності та ін. Ідеї, які сповідував М. М. Дарманський, – це виховання високоосвічених, духовно багатих, професійно підготовлених педагогів. Життєвий, творчий і професійний шлях М. М. Дарманського – це взірць вірного й відданого служіння Українській спільноті та улюбленій справі.

Загалом, історіографію дослідження життєвого та професійного шляху М. М. Дарманського можна поділити на групи: 1. Архівні матеріали. 2. Наукові праці М. М. Дарманського, в яких відображені педагогічні, наукові та управлінські погляди досліджуваної персоналії. 3. Науково-публіцистична література про М. М. Дарманського його сучасників, колег і друзів. Аналіз цих джерел дає змогу повноцінно простежити життєвий і професійний шлях М. М. Дарманського.

Перспективами подальших досліджень вважаємо розкриття внеску М. М. Дарманського в розвиток освіти та науки на Хмельниччині, його ролі у становленні ступеневої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Берека, В. (2005). Слово про справжнього педагога. *Майбуття, березень-квітень*. (Bereka, V. (2005). A Word about a Real Teacher. *Maibuttia, March-April*).
- Брижак, П. Г. (2000). Філософія патріотизму – це велика праця і велика любов. Директору Хмельницького педучилища М. Дарманському – 55 р. *Подільські вісті, 6 квіт.* (Bryzhak, P. H. (2000). The Philosophy of Patriotism is Great Work and Great Love. Director of Khmelnytskyi Pedagogical School M. Darmanskyi is 55. *Podilski Visti, April 6*).
- Войтенко, В. І. (2007). М. М. Дарманський і пріоритетні напрями розвитку освіти області у 1982–1992 рр. *Педагогічна спадщина М. М. Дарманського в контексті сучасних реалій: матеріали Других педагогічних читань пам'яті М. М. Дарманського* (5 квіт. 2007 р.), (сс. 30–32). Хмельницький: ХГПА. (Voitenko, V. I. (2007). M. M. Darmanskyi and Priority Directions of Development of Education of the Region in 1982–1992. *Pedagogical Heritage of M. M. Darmanskyi in the Context of Modern Realities: Proceedings of the Second Pedagogical Readings in Memory of M. M. Darmanskyi* (April 5, 2007), (pp. 30–32). Khmelnytskyi: KhHPA).
- Лавренюк, Л. (2005). Компетентність і дійовість. *Майбуття, берез.-квіт.* (Lavreniuk, L. (2005). Competence and Effectiveness. *Maibuttia, March-April*).
- Маховська, С. В. (2006). Визначна роль М. М. Дарманського у становленні Подільського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. *Педагогічна спадщина М. М. Дарманського в контексті сучасних реалій: матеріали Перших педагогічних читань пам'яті М. М. Дарманського* (11 квіт. 2006 р.), (сс. 39–41). Хмельницький: ХГПА. (Makhovska, S. V. (2006). Significant Role of M. M. Darmanskyi in the Formation of the Podillia Branch of the Institute of Art History, Folklore and Ethnology named after M. T. Rylskyi of NAS of Ukraine. *The Pedagogical Heritage of M. M. Darmanskyi in the Context of Modern Realities: proceedings of the First Pedagogical Readings in Memory of M. M. Darmanskyi* (April 11, 2006), (pp. 39–41). Khmelnytskyi: KhHPA).

- П'яті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: проблеми освіти в контексті гуманізації освіти: матеріали всеукраїнської науково практичної конференції* (2 квіт. 2010 р.). (2010). Хмельницький: ХГПА. (*Fifth Pedagogical Readings in Memory of M. M. Darmanskyi: Problems of Education in the Context of Humanization of Education: proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference* (April 2, 2010). (2010). Khmelnytskyi: KhHPA).
- Педагогічна спадщина М. М. Дарманського в контексті сучасних реалій: матеріали Перших педагогічних читань пам'яті М. М. Дарманського* (11 квіт. 2006 р.). (2006). Хмельницький: ХГПА. (*The Pedagogical Heritage of M. M. Darmanskyi in the Context of Modern Realities: proceedings of the First Pedagogical Readings in Memory of M. M. Darmanskyi* (April 11, 2006). (2006). Khmelnytskyi: KhHPA).
- Педагогічна спадщина М. М. Дарманського в контексті сучасних реалій: Матеріали Других педагогічних читань пам'яті М. М. Дарманського* (5 квіт. 2007 р.). (2007). Хмельницький: ХГПА. (*The Pedagogical Heritage of M. M. Darmanskyi in the Context of Modern Realities: proceedings of the Second Pedagogical Readings in Memory of M. M. Darmanskyi* (April 5, 2007). (2007). Khmelnytskyi: KhHPA).
- Треті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: актуальні проблеми сучасної педагогічної освіти: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.* (Хмельницький, 3 квіт. 2008 р.). (2008). Хмельницький: ХГПА. (*The Third Pedagogical Readings in Memory of M. M. Darmanskyi: Current Issues of Modern Pedagogical Education: proceedings All-Ukrainian Scientific-Practical Conference* (Khmelnytskyi, April 3, 2008). (2008). Khmelnytskyi: KhHPA).
- Халайцан, В. П., & Стрельбіцька, Н. І. (2009). Відомий діяч освітнього простору Хмельниччини М. М. Дарманський. *Четверті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: матеріали всеукраїнської науково практичної конференції* (2 квіт. 2009 р.), (сс. 12–15). Хмельницький: ХГПА. (Khalaitzan, V. P., & Strelbitska, N. I. (2009). The Well-Known Figure of the Educational Space of Khmelnytskyi Region M. M. Darmanskyi. *The Fourth Pedagogical Readings in Memory of M. M. Darmanskyi: the Professionalism of the Teacher in the Context of the European Choice of Ukraine: proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference* (April 2, 2009), (pp. 12–15). Khmelnytskyi: KhHPA).
- Четверті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: матеріали всеукраїнської науково практичної конференції* (2 квіт. 2009 р.). (2009). Хмельницький: ХГПА. (*The Fourth Pedagogical Readings in Memory of M. M. Darmanskyi: the Professionalism of the Teacher in the Context of the European Choice of Ukraine: proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference* (April 2, 2009). (2009). Khmelnytskyi: KhHPA).
- Яківчук, Г. В. (2006). «Генерал» в освіті (М. М. Дарманський). *Педагогічна спадщина М. М. Дарманського в контексті сучасних реалій: матеріали Перших педагогічних читань пам'яті М. М. Дарманського* (11 квіт. 2006 р.), (сс. 35–38). Хмельницький: ХГПА. (Yakivchuk, H. V. (2006). «General» in Education (M. M. Darmanskyi). *The Pedagogical Heritage of M. M. Darmanskyi in the Context of Modern Realities: proceedings of the First Pedagogical Readings in Memory of M. M. Darmanskyi* (April 11, 2006), (pp. 35–38). Khmelnytskyi: KhHPA).
- Ящук, І. (2007). Імперативи «педагогіки виховання» М. Дарманського. *Педагогічна спадщина М. М. Дарманського в контексті сучасних реалій: матеріали Других педагогічних читань пам'яті М. М. Дарманського* (5 квіт. 2007 р.), (сс. 28–30). Хмельницький: ХГПА. (Yashchuk, I. (2007). Imperatives of «Pedagogy of Education»

by M. Darmanskyi. *The Pedagogical Heritage of M. M. Darmanskyi in the Context of Modern Realities*: proceedings of the Second Pedagogical Readings in Memory of M. M. Darmanskyi (April 5, 2007), (pp. 28–30). Khmelnytskyi: KhHPA).

РЕЗЮМЕ

Олицкая Елена. Историография исследования жизненного и профессионального пути Н. Н. Дарманского.

В статье исследованы и систематизированы основные историографические интерпретации жизненного и профессионального пути ученого, педагога и талантливого управленца Н. Н. Дарманского. Осуществлена классификация всего комплекса источников, которые позволяют основательно изучить фигуру выдающегося подольского педагога и управленца Н. Н. Дарманского. Собраны и конкретизированы основные архивные материалы педагогического творческого наследия выдающегося реформатора. Рассмотрены личные достижения – научные труды Н. Н. Дарманского, в которых отражены идеологические, педагогические, научные и управленческие взгляды исследуемой персоналии. Исследованы творчество Н. Н. Дарманского и прослежены основные этапы эволюции его научных взглядов. Определены основные реформации и нововведения талантливого управленца. Определены основные векторы научно-публицистической литературы об Н. Н. Дарманского. Обоснованно весомый вклад Н. Н. Дарманского в создании и совершенствовании сети высших учебных заведений на Хмельнитчине.

Ключевые слова: историография, Н. Н. Дарманский, педагог, ученый, управленец, реформатор, научно-педагогическая деятельность, историко-педагогические исследования, педагогическое наследие, жизненный и профессиональный путь.

SUMMARY

Olytska Olena. Historiography of the study of life and professional path of famous podillia educator M. M. Darmanskyi.

The article investigates and systematizes the main historiographical interpretations of life and professional path of the scientist, educator and talented manager M. M. Darmanskyi. The purpose of the article is a comprehensive substantiation of the historiographical interpretation of the life and professional heritage of M. M. Darmanskyi and systematization of published research about the scientist. A set of general scientific methods (analysis, synthesis, comparison, generalization, classification) and specific, which are inherent in historical and pedagogical research (chronological, periodization, logical-historical, selective method, historical-genetic) are used to achieve the goal of the article. The classification of the whole complex of sources is carried out, which allow to thoroughly study the figure of the outstanding Podillia's teacher and manager M. M. Darmanskyi. The classification of the whole complex of sources, which allow to thoroughly study the figure of M. M. Darmanskyi, is divided into 3 groups: 1. Archival materials. 2. Scientific works of M. M. Darmanskyi, which reflect the pedagogical, scientific and managerial views of the studied personality. 3. Scientific and journalistic literature about M. M. Darmanskyi, his contemporaries, colleagues and friends. The main archival materials of the pedagogical creative heritage of the outstanding reformer are collected and concretized. Personal achievements – scientific works of M. M. Darmanskyi, which reflect the ideological, pedagogical, scientific and managerial views of the studied personality, are considered. An important source for reproducing the life of a scientist, especially when it comes to his personal, human qualities, relationships with people, which is not conveyed by an official document, are the memories of contemporaries. They also provide an opportunity to clarify the contradictory places of archival materials, to fill them with real content. M. M. Darmanskyi's creative work has been

comprehensively studied and the main stages of the evolution of his scientific views have been traced. The main reforms and innovations of a talented manager are identified. The main vectors of scientific and journalistic literature about M. M. Darmanskyi are outlined. M. M. Darmanskyi's significant contribution to the creation and improvement of the network of higher education institutions in Khmelnytskyi region is substantiated.

Key words: *historiography, M. M. Darmanskyi, educator, scientist, manager, reformer, scientific and pedagogical activity, historical and pedagogical research, pedagogical heritage, life and professional path.*

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ПРОБЛЕМИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Ван Боюань. Розвиток фортепіанних шкіл Китаю та України: історичний контекст	3
Мова Людмила. Особливості формування творчого потенціалу особистості хореографа в системі неперервної освіти	15
Кемпінська Уршуля, Біда Олена, Кучай Тетяна, Кучай Олександр, Рокосовик Наталія. Проблеми естетичного виховання молоді в сучасних умовах розвитку суспільства.....	25
Чистякова Ірина, Чжан Лянхун. Шляхи вдосконалення професійної підготовки вокалістів у системі вищої музичної освіти Китаю	31
Юе Ху. Застосування продуктивних комп'ютерних технологій у процесі навчання майбутніх учителів образотворчого мистецтва.....	41
Хуан Чанхао. Використання принципу культуровідповідності мистецького навчання у процесі вокально-хорової підготовки студентів ..	49

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Білик Роман. Особливості формування професійного кредо майбутнього фахівця охорони праці	58
Грона Наталія, Юценко Валентина, Попружна Олена. Курсове проектування як форма самостійного наукового дослідження студентів	66
Демянчук Михайло. Особливості упровадження компетентнісного підходу до формування професійної культури майбутніх лікарів	75
Джаман Таміла. Етапи і зміст розроблення моделі системи неперервної підготовки вчителів початкової школи до освітньої діяльності в умовах інклюзивного навчання	84
Желєзнова Тетяна. Модель розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної освіти	93
Задворняк Людмила. Основи формування громадянської позиції студентської молоді в процесі патріотичного виховання	104
Капустіна Олена. Експериментальна перевірка ефективності моделі системи виховання соціальних цінностей у майбутніх педагогів дошкільної освіти	114
Козлов Дмитро, Михайличенко Ірина. Реалізація ідей гуманної педагогіки в Лебединському педагогічному училищі імені А. С. Макаренка під керівництвом Л. Кірдіщевої	125
Кривонос Ольга. Формування здатності майбутніх педагогів до педагогічної діагностики власних навчальних досягнень	136

Курок Роман. Сутність правової компетентності педагогічних працівників економічних коледжів	145
Лохоня Микола. Теоретичні основи формування готовності майбутніх викладачів до створення іміджу закладу вищої освіти	157
Мороз Людмила, Стахова Лариса, Кравченко Анатолій, Кравченко Ірина, Зелінська-Любченко Катерина. Сучасні проблеми та перспективи професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів.....	167
Нанівська Ліда. Структурно-функціональна модель формування комунікаційної компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ:аналіз результатів	177
Онищенко Неля. Модель підготовки майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі до формування національної ідентичності учнів ліцеїв.....	189
Павлишинець Катерина. Компоненти та критерії адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у процесі педагогічної практики	199
Павлова Олена. Формування потреби професійно-педагогічного самовдосконалення майбутніх учителів	208
Петрів Андрій. Сутність і структура поняття «патріотичні ідеали студентів аграрних закладів фахової передвищої освіти»	218
Романишина Людмила, Блощинський Ігор, Казакова Наталія. Сучасні методи навчання англійської мови курсантів вищих військових навчальних закладів України	226
Самохвалова Ірина, Рибалко Петро, Моргунов Олександр. Рухова активність та мотивація до занять з фізичного виховання студенток закладів вищої освіти	235
Семеног Олена, Надутенко Маргарита, Тимошук Роман. Національні лінгвістичні ресурси українського мовно-інформаційного фонду НАН України - ефективний засіб формування академічної культури дослідника.....	245
Твердохлебова Юлія, Красілов Андрій, Лянной Михайло. Компоненти готовності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту використовувати технології відновлення здоров'я у професійній діяльності	259
Трофименко Аліна. Фасилітаційна компетентність як невід'ємна складова професійної компетентності сучасного вчителя	269
Федченко Каріна. Сутність і структура поняття «ціннісне ставлення до здоров'я у студентів університетів наук про життя та навколишнє середовище»	280
Чернякова Жанна. Характеристика змішаного навчання в умовах інформатизації вищої освіти	289

Шамунова Катерина. Формування академічної доброчесності майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки до педагогічної практики: сутність і специфіка	301
--	-----

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Атаманюк Світлана. Використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності фахівців фізичної культури і спорту	315
Данько Наталія, Васько Ольга. Розвиток образного мислення учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва.....	325
Дарійчук Сергій. Фізичне виховання дітей та молоді на сторінках сучасних газет Чернівецької області.....	339
Замрозович-Шадрина Світлана. Формування культури здоров'я особистості у вітчизняному і зарубіжному досвіді	347
Коваленко Наталія, Гриценко Роман. Дослідження гендерних особливостей розвитку емоційного інтелекту старшокласників	355
Кучай Тетяна, Кучай Олександр, Чичук Антоніна, Рокосовик Наталія, Гребя Ілдіко, Череп'яна Вікторія. Формування в особистості свідомого, ціннісного ставлення до навколишнього середовища, праці, світосприйняття	367
Мукан Наталя, Сулим Володимир, Кучай Тетяна, Кучай Олександр, Рокосовик Наталія. Комунікативна діяльність учнів молодшого шкільного віку при вивченні іноземної мови	374
Пальшкова Ірина. Стан підготовленості майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності.....	379
Пилюк Наталія. Діяльність соціального педагога з реалізації здоров'язбережувальних технологій в освітньому середовищі	391
Скоробагатська Оксана. Технологія коучингу як метод оптимізації соціально-економічної ефективності персоналу організації	400
Шаповалова Ольга, Парфілова Світлана, Бутенко Віта, Білер Оксана. Сучасні умови управління якістю освіти: теоретичний аспект	412

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Куліченко Алла. Дартмутська медична школа у США: заснування, інноватори та інновації (кінець XVIII ст. – XIX ст.).....	423
Левитська Тетяна. Дидактичні засади професійної підготовки фахівців з фізичної терапії у вищих навчальних закладах Данії на прикладі Копенгагенського університету прикладних наук.....	433
Шихненко Катерина. Огляд стратегій менеджменту і адміністрування досліджень з перспективи цілей американських університетів для забезпечення їхнього росту, стабільності та оптимізації	448

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Балацинова Алла. Діяльність Миколи Олексійовича Лавровського як члена ради при попечителі Харківського навчального округу	461
Дудко Ярослава. Психолого-педагогічні умови управління виховною роботою у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина XX – початок XXI століття)	479
Задорожня Олена. Використання інформаційних технологій у закладах морської освіти України (80-ті рр. XX ст.)	490
Олицька Олена. Історіографія дослідження життєвого та професійного шляху М. М. Дарманського	500

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ I. ПРОБЛЕМЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ван Боюань. Развитие фортепианных школ Китая и Украины: исторический контекст.....	3
Мова Людмила. Особенности формирования творческого потенциала личности в системе непрерывного образования.....	15
Кемпинска Уршуля, Бида Елена, Кучай Татьяна, Кучай Александр, Рокосовик Наталья. Проблемы эстетического воспитания молодежи в современных условиях развития общества.....	25
Чистякова Ирина, Чжан Лянхун. Пути усовершенствования профессионального образования вокалистов в системе высшего музыкального образования Китая.....	31
Ху Юе. Использование продуктивных компьютерных технологий в процессе обучения будущих учителей художественного искусства.....	41
Хуан Чанхао. Использование принципа культуросообразности художественного обучения в процессе вокально-хоровой подготовки студентов.....	49

РАЗДЕЛ II. ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Билык Роман. Особенности формирования профессионального кредо будущего специалиста по охране труда.....	58
Грона Наталия, Ющенко Валентина, Попружная Елена. Курсовое проектирование как форма самостоятельного научного исследования студентов.....	66
Демянчук Михаил. Особенности внедрения компетентностного подхода к формированию профессиональной культуры будущих врачей.....	75
Джаман Тамила. Этапы и содержание разработки модели системы непрерывной подготовки учителей начальной школы к образовательной деятельности в условиях инклюзивного образования.....	84
Железнова Татьяна. Модель развития здоровьесберегающей компетентности учителей основной школы в системе последипломного образования.....	93
Задворняк Людмила. Основы формирования гражданской позиции студенческой молодежи в процессе патриотического воспитания.....	104
Капустина Елена. Экспериментальная проверка эффективности модели системы воспитания социальных ценностей у будущих педагогов дошкольного образования.....	114

Козлов Дмитрий, Михайличенко Ирина. Реализация идей гуманной педагогики в Лебединском педагогическом училище имени А. С. Макаренко под руководством Л. Кирдищевой	125
Кривонос Ольга. Формирование способности будущих педагогов к педагогической диагностике собственных учебных достижений.....	136
Курок Роман. Сущность правовой компетентности педагогических работников экономических колледжей	145
Лохоня Николай. Теоретические основы формирования готовности будущих преподавателей к созданию имиджа учреждения высшего образования	157
Мороз Людмила, Стахова Лариса, Кравченко Анатолий, Кравченко Ирина, Зелинская-Любченко Екатерина. Современные проблемы профессиональной підготовки будущих учителей-логопедов	167
Нанивская Лидия. Структурно-функциональная модель формирования коммуникационной компетентности будущих офицеров инженерных войск: анализ результатов	177
Онищенко Неля. Модель подготовки будущих учителей предметов общество-ведческой области к формированию национальной идентичности учащихся лицеев	189
Павлишинец Екатерина. Компоненты и критерии адаптации будущих учителей физической культуры к профессиональной деятельности в процессе педагогической практики	199
Павлова Елена. Формирование потребности профессионально-педагогического самосовершенствование будущих учителей.....	208
Петрив Андрей. Сущность и структура понятия «патриотические идеалы студентов аграрных учебных заведений профессионального предвысшего образования»	218
Романишина Людмила, Блощинский Игорь, Казакова Наталья. Современные методы обучения английскому языку курсантов высших военных учебных заведений Украины	226
Самохвалова Ирина, Рыбалко Петр, Моргунов Александр. Двигательная активность и мотивация к занятиям по физическому воспитанию студенток высшего образования	235
Семеног Елена, Надутенко Маргарита, Тимощук Роман. Национальные лингвистические ресурсы Украинского языково-информационного фонда НАН Украины – эффективное средство формирования академической культуры исследователя.....	245

Твердохлебова Юлия, Красилов Андрей, Лянной Михаил. Компоненты готовности будущих специалистов физической культуры и спорта к использованию технологии восстановления здоровья в профессиональной деятельности.....	259
Трофименко Алина. Фасилитационная компетентность как неотъемлемая составляющая профессиональной компетентности современного учителя.....	269
Федченко Карина. Сущность и структура понятия «ценностное отношение к здоровью у студентов университетов наук о жизни и окружающей среде»	280
Чернякова Жанна. Характеристика смешанного обучения в условиях информатизации высшего образования	289
Шамунова Екатерина. Формирование академической добропорядочности будущих учителей начальной школы в процессе профессиональной подготовки к педагогической практике: сущность и специфика	301
РАЗДЕЛ III. ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕЙ ПЕДАГОГИКИ	
Атаманюк Светлана. Использование инновационных видов двигательной активности в профессиональной деятельности специалистов физической культуры и спорта	315
Данько Наталия, Васько Ольга. Развитие образного мышления учащихся начальных классов на уроках изобразительного искусства	325
Дарийчук Сергей. Физическое воспитание детей и молодежи на страницах современных газет Черновицкой области	339
Замрозович-Шадрина Светлана. Формирование культуры здоровья личности в отечественном и зарубежном опыте	347
Коваленко Наталия, Гриценко Роман. Исследование гендерных особенностей развития эмоционального интеллекта старшеклассников.....	355
Кучай Татьяна, Кучай Александр, Чичук Антонина, Рокосовик Наталья, Гребя Илдико, Черепьяная Виктория. Формирование в личности сознательного, ценностного отношения к окружающей среде, труду, мировосприятия	367
Мукан Наталья, Сулим Владимир, Кучай Татьяна, Кучай Александр, Рокосовик Наталья. Коммуникативная деятельность учащихся младшего школьного возраста при изучении иностранного языка	374
Пальшкова Ирина. Состояние подготовленности будущих учителей начальных классов к здоровьесохраняющей деятельности.....	379
Пылюк Наталья. Деятельность социального педагога по реализации здоровьезберегающих технологий в образовательной среде.....	391

Скоробагатская Оксана. Технология коучинга как средство оптимизации социально-экономической эффективности персонала организации	400
Шаповалова Ольга, Парфилова Светлана, Бутенко Вита, Биллер Оксана. Современные условия управления качеством образования: теоретический аспект	412

РАЗДЕЛ IV. ПРОБЛЕМЫ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Куличенко Алла. Дартмутская медицинская школа в США: основание, инноваторы и инновации (конец XVIII в. – XIX в.).....	423
Левитская Татьяна. Дидактические основы профессиональной подготовки специалистов по физической терапии в высших учебных заведениях Дании на примере Копенгагенского университета прикладных наук.	433
Шихненко Екатерина. Обзор стратегий менеджмента и администрирования исследований с перспективы целей американских университетов для обеспечения их роста, стабильности и оптимизации	448

РАЗДЕЛ V. ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ ПЕДАГОГИКИ

Балацинова Алла. Деятельность Николая Алексеевича Лавровского как члена совета при попечителе Харьковского учебного округа.	461
Дудко Ярослава. Психолого-педагогические условия управления воспитательной работой в высших педагогических учебных заведениях Украины (вторая половина XX – начало XXI столетия).....	479
Задорожня Елена. Использование информационных технологий в учреждениях морского образования Украины (80-е гг. XX в.)	490
Олицкая Елена. Историография исследования жизненного и профессионального пути Н. Н. Дарманского	500

CONTENTS

SECTION I. PROBLEMS OF ART EDUCATION

Wang Boyuan. Development of piano schools in China and Ukraine: historical context.....	3
Mova Liudmyla. Features of formation of creative potential of the person in system of continuous education.....	15
Kempinska Urszula, Bida Olena, Kuchai Tetiana, Kuchai Olexander, Rokosovyk Natalia. Problems of aesthetic education of youth in modern conditions of society	25
Chystiakova Iryna, Zhang Lianhong. Ways of vocalists' professional training improvement in the system of higher music education of China	31
Hu Yue. Application of productive computer technologies in the process of training future teachers of fine arts	41
Huang Changhao. Using the principle of cultural conformity of art teaching in the process of vocal and choral training of students	49

SECTION II. PROBLEMS OF HIGHER EDUCATION

Bilyk Roman. Peculiarities of the formation of the professional credo of the future specialist in labor protection	58
Hrona Natalia, Yushchenko Valentyna, Popruzhna Olena. Course projection as a form of independent scientific research of students.....	66
Demianchuk Mykhailo. Peculiarities of implementation of the competence approach to the formation of future doctors' professional culture	75
Dzhaman Tamila. Stages and content of developing the system model of continuous primary school teachers' preparation to the work in the inclusive educational environment	84
Zhelieznova Tetiana. The model of health-preserving competence development of primary school teachers in the system of postgraduate education	93
Zadvorniak Liudmyla. Fundamentals of the civic position formation in student youth in the process of patriotic education	104
Kapustina Olena. Experimental verification of the effectiveness of the model of the system of education of social values in future teachers of preschool education	114
Kozlov Dmytro, Mykhailychenko Iryna. Implementation of humane pedagogy ideas in Lebedyn pedagogical school named after A. S. Makarenko under I. Kirdishcheva leadership.....	125
Kryvonos Olha. Pedagogical diagnostics of own educational achievements of students of pedagogical university	136
Kurok Roman. The essence of legal competence of economic colleges teaching staff	145

Lokhonya Mykola. Theoretical basis of formation of future teachers' readiness to create the higher education institution image	157
Moroz Liudmyla, Stakhova Larysa, Kravchenko Anatolii, Kravchenko Iryna, Zelinska-Liubchenko Kateryna. Modern problems and prospects of professional training of future teachers-speech therapists	167
Nanivska Lidiia. Structural-functional model of communicative competence formation of future officers of engineering troops: results analysis	177
Onishchenko Nelya. Model of preparation of future teachers of social sciences for the formation of national identity of lyceum students.....	189
Pavlyshynets Kateryna. Components and criteria of adaptation of future physical education teachers to professional activity in the process of pedagogical practice	199
Pavlova Olena. Formation of the need for professional and pedagogical self-improvement of future teachers.....	208
Petriv Andriy. The essence and structure of the concept "patriotic ideals of students of agricultural institutions of professional higher education"	218
Romanyshyna Liudmyla, Bloschynskyi Ihor, Kazakova Nataliia. Modern methods of teaching English to cadets of higher military education institutions of Ukraine	226
Samokhvalova Iryna, Rybalko Petro, Morhunov Oleksandr. Physical activity and motivation for physical education classes of female students of higher education institutions.....	235
Semenog Olena, Nadutenko Marharyta, Tymoshuk Roman. National Linguistic Resources of Ukrainian Lingua-Information Fund of NAS of Ukraine are an effective tools for forming-up the academic culture of the researcher.....	245
Tverdokhliebova Juliia, Krasilov Andrii, Liannoi Mykhailo. Components of future physical culture and sports specialists' readiness to use technologies of health restoration in the professional activity	259
Trofimenko Alina. Facilitation competence as an integral part of the professional competence of a modern teacher	269
Fedchenko Karina. Essence and structure of the concept "Value attitude towards health in students of universities of life science and the environment"	280
Chernyakova Zhanna. Characteristic of blended learning in the context of informatization of higher education.....	289
Shamunova Kateryna. Formation of academic integrity of future primary school teachers in the process of professional preparation for teaching practice: essence and specificity	301

SECTION III. PROBLEMS OF PEDAGOGIES

Atamanyuk Svitlana. Use of innovative types of motor activity in professional activity of specialists of physical culture and sports	315
Danko Nataliia, Vasko Olha. Development of primary school pupils' figurative thinking at art lessons..	325
Dariychuk Sergiy. Physical education of children and youth on the pages of modern newspapers of Chernivtsi region	339
Zamrozevich-Shadrina Svetlana. Formation of culture of personal health in domestic and foreign experience	347
Kovalenko Nataliia, Gritsenko Roman. A study of gender features of the development of emotional intelligence of high school students	355
Kuchai Tetiana, Kuchai Olexander, Chychuk Antonina, Rokosovyk Natalia, Greba Ildiko, Cherepiana Victoria. Formation in the personality of conscious, valuable attitude to the environment, work, world perception	367
Mukan Natalia, Sulym Volodymyr, Kuchai Tetiana, Kuchai Olexandr, Rokosovyk Natalia. Communicative activity of primary school pupils in studying a foreign language	374
Palshkova Iryna. The state of preparedness of future primary school teachers for health-preserving activity.....	379
Pyliuk Nataliia. Social pedagogue's activities in the implementation of health care technologies in the educational environment	391
Skorobahatska Oksana. Coaching technology as a method of optimizing socio-economic efficiency of the personnel in organization	400
Shapovalova Olha, Parfilova Svitlana, Butenko Vita, Bilier Oksana. Modern conditions of education quality management: theoretical aspect	412

SECTION IV. PROBLEMS OF COMPARATIVE EDUCATION

Kulichenko Alla. Dartmouth medical school in the USA: establishment, innovators, and innovations (the late 18th – 19th century) ...	423
Levytska Tetiana. Didactic foundations of professional training of specialists in physical therapy in higher education institutions of Denmark on the example of Copenhagen University of Applied Sciences	433
Shykhnenko Kateryna. The review of the USA university goals-based research management and administration strategies to ensure growth, stability and retrenchment.....	448

SECTION V. PROBLEMS OF HISTORY OF EDUCATION

Balatsynova Alla. The work of Mykola Oleksiiovych Lavrovskiyi as a member of the Board of Trustees of Kharkiv Educational District	461
Dudko Yaroslava. Psychological and pedagogical conditions of the management of upbringing work in higher pedagogical education institutions of Ukraine (second half of the XX – beginning of the XXI century)	479

Zadorozhnia Olena. Use of information technologies in marine education institutions of Ukraine (80-s of the XX century)	490
Olytska Olena. Historiography of the study of life and professional path of famous podillia educator M. M. Darmanskyi	500

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук.
П 24 журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ
імені А. С. Макаренка, 2020. – № 10 (104). 526 с.

ISSN 2312-5993

ISSN 2414-9799 (Online)

DOI журналу 10.24139/2312-5993

DOI номера 10.24139/2312-5993/2020.10

Key title: Pedagogični nauki: teoriâ, istoriâ, inovacijni tehnologiji Abbreviated
key title: Pedagog. nauki: teor. istor. innov. tehnol.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації
КВ № 15795 – 4267Р від 27.10.2009 р.

Комп'ютерне складання та верстання: *І. А. Чистякова*

Підписано до друку 28.12.2020.
Формат 60x84/16. Гарн. Calibri. Папір офсет. Друк ризогр.
Ум. друк. арк. 25,24 Обл. вид. арк. 24,11.
Тираж 100 пр. Зам. № 92.

Виготовлювач:
ФОП Цьома С.П., 40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.
Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.